

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

GODIŠNJI IZVEŠTAJ : SRBIJA 2008

LJUDSKA PRAVA, DEMOKRATIJA I – NASILJE

Ljudska prava,
demokratija
i – nasilje

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Godišnji izveštaj : Srbija 2008

Ljudska prava, demokratija i – nasilje

BEOGRAD, 2009

Godišnji izveštaj : Srbija 2008

LJUDSKA PRAVA,
DEMOKRATIJA I – NASILJE

IZDAVAČ

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

OBLIKOVANJE I SLOG

Ivan Hrašovec

ŠTAMPA

Zagorac, Beograd

*Ova publikacija štampana je zahvaljujući pomoći
Švedskog helsinškog komiteta za ljudska prava*

Swedish Helsinki Committee

for Human Rights

ISBN 978-86-7208-158-9

COBISS.SR-ID 167312140

CIP – Katalogizacija u publikaciji

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

323(497.11)“2008”

316.4(497.11) “2008”

LJUDSKA prava, demokratija i – nasilje: godišnji izveštaj: Srbija 2008 /

[priredio] Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. –

Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2009 (Beograd

: Zagorac). – 550 str. ; 23 cm Tiraž 300. – Napomene i bibliografske

reference uz tekst.

1. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (Beograd)

a) Srbija – Političke prilike – 2008

b) Srbija – Društvene prilike – 2008

Sadržaj

UVOD

Zaključci i preporuke	9
Bez kosenzusa o sistemu vrednosti	17

I DRUŠTVENI KONTEKST – KSENOFOBIIJA, RASIZAM I NETOLERANCIJA

Nasilje kao način života	43
Haški procesi i proces suočavanja	87
Proizvodnja jednogumlja	115
Ima li mesta za drugog	128

II MEHANIZMI DRŽAVNE PRINUDE

Vojska Srbije: usporena reforma	157
Policija: dinamika bez suštinskih promena	183

III SLOBODA VERE

Sloboda vere – između Ustava, Zakona i Registra	193
---	-----

IV PRAVNI SISTEM

Uvod	209
Pravosuđe: još jedna izgubljena godina	210
Nezavisne institucije	216
Narodna skupština: generator stagnacije	221
Nove optužnice i suđenja za ratne zločine pred Sudom u Beogradu	236
Organizovani kriminal u Srbiji	243
Haški tribunal – suđenja i presude	253

V EKONOMSKI I SOCIJALNI KONTEKST

Od velikih očekivanja do prvih udaraca krize	281
Ekonomski i socijalni status na udaru	301

VI BAUK DECENTRALIZACIJE

Vojvodina traži autonomiju	311
Sandžak: potencijal za nestabilnost	338

VII NACIONALNE MANJINE

Nacionalne manjine mera demokratije 363

VIII MEDIJI

Istrajavanje na nacionalnom konceptu 403

IX ODNOS SA SUSEDIMA

Srbija i susedi. 425

Hrvatska: partner ili konkurent 426

Bosna i Hercegovina: stalne pretnzije na RS 443

Kosovo – država u nastajanju. 453

Srbija–Crna Gora: stare pretenzije 470

Makedonija: u senci velikih suseda. 477

Slovenija: teret otvorenih pitanja 482

X ODNOSI SA SVETOM

Sporna evropska orijentacija 487

NATO da ili ne 508

Sve bliže orbiti Moskve 515

DODATAK HELSINŠKI ODBOR U 2008.

Šta smo ostvarili u 2008. godini 531

Zaključci i preporuke

Tokom 2008. godine, uporedo sa ekonomskom stagnacijom, nastavljen je trend urušavanja svih institucija sistema, što se negativno odrazilo na raspoloženje građana. Proevropska koalicija koja je pobedila na izborima u proleće 2008. izneverila je očekivanja jer nije imala dovoljno političke hrabrosti da iskorači u pravcu suštinskih reformi. U međuvremenu je Srbija, kao i sve ostale zemlje u regionu, ušla u recesiju, što je rezultat unutrašnje krize, koja će biti pogoršana i globalnom krizom. Osam godina nakon smene Miloševića pokazalo se da Srbija nije uspela da se transformiše jer nije došlo do suštinske promene elita, niti do distanciranja od Miloševićevog programa.

Nacionalni projekat nije poražen, odnosno ta ideologija još uvek ima snažnu podršku srbijanske elite. Ona je bila i glavni inspirator Memoranduma SANU i kreator projekta. Haški tribunal nije se bavio ulogom onih članova Akademije, SPC, Udruženja književnika, novinara i kulturne elite, koji su pripadali tom krugu. Nije bilo ozbiljne moralne osude njihove uloge ni u Srbiji, ni izvan nje, što im omogućava da nastave delovanje i u postmiloševićevom vremenu. Oni i dalje profilišu kulturnu matricu i "moralne" standarde. To je ujedno i glavna opstrukcija za uspostavljanje moralne vertikale, neophodne za ozdravljenje srbijanskog društva. Osim toga, teritorijalne pretenzije su još prisutne, što se prelama preko Bosne, odnosno Republike Srpske.

Nacionalizam, socijalna i ekonomska stagnacija pothranjuju desni nacionalistički radikalizam, ksenofobiju i mržnju prema drugima, posebno prema Romima, Albancima, gej populaciji, braniteljima ljudskih prava. Nakon propasti bivših socijalističkih pokreta i sindikalnih organizacija u Srbiji se nije artikulisala alternativa koja bi se uspešno nosila sa socijalnim i ekonomskim problemima. Zato državne institucije moraju odlučno da reaguju na sve pojave radikalizma da bi se sprečila dalja radikalizacija društva.

U Srbiji ne postoji energija potrebna za iskorak prema demokratizaciji. Poricanje i relativizacija su značajno smanjili potencijal za kritičku refleksiju

nedavne prošlosti. Globalna kriza je, međutim, uticala na izvesno pomeraње političke klase ka EU, jer od nje jedino može dobiti finansijsku podršku. Oklevanje Evrope da odlučnije i brže prihvati Zapadni Balkan dovelo je do izvesne demotivizacije građana Srbije. U međuvremenu je nova američka administracija pokazala aktivniji stav prema Balkanu u odnosu na prethodnu, što pokazuje da ona Balkan još uvek vidi kao jedan od svojih prioriteta. To se očituje njenim odnosom prema Bosni, jer je očigledno u toku pokušaj da se rasplete tamošnji komplikovan gordijev čvor.

U takvim okolnostima ljudska prava su potisnuta na marginu. Napravljene su izvesni pomaci u stvaranju pravnog okvira, ali ukupna društvena atmosfera ne pogoduje njihovom unapređenju. Ilustracija za to je diskusija koja je vođena u parlamentu i društvu prilikom usvajanja Zakona protiv diskriminacije. Ipak, tokom godina profilisane su nevladine organizacije kao zaštitnici ljudskih prava, koje su nametnule temu ljudskih prava i postavile granicu preko koje državne institucije ne mogu da pređu. Nevladine organizacije su se u međuvremenu povezale i u mnogim slučajevima kroz *ad hoc* koalicije reaguju na pojave diskriminacije, netolerancije, nasilja, rasizma i druge oblike kršenja ljudskih prava.

Istovremeno, u okviru državnih institucija, kao što su Ministarstvo za manjinska i ljudska prava, ombudsman građana (nacionalni i regionalni), poverenik za dostupnost informacijama od javnog značaja, postoje pojedinci koji hrabro podržavaju koncept ljudskih prava i važan su korektiv za odgovornije ponašanje ostalih državnih institucija. Ovaj deo državne uprave saraduje sa predstavnicima nevladinog sektora, o čemu svedoči i Memorandum o saradnji koji je početkom 2009. godine Ministarstvo za manjinska i ljudska prava potpisalo sa više od 100 nevladinih organizacija u Srbiji.

Međunarodne organizacije (Savet Evrope, EU, OEBS) i međunarodne nevladine organizacije (Amnesty International, Human Rights Watch) su aktivni akteri u detektovanju i zaštiti ljudskih prava u Srbiji. One su stalno u kontaktu sa lokalnim akterima čime je stvoren mehanizam brzog reagovanja. Internacionalizovanje ljudskih prava u Srbiji doprinosi njihovom promovisanju i zaštiti, i istovremeno stvaranju kulture ljudskih prava.

Nesposobnost Srbije da proevropsku orijentaciju učini dominantnom neminovno dovodi do zaključka da je Srbiji potrebna pomoć EU. Sadašnja materijalna pomoć iz Brisela održava Srbiju na egzistencijalnom minimumu i pothranjuje njene regionalne pretenzije.

Status kandidata za članstvo u EU zaustavio bi u Srbiji negativne trendove, a u postizanju unutrašnjeg konsenzusa neophodno je da, osim političke elite učestvuju i lokalne samouprave i građani.

Polazeći od svega navedenog, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji preporučuje:

VLADI, NARODNOJ SKUPŠTINI I MINISTARSTVIMA

Promena Ustava

- Neophodno je promeniti neke odredbe Ustava iz 2006, koje su limitirajuće za približavanje Srbije evroatlanskim integracijama i za usklađivanje sa evropskim standardima. Treba promeniti sporne članove Ustava i doneti zakon o izborima koji bi obezbedio veću samostalnost članova parlamenta koji su sada pod izuzetno jakim uticajem partija. Treba, takođe, menjati odredbe na način koji bi obezbedio samostalnost sudstva, kao i nezavisnost predsednika Republike. Teritorijalna organizacija (autonomija i lokalna samouprava), takođe nisu u skladu sa savremenim standardima i praksom. Potrebno je promeniti i inače veoma komplikovanu proceduru za bilo kakvu promenu Ustava.
- Sloboda mišljenja značajno je ugrožena članovima 43. i 44. Ustava.
- Radi većeg i neposrednijeg učešća građana u kreiranju odluka koje su za njih od važnosti neophodno je promeniti postojeći Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi.

- Shodno ustavnom opredeljenju, Vlada treba da vodi intenzivnu kampanju za toleranciju, protiv rasizma i diskriminacije i da shodno tome, promoviše ljudska prava kroz obrazovni sistem (škole, posebno srednje) i medije.
- Neophodno je da sudovi i tužilaštva počnu sa širokom primenom u praksi svih međunarodnih dokumenata koje je država ratifikovala.
- Bez odlaganja pristupiti ratifikaciji potpisanih konvencija.
- Usvojiti zakon o Narodnoj skupštini i nov poslovnik o radu, kojima se mora obezbediti zakonitost u radu i poboljšati efikasnost.
- Vlada treba da prihvati sugestiju komesara za ljudska prava Saveta Evrope o usvajanju sveobuhvatnog nacionalnog plana za ljudska prava u koju bi uključila i nevladine organizacije.

Odnos prema NVO

- Vlada treba aktivno da doprinosi poboljšanju društvene atmosfere koja bi zaštitila i ravnopravno tretirala sve manjinske grupe, gej grupe i pojedince, kao i branitelje ljudskih prava. Vlada takođe mora pružiti svu zaštitu braniteljima ljudskih prava, blagovremeno reagovati na sve oblike "govora mržnje", kao i da primenjivati sankcije protiv ekstremista, pojedinaca i organizacija, koje šire mržnju i diskriminaciju. Vlada treba posebno da sankcioniše "govor mržnje" političara i drugih javnih ličnosti koji svojim delovanjem uspostavljaju standarde društvenog ponašanja.
- Vlada treba što pre da stavi zakon o nevladinim organizacijama u proceduru i da uspostavi saradnju sa civilnim sektorom kako bi zaštita ljudskih prava bila što efikasnija. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava treba da bude što aktivnije u komunikaciji sa NVO koje se bave ljudskim pravima.
- Treba do kraja istražiti sve slučajeve govora mržnje i druge forme verbalnog i fizičkog napada na branitelje ljudskih prava.
- Neophodno je ojačati i javno podržavati sve nezavisne institucije (pre svega, kancelarije zaštitnika građana i poverenika za informacije od javnog značaja).

- Nužno je poboljšati zakonsku regulativu i doneti nove propise o radu regulatornih tela i u potpunosti ih učiniti nezavisnim od bilo kakvih uticaja.

Saradnja sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)

- Vlada treba da promoviše rad MKSJ i da javnosti na adekvatan način predočava sve presude.
- Vlada treba da uspostavi suštinsku saradnju sa MKSJ i da što pre uhapsi Ratka Mladića i Gorana Hadžića, što je njena međunarodna obaveza.
- Mediji treba više da doprinesu procesu tranzicije pravde i da sve slučajeve, kako one pred MKSJ, tako i pred nacionalnim sudovima, prezentiraju javnosti uz objašnjenje konteksta, a ne samo na nivou pukog ili selektivnog izveštavanja.

Odnos prema medijima

- Vlada treba da stane u zaštitu onih novinara koji objektivno izveštavaju, jer su često izloženi šikaniranju i izolaciji.
- Kao poseban oblik borbe protiv netolerancije potrebna je specifična edukacija novinara, kao i uspostavljanje etičkih standarda bez kojih nema objektivnog izveštavanja. Promovisanje i primenu ljudskih prava Vlada mora da obezbedi pre svega, u medijima koji imaju nacionalnu pokrivenost.
- Vlada takođe treba da definiše nacionalnu strategiju za suočavanje sa istinom i u tom smislu treba aktivno da saraduje sa NVO koje na tome već godinama rade.
- Neophodno je što pre formirati Savet za medije koji bi štitio građane od neodgovornog medijskog izveštavanja.
- Obezbediti punu transparentnost vlasništva i finansiranja medija.

Odnos prema manjinama i verskim zajednicama

- Vlada treba da vodi aktivnu politiku uključivanja manjina u širu političku, ekonomsku i kulturnu zajednicu Srbije. Ovo se posebno odnosi na ekonomsko uključivanje manjina kao što su Romi, Albanci i Bošnjaci, odnosno one manjine koje su nastanjene u nerazvijenim regionima.
- Neophodne su izmene Zakona o verskim zajednicama, kao i Pravilnika, jer važeći omogućuju gotovo potpunu proizvoljnost izvršne vlasti.
- Što pre doneti zakon o nacionalnim savetima.
- Omogućavati i stvarati uslove da manjine, u meri u kojoj to mogu, budu i svojevrсни most između Srbije i EU, i tako doprinose evropeizaciji Srbije.
- Izjednačiti prava tradicionalnih religija i drugih, netradicionalnih i manjih crkava, posebno u pogledu registracije.
- Adekvatno osposobiti sve institucije ombudsmana – kadrovski i finansijski.
- Obezbediti punu implementaciju nacionalne reforme sudskog sistema kao i komplementarni akcioni plan.
- Ugraditi ljudska prava u edukaciju policije, povećati broj manjinskih predstavnika u policiji i ojačati mehanizme za prigovor protiv policije.
- Usvojiti nacrt nacionalnog akcionog plana za jačanje i unapređenje rodne ravnopravnosti i obezbediti finansijska sredstva za to.
- Vlada treba da iskoristi ulogu predsedavajućeg Dekadom Roma kako bi afirmisala prava Roma na bolji pristup obrazovanju, stanovanju i zapošljavanju.
- Usvojiti proaktivne mere za obezbeđivanje uslova za romsku, izbegličku i decu sa posebnim potrebama, koje bi im omogućile pristup osnovnom obrazovanju.
- Obezbediti smeštaj Romima, posebno interno raseljenim.

- Implementirati Strategiju za mentalno zdravlje i nadgledati njeno sprovođenje.
- Izraditi nacrt zakona za zaštitu prava osoba sa poremećajima u mentalnom zdravlju i zakona o socijalnoj zaštiti, i početi sa obezbeđivanjem uslova za vaninstitucionalno lečenje i smeštaj svih pacijenata/korisnika kojima zdravstveno stanje to dozvoljava.

Promovisati regionalni razvoj i odnose sa susedima

- Promovisati razvoj nerazvijenih regiona kroz poboljšanje infrastrukture, smanjiti siromaštvo i promovisati regionalnu stabilnost, posebno u Sandžaku.
- Podržati zahteve za decentralizacijom i regionalizacijom.
- Vlada mora značajno poboljšati odnose sa svim susedima, što je i uslov za priključivanje evropskim integracijama. Od posebnog značaja bi bila promena stava Srbije prema BiH.

Nastaviti reformu policije

- Potrebno je donošenje novog zakona o policiji, kako bi se nastavile reforme.
- Policija i dalje veoma često zloupotrebljava svoja ovlašćenja i postoje brojni primeri policijske torture, posebno u unutrašnjosti Srbije.
- Potrebno je doneti što pre novi Zakon o BIA, i ostalim obaveštajno-bezbednosnim službama.
- Neophodno je formirati Kancelariju Saveta za nacionalnu bezbednost, kako bi ovo telo moglo normalno da funkcioniše i kako bi se njegove odluke sprovodile u praksi.
- Potrebno je da BIA nastavi sa dostavljanjem informacija na opravdane zahteve građana i poverenika za informacije od javnog značaja.

PREPORUKE MEĐUNARODNOJ ZAJEDNICI

- EU u sadašnjoj situaciji treba bez uslovljavanja da omogući Srbiji, kao i Bosni i Hercegovini i Kosovu što brži prijem u EU. Pri tome, kada je o Srbiji reč, EU se osim na Vladu, mora više oslanjati i na građane koji su jasno pokazali da svoju budućnost vide u Evropi.
- Posebnu pažnju i podršku pružiti malim i srednjim preduzećima, lokalnim upravama i asocijacijama mladih, kako bi se dugoročno jačao unutrašnji potencijal za demokratizaciju.
- Povećati podršku civilnom sektoru, posebno organizacijama za ljudska prava, kao autentičnim promoterima evropskog vrednosnog sistema.
- Ubrzati stavljanje Srbije na belu šengensku listu.
- Kontinuirano pratiti stanje ljudskih i manjinskih prava, posebno u multietničkim delovima Srbije.
- Pružiti podršku nezavisnim medijima čija je uloga u procesu demokratizacije nezaobilazna.
- Podržati decentralizaciju i regionalizaciju Srbije kao bitnu pretpostavku demokratizacije.
- Podržati evropsku orijentaciju Vojvodine (EU), jer ona može biti model za ostale regione u Srbiji.

Bez konsenzusa o sistemu vrednosti

Izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji (HOS) za 2008, je pokušaj da se predstavi ukupna politička, društvena, socijalna i ekonomska atmosfera u kojoj se promoviraju i štite ljudska prava. Naime, HOS smatra da bez uvida u opštu društvenu klimu nije moguće proceniti ni odnos društva prema konceptu ljudskih prava, i njihovom unpaređenju i zaštiti, posebno kada je reč o manjinama. Činjenica da je Srbija vodila ratove u kojima 'nije učestvovala' objašnjava visok stepen nasilja u svim sferama javnog života. Takođe, to je posledica odsustva odgovarajućih mera neophodnih za tretiranje trauma i frustracija, posebno mladih. Osim toga, nekažnjivost i osuda zločina tokom dvadeset godina ustoličila je model nasilja kao dominantan i poželjan. Negativan odnos prema Haškom tribunalu, i njegovo stalno podrivanje i omalovažavanje, uprkos delimičnoj saradnji, onemogućio je da se bar donekle uspostavi pravi odnos prema zločinu i moralnim vrednostima. Izostanak primene mehanizama tranzicione pravde, kao jedinog načina da se napravi raskid sa represivnim režimom Slobodana Miloševića, onemogućio je istinski pomak, pre svega, u prihvatanju moralnih standarda neophodnih za normalno funkcionisanje društva i države. Politika nečinjenja države pogoduje bujanju raznih patoloških pojava koje dobijaju zabrinjavajuće razmere: od uličnog, porodičnog, institucionalnog, do svakog drugog nasilja.

Mnogi problemi proizilaze i iz činjenice da u Srbiji nema konsenzusa oko kulturnog obrasca i moralnog sistema vrednosti, jer nema konsenzusa oko redefinisivanja nacionalnog programa. Uprkos faktičkom porazu, anahroni nacionalni program još nije napušten, što Srbiju i dalje čini nedefinisano državom. Nedefinisano pitanje Kosova čini Srbiju nezaokruženom državom, za šta najveću cenu plaćaju institucije države koje ionako uživaju sve manji kredibilitet u očima javnosti.

Srbija je, kada je reč o međunarodnim mehanizmima koji se odnose na ljudska prava, pristupila Evropskoj konvenciji za ljudska prava 2004.

godine. Ratifikovala je sve protokole vezano za ovu Konvenciju, sem 9. i 10. Protokola. Takođe je pristupila Evropskoj konvenciji za prevenciju torture i nehumano ili degradirajuće tretiranje ili kažnjavanje, Evropskoj povelji za regionalne i manjinske jezike, Okvirnoj konvenciji za zaštitu manjina i Evropskoj povelji za lokalnu samoupravu.

Srbija je institucionalno prihvatila moderne mehanizme za promovisanje i zaštitu ljudskih prava. Postoji ministarstvo za ljudska i manjinska prava, kao i institucija ombudsmana na nivou republike, regiona i lokalne samouprave.

Bez obzira na te mehanizame koji su novijeg datuma, dominantna klima u društvu, kao i politička volja, presudno utiču na uspostavljanje standarda i prakse. Zato je osim učvršćivanja pomenutih institucija, neophodna i konstantna edukacija na svim nivoima: porodici, školama, državnim institucijama, univerzitetu i medijima.

2008. godina obeležena je nasiljem na svim nivoima, od političkog do onog na fudbalskim terenima, u školama i na ulicama. Takvo stanje je odraz slabe države i, pre svega, neprofilisane strategije za budućnost Srbije. U tom smislu, uočljiva je razlika između očekivanja građana i ponašanja političke elite.

Građani, na jednoj strani, jasno pokazuju da svoju perspektivu vide u evropskim integracijama, dok politička elita okleva između neutralnosti sa osloncem na Rusiju i očekivanja solidarnosti i pomoći od strane EU. Istrajava se i dalje na teritorijalnim pretenzijama, prvenstveno prema Republici Srpskoj, što je radikalizovano nakon proglašenja nezavisnosti Kosova. Nejasna orijentacija blokira političku energiju i Srbija je propustila šanse koje su se nudile kao kompenzacija za Kosovo (brži ulazak u EU i razne druge pogodnosti).

Istovremeno, politička elita je pokazala nespремnost da se bavi nagomilanim unutrašnjim problemima. Ekonomska i socijalna kriza koja duboko pogađa Srbiju je inherentne prirode, globalna kriza tek će pogoditi region, pa i Srbiju. Suštinska reforma i dalje izostaje (decentralizacija, liberalizacija, saradnja sa zemljama regiona, manjinsko pitanje), što pothranjuje unutrašnje tenzije i nasilno ponašanje. Tenzija između centra (Beograda) i periferije raste, a država nema kapacitet da arbitrira. Država,

nesklona decentralizaciji, svojom neefikasnošću samo generiše dodatne probleme. Srpska elita koja prolazi kroz svojevrсну krizu identiteta i frustraciju zbog odgovornosti za ratove, našla je opet oslonac u pravoslavlju, crkvi, animozitetu prema drugom i drugačijem, što je oživelo rasizam, antisemitizam i negaciju demokratije. Moralno i ekonomski devastirana, Srbija čitavu deceniju živi, pre svega, od pomoći EU i pojedinačnih vlada EU.

U tom raskoraku građani – elita, prelamao se i odnos države i društva prema ljudskim pravima. Društveno, politički i ekonomski kontekst u toku 2008. godine nije se značajnije promenio i u tom smislu odnos prema ljudskim pravima nije doživeo transformaciju, niti je kultura ljudskih prava u dovoljnoj meri postala poželjan opštedruštveni model. Bez obzira na opštu prisutnost ljudskih prava u javnom diskursu, nije napravljen značajniji pomak u državnim institucijama, obrazovnom sistemu, pravosuđu i medijima u afirmisanju ostvarivanja i zaštite ljudskih prava. Još uvek nije stvoren pravni okvir (set zakona) i instrumenata koji bi zaokružili mehanizme zaštite i promovisanja ljudskih prava. Civilni sektor, pre svega, nevladine organizacije za ljudska prava su, uprkos takvoj atmosferi postigle da ljudska prava nametnu kao nezaobilaznu temu. Zbog toga su u velikoj meri bile izložene stalnim medijskim kampanjama i demonizaciji, posebno zbog otvaranja pitanja nedavne prošlosti i ratnih zločina. Ekonomski i socijalni kontekst sve više u prvi plan ističe, kada je reč o građanima, ekonomska i socijalna prava, mir, red i stabilnost. Građanska i civilna prava su u drugom planu, pre svega, zbog socijalne bede, ali i konstantne diskreditacije višepartijskog sistema, posebno parlamenta.

Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije, iz novembra 2008, konstatuje da su građanska i politička prava generalno zaštićena. Međutim, kako se navodi, bila su ugrožena klimom koja je nastala u periodu odmah nakon proglašenja nezavisnosti Kosova. Izveštaj ukazuje na nedostatak administrativnih kapaciteta, ljudskih i finansijskih resursa koji bi stvorili uslove za ostvarivanje: lične sigurnosti, ekonomskog rasta i zapošljavanja, obrazovanje i zdravstvo, penzije i brigu za starije.

Napadima su najviše bile izložene organizacije i pojedinci, branioci građanskih i političkih prava. Organizacije civilnog društva (NVO) i dalje igraju važnu ulogu u socijalnom, ekonomskom i političkom životu Srbije.

Međutim, zabrinjava njihov nedefinisan pravni status i neregulisano finansiranje, uključujući i represivne i nepovoljne fiskalne zahteve, koji se često donose ad hoc i arbitrarno. Znatno broj NVO, naročito branioци ljudskih prava, bili su izloženi pretnjama i verbalnim napadima zbog toga što imaju različito viđenje nekih problema, kao što je, na primer, situacija na Kosovu. Ti incidenti nisu do kraja i potpuno istraženi. Brojni mediji i novinarska udruženja su se obraćala Vladi, tražeći zaštitu od verbalnih i fizičkih pretnji, kao i optužbi za nepatriotsku retoriku, kojima su bili izloženi.

Velika prepreka u prihvatanju ljudskih prava kao vrednosnog standarda je nacionalizam, koji još uvek dominira kao glavna ideologija srbijanske političke klase. Osim toga, nacionalisti uglavnom štite prava većine, a negiraju prava manjina ili ih umanjuju. U tom smislu univerzalnost ljudskih prava se doživljava kao pokušaj rastakanja kolektiviteta. Osim toga, Srbija još uvek nije zatvorila državno pitanje, što znači da pitanje granica značajno utiče i na odnos prema ljudskim pravima. Država se prema svakom zahtevu za teritorijalnom samoupravom (pa i vojvođanskom) i decentralizacijom odnosi kao prema pokušaju destabilizacije države. Osnovni problem Srbije je što se država tretira kao monopol, odnosno kao glavni arbitar, i to većinske etničke grupe. Zato je konstitucionalizam preduslov za labavljenje unitarne države i njen adekvatni odgovor na zahteve manjina (zaštitu jezika, kulture, samouprave).

Nezavisnost Kosova ponovo je oživela debatu o secesionizmu. Raspad Jugoslavije doveo je do nastanka novih država koje Srbija nije prihvatila kao rezultat procesa koji je bio u toku više od 20 godina, već sve bivše republike, posebno Hrvatsku i Sloveniju, optužuje za secesionizam. Srbija je, pravno gledano, prva secesionistička republika, jer je prva promenila svoj ustav 1990, čime je de facto srušen ustav iz 1974, a time i Jugoslavija, jer nije bilo konzesusa oko preuređivanja Jugoslavije. Osamostaljivanje Kosova je deo istog procesa. Međutim, proglašenje nezavisnosti Kosova, Beograd smatra kršenjem međunarodnog prava i isključivo, „otimačinom teritorije“. Izostala je kritička refleksija na događaje koji su doveli do nezavisnosti Kosova, kao i na politiku Slobodana Miloševića. U svim raspravama o Kosovu, posebno povodom presude *Šestorici* (početkom 2009), kao i 10-godišnjice NATO intervencije, izostalo je bilo kakvo pominjanje

Slobodana Miloševića i zločina koji su na Kosovu počinjeni nad Albancima. Insistira se isključivo na srpskim žrtvama i činjenici da je Srbija bombardovana, bez dovođenja u vezu sa Kosovom.

Odnos srpske politike prema Kosovu od intervencije do danas bazirao je na tezi da će pozicije Beograda, uz održavanje status quo, ojačati protokom vremena. Računalo se da će takvo stanje albanski politički faktor rascepiti na više struja, radikalne i umerene. Ova logika je pokrivena legalističkim paravanom čija je polazna tačka bila da će politička neizvesnost oko pitanja Kosova, proizvedena opstrukcijom procesa, rezultirati destabilizacijom i fragmentacijom albanske strane, i da će vremenom, Srbiji biti ponuđeno jedino moguće rešenje – podela. Kao i sve dosadašnje projekcije Beograda, ni ova se nije obistinila, a Srbija je izgubila i vreme i šansu da se nametne kao konstruktivni faktor regionalne politike. Podcenjivanje i omalovažavanje albanske strane, kao i devedesetih, drugih naroda Jugoslavije, samo je još jednom manifestovalo aroganciju beogradske politike. Vreme je na kosovskoj strani.

Instrumentalizacija Kosova

Proglašenje kosovske nezavisnosti potisnulo je sva životna pitanja na marginu, a “Kosovo je Srbija” postalo je isključiva tema unutrašnje i spoljne politike zemlje tokom cele godine. Ni proevropska vlada nije bila u stanju da se distancira od te ofanzivne i neproduktivne strategije, jer je kosovska nezavisnot poslužila i kao opravdanje za sve agresivnije postavljanje pitanje Republike Srpske i njenog otcepljenja od BiH. Uloga ministra spoljnih poslova bila je isključivo usmerena na inicijativu koja je imala za cilj da se spreči šire međunarodno priznavanje Kosova, zatim da se pokrene inicijativa pred Međunarodnim sudom pravde o legitimnosti priznaja Kosova (u čemu se uspelo).

Kosovski mit¹, odnosno gubitak Kosova je ovoga puta stavljen i u funkciju “interne agresije” i obračuna sa liberalnom orijentacijom u Srbiji, a

1 Kosovski mit je imao značajnu ulogu u stvaranju moderne srpske države u XIX

Vojislav Koštunica je preko Kosova pokušao da obezbedi svoju političku budućnost. Kosovo, sa sloganom "i Evropa i Kosovo" je poslužilo i za opstrukciju evropske orijentacije Srbije.

Frustracija zbog proglašenja nezavisnosti Kosova pojačala je govor mržnje u javnom diskursu, naročito u medijima. Usmeravani gnev prema akterima međunarodne zajednice, za koje se u Srbiji smatra da su najodgovorniji za gubljenje Kosova, vratio je u medijski fokus stare stereotipe o spoljašnjim i unutrašnjim neprijateljima. Ipak gnev se najviše koncentrisao na SAD, najčešće tvrdnjom da je EU "američka sluškinja".

Kosovska samostalnost zgusnula je redove konzervativnog bloka i jasno pokazala njegovo odbijanje promena u Srbiji, posebno promena koje idu u pravcu integrisanja u evropske procese. Tomislav Nikolić, kao protiv kandidat Borisu Tadiću na predsedničkim izborima (januar-februar 2008) je bio favorit tog bloka. Bez obzira što je izgubio izbore (po drugi put od istog kandidata), on se ponašao kao kopredsednik Srbije. Tu svoju moć manifestovao je sve do parlamentarnih izbora u maju, a i u organizaciji protestnog mitinga povodom nezavisnosti Kosova.

Taj dan (21. februar) ostaće zapamćen po paljenju ambasada, demoliranju izloga, kancelarija LDP i otvorenih pretnji alternativni, odaslanih sa mitingu. Dok je trajao moleban u hramu Sv. Save, organizovana grupa je demolirala američku, slovenačku i hrvatsku ambasadu. Policija nije bila u blizini sve dok nije stiglo upozorenje međunarodnih zvaničnika.

Činjenica da je miting bio zakazan za kasno poslepodne upućuje na to da je bila reč o "planiranom haosu". U neskladu sa "dostojanstvenošću" na koju se Koštunica pozivao, posredstvom televizijskih snimaka videlo se da organizovane grupe imaju jasno definisane ciljeve napada. Taj deo

.....

veku. Od Balkanskih ratova 1913, Vidovdanski kult (dan kada se pretpostavlja da je izgubljena Kosovska bitka) slavi se kao dan "junačkog ogledanja i pobeđe nad zlom" i postaje simbol krvave bespoštedne osvete svemu što je "tursko", odnosno muslimansko uopšte. Oslobođenje Kosova i kosovski zavet, kako kaže Radomir Lukić, postali su "vertikala srpske istorije, jer Srbi nisu zaboravili da su izgnani iz zemlje koja je bila riznica svega najdragocenijeg što su stvorili u istoriji", pa je oslobođenje Kosova i Metohije za Srbe 1912 – 1913. bio "povratak u silom otetu postojbinu".

Akcionog plana nije u poptunosti uspeo, jer izlazak na ulice nije dosegao kritičnu masu u odnosu ono što se očekivalo, uprkos tome što su građani iz cele Srbije (autobusima, vozovima, kaminonima), i to u režiji Srpske radikalne stranke, dovedeni u Beograd. Međutim, Beograđani su uglavnom ostali u kućama, a sve u svemu bio je to fijasko, pa nije došlo do dodatnog preliivanja nasilja i protesta u narednim danima. Pokazalo se da su grdajani zreliji i da su instiktivno bežali od nasilja. Velimir Ilić je cinično objasnio srpskoj javnosti da je za nasilje na ulicama "direktno odgovorna Liberalno demokratska partija, jer podržava nezavisnost Kosova".

Izbori

2008. godina je počela sa predesdničkim izborima na kojima je tesno pobedio Boris Tadić. Prevremeni parlamentarni, redovni pokrajinski i lokalni izbori održani su 11. maja 2008. godine. Na izborima, po proporcionalnom sistemu, za Narodnu skupštinu Republike Srbije, koja broji 250 članova pravo glasa imalo je 6.747.867 registrovanih glasača. Izborni prag iznosi 5 odsto. Izbori su održani i u Vojvodini, ali i na Kosovu mada je u međuvremeno proglašena nezavisnost. Na Kosovu je registrovano 91.639 birača i izbori su sprovedeni u 26 opština. Pokrajinski i lokalni izbori su bili u seneci parlamentarnih izbora. Registrovano je takođe 52.000 birača u inostranstvu, koji su glasali na 78 biračkih mesta u 42 države.²

Vanredni parlamentarni izbori nagovestili su, uprkos pobedi proevropskih snaga, neizvesnost skopčanu za uspostavljanje vladajuće većine. Novouspostavljena parlamentarna većina je, uz velike kompromise i političku rehabilitaciju Socijalističke partije Srbije, pokazala i svu složenost odnosa između stranaka demokratske orijentacije, pa i unutar njih. To se

2 Srbija (prema važećem izbornom Zakonu iz 2000, a promenjenog 2004. godine, predstavlja jednu izbornu jedinicu). Poslanički mandati raspodeljuju se proporcionalno broju dobijenih glasova. Izmene starog zakona prevashodno se odnose na političke stranke nacionalnih manjina u raspodeli mandata, za koje, ukoliko ne pređu cenzus od pet odsto glasova važi "prirodni prag", koji se dobija kada se broj važećih glasova podeli sa 250 poslanika za svako poslaničko mesto, što u zavisnosti od izlaznosti, predstavlja između 12.000 i 16.000 glasova.

jasno videlo prilikom konstituisanja Skupštine, kao i Vlade, koja je formirana 7. jula 2008, nakon što su usvojeni Zakon o izmenama i dopunama Zakona o vladi i Zakon o ministarstvima³. Da bi se namirili svi zahtevi i očekivanja šarolike političke grupacije, ustanovljeno je čak 24 ministarstva dok je predsednik Vlade dobio četiri potpredsednika. Novu strukturu su neminovno pratila nova kadrovska rešenja, mada je u nekim slučajevima došlo samo do horizontalnih pomeranja.

Inteligencija okupljena oko Koštunice je nezavisnost Kosova držala glavnim razlogom za cepanje Srbije na nacionaliste i Evropejce. Tako je profesor Slobodan Antić, ocenio da je Koštuničina vlada bila garancija protiv cepanja Srbije, te da bi vlada, da je potrajala „možda i ozbiljnije pomogla da se jaz između “evroreformске” i “nacionalne” Srbije učini podnošljivijim. Ovako, razlike su eksplodirale povodom kosovske nezavisnosti, vlada se raspala i čitavo društvo je krenulo da se rascepljuje. (...) jaz će verovatno brzo moći da se uoči i u institucijama, medijima i u svakodnevnom životu – pogotovo ako sledeća vlada bude obrazovana od stranačka koje se nalaze samo sa jedne strane rascepa, a tako će verovatno i da bude. Jer, vladu imaju ambiciju da prave ili “nacionalisti” sami, ili “evroreformisti” sami (...) Nisam siguran da će, zbog tih podela, Srbija moći da uradi bilo kakav ozbiljan posao. Sve ovo nam se dogodilo, i sve će nam se to dalje događati, zbog 17. februara. Srbija je, jednostranim proglašenjem nezavisnosti Kosova, gurnuta u haos...”⁴

Rezultati vanrednih parlamentarnih, lokalnih i pokrajinskih izbora od 11. maja 2008. godine u Srbiji su bili neočekivani. Relativna pobeđa Koalicije za evropsku Srbiju koju je predvodila Demokratska stranka i predsednik Boris Tadić ostvarila je pretpostavke za formiranje proevropske vlade. DS je dobila 103 mandata, SRS 77, DSS-NS 30, SPS-PUPS-JS, 20 LDP, 13, mađarska koalicija 4, Bošnjaci 2, Albanci 1 mandat. Tri su ključna faktora za ovakav ishod: potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), odluka Fijata da napravi preliminarni sporazum sa kragu-

3 Nov skupštinski saziv je usvojio oba zakona 5. jula 2008. godine, što je bio preduslov za formiranje vlade.

4 *Politika*, 13. mart 2008.

jevačkom fabrikom automobila Zastava i, možda najvažniji, raspoloženje glasačkog tela koje se, mimo očekivanja, racionalizovalo.

Ovim izborima Demokratska stranka je prvi put od nastanka postala najjača parlamentarna stranka, čemu je doprinelo njeno pomeranje ka evropskoj opciji. Naime, DS je tokom kohabitacije sa DSS gotovo izgubila identitet koji je profilisao Zoran Đinđić. Predsednički izbori početkom godine pokazali su da je Boris Tadić pobedio isključivo zbog pomeranja ka evropskoj opciji i distanciranju od narodnjačkog bloka. To pomeranje bilo je ključno nakon potpisivanja SSP.

Sporazum je dodatno galvanizovao podršku za evropsku opciju. Strah građana od pobeđe radikala i zatvaranja ekonomske perspektive Srbije bio je takođe, odlučujući. Mnogi ekonomski eksperti najavljivali su povratak Srbije u devedesete godine prošlog veka, rast inflacije i trošenje državnih rezervi i štednje građana za podmirivanje socijalnih potreba koje su radikali u kampanji najavljivali.

Ipak, već u prvim izjavama nakon izbora pokazala se ambivalencija Borisa Tadića u odnosu na neka ključna pitanja. Tadić nije odustao od pet principa na kojima se zasnivala prethodna vlada. Jedan od tih principa je da je Kosovo integralni deo Srbije. Taj princip je i najproblematičniji u odnosima DS sa EU. Istovremeno, Tadić je u poslednjoj nedelji kampanje posetio i Republiku Srpsku sa očitom porukom građanima šta je RS za Srbiju, što je bila manifestacija njegovog odnosa prema Bosni.

Srpska radikalna stranka je pod Tomislavom Nikolićem doživela svoj klimaks, ali ni ovom prilikom nije uspela da dobije izbore, što je povećalo frustraciju ove stranke i njenog lidera. Mada je SRS u kampanji zagovarala socijalnu državu i oslanac na rusku podršku, ipak nije uspela da ubedi građane u svoj potencijal da ispuni obećanja.

DSS je prošla najgore. Koalicija DSS-NS je dobila 11, 3 odsto glasova (30 mesta), što pokazuje stalni trend opadanja. Vojslav Koštunica je vodio kampanju koja je manifestovala njegovu fanatizovanost i veoma izoštren antievropski stav. Kampanju je bazirao isključivo na sloganu "Kosovo je Srbija" čime je pokušao da mobiliše nacionalna osećanja. Pokazalo se, međutim, da Kosovo, odnosno nacionalizam, nisu više dovoljni za mobi-

lizaciju, jer je očigledno, da su građani prioritete okrenuli ka budućnosti i drugim opcijama, u prvom redu, ka EU.

Iako su najuticajni mediji bili pod kontrolom DSS (Politika, RTS, tabloidi i sl.) pokazalo se da medijska antievropska kampanja nije bila dovoljna da obezbedi njegov politički uspeh. Osim toga, iza Koštunice je stao čitav konzervativni blok, deo akademije, SPC i brojni tajkuni (oni su za svaki slučaj finansisjki podržavali sve opcije), odnosno svi oni koji još nisu odustali od velikodržavnog projekta. Veliki deo akademske elite stao je iza Koštunice i njegovog koncepta "neutralne Srbije sa osloncem na Rusiju". Energetski sporazum sa Rusijom bio je pandan sporazumu EU, ali očigledno, nije bio dovoljan za pobedu.

Liberalno demokratska partija Čedomira Jovanovića osvojila je 5,4 odsto glasova što je bilo ispod očekivanja, ali je značajno da je ova mlada partija ponovo prešla cenzus i time dokazala da ima stabilno izbornu telo. U suštini, Čedomir Jovanović je bio moralni pobednik, jer je bio inicijalna kapisla za otvoreno zalaganje za evropsku opciju i reaktiviranje nekih pitanja koja je pokrenuo Zoran Đinđić. Jovanović je glavni korektiv za Demokratsku stranku od ubistva Zorana Đinđića i njegova je velika zasluga što je DS ipak iskoračila u pravcu evropske opcije.

Rezultati majskih izbora su od strateškog značaja, kako za Srbiju, tako i za region. Pređen je prag koji Srbiju stavlja u sasvim drugačiji politički kontekst. SSP obezbeđuje okvir koji može da pokrene suštinsku tranziciju u Srbiji, ali otvara mogućnost i za društvo u celini da preuzme odgovornost za sopstvenu budućnost. Perspektiva koju otvara EU je jedina prava mobilisuća snaga koja je bila efikasna i u drugim postkomunističkim društvima. Šansa koju su ovi izbori otvorili u velikoj meri zavisi od političkih sposobnosti predsednika Tadića da izborne rezultate pretvori u stvarnost.

Civilno društvo (jedan njegov deo) imalo je ključnu ulogu u lobiranju u EU da se potpiše SSP i pre hapšenja Ratka Mladića. Argument za to nađen je u činjenici da pritisak Haškog tribunala ide na ruku Vojislavu Koštunici koji ga je koristio protiv EU.

Aktivna uloga EU je i dalje važna za politički razvoj situacije u Srbiji jer se pokazalo da njena mobilisuća snaga nema alternativu. Spoljna politika EU mora biti usaglašena i mnogo konkretnija u pružanju direktne pomoći

ne samo državi, već pre svega civilnom društvu i svim segmentima društva proevropske orijentacije, kao što su, na primer, mala i srednja preduzeća. Srbija se ne može demokratizovati bez podrške EU, kao što ni reforma Vojске Srbije nije bila moguća bez partnerstva sa NATO. SAD treba da nastave sa svojom veoma važnom ulogom u regionu, pre svega, u stabilizaciji nezavisnosti Kosova i opstanku Bosne i Hercegovine kao jedinstvene države.

Međutim, bez obzira na formiranje proevropske vlade i entuzijazma građana, pokazalo se da je realnost Srbije mnogo kompleksnija, a njeni problemi mnogo dublji. Nakon hapšenja Radovana Karadžića, što je za Evropu bio signal da se Boris Tadić definitivno okreće EU, potencijal vlade da ostvari pomake ka Evropi se postepeno topio.

Rekomponovanje političke scene

Neočekivana pobjeda proevropskog bloka izbacila je radikale iz igre, što je izazvalo paniku u konzervativnom bloku, jer su oni, dugoročno, jedini pravi oslanac Rusije u Srbiji. Tadićev potpis na Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), pre toga na Partnerstvu za mir, po prvi put je stavio Srbiju ispod kišobrana evroatlantskih integracija. Dugoročno, to znači da Balkan ulazi u mirnije vode, jer se fokus velikih sila sa Evrope pomerio prema centralnoj Aziji.

Očekivanje konzervativnog bloka da na predsedničkim izborima pobjedi Tomislav Nikolić bilo je pre svega vezano za izbor strateške orijentacije Srbije. Mihajlo Marković, akademik, jedan od prominentnijih predstavnika tog bloka je smatrao da bi izbor Tomislava Nikolića bila velika šansa jer, kako kaže, on bi “mogao da okonča postojeći podanički odnos prema vodećim silama svetskog globalizma koje su razbile našu zemlju, uvele u sankcije, bombardovale nas, koje nas ucenjuju i teže da nam uzmu Kosmet i produže da nas rasparčavaju.” Dalje, on smatra da bi osim obostrano korisne saradnje sa Zapadnom Evropom, Nikolić obezbedio i “neophodne oblike saradnje sa Rusijom, Kinom i svim ostalim zemljama koje su zainteresovane za ravnopravne političke i ekonomske odnose sa Srbijom.”⁵

Neuspeh Nikolića na izborima bio je najveći udarac za Vojislava Koštunicu koji se nadao da će preko njega dobiti i treći mandat. Unutrašnje previranje u Srpskoj radikalnoj stranci nakon poraza i nemogućnost da sastavi vladu bilo je neminovno, kako bi se i ta stranka pripremila za evropsku budućnost. U tom kontekstu treba gledati na manevar cepanja Srpske radikalne strane na dve: to je pokušaj stvaranja novog imidža Tomislava Nikolića, kao čvrstog i moralnog političara u odnosu na mekanog i neodlučnog Tadića. To je, ustvari, uvod u pripremu novog lidera. Međutim, i pored podrške koju je dobio od svih, Nikolić još nije uspeo da marginalizuje Srpsku radikalnu stranku koju vodi Vojislav Šešelj. Ta stranka još uvek uspešno blokira sve institucije, posebno parlament.

Demokratska stranka, koja postepeno prerasta u režimsku stranku, glavna je opstrukcija ruskoj sveprisutnosti. Međutim, Demokratska stranka nije jedinstvena u tom pogledu, jer je predsednički kabinet centar moći na koga veliki pritisak vrši "patriotski" blok preko akademskih struktura. Predsednik Tadić je podržao energetske sporazum koji je izazvao veliko negodovanje javnosti i dela njegove koalicije, posebno Mlađana Dinkića iz G 17plus.

Rusija se veoma vešto infiltrirala u srbijansku privredu preko jakog tajkunskog lobija koji je tesno povezan sa Moskvom. Glavni cilj Rusije je da spreči ulazak Srbije u NATO i da obezbedi partnera preko koga uvek može da destabilizuje region. Strateški cilj Rusije je da se EU učini što zavisnijom od ruske energije.

Politički sistem

Politički sistem u Srbiji generiše stalnu krizu, jer je zastareo i korumpiran i sve više Srbiju približava slomu. On se urušava, što je posledica kriminalizacije stranaka i vodećih političara, kao korupcije u pravosuđu. Ne-funkcionalni i korumpirani politički sistem deo je političke kulture Srbije. Problem je, u suštini, to što još uvek nema ozbiljne alternative. Česti izbori i brojne svakodnevne afere zasipaju medije i onemogućavaju suštinski dijalog unutar zemlje o problemima koji je opterećuju.

Politički sistem Srbije je antimoderan i skup. Broj poslanika u republičkom parlamentu (250), dokaz je njegove preglomaznosti. Pri tome, parlament ne počiva na suverenitetu građana, već je praktično instrument političkih stranaka. Poslanici ne odgovaraju izbornoj bazi, već političkim partijama iz kojih potiču. Osim toga, sam izborni zakon (jedini u Evropi) ovlašćuje partiju da po svom nahođenju, nakon izbora praktično, imenuje poslanike, što joj daje neograničenu moć nad njima.

Partikulani partijski interesi sprečavaju funkcionisanje političke zajednice kroz saradnju između partija, ali i njihovu sa građanima. Izostaje odgovornost naspram građana prema kojima ne gaji nikakve obaveze. Politička stabilnost nije moguća bez opšteg društvenog interesa koji spaja sve aktere. To, istovremeno ukazuje i na veoma nisku političku kulturu građana, bez obzirana na iskorake učinjene na prošlogodišnjim izborima. Državne institucije su veoma skupe, a vrlo malo ostvaruju očekivanja građana. Na državu se uglavnom gleda kao na opstrukciju koju treba zaobići. Političke elite ne uživaju poverenje i doživljavaju se kao korumpirane. Srbija je talac vlastite nesposobnosti da ispuni očekivanja i "postoji opasnost od samouništenja".⁶

Posmatrani period u Izveštaju (oktobar 2007-oktobar 2008) rukovodio se sa tri ključna kriterija: kopenhaski kriteriji iz 1993, u proceni uspeha Srbije u reformskim procesima; stabilnost demokratije i njenih institucija, održiva tržišna privreda i sposobnost preuzimanja prava i obaveza, te saglasnost sa ciljevima političke unije.

Konstatuje se da Srbija nije napravila iskorak u donošenju nove legislative, što je rezultat lošeg rada parlamenta i vlade. Ocenjuje se da su podele među političkim strankama oko strateške orijentacije bile ključne u blokadi rada parlamenta. Parlament je u septembru 2008. godine ratifikovao SSP i počeo sa izradom paketa evropskih zakona. Izveštaj ocenjuje da Srbija ima dobre kapacitete u državnoj upravi. Strukture za evropske integracije su ojačane i usvojen je Nacionalni program za evropske integracije. Međutim, ocenjuje se da je potrebna veća odlučnost u uspostavljanju

6 Judy Butt, *Regional Stability in the Western Balkans, in Cutting or Tightening the Gordian Knot?*, Eds. Ernst m. Felberbauer, Predrag Jurekovic, Frederic Labarre, Study Group Information, Vienna, 2008.

regulatornih tela, kao i napor u osiguranju nezavisnosti, odgovornosti i efikasnosti pravosuđa. Ističe se da je korupcija široko rasprostranjena i da predstavlja ozbiljan problem.

Pravni sistem

Bez obzira na činjenicu da je Srbija potpisnik svih važnijih konvencija koje se bave zaštitom ljudskim i manjinskih prava, kao i socijalnih, i onih protiv torture i sl. pravni sistem i pravosuđe još uvek su najteži izazov, kako i za prethodne tako i za sadašnju vladu. Do poboljšanja u pravosuđu sporo se ide. Nisu doneti osnovni zakonski propisi neophodni za reformu u pravosuđu. To se odnosi na zakon o sudovima i tužilaštvu. Bez tih zakona nema ni novih sudija i tužilaca, koji bi popunili upražnjena mesta. U isto vreme oko 200 sudija, koji su ispunili sve uslove za penziju još uvek su na svojim mestima, a parlament nije preduzeo mere da se oni povuku. Nije ništa urađeno na usvajanju objektivnih kriterija za imenovanje sudija i tužioca. Zbog toga Savetxxx izražava zabrinutost da će reizbor, koji se priprema u Srbiji, biti pod političkim uticajem i da će poremetiti funkcionisanje pravosuđa koje i inače nije na nivou. Zbog svega ovoga broj nerešenih slučajeva i dalje je veoma visok, a među njima je veliki broj slučajeva koji se odnose na organizovani kriminal.

Osim toga, reforma u pravosuđu je krajnje delikatan i složen proces. On se ne započinje bez jasno sagledanih potreba, argumentovanih razloga i neophodnog društvenog konsenzusa, pri čemu je postojanje političke volje imperativ. Očigledno je da se u reformu pravosudnog sistema u Srbiji ušlo bez konsenzusa. Okolnost da je država neprestano u političkim turbulencijama koje uslovljavaju nestabilnu atmosferu u društvu, dodatno je otežavajući faktor za reforme. Ukupno pet vlada i četiri skupštinskih saziva od 2001. godine, nisu se pokazali stimulativnim okvirom za kreiranje funkcionalnih, efikasnih, odgovornih i nezavisnih sudova i tužilaštava.

Odnosi sa susedima

Nezavisnost Kosova bila je i pretekst za zatezanje odnosa u regionu. Normalizacija odnosa koja je poslednjih godina ipak bila na uzlaznoj liniji, u 2008, je zamrznuta, a u nekim slučajevima i unazađena. Još pre nezavisnosti najavljeno je da će Srbija prekinuti diplomatske odnose sa svima koji priznaju Kosovo. Makednoski i crnogorski ambasadori su proglašeni personama non grata, čime su odnosi sa ove dve zemlje, posebno sa Crnom Gorom, stavljeni na led. Ipak, Beograd se nakon priznanja Kosova, najviše obrušio na Hrvatsku, koja je to učinila zajedno sa ostalim zemljama u susjedstvu. Kada je reč o Hrvatskoj, oštro se reagovalo i na njenu tužbu pred Međunarodnim sudom pravde za agresiju i genocid tokom devedesetih godina prošlog veka. Osim toga, konstantni povodi međusobnog optuživanja su i godišnjice *Oluje*, *Bljeska* i pada Vukovara.

Uprkos činjenici da je Slovenija kao predsedavajuća EU u prvih šest meseci 2008, pokušavala da doprinese bržem priključivanju Srbije EU, ona je takođe, bila stalna meta napada, posebno specijalni izvestilac za Zapadni Balkan, Jelko Kacin. Bosna i Hercegovina oduvek je 'uživala' specijalni tretman Beograda. Iako nije priznala Kosovo, ona je bila na meti napada, pre svega, preko politike Milorada Dodika, koji je u saglasnosti sa Beogradom radikalizovao situaciju u Bosni gotovo do tačke raspada. Osim nekoliko pokušaja da se dođe do sporazuma između tri naroda u Bosni, koji su takođe bili u funkciji dalje podele, odnosi Srbije sa Bosnom su fokusirani pre svega na RS, koja je postala sastavni deo ekonomskog i kulturnog prostora Srbije. Svaka godišnjica srebreničkog masakra uzburka javnost na obe strane. Zvanični Beograd nije uspeo da postigne konsenzus ni o minimalnim gestovima koji su predviđeni presudom Međunarodnog suda pravde. Naprotiv, na delu je strategija koja ima za cilj da relativizuje ili negira genocid, tako što se stalno pokreću priče o navodno, 10.000 nestalih Srba u Sarajevu, ili na drugim lokacijama. Paralelno, veoma su aktivni pojedinci iz akademskih krugova koji veoma organizovano negiraju genocid u Srebrenici.

Srbija ima najkomplikavaniji odnos prema novonastaloj državi Kosovo. Osim što ga ne priznaje, Srbija je diplomatsku energiju usredsredila na

zaustavljanje procesa međunarodnog priznavanja Kosova. Istovremeno je pokrenula i inicijativu pred Međunarodnim sudom pravde, problematizujući legalnost proglašenja nezavisnosti Kosova. Osim nezavisnosti, i brojni drugi problemi opterećuju odnose sada dve susedne zemlje. Prvi, što je posledica nepriznavanje nezavisnosti, jeste položaj Srba u enklavama i nelegalne paralelne srpske institucije. Srbija je posle velike diplomatske akcije EU, pristala na raspoređivanje EULEX misije na celom Kosovu, s time da je u Savetu bezbednosti usvojeno predsedničko saopštenje koji podrazumeva i 6 tačaka na kojima je Srbija insistirala, uslovljavajući dolazak EULEX njihovim usvajanjem.

Odnosi sa svetom

Odnosi sa Evropskom unijom su, nakon što je Vojislav Koštunica odbio da potpiše SSP u decembru 2007, ušli u fazu neizvesnosti. Uprkos negativnom bilansu, EU je ipak izašla u susret proevropskoj Srbiji i ponudila sporazum SSP Koaliciji za evropsku Srbiju (ZES) koji je potpisan neposredno uoči izbora 28. aprila 2008. godine. S obzirom da Srbija nije ispunila u potpunosti sve uslove, pre svega saradnju sa Haškim tribunalom, implementacija ovog sporazuma je odložena. Proglašenje nezavisnosti Kosova loše je uticalo na odnose između EU i Srbije. U međuvremenu EU je objavila svoj Izveštaj o napretku Srbije, koji je bio veoma realističan.

Istovremeno, Rusija u punom zamahu stupa na političku scenu Srbije, posebno nakon što je potpisivanje energetskog sporazuma postalo aktuelno. Netransparetnost oko potpisivanja ovog ugovora izazvala je u srbijskoj javnosti dosta reakcija, čak i u okviru vladajuće koalicije, ali se nije otišlo dalje od toga.

Oslonac na Rusiju je relativizovan zbog promenjenih međunarodnih okolnosti, pre svega zbog globalne ekonomske krize koja je pogodila i Rusiju. Nakon ekonomskog foruma u Davosu u februaru (2009), srpski političari su počeli opet da se okreću ka EU, očekujući finansijsku podršku i solidarnost poput one koju je EU pružila Mađarskoj i drugim zemljama

članicama pogođenih krizom. U međuvremenu, zbog krize i EU je počela da se koleba oko daljeg širenja.

Kada je reč o srpskoj neutralnosti ona se pre svega odnosi na članstvo u NATO. Na to ju je obavezala Rusija. Zato je 10-godišnjica NATO intervencije iskorišćena za propagandu protiv NATO u čemu su učestvovali i ruski zvanični predstavnici. Motivi Rusije su jasni, jer na Balkanu uvek iskušava EU, kako bi pokazala da Unija nema bezbednosni mehanizam i snagu za održavanje reda na Balkanu. Osim Srbije i Republika Srpska je u istom "dilu". Predstavnik Rusije u NATO Dimitrij Rogozin je afirmisao pravo Republike Srpske da se otcepi, uz pozivanje na Kosovo. Ruski ekspert za geostrategiju Aleksandar Dugin je izjavio da "Srbi sada imaju mogućnost da istupe kao okidač. A to može da promeni tok svetske istorije..."

Odnosi sa SAD ostaju najkomplikovaniji, jer su emotivni i ambivalentni. Predizborna kampanja za predsedničke izbore u SAD praćena je sa velikom pažnjom uz procenjivanje koja bi buduća administracija bila naklonjenija Srbiji. Izbor Baraka Obame je dočekan sa oduševljenjem u liberalnim krugovima, međutim, u konzervativnim, na njegovu pobedu se gleda sa dozom sumnjičavosti zbog Klintona i uopšte, Demokratske stranke. Izbor Hilari Klinton za državnog sekretara i mnogih drugih ličnosti iz Klintonovog vremena na važne funkcije u administraciji stvorili su rezervu u odnosu na novu administraciju. Slučaj Miladina Kovačevića samo je dodatno povećao animozitet prema Hilari Klinton koja je insistirala na njegovoj ekstradiciji SAD.

Ekonomska kretanja

Evropska komisija je u svom Izveštaju ocenila da je srpska ekonomija nastavila sa dinamičnim rastom i da je ostvarila određeni napredak prema uspostavljanju funkcionalne tržišne ekonomije. Međutim, dobre stope rasta bile su praćene sve većim spoljnim disbalansom, a pojačale su se i slabosti u svetlu globalne finansijske krize. Fiskalna politika je i u 2008. godini bila ekspanzionistička, doprinoseći ponovnoj pojavi inflatornih pritisaka. Uprkos nedavnim visokim stopama ekonomskog rasta, problem nezaposlenosti i dalje predstavlja glavni izazov. Ostvaren je određeni napredak u privatizaciji, ali strukturne reforme su se generalno usporile. Zemlja je nastavila da privlači direktne strane investicije, međutim, na neke strane investitore je negativno uticala nestabilna politička klima. Konkurentni i dinamični privatni sektor još uvek nije u potpunosti uspostavljen. Potrebni su dodatni naponi kako bi Srbija mogla da se, srednjoročno posmatrano, nosi sa pritiscima konkurencije i tržišnim silama u okviru Unije.

Sušтина ekonomske krize u Srbiji je njena nesposobnost da se odrekne populističke politike koju vodi u privredi. Srbija bi bila suočena sa problemima i bez svetske krize, jer je njeno upravljanje državom neadekvatno. Javna potrošnja krajem prošle godine je takoreći, eksplodirala uprkos tome što je svetska kriza već bila uzela maha. Bez reforme i modernizacije sistema, zajam MMF neće Srbiji pomoći da prebrodi krizu. Bez rigoroznije štednje, jeftinije državne uprave, racionalnije društvene nadgradnje, Srbija neće izaći iz krize. To podrazumeva i privatizaciju javnih preduzeća i ukidanje partijskog monopola nad privredom, kao i manje poreze koji bi podsticali preduzetničku inicijativu, smanjenje sive ekonomije i korupcije. Bez tih zahvata zajam MMF neće rešiti problem.

Međutim, malo je rezultata u pogledu legislative i evropskih standarda, a izvršni kapacitet u pogledu konkurencije je slab. Ostvaren je i mali napredak u oblasti primene i zastupljenosti informacionih tehnologija i medija. Još uvek nije dobro postavljen sveobuhvatni i efektivni sistem unutrašnje kontrole javnih finansija. Pranje novca i organizovani kriminal su i dalje ozbiljan problem.

Manjine još uvek na margini

Odnos države a i društva prema manjinama još uvek je glavna prepreka bržoj demokratizaciji i pluralizaciji Srbije. Srbija je propustila priliku da načini nekoliko značajnih koraka na poboljšanju položaja nacionalnih manjina. To se pre svega odnosi na unapređenje manjinskog zakonodavstva. Značajni institucionalni pomoci, poput formiranja Ministarstva za ljudska i manjinska prava ili manjinskih zavoda za kulturu, ostali su u senci dugo iščekivanog zakona o nacionalnim savetima.

Nakon proglašenja nezavisnosti Kosova i u strahu od daljeg fragmentiranja Srbije i predlog novog vojvođanskog statuta „pročitani“ je u ključu zahteva za “stvaranjem države u državi”. Optužbe za separatizam nisu mimoišle ni manjinske političke aktere koji su podržali statut. Te optužbe čine stanje međuetničkih odnosa vrlo rovitim, što, povezano sa snažnim osećajem pojedinih manjina (Vlaha, Makedonaca ili Crnogoraca) da su u verskom pogledu diskriminisane, uz ignoranciju od strane političke klase, neminovno vodi internacionalizaciji njihovog problema.

U celini, izostaje iskrenost države da prema manjinama vodi politiku uključenja u širu političku, ekonomsku i kulturnu zajednicu, što posebno važi za teritorijalno kompaktne manjine, kao što su Bošnjaci, Albanci i, u velikoj meri, Mađari. Mađari su, međutim, najbolje organizovana manjina mada i njima preti odumiranje, jer mlađe generacije sve više budućnost vide u matičnoj zemlji.

Regionalizacija Srbije

Srbija još nije ozbiljno krenula u unutrašnje prestruktuiranje u skladu sa modernim standardima, pre svega, onim koji se odnose na decentralizaciju i samoupravu. Na tom pitanju se najbolje ogleđa krutost konzervativnog koncepta koji uređenje države vidi samo kroz veoma izraženi centralizam. S obzirom da je Srbija zemlja koja ima izrazite regionalne identitete, posebno kada je reč o Vojvodini, sve više raste tenzija između centra i periferije. Ona se najbolje sagledava preko privrede koja je centralizovana i

skoncentrisana na tri grada u Srbiji: Beograd, Novi Sad i Niš. Ekonomska devastacija unutrašnjosti praćena je stalnim odlivom stanovništva sa periferije ka većim centrima, ili pak mlađih i obrazovanijih ka Zapadu. Politička klasa Srbija ima ogroman otpor ka decentralizaciji koju percipira kao rastakanje srpske države. Otuda napadi na pokušaje Vojvodine da se izbori za Statut (inače veoma ograničenog dometa), uz optužbe za secesionizam i stvaranje nove države. U regionu Sandžaka prelamaju se i neki drugi problemi, kao što je, na primer, odnos prema islamu i njegovo tretiranje kao ozbiljne opasnosti za stabilnost Srbije.

Mediji slaba tranziciona karika

Mediji predstavljaju jednu od najslabijih karika u preoblikovanju srbijanskog društva na savremenijim vrednostima. Ideološki obrazac kreiran u medijima pre raspada SFRJ da bi opravdao potonje ratove, žilavo opstajava u javnom diskursu. Osim što bez izuzetka dominira tabloidima, na istu se matricu oslanjaju i, po uticaju i težini značajniji mediji, poput NIN, Večernjih novosti, RTS i dr.

Pri tome, nije reč samo o nastojanju da se relativizuju i izjednače "ekstremisti" – neonacisti i antifašisti, nacionalisti i građanisti, radikali i liberali, unionisti (termin koji se koristi za one koji podržavaju put Srbije ka Evropskoj uniji) i izolacionisti itd – već o revitalizovanju poželjne interpretacije nedavne prošlosti sa jasnim ciljem oslobađanja od odgovornosti za nju.

"Govor medija" je nalik na onaj iz devedesetih godina prošlog veka, čemu u mnogome doprinosi i činjenica da su i njegovi promoteri uglavnom isti: od Dobrice Ćosića, do Milorada Vučelića. Niz pripadnika tog intelektualnog, veoma uticajnog kruga istrajavajući na poznatim tezama (secesionizam zapadnih republika je doveo do raspada Jugoslavije, međunarodna zajednica je u tome odigrala nečasnu ulogu, nelegalno i nelegitimno bombardovanje Jugoslavije 1999, takođe nelegalno i nelegitimno otimanje dela teritorije Srbije, proglašenjem nezavisnosti Kosova i slič-

no), drži Srbiju u predmodernom ključu teritorijalne ekspanzije na račun unutrašnje modernizacije.

Vojska i policija i ljudska prava

Transformacija vojske i policije je spora i neadekvatna s obzirom na probleme s kojima se Srbija suočava. Ulazak u *Partnerstvo za mir* je u velikoj meri doprineo pripremi vojske za suštinsku transformaciju. Penzionisani su gotovo svi ratni kadrovi, smanjen je broj regruta, i dosta se posvetilo pažnje osavremenjivanju obrazovanja vojnih kadrova. Realizovana je značajna saradnja u tom pravcu sa SAD, Norveškom, VB. Međutim, pritisak koji je vršen da se zaustavi takva reforma vojske ishodio je smenu načelnika generalštaba Zdravka Ponoša koji je označen kao izrazito prozapadno orijentisan. Njegova smena je usporila promene, pre svega, u pravcu kandidature Srbije za članstvo u NATO. Time se može objasniti i svojevrсна histerija vezana za "proslavu desetogodišnjice NATO bombardovanja".

Kada je reč, o policiji novi ministar Ivica Dačić je najvidljiviji i najaktivniji ministar u sadašnjoj vladi, što ukazuje da je njegov angažman prepoznatljiv. Ivica Dačić je, što manifestno, što konkretno, vratio policiji *image* institucije koja zavodi red i koja se nosi sa problemima koji su decenijama bili zapostavljeni. Samo nekoliko dana nakon što je Ivica Dačić postao ministar, uhapšen je Radovana Karadžića. Način na koji je Karadžić otkriven i uhapšen, pokazao je da je on praktično, svo vreme bio pod zaštitom države.

Religija i ljudska prava

Uloga religije i crkve ponovo dobija značajno mesto u svetu, posebno u tranzicionim društvima kao što su postkomunistička. Dugotrajna kriza, slom vrednosnog sistema, otpor tranziciji i reformi, te ratovi i masovni ratni zločini otvorili su prostor za delovanje svim onim snagama koje se odupiru promenama. Ova tema može se posmatrati iz dva ugla: kao pitanje prava na slobodno izražavanje i praktikovanje religije kao jednog od osnovnih ljudskih prava i, drugog, kao odnos crkve prema ljudskim

pravima. SPC, osim religijske, imala je još veću i snažniju nacionalno-političku i državotvornu ulogu. SPC i sada predstavlja glavni oslonac uverenju da su postojeće granice Srbije privremene, odnosno ona je ostala jedina institucija koja u promenjenim političkim okolnostima održava iluziju velikodržavnog projekta.

Religija postaje sve važnija i ona ima svoju komunikativnu dimenziju, odnosno sadrži i određenu spremnost za dijalog. Temelj za dijalog bi bila ljudska prava, ljudsko dostojanstvo – to su važne poruke koje su ukorenjene u biblijskoj tradiciji. Da bi preuzela ulogu produktivnog sučeljavanja između religije i moderne, SPC bi morala prethodno da se suoči sa vlastitom ulogom krajem XX veka, preuzme odgovornost za podršku ratu i velikodržavnom projektu i ignorisanje zločina koji su počinjeni u ime ideologije koja je iza sebe ostavila pustoš.

Odnos prema nedavnoj prošlosti i saradnja sa Haškim tribunalom

Hapšenje Radovana Karadžića i Stojana Župljanina je novoj vladi donelo velike poene u EU. Međutim, saradnja u nekim drugim segmentima nije napredovala. Još uvek su Ratko Mladić i Goran Hadžić u bekstvu, što predstavlja jednu od glavnih prepreka za sticanje kandidature za članstvo u EU. Osnovni problem u saradnji sa Haškim tribunalom, međutim, je njegovo suštinsko nepoštovanje i neuvažavanje presuda koje su donete tokom godina. Naime, nijedna presuda nije na pravi način prezentirana u javnosti, niti su naučene neke lekcije koje bi imale za cilj, pre svega, prevladavanje prošlosti i prihvatanje standarda koji bi pomogli uspostavljanju moralnih vrednosti u društvu. To isto važi i za nacionalne sudove, odnosno Specijalni sud za ratne zločine. Strategija je države da minimizira odgovornost srpske države i njenih institucija i zato se pred nacionalnim sudovima uglavnom sudi pojedinim počiniocima zločina bez ulaženja u kontekst i odgovornost države. Umesto reafirmacije “izgubljenog osećaja za pravdu” odnos države prema Haškom tribunalu je u suštini, normalizovao zločin i relativizovao odgovornost države.

Perspektiva

Društva za koje je karakterističan visok stepen društvene konfliktnosti i neintegrisanosti, ne samo etničke već i znatno šire, kao što je to slučaj sa Srbijom, od izuzetne važnosti je smanjivanje potencijali za konflikte i stvaranje uslova za povoljan društveni razvoj i stabilnost. Kada je reč konkretno, o srbijanskom društvu, evroatlantska perspektiva je mogući kohezioni element za mobilizaciju energije na modernoj viziji budućnosti. Nažalost, Srbija nije ostvarila politički konsenzus oko tog važnog pitanja. Koliko je ono značajno može se zaključiti i po potpisivanju SSP sa EU u aprili 2008. godine, što je imalo mobilišući karakter i donelo pobedu proevropskom bloku. Međutim, još uvek ostaje neizvesnost u vezi sa pristupanjem Srbije NATO, što će u narednom periodu stvarati tenzije.

Srbija praktično još nije pristupila sistematskoj i dugoročnoj institucionalnoj izgradnji društva kompatibilnog sa EU. Zato je neophodno da se Srbija što čvršće veže za evropske integracije kako bi se postupno stvarala veza koja će dovesti i do kvalitativnih pomaka. Bez ozbiljnijeg angažmana EU, Srbija će se teško pomerati u pravcu evroatlantskih integracija. Globalna, ali i unutrašnja kriza, su okolnosti koje mogu dovesti do sazrevanja odluke unutar društva da Evropa nema alternativu.

I
Društveni kontekst
– ksenofobija,
rasizam i netolerancija

Nasilje kao način života

Ratovi koji su vođeni u poslednjoj deceniji prošog veka na teritoriji bivše Jugoslavije ostavili su na sribajnsko društvo duboki trag sa nesagledivim posledicama.

Tokom ratnih godina stasalo je više generacija mladih, obrazovanih na modelu nasilja koje nije bilo sankcionisano. Tako se novi kulturni obrazac formirao na radikalnom etnonacionalizmu i isključivanju drugog, ne samo na etničkoj i verskoj osnovi, već i na političkoj. Došlo je vreme kada posledice devedesetih godina postaju manifestne u još jednom obliku, jer su generacije mladih koje su rasle uz državnu propagandu dnevnik RTS, »opasne momke sa asfalta«, glad i beznađe, počele masovno da primenjuju naučene obrasce. Nasilje u školama, na ulicama, na sportskim događajima, prema manjinama ili neistomišljenicima bilo koje vrste postalo je gotovo svakodnevna pojava.

Kada je reč o sociološkim faktorima nasilja koji su pratili tranziciju i ratove devedesetih, postoji nekoliko osnovnih posredujućih činilaca "za koje se pretpostavlja da su relevantni i za koje se može reći da su u Srbiji, počev od devedesetih imali simultano i kontinuirano dejstvo. To su: 1. ekonomska deprivacija velikog dela stanovništva, manifestovana kao apsolutna deprivacija (raslojavanje i polarizacija); 2. društvena dezorganizacija karakterisana anomijom i redukcijom legitimnih načina obezbeđivanja egzistencije; 3. izloženost nasilju, nasilničkim modelima i porast tolerancije prema nasilju; 4. rasprostranjenost vatrenog oružja i 5. pad efikasnosti formalne kontrole kriminala, prvenstveno opadanje efikasnosti policije u rasvetljavanju krivičnih dela.«⁷

Agresivnost, nasilno ponašanje, nelegitimno dolaženje do željenih ciljeva, tj. kršenje i društvenih i pravnih normi, kao i odsustvo kažnjavanja, doveli su do urušavanja društvenih vrednosti, kao i društvenih normi koje su regulisale i sankcionisale društveno nepoželjno ponašanje.⁸

7 Mr Biljana Simeunović-Patić, "Ubistva u Srbiji u kontekstu tranzicije i rata", 2003. <http://www.doiserbia.nbs.bg.ac.yu/img/doi/1450-6637/2003/1450-66370304033S.pdf>.

8 Nasilje je uvek zasnovano na nelegalnom ili legalnom korištenju sile. Ako govorimo

Država Srbija snosi ogromnu odgovornost za ratove devedesetih, a usled negiranja učešća u njima, došlo je do uspostavljanja jednog oportunističkog društvenog modela ponašanja u kome se izbegava svaka odgovornost. Kontinuirano nasilje ispoljeno u javnoj sferi, koje je vremenom postalo "legitiman" i uobičajen način ponašanja, uz odsustvo svake kritičke reakcije ili kazne, dovelo je do trajne desenzitizacije društva na nasilje.

Posledice moralne zapuštenosti društva su više nego očigledne, a atentati na državne funkcionere, pokušaji atentata, paljenje verskih objekata, ubistva, silovanja, zlostavljanja, fizički napadi, ugrožavanje ljudskih prava manjinskih zajednica su eksponenti krize koja i dalje potresa srpsko društvo.

Nakon 2000. godine dolazi do bujanja pokreta sa izraženim nacionalističkim stavovima, poput Obraza, Nacionalnog stroja, Dveri srpskih, organizacije Krv i čast, Svetozar Miletić, Nacionalni front, Stormfront, Rationalisti ili Skinhedi... Sve ove organizacije imaju izraženu desničarsku poziciju na političkom spektru, i izvesno podudaranje u stavovima o nacionalnim interesima, spoljnoj politici, Kosovu, s tim što je veoma važno razlikovati ih, budući da sve ove organizacije ne propagiraju nasilje. Ekstremne desničarske organizacije u političkoj klimi nacionalizma, ksenofobije i netolerancije, koja je karakteristična za period Koštuničine

o političkom nasilju, onda stepen tog nasilja zavisi od toga u kolikoj je meri neka vlast nosilac ekonomske, religijske, ideološke i/ili političke moći. Britanski sociolog Stiven Lukes, u svojoj knjizi *Power: A Radical View*, razmatra problem političke moći. Njegova osnovna teza je da ideja o savremenoj "participativnoj" ili „poliarhičnoj“ demokratiji, u kojoj su institucije „svodovi“ pod kojima nosioci legitimnih društvenih interesa pregovaraju o kompromisima koji potom postaju zvanična politika, u praksi ne može da se ostvari ni u jednoj modernoj demokratiji, i to iz principijelnog razloga, jer ova utopijska teorija potpuno zanemaruje element moći države kao zasebnog entiteta. Politička moć u ovoj teoriji svoju snagu crpi iz početne i krajnje instance svakog oblika organizovanja ljudi u savremenom zapadnom svetu. To je moć države, koja se ponaša kao samostalni entitet, ali zavisno od društveno-političkog konteksta svakog društva. U situaciji u kojoj se nalazi Srbija, ova teza britanskog sociologa bila bi primenjiva u slučaju da je Srbija dostigla taj stepen razvijenosti demokratije, kao što je to slučaj u zapadnim državama. Ali u Srbiji institucije ne izražavaju "legitimne društvene interese" različitih grupa stanovništva – nacionalnih manjina, građana AP Vojvodine, Roma, žena i dr. Ta pozicija nije osigurana čak ni za većinsko stanovništvo.

vladavine, nalaze ohrabrenje, a usled odsustva odlučne reakcije države na izgrede koji su rezultat delovanja ovakvih organizacija, njihov manevarski prostor ostaje slobodan. Svojim netolerantnim pa i militantnim delovanjem se posebno ističu grupe Nacionalni front, Stormfront, Racionalisti ili Skinhedi⁹. "...One kao svoj objekat mržnje najčešće vide manjinske grupe kao što su: nevladine organizacije, liberalno orijentisane političke stranke ili pojedinci, homoseksualci, Romi, Jevreji, Albanci ili pripadnici neke druge nacionalne manjine."¹⁰ Ove grupe predstavljaju relativno lake mete za napad, budući da vlast uporno pokazuje da je nesposobna (ili nevoljna) da ove i slične grupe zaštititi.

Umesto demokratske i ekonomske konsolidacije, Srbija je nakon sme- ne režima 2000. godine upala u stanje kontinuirano generisane političke krize. Uz nemogućnost da se oslobodi Miloševićevog nasleđa, a delom i zbog nje, društvo nije bilo, i još uvek nije, u stanju da se suoči sa aktuelnim političkim, ekonomskim i društvenim pitanjima i izazovima.

Za razliku od Miloševićeve vladavine, tokom koje su finansijska i poli- tička moć bile centralizovane, u periodu posle 2000. godine dolazi do sve veće difuzije različitih centara moći, kao i različitih grupa za pritisak, a što je imalo (i još uvek ima) za posledicu krvožednu borbu za suprematiju u onim sferama gde je koncentrisana moć. A dok se ta borba odvija, u druš- tvu vlada nestabilnost, nesigurnost, neodgovornost i – ne treba da čudi – nasilje, i to na svim mogućim nivoima.

9 U Somboru je polovinom juna 2007. godine grupa skinheda u tuči na smrt pretukla Dalibora Borotu nakon koncerta pank-rok grupe "Ritam nereda". Uhapšeno je 13 mladića, od kojih su devetorica osumnjičena za ubistvo, a četvorica za krivično delo izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje. "Ekstremizam: podrška političke elite" www.rezmagazin.com, juli 2008.

Mesec dana pre ovog događaja, u Nišu su aktiviste Mirovnog karavana napali pripadnici sličnog pokreta. U tom napadu Nekoliko aktivista je povređeno , a jednog od posetilaca tog događaja skinhedi su polomljenom flašom isekli po glavi i vratu. Nakon tuče je uhapšeno šest napadača i protiv njih podnete prekršajne, ali ne i krivične prijave, iako su učesnike karavana vredali na nacionalnoj i verskoj osnovi. "Ekstremizam: podrška političke elite" www.rezmagazin.com, jul 2007.

10 "Ekstremizam: podrška političke elite", jul 2007. www.rezmagazin.com jul 2007.

Političko nasilje¹¹

Političko nasilje karakteriše ceo Balkan, što jasno ukazuje da se ceo prostor još uvek nalazi u predmodernoj fazi. Obrazac nasilja u ovom regionu obeležio je u Srbiji prelazak iz jednopartijskog u višepartijski sistem, te osvađački ratovi koji su vođeni u poslednjoj deceniji prošog veka na teritoriji bivše Jugoslavije. Demonizacija i dehumanizacija drugih, koja se sprovodila kroz masovnu propagandu, u kojoj su mediji odigrali ključnu ulogu, otvorila je prostor za brutalno fizičko nasilje. U Hrvatskoj se Srbi mobilišu na genocidu u Jasenovcu, a na Kosovu na kulturnom genocidu nad Srbima. U tome aktivno učestvuje srpska elita koja je na taj način dala svoj autoritet propagandnoj mašineriji. Kroz ugroženost srpskog naroda, stvara se blok protiv svih u Jugoslaviji.

Nakon izgubljenih ratova, potpisivanje Dejtonskog (1995) i Kumanovskog (1999) sporazuma, model nasilja se vraća u Srbiju. U poslednjim mesecima, Miloševićevu vladavine karakteriše izraziti porast represije državnog aparata, posebno prema političkim oponentima, nezavisnim medijima (Zakon o medijima, oktobar 1988), delu nevladinog sektora. Vrhunac političkog nasilja u tom razdoblju je svakako otmica i brutalno ubistvo Ivana Stambolića i Slavka Ćuruvije.

Brutalno ubistvo premijera Zorana Đinđića, a pre toga bivšeg predsednika Srbije Ivana Stambolića, je više od simbola tog nasilja. To je istovremeno i obračun sa reformskom, proevropskom orijentacijom i njenim nosiocima. Obračun sa političkim neistomišljenicima na taj način ukazuje

11 Tema tako složena i višedimenzionalna kao što je nasilje predstavlja izazov za proučavanje i zahteva višeslojni pristup kako bi se obezbedio potpuniji uvid u pojavu koja postoji od kad i ljudski rod, menjajući, u manjoj ili većoj meri pojavne oblike u zavisnosti od društveno-istorijskih, političkih, ekonomskih i drugih okolnosti. Čini se da celovitije razumevanje nasilja zahtevalo multidisciplinarni ekološki uvid u ovu sveprisutnu pojavu. Da bi se steklo bolje razumevanje zašto je nasilje u središtu pažnje domaće javnosti u Srbiji na početku XX veka, mora se pogledati unazad. Nedavna istorija ostavila je za sobom mnogo krhotina, a srpsko društvo je arena u kojoj desenzitizovana javnost blazirano posmatra svakodnevno nasilje kao da je se ono uopšte ne tiče i kao da ono ne snosi za to ikakvu odgovornost.

na jednu bitnu činjenicu koju malo ko uzima u obzir kada se govori o potencijalu Srbije za promene. Srbija se, naime, nalazi u pretpolitičkom stanju koje je starije od poslednjih ratova, ali je sada samo ogoljeno..

Uprkos formalnom postojanju višepartijskog sistema, Srbija nije suštinski pluralna. Osiromašena, frustrirana i demoralisana, nije u stanju da nađe unutrašnju ravnotežu uspostavljanjem modernog oblika države, koja uvažava ljudska prava građana. Srbija još nije ni počela proces demokratske tranzicije, koja podrazumeva rekonstrukciju svih društvenih struktura, odnosno temeljnu transformaciju političke, ekonomske i kulturne sfere. Osim toga, raspad je pokazao duboke korene neprosvećenosti u Srbiji, pre svega, kako kaže jedini jugoslovenski nobelovac Ivo Andrić, kroz odsustvo poštovanja čoveka, njegovog dostojanstva i pune unutrašnje slobode. Ratovi su pokazali da su istorijske naslage represije na Balkanu duboke, te da ne postoje instrumenti za rešavanje spornih pitanja između nacionalnih i verskih zajednica, pa se zato opcija »prirodnog stanja« nameće kao normalno rešenje.

Manjinsko pitanje je jedan od najvažnijih indikatora etnonacionalizma i prateće etničke isključivosti. Država konstituisana na etnicitetu ne može rešiti pitanje manjina na demokratski način, jer ona po pravilu tretira manjine kao remetilački faktor. U takvoj atmosferi manjine traže izlaz u raznim oblicima autonomije i posebnog statusa. Ovakvi zahtevi podstiču sumnju u njihovu lojalnost i jačaju uverenje da je etnički pluralizam teret kojeg se treba osloboditi.

Takođe, taj model karakteriše izopštavanje iz javnog života političkih neistomišljenika i njihovu totalnu marginalizuju. To je na primer bio slučaj sa Čedom Jovanovićem, kao i sa svim drugim saradnicima premijera Zorana Đinđića, Nataše Mičić i Žarka Koraća, te brojnim liderima NVO.

Zbog prisustva međunarodne zajednice u Srbiji, potencijal srpskih nacionalista da istraju na etničkom modelu znatno je smanjen. Međutim, njihov potencijal za generisanje nacionalne homogenizacije, šovinističkih kampanja, etničkog nasilja, i izolacionističke, velikodržavne politike još uvek je veliki i ostavlja dubok trag u međuetničkim odnosima.

Kulminacija političkog nasilja 2008. godine

2008. godina ostaće zapamćena po nekoliko masovnih protesta praćenih nasiljem. Na prvom mestu, reč je o masovnom protestu dela građana zbog proglašenja nezavisnosti Kosova, a na drugom, o reakcijama povodom hapšenja Radovana Karadžića. U oba slučaja došlo je do sukoba sa policijom, mada sa nekim karakterističnim razlikama između ova dva primera.

Prva reakcija na proglašenje nezavisnosti Kosova bila je organizovano nasilje grupe demonstranata u severnom delu Kosova. Paljeni su automobili i carinski prelazi. Demolirano je nekoliko kancelarija Liberalno demokratske partije, a kroz medijsku kampanju demonizovane su pojedine NVO koje su zastupale prihvatanje nove realnosti na Kosovu. Međutim, samo nekoliko dana kasnije Demokratska stranka Srbije¹² zajedno sa nekoliko koalicioničkih partnera i Srpskom radikalnom strankom organizovala je (21. februara 2008) miting “Kosovo je Srbija” na Trgu republike, da bi se nastavio na Svetosavskom platou gde je održan moleban. Međutim, tokom održavanja molebana grupa “izgrednika” napala je ambasadu SAD, bacajući baklje, razbijajući prozore i paleći zastavu. Potom je u Ulici kneza Miloša usledila intervencija specijalnih jedinica policije sa desetak vozila “hamer”, nakon čega su se “huligani” razbežali. Situacija na beogradskim ulicama smirila se tek oko ponoći.

Osim američke ambasade, napadnuta je ambasada Hrvatske, a izazvan je i požar u kući pored ambasade. Tokom večeri, napadnuta je i ambasada Britanije, kojom prilikom je izlomljena kućica za obezbeđenje ispred ambasade. Demolirana je i kućica ispred ambasade BiH u Krunskoj ulici, a kamenovane su ambasade Turske i Slovenije. Napadnuta su i konzularna predstavništva Nemačke, Belgije i Kanade. Na meti je bio i restoran Mekdonalds na Slaviji, koji je potpuno demoliran, a zapaljeno je nekoliko vozila koja su bila parkirana ispred. Nasilnici su se tokom večeri zaputili i ka zgradi B92, međutim, na intervenciju ministra odbrane Dra-

12 Predsednik te stranke Vojislav Koštunica je u to vreme bio predsednik vlade Srbije.

gan Šutanovca,¹³ policija ih je u tome sprečila. Veliki broj kontejnera, koji su se nalazili na trasi kojom su se izgređnici kretali kroz grad, oboren je i zapaljen.

Tokom nasilnih izgređda oštećeno je više od 90 trgovinskih objekata, povređeno je 212 osoba, a jedna osoba je izgubila život. U ambasadi SAD pronađeno je ugljenisano telo Zorana Vujovića (21), studenta iz Novog Sada, izbeglog sa Kosova. Iz ambasade je potvrđeno da nije reč o pripadniku obezbeđenja. Veruje se da je uzrok smrti gušenje gustim dimom.¹⁴

Demonstracije su prenosile sve svetske televizijske mreže, a američki ambasador je odmah reagovao pošto je ambasada napadnuta. Prva zvanična izjava Slobodana Radovanovića, vršioca dužnosti javnog tužioca, je bila da se "prema prvim procenama radi o kaznenim delima protiv javnog reda i mira, protiv imovine, protiv državnih organa, ali i kaznenim delima povrede ugleda strane države". Policija je tokom prve noći privela gotovo 200 izgređnika.¹⁵

Bilo je jasno da je policijska reakcija potpuno zakazala, navodno ne procenivši dobro koji bi ciljevi mogli biti na meti. Naime, policija nije bila prisutna ispred napadnutih ambasada mada su se reakcije demonstranata mogle predvideti. Svesno gazeći svoju međunarodnu obavezu da štiti strana diplomatska predstavništva na svojoj teritoriji, državni vrh Srbije, na čelu sa Vojislavom Koštunicom, želeo je da pošalje jasnu poruku međunarodnoj zajednici kao, uslovno shvaćen, oblik retorizije u državnim odnosima. Velimir Ilić, ministar za infrastrukturu u tadašnjoj vladi je izjavio: "Oni su nama razbili državu, a mi njima nekoliko prozora. To moraju i očekivati, da nauče šta je demokratija. Razbijanje prozora je takođe demokratija"¹⁶.

U dokumentu Ministarstva unutrašnjih poslova navodi se da skup nije bio formalno prijavljen Policijskoj upravi za grad Beograd ili teritorijalnoj

13 Ministar Dragan Šutanovac je sa svojim obezbeđenjem otišao u zgradu tv B92 i upozorio da će intervencijati ukoliko se policija ne pojavi.

14 Jedna žrtva nasilja u Beogradu, *www.B92.net*, 22. februar 2008.

15 "Paljenje američke ambasade u Beogradu bila je politička odluka", *www.index.hr* 23. februar 2008.

16 "Ilić: Demokratija je razbiti prozor" *www.B92.net*, 20. februar 2008.

nadležnoj jedinici policijske stanice.¹⁷ Miting je najavljivan u medijima i održan je uz prisustvo policije, međutim, budući da nije bio prijavljen policiji, jasno je da su za izgrede koji su tokom “nelegalnog” skupa nastali odgovorni organizatori skupa.

Izostanak odlučne, promptne, adekvatne i vidljive reakcije, kao i odsustvo odgovorno obeležilo je sve nasilne incidente tokom mandata V. Koštunice. Ista reakcija je bila i povodom martovskog nasilja na Kosovu 2004. godine, kada su organizovane nasilne demonstracije u Nišu i Beogradu.¹⁸

Hapšenje Radovana Karadžića

Nakon hapšenja Radovana Karadžića koje je privuklo svetsku pažnju, na ulicama Beograda počela je serija protesta koju je najavilo nekoliko desničarskih organizacija, među kojima je bila i Srpska radikalna stranka. Na skupu se mogla videti zastava Obraza, ultradesničarske organizacije, kao i mnoštvo obeležja sa likom Radovana Karadžića i Ratka Mladića. Na mitingu je učestvovalo nekoliko stotina ljudi, među kojima i pedesetak huligana koji su se sukobili sa policijom. Izgrednici su lomili izloge i inventar okolnih kafića, palili baklje i bacali jake petarde. Nakon obraćanja

17 *Država organizovala nelegalni miting, Danas*, 5. septembar 2008.

18 Demonstranti su počeli da bacaju kamenice na lokalne džamije, a tokom večeri, obe džamije su zapaljene. Odsustvo naredbe o policijskoj intervenciji pokazalo je da postoji prećutno odobravanje napada na verske objekte muslimanske veroispovesti, kao odmazdu za napad na pravoslavne crkve na Kosovu. Više od godinu dana nakon incidenta, objavljen je transkript razgovora između tadašnjeg ministra policije Dragana Jočića, načelnika RJB Miroslava Miloševića i tadašnjeg načelnika beogradske policije Milana Obradovića, kada je Jočić Obradoviću lično naredio da policija ne upotrebljava silu protiv demonstranata. Odobrenje intervencije stiglo je prekasno, zatražena je i asistencija Žandarmerije, koja je iz Novog Sada, takođe stigla prekasno. “Džamija gori, Jočić se češlja”, *Blic*, 8. juni 2005. Str. 4. <http://82.117.206.29/Develop/vesti.nsf/feae540dc011162c1256e7d0032cb98/4751ac4661bc4a2ec12570190070424d?OpenDocument>.

generalnog sekretara Srpske radikalne stranke Aleksandra Vučića, grupa demonsternata počela je da se razilazi.¹⁹

Za razliku od protesta povodom proglašenja nezavisnosti Kosova, u ovom slučaju, država je bolje obezbeđivala skup, rešena da nasilno ponašanje svede na minimum. Iako su organizatori skupa pozivali učesnike na miran protest, ipak je izmakao kontroli zbog ekstremne grupe izgrednika koja se sukobila sa policijom. Ta ekstremna grupa je izvukla pouke iz prethodnog divljanja po ulicama Beograda, ovaj put planski se opremivši šalovima, kapuljačama, kačketima, kako se na video snimcima počinioci ne bi mogli identifikovati. Ovakva "priprema" ukazuje na nameru da se u protestu ne učestvuje mirno. Bez obzira na to što nije jasno da li su huligani na svoju ruku postali nasilni uprkos instrukcijama organizatora skupa, ono što je verovatno jeste da su to u najvećem broju bili navijači, koji su situaciju iskoristili za ispoljavanje sopstvenog animoziteta prema policiji sa kojom su se sukobili. Ono na šta, možda, nisu računali, jeste da je policija ovaj put bila pripremljena i instruirana da sukobe kontroliše i zaustavi, umesto lažnog snobivanja i ignorisanja ozbiljnosti situacije tokom večeri 21. februara 2008.

Iako je policija te večeri, nakon hapšenja Karadžića poslala jasnu poruku da takvo nasilje neće biti tolerisano, protesti zbog hapšenja i izručenja Karadžića su se nastavili, svakodnevno ometajući saobraćaj u Beogradu. Policija, odnosno, vlada nije preduzimala nikakve mere da spreči stvaranje svakodnevnog saobraćajnog haosa. Policija, ipak, nije stala ni u zaštitu Helsinškog odbora kada je ova grupa demonsternata odlučila da upadne u zgradu u kojoj su prostorije Odbora, na samom ulazu zgrade je ostavila kukasti krst. Slično se dogodilo i drugim NVO, kao što su Fond za humanitarno pravo i Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM).

19 Razišla se grupa demonsternata, *www.B92.net*, 22. juli 2008.

Nasilje prema novinarima

U haotičnoj atmosferi devedesetih, svaki pokušaj izražavanja slobode govora koji se kosio s politikom tadašnje vlasti mogao je imati za posledicu progon, pretnje, batinanje, pa čak i ubistva. U Miloševićevo vreme, dva su novinara platila životom zbog denunciranja politike režima: Dada Vujasinović i Slavko Ćuruvija. Međutim, ubistvo novinara Milana Pantića desilo se nakon svrgavanja Miloševića, dok je Dejan Anastasijević igrom slučaja ostao nepovređen prilikom pokušaja atentata na njega 2007. godine. Uprkos višegodišnjoj upornosti porodica i novinarskih udruženja, sva tri ubistva su ostala nerazjašnjena, kao i pokušaj ubistva Dejana Anastasijevića.

Slučaj Dade Vujasinović još uvek uzbuđuje duhove čim se pokrene nova istraga. Dada Vujasinović je 9. aprila 1994. godine pronađena mrtva u svom stanu u Trećem bulevaru 118, u Novom Beogradu, sa ranom nanesenom lovačkom puškom njenog oca Radeta Vujasinovića. Na lice mesta izašli su inspektori MUP Srbije prema čijem mišljenju je Dada "najverovatnije u trenutku nervnog rastrojstva izvršila samoubistvo iz lovačke puške". Međutim, priča o samoubistvu je od samog početka zvučala neuverljivo, pošto je zbog sitne građe bilo malo verovatno da je sama mogla da povuče oroz.

Slučaj je praćen nizom nepravilnosti, propusta i previda²⁰ tokom kriminalističke obrade i istrage, i ostao je nerazjašnjen. Okružno tužilaštvo je godinu dana posle smrti novinarkе odbacilo krivičnu prijavu protiv nepoznatog lica, da bi 1996. godine ponovo bio stavljen zahtev za sprovođenje istražnih radnji, a urađeno je i superveštačenje. Na insistiranje roditelja ubijene i NUNS, slučaj je ponovo pokrenut. Krajem 2006. godine zatražena su dodatna veštačenja, a naredne godine istražni sudija je odredio novog balističara. Tek 14 godina kasnije, sudski veštak konstatovao je da je novinarka Dade Vujasinović ubijena i da nije izvršila samoubistvo, kako je do tada glasila zvanična verzija istražnih i sudskih organa.²¹

20 Sa oružja nisu skinuti otisci, na mestu zločina pronađeni su tragovi dveju različitih krvnih grupa itd.

21 "Dada ipak, ubijena?" *Mondo*, 12. jun 2008.

Slučaj Slavko Ćuruvija: U punom jeku NATO bombardovanja 1999. godine, 11. aprila, nakon stvaranja atmosfere linča, ubijen je Slavko Ćuruvija, novinar i urednik listova Dnevni telegraf i Evropljanin. Ni deset godina od ubistva Slavka Ćuruvije, naručioc, kao ni počinio, tog dela još uvek nisu otkriveni.

Ćuruvija je bio pod kontinuiranim nadzorom službe Državne bezbednosti, a tragovi ukazuju na odgovornost bivšeg šefa Državne bezbednosti Radomira Markovića, nekadašnjeg šefa beogradskog DB Milana Radonjića, pripadnika tajne službe Ratka Romića i Miroslava Mikija Kuraka, kao i na Mirjanu Marković, suprugu pokojnog jugoslovenskog predsednika Slobodana Miloševića.

Policija je 2003. došla do svedoka koji je kao ubicu identifikovao Luku Pejovića, nekadašnjeg pripadnika JSO, koji je ubijen 2000,²² dok su druga dvojica u bekstvu.²³ Tek 2006, je tadašnji specijalni tužilac Slobodan Radovanović naložio sprovođenje istrage i izjavio da je reč o političkom ubistvu i da je istraga otvorena protiv velikog broja ljudi, međutim, sve se završilo na predistražnim radnjama.

Ispitivanje Mirjane Marković u vezi sa Ćuruvijinim ubistvom nikada nije naloženo, iako je bilo poznato da je ona stajala iza javnih pretnji koje su mu upućene u tekstu objavljenom u Politici ekspres. Da podsetimo da je u tim novinama ubistvu prethodio tekst pod naslovom "Ćuruvija dočekao bombe", kojim je otpočela medijska hajka na ovog novinara.

Ni demokratska vlast nije pokazala spremnost da se ovaj zločin rasvetli. Još uvek nisu otvorene arhive i dosijei službi bezbednosti. Jedna od pretpostavki onih koji stoje iza ovog ubistva jeste da će se sa protokom vremena umanjiti značaj ovog ubistva.

Slučaj Milana Pantića, dopisnika Večernjih novosti iz Jagodine: Još uvek nije istražena smrt Milana Pantića iako je, za razliku od dvoje kolega koji su stradali u vreme režima Slobodana Miloševića, on ubijen posle demokratskih promena u Srbiji 11. juna 2001. godine.

22 Bilo je dokaza za ubistvo Ćuruvije, *www.B92.net* 1. oktobar 2008.

23 „Šta čeka vlast?“, *glas-javnosti.co.yu*, 24.septembar. 2003.

Pantić je ubijen neposredno posle promena sa više udaraca tupim predmetom u glavu 11. juna 2001. godine u ulazu zgrade u kojoj je stanovao. U Večernjim novostima objavio je nekoliko tekstova o privrednom kriminalu u Pomoravskom okrugu. Pisao je o korupciji u jagodinskoj pivari i popovačkoj Cementari. Iako je objavljeno da su u istrazi angažovana sva raspoloživa sredstva i mnogobrojno ljudstvo, tužilaštvo se nije oglašavalo, a predmet je i dalje u jagodinskoj policiji.

Pantićeva supruga je izjavila da sve manje veruje da će ubistvo njenog supruga biti rasvetljeno, a izvršioci zločina privedeni pravdi, te da bi "trebalo da se posle sedam godina pojave nove činjenice i podaci". Ona sumnja da je to moguće, jer "sve što je moglo – iscrpilo se, oko 2000 ljudi je saslušano i nema nikakvog rezultata".²⁴

Tadašnji ministar policije Dragan Jočić dao je tim povodom problematičnu i zabrinjavajuću izjavu: "Moram da kažem da nije bila ni namera da taj novinar bude ubijen, to je bio sticaj nesrećnih okolnosti, onaj ko je naredio zastrašivanje na taj način je preneglio, odnosno oni koji su sproveli, po nalogu, zastrašivanje, su preneglili i čovek je neplanirano ubijen."²⁵

Slučaj Dejan Anastasijević: U noći uoči 14. aprila 2007, na prozor spavaće sobe novinara Dejana Anastasijevića postavljena je bomba kašikara koja je eksplodirala načinivši veliku materijalnu štetu. Napad je okarakterisan kao pokušaj ubistva sa elementima terorizma. Pokušaj ubistva se kvalifikuje isto kao ubistvo, tj. dovršeno krivično delo, s time što se ostavlja sudu mogućnost ublaženja kazne. Postoji obično ubistvo (član 113 KZ) za koje je predviđena kazna zatvora od pet do 15 godina i teško ubistvo (član 114 KZ) za koje je predviđena kazna zatvora od 10 do 30 ili 40 godina. Predsednik Tadić je napad nazvao "najtežim napadom na državu", dok je iz policije izjavljeno da taj slučaj ima prioritet. Međutim, slučaj do danas nije rasvetljen, a što vreme više prolazi, to su manje šanse da će se počinioci ikada otkriti.

Dejan Anastasijević je izveštavao o ratovima na prostoru bivše Jugoslavije, potom je svedočio u postupku koji se pred Haškim tribunalom vodio

24 Godišnjica ubistva Milana Pantića, *www.B92.net*, 11. jun 2008.

25 Isto.

protiv Slobodana Miloševića i nastavio aktivno da istražuje i piše o ratnim zločinima, ali i o organizovanom kriminalu i službama državne bezbednosti u Srbiji. Posebnu pažnju u javnosti privukli su njegovi tekstovi posvećeni slučajevima „Škorpioni“ i „Ubistvo braće Bitići“ za koje se vode postupci pred Većem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu.

Napad je, prema mišljenju Anastasijevića, povezan sa pozivom da ponovo svedoči u Hagu u slučajevima Vojislava Šešelja i Jovice Stanišića. O tome da će biti pozvan on nije obavešten od Tužilaštva, ali su Stanišićeva i Šešeljeva odbrana bile obaveštene. Anastasijević je rekao, „nemam dokaze, ali imam te dve okolnosti i na kraju krajeva poznato je da su mnogi svedoci stradali. U slučaju Jovice Stanišića imamo ubistvo bišeg šefa MUP-a Loznice Jeknića, koji je isto trebalo da svedoči protiv Stanišića i nađen je čovek mrtav sa metkom u glavi u svom automobilu”.²⁶

Napadi na novinare se nastavljaju

Najnoviji napad na predstavnika medija dogodio se prilikom izveštavanja sa protesta protiv hapšenja Radovana Karadžića, koji je organizovalo nekoliko „patriotskih organizacija” uz pomoć Srpske radikalne stranke, kada je povređen novinar televizije B92 **Boško Branković**. Njega su učesnici skupa napali pošto je snimio napad na fotoreportera Foneta. Branković je zadobio teške telesne povrede, razbijena mu je kamera, a incident se dogodio u neposrednoj blizini pripadnika policije koji nisu intervenisali.²⁷ Napadači su identifikovani, a Milan Savatić je optužen kao glavni napadač, dok su Stefan Milićević i Nikola Lazić optuženi da su „u grupi ljudi zajedničkim delovanjem Brankoviću naneli tešku telesnu povredu”.²⁸

Nakon što je direktor Sportske hale u Vranju napao novinara Vranjskih novina **Dušana Đorđevića** pre više od godinu dana, sudski postu-

26 Anastasijević: Godišnjica napada, *www.B92.net*, 14. april 2008.

27 *www.B92-net*, 25. jul 2008. Saopštenje za medije – „Na protestu napadnut snimatelj B92”

28 *www.B92.net*, 23. septembar 2008, Suđenje za napad na snimatelja B92.

pak nije pokrenut. **Dinku Gruhonjiću**, predsedniku Nezavisnog društva novinara Vojvodine, Nacionalni stroj je uputio pretnje, međutim, slučaj se završio podnošenjem krivičnih prijava protiv nepoznatog počinioca. **Zorica Milosavljević**, novinarka Dnevnika i **Slađana Stojanović** iz Građanskog lista udaljene su, prošlog marta, sa godišnje skupštine odbora Srpske radikalne stranke u Sremskim Karlovcima i to uz asistenciju policije.²⁹

Novinarska ekipa napadnuta je u Zaječaru prilikom pokušaja da napravi reportažu sa uviđaja povodom ubistva Saše S. na bazenu u Zaječaru. Prijatelji ubijenog pokušali su da spreče uviđaj i nasrnuli su na prisutne novinare. Novinari su napadnuti nedaleko od policajca koji je obezbeđivao mesto zločina. Sukob je okončan tek nakon što su se umešali inspektori Policijske uprave koji su obavljali uviđaj. Međutim, napadači su, ispred redakcija agencijske kuće za medije, sačekali ekipe televizija B92, Pink i Avala, zaustavili ih i ponovo od njih tražili snimke, sumnjajući da su na novoj kaseti uspeli nešto da snime. Novinarima su upućene pretnje smrću ukoliko objave šta se dogodilo. Novinarske ekipe svih televizijskih kuća zatražile su policijsku zaštitu.

Kao reakcija na napad na novinare u Zaječaru, ministar policije Ivica Dačić naložio je da se novinari zaštite od pritisaka i napada, kako bi mogli objektivno da informišu javnost.³⁰

Policija je privela Igora P. (1978) i Miljana M. (1979), osumnjičene da su izvršili ovo krivično delo – sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje, a protiv njih biće podneta krivična prijava. Prilikom pokušaja da fotografiše pogrebnu povorku sa telom ubijenog vababije Ismaila Prentića³¹, napadnut je novinar **Zoran Šaponjić** u Novom Pazaru. Na novinara je nasrnula grupa muškaraca, kojom prilikom je on zadobio nekoliko udaraca u glavu, a fotoaparat mu je oduzet i uništen,

29 „Napadi na novinare uglavnom nekažnjeni“ , *www.politika.rs*, 9. januar 2009.

30 *www.B92.net*, 14. jul 2008.

31 U akciji policije, izvedenoj 20. aprila 2007, u zaseoku na oko sedam kilometara od Novog Pazara, poginuo je Ismail Prentić, označen kao vođa terorističke grupe, ranjen je pripadnik grupe Senad Ramović (34), a uhapšen Safet Bećirović (59).

iako se predstavio kao novinar. Teži incident sprečen je intervencijom nekolicine muškaraca iz pogrebne kolone, koji su stali u zaštitu novinara.³²

Kazne

U Srbiji je tokom 2008. godine zabeleženo stotinak napada na novinare, od kojih je samo jedan procesuiran³³. 35 napada na novinare, fotoreportere i snimatelje, koliko je zabeleženo tokom prvih sedam meseci u 2008. godini, nadaleko nadmašuje statistički godišnji proseka.³⁴ NUNS, takođe, navodi "da su i tokom septembra [2008] u više navrata napadane kolege širom Srbije, kao i da su militantne grupe, nezadovoljne uređivačkom politikom medija, nastavile da upadaju u više redakcija"³⁵. Počinioci napada na novinare, kako se čini, najčešće ostaju ili neotkriveni ili nekažnjeni.

Udruženje novinara Srbije predlaže strože kazne za napade na novinare, te da se takve odredbe uvrste u najavljene izmene i dopune Zakona o javnom informisanju, što je jednostavnije nego menjati Krivični zakonik. Za napad ili pretnju napadom na novinara ili urednika u obavljanju novinarskog posla zaprećena je kazna do tri godine zatvora. Podaci ukazuju da bavljenje novinarskim poslom postaje sve rizičnije³⁶, pa UNS smatra da bi oštrije kazne delovale preventivno na potencijalne napadače. Predloženo je i da se u zakon unese i prekršajna odgovornost za onemogućavanje novinara da prate javne skupove, jer se sve češće „nepoželjnim“ novinarima zabranjuje prisustvo na sednicama lokalnih skupština i sličnim događajima.

32 "Na sahrani vehabije napadnut novinar", *Kurir*, 21. april 2007.

33 Stotinak napada na novinare u 2008. godini, RTS, 26. decembar 2008.

34 www.nuns.org.yu, 16. januar 2009.

35 www.nuns.org.yu, 16. januar 2009.

36 Za sedam ovogodišnjih meseci zabeleženo je 35 teških incidenata, što je dvostruko više nego što je zabeleženo napada na novinare ranijih godina.

Strukturalno nasilje

Strukturalno nasilje označava takvu vrstu nasilja koja korespondira sa sistematskim načinima na koje određena društvena struktura ili društvena institucija nanosi štetu ljudima, sprečavajući ih da zadovolje svoje osnovne ljudske potrebe. Institucionalizovani etnocentrizam, nacionalizam, rasizam, seksizam, heteroseksizam, elitizam samo su primeri strukturalnog nasilja. Strukturalno nasilje i direktno nasilje su u tesnoj međuzavisnosti. Strukturalno nasilje neizbežno dovodi do konflikta i do direktnog nasilja, uključujući nasilje u porodici, rasno nasilje, zločini iz mržnje, terorizam, genocid i rat.³⁷

Hana Arent korelaciju između strukturalnog i direktnog nasilja objašnjava tako što oni koji ne poseduju moć koriste nasilje kao instrument za uvećanje svoje snage.³⁸ Otud se može razumeti zašto mladi, odrasli u siromaštvu, mogu pristupati različitim bandama i učestvovati u nasilnim sukobima, kao i zašto porodično nasilje prednjači u osiromašenim zajednicama.

Za strukturalno nasilje je karakteristično da ne postoji pojedinačni počinitelj, već ono nanosi štetu nefleksibilnošću i rigidnošću struktura prilikom susretanja sa različitostima, polnim, rasnim, klasnim ili nekim drugim. Osim zbog praktične nevidljivosti, strukturalno nasilje je karakteristično po tome što se odvija manje-više nezavisno od individualnog ponašanja, kao i po svom kontinuiranom dejstvu (za razliku od sporadičnog dejstva individualnih nasilnih akata).

Odlukama na nivou društvenih i ekonomskih struktura određuje se raspodela resursa među članovima društva. Ishod tih odluka je nasilje zato što nanosi štetu, povrede ili smrt onima kojima su elementarni uslovi uskraćeni usled delovanja datih struktura. Strukturalno nasilje se odnosi na visoke stope slabog zdravlja i smrti kao rezultata siromaštva.³⁹ Raspodela resursa u društvu utiče ne samo na životni standard, već i na šanse za

37 www.nationmaster.com/encyclopedia/.

38 Arendt, Hannah. 1969. *On Violence*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc. (www.monitor.upeace.org).

39 www.depts.washington.edu

opstanak. Ravnomernija distribucija može produžiti očekivani životni vek članova društva, budući da je smrtnost kao rezultat neravnopravne raspodele tipičan primer inherentnog strukturalnog nasilja.

Norveški sociolog Johan Galtung je skovao termin *strukturalno nasilje* kako bi opisao ograničavanje ljudskog potencijala kao posledicu ekonomskih i političkih struktura u društvu.⁴⁰ Primeri strukturalnog nasilja, prema Galtungu, su: neravnopravan pristup resursima, političkoj moći, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti ili pravnoj zaštiti. Strukturalno nasilje se javlja kada deca nemaju pristup adekvatnim školskim ustanovama, kada radnici rade u nehumanim uslovima, kada ljudi zbog svoje drugačije seksualne orijentacije dobiju otkaz. Strukturalnom nasilju su, primera radi, izloženi stanovnici Pančeva, čije je zdravlje ugroženo zbog delovanja industrijskih i naftno-prerađivačkih pogona, koji gotovo svakodnevno nekažnjeno krše zdravstvene standarde, a samim tim, i zakon.

Usled mnoštva pojavnih oblika, strukturalno nasilje, zahtevalo bi posebnu studiju. Na ovom mestu biće navedeni samo neki primeri strukturalnog nasilja kome su izloženi Romi u srpskom društvu, kako bi se ilustrovalo prikriveno, dugotrajno i okrutno dejstvo ovog oblika nasilja.

Zdravlje, higijenski uslovi, životni vek Roma

Najnoviji rezultati istraživanja stanja dece i žena u Srbiji pokazuju da je veliki broj romske i siromašne dece u Srbiji isključen iz obrazovnog, zdravstvenog i sistema socijalne zaštite.⁴¹ Istraživanje je urađeno na na-

40 Galtung, J. (1969). Violence, peace and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191.

41 Ovo su neki od podataka koji su dobijeni „Istraživanjem višestrukih pokazatelja stanja i položaja dece i žena” (Multiple Indicator Cluster Survey – MICS). Obuhvatajući uzorak od 10.000 domaćinstava, MICS je najveći izvor podataka kojima se može pratiti stanje dece i žena u Srbiji.

Istraživanje višestrukih pokazatelja u Srbiji su sproveli Republički zavod za statistiku Vlade Republike Srbije i agencija za istraživanje javnog mnjenja Strategic Marketing, a

cionalnom uzorku domaćinstava i prvi put je posebno ispitano stanje 20 posto najsiromašnijih stanovnika i Roma koji žive u romskim naseljima. Rezultati istraživanja koje je urađeno 2005. godine pokazuju da je nejednakost, koja je najčešće vezana za siromaštvo i etničku pripadnost, još uvek velika.

Stopa smrtnosti odojčadi se često upotrebljava kao pokazatelj životnog standarda i fizičkog kvaliteta života. To je važna mera dobrobiti odojčadi, dece i trudnica, budući da se dovodi u vezu sa mnoštvom faktora, poput zdravlja trudnica, kvaliteta i pristupa medicinskoj nezi, socioekonomskim uslovima i praksi javnog zdravlja. Stopa smrtnosti romske dece posebno je visoka kod odojčadi, kod kojih je stopa smrtnosti 26 na 1000 živorođenih.⁴² Verovatnoća smrtnosti romske dece do pet godina starosti je gotovo tri puta veća (oko 28 na 1000 živorođenih) od nacionalnog proseka.⁴³

Najveća stopa smrtnosti kod žena u reproduktivnom periodu je zabeležena kod Romkinja. Samo u 2002. godini 243 Romkinje starosti od 15 do 49 godina umrlo je od različitih uzroka.

Etnicitet je usko povezan sa brojem vakcinisane dece. Dok je 87 odsto dece u Srbiji vakcinisano protiv malih boginja, zauški i rubeole, samo 63 posto romske dece iz romskih naselja je primilo ove vakcine.

Samo jedan odsto Roma doživi šezdesetu godinu života. Gotovo 44 odsto romskih naselja je nehidijensko, trećina nema vodovodnu mrežu, a dve trećine nemaju kanalizaciju, dok svako deseto dete živi u objektu bez električne energije. Veliki procenat dece i odraslih ne pije mleko, niti jede mlečne proizvode, a upotreba mesa je posebno retka u ishrani.⁴⁴ Prevalencija pothranjenosti kod romske dece je nekoliko puta zastupljenija u

rezultati su objavljeni 13. juna 2007.

<http://www.unicef.org/serbia>

42 Smanjiti smrtnost porodilja, *www.B92.net*, 6. novembar 2007, B92.

43 Prema podacima Instituta za javno zdravlje, naša zemlja zaostaje u odnosu na mnoge evropske zemlje u kojima godišnje umre manje od pet beba na 1000 stanovnika.

44 Ove podatke o zdravstvenoj slici Roma izneo je Osman Balić, član Lige za Dekadu Roma iz niškog JUROM centra, na skupu u Medija centru. Uz napomenu da se u ovu populaciju vratila tuberkuloza, jedino što ih "približava Evropi jesu narkomanija i HIV". Balić je stanje ocenio kao katastrofično i rekao da su "Romi dovedeni na rub biološke egzistencije".

odnosu na nacionalni prosek – 12 posto romske dece je akutno, a 20 posto hronično pothranjeno.

Obrazovanje Roma

Strukturalno nasilje prema Romima odražava se ne samo kroz zdravstvenu zaštitu, uslove života, siromaštvo, zapošljavanje, već i kroz obrazovanje. Romska deca u Srbiji susreću se sa nizom barijera koje je postavio obrazovni sistem.⁴⁵ Samo 33 odsto dece u Srbiji pohađa predškolske ustanove. Ovaj procenat je drastično niži među najsiromašnijom decom i iznosi 7 odsto, a samo 4 odsto među romskom decom. Kao i u mnogim drugim zemljama, osnovno obrazovanje je univerzalno. Ipak, dramatični dispariteti se javljaju u srednjem obrazovanju. Ukupno pohađanje na nacionalnom nivou je 84 posto, dok samo 10 odsto romske dece pohađa srednju školu.⁴⁶

Postoji više uzroka za otežan ili onemogućen pristup romske dece obrazovanju. Čest je problem što romska deca ne govore srpski, ili ne vladaju dobro njime, što otežava rad u školi. Na primer, nije nepoznato da se zbog jezičke barijere romska deca šalju u škole za decu ometenu u razvoju, što je posledica neadekvatnog sistema ispitivanja prilikom upisa u prvi razred osnovne škole, i zanemarivanja činjenice da ova deca često ne vladaju srpskim jezikom. Sa druge strane, siromaštvo otežava nabavljanje potrebnih udžbenika, što predstavlja još jednu prepreku za inkluziju Roma u društvo.

Strukturalno nasilje – prikriveno nasilje siromaštva i marginalizacije – predstavlja kršenje ljudskih prava i vodi dehumanizaciji onih koji su mu sistematski izloženi. Prvi korak u borbi protiv strukturalnog nasilja jeste njegovo uočavanje i suočavanje sa njegovim razornim posledicama, kako bi se uopšte otpočela borba protiv nasilja na strukturalnom nivou.

45 Istakla je u beogradskom Medija centru savetnica potpredsednika Vlade Srbije za obrazovanje i socijalna pitanja Tinde Kovač-Cerović.

46 Istraživanje UNICEF-a o položaju žena i dece u Srbiji, <http://www.unicef.org/serbia>

Napadi na manjine

Netolerancija prema pripadnicima nacionalnih (i verskih) manjina vidljiva je kroz mnoštvo primera, setimo se samo inicijativa stanovnika naselja Dr Ivana Ribara ili stanovnika Ovče⁴⁷, koji su organizovali proteste protiv izmeštanja Roma iz takozvanih nehygijenskih naselja u njihov komšiluk. Premda ovakvi izlivi netolerancije nisu strani ni državama u našem okruženju (selo Ambrus, Slovenija⁴⁸), netrpeljivost prema manjinama je ne mali broj puta prerastala u nasilje i atmosferu linča.

Nakon donošenja odluke gradskih vlasti o privremenom postavljanju kontejnera u naselju Dr Ivana Ribara, gde bi trebalo da se presele porodice Roma iz nehygijenskog naselja Staro Sajmište ispod mosta Gazela, grupa građana je počela proteste⁴⁹ u naselju Dr Ivana Ribara protiv ove odluke.

- 47 Predstavnici rumunske nacionalne manjine u Ovči najavili su masovnije proteste zbog najavljenog raseljavanja Roma u to naselje. Stanovnici Ovče tvrde da u tom naselju živi jedina rumunska zajednica na teritoriji Beograda koja ima status starosedelaca, zbog čega bi naseljavanjem Roma bili asimilovani. "Ovča: Rumuni protestuju zbog Roma", *www.B92.net* 24. septembar 2008.
- 48 U slovenačkom selu Ambrus, u novembru 2006. godine, došlo je do masovnih protesta stanovnika naselja zbog najavljenog preseljenja Roma u to naselje. Protesti su eskalirali u nasilje, pa je uključena i policija, specijalna policija i konjica, a u sukobu je više građana povređeno. Nakon smirivanja situacije, odustalo se od projekta useljavanja Romskih porodica u Ambrus. "Situacija s Romima opet napeta", *www.B92.net*, 26. novembar 2006.
- 49 Tokom organizovanja ovih protesta, počeli su naizmenični pokušaji spaljivanja romskih naselja u Beogradu. Tridesetog jula 2005. godine oko 21 čas, četiri nepoznata mladića u belim majicama su bacila četiri pivske flaše, napunjene zapaljivim materijama, na kuće Roma u naselju na Tošinom Bunaru. Flaše su pale pored šupe i počele da gore. Jedna je gorela na sredini dvorišta a jedna, koja je bila u kući, sama se ugasila. Prvog avgusta 2005. godine oko 22 časa, nepoznati mladići su opkolili kuću u romskom naselju na Bežanijskoj kosi u ulici Partizanskih avijacija, u kojoj živi romska porodica Durmiši, i u tišini bacili 7-8 flaša sa molotovljevim koktelom. Nakon toga su nestali u nepoznatom pravcu automobilom koji ih je čekao. Nije bilo povređenih ni veće materijalne štete zato što su stanovnici naselja brzo reagovali. Nekoliko stotina metara niže u istoj ulici, 27. avgusta 2005. godine stanovnici su osujetili napad jer su mladići, još dok su prilazili naselju, iz kola dovikivali psovke i pretnje. Čuli su da kola jure i da iz njih viču „Cigani

Grupe nepoznatih mladića počele su da obilaze romska naselja u Beogradu pokušavajući da ih spale, tuku stanovnike i vređaju na nacionalnoj i rasnoj osnovi. Dogodila su se četiri pokušaja spaljivanja romskih naselja.⁵⁰

Pritisak je, očigledno, doneo željene rezultate. Ideje o preseljenju Roma u Zemun Polje, Batajnicu, Novi Beograd i Veliki Mokri Lug još ranije je propalo, a posle dve nedelje svakodnevnih protesta, gradske vlasti su odustale i od plana da se u naselju Dr Ivana Ribara postave bungalovi za privremeni smeštaj žitelja nehidijenskog naselja ispod Gazele. Istovremeno, reakcija Vlade Srbije na sve učestalije nasilje nad Romima je izostala.

Po proglašenju nezavisnosti Kosova, netrpeljivost prema albanskom stanovništvu iskazana je kroz niz napada, od kojih se ovde navode neki koji su se odigrali u Vojvodini. U jednom od takvih mržnjom inspirisanih napada, koji se odigrao u pekari "Violeta" u Novom Sadu, nepoznati muškarac je pretukao kupca koji se tu zatekao. Napadač je svoj napad obrazložio time da je "mušterija kupovala u pekari čiji je vlasnik albanske nacionalnosti."⁵¹

Na sajtu www.youtube.com postavljen je snimak pod nazivom "Šiptari lete u nebo", potpisan sa "Oslobodioci – omladina lojalna pravoslavlju. Na snimku se vide tri maskirane osobe koje su, u noći između 2. i 3. septembra, razbile izlog pekare "Violeta", polile unutrašnjost benzinom i zapalile je pomoću baklje. Amaterski snimak počinje tekstem: "Reci svima

.....
 gde ste, spalimo vas", pa su svi muškarc i napadači su pobjegli. Ovom pokušaju paljenja kuća prethodilo je svakodnevno bacanje kamenja uz vređanje, tako da su muškarc i iz naselja odlučili da dežuraju svake noći, kako bi sačuvali svoje domove. Dana 29. avgusta oko 2 sata ujutru, dva nepoznata mladića su bacila dva molotovljeva koktela na barake u Šumatovačkoj ulici u opštini Vračar. Jedan molotovljev koktel je bačen na krov barake a drugi ispod kombija koji se nalazio pored barake. Niko nije povređen jer su stanari brzo reagovali i pozvali policiju koja je ubrzo došla i izvršila uviđaj. 6. septembra 2005. godine oko 15 časova, ispred zgrada u ulici Dr Ivana Ribara, N.N. mladić srpske nacionalnosti napao je gumenom palicom Fadila Brahimija, Roma po nacionalnosti. Tom prilikom je Fadil Brahim i zadobio dva udarca u predelu vrata i desnog ramena. Napadač je bio u društvu još četiri mladića koji su za to vreme sedeli na betonskom pločniku u parku. Nakon incidenta, Romi su pozvali policiju.

50 1 "Komunalni rasizam" *Danas*, 15. juli, 2005. 2 11. juli 2005.

51 www.dnevnik.co.yu, 20.03.2008.

ko si, ne stidi se svoje vere i budi ponosan sin pravoslavlja!”, a praćen je himnom “Bože pravde”.⁵² Vlasnik pekare, Binaj Vebi, Albanac, naveo je da “u požaru nije bilo povređenih jer pekara u tom trenutku nije radila”.⁵³ Snimak, potpisan sa “Oslobodioci – Omladina lojalna pravoslavlju”, uklonjen je sa pomenutog sajta nakon objavljivanja reportaže o ovom događaju u medijima, zbog kršenja pavila upotrebe sajta.

Nakon sprovođenja istrage, policija je utvrdila da su za napad odgovorni Rudolf R. (20), Holik N. (21) i maloletni M.M. (17), svi iz Novog Sada. Na to ih je, kako se navodi u policijskom izveštaju, podstrekivao Jovan Š. (28) iz Novog Sada, koji je angažovao i Bojana J. (26) da kamerom snimi paljenje pekare, a čiji snimak je polovinom januara ove godine objavljen na internet sajtu. Protiv Jovana Š. i Bojana J. podnete su krivične prijave zbog izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje, dok je protiv ostalih počinilaca podneta krivična prijava zbog izazivanja opšte opasnosti.

U martu 2008. godine u Somboru neimenovana grupa ljudi je pokušavala da sprovede bojkot pekara čiji su vlasnici Albanci⁵⁴. Nakon proglašenja nezavisnosti Kosova, akcija deljenja besplatnog hleba bila je organizovana ispred 12 pekara sa ciljem odvrćanja građana od kupovine u pekarama čiji su vlasnici Albanci. Istovremeno, razbijena su stakla na nekoliko somborskih pekara čiji su vlasnici Albanci, a neke od njih su napadane i više puta. Ovu akciju je sprovedla jedna nestranačka organizacija koja nije htela da otkrije svoje ime. Akcija je “uspela” utoliko što je dovela do raspirivanja mržnje i sejanja straha među pripadnicima albanske etničke zajednice.

Treći u nizu napad na Albance u Vojvodini povodom proglašenja nezavisnosti Kosova dogodio se na “srpsku” Novu godinu, kada su i na drugom objektu pekare “Violeta”, u Kosovskoj ulici u Novom Sadu, polupana stakla i vitrina. Međutim, vlasnik pekare i novosadska policija ističu da se tada radilo o sukobu navijača.⁵⁵ Čak i ako je tačno da je u pitanju bio su-

52 Rasvetljeno paljenje pekare, *Beta*, 23. januar 2008.

53 Rasvetljeno paljenje pekare, *Beta*, 23. januar 2008.

54 Sombor: Kome smetaju pekari, *B92*, 2. mart 2008.

55 Paljenje pekare uz himnu 17. januar 2008. | 12:01 – > 17:34 | Izvor: *B92* Beograd, Novi Sad – Na internet sajtu www.youtube.com postavljen snimak paljenja jedne novosadske pekare, čiji je vlasnik Albanac. Snimak naknadno uklonjen.

kob navijača to nipošto ne čini manje strašnim uništavanje imovine koje je rezultat nasilja.

Vojin Dimitrijević, direktor Beogradskog centra za ljudska prava, ocenio je za B92 da je snimak paljenja pekare, kao i snimak "Škorpiona" koji ubijaju zarobljenike iz Srebrenice, prikazuje nasilje nad onima koji su drugačiji. On upozorava da "u ovom trenutku stižu signali s najviših mesta da je svaki ekstremizam, a naročito ekstremizam kamufliran rodoljubljem, pravoslavljem dopušten, onda se nemojmo čuditi da će sve više ljudi to da radi, čak i ako im neko izričito ne naredi, i da će ne samo to da rade, nego i da se ponose."⁵⁶

Vlada Srbije je u više navrata pokazala odsustvo rešenosti da stane na put diskriminaciji i nasilju koje iz nje proizilazi, iako je upravo država dužna da pruži institucionalne garancije grupama koje su izložene diskriminaciji. *Zakon o zabrani diskriminacije* trebalo bi da štiti pripadnike verskih i nacionalnih manjina, osobe sa hendikepom, Rome, žene koje su izložene rodnoj diskriminaciji, seksualne manjine i sve ostale koji se osećaju ugroženima u Srbiji. Međutim, Srbija je još uvek jedina evropska država koja nema opšti zakon protiv diskriminacije koji predstavlja generalnu zabranu diskriminatornog ponašanja. Nakon donošenja takvog zakona, slede drugi zakoni koji se bave specifičnim grupama koje su češće žrtve diskriminacije, ili se bave specifičnim društvenim odnosima u kojima se diskriminacija češće javlja.⁵⁷

56 "Paljenje pekare uz himnu", 17. januar 2008. B92.

57 Očekuje se da će Srbija dobiti opšti antidiskriminacioni zakon tokom marta ili aprila 2009, jer je zakon već u Skupštini. Donošenje ovog zakona predstavlja tek prvi (i osnovni) korak koji država mora preduzeti kako bi zaštitila sve svoje građane i garantovala jednakost njihovih prava, kao i njihovu bezbednost.

Navijačko nasilje

Istorijski, društveni, ekonomski, politički i kulturni faktori na različite načine utiču na prirodu i intenzitet ispoljavanja navijačkog nasilja u evropskim državama. Na primer, u Engleskoj, značajan faktor je društvena klasa, u Škotskoj ili u Severnoj Irskoj to su religijski činoci, u Italiji je to ispoljavanje istorijski utemeljenih regionalnih antagonizama i sl.⁵⁸

Navijačko nasilje na prostoru bivše Jugoslavije bilo je opterećeno odnosima između pojedinačnih klubova, ali i pripadnika različitih naroda. Danas, u Srbiji, odnosi između navijača suprotstavljenih timova izraz su njihovog takmičarskog duha, ali i njihovog društvenog položaja, obrazovanja, društvenih vrednosti, kao i destruktivnih impulsa. Nepisano je pravilo da utakmice služe kao ventil kojim društvo dopušta ispoljavanje agresije i frustracija navijača. Međutim, mnogobrojni incidenti pokazuju da izlivi navijačkog nasilja često izmiču svakoj kontroli, kao i da često, iz okvira stadiona, prelaze na političke događaje i skupove na ulicama glavnog grada.

Osim međusobnog sukobljavanja, sukobi sa policijom na utakmicama odraz su njihove društvene marginalizovanosti, ali i istinske mržnje prema policiji. Na ulicama Beograda često se, nakon važnijih utakmica, a naročito onih u kojima je bilo sukobljavanja sa policijom, pojavljuju grafiti destruktivne sadržine. "Smrt policiji", "Stop represiji nad navijačima", i mnogi drugi nepristojne sadržine čest su prizor.

Termin *huliganstvo* su stvorili britanski mediji, posebno tabloidni, polivinom šezdesetih godina prošlog veka. Iako ne postoji specifična zakonska definicija ovog pojma, moglo bi se reći da je najopštije shvatanje da je to nasilje ili neredi koji uključuju fudbalske navijače.⁵⁹ Međutim, iako su se huliganima najpre smatrali fudbalski navijači koji izazivaju nered i sukobe, ovaj pojam se proširio i na izgrednike u kontekstu drugih sportskih događaja. Poznato je da huligani u Engleskoj potiču iz sloja radničke klase, manji broj radi na sivom tržištu ili je nezaposlen. Oni su u kasnijem tinej-

58 Social Issues Research Centre www.sirc.org

59 Pearson, G. (University of Liverpool FIG Factsheet) – www.liv.ac.uk/footballindustry/hooligan.html

džerskom dobu ili u ranim dvadesetima, mada nije neuobičajeno učešće starijih huligana u ulozi lidera.⁶⁰

Iako huligani kod nas imaju neke zajedničke karakteristike sa onima iz Engleske (često potiču iz radničke klase, nezaposleni su ili rade na sivom tržištu, u kasnim tinejdžerskim ili ranim dvadesetim godinama), postoje i neke specifične odlike ovih skupina koje su rezultat URUŠAVANJA SRPSKOG DRUŠTVA. Psiholog Vladan Beara iz Centra za traumu, navodeći da su navijači posebna društvena grupa, ističe da je u Srbiji ta grupa naročito agresivna: "U takvoj jednoj atmosferi uzgaja se slika o pripadniku drugog plemena, druge grupe, kao o nekome ko je manje vredan, ko je zao i koji zbog toga zaslužuje kaznu. Ti mladi ljudi su odrastali u periodu ratova. Gledali su dnevnik, gledali su scene nasilja, njihovi očevi su bili na ratištima, mnogi od njih su proterani iz svojih domova..."⁶¹

Otud pribegavanje nasilju ovim, najvećim delom, mladim ljudima nije strano. Agresivno ponašanje i tuče uoči fudbalskih utakmica uobičajen su način kanalisanja otvorenog neprijateljstva prema pripadnicima protivničkog kluba, a dešava se i da se sukobi navijača završe smrtnim slučajem.

Incidenti

Nasilje koje je direktno povezano sa navijačkim grupama postalo je sastavni deo "sportskog života". Broj incidenata u poslednjih osam godina meri se stotinama, a ubistva na sportskim događajima u poslednjih osam godina su u značajnom porastu. Kada je o nasilju koje je povezano sa sportskim događajima reč, treba reći da je ono slojevito. Vinovnici nasilja na sportskim terenima najčešće su navijači, ali i policajci koji su u poslednjih nekoliko godina optuženi za ozbiljne incidente. Neki od tih incidenata za posledicu su imali i teško ugrožavanje života građana⁶².

60 Nicholls, Andy (2005). *Hooligans A-L*. Milo Books, 63. ISBN 1 903854 41 5.

61 Radio Deutsche Welle, 15. april 2008.

62 U oktobru 2004. godine pripadnici Žandarmerije, uoči „večitog derbija“ teško su ranili 15-godišnjeg dečaka ispalivši gumeni metak koji ga je pogodio u lice. Dečak je ostao težak invalid usled povrede. Takođe, 15. juna 2006. godine Žandarmerija je u hali Pionir prekoracila ovlašćenja kada je tokom košarkaške utakmice nepotrebno intervenisala

Za zaustavljanje nasilja na sportskim priredbama problem predstavlja i teza da se između pripadnika javne bezbednosti i grupa hilagana iz većih sportskih klubova postoji jedan uzajamni odnos poverenja i saradnje. Naime, postoji veza između delova policije iz "javnog reda i mira" i to je jedan od glavnih uzroka što nema rezultata u borbi protiv huligana. "Delovi policije pravdaju se time da su im pojedini navijači važne operativne veze i da zbog toga ne mogu da pokreću postupke protiv njih"⁶³. Međutim kao najčešći generator nasilja navode se huligani koji su pripadnici najekstremnijeg navijačkog korpusa. Broj incidenata samo u poslednjih osam godina meri se stotinama.

Početak crne serije događaja odigrao se 30. oktobra 1999. godine, i to na "večitom derbiju". Usred utakmice, navijači Partizana su ispalili nekoliko raketa sa južne tribine, od kojih se jedna zabola u vrat Aleksandra Radovića (17) iz Opova, koji je bio na severu, među navijačima Crvene zvezde. Nesrećni mladić nije preživeo. Trojica navijača Partizana 14. maja 2002. pretukla su nekadašnjeg proslavljenog boksera Živorada Šiškovića (66) na železničkoj stanici kod Pančevačkog mosta, kada je stao u odbranu Kineza koga su huligani maltretirali. Čovek je preminuo od posledica srčanog udara.

Do početka 2005. godine zabeleženo je na desetine osoba izbodениh noževima u navijačkim tučama i unapred pripremljenim sačekušama, a Dobrica Dimitrijević iz Zaklopače je čak nastradao od tog oružja na severnoj tribini, za vreme utakmice Crvene zvezde i Vojvodine! Crna hronika sa navijačkim tragom nastavljena je u januaru 2005. godine, kada je u tuči zbog šala, od posledica ubadanja nožem, preminuo fan Partizana Mirko Radovanović (18). U avgustu 2005. godine grupica navijača kluba Voždovac krenula je vozom za Golubovce da bodri svoj tim na meču sa Zetom. Njih je u Rakovici, u kupeu, napalo dvadesetak pristalica FK Rad, od kojih je jedan nožem u vrat usmrtio Bojana Majića (29), dok je drugi simpatizer Voždovca, izboden u leđa, preživeo. Samo dva meseca kasnije još jedan srednjoškolac u Obrenovcu, Radovan Milošević (17), izgubio je život zato što je voleo „pogrešne“ klupske boje. Deset dana kasnije, u autobusu

na tribinama i dovela do ozbiljnog povređivanja više desetina navijača i policajaca.

63 "Divljanje do samouništenja", *Vreme*, broj 926.

vraćajući se sa utakmice protiv Čukaričkog, ubijen je nožem Golub Balević (18), navijač kluba Bežanija.

U aprilu 2006. godine nožem u leđa izboden je Petar Sedlak (23), koji taj napad nije preživeo. Jezive scene desile su se i u julu iste godine. Zakažana tuča između navijača Crvene zvezde i Partizana na stadionu FK Žarkovo završena je tragično, pošto je nožem ubijen Aleksandar Panić (24). Poslednja žrtva krvavih obračuna u navijačkom svetu je Dušan Penić, koji je pretučen na smrt ispred kladionice „Rojal“ na Novom Beogradu. Sukob je nastao zbog dresa Dušana Baste, koji je Penić nosio u rukama.

14. aprila 2008. u Futogu kod Novog Sada ubijen je mladić u međusobnom okršaju dve navijačke grupe. Reč je o tuči između navijača Partizana i FK Vojvodine. Novosadska policija uhapsila je Stevana S. (20) iz Novog Sada, osumnjičenog da je u toj tuči ubio Dejana Dimitrijevića (27) iz Novog Sada. Policija je saopštila da je Stevan S. osumnjičen i za pokušaj ubistva maloletnog. S. B., koji je teško ranjen, kao i da će protiv njega biti podneta krivična prijava zbog nedozvoljenog držanja oružja i eksplozivnih materija. U saopštenju se navodi da je Stevanu S. određen policijski pritvor i da će ga saslušati dežurni istražni sudija Okružnog suda u Novom Sadu.⁶⁴

Ovde su navedeni samo neki od mnogobrojnih incidenata vezanih za navijačko nasilje. Samo u poslednje dve godine zabeleženo je na stotine novih incidenata. Čini se da se svake godine broj incidenata uvećava, a u ovom izveštaju nema dovoljno mesta da se pobroje svi incidenti koji su se odigrali samo u poslednje dve ili tri godine⁶⁵.

64 "Nova divljanja huligana" 17. april 2008. *B92, Beta, Tanjug*

65 Pretučena pripadnica MUP-a: Četvorica navijača Borca pretukla su u centru Čačka policajku Anu Pantić (25)! Pijani huligani prepoznali su Anu, koja je često obezbeđivala utakmice Borca, i krvnički je prebili naočigled njenog trogodišnjeg sina. Siledžije su prebile i Aninog komšiju Borisa B., koji je pokušao da je zaštiti. Ana je s teškim povredama prebačena u bolnicu, dok je njenom komšiji polomljena jagodična kost. Policija je uhapsila napadače Đ. J. (21), Z. C. (22), D. D. (24) i N. N. (20), koji su odranije poznati po neredima na utakmicama FK „Borac“. *Press*, 24. april 2008
Navijači pretukli putnike u autobusu: Slobodana B. (41) i Slavka O. (48) brutalno je pretukla u gradskom autobusu na liniji 18 grupa huligana obučениh u crno-bele dresove, koji su juče po podne krenuli na utakmicu polufinala Kupa sa Crvenom zvezdom. Kako *Blic* nezvanično saznaje, trinaestogodišnji M. B. sin Slobodana B. nije

.....
 povređen, ali je na Urgentni centar primnjen u stanju šoka. Izvor: *Građanski list*, 17. april 2008

Osam policajaca u Jagodini povređeno je uoči superligaške utakmice između fudbalskih klubova Jagodina i Vojvodina. Sat pre početka utakmice, oko 15.30 grupa od oko 80 navijača gostujućeg fudbalskog kluba krenula je glavnom ulicom u pravcu gradskog stadiona u Jagodini uz pratnju pripadnika policije. Kada su stigli kod lokala kladionice u ulici Kneginje Milice br. 119, jedan od navijača izašao je iz grupe i prišao grupi mladića koji su stajali ispred lokala i napao jednog od njih. Pripadnici policije pokušali su da zaštite napadnutog mladića, nakon čega je usledio fizički napad navijača Vojvodine na policajce. U ovom napadu povređeno je osam policijskih službenika, koji su zadobili lake telesne povrede u vidu opekotina od baklji, krvnih podliva i ogrebotina, a oštećeni su i izlozi obližnjih lokala, kao i vozila koja su bila u blizini – navodi se u saopštenju jagodinske policije. Izvor: *Građanski list*, 17 septembar 2008. Navijači Borca pretukli fudbalera iz Gane: Tamnopusotog fudbalera Solomona Opokua iz Gane grupa navijača pretukla je po završetku utakmice između Borca i Bežanije. Dvadesetjednogodišnji Opoku, koji je prethodna dva meseca bio na probi u Borcu, pretučen je u subotu oko 16.30 časova u neposrednoj blizini stadiona.

Prema saznanju *FoNet*, na njega je nasrnulo nekoliko Borčevih navijača, koji su mu uz rasističke povike zadali udarce pesnicama i nogama po telu. Nakon incidenta Solomon Opoku prebačan je na urgentno odeljenje čačanske bolnice, gde su mu lekari konstatovali lake povrede. *FoNet*, 10. mart 2008.

Navijači opet pretukli dečaka: Četrnaestogodišnji B. S, po drugi put za tri nedelje, pretučen je juče oko 14 sati u blizini Osnovne škole "Filip Filipović" u Bulevaru JNA. Sačekala su ga četiri mladića u šumi koja se nalazi odmah pokraj škole, nasrnuvši na njega noževima. Prvi napadač je visine oko 180 centimetara, star 16 godina, obučen u duks i crnu majicu s kapuljačom. Drugi napadač visok je oko 195 centimetara, krupnije građe i nosio je majicu sive boje. Svi su imali preko usta šalove sa obeležjima Fudbalskog kluba Rad. Kako saznajemo, motiv prebijanja su izjave koje je B. S. dao medijima posle prvog napada. Ti isti napadači B. S. su pretukli i 18. maja zato što je na sebi imao trenerku FK Voždovac, gde inače trenira. Tada su mu polomili desnu potkolenicu, a zadobio je i ogrebotine po licu i telu, *Mondo*, 8. juni 2005.

Tuča navijača Vojvodine i Partizana: Šest osoba povređeno je u Novom Sadu tokom tuče navijača Vojvodine i Partizana pred današnju utakmicu ova dva kluba. Privedeno je 30 osoba, saopštila je policija. *Beta*, 12. april 2008.

Opšta tuča na ulicama i tribinama: Masovna tuča navijača pre početka utakmice Vojvodina-Partizan u Novom Sadu. Teže je povređen Dejan P. (27) iz Zemuna, kome je polomljena ruka. Policija privela 30 navijača. *Večernje novosti*, april 2008.

Policija je privela oko 20 navijača Rada i Budućnosti: U tuči navijača

“Pravda za Uroša”⁶⁶

Interesantan je slučaj **Uroša Mišića**, poznatog u javnosti kao slučaj “Pravda za Uroša”. “Uroša Mišića Okružni sud u Beogradu osudio je na 10 godina zatvora za pokušaj ubistva žandarma Nebojše Trajkovića”.⁶⁷ Na fudbalskoj utakmici Crvena Zvezda – Hajduk Kula 2. decembra 2007. Mišić je Trajkovića napao upaljenom navijačkom bakljom, pokušavajući da mu je ugura usta. Smatrajući napad monstruoznim, sudsko veće je ocenilo da je napad predstavljao “linč službenog lica”. Trajković nije dao povod za napad, čak je svoj službeni pištolj bacio preko ograde kako ne bi bio primoran da puca na svoje napadače.

Dvojica navijača Crvene zvezde koja su učestvovala u prebijanju Trajkovića na pomenutoj utakmici dobila su zatvorske kazne – Miloš Zimonja godinu dana i osam meseci, a Slaviša Drakuļ, godinu dana zatvora zbog nasilja na sportskoj priredbi, na osnovu Zakona o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama.

Kako prenosi B92, “zbog nereda na toj utakmici, u Drugom opštinskom sudu u toku je dopuna istrage protiv generalnog sekretara FK Crvena zvezda Zorana Damjanovića, direktora stadiona Miodraga Ćorovića, komesara za bezbednost stadiona Novice Mijuškovića i delegata FSS na toj utakmici Radeta Popovića. Damjanoviću, Ćoroviću, Mijuškoviću i Popoviću na teret se stavlja “teško delo protiv opšte sigurnosti”, zbog sumnje da nisu preduzeli sve mere i aktivnosti za sprečavanje nereda na stadionu u toku utakmice.”⁶⁸

.....

podgoričke Budućnosti i beogradskog Rada juče u Podgorici lakše je povređeno 20 simpatizera obe ekipe. Sukob navijača dogodio se oko 13 sati uoči fudbalske utakmice Meridijan superlige Srbije i Crne Gore ispred gradskog stadiona u Podgorici. Policija je privela oko 20 navijača Rada i “nešto manje” navijača Budućnosti. *www.B92.net*, 6. novembar 2005.

66 Interesantno je da je u Hrvatskoj za pokušaj ubistva policajca, otprilike u istom periodu kada je Uroš Mišić osuđen, određena kazna od 10 godina zatvora.

67 Kriv za pokušaj ubistva policajca, *www.B92.net*, 19. septembar 2008.

68 Isto

Nakon izricanja presude, na zidu naspram ulaza u zgradu suda, kao i na mnogim drugim javnim površinama, osvanuo je grafit – “Sloboda za Uroša Mišića”, a u narednim danima su po čitavom gradu osvanuli natpisi “pravda za Uroša”. Ovo je, zapravo, bio prvi put da je pravosuđe odlučilo da oštro i beskompromisno stane na put nasilništvu na sportskim događajima, određivši desetogodišnju zatvorsku kaznu za pokušaj ubistva policajca. Presuda je, istovremeno, trebalo da predstavlja i upozorenje ostalim izgređnicima da mogu biti uhvaćeni i da će agresivno ponašanje biti kažnjeno. Sudeći po reakciji navijača i onih koji podržavaju Mišića, ovakva odluka suda je izazvala pravo zaprepašćenje kod onih koji podržavaju navijačko nasilje, dok je, sa druge strane, predstavljala ohrabrujuću rešenost da se novi izgredi spreče. Uroš Mišić je, sudeći po stotinama grafita koji su ispisani po beogradskim zgradama, postao vrsta heroja i mučenika u očima dela javnosti koji ga podržava.

Do preokreta u slučaju Mišić došlo je u martu 2009. Naime, na žalbu branioca, Vrhovni sud je ukinuo presudu, a predmet je vraćen prvostepenom sudu na ponovno suđenje, uz obrazloženje da je prvostepena presuda doneta uz bitne povrede odredaba krivičnog postupka⁶⁹.

U borbi protiv huligana najpoznatija je Velika Britanija po svom, u najvećoj meri reaktivnom pristupu. Razvijana je posebna tehnika nadzora, policijske taktike, segregacija navijača, zabrana prodaje alkohola u okolini stadiona itd. Britanska vlada je, takođe, uvela posebne zakonodavne mere saobražene “huliganizmu”.⁷⁰ Na primer, stadioni i njihovo okruženje pokriveni su kamerama, a na stadionima postoje prostorije za monitoring u kojima se snimci analiziraju. Policajci, takođe, koriste i ručne kamere kojima snimaju sve koji ulaze na stadione, a na ulazima sprečavaju ilegalne ulaske. Treba dodati i da je Evropska unija, usvojila dosta od britanske taktike za borbu protiv huliganizma, koje su se, čini se, pokazale do sad najuspešnijim.

69 Ponavlja se suđenje Urošu Mišiću, *Borba*, 3.mart 2009.

70 www.sirc.org

Nasilje u školama

Gubitak oslonca u porodici, školi i društvu doveo je do poremećaja ponašanja dece i ispoljavanja agresije prema vršnjacima i prema nastavnicima.⁷¹ Očigledno je da nasilje kome su učenici gotovo svakodnevno izloženi postaje model ponašanja koji i sami preuzimaju u kontaktu sa svojim vršnjacima. Uz nepripremljeno školsko osoblje čiji je autoritet nakon društvenog sunovrata devedesetih i dalje izuzetno nizak, i kontinuirano vršnjačko nasilje, škole su i dalje arena u kojoj vlada nasilje i bezvlašće.

Statistika pokazuje da su se poslednjih godina sukobi među decom preselili iz predgrađa u centralne gradske opštine. Nekadašnje tuče suparničkih "škola iz komšiluka", prerasle su u organizovano maltretiranje Roma i pojedinaca koji su uspeli da se zamere glavnom školskom kriminalcu ili dileru. Nisu retke ni beleške o fizičkom obračunu nastavnika sa đacima.

71 Pretučen profesor :Javnost u Somboru zgranuta je teškim i nesvakidašnjim incidentom u OŠ "Dositej Obradović" u kojoj je, pre dva dana, teško pretučen jedan mladi profesor hemije. Pošto su izostala zvanična saopštenja, neke pojedinosti obelodanio je direktor škole Simeon Milanov. Prema njegovim rečima, sve se odigralo u pripremnim prostorijama škole u kojima se odvijala završna provera znanja iz hemije. U prostorije su ušli roditelji Miroslav Bajčeta i Predrag Mudrinić. Oni su oborili na pod profesora i pretukli ga naočigled brojnih đaka. Direktor nije naveo njegovo ime i prezime, jer je u lošem stanju i ima mnogo povreda sa unutrašnjim krvarenjem. Svoj komentar dala je psiholog škole Meira Mrđanov, koja je izjavila da je zgrožena time da pojedinci olako uzimaju pravdu u svoje ruke, a da ne znaju činjenično stanje. Inače, reč je o mladom čoveku koji je na posao primljen od drugog polugodišta i uvek je bio spreman da pomogne učenicima s lošim ocenama iz hemije. Roditelji, koji nisu bili zadovoljni ocenama svoje dece, mogli su da se žale i da se izvrši provera znanja. Ono što je urađeno najgore je moguće rešenje. O ovom incidentu u Somboru još se niko zvanično nije izjasnio. *Glas javnosti*, februar 2002.

Pretučen profesor Svršeni maturanti Gimnazije „9. maj“ u Nišu, Uroš Z. (19) i Petar S. (19), pretukli su prekjuče profesora informatike u toj školi Vladimira Zlatanovića. Zlatanović je napadnut dok je držao čas u jednom odeljenju trećeg razreda, a nasilnici nisu poštedeli ni učenike koji su pokušali da odbrane profesora. <http://www.blic.co.yu/hronika.php?id=6557>, 22. juni 2007.

U školama su najčešće grupne tuče, prebijanje učenika, ali je bilo i pokušaja ubistva. U poslednjih nekoliko godina nasilje u školama ili u neposrednoj bilizini škole dovelo je i do smrtnog ishoda.⁷² Vredi podsetiti

72 Ubijen učenik: Nikola Kovačević (16), učenik gimnazije "Sveti Sava", preminuo je posle teških povreda koje je 14. marta 2005. zadobio kada ga je u blizini škole pretukla grupa mladića. Kovačević je stradao u tuči koja se dogodila dok je za vreme velikog odmora kupovao sok u diskontu nadomak škole. *Blic*, 16. mart 2005.

Napad na D. K. sedmi je incident u Srbiji od početka prošle školske godine. Dva učenika su u obračunima ranjena hicem iz pištolja, dvojica su napadnuta sekirom, dvojica nožem, a jedan sedmak je brutalno pretučen. *Blic online*, 19. septembar .2008.

Tuča ispred škole: Dvojica osmaka presrela u centru Užica N. K. (14), učenika prvog razreda gimnazije, i posle svađe i tuče naneli mu teške povrede, *Press*, 23. novembar 2007.

P.P. (16) iz Mirijeva, učenik drugog razreda srednje PKB škole na Pančevačkom putu 39, teško je pretučen juče u 18.15 ispred škole. <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2005/11/15/srpski/BG05111411.shtml>

Učenik Goran Trifunović (17) pretučen je juče u toaletu Škole za negu lepote u Beogradu! Trifunović je pokušao da zaštiti svog druga koga su oko 12.30 časova iznenada napala dva nepoznata mladića. Mart 2005. <http://arhiva.kurir-info.co.yu/Arhiva/2005/mart/24/H-01-24032005.shtml>

Pretučen učenik: Učenik prvog razreda Mašinsko-elektrotehničke škole Ivan Radivojević (15), iz sela Čepure, iz klupe, petog dana školske godine, završio je u – bolnici. Novi drugari u školi su ga brutalno pretukli i naneli mu teške povrede desnog oka, polomili mu i nos i jagodičnu kost. Vršnjaci iz odeljenja su se Ivanu od prvog dana podsmevali zbog fizičkog izgleda. *Press*, 9. septembar 2008

Zadirkivanja su potom prerasla u batine. U petak, oko 12.30, posle petog časa, vršnjak N. R. je bez ikakvog povoda počeo da ga udara pesnicama u lice i glavu. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=09&dd=09&nav_id=317752

Napadnuta učenica OŠ "Branislav Nušić"

Učenicu M.V, u dvorištu Osnovne škole "Branislav Nušić" u Zaplanjskoj ulici u Beogradu, napale su dve devojčice i naneli joj lakše telesne povrede viljuškom u predelu lica, rečeno je danas Tanjugu u Informativnoj službi MUP-a. Kako je Tanjugu rekla sekretar škole Nataša Petrović, učenicu M.V. sinoć oko 18 časova su napale dve bivše učenice te škole. Devojčice je, pre dolaska policije, razdvojila jedna nastavnica, rekla je Petrovićeva. Povređenu M.V. zbrinula je ekipa Hitne pomoći. *Blic*, 18. april 2008.

Pretukli je u školi, nastavnik nije reagovao

Učenicu sedmog razreda osnovne škole "Dušan Jerković" u Užicu V.M. pretukle su dve devojčice i jedan dečak, učenici iste škole, a nastavnik kome se požalila nije reagovao, *Blic*, 24. maj 2008.

na rezultate istraživanja koje je UNICEF uradio u saradnji sa Institutom za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, na uzorku od 26.947 učenika i 3397 odraslih iz 50 osnovnih škola koje je nedvosmisleno pokazalo da je čak 65 odsto učenika bar jednom u tri meseca bilo izloženo nasilnim napadima svojih vršnjaka. Petina đaka iskusila je neki oblik namernog i sistematskog maltretiranja od vršnjaka, a kao najčešće oblike nasilja deca različitog uzrasta navodila su vređanje, udaranje i laganje. Zabrinjavajuće je i to što je trećina učenika izjavila da ima probleme sa nasilnim ponašanjem nastavnika.

Incidenti početkom školske godine (2008) počeli su samo pet dana od prvog školskog zvona kada je učenik **Ivan Radivojević** (15) iz sela Čepure, brutalno pretučen u Mašinsko-elektrotehničkoj školi u Paraćinu. Ovaj učenik prvog razreda Mašinsko-elektrotehničke škole u Paraćinu, brutalno je pretučen od strane drugih učenika. Zadobio je teške povrede desnog oka, polomljen mu je nos i jagodična kost. Petog dana od početka školske godine, zadirkivanja zbog fizičkog izgleda prerasla su u batine bez ikakvog povoda kada je, posle petog časa, vršnjak počeo da ga udara pesnicama u lice i glavu. Napadu su prethodile provokacije, maltretiranje i pretnje da će biti oteran iz škole ukoliko se sam ne ispiše.⁷³

Istog meseca, u učionici Hemijsko-prehrambene škole u Beogradu, učenik drugog razreda izboden je nožem dva puta u predelu stomaka na očigled svih učenika iz odeljenja. Napad se dogodio posle šestog časa. Mladić je zadobio dve ubodne rane u levu polovinu grudnog koša, izgubio je mnogo krvi i u besvesnom stanju je dovezen u Urgentni centar. Ranjenog učenika, koji se nalazio u teškom stanju, iz učionice na drugom spratu do prizemlja škole odneli su učenici.

Tokom iste večeri su uhapšena sva tri napadača, od kojih je jedan učenik Hemijske škole. Devetnaestogodišnji N.Š. odgovaraće za pokušaj ubistva. U školi postoji video nadzor, ali ne i školsko obezbeđenje, a školski policajac, koji obezbeđuje još dve škole, u trenutku napada nije bio u blizini.⁷⁴

73 Učenik brutalno pretučen, 9. septembar 2008, www.b92.net.

74 Izboden srednjoškolac, 18. septembar 2008. *B92*.

Učenika Medicinske škole iz Subotice M. M (17) poslednjeg dana marta nožem je ubo vršnjak O. O. posle svađe u školskom dvorištu. M. M. je povređena jetra i srčana maramica, dok je osumnjičeni O. O. priveden. Učenik četvrtog razreda Sedme beogradske gimnazije M. G. u martu 2008. godine povređen je kad su ga sekirom napala dvojica mladića, dok se sa vršnjacima vraćao iz prodavnice u kojoj je kupio užinu. U maju 2008. godine učenik srednje Ugostiteljsko-turističke škole Relja Popović (19) ranjen je hicem iz pištolja u stomak, ispred ulaza u školu, na uglu Jug Bogdanove i Ulice Gavrila Principa, na Zelenom vencu. Za pokušaj ubistva osumnjičen je Miloš Ivanović (35), s kojim se prethodno Popović posvađao u obližnjem bifeu „Sprajt“.

Šesnaestogodišnji V. S. učenik osmog razreda Osnovne škole „Sveti Sava“ u Novoj Pazovi, ranjen je hicem iz pištolja na času fizičkog vaspitanja 1. februara 2008. godine.

Učenik Tehničke škole u Železniku Miloš Nešić (18) povređen je u decembru prošle godine na malom odmoru kada ga je u učionici sekirom udario Damir Osmanović (17). U septembru 2008. godine učenik sedmog razreda Osnovne škole „Braća Baruh“ teško je povredio nastavnicu Snežanu Radić. Od većih batina, dok je polusvesna ležala na stepenicama škole spasli su je direktor i kolege. Incident se dogodio na odmoru, a napad je okončan disciplinskim postupkom protiv učenika, inače odranije poznatog po incidentima. Pet dana od početka ove školske godine u dvorištu Gimnazije „Sveti Sava“ u Beogradu uhapšen je Milan Jeftić, kome je školski policajac u torbi pronašao pištolj.

Školski policajac

Prema podacima Zavoda za statistiku, Beograd ima oko 200.000 učenika u 188 osnovnih i 85 srednjih škola. Iako je sigurnost učenika odavno poljuljana, u glavnom gradu samo 20 odsto škola ima svog policajca. Uglavnom su to velike škole sa oko 1000 učenika, a većina manjih nema para ni za noćne čuvare.

O bezbednosti učenika u 488 škola u Srbiji brine 260 školskih policajaca, od čega su 104 policajca angažovana u 141 beogradskoj osnovnoj i srednjoj školi. U MUP kažu da je uvođenje školskog policajca dalo dobre rezultate, jer je smanjen broj izvršenih krivičnih dela, prekršaja, broj tuča među đacima, kao i upotrebe narkotika.

Iako se pokazalo da je uvođenje obezbeđenja u škole postalo potrebno, kao i da daje pozitivne rezultate, angažovanje školskih policajaca nije trajno i strukturalno rešenje problema nasilja u školama. Naime, budući da su uzroci nasilnog ponašanja osnovaca (i srednjoškolaca,) rezultat perpetuiranih socijalizacijskih obrazaca, teško je očekivati da se sa ovakvim ponašanjem može izboriti bez promene temeljnih društvenih vrednosti i normi, promene ponašanja odraslih, odgovornosti, ali i obučenosti školskog osoblja da nasilje primeti, prepozna i na njega adekvatno i odmah reaguje.

Pored uvođenja školskog policajca, društvena mera borbe za bezbednije škole jeste akcija Ujedinjenih nacija "škola bez nasilja"⁷⁵ koja se trenutno sprovodi širom zemlje. Tokom programa, deci i odraslima će biti prenesen set potrebnih znanja i veština za upravljanje konfliktima – pregovaranje, posredovanje, za negovanje atmosfere tolerancije i razumeva-

75 UNICEF je, u saradnji sa nadležnim ministarstvima Republike Srbije, započeo program „Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za decu“. Program je rezultat inicijative građana zabrinutih zbog povećanja nasilja među i nad decom i mladima u Srbiji poslednjih godina. On se finansira isključivo sredstvima prikupljenim u lokalnoj zajednici, donacijama građana i privrednika putem „usvajanja škola“. Za sprovođenje kompletnog programa u jednoj školi potrebno je 270,000 dinara. Program se trenutno sprovodi u 126 osnovnih škola u Srbiji.

nja u školama, za kreativno i konstruktivno izlaženje iz situacija nasilja (pravila i restitucija, vršnjački timovi u akciji, školsko forum pozorište i sl). Programom su obuhvaćeni nastavnici i deca, ali i ostalo osoblje u školama, kao i roditelji i šira lokalna zajednica.

Projekat UNICEF za bezbednije škole je, svakako, važan pomak u uočavanju nasilja i adekvatnijem regovanju, kao i na njegovoj prevenciji. Međutim, ono što i dalje ostaje izazov jesu duboko ukorenjeni društveni uzroci široko rasprostranjenog nasilja, sa kojima bi se moralo uhvatiti u koštac čitavo društvo.

Jedna od najozbiljnijih posledica izbegavanja sistematske borbe protiv nasilja jeste upotreba kratkoročnih i neefikasnih odgovora na nasilne incidente. Bez obzira na to koliko se truda ulagalo u borbu protiv nasilja u školama, ukoliko nasilni modeli ponašanja nastave da se perpetuiraju na nivou čitavog društva, borba protiv nasilja biće neuspešna.

Nasilje u porodici

Nasilje u porodice je teško vidljivo u društvu, koje je na ovom mestu klasifikovano kao nasilje u privatnoj sferi. Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života proklamovano je članom 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima u kome stoji: „*Svako ima pravo na poštovanje svoga privatnog porodičnog života, doma i dopisivanja*”. Međutim, iako se privatna sfera i porodični život moraju poštovati od strane države, u skladu sa navedenim članom, pravo na privatnost kuće mora da prestane onda kada je neophodna državna intervencija u cilju zaštite bezbednosti pojedinaca u privatnom domenu.

Nasilje⁷⁶ u porodici je svaki čin narušavanja integriteta pojedinca (ličnosti), koji je ili u krvnom srodstvu sa nasilnikom ili živi u istom doma-

76 Nasilje se može definisati kao “namerna upotreba fizičke sile ili moći, stvarne ili zaprećene, protiv sebe ili drugog lica, protiv grupe ili zajednice, koja sa velikom verovatnoćom rezultuje povredom, smrću, psihološki štetnim posledicama, nerazvijenošću ili deprivacijom.”

ćinstvu. Ono može biti fizičko, psihičko, seksualno, ekonomsko, a može se vršiti nad partnerom ili supružnikom), decom ili starim osobama. Iako je statistički češća pojava porodičnog nasilja nad ženama (oko 95 odsto), postoji i nasilje žena nad muškarcima, što u društvu predstavlja posebnu tabu temu. Karakteristika porodičnog nasilja jeste da je ono repetitivno, odnosno, najčešće je reč o nasilju koje se sistematski ponavlja, odnosno male su šanse da će se desiti samo jednom.

Nasilje u porodici, kao specifična manifestacija moći koja često proizilazi iz neravnopravnosti polova, prisutno je u svim etapama razvoja civilizacije. Ono je najčešće tretirano kao privatna stvar porodice u koju država ne treba da se meša. Međutim, u drugoj polovini prošlog veka, većina modernih država prihvata stanovište prema kome brak i porodični odnosi, iako spadaju u intimnu sferu, ne mogu predstavljati institucije u kojima će se, na osnovu tradicije i patrijarhalnog ustrojstva, na izvestan način opravdavati nasilje.

Privatnost moderne porodice i dalje predstavlja prepreku da se stane na put nasilju u porodici pošto je ona izolovana od javnosti i svako mešanje u porodične odnose smatra se zadiranjem u njenu intimu, čak i ako ima za cilj zaštitu njenih članova. Ova socijalna barijera zapravo štiti nasilnika.

Među razloge koji sprečavaju žrtvu da prekine začarani krug nasilja mogu se ubrojiti (kada je, na primer, reč o ženi): strah, bespomoćnost i finansijska zavisnost, stid... Svi navedeni razlozi karakteristični su za porodično nasilje i u većini drugih evropskih društava, međutim može se konstatovati da su u Srbiji navedeni razlozi kao što je opšte siromaštvo, ali i patrijarhalni sistem vrednosti dodatno komplikuju porodično nasilje. Dodatno, čini se da je celokupno društvo pristalo na nasilje u porodici kao na određenu vrstu realnosti koja je, sa jedne strane, neka vrsta "istorijske tekovine" patrijarhalnog društva, a sa druge, nasilje je neizbežno pojačano faktorima kao što su rat, sankcije i siromaštvo.

Poseban problem u borbi protiv porodičnog nasilja predstavljaju državne institucije koje, ma da poseduje zakonske instrumente, najčešće ne reaguju na nasilje u porodici. Državni organi koji su se pokazali najneefikasnijim jesu policija, tužilaštvo, sudstvo, ali i službe medicinske zaštite.

Poseban problem predstavlja mreža centara za socijalni rad koji se, zahvaljujući neobrazovanom “stručnom” kadru, ali i strahu od nasilnika, najčešće drže po strani i ne koriste zakonska ovlašćenja koja su, kada je reč o nasilju u porodici, izvršnog karaktera.

Porodični zakon Republike Srbije

Srbija je dobila novi Porodični zakon⁷⁷ koji unosi brojne novine u definišanje položaja i prava deteta i prvi put u Srbiji nasilje u porodici definiše kao društveni, a ne samo kao lični problem. Porodičnim zakonom predviđeno je izdavanje naloga za iseljenje iz kuće ili stana nasilnika, bez obzira na vlasničko pravo, kao i mogućnost da se nasilniku zabrani na rok od godinu dana da se približi svojoj žrtvi do određene udaljenosti ili u istoj prostoriji. Novi zakon stupio je na snagu umesto Zakona o braku koji je donet pre 25 godina.⁷⁸

Prema podacima nevladine organizacije Incest trauma centra⁷⁹, nasilje u porodici (emocionalno, fizičko i nasilje koje uzrokuje egzistencijalnu ugroženost) među bračnim partnerima javlja se u 46,8 odsto situacija, dok je u 42,4 odsto reč o seksualnom nasilju. Istraživanja su pokazala da nasilje u porodici najduže trpe udate žene s obzirom na to da prosečni period od početka nasilja i prijavljivanja iznosi 12 godina i dva meseca, a u pogledu učestalosti nasilja najveći broj prijavljenih slučajeva svedoči da 26,2 odsto

77 Porodični zakon Republike Srbije pod nasiljem u porodici podrazumeva “ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.” Posebno se izdvajaju sledeći oblici nasilja: “nanošenje ili pokušaj nanošenja teških telesnih povreda”, “izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede”, “navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života”, “ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima”, “vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje”.

78 Nasilje u porodici postaje društveni problem, Velibora Staletović, 18. februar 2005. link: www.oneworld.net.

79 www.incestraucentar.org.yu.

žena neku vrstu torture trpi bar jednom nedeljeno, dok je čak 24,6 odsto njih svakodnevno izloženo nasilnom ponašanju.

Veoma je mala razlika u procentima među žrtvama koje su slučaj nasilja prijavile policiji – njih 51 odsto i 49 odsto onih koje to nisu uradile jer se plaše osude okoline, sramota ih je, plaše se kako će to uticati na decu, ali ih je i strah od nasilnikovih pretnji osvetom.

Prema istraživanju Autonomnog ženskog centra⁸⁰, 78 odsto žena u Srbiji, žrtava nasilja, ne obraća se nikome za pomoć. Svaka četvrta žena u Srbiji doživela je fizičko nasilje od strane muškog člana porodice. U gotovo 50 odsto slučajeva, nasilje izvrši njen partner, a u 16 odsto slučajeva akter je bivši partner. U Srbiji se nikada ne sazna za gotovo 78 odsto slučajeva nasilja nad ženama.⁸¹

Reakcija policije na nasilje u porodici

Policija predstavlja prvi državni organ koji „narušava“ privatnost porodice prilikom reagovanja na porodično nasilje. Mnogo je istraživanja koja su se bavila efikasnošću policijske reakcije.

Mišljenje da je nasilje u porodici privatna stvar, koje je bilo uvreženo do šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka, ma da i sve do sada nije u potpunosti iščezlo, obeležavalo je i rad policijskih organa kada je reč o prijavljivanju porodičnog nasilja. Naime, kako se navodi u jednom domaćem istraživanju⁸², policijska intervencija uopšte nije podrazumevala hapšenje nasilnika, za razliku od ostalih slučajeva nasilja. Ovo je posledica pogrešnog shvatanja da nasilje u porodici zapravo ne predstavlja kriminalitet. „Većina policajaca verovala je da je porodične konflikte najbolje rešavati unutar porodice, tako da policijska intervencija u slučajevima porodičnog

80 www.womengo.org.yu.

81 *ibid.* (Nasilje u porodici postaje društveni problem, Velibora Staletović, 18. 02. 2005. link: www.oneworld.net).

82 Rad: „Nasilje u porodici“, Reagovanje policije na nasilje u porodici – teorijski okvir i strana iskustva, Dr Slobodanka Konstantinović-Vilić, Dr Nevena Petrušić, mart 2005.

nasilja nije bila „popularna“, niti se smatrala „pravim“ policijskim poslom jer nije donosila nagrade“.⁸³

Istraživanja sprovedena sedamdesetih godina XX veka u Velikoj Britaniji i SAD ukazuju na nezainteresovanost policije da reaguje u većini slučajeva porodičnog nasilja.⁸⁴ Još jedan rezultat koji su donela ova istraživanja bio je da bi, čak i kada bi do pokretanja postupka došlo, izvršeno delo bilo tretirano sa manjim stepenom društvene opasnosti i manje teškim posledicama, uprkos dokazima. Jedno od ovih istraživanja naglašava da je policija konstatovala slučajeve porodičnog nasilja, ali i da je prikrivala ozbiljnije povrede žrtava.⁸⁵

Aktivnosti ženskih pokreta i organizacija sedamdesetih godina XX veka predstavljaju prekretnicu u načinu na koji će najpre država, promenom policijske intervencije i zakonske procedure, a delimično i šira društvena zajednica, početi da posmatraju nasilje u porodici. Ovo je rezultat zalaganja pomenutih grupa za prava žrtava zločina, naročito silovanja i nasilja u porodici, te lobiranja za njihovu krivičnopravnu zaštitu i izjednačavanje pristupa izvršiocima nasilja unutar porodice i izvan nje.

Pravosudni sistem nasilje u porodici tretira kao „privatnu stvar“.Prema istraživanju koje su sprovedeli Ženski istraživački centar iz Niša i Autonomni ženski centar iz Beograda, uprkos izmenama i dopunama Krivičnog zakona kojim se nasilje u porodici definiše kao krivično delo, kazne su i dalje preslabe. Nasilnici se uglavnom kažnjavaju novčano i uslovno, zatvorske kazne su retke, a kada se i odredi kazna zatvorom, ona je na zakonskom minimumu.⁸⁶

U pravosuđu Srbije postoji trend blažeg kažnjavanja nasilja u porodici čak i kada je reč o nasilju koje duže traje. Istraživanje je pokazalo sledeće:

83 Ibid, str. 3.

84 Hoyle, C. (2000) *Negotiating Domestic Violence, Police, Criminal Justice and Victims*, Oxford University Press, ISBN 0-19-826773-8. str.3.

85 Chatterton, M. (1981) *Report of the Royal Commission on Criminal Procedure*, London, cit. Prema Hoyle, C. op. cit. strana 1.

86 Rezultati istraživanja „Pravna praksa nasilja u porodici“, sprovedenog među pripadnicima policije, tužilaštva i sudova, 22. 2. 2006. <http://ssla.oneworld.net/article/view/128112/1>

- u 92 odsto slučajeva izvršioi nasilja u porodici su muškarci;
- 57,16 odsto slučajeva žrtve su kontinuirano psihički i fizički zlostavljane;
- među punoletnim žrtvama, 68,75 odsto su žene, a 31,25 odsto muškarci;
- 17 odsto slučajeva postoji nasilje dece nad roditeljima.

Pravosudni sistem mali broj slučajeva tretira kao nasilje u porodici, ova dela češće kvalifikuju kao druge vrste krivičnih dela sa elementima nasilja, kao što su, na primer, lake i teške telesne povrede ili pokušaj ubistva. Rezultati su pokazali da većina ispitanih policajaca, tužilaca i sudija još uvek smatra da je nasilje “manje opasan oblik kriminaliteta” ili “privatna stvar”, kao i da bi njime trebalo da se bave centri socijalne zaštite.⁸⁷

Mere borbe protiv porodičnog nasilja

Sa porodičnim nasiljem društvena zajednica morala bi se istovremeno boriti na više načina. Najpre, potrebna je senzitivizacija društva, tj. povećavanje osetljivosti društva u celini na slučajeve nasilja. Potrebno je sniziti prag tolerancije prema nasilju uopšte, a naročito kada je reč o porodičnom nasilju, s obzirom na njegov složen karakter koji je predstavljao, i delom još uvek predstavlja, prepreku za njegovo identifikovanje i pravovremeno reagovanje.

Akcija izgradnje *Sigurne ženske kuća* koju medijska kuća B92 sprovodi od 2006. godine je samo mali korak u borbi protiv nasilja u porodici. Obezbeđivanjem bezbednog utočišta ona pruža mogućnost ženama da napuste nasilnika, te da zaštite sebe i svoje dete/decu. Ova akcija ima i šire društvene implikacije, budući da njena medijska zastupljenost jeste nasilje u porodici uvela u društveni diskurs.

U isto vreme, pokretanje ovakvih akcija predstavlja samo privremenu meru u zbrinjavanju žrtava porodičnog nasilja. Projekti poput *Sigurne kuće* nisu sistemski odgovor na potrebu žrtava da svoj život pokrenu

87 <http://ssla.oneworld.net/article/view/128112/1/>

ispočetka van domašaja nasilnika. Smeštati žrtve nasilja u tajna skovišta, dakle, ne predstavlja trajno i održivo rešenje, jer je ženama u toj situaciji potrebna pomoć i to: zaposlenja, urgentne novčane pomoći i pomoći u obezbeđivanju krova nad glavom.

Naime, država bi morala biti glavni nosilac strategije protiv nasilja u porodici, na prvom mestu zakonskom regulativom. Drugo, nepotrebno je isticati u kojoj meri je pravovremena i adekvatna reakcija policije neophodna. Potom, ukoliko pravosuđe ne reaguje izricanjem adekvatnih kazni, ne mogu se očekivati rezultati. I, najzad, na najširem društvenom nivou, morala bi se sprovesti organizovana akcija socijalnog marketinga, odnosno sistematična društvena kampanja koja bi imala za cilj upoznavanje šire društvene zajednice sa problemom nasilja u porodici, njegovom rasprostranjenosti, merama koje bi trebalo preduzeti kako bi se ono zaustavilo, te postupcima koji se primenjuju u zaštiti žrtava. Ova akcija bi, takođe, trebalo da obuhvati senzitivizaciju društva prema nasilničkom ponašanju i njegovom patološkom karakteru.

Zaključci i preporuke

Odgovornost za nasilje može se posmatrati iz više uglova. Na osnovnom nivou, direktno je odgovoran počiniac/počinioci, bilo da je reč o nasilju u porodici, ili, na primer, navijačko nasilje na ulici. Međutim, nasilje nije u potpunosti određeno svojom endogenom prirodom već, osim izvršioca nasilja, odgovornost snosi i društvo. Na prvom mestu, naime, odgovorna je država, koja raspolaže silom na legitiman način⁸⁸, i njena uloga uključuje pravovremenu primenu sile ili sankcija, kada je potrebno ograničiti ono ponašanje koje ugrožava ljudska prava drugih članova društva. Treba dodati da reagovanje na posledice nasilja jednostavno nije dovoljno, potrebno je identifikovati faktore koji doprinose ispoljavanju nasilja, te pokušati da se na njih organizovano i odgovorno deluje. Pitanje prevencije nasilja je mnogo puta postavljano i predmet je mnoštva debata. Međutim, ono je neodvojivo od adekvatne reakcije na postojeće pojavne oblike nasilja.

Nasilje u srpskom društvu (ma da, svakako, nije ograničeno samo na njega) ima mnoštvo lica i mnoštvo različitih počinilaca – od pojedinaca, preko različitih grupa ili organizacija, pa do institucija države. Postavlja se pitanje koji su to uzroci tako masovnog i raznovrsnog nasilja u srpskom društvu.

Ako je reč o opštem socijalnom kontekstu kao faktoru, u analizi nasilja treba pomenuti procese tranzicije i ratno nasleđe kao uzročnike društvene dezorganizacije. Ekonomska deprivacija, nezaposlenost i hronična egzistencijalna ugroženost doveli su do pada socijalne i interpersonalne tolerancije, ali i na slabljenje društvene organizacije i pada autoriteta nenasilnih vrednosti kako u porodici, tako i u drugim društvenim institucijama. Smanjen obim legitimnih načina za rešavanje egzistencijalne krize doveo je do porasta kriminalnih aktivnosti, kao i na promenu vrednosnog odnosa prema njima. Glorifikovana ratnička kultura, urušavanje društvenih vrednosti, nepoštovanje društvenih normi i nekažnjeno nasilno ponašanje bilo je sekundarno u odnosu na porast političkog nasilja. Otud se može

reći da je anomija koja je nastupila u društvu posledica (ne)odgovornosti države u suočavanju sa rastućim dezintegrativnim procesima.

U ovom izveštaju korišćen je ekološki pristup nasilju kao celovitom fenomenu, koji obuhvata kontinuum prostiranja nasilja od političkog i drugih oblika nasilja ispoljenih u javnoj sferi društva, pa do porodičnog nasilja, koje je, prema korišćenoj klasifikaciji svrstano u privatnu sferu, uz uvažavanje međuučicaja svih njegovih kategorija.⁸⁹

Iako se ne sme zanemariti endogena etiologija kao element nasilnih akata, ovaj izveštaj se više orijentisao na društvenu stranu nasilja, kao i njegovo ispoljavanje u društvenom kontekstu. Razaranje socijalne kohezije, nestanak solidarnosti i promocije pozitivnih društvenih vrednosti otvorilo je put jednom takvom stanju u društvu u kome je nasilje prihvaćeno kao *modus vivendi*, a ne kao društvena patologija.

89 Moser, C., Winton, A. (2002) Violence in the Central American Region: Towards an Integrated Framework for Violence Reduction. Overseas Development Institute, Working Paper 171. (www.odi.org.uk/pppg/publications/working-papers/).

Haški procesi i proces suočavanja

Haški tribunal je posle petnaest godina rada i brojnih presuda definisao uzroke i posledice ratova na prostoru bivše Jugoslavije, što jasno implicira primarnu odgovornost Beograda. Tome doprinosi i činjenica da je pred Tribunalom optužen ceo politički, vojni i policijski vrh iz Miloševićevog vremena. Proporcionalno dokazima koji se konstantno obelodanjuju kako u Tribunalu, tako i u regionu, pa i u Srbiji, na delu je, kada je reč o srpskoj eliti, zavera ćutanja koja je široko prihvaćena. Suočavanje sa istinom je njen najveći problem, jer poricanjem istine, kako kaže Mirjana Miočinović, brišu se tragovi, odbijanjem da se ona sazna čuva se lagodno osećanje „nevinosti“, pravo na pogrešne zaključke, na pogrešne odgovore na postavljena pitanja.⁹⁰

Nespremnost elite da intelektualno i praktično bude javni nosilac kulture sećanja koja podrazumeva kritičnu refleksiju nedavne prošlosti sprečava stavljanje moderne srpske nacije. Jer, bez kulture sećanja i pamćenja nema moderne nacije. Umesto toga, srpska elita i dalje traži olsonac na pravoslavlju, crkvi, domaćinu kao idealu, neprihvatanju drugog. To konstantno generiše netoleranciju, rasizam, antisemitizam i negiranje demokratije. Najbolja ilustracija za takvu društvenu atmosferu je i diskusija u pralamentu, ali i reakcije društva, u vezi sa usvajanjem Zakona protiv diskriminacije.

Bez obzira na činjenicu da je Srbija, različitim pritiscima bila prinuđena na saradnju, antihaška kampanja se pojačava uz veću racionalizaciju i relativizaciju svega što dolazi iz Haškog tribunala. U tom poslu kroz brojne medijske nastupe učestvuje dobar deo elite koja je učestvovala u projektu Velike Srbije ili ga podržavala, poput Dobrice Ćosića. On je i dalje u ključnim momentima „zadužen“ za definisanje konteksta za „razumevanje“ koji se posle dopunjuje na raznim nivoima. To ne govori samo o njegovom značaju, već više o tome da postoji čitava organizacija koja sada kontroliše

90 Mirjana Miočinović, „Istorija kao privatno vlasništvo“, *Politika*, 14. mart 2009.

„štetu“ kada je reč ne samo o interpretaciji, već i očuvanju ratnog plena. U toj organizaciji svi su ključni ljudi kulture, univerziteta, novinari i sl.

Polazeći od teze da sudovi za ratne zločine, kako tvrdi Džefi Najs, ne mogu biti jedini način da se uhvate u koštac s posledicama masovnih zločina, trebalo bi prihvatiti činjenicu da su oni deo šireg procesa koji obuhvata druge nepravne aktivnosti. Najs dalje razrađuje svoj stav i kaže „da bi ograničenja u dometima i rezultatima sudova za masovne zločine trebala biti dodatni razlog da države koje su bile uključene u zločine priznaju i preuzmu odgovornost za zločine“. Razbijanje kulture „poricanje zločina“ treba se zameniti kulturom „suočavanja s prošlošću“. Tu države trebaju preuzeti inicijativu tako što bi aktivno sudelovale u identifikovanju i procesuiranju izvršitelja zločina. Neizbežna je istina, tvrdi Najs, „da zločini iz prošlosti neće biti zaboravljeni ako se prikrivaju, jer oni kad-tad izađu na površinu. U oružanim sukobima u kojima je sudelovalo nekoliko država ona koja prva prizna status žrtvama i potom se potruđi ispraviti zlo i nadoknaditi štetu bit će na kraju u prednosti bez obzira na to koliko se na kratkoročnom planu takva politika činila nepravičnom i konfrontirajućom“⁹¹

Suočavanje je kao tema nametnuta regionu od početka rada Haškog tribunala. U Srbiji je među elitom razrađena strategija odmah nakon 5. oktobra 2000 godine, kada je formirana tzv. Koštuničina Komisija za istinu i pomirenje. Polazna premisa te Kosmije bila je da se suočavanje proširi na širi istorijski kontekst, pa je tako uzet čitav XX vek koji, kako se navodi, pokazuje da su Srbi bile žrtve i da su balkanski ratovi u poslednjoj deceniji XX veka bili normalna posledica zbivanja kroz čitav XX vek. Ćosić kaže da je „Država Srba, Hrvata i Slovenaca zamišljena i stvorena iluzijama i zabludama srpske političke i kulturne elite o narodnom jedinstvu Južnih Slovena, bez obzira na verske i razvojne razlike“, dok Kraljevina SHS nije imala „integracijsku energiju da trajno reši nacionalno i državno pitanje srpskog i ijednog jugoslovenskog naroda“.⁹²

U pokušaju da se što više relativizuje odgovornost za ratove u poslednjoj deceniji XX veka, srpska elita sve češće poteže za argumentacijom koja

91 *Globus*, 25. decembar 2008.

92 Dobrica Ćosić, „Nijedan Srbin uzalud da ne pogine“, *Večernje novosti*, 1. i 2. januar 2009.

Srbe predstavlja kao narod koji je najviše žrtvovao za Jugoslaviju iz čega se sugerije da najviše polagao pravo na Jugoslaviju. Svetozar Stojanović u tom kontekstu postavlja pitanje: "Zašto svet 'previđa' da Srbi nisu prevladali ni traume iz Prvog svetskog rata kad su dvadesetak godina kasnije doživeli strahovit genocid i to od pripadnika nekih bratskih naroda i u zemlji koju su stvorili nezamislivim ljudskim i materijalnim gubicima. Kako se bez fokusiranja na to iskustvo i strepnje koje je porodilo mogu razumeti strašne međunacionalne borbe 1991-1995 u Hrvatskoj i BiH. Ništa se ni od albansko-srpskih sukoba na Kosmetu ne može shvatiti ako se prenebgrene činjenica da je odatle za vreme Drugog svetskog rata proterano na desetine hiljada Srba i da im je posle oslobođenja zabranjen povratak."⁹³

Umesto ozbiljnog promišljanja i analiziranja razloga raspada Jugoslavije, srpska elita se organizovala da dokaže, pre svega, odgovornost secesionističkih republika Slovenije i Hrvatske, zatim međunarodne zajednice (SAD, Vatikan, Nemačka i Austrija) za raspad Jugoslavije, kao i da dokaže da nije bilo projekta Velika Srbija.

Jedna od glavnih teza koju plasiraju kroz medije jeste pogubnost stvaranja obe Jugoslavije za srpski narod. Govori se o istorijskom promašaju, gubljenju istorijskog vremena i gubitku šanse da se stvori Velika Srbija, što je Pašiću navodno nuđeno Londonskim paktom.⁹⁴ Tezu o stvaranju Velike Srbije i srpskom hegemonizmu pripisuje se „borbenoj propagandi hrvatskog nacionalizma“ koji se osetio „ugrožen od srpske prevlasti na zajedničkom ili susednom geografskom i političkom prostoru“. Zatim se kaže da je početkom šezdesetih borba protiv „velikosrpskog hegemonizma“ dobila oblik borbe za ustavni preobražaj titoističke Jugoslavije iz federacije u konfederaciju.⁹⁵

93 *Politika*, 6. februar 2009.

94 Ovu tezu je u procesu Miloševiću pred Haškim tribunalom lansirala Smilja Avramov kao svedok odbrane. Naime, iznose se činjenice da je Srbiji tada nuđen deo Jadransko more do Splita, celu Bosnu i neke delove Slavonije. Radi se o ponudi koju su saveznici nudili Italiji kako bi je privukli na svoju stranu. Kako do toga nije došlo taj sporazum nikada nije bio validan. Međutim, danas se u raspravama o raspadu Jugoslavije taj podatak često koristi.

95 Ljubomir Tadić, Kriza i „Velikosrpski hegemonizam“, *Službeni glasnik*, 2008.

Strategija Beograda da stalno podriva rad Haškog tribunala, kroz nagodbe, poput one o zatamljivanju transkripata Vrhovnog saveta odbrane (VSO) iz devedesetih, čime je sprečena njihova upotreba pred Međunarodnim sudom pravde, nije pobedila, jer se ipak u završnici rada Haškog tribunala dobija zaokružena slika o odgovornosti Srbije. Prerana smrt Slobodana Miloševića, Milana Babića i niz drugih važnih aktera stvorila je sliku u srbijanskoj javnosti da je, posebno smrću Miloševića, Haški tribunal promašio cilj. Ovde se, na primer malo zna o Međupresudi Haškog tribunala od 16. juna 2004. godine. Na zahtev Prijatelja suda (*Amici curiae*) da se donese odslobađauća presuda od 3. marta 2004. godine (za genocid i saučesništvo) u slučaju Milošević, Sud je doneo Odluku po tom Predlogu, odnosno Međupresudu. Tom odlukom Raspravno sudsko veće je Miloševiću potvrdilo genocidnu nameru i postojanje genocidnog plana da se delomično unište Bošnjaci kao nacionalna grupa i zaključilo „da postoji dovoljno dokaza da je u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom izvršen genocid“ (paragrafi 246, 288, 289 i 323), i da je Milošević „bio učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu, koji je uključivao i rukovodstvo bosanskih Srba, čiji je cilj i namera bila da se delomično unište Bosanski muslimani kao grupa (paragrafi 289 i 323).⁹⁶

Pod pritiskom činjenica, čak i Dobrica Ćosić govori o srpskoj krivici i kaže: „Mi ne možemo ozdraviti kao nacija ako svesno ne progovorimo i o svojim zabludama i zločinima koje smo činili u Drugom svetskom ratu, građanskom ratu, titoizmu, Miloševićevom režimu, ratovima sa Hrvatima, Muslimanima i Albancima. Ako svi ćutimo, svi smo krivci. Zločin postaje normalan. Predajemo se ravnodušnosti i nihilizmu.“⁹⁷ Međutim, on istovremeno govori da je srpski narod poražen u „borenjima za nacionalno i državno ujedinjenje, nov društveni poredak i napredak, za nacionalna i demokratska prava u XX velku“, ali da ti „porazi nisu konačni“. Ističe, da su „Srbi osvojili i neke istorijske pobede: Republiku Srpsku“.⁹⁸ Njegovo isti-

96 Miloševiću dokazan genocid u Bosni, Međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004, Sarajevo 2007.

97 Dobrica Ćosić, „Naši porazi nisu konačni“, *NIN*, 23. oktobar 2008.

98 Isto.

canje i srpske krivice odmah se gubi u nizu optužbi na račun „gospodara sveta i njihovih jugoslovenskih šticećenika“ koji su proglasili Srbe krivcima za razbijanje Jugoslavije.⁹⁹

Ovaj odnos prema krivici nije iskren jer ne prihvata odgovornost za zločin koji je neupitan. U tom stavu se okrivljuje Zapad za poraz Srba, što nije prihvatio zločinački koncept o ujedinjenju svih Srba. Jer, Ćosić smatra da je Zapad kriv što je Srbija označena krivom i dalje kaže: „Ali Srbi, prokaženi Srbi, uz pomoć razumnih i svesnih ljudi iz sveta, dužni su da se bore za istorijsku istinu o Bosanskom ratu i pred licem sveta i potomcima dokažu da su u Bosni boreći se za svoju slobodu opet branili i hrišćansku Evropu od džihadskog islama. A Evropa ih je za tu odbranu kaznila bombardovanjem NATO avijacijom“.¹⁰⁰

Ni nakon što je Slobodan Milošević smenjen i poslat u Hag, srpska elita pa ni najveći deo DOS, nisu napustili nacionalni program, već je, u ime očuvanja ratnog plena nastavljen „rat“ drugim sredstvima (diplomatskim putem i sa demokratskom legitimacijom). To se pre svega odnosi na očuvanje Republike Srpske, na čijoj se integraciji u ekonomski i kulturni prostor Srbije strateški radi od potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Taj odnos prema RS se prelama i preko interpretacije rata u Bosni, jer se on tretira kao „oslobodilački rat“ Srba u Bosni i Hercegovini, koji su ostvarili veliku istorijsku pobjedu. Ćosić kaže da je „ogromnim žrtvama stvorena Republika Srpska“, odnosno „prva srpska država preko Drine.... Njen najznačajniji tvorac je Radovan Karadžić“(....)On nije ratni zločinac: on je politički vođa naroda Republike Srpske“.¹⁰¹ Zato je hapšenje Radovana Karadžića primljeno sa zebnjom, ali je istovremeno dodatno radikalizovalo ponašanje Milorada Dodika kako bi se što pre realizovao plan odvajanja Republike Srpske.

Na beogradskom Sajmu knjiga (oktobar 2008) pojavio se i dvotomni dnevnik Nikole Koljevića „Stvaranje Republike Srpske“ (Izdavač: Službeni glasnik, 2008) za koji je predgovor napisao Dobrica Ćosić. Knjiga, ali i

99 Isto.

100 Dobrica Ćosić, „Demokratske laži o Bosanskom ratu“, *Politika*, 14. februar 2009.

101 Nikola Koljević, „Stvaranje Republike Srpske“, iz predgovora Dobrice Ćosića, *Službeni glasnik*, 2008.

predgovor, su napisani u odbranu Republike Srpske, mada se iz nje jasno vidi uloga ne samo Karadžića, već i Dobrice Ćosića. Osim ove, izdate su i brojne druge knjige u cilju negiranja srpskog hegemonizma i projekta Velike Srbije. Neke od njih će svakako biti korisne i za Haški tribunal, ali i za raspravu o raspadu Jugoslavije unutar Srbije, i u regionu. Najveći deo učesnika na projektu objavio je svoje knjige radi odbrane vlastite uloge, ali i samog projekta. Između ostalih, objavljena je knjiga Ljube Tadića, filozofa: Kriza i "velikosrpski hegemonizam", (Službeni glasnik, Beograd 2008), Mihajlo Marković, Juriš na nebo (Prosveta, 2008), Vladislav Jovanović, Rat koji se mogao izbeći, (Nolit, Kiz Altera 2008), zatim više knjiga Dobrice Ćosića, Vreme zmija (Službeni glasnik, 2008), i Piščevi zapisi (Službeni glasnik, 2008), Milovan Radovanović, Kosovo i Metohija, (Službeni glasnik, 2008) i brojne druge. Sve te knjige imaju za cilj amnestiranje Srbije, ali, u suštini, većina njih pokazuje zapravo nerazumevanje procesa koji su doveli do raspada Jugoslavije.

Uprkos sve jasnijem opredeljenju međunarodne zajednice za učvršćivanje priznatih granica novonastalih država na Balkanu, srpska elita i dalje očekuje razumevanje za zahteve da se Balkan rekonponuje po etničkoj osnovi, što znači da se traži podela i Kosova i Bosne, i to po cenu da se Srbija odrekne EU članstva. Ćosić, a i mnogi drugi, izjavljuju da "svaka politika koja nacionalni spas vidi samo u Evropskoj uniji smatra iluzijom i sirotinjskom utopijom. Sve dok je NATO uslov i sadržaj 'evropatlanstkih integracija', dok Evropska unija vodi prema Srbiji ultimativnu politiku koja je u suštini srbofobska, dok Srbiju tretira kao taoca i narod pati zbog dvojice haških optuženika... ja ne verujem u 'srećnu budućnost' koja nastupa samim učlanjenjem u Evropsku uniju."¹⁰² Naime, članstvo u EU znači zatvaranje državnog pitanja, a time i okončanje revizija granica. Zato insitiranje na reviziji nezavisnosti Kosova ide do apsurda. Pokretanje inicijative pred Međunarodnim sudom pravde za ispitivanje legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova ima male šanse, posebno nakon presude *Šestorici* za zločine na Kosovu tokom 1998, i 1999. godine. Ćosić se zalaže za "diplomatsku i političku borbu za reviziju odluke o nezavisnosti Kosova koja je

102 *Večernje novosti*, 21. mart 2008.

toliko nepravедna da uspostavlja trajna neprijateljstva između albanskog i srpskog naroda.”¹⁰³

Hapšenje Radovana Karadžića

Neočekivano hapšenje Radovana Karadžića bilo je veliko iznenađenje, kako za Haški tribunal, tako i za domaću javnost. To je novoj vladi donelo brojne poene u međunarodnoj zajednici, posebno EU, i verovanje da se Srbija najzad okrenula svojoj budućnosti. Međutim, brzo je postalo jasno da je bez obzira na očigledno pozitivan efekat, samo hapšenje Karadžića i prezentacija u srbijanskim medijima bila na liniji dosadašnjeg tumačenja, odnosno omalovažavanja Haškog tribunala. Naime, ponovo je izostalo ozbiljno bavljenje optužnicom i razlozima za njeno podizanje, a mnogo više, tajnim životom doktora Dabića, imena pod kojim se Karadžić krio nekoliko godina. Život Davida Dabića i iznenadni uvid u sve što je radio pokazuje da je država znala gde se krio i šta je radio. Odjednom su na površinu izašli brojni dokumentovani podaci o njegovom tajnom životu.

Hapšenje Karadžića je u patriotskim krugovima poprimalo formu svojevrsne histerije, jer je upravo Karadžić slavljén kao simbol srpstva i herojstva. Slavljén je kao čovek koji prkosi Zapadu i koji će svakako u Hagu pokazati umešanost, pre svega, zapadnih sila, u raspad Jugoslavije. Govori se o nadmetanju Amerikanaca i Francuza u hapšenju Karadžića, ali i pregovora koji su sa njim vođeni otkako je nestao sa političke scene. U brojnim napisima Rusi imaju pozitivnu ulogu, jer, navodno, Rusi su onemogućili hapšenje 2004. godine. Poseban akcenat je stavljen na ulogu i obećanja Ričarda Holbruka u sklanjanju Karadžića sa političke scene uz obećanje da neće biti hapšen. Tome su svakako doprinele i knjige Florans Artman (Mir i kazna) i Karle del Ponte (Lov) u kojima su i one iznele teze o opstrukcijama nekih zapadnih zemalja, pre svega, SAD i VB, donekle i Francuske.

„Patriotska Srbija” je hapšenje dočekala kao svojevrsnu izdaju i slabost Srbije, njeno gubljenje identiteta i digniteta. Nedeljnik *Pečat*, list u

vlasništvu otepljenog krila socijalista, bio je najdirektniji u takvoj oceni. Ističe se da Radovan Karadžić nije kriv ni za jednu od tačaka optužnice, te da je za dešavanja u BiH “odgovoran u onoj meri u kojoj su odgovorni i svi državni funkcioneri i hrvatske i muslimanske strane koji nikada ni za šta nisu bili optuženi”. Hapšenje i suđenje Karadžiću, po njima, će rasplamsati tezu o muslimanima kao isključivim žrtvama, na čemu će “tražiti oslonac za uspostavljanje svog identiteta.” Vlada se posebno optužuje što je izašla u susret Haškom tribunalu, jer da je sačekala koji mesec, Karadžiću bi se sudilo u Srbiji, a ne u Hagu. Vraćanjem Radovana Karadžića na “istorijsku scenu”, *Pečat* ističe, “počinje njegov sukob sa najvećim silama zla ovoga sveta”.¹⁰⁴ U tom smislu reakcija Mome Kapora, pisca i bliskog prijatelja Karadžića, je više nego indikativna, jer kaže “da će to biti proces stoleća i da će prema njemu čuvena afera Drajfus, o kojoj je Emil Zola pisao, izgledati kao poseta sudiji za prekršaje zbog pogrešnog parkiranja”.¹⁰⁵ Kapor očigledno ima u vidu plan Karadžića da pred sudom prozove i zapadne aktere sa kojima je pregovarao.

Reakcije na hapšenje u svetu

Hapšenje Radovana Karadžića bila je svetska medijska vest. Sve vodeće svetske agencije su izvestile o ovom događaju i nisu propustile da naglase njegovu ulogu i odgovornost za ratne zločine i genocid u Bosni i Hercegovini. Agencije *Reuters* i *Associated Press* (AP) su javili da je “Karadžić lociran i uhapšen” u “akciji srpskih bezbednosnih snaga” pozivajući se na saopštenje iz Kabineta predsednika Srbije Borisa Tadića. *Sky News*, *CNN* i druge televizijske stanice su tu vest javile prekidajući redovni program.¹⁰⁶

Svet je hapšenje Karadžića primio sa velikim entuzijazmom s nadom da će Srbija brzo krenuti ka integraciji u EU. EU je među prvima reagovala ističući da „hapšenje Radovana Karadžića koje su izvele srpske vlasti, a zatim i njegovo prebacivanje u Hag, predstavljaju važnu etapu za

104 *Pečat*, „Radovan Karadžić“, 25. jul 2008.

105 *Standard*, 1. avgust 2008.

106 http://www.rtv.rs/sr/vesti/hronika/haski_procesi/2008_07_22/vest_74004.jsp.

proces pomirenja na zapadnom Balkanu i za približavanje Srbije Evropskoj uniji.”¹⁰⁷ Ričard Holbruk, bivši pomoćnik državnog sekretara SAD, među prvima je pozdravio hapšenje Radvana Karadžića, kojeg je nazvao “Osamom bin Ladenom Evrope” i ocenio kao “pravog i istinskog arhitektu masovnog ubistva”.¹⁰⁸

Havijer Solana, predstavnik Evropske unije, je izjavio da je “to dobar dan za pravdu na Balkanu”, te da je “nova srpska vlada dokazala čvrstu privrženost evropskim vrednostima”. Francusko predsedništvo Evropske je hapšenje ocenilo kao važnu etapu na putu približavanja Srbije Evropskoj uniji, dok je neimenovani ruski diplomata rekao da “Moskva smatra da je to unutrašnja stvar Srbije, čije vlasti treba samostalno da donesu odluku o mogućoj predaji Karadžića Haškom tribunalu”. Generalni sekretar UN Ban Ki Mun je istakao da je to “istorijski trenutak za žrtve”. Karli del Ponte švajcarska vlada nije dozvolila da komentariše hapšenje. Portparol Bele kuće Dejna Perilo je izjavila da je, “trenutak hapšenja, samo nekoliko dana posle komemoracije koja je priređena za 7000 bošnjačkih žrtva masakra u Srebrenici, posebno prigodan jer ne postoji bolji način da se odužite žrtvama rata od privođenja pravdi počilaca”. Zvaničnici NATO su pozdravili hapšenje kao “dugo očekivanu dobru vest”. Ministar spoljnih poslova Švedske Karl Bilt je rekao da “tako brzo i odlučno (hapšenje) pokazuje posvećenost Evropi”. Visoki predstavnik u BiH Miroslav Lajčak saopštio da je “vest da je Radovan Karadžić uhapšen veoma pozitivna za Bosnu i Hercegovinu i za celi region”.¹⁰⁹

Serž Bramerc, tužilac ICTY, je istakao značaj za “žrtve koje su više od deset godina čekale ovo hapšenje”, dok je za Oli Rena, evropskog komesara, hapšenje Karadžića “ključni događaj za težnje Srbije da uđe u Evropsku uniju”.¹¹⁰

Doris Pak, šef delegacije Evropskog parlamenta za jugoistočnu Evropu, je izjavila: “To je moglo još mnogo, mnogo ranije da se desi da su svi u BiH saradivali, uključujući i međunarodnu zajednicu...”. Teri Dejvis, ge-

107 <http://www.ambafrance-srb.org/spip.php?article1432>.

108 http://www.rtv.rs/sr/vesti/hronika/haski_procesi/2008_07_22/vest_74004.jsp.

109 Isto.

110 http://www.rtv.rs/sr/vesti/hronika/haski_procesi/2008_07_22/vest_74004.jsp.

neralni sekretar Saveta Evrope, je rekao da hapšenje “značajno doprineći poboljšanju imidža koji Srbi imaju u Evropi”. Izrazio je zadovoljstvo što je do hapšenja došlo “samo nedelju dana posle godišnjice masakra u Srebrenici”.¹¹¹

Nevladine organizacije koje već godinama traže hapšenje Karadžića, među kojima i Human Rights Watch, istakle su da “hapšenje Radovana Karadžića, bivšeg predsednika Republike Srpske, predstavlja važan udarac praksi nekažnjavanja strahovitih zločina koji su počinjeni na Balkanu”, te da „ovo hapšenje nudi nadu žrtvama užasnih zločina koji su se tamo odvijali. Podržavamo ovo hapšenje koje se već davno trebalo desiti i nadamo se pravednom suđenju u Hagu.“¹¹²

Reakcije u Srbiji i regionu

Političke stranke u Srbiji su na hapšenje reagovala sa izvesnom dozom rezerve, od pozivanja na izdaju do gledanja na to (proevropske partije) kao korak bliže EU. Mnogi su bili zatečeni iznenadnim hapšenjem. Tako je Velimir Ilić (NS) izjavio je da je “iznenađen hapšenjem Radovana Karadžića”, i “da hapšenje Karadžića dokazuje da će sve što je srpsko biti izručeno i predato Haškom tribunalu”. SPS je saopštila da saradnja sa Haškim tribunalom mora biti dvosmerni proces i da se ne sme svoditi samo na izručivanje optuženika. Aleksandar Vučić, SRS, ocenio je da hapšenje Radovana Karadžića predstavlja “jezivu vest” za Srbiju, te da je “Tadić učinio sve da Srbija nestane i da ljudi koji su simbol patriotizma nestanu”. Vjerica Radeta, visoka funkcionerka SRS, uputila je pretnje predsedniku Srbije: “U Srbiji se izdaja nikada nije praštala. Ne pretimo, ali upozoravamo na prokletstvo koje je sve izdajnike u srpskoj istoriji pratilo. Podsećamo na krah dinastije Obrenović i rekla bih sadašnjim vlastodržcima da možda neće svi

111 Isto.

112 <http://www.hrw.org/en/news/2008/07/20/bosna-hap-enje-karad-i-udarac-protiv-prakse-neka-njavanja-zlo-ina>.

imati sreću Zorana Đinđića. Bog kažnjava do sedmog kolena i o tome bi trebalo da vode računa”.¹¹³

Kosta Čavoški, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, i predsednik Odbora za odbranu Radaovana Karadžića, je hapšenje doživeo kao najsravniji čin od trenutka kada je Slobodan Milošević baš na Vidovdan kidnapovan i izručen Haškom tribunalu. On ističe; “Ako je neko hteo da ponovo ponizi srpski narod i da zatre osećanje nacionalnog dostojanstva onda je to jedino mogao da učini tako što će uhapsiti i ne daj Bože izručiti Hagu, najveću živu istorijsku ličnost među Srbima, a to je dr Radovan Karadžić”.¹¹⁴

Vojislav Koštunica, predesdnik DSS, je istakao da se hapšenje haškog optuženika Radovana Karadžića prikazuje kao veliki uspeh i napredak u momentu kada EU i SAD vrše snažan pritisak da Srbija prizna nezavisnost Kosova, odnosno kako bi se legalizovalo otimanje Kosova, tako što će Euleks preuzeti ovlašćenja UNMIK. Nenad Čanak, predsednik Lige socijaldemokrata Vojvodine, je tim povodom zatražio da se konačno razotkrije i “mreža Karadžićevih jataka”, te da je hapšenje “tek prvi od dokaza da Srbija dobija šansu da se pomakne sa mrtve tačke i da krene evropskim putem”. LDP je istakla da su “građani Srbije godinama bili taoci Miloševićeve politike i haških begunaca koji su svojim skrivanjem ugrožavali interese naroda Srbije. Hapšenje Karadžića je jedini put za otkrivanje pune istine”. Ljiljana Karadžić, Kardžićeva suprug, je izjavila “Sada bar znamo da je živ”.¹¹⁵

Demokratska stranka je ovo hapšenje kapitalizovala i svetu pokazala odlučnost da izvršava svoje međunarodne obaveze. Ocenila je da je hapšenje haškog optuženika Radovana Karadžića rezultat privrženosti nove vlade poštovanju međunarodnog prava, ali i činjenice da se mora utvrditi odgovornost pojedinaca za zločine počinjene na tlu bivše Jugoslavije. DS je u saopštenju istakla da je Srbija tim hapšenjem pokazala punu odgovornost i spremnost u pronalaženju optuženih za ratne zločine. Doda je se da je time poslata jasna poruka da su neodržive kritike o nedostatku

113 *Beta, Tanjug*, 22. jul 2008.

114 Isto.

115 Isto.

političke volje i spremnosti Srbije da rešava pitanje saradnje sa Haškim tribunalom.¹¹⁶

U Bosni i Hercegovini je hapšenje dočekano sa iznenađenjem, ali i sa velikim zadovoljstvom. Haris Silajdžić, predsednik Predsedništva BiH, je rekao da hapšenje Karadžića donosi neku vrstu zadovoljenja za one koji su stradali u ratu, ali da su u Bosni i dalje vidljivi rezultati etničkog čišćenja počinjenog u vreme Karadžića. Član Predsedništva BiH Željko Komšić je rekao “Ovo je veliki dan za BiH i veliki dan za pravdu”.¹¹⁷

Reakcije u Republici Srpskoj su bile posebno frustrirajuće. Predsednik Srpske radikalne stranke Republike Srpske Milanko Mihajlić je rekao da njegova stranka hapšenje Radovana Karadžića doživljava kao jednu od najvećih srpskih sramota, nesreća, historijskih izdaja u režiji “srpskog cara Borisa Tadića”. Istakao je da “činjenica da će Radovan Karadžić biti isporučen Haškom tribunalu koji je oslobodio Ramuša Haradinaja i Nasera Orića, u suštini govori da Karadžić neće biti isporučen sudu pravde već antisrpskom sudu koji će učiniti sve kako to i traži Haris Silajdžić i Sulejman Tihić – da se sudi đelima Radovana Karadžića, a to đelo je i RS”. On je istakao da “(mi) očekujemo da će Radovan Karadžić u procesu u Haškom tribunalu predstaviti istinu o proteklom ratu, o stradanju Srba i da će sve činjenice i argumente sa kojima raspolaže iznijeti u sudnici, kako bi se saznala istina o umiješanosti Zapada i islamskih zemalja u proteklom ratu, a da bi teret koji stavljaју na RS i na srpski narod u cjelini bio skinut”.¹¹⁸ Milan Bobić, predsednik SDS, je izjavio da smatra da “Haški tribunal ne dijeli pravdu, nego da je više puta dokazao da je politički sud i stoga ne mislimo ni da će Radovan Karadžić imati fer suđenje”.¹¹⁹

116 Isto.

117 Isto.

118 *24 sata*, 22. juli 2008.

119 Isto.

Karadžić u Haškoj sudnici

Prvo pojavljivanje Karadžića pred Haškim sudom izazvalo je priličan šok s obzirom na njegov isposnički izgled. Međutim, samo obraćanje sudu nije bilo adekvatno pripremljeno čak ni sa stanovišta srpskih nacionalista. Oni koji se više razumeju u pravnu proceduru odmah su regovali, kao, na primer, Srđa Trifković. On je napisao da "nekadašnji lider bosanskih Srba ne zadovoljava uslove koje je ispunjavao Slobodan Milošević, a koji su se pokazali kao neophodni, premda ne i dovoljni, za uspešno vođenje sopstvene odbrane pred haškim sudom: bio je pravnik po akademskom obrazovanju, britki intelekt po prirodi (što mu priznaju i politički neprijatelji) i uporni radnik po navici". On takođe apeluje da se, imajući u vidu složenost i neumoljive zahteve posla sopstvene odbrane, "svi oni kojima je opstanak Republike Srpske na srcu otvoreno upitaju da li je i u kojoj meri dr Radovan Karadžić spreman, pa i sposoban da ponese tako teško breme". Njegov je glavni argument da osoba koja se posle više od decenije skrivanja pod lažnim identitetom ne može vratiti u „u normalu" bez izvesnih posledica. Trifković ističe da dr Karadžiću ne treba zameriti ako je delimično još uvek uživljen u gurua „Dabića". Međutim, kako on kaže "David Dabić možda može da izleći bolno rame jednog zatočenog starešine VRS bioenergetskim dodirima, ali zasigurno ne može da brani predsednika Karadžića"¹²⁰.

Zato Trifković, kao zabrinuti nacionalista, apeluje da se na Karadžića treba uticati da "imenuje jednog prvorazrednog savetnika, kao i ekipu pomoćnika koji su se već detaljno upoznali sa pristupom i materijalima Tužilaštva u dosadašnjim slučajevima (Sarajevo, Srebrenica, Prijedor, itd)". Trifković je, međutim manje zabrinut za sudbinu Karadžića, njega jedino zanima sudbina RS i kaže da je "bitno rušiti optužbu za genocid i mit o zajedničkom zločinačkom poduhvatu; sve ostalo, uključujući i godine ili decenije roblje koje će mu neminovno biti izrečene, možda mu može biti i sporedno"¹²¹.

Strah da se u Haškom trbunalu Karadžiću dokaže odgovornost za genocid već se pojavila prilikom njegovog hapšenja, što, kako se navodi u *Pečatu*,

120 Srđa Trifković, "Dabić ne može odbraniti Karadžića", *Glas javnosti*, 18. septembar 2008.

121 Isto.

implicira ukidanje Republike Srpske. Kaže se : "Srpska zemlja zalivena krvlju najboljih sinova ostaće pusta. Srpske majke ponovo će sa sobom poneti i kosti svojih sinova, samo je pitanje da li će ih ovaj put imati gde poneti. Jer, ova evroizdajnička Srbija, nikome nije ni majka ni maćeha. Srbima iz Republike Srpske ponajmanje. Ona dovršava san Alije Izetbegovića".¹²²

Veće Haškog tribunala, kojim je predsedavao Jan Bonomi, usvojilo je novi predlog optužnice protiv Radovana Karadžića gotovo u potpunosti (odbačena su samo tri navoda o ubistvu zbog nedostatka dokaza). Optužnica je proširena i tereti Karadžića za genocid nad nesrbima u Srebrenici i još 11 bosanskih gradova (Bratunac, Brčko, Foča, Ključ, Kotor-Varoš, Prijedor, Sanski Most, Višegrad, Vlasenica i Zvornik), a u preostalim devet tačaka za progon, istrebljenje, ubistva, deportacije, nehumana dela, teroriziranje civilnog stanovništva, nezakonite napade na civile i uzimanje međunarodnih talaca. Optužnica je sažeta na etničko čišćenje u BiH od 1992. do 1995, teror protiv civila tokom opsade Sarajeva, uzimanje UN osoblja za taoce u maju i junu 1995, te genocid tokom 1992. i 1995.

Proširena optužnica Karadžiću u kojoj se pojavljuju dokazi o ulozi Srbije u ratu u BiH, povećala je pritisak srpskog lobija za gašenje Tribunala. Nakon što je Evropski parlament usvojio rezoluciju prema kojoj treba produžiti mandat Tribunalu za još bar dve godine, Dane Čanković, predsjednik Srpskog narodnog pokreta u RS, je uputio otvoreno pismo ambasadorima Rusije u Beogradu i Sarajevu ističući potrebu za gašenjem Haškog tribunala i tražeći da "Rusija u Savetu bezbjednosti UN ne dopusti produžetak rada takvom sudu i da njegove presude dovede u pitanje s aspekta pravičnosti".

Nova Karadžićeva optužnica dovodi u pitanje i presudu Međunarodnog suda pravde, koja nije proglasila Srbiju odgovornom za genocid u Bosni jer nije imao dovoljno valjanih dokaza. Zvanični Beograd od momenta kada je ova presuda doneta nije napravio nikakv pomak u odnosu prema Bosni. Međutim, nakon proširene optužnice, Beograd se ponovo aktivirao i uključio u procese u Haškom tribunalu. Zato su za Beograd procesi protiv Karadžića, Perišića i Stanišića postali prioritet u nadi da će sprečiti bilo kakvo povezivanje Beograda i Srbije sa genocidom u BiH.

122 Pečat, "Sahranjena Republika Srpska", 25. jul 2008.

Negiranje odgovornosti za teške zločine i genocid

Intelektualna elita koja je bila aktivni činilac i pokretač Miloševićevog projekta ozbiljno je uznemirena raspletom pred Haškim tribunalom. Kao ideolozi svesni su svojih dela i zato ne odustaju od svojih početnih argumenata. Nalaze opravdanje u ime višeg cilja, ne kaju se, a sudeći po njihovim izjavama, ponovo bi uradili isto kad bi imali priliku za to. Veliki broj autora u poricanju istine o nedavnoj prošlosti kreće se između zahteva da "istina treba tek da se utvrdi", preko "nemamo još sve činjenice, istorija tek to treba da utvrdi", "raščišćvanje prošlosti je nepraktično, treba gledati u budućnost" do "insistiranja na trivijalnim detaljima kako bi se izbegla suštinska diskusija".

Najveće sporenje je vezano za genocid u Srebrenici, ali od nedavno i presudu *Šestorici*.

Dva različita suda su potvrdila da je masakar u Srebrenici genocid: Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i Međunarodni sud pravde (MSP). Treći međunarodni sud, Evropski sud za ljudska prava, je takođe saglasan da se desio genocid u severnoj Bosni 1992. To znači da su tri međunarodna suda uvažila da se desio genocid u Bosni u periodu od 1992 do 1995.

Međutim, samo je genaral Radoslav Krstić do sada osuđen za saučesništvo u genocidu. Još nijedan zvaničnik iz Srbije i Crne Gore nije optužen za bilo kakav ratni zločin u Bosni i Hercegovini, pred Tribunalom. Srpske snage su odgovorne za 80 odsto zločina u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije. 161 lice je optuženo za ratne zločine, od toga su samo njih 108 ili 68 odsto srpski zvaničnici. 51 ili 32odsto su Hrvati, Bosanci, kosovski Albanci ili Makedonci.

Osporavanje genocida u Srebrenici počelo je odmah, nakon presude Međunarodnog suda pravde. Najčešće se kao primer uzima snimak na kojem se vidi kako pripadnici Škorpiona ubijaju šest muslimanskih mladića. Pri tome taj snimak nije ni ušao u dokazni materijal Miloševićevog suđenja. S obzirom da je taj snimak obišao i šokirao svet, negatori genocida

upravo preko tog snimka žele istaći da se radi o manipulaciji. Kažu da taj snimak ne dokazuje da se u Srebrenici desio ‘genocid’, niti da je sedam, osam ili deset hiljada Muslimana ubijeno. Dokazuje da su šestoro Muslimana ubili pripadnici srpske paravojne formacije. Ali, kako Srđa Trifković tvrdi, nije jasno da li se ta formacija nalazila pod komandom ministrastva unutrašnjih poslova Srbije. Način na koji je snimak iskorišten i zloupotrebjen od strane ‘međunarodne zajednice’ pokazuje da je cilj kampanje bio da se srpskom narodu nametne kolektivna krivica, i da se Srbi osećaju krivim za sve što se desilo na prostoru bivše Jugoslavije u zadnjih deceniju i po. Trifković dalje tvrdi da je snimak iz Srebrenice imao vrlo specifičan politički zadatak: da prikači kolektivnu odgovornost srpskom narodu u celini; da se iskoristi desetogodišnjica Srebrenice za ‘denacifikaciju’ to jest de-srbizaciju Srbije i da se uradi revizija Dejtonskog sporazuma, sa ciljem da se ukine Republika Srpska i stvori jedna manje ili više centralizovana, unitarna Bosna. Cilj je u suštini, kako kaže Trifković, da se retroaktivno opravda politika zapadnih sila. Naime, oni bi voleli da mogu da kažu, ‘pa eto Srbi sada sami priznaju da su oni bili krivci. Ono što smo mi radili – sankcije, bombardovanje Republike Srpske i Srbije, okupacija Kosova – to su bile neminovne posledice onoga što su činili Srbi.¹²³

Trifkovića su sledili brojni drugi “naučnici” koji su nastavili sa negiranjem genocida. Između ostalih, Darko Trifunović, predavač na Fakultetu za bezbednost, je promovisao priče o “islamskom terorizmu u Bosni-Hercegovini”¹²⁴, što mu služi kao glavni argument za negiranje presude Međunarodnog suda pravde, kao i presuda generalu Stanislavu Krstiću i Dragomiru Miloševiću pred MKSJ. On tvrdi da u je Srebrenicu pogubljeni manje od 100 muškaraca.

123 Dr Srđa Trifković, interview on CKSU, June 28, 2005.

124 U Bosnu je 1993, ušlo oružje iz Irana kao posledica Rezolucije UN SB 713 kojom je zabranjen uvoz oružja celoj bivšoj Jugoslaviji, na šta je Zapad gledao blagonaklono. Rezolucija 713 je u suštini bila pogubna za sve jugoslovenske narode sem za Srbe, jer je onemogućila njihovo, posebno Bošnjaka, pravo na odbranu. S obzirom da je JNA stala na stranu Srbije, svi ostali su bili primorani da ilegalno kupuju oružje. 1993 je sa iranskim oružjem došla i grupa mudžahedina o čijem se delovanju u ratu u Bosni dosta pisalo nakon terorističkog napada na SAD 11. septembra 2001. godine.

Još jedna tvrdnja koju iznosi Emil Vlajki, koja je postala odomaćena kod srpskih poricatelja, svodi se na sledeće: "Mada su dokazi za navodni masakr bili i ostali traljavi, propagandniratno-politički kompleks SAD je učinio svoje. Srebrenica je postala jedan od najvećih mitova dvadesetog stoljeća. Srbi su bili optuženi za najstravičniji masakr počinjen u Evropi nakon Hitlerovih vremena. Sve zločinačke akcije, laži i agresije izvedene protiv srpskog naroda od strane "međunarodne zajednic" su time počele dobivati legitimitet. Srebrenica, neprekidno-periodično nametana od strane medija, je postala halouinski "fakat". Ušla je u anale međunarodnih institucija, u video igre, u školske udžbenike, u pisane antologije o svjetskim genocidima, počele su se osnivati asocijacije za zaštitu i političko-pravnu rehabilitaciju "srebreničkih žrtava", financirani su, u tom pogledu, programi i spomenici od strane međunarodnih institucija, a Haški tribunal već deceniju zasniva svoje navodno "moralno" postojanje na srebreničkoj tragediji. Mit Srebrenice je proradio u toj mjeri, da su ljudi na Zapadu dobili Pavlovljeve uslovne reflekse: čim im se kaže riječ 'Srbi', oni odmah pomisle na Srebrenicu, i obratno."¹²⁵

Milivoje Ivanišević, publicista i istraživač ratnih zločina u bivšoj BiH, u svojoj knjizi "Traganje za istinom", koju je promovisao na Pravnom fakultetu u Nišu 2008. godine, iznosi tezu da nije bilo genocida u Srebrenici. On ističe da "od kako su se Srbi 11. jula 1995. godine, oružjem kao što su i isterani, vratili u Srebrenicu počele su da kruže priče o velikom broju ubijenih muslimana, iznad svega nedužnih muslimanskih civila, staraca, žena i dece. Vremenom su te brojke neprestano umnožavane i konačno dostigle tolike razmere da danas – ne samo Haški tribunal, muslimanske verske i civilne vlasti, što se moglo očekivati i što je možda i logično – već i zvaničnici drugih država, često govore o genocidu."¹²⁶

On optužuje veoma brojne, pogotovo sarajevske i beogradske nevladine organizacije koje ovu tezu stalno drže u žiži interesovanja. To je dovelo do toga, kako tvrdi, da "nametnuti kult Srebrenice kao da još uvek bdi nad našom savešću i postaje metafora gotovo nezamislivog i, povrh toga, čak

125 Emil Vlajki, "Srebrenica kao metafora", *Pogledi*, 3. jul 2005

126 *Glas javnosti*, 21 mart 2009.

genocidnog zločina Srba nad nedužnim meštanimama tog u bosanskim gradovima i bespuću zagubljenog gradića.”¹²⁷

Presuda *Šestorici*

Presuda državnom vojnom i policijskom vrhu Srbije za zločine na Kosovu ima dalekosežni značaj za region, ali prvenstveno za društvo u Srbiji. To naročito važi za intelektualnu elitu i političku klasu na kojima je obaveza za preispitivanje odgovornosti za kampanju državnog terora na Kosovu. Ovo je najznačajnija presuda od osnivanja Haškog suda, jer prvi put dokazuje navode koji su se nalazili, pre svega, u optužnici protiv Slobodana Miloševića. Njegova smrt je onemogućila privođenje tog procesa pravnom i pravednom kraju.

Od šestoro optuženih samo je Milan Milutinović oslobođen jer je, kako je sud obrazložio, “u praksi (Slobodan) Milošević, ponekad nazivan Vrhovnim komandantom, koji je posedovao stvarna komandna ovlašćenja nad VJ tokom kampanje NATO”.

Najznačajnija presuda u ovom slučaju odnosi se na Nikolu Šainovića jer implicira i odgovornost Slobodana Miloševića. Naime, kako stoji u presudi on je bio “jedan od najbližih i najpoverljivijih saradnika (Slobodana) Miloševića,” kao i “jedan od ključnih učesnika tog zajedničkog (udruženog zločinačkog) poduhvata”. Prvi put od početka procesa pred Haškim tribunalom dokazana je odgovornost za udruženi zločinački poduhvat koji je trebao da omogući stvaranje velike Srbije.

Po prvi put dokazano je i učešće vojnog vrha u udruženom zločinačkom poduhvatu presudama generalima Vladimiru Lazareviću i tadašnjem načelniku Generalštaba VJ Dragoljubu Ojdaniću, kao i generalu Nebojšu Pavkoviću. Oni su proglašeni krivim za komandnu odgovornost i zločinačke posledice koje su iz tog proizašle. Reč je o državnom teroru koji je imao za cilj prisilno premeštanje albanskog stanovništva sa Kosova kako bi se održala kontrolu nad teritorijom.

Presuda za Sretena Lukića, koji je bio “de facto komandant snaga MUP na Kosovu od sredine 1998. do sredine 1999. godine, te da je bio spona između dejstava MUP na terenu na Kosovu i opštih politika i planova uspostavljenih u Beogradu” svedoči o sadejstvu policije i vojske i političkog vrha.

Vrednost ove sudske odluke je i u tome što najzad dokumentuje politiku državnog terora na Kosovu i objašnjava NATO intervenciju 1999. godine. Ona će, verovatno uticati i na mišljenje Međunarodnog suda pravde pred kojim je Srbija inicirala postupak za ocenu legalnosti nezavisnosti Kosova. Prof. Kosta Čavoški smatra da nema nikakve sumnje da će ova presuda imati šire posledice i zato se pita, “kako je bilo ko ozbiljan i odgovoran na vlasti mogao savetovati da se saraduje sa Haškim tribunalom, a optuženici milom ili silom isporučuju tom Minotauru”. Njega najviše brine kakve će posledice tih presuda biti po sudbinu Republike Srpske i teritorijalni integritet Srbije. On smatra da zbog takvih implikacija “samo izuzetno pokvareni američki i briselski podrepaši mogu i dalje savetovati da se bezuslovno saraduje s Haškim tribunalom – tom pomoćnom službom Atlantskog pakta”.¹²⁸

Suđenje Šešelju

Vojislav Šešelj je jedan od ključnih javnih zagovornika projekta Velika Srbija. On je o tome od početka govorio veoma direktno i nije se odrekao tog projekta ni pred Haškim tribunalom. Poznato je da je pred Sudom u više navrata, posebno u slučaju Slobodana Miloševića, vođena rasprava da li je uopšte postojao projekat Velike Srbije i u kojim granicama. Varirale su različite opcije, od skraćene Jugoslavije, preko Velike Srbije do ujedinjenih srpskih zemalja i sl. Očigledno da je veličina te pretpostavljene države varirala u zavisnosti od datih okolnosti. Tako se zvanično veoma rano odustalo od Republike Srpske Krajine (južnog i zapadnog dela), ali to nije važno i za Srpsku radikalnu stranku. To je postalo jasno tokom operacija *Bljesak* i *Oluja* u Hrvatskoj, kada vojska SRJ nije intervenisala. Granica

128 Kosta Čavoški, „U službi NATO“, *Pečat*, 6. mart 2009.

koju je pominjao i pominje Vojislav Šešelj je na potezu Karlobag – Karlovac – Ogulin – Virovitica.

Šešelj je optužen za “zajednički zločinački poduhvat” (“joint criminal enterprise”) sa ciljem stvaranja “Velike Srbije”, što znači da će se svi dokazi koji ga dovode u vezu sa ostalim učesnicima (institucije, ali i pojedini predstavnici tih institucija: JNA, TO, MUP Srbije, RSK, RS i/li VRS, itd.) zajedničkog zločinačkog poduhvata smatrati relevantnim prilikom određivanja presude.

Ovaj deo optužnice utemeljen je na dokazima iz brojnih izjava i knjiga Vojislava Šešelja koje su dobro poznate i široj srbijanskoj javnosti. Ni pred Sudom nije odustao od tog koncepta, kao što nije ni Radikalna stranka (pa ni nova stranka Tomislava Nikolića). Činjenica je da je i u sudnici više puta izjavio da nikada neće odustati od projekta “velike Srbije”, što i jeste najvažniji cilj zajedničkog zločinačkog poduhvata.

Vojislav Šešelj je u sudnici, ali i u svojim izjavama, uvek insistirao na tome da su njegovi dobrovoljci bili pod komandom JNA ili TO ili MUP i sl. To je upravo suština “zajedničkog zločinačkog poduhvata”. Svi dokazi koji se odnose na te jedinice, kao, na primer, u Vukovaru (Ovčara), ili u Zvorniku (zauzimanje Zvornika 8. aprila 1992), ili Sarajevu, delimično će biti pripisani i Šešelju.

Zločinački poduhvat realizovan je tokom 1991. i 1992. godine, a među ostalim učesnicima su bivši članovi Predsjedništva SFRJ Borislav Jović i Branko Kostić, komandant ozloglašene falange “Crvene beretke” Franko Simatović Frenki, generali nekadašnje Jugoslovenske narodne armije Blagoje Adžić, Veljko Kadijević i Aleksandar Vasiljević, Željko Ražnatović Arkan, bivši šef Službe državne bezbednosti Srbije Jovica Stanišić, tadašnji crnogorski predsjednik Momir Bulatović.

Suprotno tvrdnjama domaćih “eksperata” da je Vojislav Šešelj bio samo neko ko je neodgovorno davao izjave i da mu se u Hagu u suštini sudi za “verbalni delikt” je samo deo kampanje koju vodi Beograd. Optužnica ga tereti za zločine protiv čovečnosti uključujući “govor mržnje” (hate speech), kao i tzv. zapaljive govore (inflammatory speeches), koje je Tužilaštvo prezentiralo preko ekspertske svedoka

Oberšala, zatim preko niza svedoka, uključujući i tzv. insajdere. Tokom suđenja Tužilaštvo je predstavilo video-materijal sa Šešeljevim govorima, koje je trajalo pet dana. Svaki od tih govora u sebi sadrži određene elemente, čija će se težina naknadno utvrđivati zavisno od toga kada je govor održan, gde i pod kakvim političkim ili vojnim uslovima.

Šešelj pred sudom odgovara i za proterivanje Hrvata iz Hrtkovaca (Vojvodina). Tužilaštvo u optužnici kaže da je “Šešelj bio jedan od najozloglašnijih propagandista i da je redovno davao ekstremne podstrekačke izjave protiv nesrba”. Apostrofira se i “usklađena akcija paravojnih formacija i policijskih snaga” na protjerivanju hrvatskog stanovništva iz vojvođanskog sela Hrtkovci.

Suđenje Šešelju je posebno značajno jer veliki deo je psovećen i projektu Velika Srbija. Ovo suđenje od početka prati medijska kampanja da se radi o “verbalnom deliktu”, čime se vešto sakriva suština onog za šta Šešelja terete. Cepenje Srpske radikalne stranke je indicija da Šešelj više nije prihvatljiv za sadašnji politički trenutak Srbije. Zato ne čudi široka podrška Tomislavu Nikoliću za stvaranje nove stranke.

Reakcije države

Državne institucije i njeni istaknuti funkcioneri svesno marginalizuju značaj haških presuda ili ih relativizuju i obavezno kvalifikuju kao antisrpske. Predsednik Boris Tadić tako ističe: “Mi smo narod koji zaslužuje poštovanje i ne damo nikome da gazi naše dostojanstvo: kao što ne damo onima koji hoće da nam uzmu Kosovo, tako ne damo ni onima koji, plašeći se života, žele da nam uskrate budućnost i unize naše dostojanstvo”. Ovakva retorika koja se plasira sa vrha vlasti, posebno manipulativno korišćena u preizornoj trci, je veoma česta. Savremeni diskurs o srpskom narodu je neodvojiv od istorijskog sećanja. Na delu je stalna rehabilitacija ikona nacionalističke prošlosti, u kojima se “oživljava kult ‘korena’, menja se kultura sećanja, prevladavanje prošlosti iznova se pravno reguliše”. O tome svedoči *Zakon o rehabilitaciji* iz 2006, koji konstruiše novi “istorijski identitet” jednog društva, njegovo poželjno stanje. Ovaj zakon, nakon što

su Skupštini “izjednačeni” borci ravnogorskog i partizanskih pokreta, na scenu plasira ličnost generala Milana Nedića i njegovu kolaboracionističku vladu iz 1941. Tim zakonom je trebalo rehabilitovati sve “ideološke” protivnike komunizma, s tim što se zaboravilo da je “ideoloski” antikomunizam u tadašnjem shvatanju pojma podrazumevao veličanje nacizma, antidemokratiju, i na prvom mestu, antisemitizam, ‘slučajno’, baš u vreme kada su milioni Jevreja ubijani u ‘Velikom Nemačkom Rajhu’.¹²⁹

Odnos Srbije prema svojoj antifašističkoj prošlosti tesno je povezan sa antikominizmom koji je na različite načine zastupa i desnica i liberali. Taj neodlučni odnos prema antifašizmu može biti i indikator savremene intelektualne i političke elite prema omladinskim ultradesničarskim organizacijama.¹³⁰

U tom smislu zanimljiva je pozadina antifašističkog skupa u Beogradu, koji je održan na Platou ispred Filozofskog fakulteta u Beogradu, 11. oktobra 2008. godine. To je bio antifašistički protest u organizaciji Antifašističke kampanje, kao odgovor na zakazani marš srpskih neonacista. Antifašistički skup je zakazan na istom mestu na kom su i neonacisti zakazali svoj marš, samo sat vremena ranije. Priprema protesta se odvijala u sferi konverzije, jer je ministar policije Ivica Dačić, izjavio da su oba protesta zabranjena, zbog visokog rizika, a potom je precizirao ipak da je samo marš neonacista zabranjen. Deo javnosti antifašistički opredeljen je ovo neodlučno obraćanje ministra dočekao kao skandalozno. Takođe, pripremu antiprotesta pratila je propaganda o „ekstremizmu” oba pokreta, i neonacita i Antifašističke kampanje. Na dan protesta u gradu se dešavala i šetnja desničarskih organizacija okupljenih oko grupa 1389 i Obraz, koja se ponavlja svaki dan, od hapšenja Radovana Karadžića. Takođe, u zvani-

129 Olivera Milosavljević, Potisnuta istina, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

130 U savremenoj naučnoj misli moguće je izdvojiti “dve dominantne postulativne premise u viđenju socijalizma kod srpske historiografije. (1)Savremena društvenonaučna javnost u Jugoslaviji već se navikla da u svojoj retorici govori o povratku normalnosti nacionalne perspektive iz koje se tumači i prošlost. Nacionalna tradicija je normalizovavana kao središnji istraživački prioritet. (2) Snažnoj normalizaciji nacionalnog bio je potreban kritički protivstav, tj. isticanje glavnog razloga “zapostavljanja” nacionalnog. Bila je nužna obrada socijalizma kao krivca i kao totalitarnog uljeza u nacionalnu tradiciju” (Todor Kuljić, Prevladavanje prošlosti, str. 472).

čnom proglasu, aktivisti Obraza su najavili da će taj dan “patrolirati” ulicama Beograda sa namerom da ih očiste od bezbožnika. Pošto su se u gradu isti dan održavale i dve utakmice, ministar Dačić je poslao 2500 policajaca na ulice, pa je sve izgledalo kao vanredno stanje.

Deklaracija o političkom pomirenju

Relativizacija prošlosti počela je najpre sa izjednačavanjem četnika i partizana, zatim fašima i antifazišima, da bi se to završilo sa potpunom normalizacijom fašizma. Rehabilitovani su Milan Nedić, Nikolaj Velimirović, a omiljeni političar Vojislava Koštunice je Dimitrije Ljotić zbog njegovih etičkih i moralnih vrednosti. U opštoj relativizaciji odgovornosti za nedavnu prošlost, Deklaracija o političkom pomirenju između Demokratske stranke i Socijalističke partije Srbije, potpisan 18. oktobra 2008, neutrališe odgovornost režima Slobodana Miloševića. Nesposobnost distanciranja od Miloševića pokazuje ambivalenciju koju politička elita Srbije nesumnjivo ima. To u suštini, pokazuje da je postojao opšti konsensus za nacionalnu politiku koja je vođena. Pri tome, Deklaracija nije bila neophodna, jer na njoj niko nije insistirao, što dodatno ogoljava stanje duha u eliti.

Dve stranke su izrazile stav da imaju “zajedničku odgovornost za ostvarivanje vizije Srbije kao demokratske, slobodne, celovite, ekonomski i kulturno razvijene i socijalno pravедne zemlje”. Međutim, insistiranje predsednika Tadića na “nacionalnom pomirenju” blokira proces prevladavanja prošlosti. Deklaracija se odnosi i na budućnost zemlje, ali i na prošlost, jer su sukobi “bili takvi da su pretili da razgrade zemlju”. Iako ti sukobi jesu razgradili zemlju, to sada nije mnogo važno, jer, prema rečima Tadića, reč je o događaju od “istorijskog značaja”: “Ovo je jedan svečan čin koji oblikuje vrednosti, ideje i našu političku nameru u budućnosti. Mi ovim pokazujemo da želimo da otvorimo put za druge kako bi političko pomirenje obezbedilo i nacionalno pomirenje”.¹³¹

131 Prenosi DS: http://209.85.129.132/search?q=cache:nNYJgRMvyD0J:www.ds.org.yu/sr/index.php%3Foption%3Dcom_content%26task%3Dview%26id%3D6292%26Itemid

Deklaracija sadrži osnovne smernice politike DS i SPS. Jedna od njih se odnosi na *Suverenitet i integritet zemlje – Pitanje Kosova i Metohije*: “Prvenstveni nacionalni i državni zadatak je očuvanje države, očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta Srbije i razvijanje kapaciteta za njegovu odbranu. Kosovo i Metohija ostaće sastavni deo Srbije a borba protiv njegovog otepljenja primarni nacionalni zadatak”.¹³²

Međutim, deo koji se tiče evropskih integracija nije formulisan kao primarni cilj (ili uopšte kao cilj!). Dvosmislena je sadržina Deklaracije u delu gde stoji da je članstvo Srbije u EU njeno “strateško opredeljenje”, a ujedno se tvrdi da “mi oduvek pripadamo Evropi i delimo evropske vrednosti”. Da nije reč o geografskoj odrednici pripadanja Evropi evidentno je na osnovu sledeće rečenice: “Naš evropski identitet potvrđje naša istorija o čemu, između ostalog, svedoče nacionalna dostignuća koja su uvrštena u listu svetske kulturne baštine”.¹³³

Reakcije na percepciju drugih

Posebnu osetljivost srpska elita pokazuje prema svim analitičkim tekstovima i knjigama koje dolaze iz sveta, posebno onim koji su prepoznali matricu srpske političke elite i osnovne tendencije u srbijanskom društvu. U poslednje vreme duhove je najviše uzburkala knjiga jednog od vodećih nemačkih istoričara Holma Zundhausena “Istorija Srbije od 19. do 21. veka”,¹³⁴ koja je izazvala veoma emotivnu reakciju gotovo kompletne

.....

d%3D68%26lang%3Dlat+deklaracija+pomirenja+ds+sps&cd=40&hl=en&ct=clnk.

132 Deklaracija o političkom pomirenju i zajedničkoj odgovornosti za ostvarivanje vizije Srbije kao demokratske, slobodne, celovite, ekonomski i kulturno razvijene i socijalno pravedne zemlje (preuzeto sa sajta). http://www.ds.org.yu/sr/dokumenti/Deklaracija_o_politickom_pomirenju_i_zajednickoj_odgovornosti_DS_SPS_2008.pdf).

133 Isto.

134 Izdavač je CLIO koji je knjigu spremio za beogradski Sajam knjiga oktobra 2008, ali knjiga se nije pojavila na štandovima niti u knjižarama sve do kraja februara 2009. Pre pojave knjige upriličena je javna rasprava o knjizi koja je imala za cilj njenu diskvalifikaciju pre nego što se pojavila pred čitaocima. Gete institut je organizovao i panel diskusiju o knjizi u kojoj su učestvovali svi prominentni istoričari Srbije.

desno orijentisane inteligencije. Knjiga je isprovocirala veoma široku javnu raspravu, očigledno orkrestiranu. Ne bez razloga, jer je autor poznati nemački istoričar koji se posebno bavi regionom jugoistočne Evrope¹³⁵ i u ovom svom delu daje objektivnu sintezu dva veka istorije srpskog naroda. Knjiga pruža celovit uvid “o događajima i ličnostima koje su bili njihovi akteri, a sa druge strane – rekonstruiše percepcije i tumačenja koja omogućuju društvenu orijentaciju i delovanje ljudi.”¹³⁶

Koje su to “bolne” tačke navele srpske istoričare da je kitikuju? Prvo, postavljalo se pitanje da li jedan stranac uopšte može da napiše “ispravnu” istoriju Srbije? Miloslav Samardžić, autor koga Zundhausen pominje u svojoj knjizi, odgovorio je vrlo jednostavno: “Stranci su (dosad) napisali čak 2500 istorija Srba!? Ako su ih pisali kao Zundhausen – a izgleda da jesu – onda smo u većoj nevolji nego što mislimo. Crno, da ne može biti crnje...”¹³⁷ Inače, Samardžić je u Zundhausenovom delu kritikovan kao autor knjige “General Draža Mihajlović i opšta istorija četničkog pokreta”. Samardžić još zamera Zundhausenu što neopravdano optužuje Dražu Mihajlovića “jer ne postoji dokument sa Dražinim potpisom koji se može okarakterisati kao ratni zločin”.

Drugi “problem” o kom je pisao Zundhausen je poređenje učinaka nemačkog i srpskog nacionalizma i tragične posledice takvih režima. To se vidi kao problem, jer se navodno izjednačavaju dva rata po svojim strahotama. Ali isto tako se knjiga kritikuje i kao antinemačaka propaganda. Tako, na primer, akademik Vasilje Krestić smatra da je Zundhausen “tipični glasnogovornik aktuelne nemačke politike koja se tiče Srbije i Srba”.¹³⁸ Vasilje Krestić smatra da “Zundhausenovu knjigu nije trebalo prevoditi”, jer knjiga navodno tendenciozno govori o “kolektivnoj krivici i odgovornosti srpskog naroda”: “Nedovoljno obaveštenim srpskim čitaocima (...) trebalo je pomutiti svest i uveriti ih da su Srbi već odavno, od Prvog srpskog

.....

Diskusija je bila uljudna, ali je prevladavao stav koji je negorao glavnu tezu knjige.

135 Predaje istoriju Jugoistočne Evrope na Institutu za istočnoevropske studije i predsednik je naučnog saveta Instituta za istočnoevropske studije u Minhenu.

136 Latinka Perović, “Prošlost nije isto što i istorija”, *Politika*, 20 februar 2009.

137 Miloslav Samardžić, “Kad Nemač piše srpsku istoriju...” *Svedok*, 3. mart 2009.

138 Vasilje Krestić, “Izdavački, naučni, politički promašaj”, *Pečat*, 52/2009.

ustanka (...) krivi za sva zlodela koja su se desila u vreme ratnih zbivanja prilikom raspada Jugoslavije”.¹³⁹ V. Krestić ipak naglasak stavlja na pitanje Kosova. Zundhausen je “postao pravi advokat Albanaca i zastupnik interesa njihove novoproglašene države na jugu Srbije”. “Srbe osuđuje zbog navodnih velikosrpskih pretenzija, a takve pretenzije ne uočava kod Hrvata niti kod Albanaca”.¹⁴⁰ Za Čedomira Antića ova knjiga može samo da posluži za opravdavanje stereotipa o Srbima.¹⁴¹

Desetogodišnjica NATO bombradovanja

Normalizacija Slobodana Miloševića nakon 10 godina je opšte prihvaćena stvar. Tako je prilikom obežavanja godišnjice NATO intervencije 24. marta 2009. upriličeno niz manifestacija koje su imale za cilj da se odgovornost za rat i zločine, te gubljenje Kosova, prebaci isključivo na SAD. Pri tome, izostalo je bilo kakvo pominjanje presude *Šestorici* i dovođenje u vezu događaja sa politikom Slobodana Miloševića. Vlada Mirka Cvetkovića je imala specijalno zasedanje povodom NATO intervencije, a Vojislav Koštunica (DSS) je okupio nacionalistički blok u SAV centru sa sličnom porukom. Godišnjicu bombardovanja obeležile su i političke partije.

Svi mediji su učestvovali u stvaranju atmosfere opšteantizapdnog raspoloženja. U centru Beograda su izlepljeni plakati sledećeg sadržaja: ‘ovaj način pokaže svoj patriotizam (...) Naravno, mi to nismo mogli da doživimo drugačije nego kao brutalnu agresiju, koja će potrajati čitavih 11 nedelja, da bi se završila ‘Kumanovskim sporazumom’ koji su NATO i rukovodstvo SRJ i Srbije proglasili svojom pobedom. *Srbija je svet. NATO protiv Srbije. NATO protiv sveta*’.”¹⁴²

Vlada Srbije održala je danas posebnu sednicu posvećenu danu sećanja na stradale na kojoj je premijer Mirko Cvetković izjavio da nevine

139 Ibid.

140 Ibid.

141 *Svedok*, 3. mart 2009.

142 *Politika*, 24. mart 2009.

žrtve bombardovanja podsećaju da Srbija ima obavezu da se odgovorno i civilizovano bori za svoje interese i da je zato ona opredeljena za govor razuma i pravde, a ne za govor oružja. Cvetković je napad na Saveznu Republiku Jugoslaviju ocenio kao jednu od najtragičnijih epizoda u drugoj polovini 20. veka i nezakonit čin suprotan međunarodnom pravu. i deset godina nakon bombardovanja.

Nacionalna konvencija „Srbijo pamti“, povodom deset godina od početka NATO intervencije SR Jugoslavije, održana je 24. marta u beogradskom Centru „Sava“. Govornici su bili: Matija Bećković, mitropolita crnogorsko-primorski Amfilohija, Vojislav Koštunica, a bili su prisutni i predstavnici Srpskog sabora *Dveri*. Vladan Glišić iz Dveri je naglasio da je učešće na toj konvenciji „naša dužnost jer postoji tendencija da se prepuste zaboravu bombardovanja 1999. godine kao i proterivanje Srba iz Krajine 1995. godine“. Dveri time nastavljaju svoju kampanju „Pamti i živi“ koja se istovremeno održava u više gradova Srbije jer time se brani „dostojanstvo srpskog naroda“.

Istog dana Dobrica Ćosić je promovisao svoju najnoviju knjigu „Vreme zmija“. Autor u knjizi pravi razliku između albanskog i srpskog etnosa: „Taj socijalni, politički i moralni talog tribalnog, varvarskog Balkana, uzima za saveznika Ameriku i Evropsku uniju u borbi protiv najdemokratskijeg, najcivilizovanijeg, najprosvetljenijeg balkanskog naroda – srpskog naroda“ (str. 211).¹⁴³

Na ulicama Beograda je došlo do nereda nakon mitinga na Trgu Republike, koji su organizovali Narodni pokret Srbije, Udruženja Sloboda, Branioci otadžbine, Udruženja Naši, Srpski sabor Dveri, a bili su prisutni Obraz, navijačke i neonacističke grupe. U sukobima policije i grupe od oko 150 mladića u centru Beograda povređeni su dva policajca i sedmoro građana. Privedeno je 30 osoba. Uzvikivane su parole: „Tadiću, ustašo“, kao i „Ne damo Mladića, daćemo vam Tadića“. Bile su prisutne i plakate sa slikama bivšeg predsednika SRJ i Srbije Slobodana Miloševića, a pevale su se četničke pesme.

Aktivisti Obraza su uzvikivali „Obraz, Srbija, Kosovo Metohija“, klicali Radovanu Karadžiću i Vojislavu Šešelju i uzvikivali „Hoćemo oružje“, „Ubi,

143 *Borba*, 25, mart 2009.

zakolji da Šiptar ne postoji”, “Ubi, ubi Šiptara”, “Dole marionetska vlada”, uz nacistički pozdrav i palili navijačke baklje.¹⁴⁴

Na sednici skupštine Zajednice opština Kosova i Metohije, zatraženo je od Vlade Srbije da podnese tužbu pred Međunarodnim sudom pravde protiv svih država koje su priznale Kosovo. Ali, isto tako su nagalsili da je „krajnje vreme da Vlada Srbije, posle deset godina od mučke agresije NATO pakta na SRJ, tuži i sve zemlje koje su učestvovala u toj agresiji na suverenu i evropsku Srbiju“.¹⁴⁵

144 *www.b92.net*, 24. mart 2009.

145 *Glas javnosti*, 23. mart 2009.

Proizvodnja jednoumlja

U multietničkoj i multikonfesionalnoj državi kakva je Srbija, najreprezentativniji zagovornici suživota i tolerancije moraju biti oni koji su najekspoziraniji, znači, parlamentarci, istaknute političke i javne ličnosti, štampari i elektronski mediji. Da oni to nisu, jasno pokazuju efekti njihovog obraćanja javnosti. Izgleda da benignost govora mržnje koju praktično, propagiraju ovi akteri (zbog nekažnjivosti tog govora) ima za posledicu dalje normalizovanje ksenofobije i agresivnog nacionalizma. Odnosno, tako se najbrutalnije izjave tretiraju kao „sloboda govora“, „sloboda štampe“ i ostaju ne samo legitimne već i legalne političke parole.¹⁴⁶

Izjava lidera Srpske radikalne stranke (SRS), Vojislava Šešelja, 21. maja 2008. u Hagu kojom veliča ubice premijera Zorana Đinđića je veoma indikativan primer. Naime, Vojislav Šešelj je pred Haškim tribunalom, gde mu se sudi za ratne zločine izjavio da Đinđićev ubica Zvezdan Jovanović, zaslužuje „slavu Gavrila Principa u srpskoj istoriji“: *„Ja verujem da je Zvezdan Jovanović lažno optužen, a da nije – uživao bi slavu Gavrila Principa u srpskoj istoriji“*¹⁴⁷. Prvostepeni sud u Beogradu osudio je Zvezdana Jovanovića na 40 godina zatvora zbog ubistva Đinđića. Izjavu je osudila tadašnja vlada, ali ne i članovi SRS, koja je tada još uvek bila u punom sastavu, uključujući sada otepljenu Srpsku naprednu stranku (SNS), i po-

146 Pod govorom i aktima mržnje u savremenom svetu podrazumeva se propagiranje, veličanje ili opravdavanje zločina počinjenog prema društvenim grupama ili njihovim pripadnicima zbog njihove rase, boje kože, vere, nacionalnog, odnosno etničkog porekla, pola, seksualne orijentacije, imovinskog, zdravstvenog ili bračnog stanja, roditeljskog statusa, političkog opredeljenja, godina života ili drugih ličnih osobina ili podsticanje vršenja takvih zločina; iznošenje ili prenošenje ideje o superiornosti ili potčinjenosti jedne društvene grupe ili njenih pripadnika; korišćenje pozdrava, isticanje simbola odnosno upotrebljavanje drugih sredstva koja mogu da prouzrokuju remećenje javnog reda i mira a koja podstiču na mržnju prema društvenim grupama i njenim pripadnicima i ispisivanje poruka ili simbola diskriminatorne sadržine na javnim mestima. Izvor: YUCOM, www.yucom.org.rs

147 *Glas javnosti*, 23. maj 2008.

državala politiku svog lidera, koji u Hagu odgovara za ratne zločine i genocid nad muslimanskim stanovništvom u BiH.

Postavlja se pitanje šta je cilj ove radikalske retorike? Ona je konstruisana za potrebe obračuna sa “unutrašnjim izdajnicima” (pokušaj delegitimiziranja dela NVO sektora i svih onih koji pružaju otpor njihovoj politici), ali i za potrebe zastrašivanja “unutrašnjih neprijatelja” (Šešelj je optužen za najstravičnije zločine u BiH, tokom devedesetih, i zato svaki oblik amnestiranja njegovih agresivnih izjava, jeste direktno vređanje muslimanske i bošnjačke zajednice u Srbiji).

Mešihat islamske zajednice u Srbiji, na primer, interpretira položaj islamske verske zajednice (koja se ne poklapa nužno sa etničkim određenjem Bošnjak, kako se inače u javnosti percipira njihovo osećanje etničke pripadnosti): “Klica diskriminacije leži u preambuli Ustava Republike (...) to znači da samo srpski narod kao kolektivitet polaže pravo na ovu državu, dok pripadnici ostalih naroda imaju Srbiju isključivo kao građani, tj. pojedinci.”¹⁴⁸ Nezadovoljstvo manjinskih verskih ili etničkih manjina je logičano s obzirom na državno uređenje koje primat daje većinskom narodu, a državu uređuje po etničkom a ne građanskom principu.

148 Na temelju ovog načela nastala je zakonska regulativa o verskim praznicima gde dva pravoslavna praznika (Božić i Uskrs) imaju status državnih, što znači da toga dana ne rade sve javne ustanove, bez obzira rade li u njima pravoslavni ili drugi građani. U slučaju verskih praznika drugih tradicionalnih verskih zajednica i crkava, pripadnici tih zajednica toga dana nisu obavezni raditi.

Sistemska nametanje svetosavske slave svim školama i svim učenicima u multietničkoj i multikonfesionalnoj Srbiji predstavlja oblik diskriminacije koja, u ovom slučaju, teži asimilaciji nesrpskog i nepravoslavnog življa. Pošto ne postoji zakonsko privilegovanje Srpske pravoslavne crkve u odnosu na druge verske zajednice i crkve, vlast pribegava privilegovanju “svoje crkve” kroz brojne oblike praktičnog ponašanja.

Bogoslovski fakultet SPC u Beogradu je 10o odsto na budžetu Vlade u sklopu Beogradskog univerziteta, što nije slučaj sa fakultetima drugih verskih zajednica, pogotovo ne Fakulteta za islamske studije u Novom Pazaru. Bilo bi jako interesantno dobiti izvještaj o različitim oblicima finansiranja verskih projekata, što bi jasno pokazalo gde je pozicija SPC, a gde svih ostalih. (prema sajtu <http://209.85.129.132/search?q=cache:N2eOhwMVbGEJ:www.bosnjaci.net/prilog.php%3Fpid%3D31870%26DISKRIMINACIJA+glas+islama+klica+diskriminacije+u+srbiji&cd=2&hl=en&ct=clnk>).

Ekstremno islamofobična izjava mogla se čuti sa skupštinske govornice kada je poslanik Nove Srbije Velimir Ilić negodovao zbog toga što je pozive za obeležavanje Dana državnosti u Orašcu potpisao ministar Rasim Ljajić, aludirajući pri tom na to da je on Bošnjak.

Parlament Srbije je još na početku rada u 2008, pokazao primere necivilizacijskog ponašanja, vulgarnog vređanja političara i partija i što je najbitnije, vrlo poražavajuće rezultate rada.¹⁴⁹ Na osnovu izloženog, ne čudi podatak da građani izražavaju vrlo nizak stepen poverenja u ovu instituciju. Prema istraživanju javnog mnjenja, iz februara 2009, građani su odgovarali na pitanja o značaju pojedinih institucija u Srbiji. Dobijeni su sledeći rezultati: institucija koja ima najveći autoritet je Srpska pravoslavna crkva (74,7 odsto ispitanika se tako izjasnilo), Srpska akademija nauka i umetnosti (63,3 odsto), predsednik Boris Tadić (53,5 odsto), Vojska Srbije (52,9 odsto), Narodna banka Srbije (44, 4 odsto), (Vlada Srbije 23,2 odsto) i Skupština Srbije sa samo 11, 9 odsto ispitanika koji joj pripisuju autoritet.¹⁵⁰ Dakle, po ovom istraživanju, moglo bi se zaključiti da je parlamentarizam u krizi i da građani ne stoje sasvim iza izjava svojih političkih predstavnika, ali ne treba zanemariti i njihov udeo odgovornosti kao posednika glasa na izborima.

Političari i druge javne ličnosti svojim izjavama bitno doprinose porastu agresivnom ponašanju u društvu, generalno. Govor mržnje je obično ciljno usmeren ka određenoj grupi ili prema pojedincu, sa jakim emotivnim nabojem. Manipulacija srpskog stanovništva na Kosovu se tokom

149 U toku 2008, Narodna skupština Srbije donela je ukupno 48 zakona, od toga 28 zakona iz unutrašnjeg prava i 20 zakona o potvrđivanju (ratifikaciji) međunarodnih sporazuma i ugovora. Među 28 zakona donetih u 2008, je samo sedam zakona (o zaštiti podataka o ličnosti, o strancima, o državnoj granici, o Agenciji za borbu protiv korupcije, o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, i o javnim nabavkama) od ukupno 49 predviđenih Akcionim planom za usklađivanje zakona Srbije sa zakonima Evropske unije, koje je Narodna skupština trebalo da donese do kraja 2008. (http://209.85.129.132/search?q=cache:HlofPR_1wGQJ:www.pregled-rs.com/article.php%3Fpid%3D922%26id%3D27694+ukupno+usvojeno+zakona+u+skupstini+2008&cd=10&hl=en&ct=clnk).

150 Preuzeto sa <http://www.rts.rs/page/tv/sr/story/20/RTS+1/32076/Da+Mo%C5%BEda+Ne.html>

2008, obilno koristila za političku mobilizaciju. Potpune informacije su bile nedostupne građanima Srbije, jer se svaki događaj na ionako turbulentnom prostoru Kosova koristio za delegitimisanje novonsatane države. Ako Srbi iz enklava odlaze zbog teškog socijalnog, ali i političkog konteksta, to se u medijima, na primer, prenosi porukom “Šiptari zaposedaju srpsku zemlju”.

List *Pravda* je pod naslovom “Srećan rođendan generale” (reč je o Ratku Mladiću) preneo niz šovinističkih izjava popularnih ličnosti i lidera političkih partija u Srbiji. Tomislav Nikolić je izjavio kako bi “mnogi bili presrećni da se Mladić nađe u Hagu, a to zavisi samo od njega. Takav scenario bi za Srbiju, a naročito za Republiku Srpsku bio kraj. Karadžiću i Mladiću nije mesto u haškoj tamnici. Želim mu da se nikada tamo ne nađe”.¹⁵¹ Slično poručuju i Mladen Obradović ispred *Obraza* i Miša Vacić ispred *Pokreta 1389*. Obradović kaže da srpskom heroju želi srećan rođendan i “da su svi pravi Srbi uz njega”. Protojerej dr. Žarko Gavrilović čestita Ratku Mladiću na uspešnom skrivanju u ovom teškom vremenu: “Ako te, nedaj Bože, uhapsu, skupo im naplati svoj život”.¹⁵²

Agresija propagatora srpskog nacionalizma ispoljava se prema “značajnim” manjinama, tj. prema onim koje su najbrojnije (Romi), onim koje navodno, ugrožavaju nacionalno jedinstvo (LGBT populacija) ili onim koje su odigrale značajnu ulogu u prošlosti zemlje (Albanci, Hrvati, Bošnjaci). Etničke manjine su neretko izložene neodgovornom i brutalnom ponašanju (prema romskoj i albanskoj populaciji) aktuelne vlade. Poruke vlade, posebno one prema međunarodnoj zajednici, baziraju se na osećanju ekskluziviteta sopstvenog naroda (govor vrlo sličan radikalima). Po toj megalomanskoj retorici, upečatljiv je Vuk Jeremić. On je izrazio očekivanje da će Međunarodni sud pravde tokom 2010. godine doneti odluku kojom se ocenjuje nelegalnom jednostrano proglašena nezavisnost Kosova: “Mislim da to predstavlja značajan doprinos Srbije međunarodnim odnosima i očuvanju međunarodnog prava u 21. veku. A s obzirom na to da je ovo prvi put da se pred tim sudom postavlja problem secesije, odluka će imati presedanski karakter. Sva buduća pitanja secesije, koja budu eventual-

151 *Pravda*, 13. mart 2009.

152 *Ibid.*

no postavljena u 21. veku pred Međunarodnim sudom pravde će za svoju polaznu osnovu imati ono što sud bude odlučio u slučaju Kosmeta”.¹⁵³

Značajnu ulogu u reprodukovanju stereotipa o manjinama imaju mediji. Prema rečima profesorke Snježane Milivojević “mediji lako i često koriste kolektivne odrednice – srpski zločinci, četnici, Šiptari, Cigani, šiptarski ekstremisti, čime uvredljivo imenovanje uvodi u zonu normalnog i prihvatljivog. Iako pripadnike manjina uglavnom prikazuju u konfliktnim, čak kriminalnim aktivnostima, u velikom procentu njihovo ponašanje generalizuju kao tipično za veće, čak i čitave etničke grupe. Uz negativno imenovanje i ovakvo uopštavanje, moraju biti svesni da podgrevaju i proizvode diskriminativno uverenje da su ‘svi oni isti’”.

Sve opcije koje staju u odbranu manjina, automatski se proglašavaju “domaćim neprijateljima”, “slugama sa Zapada”, “evrofantacima”. Tu se u prvom redu misli na branitelje ljudskih prava, koji su u tolikoj meri “kompromitovani” od strane patriota, da se napadi na njih smatraju normalnim, jer je, po njima, koncept ljudskih prava opasnost za većinsko stanovništvo i njegov položaj. Neki ultrakonzervativni intelektualci primenjuju novi mehanizam u kompromitaciji pojedinih čelnika iz Vlade. Naime, svaka podrška Vlade organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava, baca senku izdajnika na nju. Tako je na udaru bio ministar za ljudska i manjinska prava, Svetozar Čiplić na dodeli nagrada za borbu protiv diskriminacije: “Institucije i resursi države, ustanove i novac naroda, stavljeni su u pogon tako da rade direktno protiv interesa države”.¹⁵⁴ Govor mržnje je govor nabijen emocijama a lišen argumentacije, i zato su ovakvi primeri realna opasnost za fizičku egzistenciju onih na koje se odnosi.

153 Kosmet lekcija za ceo svet, *Glas javnosti*, 15. decembar 2008.

154 Slobodan Antić, *Pečat*, 48/2009.

Kampanja protiv nevladinih organizacija

Protekle godinu obeležile su brojne kampanje protiv nevladinih organizacija koje se bave ljudskim pravima, kao što su su YUCOM (Komitet pravnik za ljudska prava), Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Fond za humanitarno pravo, Žene u crnom, zatim gay organizacije i Peščanik (radio emisija B92) koja se razlikuje svojim kritičnim stavom prema vladi i svim društvenim pojavama.

Vođena je višemesečna hajka na Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiju i Sonju Biserko povodom godišnjeg Izveštaja o ljudskim pravima za 2007 godinu. Jedna od najžešćih hajki na Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiju (HO) i Sonju Biserko povodom godišnjeg Izveštaja o ljudskim pravima za 2007 godinu prevazišla je sve dosadašnje kampanje. Novost je to što su *mainstream* mediji poput *Politike*, *Večernjih novisti* i *NIN* posvetili ogroman prostor (*Politika* i po dve strane) za napade koji čak nisu ni referirali na sadržaj Izveštaja. Okidač za kampanju bio je opširan prikaz Slobodana Antonića o Izveštaju u nedeljniku *Pečat* koji je u tom tekstu izvukao sva citirana imena i to proglasio „listom za odstrel Sonje Biserko.“

Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava redovno se objavljuje već osam godina. Publikacija ima za cilj da detektuje najbitnije probleme u zemlji koji usporavaju ili potpuno blokiraju njen razvoj. Takođe, veoma je bitan sa stanovišta negovanja *kulture sećanja* kako bi se izbegla relativizacija ili negiranje odgovornosti za ratove devedestih godina prošlog veka. Rad na pisanju izveštaja sprovodi celokupan tim Helsinškog odbora (zaposleni i saradnici), traje mesecima, podrazumeva brojne konsultacije i sugestije svih autora. Kao krajnji rezultat javnosti je dostupan materijal koji predstavlja analizu svih važnijih sfera srbijanskog društva (Vlada, Skupština Srbije, verske zajednice, Univerzitet, vojska, civilno društvo, mediji, manjine i dr). Helsinški odbor u svojim izveštajima daje i društveno-politički kontekst bez kojeg nije moguće razumeti prave uzroke stanja ljudskih prava. Ovo tim pre što je srpski radikalni nacionalizam bio generator ratova i masovnih kršenja ljudskih prava, kako u regionu tako i u samoj Srbiji.

Izveštaj HO za 2007. godinu pod nazivom *“Samoizolacija – realnost i cilj”*, objavljen je u maju 2008. godine, pa je utoliko neobičnije da je četiri meseca kasnije izazvao toliku pažnju medija. Tekstovi gotovo svih štampanih dnevnih i nedeljnih listova u zemlji, kao i tv-emisije bili su u znaku “vešto” konstruisane hajke na ovu nevladinu organizaciju. Sve je išlo na to da se diskredituje ne samo izveštaj i rad organizacije, već i ličnost Sonje Biserko. Prvi objavljen tekst pojavio se u *Pečatu* (12. septembra, 2008), četiri meseca nakon objavljivanja izveštaja, što je samo po sebi simptomatično. Autor Slobodan Antonić u tekstu “Brisanje nepodobnih”, sastavio je “spisak” osoba koje se pominju, citiraju i kritikuju u godišnjem izveštaju. Naime, reč je o istaknutim profesorima Pravnog fakulteta koji su 2001. godine potpisali peticiju protiv Zakona o saradnji sa Haškim tribunalom. Fokus Izveštaja je bio na predstavnicima one konzervativne nacionalističke struje koji su ovom peticijom doprineli atmosferi protiv evropskih integracija, s obzirom da je saradnja Srbije sa Tribunalom ključan i neizbežan uslov za priključivanje EU. Navodni spisak ili popis (nazvan kasnije u medijima “lista za odstrel i eliminaciju”, “crna lista Sonje Biserko”) je bio dostupan celokupnoj javnosti od 27. juna 2001. godine. Objavili su ga mnogi mediji poput, na primer, *Glasa javnosti*. Očito problem nije u imenima, već u tome što se u Izveštaju HO te osobe kritikovane sa stanovišta odgovornosti za usporavanje procesa “evropeizacije”. Inače sve citirane ličnosti su sve do sada uvek sa ponosom isticale svoj doprinos u odbrani “srpstva”.

Jedna od važnih primedbi na Izveštaj, na čemu posebno insistira Slobodan Antonić je da je pisan „novim poluhrvatskim jezikom”. Napominje se: “Tu nalazimo reči kao što su ‘jugoslavenski’, ‘Europa’, ‘promicanje’ (u smislu promovisanja), ‘razina’, ‘ubojstvo’ (baš tako napisano, čistim ‘korienskim’ pravopisom)”.¹⁵⁵ Tekst je inače upadljivo antihrvatski, jer se autor čak četiri puta osvrće na “problem” Hrvatske. Najpre, iz konteksta se izvlači preporuka HO da se u nastavi istorije uključe i udžbenici iz regiona, kako bi mladi ljudi stekli celovitiju sliku ratova na ovim prostora: “(...) proveriti sve univerzitetske udžbenike, a one nepodobne cenzurisati i zaminiti ih udžbenicima iz Hrvatske ili sa Kosova”.¹⁵⁶ Antonić dalje naziva

155 *Pečat*, 12. septembar 2008.

156 *Ibid.*

”drugosrbijanskom” propagandom sledeće: ”Kada je reč o suđenjima za ratne zločine, hrvatsko pravosuđe to odlično radi, dok, naprotiv, srpsko sudstvo opstruira i zataškava zločine”. Ovakvih opaski ima još iako je poglavlje našeg izveštaja ”Srbija i susedi” obuhvatilo analizu odnosa zemlje sa svim bivšim republikama. Međutim, mediji su skoncentrisani na Hrvatsku dok se, na primer, BiH i Republika Srpska ostavljaju po strani (što je razumljivo s obzirom na predstojeće izbore u BiH i otvaranje pitanja referenduma u Republici Srpskoj, dok se u Srbiji, na primer, u 10 strateških ciljeve nove stranke T. Nikolića otvara pitanje pripajanja RS).

Nakon ovog teksta niz drugih medija koji su se oslanjali, ne na sadržinu Izveštaja već na stereotipe o nevladinom sektoru i na prepisivanje onoga što je Antonić već ”utvrdio”, pokrenuta je prava kampanja. U pogon je brzo stavljen uhodani mehanizam (kolumnisti, urednici novina *Politika*, *NIN* i tabloidi). Korišćene su i tvrdnje o ličnoj ugroženosti (fudbaler Dušan Savić tvrdio da mu HO pretil fizičkom likvidacijom ali da se on ne plaši). Slobodan Samardžić tvrdi da je Izveštaj ”deo duge plaćeničke akcije koja služi da pravi smutnju u javnom mnjenju i da proziva sve koji rade u korist srpskog nacionalnog interesa. Problem je u tome što oni u Srbiji imaju veliki manevarski prostor. Antonić takođe prognozira kataklizmu Srbije nakon ovog izveštaja: „Novost je naslovna strana knjige. Na njoj je po prvi put u srpskoj javnosti Srbija prikazana u granicama bez Kosova. Štaviše, Srbija je, na toj slici, ledena santa koja, usamljena, pluta u moru, topi se i raspada. Komad koji predstavlja Kosovo već je odvaljen. Koji komad je, po planovima Helsinškog odbora i njegovih pokrovitelja, sledeći na redu? Vojvodina? „Sandžak”? „Preševska dolina”? „Vlaška Krajina”? I koliko će još trebati vremena da se ta usamljena ploča svede na meru koja bi zadovoljila Sonju Biserko i njene europske prijatelje?”¹⁵⁷

Dominantni naslovi bili su u žargonu tabloida: „Biserko i njoj slične ‘crne udovice’”, ”Lov na veštice Sonje Biserko”, ”Žal za jednoumljem”, ”Prljavi tragovi loših agenata”, ”Sonja Biserko je fašista” ”Sonjin spisak”, ”Sonja Biserko hoće novi Goli otok”, ”Sve srpsko po spisku”, ”‘Veštice’ rade po nalogu”. Takođe, intelektualci i novinari koji su u Izveštaju pomenuti samo u kontekstu argumentovane kritike njihovih stavova (za Izveštaj nisu bit-

157 *Pečat*, 6. februar 2009.

ni oni kao ličnosti, već nacionalistička matrica koju propagiraju) koriste najteže lične uvrede, reči koje pozivaju na linč. Tako se u *Glasi* (izjava Mome Katora) moglo pročitati: "(...) zlonamerni ljudski otpadak koji ne sme da se potpiše na knjizi đubreta koju su objavili. Od čega ih je strah? Ne znam. Ali, u ovom trenutku mogao bi najviše da ih bude strah da ne izgube slugeranjku službu kod inostranih poslodavaca. Jer, ma ko oni bili i ma šta hteli u Srbiji, ni oni ne vole neuspešne agente koji ostavljaju tako mnogo prljavih tragova. Niko normalan neće plaćati debile koji izazivaju toliko ogavnosti i otpora, gađenja i gneva u jednoj zemlji u kojoj bi morali pre svega da budu korisni"⁴. Kator je dao izjavu i za *Press*: „Ne verujem da će se ovo smeće od knjige dopasti gazdama Sonje Biserko na Zapadu, zato što je pokazala neuračunljivu, strašnu mržnju prema svemu što je srpsko i razumno"⁵.

Isidora Bjelica piše u sličnom maniru, podstrekavajući mržnju: „Ovakav i ovoliki popis ljudi za koje drugarica Biserko traži izopštenje i uklanjanje, jeste pre svega dokaz teškog paranoidnog stanja pomenute drugarice koja u svim tim ljudima vidi teoriju i praksu zavere, što bi u svakom civilizovanom društvu rezultiralo davanjem adekvatne besplatne medicinske pomoći od strane nadležnog ministarstva... Javno kažem: ona je teško obolela od paranoje te je opasna po okolinu i javni red i mir"⁶. Dule Savić je iskoristio više listova: „To što rade te veštice na metlama iz nevladinih organizacija, rade po nalogu onih koji ne žele dobro Srbiji. Prave spiskove, kao u vreme Trećeg rajha! A, zašto su se okomili baš na te ljude i te institucije? Zato što se upravo oni svojim autoritetom i zalaganjem bore za očuvanje srpskog nacionalnog identiteta i države"⁷. Slični kometari o Sonji Biserko su se pojavili u gotovo svim medijima, ostrašćeni, uvredljivi na račun njenog porekla ili fizičkog izgleda.

Upadljivo je da je sadržaj tih članaka uglavnom forsirao navodni radikalizam Helsinškog odbora. Mirjana Bobić Mojsilović naziva HO "ultraradikalnom levicom" koja nastupa pod parolom „Isterivanje može da počne". Nije argumentovala zašto baš ta ideologija (s obzirom da je izveštaj upravo liberalno i tržišno orijentisan) i nije sasvim jasno da li oni koji dele takve etikete poseduju elementarno znanje o tome šta je njihovo značenje u datom kontekstu. Ali vrsta ideologije koja se pripisuje Izveštaju

izgleda da nije važna – ona uglavnom varira od fašizma do staljinizma sa “unošenjem duha totalitarizma u Srbiju”, po rečima Slobodana Samardžića. Lepeza ideologija ukazuje, pre svega, na potvrđivanje sopstvenih „tradicionalnih neprijatelja”.⁸

Pripisivanje tolike moći jednoj nevladinoj oragnizaciji treba posmatrati i kroz celokupni konstrukt ove hajke. Ona je vremenski koincidirala sa inicijativom, i ubrzo potom sa smenom glavne i odgovorne urednice *Politike* Ljiljane Smajlović. U emisiji *Utisak nedelje* u kojoj je gostovala zajedno sa Sonjom Biserko i Slobodanom Markovićem, Lj. Smajlović je pokušala da dovede u vezu kritiku dvojice kolumnista *Politike* (S. Antonića i Đ. Vukadinovića) od strane HO sa njihovom mogućom smenom: “Godišnji izveštaj Helsinškog odbora samo je, pod drugim imenom, naknadni program Sonje Biserko kako denacifikovati društvo”.⁹U stvaranju takve atmosfere, glavna urednica je suprotno profesionalnoj etici, koristila list *Politiku* za hajku kako bi sačuvala svoju poziciju.

Polemika povodom Izveštaja počela je 12. septembra 2008. godine i nastavljena je do kraja oktobra.

U emisiji *Agora* radio Beograda 4. oktobra, gosti su bili Sonja Biserko i Slobodan Antonić. Jedna od zamerki Antonića je razotkrila njegovu potpunu neargumentovanost napada na izveštaj HO. On je, naime, rekao da ova organizacija tendenciozno prevodi svoje publikacije (tj. izveštaj) na engleski jezik, kako bi strancima (verovatno aludirajući na Zapad koji navodno uništava srpski identitet, i to u koaliciji sa nevladinim organizacijama koje brane ljudska prava u Srbiji) bio dostupan materijal za njihovo „antisrpsko“ delovanje. Antizapadnjaštvo ove vrste je pogubno jer se uvek ponovno oživljava za potrebe žigosanja „unutrašnjih neprijatelja“. Posledice se onda prenose na praktično delovanje što je za rezultat imalo i incident koji se dogodio predsednici HO Sonji Biserko 5. oktobra. Naime, tada su dvojica nepoznatih muškaraca sačekala predsednicu Helsinškog odbora ispred njenog stana. Sonja Biserko je kazala da su obojica muškaraca bila obučena u crno i da su imali “oko 40 godina”. “Jedan od njih stajao je ispred ulaza u zgradu, a drugi je sedeo pred vratima mog stana. Pozvala sam prijatelje, potom i policiju, a ta dvojica su pobešla kada su došli moji prijatelji”, kazala je predsednica Helsinškog odbora.

Sledeći incident opet uz podršku tabloida, *Kurir*, usledio je već sledećeg dana. List je 6. oktobra preneo pismo Milorada Ulemeka Legije u kome ubica premijera Zorana Đinđića obratio svojoj „patriotskoj publici“. Njegove reči sadže najvulgarnije uvrede na račun predsednice Helsinškog odbora, koje takođe, podstiču ekstremno nasilje.

Zbog verbalnog nasilja i fizičke ugroženosti predsednice HO, Sonje Biserko Helsinški odbor je od policije zatražio zaštitu, ali je nije dobio.

Dan nakon incidenta ispred stana, u emisiji *Poligraf* na TV B92 (6. oktobra) gostovala je Sonja Liht, predsednica Fonda za političku izuzetnost. Sonja Liht je na sledeći način komentarisala izveštaj Helsinškog odbora: “Mislim da bi taj izveštaj bio primeren jednom institutu koji se bavi političkom analizom (...) mislim da organizacija ljudskih prava ne sme da se bavi političkom analizom”. Dalje, ona se osvrnula na reakciju Milorada Ulemeka Legije: “Ja mislim da je to skandalozno i da cela ova debata ukazuje na to da smo mi slabi što se tiče demokratske kulture. U jednoj zemlji sa ozbiljnom demokratskom i političkom kulturom prvo, ne bi se pojavio ovakav izveštaj, a onda se ne bi dogodilo da se ugrožavaju prava i fizička bezbednost pisca izveštaja”.¹⁵⁸ Ovim stavovima gospođa Liht je očigledno prenela poruku države da ta kampanja (više) nije dobra za državu. Nakon njenog nastupa medijska hajka protiv HO je obustavljena.

Višednevna medijska kampanja protiv Helsinškog odbora pokazala je dve bitne stvari. Najpre, da država nije spremna da adekvatno reaguje; sa druge strane, međunarodne organizacije, uključujući i Misiju OEBS u Beogradu, izrazile su zabrinutost povodom statusa i lične bezbednosti branilaca ljudskih prava u Srbiji. To otvara drugi problem koji se direktno tiče (ne) poželjnosti rada nevladinih organizacija ovog tipa, jer nereagovanjem na diskriminaciju, pretnje i opasnost po fizičku bezbednost njenih delatnika, država šalje poruku da se isto toleriše u društvu.

Nakon napada na prostorije HO, grupa huligana i ultradesničarskih organizacija posetila je 1. decembra 2008 i prostorije nevladine organizacije YUCOM-Komitet pravnik za ljudska prava. Ispred kancelarije YUCOMA, huligani su nakon polučasovnog urlanja, ostavili pismo sa izjavama predsednice Biljane Kovačević Vučo. Izjave nisu bile tačne u celosti. U pismu

se Vučo, optužuje za parčanje “Srpske države, i da ne iznenađuje činjenica da Kosmet za nju ne predstavlja Svetu srpsku zemlju i srpske korene, već faktor destabilizacije u regionu. Da li će i Vojvodina postati još jedan faktor koga se treba odreći zarad stabilnosti u regionu?”. Nakon ostavljenog pisma grupa se povukla uz pratnju policije.

U otvorenom pismu koje je YUCOM uputio je predsedniku Republike Srbije, Borisu Tadiću, Predsedniku vlade, Mirku Cvetkoviću i Ministru unutrašnjih poslova, Ivici Dačiću posebno se naglašava odgovornost države za ovakve incidente: „Komitet pravnika zahteva od državnih organa da konačno preduzmu adekvatne mere protiv nasilnika, koji već mesecima maltretiraju građane Beograda, a naročito predstavnike nevladinih organizacija koji su već proskribovani u medijima „netransparentnih vlasnika” i Politike.

Ministru unutrašnjih poslova i Premijeru Srbije Komitet postavlja pitanje zašto policija daje podršku ovim nasilnim i pretećim skupovima, koji se mesecima održavaju pod zaštitom države, samo zato što je država zakonito postupila i uhapsila Radovana Karadžića, optuženika za najmonstruoznije zločine protiv čovečnosti”.

Napadi na Fond za humanitarno pravo u prošloj godini vezani podatke koje je iznela Nataše Kandić 2005. godine povodom zločina nad hrvatskim civilima u selu Antin krajem 1991. i početkom 1992. godine. U njenoj izjavi implicira se odgovornost Tomislava Nikolića, tada zamenika predsednika Srpske radikalne stranke, koji je upravo u tom periodu kao dobrovoljac bio u tom hrvatskom mestu. Nikolić je tužio Natašu Kandić zbog izjave date 13. juna 2005. godine radiju B92, u kojoj je navela da je Nikolić 1991. godine u hrvatskom selu Antin “bio u situacijama sa oružjem i da su od njegove ruke stradali civili”.

Zbog ove izjave Nataša Kandić je 5. februara 2009 proglašena krivom pred Četvrtim opštinskim suda za klevetu predsednika Srpske napredne stranke Tomislava Nikolića i kažnjena sa 200.000 dinara. U javnosti je nastala prava hajka povodom ove optužnice koja je vešto iskorišćena za dalji medijski linč braniteljki ljudskih prava. U *Pravdi* se pojavio naslov „Nataša Kandić optužuje Srbe, a oni odgovaraju: MARŠ IZ SRBIJE!”.¹⁵⁹

159 *Pravda*, 30. mart 2009.

Još jedan od napada koji je direktno rezultat agresivne državne politike i nefunkcionisanja pravne države jeste primer napada na radio emisiju *Peščanik*. Naime, u januaru 2009. nepoznati počinioci uništili su automobil autorke Peščanika Svetlane Lukić. Takođe, oboren je i sajt ove emisije, što je sve ukazivalo da se ne radi tek o lančanim reakcijama nasilja, već o organizovanom napadu.

Permanentni napadi na nevladine organizacije i političke neistomišljenike ne treba posmatrati izolovano iz opšteg političko društvenog konteksta. Osnovna vrednosna matrica društva je vidljiva u odsustvu pluralizma kao načina mišljenja. Tako, da hajka na HO nije incident, već efekat jedne agresivne klime koja je posledica krize Srbije. Znači, ti incidenti su bili za očekivati, a bezbednost pojedinca u budućnosti za svaki sličan rezak, objektivan kritički stav mogu da garantuju samo vidljivi pomoci u svim sferama društva; prvenstveno u građanskoj svesti o sopstvenom delanju i ulozi u kreiranju jedne tolerantnije zajednice.

Ključna teza u defamiranju nevladinih organizacija je da su one u suštini transnacionalna elita, koja kroz svoj snobovski kosmpolitizam i lojalnost "svetskom gradu", služi surovijoj hijerarhiji moći u kojoj one imaju ulogu kapoa. Slobodan Antonić tvrdi da NVO "uživaju u toj ulozi, satirući okolne ljude, resurse i kulturu". Osim toga, on tvrdi da NVO koje su finansirane spolja nisu nikakav doprinos demokratiji, jer su puki strani agenti koji potkopavaju funkcionisanje demokratskih institucija. Kosmopolitiskoj eliti on suprotstavlja patriotsku elitu koju čine ljudi koji su odani svojoj zemlji.¹⁶⁰

160 *Pečat*, 6. februar 2009.

Ima li mesta za drugog

Koncept ljudskih prava u jednoj državi najteži test prolazi kada se bavimo manjinskim pravima ili pravima ranjivih grupa. Iako su devedesete prošle, posledice i uzroci sistematskog nasilja koje je odnelo živote ljudi koji su drugačije nacionalnosti ili veroispovesti, su i dalje prisutne u opštem kulturnom obrazcu. Međutim obrasci te kulture su se transformisali. Promenio se način obračuna sa “neprijateljima”, sami “neprijateji” su promenili zastave i boje. Sada se onim tradicionalnim dodaju novi: branioci ljudskih prava, države koje su priznale nezavisnost Kosova, vojvođanski “separativisti” ili Romi kojima se osporavaju osnovna građanska prava.

Iako slaba, proevropska demokratska vlast, interveniše u nekim slučajevima, ali ne pokazuje odlučnost za koreniti raskid sa uzrocima nasilne prošlosti. O tome svedoče slučajevi koji su obeležili ovu godinu: paljenje ambasada stranih država, rehabilitacija rasističkih teorija o Albancima kroz promovisanje teorije o demografskom bejbi bumu na Kosovu, slučaj vehabija u Sandžaku koji je poslužio za islamofobičnu propagandu ali i za podgrevanje sukoba u BiH.¹⁶¹ Osim demonizovanja kolektivnih zajednica, neki slučajevi nasilja nad pojedincima i pojedinkama su često ostajali van domašaja zakona, jer Srbija još uvek nije donela Zakon o zabrani diskriminacije.

Predlog ovog zakona, na čije donošenje se dugo čekalo, je trebalo da se nađe na dnevnom redu Skupštine Srbije još u decembru 2008. Kada je nakon javne rasprave zakazana sednica (za 5. mart 2009) Vlada Srbije je,

161 Postoji potpuna saglasnost oko pitanja statusa Republike Srpske – obe „srpske” strane priželjkuju ustavnu odredbu BiH po kojoj bi entitet RS imao pravo na samoopredeljenje i putem referenduma na otepljenje. Kako će se žarište sukoba u ovom regionu sve više pomerati od „izgubljenog” Kosova ka Republici Srpskoj, tako će antimuslimanska propaganda sve više dobijati na snazi. Dodik to eksplicitno formuliše tvrdnjama o tome kao „nam neće suditi muslimanske sudije”, jer “šta god ko rekao u BiH, moram reći da je za RS neprihatljivo da nam sude sudije muslimani (...) Mi mislimo da je to tako samo zato što su oni Bošnjaci i negativno su nastrojeni prema RS-u. Neka kaže šta god ko hoće, ali mi vidimo tamo ujudurmu koja je napravljena” (*Vijesti*, 10. decembar 2008).

veće uoči sednice Skupštine, povukla Predlog zakona o zabrani diskriminacije na zahtev Srpske pravoslavne crkve. Zahtev ne samo SPC već i drugih tradicionalnih verskih zajednica bio je brisanje delova zakona.¹⁶² Ključni članovi su se odnosili na zabranu diskriminacije u oblasti verskih prava i osoba drugačije rodne i seksualne orijentacije. Nakon predloga Episkopa bačkog Irineja da zakon treba “upodobiti sa standardima akata Saveta Evrope” jer je protivan “opštim moralnim vrednostima na kojima počiva porodica, nacija i sama država”, Vlada Srbije utvrdila je jednoglasnom odlukom izmenjen Predlog zakona o zabrani diskriminacije.¹⁶³ Prema ministru Rasimu Ljajiću koji je protestovao protiv mešanja crkve u politički život, nova verzija predloga zakona je ipak “zdrav kompromis” i on se nada će verske zajednice biti zadovoljne.¹⁶⁴ Hajka koja je pokrenuta protiv ovog

162 Crkva je tražila izmenu člana 18 koji se odnosi na verska uverenja, a protivu se i članu 21, koji zabranjuje zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije. Postojali su zahtevi i na ostale članove: „Brisati Deo III (čl. 15-27), zadržati samo opštu zabranu prisile na izjašnjavanje o ličnim svojstvima, osim u opravdanim slučajevima i/ili slučajevima propisanim zakonom”. Preciznije, članovi 15 do 27 se odnose na zabranu diskriminacije „u postupcima pred organima javne vlasti, diskriminaciju u oblasti rada, diskriminacije u vršenju javnih usluga i korišćenju objekata i površina, diskriminaciju u obrazovanju i stručnom osposobljavanju, diskriminaciju na osnovu pola, diskriminaciju dece, diskriminaciju na osnovu starosnog doba, diskriminaciju nacionalnih manjina, diskriminaciju zbog političke ili sindikalne pripadnosti, diskriminaciju osoba sa invaliditetom i diskriminaciju s obzirom na zdravstveno stanje (Goran Miletić, Švedski Helsinški odbor za ljudska prava)”.

163 Izmene se odnose na zahtev crkve na brisanje člana koji zabranjuje diskriminaciju transseksualnih osoba, kao i na dopisivanje članu 18 treći stav u kojem se navodi da se ne smatra diskriminacijom postupak sveštenika ili verskog službenika koji je u skladu sa verskom doktrinom, ciljevima ili uverenjima crkava i verskih zajednica koje su upisane u Registar crkava i verskih zajednica u skladu sa zakonom (prenosi *Danas*, 12. mart. 2009).

164 Kao prenosi agencija *Beta*, Rasim Ljajić je izjavio: “Došli smo do jednog dobrog zakona, koji na sveopšti način definiše oblasti zabrane diskriminacije. Meni je žao što je zbog jedne odredbe došlo do ove polemike u našoj javnosti. Nama je dovoljno i političkih problema i podela i naprosto otvaranje rasprave na ovaj način nikome nije koristilo”. Ta jedna odredba se odnosi na brisanje reči transseksualnost iz zakona i neko može smatrati to beznačajnim ili manje vrednim u poređenju sa drugim odredbama (što je samo po sebi već diskriminacija jedne grupe ljudi) ali ovde

zakona možda najbolje dokazuje ko su autentični akteri koji kočje napredak društva, ne samo kada govorimo o evropskim inetegracijama i stavljanju Srbije na belu šengen listu (donošenje ovog zakona je jedan od uslova), već o suštinskoj odluci da se prekine linč osoba bilo da su drugačije verisopovesti ili seksualne orijentacije. Lider Srpske napredne strenke (SNS) T. Nikolić podržava stav SPC: "Moja crkva pravi razliku između seksualno normalnih i nenormalnih". Klerikalizam srbijanskog društva je opasan ne zato što su crkve moćne, već zato što im država daje tu moć. Lider LDP-a Čedomir Jovanović izjavio je da je na delu "zloupotreba crkve" jer nedonošenje ovog zakona koristi pojedinim političkim strukturama, koje bi nakon njegovog izglasavanja morale i same da pretrpe promene, što je teško u državi u kojoj političari svoje građane nazivaju bolesnicima i uskraćuju im elementarna ljudska prava i građanske slobode.¹⁶⁵ Ovde se radi o sprezi crkve i zakonodavne vlasti, koja zatim daje instrukcije policiji da ne reaguje protiv napada neonacističkih organizacija koje su sasvim nesmetano demonstrirale svoju moć na ulicama Beograda od momenta kada je crkva opstruirala donošenje zakona.¹⁶⁶

Postoje jake indicije da SPC i klerofašističkih organizacije nisu samo ideološki bliske (negiranje genocida, promovisanje istih ličnosti kao što su Nikolaj Velimirović ili odbrana Ratka Mladića i ostalih ratnih zločinaca) već da su poslednje crkvene paraformacije na ulici. Treba podsetiti na eksplicitno priznanje SPC u ovom slučaju. Naime, 2001, kada je prva gej parada u

.....

se suštinski radi o porazu države koja je podlegla pritiscima crkve. Čitava afera je dodatno doprinela antievropskom ponašanju vlade, pa je komesar Saveta Evrope za ljudska prava Tomas Hamarberg, reagovao saopštenjem u kome se naglašava važnost donošenja zakona sa standardima koji će biti usaglašeni sa onima u Savetu Evrope.

165 B92, radio i tv emisija Kažiprst, 11. mart 2009.

166 Samo jedan od primera je i pojava nacista na maršu ženske solidarnosti koje su organizovale nevladine organizacije na čelu sa Ženama u crnom, a povodom proslave 8. marta. Dok je protestna kolona opkoljena žandarmerijom, prolazila Terazijama, sa druge strane ulice grupa skinheadsa je provocirala masu nacističkim salutiranjem. Policija nije odreagovala i pored pritisa protestanata. Nešto kasnije, istog dana, jedan maldić je zadobio udarac u glavu samo zato što je agresivnoj grupi napadača izgledao neobično. Bilo je jasno da je nacistima dozvoljeno da se šetaju gradom i maltretiraju prolaznike.

Srbiji završena brutalnim prebijanjem od strane navijača, Obrazovaca i neonacista, sada bivši sveštenik Žarko Gavrilović je predvodio gomilu. Svoju ulogu predstavnika SPC, Gavrilović objašnjava sledećim rečima: "Dogovorili smo se preliminarno da organizujemo anti – gej paradu, odnosno da sprečimo održavanje gej parade (...) Ja sam zamolio Obraz da stupi u vezu sa Delijama jer smo znali da su oni udarna pesnica".¹⁶⁷

Često se kao protiv argument borbe za ljudska prava kada se pomeću manjine koristi argument „diskriminacije većine”: Jasno je da manjine trpe nasilje i diskriminaciju na svim nivoima, počev od zakonodavnog, (nekažnjivost, propusti u zakonima, sporo sudstvo) izvršnog (policijski činovnici nemaju senzibilitet za ranjive grupe, česta je pojava viktimiziranja žrtve u procesu ispitivanja što se naziva sekundranom viktimizacijom, izvršni organi se distanciraju da ne bi povredili moral i stereotipe opšte populacije umesto da poštuju zakon) pa do najšireg nivoa – preovlađujuće društvene klime. Dakle, prakse diskriminacije su prisutne u državnim strukturama moći. One se putem institucija (školstvo, zdravstvo, sudovi) reflektuju na svakodnevni život, primarne zajednice (porodica, srodničke i prijateljske grupe). Taj prenos je olakšan jer se nekažnjivost nasilja od strane države, prikazuje kao legitiman široj populaciji – tako da se ljudska prava krše pod njenim patronatom. Sa druge strane, razne desnoekstremističke organizacije, grupacije i pojedinci sprovode nasilje koje cementira promovisanje kulture poštovanja različitosti prema etničkim, nacionalnim, konfensionalnim, rodnim i seksualno drugačije orijentisanim individua¹⁶⁸. Nasilje prema Drugom je uvek efekat represivnog državnog aparata, ali se uspešno reprodukuje i odozdo. Rezultat je začarani krug podrške zločinu.

Talas nasilja nad albanskom populacijom nije se samo zadržao na govoru mržnje, već kada je za to postojala prilika ispoljavao se u direktnom napadu. Šovinistički ispadi su se pojačavali kada je već bilo očekivano da

167 Iz dokumentarnog filma „Vrela krv”, čija je premijera održana u kulturnom centru Reks, 3. novembar 2008.

168 Misli se na klerofašističke i nacističke organizacije poput Krv I čast, Nacionalni stroj, Obraz ali i sa njima tesno ideološki povezane Dveri, Pokret 1389, Srpski narodni pokret Svetozar Miletić i dr.

će Kosovo postati država. Na uglu ulica Kneginje Ljubice i Braće Jugovića kako prenosi Blic (8. januar 2008), na površinama fasada zgrada ispisani su grafiti koji pozivaju na pogubljenje dece albanske nacionalnosti.

Zabeležen je incident 7. februara 2008. u samom centru Beograda kada je došlo do rasističkog napada klerofašističke organizacije *Obraz*, pripadnika Udruženja kidnapovanih i prognanih sa Kosova na čelu sa Simom Spasićem, kao i brojnih građana koji su bojkotovali. Na otvaranju izložbe radova savremenih umetnika iz Prištine „Odstupanje”, u galeriji *Kontekst*, 300 pripadnika *Obraza* je prekinulo izložbu, tako što su nasilno ušli u prostor galerije i cepali radove umetnika – plakate na kojima je bio prikazan lik Adama Jašarija. *Obrazovci* su nosili svoje plakate sa likom Milorada Ulemeka Legije i uzvikivali parole policiji i okupljenima „Ovo vam je komadant”, „Idite na Kosovo”, „Radovan Karadžić”, „Ratko Mladić”. Na sebi su imali prepoznatljive simbole svoje organizacije, zastavu *Obraza* i pevali su četničke pesme. Iako je policija bila prisutna, čitav performans sa pevanjem četničkih pesama, je potrajao duže, jer okupljanje ekstremista je počelo sat vremena pre početka izložbe. Incident sa upadom u prostor galerije desio se dvadesetak minuta pre početka izložbe i policija je tek tada reagovala privođenjem napadača, ali ne i ranije iako je bilo jasno da se radi o situaciji visokog rizika.

Ako pak govorimo o manje transparentnim grupama može se reći da su osobe sa hendikepom po skoro svim kriterijumima jedna od najmarginalizovanih grupacija u društvu. Prema statistikama u svetu je svaka deseta osoba sa invaliditetom, u Srbiji ih je više od 700.000, od toga je oko 200.000 u Beogradu.¹⁶⁹ Njihova socijalna vidljivost zavisi prvenstveno od stepena njihove inkluzije u obrazovni sistem koji bi ovoj populaciji otvorio put za sticanje znanja, poslovni angažman, pa samim tim i aktivno učešće u društvenom životu.¹⁷⁰ S druge strane postoje indicije da postoji ekskluziv-

169 *Danas*, 3. decembar 2008.

170 U pravcu ostvarivanja jednakih mogućnosti u obrazovanju, a na inicijativu Udruženja studenata sa hendikepom (USH), Univerzitet u Beogradu je 20. marta 2008. godine otvorio Univerzitetski centar za studente sa hendikepom čiji je osnovni cilj zamišljen kao pružanje podrške ovoj populaciji kako bi stekli što kvalitetnije obrazovanje. USH formiranje ovog centra smatra jednim od najvećih napredaka na polju poboljšanja

zivnost tj. zatvorenost obrazovnih ustanova prema ovoj populaciji. Nedo-
staju i statistički podaci o broju uključene dece sa smetnjama u razvoju u
obrazovanje. Kosana Beker iz nevladine organizacije *Veliki – Mali*, navo-
di samo procene tog broja – između 60 i 85 odsto ove dece je van vaspit-
no obrazovnog sistema u Srbiji. Tinda Kovač Cerović, državna sekretarka
Ministarstva prosvete navodi da u Srbiji ne postoji pozitivan stav prema
inkluzivnom obrazovanju, a što potvrđuje i nedostatak dokumenata na
kojima bi se zasnivale konkretne akcije vezane za predškolsko i školsko
obrazovanje. Milena Jerotijević iz NVO *Veliki – Mali* smatra da se poriču
potrebe da se deca sa smetnjama u razvoju uključe ne samo u obrazovni
sistem već uopšte u život zajednice. Pored ovih postoje brojne prepreke i
žestoki otpori i institucija i pojedinaca koji permanentno opstruriraju po-
štovanje elementarnih ljudskih prava osoba sa hendikepom.

To se desilo npr. u slučaju je nacionalne aviokompanije Jat ervejz u
Beogradu. Ova firma je propisala da osobe s invaliditetom neposredno
pre ukrcavanja u avion moraju da potpišu izjavu o otplaćivanju obeštećen-
ja u slučaju da dođe do pogoršanja njihovog zdravstvenog stanja. Izjava
koja se po proceduri mora potpisati od strane osoba sa hendikepom glasi:
„dole potpisani oslobađa Jat, njegovo osoblje i agente svake odgovornosti
za moguće pogoršanje zdravstvenog stanja koje bi moglo da usledi zbog
prevoza avionom, čak i ako bi takvo pogoršanje nastalo zbog preduzetih
mera ili specifične usluge od strane Jata u vezi s prevozom“.¹⁷¹

Ljupka Mihajlovska, predsednica Udruženja studenata s hendikepom,
koja je u više navrata bila prinuđena da potpiše ovaj obrazac diskrimina-
torne sadržine, izrazila je svoj protest povodom ove beskrupulozne prakse:
„Čak i u slučaju da vas osoblje Jata ispusti prilikom ukrcavanja, odgovor-
nost za tako nešto biće na vama“. Takođe, ostaje nejasno kakvu štetu bi
osoba sa hendikepom mogla da nanese firmi, a što ne bi mogla neka tre-
ća osoba.

.....

položaja studenata i studentkinja sa hendikepom u Srbiji. USH tim takođe saraduju
i sa Nacionalnom službom za zapošljavanje koja putem sastanaka sa velikim
firmama ima za cilj da motiviše poslodavce za zapošljavanje osoba sa hendikepom.

171 *Danas*, 4. jul 2008. Kako saznaje list *Danas*, ova praksa ne
postoji u velikim zapadnim aviokompanijama.

Diskriminacija ovde počiva na predubeđenjima o mogućoj opasnosti uzrokovanja finasijske štete koju će da pretrpi ta kompanija od strane lica sa hendikepom, kao da se radi o grupi koja je više rizična od ostatka populacije. Samim tim, osobe sa hendikepom su suočene sa otvorenim šikaniranjem i izolacijom, posebno imajući u vidu ograđivanje društva od odgovornosti i krivice za njihov fizički integritet.

Da je položaj osoba sa hendikepom prvenstveno problem institucija koje su indiferentne pokazuju i statistički podaci o velikom broju nezaposlenih lica iz ove kategorije građana.¹⁷² Od 700.000 osoba sa hendikepom, stopa nezaposlenosti iznosi 74,5 odsto – rekao je direktor Nacionalne službe za zapošljavanje Vladimir Ilić. Od tog broja samo je 21.000 osoba sa invaliditetom u radnom odnosu, a čak 50 odsto ima završenu samo osnovnu školu ili nema nikakvo obrazovanje. Diskriminaciju takođe pojačavaju društveni stereotipi, negativno ponašanje, arhitektonskih barijere, neadekvatan gradski prevoz.

Zločini iz mržnje

Pravni sistem Srbije ne poznaje zločin iz mržnje.¹⁷³ Najviši pravni akt Republike Srbije, kao i posebni zakoni regulišu posebne slučajeve diskriminacije (Krivični zakon, Zakon o javnom informisanju, Zakon o radu, Zakon o visokom obrazovanju i Zakon o radiodifuziji), ali u njima se ne pominje odrednica *hate crime* koja je dio međunarodnog prava.

Član 18. Predloga antidiskriminacionog zakona, čije brisanje su tražile tradicionalne crkve reguliše pravo na slobodno ispovedanje vere grupe

172 Još uvek nije usvojen Zakon o profesionaloj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, prema kome bi svaki poslodavac bio u obavezi da na 50 zaposlenih, zaposli po jednu osobu sa invaliditetom.

173 Koalicija za toleranciju (Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, Inicijativa mladih za ljudska prava, Centrar za kulturnu dekontaminaciju, Žene u crnom, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji i Pravnici za demokratiju) se 2007 zalagala za uvođenje zločina iz mržnje kao specifičnog dela u krivični zakon, kao što je to slučaj u zemljama Evropske unije.

ili pojedinaca.¹⁷⁴ Ovaj član je bio na udaru jer se prvenstveno odnosi na slobodno delovanje malih verskih zajednica, koje su konstantno na udaru onih tradicionalnih.

Mnoge verske zajednice u Srbiji, kao što su sekte, denominacije i kultovi, konstantno trpe nasilje koje neretko dovodi u pitanje i fizičku egzistenciju njenih pripadnika i pripadnica. Prema Zakonu o Crkvama i verskim zajednicama iz 2006 model koji je država tada preuzela je "priznate religijske zajednice", po kome je status tradicionalnih crkava i verskih zajednica dobilo njih sedam. Netradicionalne verske zajednice su i denominacije, manje verske zajednice koje se izbegavaju nazvati sektama, jer ova reč ima pejorativan karakter, tvrdi sociolog religije Mirko Đorđević.

Vernici i vernice koji su ispovedaju drugačije versko opredeljenje često su na udaru agresivnih pojedinaca ili grupa. Reč je onim zajednicama (kao što su npr. Adventisti ili Jehovini svedoci) koji ni na koji način ne ugrožavaju društvo. Što se tiče opasnosti pojedinih sekt i kultova, njihovo delovanje je regulisano zakonom – član 3. Zakona o crkvama i verskim zajednicama kaže da "sloboda veroispovesti ili verskog uverenja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima koja su propisana Ustavom, zakonom i ratifikovanim međunarodnim dokumentima, a neophodna su u demokratskom društvu radi zaštite javne bezbednosti, javnog reda, morala i zaštite slobode i prava drugih. Verska sloboda se ne sme koristiti tako da ugrožava pravo na život, pravo na zdravlje, prava dece, pravo na lični i porodični integritet i pravo na imovinu, niti tako da se izaziva i podstiče verska, nacionalna ili rasna netrpeljivost".¹⁷⁵

Problem je dakle njihova diskriminacija čiji uzrok je u ukorenjenosti predrasuda prema ovim verskim zajednicama koje se bez ikakvih sankcija reprodukuju u javnom diskursu. Vrlo često ni nadležni organi ne reaguju pa se dešava da neki vernici budu žrtve nasilje i po više godina.

174 Član 18: "Diskriminacija postoji ako se postupa protivno načelu slobodnog ispovedanja vere ili uverenja, odnosno ako se licu ili grupi lica uskraćuje pravo na sticanje, održavanje, izražavanje i promenu vere ili uverenja, ako i pravo da privatno ili javno iznese svoja uverenja, u skladu sa zakonom".

175 http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?Id=349&t=Z#

Napadi na verske zajednice, po logici povezanosti SPC i nacionalističke ideologije, uvek su skupčani i sa etnički motivisanim incidenatima. Područje Vojvodine je u tom smislu reprezentativan primer (ali treba napomenuti da je u Vojvodini, za razliku od drugih žarišnih područja Srbije, zbog veće senzibilnosti i stepena građanske svesti, kao i zbog efikasnosti NVO sektora to nasilje donekle pod kontrolom ili je bar transparentnije).

Tako je na području Vojvodine, najbolnji period u postoktobarskom periodu, bio mesec mart 2004. kada je eskaliralo nasilje povodom napada na Srbe na Kosovu. Efekti su bili diskriminacija, maltretiranje i egzistencijalan ugroženost građana i građanki APV: "Samo za 6 dana, od 17. do 23. marta 2004, policija je u Vojvodini zabeležila više od 40 incidenata sa etničkim osnovom. U ovim nemirima bilo je povređeno 10 policajaca. Neke zajednice, kao slovačka i rusinska, prvi put su bile postale predmetima ugrožavanja. Napadnuti su i devastirani objekti verskih manjina (mošeje u Beogradu i Nišu) koje policija nije htela da štiti. Mase huligana napale su aškalijska naselja Adice i Veliki Rit u Novom Sadu i rasterane su tek upotrebom suzavca. Bilo je masovnog demoliranja u Somboru i Apatinu (prema objavljenim policijskim podacima, u prvoj od pomenutih opština za tih 6 dana je bilo 14 incidenata sa etničkom pozadinom, a u drugoj 13), a sporadičnog gotovo svuda u Vojvodini. Još pre martovskih događaja 2004. zabeležen je niz etničkih incidenata usmerenih prema pripadnicima različitih manjina".¹⁷⁶

Napadi na manje verske zajednice i organizacije vezani su za Adventiste i Jehovine svedoke. Netradicionalna Hrišćanska Adventistička crkva (registrovana 2007) bila je više puta napadana tokom iste godine. Tako su u januaru 2007 napadi registrovani prvo u selu Stapar, opština Sombor (zapaljena unutrašnjost crkve), zatim u Somboru (u noći između 18. i 19. marta kamenom razbijeno staklo na stambenom delu zgrade koja je u sastavu hrama, a kamen je pao na metar od deteta). Napadi su registrovani i u Kikindi i Novom Sadu (29. marta 2007, kako navodi Adventistička crkva,

176 Publikacija Centra za razvoj civilnog društva (CDCS) Međunacionalni incidenti u Srbiji (2006)

http://cdcs.org.rs/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=13&Itemid=2

nepoznate osobe su kamenicama razbile stakla na Sabornom hramu u Novom Sadu).¹⁷⁷ Napadi na pripadnike Jehovinih svedoka su takođe jedan od zabeleženih slučajeva brutalnog nasilja (29. mart 2007 u Starim Banovcima, pripadnika ove sekte, pretukao je dva put isti čovek). U Jagodini je član hinduističke Vajšnavske verske zajednice napadan pet puta za šest godina (u jednom od napada, nepoznati počinioci su mu nožem urezali krst na glavi), a nadležni u toj opštini, prema oceni generalnog inspektora MUP-a, nisu adekvatno vršili svoju dužnost.

Žestoki incidenti zabeleženi su i tokom 2008: "Grafitirani su, sa zastrašujućim pretnjama, rimokatolički hram u Smederevu, adventistički hramovi u Sivcu, Kragujevcu, Kuli, Negotinu i Beogradu. Zgrada Jehovinih svedoka u Sremskoj Mitrovici grafitirana je tri puta, grafitirana je i njihova zgrada u Kruševcu, razbijen je prozor na adventističkom Teološkom seminaru, razbijeni su prozori na adventističkim crkvama u Nišu, u Kragujevcu, kao i višekratno u Užicu. U Užicu je posle ponovljenih fizičkih napada adventistički pastor morao da napusti grad.

U Jagodini su dva puta razvaljivana vrata adventističke crkve, u Novom Sadu je oštećen automobil adventističkog sveštenika, tri tinejdžerke koje pripadaju Jehovinim svedocima bile su izložene pokušaju silovanja u Vranjskoj Banji, u Despotovcu je sveštenik SPC napao nekoliko Jehovinih svedoka, razbijena su dva prozora na Mormonskoj crkvi u Beogradu, u Novom Sadu su prozori ove crkve razbijani u tri navrata, obrazovci su kamenovali Pentekostalnu crkvu u Kraljevu; ova crkva dobila je i pismenim putem zastrašujuće pretnje.

U Bajinoj Bašti je pet stotina huligana napalo Jehovine svedoke za vreme njihove službe i kamenovalo zgradu u kojoj je služba držana. Napadnuta su dva Jehovina svedoka u Klenku. U Boru su huligani pokušali

177 Tom prilikom, predsednik Glavnog odbora Adventističke crkve Miodrag Živanović je pozvao tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Dragana Jočića na primenu "adekvatnijih mera", koje će uroditi plodom i uneti mir i sigurnost u život adventista. Jočić je međutim te godine najavio "intezivniju borbu protiv sekti", što se ne može protumačiti kao poziv na toleranciju, imajući u vidu da je među građanima visok stepen predrasuda prema svim netradicionalnim verskim zajednicama koje se često karakterišu kao sekte i samim tim žigošu.

da fizičkom silom spreče izgradnju objekta Jehovinih svedoka. Kamenovan je i hram Jehovinih svedoka u Beogradu i jedan njihov član je bio pogođen. Kamenovani su i njihovi molitveni domovi u Vranju i u Leskovcu; u Leskovcu je dolazak policije sprečio napadače da upotrebe Molotovljeve koktele. Naoružan čovek je pokušao da napadne katoličkog sveštenika u Budisavi. Uništeno je nekoliko spomenika na katoličkom groblju u Beloj Crkvi.¹⁷⁸

Na ovo svakako utiče i aktivna propaganda Srpske pravoslavne crkve, koja teži da održi monopol na tržištu religija i ekstremizaciju nacionalnog pitanja a što za sobom povlači netrpeljivost prema drugačijim verskim ubeđenjima: „*Ko je vernik, taj je bolji čovek, bolji radnik, bolja vlast, jer se plaši Božijih zapovesti. Ko nije, taj je propalica, biće sektaš, a sektaši ubijau i piju krv! Zato smo nastojali da sve pokrštavamo, da ne bi krenuli stranputicom i otišli sekte.*”¹⁷⁹

Međutim, nasilje trpe i tradicionalne crkve i verske zajednice. Antisemitizam je još uvek prihvatljiv u državi koja je navodno spremna da prihvati evropske standarde. To možda važi za primenu Prelaznog trgovinskog sporazuma (čija „korist” još uvek nije racionalno objašnjena građanima) ali ne i kada je u pitanju vrednosni sistem. U Srbiji je prodaja antisemitske literature legalna (jer se prodaje), pa su tako u knjižari na Trgu Nikole Pašića *Protokoli sionskih mudraca* po rečima zaposlenih „rasprodati”.¹⁸⁰ Ova knjiga je takođe prva na listi najprodavanijih, piše na sajtu izdavačke kuće „IHTUS – Hrišćanska knjiga”. Danilo Pušonjić, direktor ove kuće, ne smatra sebe antisemitom: „*Ako neko smatra da mrzim Jevreje koji su poginuli u konc logorima, naravno da je to uvreda. Ako me pitaju da li mrzim onaj deo Jevreja koji su vladari iz senke – da, mrzim ih. Tada jesam antijevrejin tih Jevreja. Najveći rasisti su Jevreji. Upravo su oni skovali kovanicu antisemitizam. Mi pišemo protiv tog dela Jevreja koji za sebe smatraju*

178 *Danas*, 15. decembar 2008. Napadi na nepravoslavce, Sociolog Vladimir Ilić navodi verske incidente, prema izveštaju Forim 18 koji sadrži spisak istih u periodu od januara do oktobra 2008.

179 Srboљub Stamenkovi, starešina Srpske pravoslavne crkve u mestu Žitorađi. *Borba*, 17. februar 2009.

180 *Borba*, 26. januar 2009.

da su izabrani narod, a to njihovo izabraništvo potiče još od Starog zaveta. Svako ko bi pokušao da razotkrije podle namere tog dela Jevreja i njihovih sluga masonerije, nakače mu etiketu antisemite”¹⁸¹

Ovaj perfidni rasizam nije sankcionisan, ne zato što Srbija već ne poseduje institucionalni kapacitet ili jasne zakonske odredbe, već zato što nema volju da iste upotrebi. Država time pokazuje ne svoju nemoć, već podršku istom (u suprotnom, bilo bi dovoljno zabraniti ovu izdavačku kuću i to bi već bila opomena svim onim ekstremno šovinističkim aktivistima),

Istorijski posmatrano, antisemitizam u Srbiji ima podršku još od kraja 80-tih, sa revitalizacijom ekstremnog nacionalizma i klerikalizacijom društva, sa potiskivanjem antifašističke prošlosti zemlje (SFRJ). To je naizgled paradoks jer se upravo Srbija proglašava naslednicom slavne socijalističke države (ali ona to mora da čini jer bi u suprotnom poništila svoj oreol čuvara Jugoslavije tj. sopstvene ratne pretenzije). Na taj način preovlađujuća intelektualana i kulturna elita na čelu sa Akademijom, kreira istoriju, konstruišući njeno selektivno čitanje. Njihov antikomunizam podrazumeva anti – antifašizam (Todor Kuljić), ali to po njima znači odbaciti jugoslovenstvo kao „tamnicu srpstva” i ujedno tvrditi da su jedino Srbi bili partizani.¹⁸² Onda ne čudi stav jedne ratno nacionalističke struje koja se ograđuje od ravnogorskog pokreta – za Dobricu Ćosića Vuk Drašković je „ideolog koljačkog četništva, prevrtljivi demagog”. Druga struja na čelu sa V. Šešeljem antifašizam održava u javnom diskursu samo pod uslovom da to ide ruku pod ruku sa rehabilitacijom ikona četništva. U oba slučaja antifašizam ideološki znači rehabilitaciju onoga protiv čega se borilo – Holokaust.

Ako smo suočeni sa ovakvim društvenim kontekstom onda je prvi korak potreba za adekvatnom pravnom regulativom. Ova vlada ima punu odgovornost da uključi u zakonodavstvo zabranu negiranja i relativizacije genocida.

Kako se falsifikuje prošlost i kako mediji aktivno učestvuju u tom poslu ilustruje sledeći primer. Naslov u Politici iz 10. februara 2008. glasi “Srbija je bila dobra prema Jevrejima kad je bilo teško”! Iako je više neko očigledno da naslov aludira na period genocida nad Jevrejima u vreme

181 Ibid.

182 U “Potisnuta istina”, Olivera Milosavljević.

srpske kolaboracionističke vlade iz 1941, sadržaj teksta je ustvari razgovor sa Josefom Tomi Lapidom (Josef Lapid, bio je ministar pravde u vladi Arijela Šarona, Izrael), koji govori o društvu srpsko-jevrejskog prijateljstva iz perioda Miloševića. Osnovna ideja tog društva je bila “duhovna povezanost dva naroda zajedničkim iskustvom genocida”. Ekstremistički izraelski političar koji smatra da je bilo “opravdano nasilno iseliti mnogo Palestinaca” radi stvaranja države Izrael, shvata da je Kosovo srce srpske kulture: “*Mi vrlo dobro razumemo srpski problem pošto se i mi suočavamo sa muslimanskim neprijateljem*”.

Da je antisemitizam normalizovan u srbijanskom društvu i da svaka vlast kreira istoriju po svojoj volji, potvrđuju i spomenici srpskim velikanima ili kako ih domaći neonacisti zovu “pravi rasno svesni nacionalisti”.¹⁸³ Naime, krajem oktobra 2008. Efraim Zurof, poznati lovac na naciste i direktor Centra „Simon Vizental”, odbio je da primi titulu počasnog građanina Novog Sada, zbog postojanja spomenika Jaši Tomiću. Spomenik predstavniku “srpskog nacionalnog pokreta iz 19. veka” i antisemiti, postavila je ispred radikala tadašnja gradonačelnica Maja Gojković. Na dan otkrivanja spomenika 9.11.2006, radikali su obeležili ulazak srpske vojske u Novi Sad 1918. Ali, na isti datum se obeležava i sećanje na Kristalnu noć, kada su nacisti počeli da realizuju politiku zločina nad Jevrejima. Liga socijaldemokrata Vojvodine je zahtevala njegovo uklanjanje kao što su, zajedno sa predstavnicima jevrejskih zajednica i NVO sektorom protestovali i kada se on postavljao u centru Novog Sada. Antisemitizam Jaše Tomića i njegovu knjigu *Jevrejsko pitanje* ne osporava ni desničarska inteligencija: “iako se knjiga Jaše Tomića „Jevrejsko pitanje” može smatrati antisemitskim delom, stav prema jevrejskom narodu u 19. veku treba tumačiti na drugačiji način nego stav u 20. i 21. veku. S druge strane, Jaša Tomić je deo istorije naroda Vojvodine, pre svega, tog srpskog nacionalnog pokreta iz 19. veka”.¹⁸⁴ Ista knjiga je i regularna literatura na sajtovima srpskih neonacista.

183 <http://74.125.77.132/search?q=cache:284TftlyMolJ:www.stormfront.org/forum/showthread.php%3Ft%3D340332+ja+a+tomic+jevrejsko+pitanje&hl=en&ct=clnk&cd=6>

184 *Politika*, 24. oktobar 2008, Čedomir Antić.

Dekada Roma

Romi u srbijanskom društvu, predstavljaju visoko depriviranu socijalnu grupu: njihovi uslovi stanovanja i života su izuzetno nepovoljni, visoka je nezaposlenost nedovoljna je uključenost dece u obrazovni sistem, komunikacije sa većinskim stanovništvom su slabe, a higijenska i zdravstvena situacija je loša.¹⁸⁵ Dakle, siromaštvo je dominantni faktor svakodnevnog života Roma i oni predstavljaju najmarginalizovaniju grupu u Srbiji: nemaju nikakvu društvenu moć i žive izolovano od tokova većinskog društva. Ovakav nepovoljan položaj je samo dodatno pogoršan opštim osiromašenjem srbijanskog društva. Romi najčešće žive u zapuštenim i nehigijenskim gradskim naseljima sa nikakvom ili slabom komunalnom infrastrukturom u kojima su stanovnici isključeni ili slabo integrisani u globalno društvo. Dakle, siromaštvo uz ksenofobičan stav društva su glavni generatori sveopšte marginalizacije Roma i Romkinja u društvu. „Naime, pojedini intelektualci ne govore više o tome da su Romi deprivilegovani građani naše zemlje zato što su urođeno poročni, bezvredni, skloni lenstvovanju itd. jer takve tvrdnje u današnjem socijalnom kontekstu nisu više društveno legitimne. Ne, oni kažu da su Romi u takvom položaju jer su uhvaćeni u krug siromaštva. Dakle, tvrdi se da su Romi siromašni zbog toga što ih je na to obučila njihova sredina, kultura, porodični život...Najkraće, ideologija okrivaljavanja žrtve i akcije koje iz nje proizilaze se svode na to da ne treba menjati društvo nego žrtvu tog društva. U tom smislu se stalno govori o integraciji Roma ali ne i o njihovoj inkluziji. Naravno, integracija podrazumeva menjanje onoga koga treba integrisati u dominantni sistem tj. u društvo, dok inkluzija znači da treba menjati i prilagođavati sam sistem

185 Stopa nezaposlenosti u Srbiji sredinom 2008 iznosila je 21,6 odsto (što je za proteklih sedam godina, izvestan napredak). Prema rečima Vladimira Ilića, državnog sekretara za zapošljavanje Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja, pošto je struktura nezaposlenosti jako loša u Srbiji, treba posebno raditi na otvaranju tržišta rada za Rome i osobe sa hendikepom. Stopa nezaposlenosti Roma je četiri puta veća nego kod ostalih. 32.5% Roma je bez škole ili sa manje od 4 razreda osnovne škole. Samo 0.3% Roma se školuje na višim školama i univerzitetima. A treba uzeti u obzir da ce taj procenat nezaposlenosti rasti usled svetske ekonomske krize.

odnosno društvo kako bi ono bilo sposobno da prihvati različitost u odnosu na dominantnu kulturu u njemu¹⁸⁶.

Srbija je od Mađarske preuzela predsedavanje međunarodnom inicijativom "Dekada inkluzije Roma 2005 – 2015.", od 1. jula 2008. godine do 30. juna 2009. godine. Ideja te inicijative je usmerena na popravljavanje položaja ove najbrojnije nacionalne manjine u Srbiji. U skladu sa tim Srbija je usvojila Akcione planove za uključivanje Roma u sve institucije demokratskog društva¹⁸⁷. Međutim, proteklu godinu obeležili su ekstremni slučajevi diskriminacije nad Romima. Ekstremizam se ovog puta ne odnosi samo na delovanje neonacističkih organizacija, već na nasilje koje se sprovodi pod državnom zastavom.

Naime, krajem 2007 god. Predsednik opštine Topola Dragan Jovanović se oglasio povodom apela grupe građana koji su zabrinuti i protive se ideji izgradnje nekoliko stanova za građane romske nacionalnosti. Jovanović im je odgovorio da deli "njihovu zabrinutost" i da će zarad njihove "bezbednosti", Rome smestiti u objekat koji će biti na margini grada a zatim će se napraviti zid opasan pletenom žicom, tako da će fizički Romima biti onemogućeno da se kreću ulicom kojom se kreću ostali građani. Na kraju, zabrinutim žiteljima Topole poručio je: "*Vama garantujem da nikakve neželjene kontakte sa njima nećete imati*". Nakon ovih rasističkih metoda usledio je još jedan incident.

Krajem 2008. u opštini Topola nastavlja se sa zastrašujućom diskriminacijom romske zajednice koja živi u toj opštini. Prema informacijama koje je dobio Helsinški odbor Skupština opštine je napravila dve montažne kuće za raseljavanje tridesetak Roma, uglavnom dece. Kuće su postavljene na ledinu, udaljenoj kilometar od periferije Topole, a na samo sto metara od gradske deponije, gde se svakodnevno istovaruje smeće koje je konstatntno u plamenu. Osim smeća, vetar raznosi i opasan kancerogeni dim.

186 Sociolog Ivica Mladenović

187 Ciljevi dekade Roma su smanjivanje neprihvatljivih razlika između položaja Roma i ostalog dela društva. Prioritetni ciljevi Srbije na tom planu su: poboljšanje uslova stanovanje, suzbijanje diskriminacije u obrazovanju, izgradnja sistema za praćenje i evaluaciju i izrada Evropske romske politike i dostupnost fondova Evropske unije za programe namenjene unapređivanju položaja Roma

U takvom okruženju više ni insekti ne žive, pa je utoliko čudnija odluka topolskih vlasti da upravo na tom mestu sagrađe kuće za Rome.

Helsinški odbor je u više navrata apelovao na javnost i medije, a prvenstveno na državne organe, da reaguju na nedozvoljeno ponašanje predsednika opštine Dragana Jovanovića koji već duže vreme zloupotrebljava položaj prvog čoveka opštine. Njegove diskriminatorne i nehumane odluke učvršćuju sliku o Srbiji kao ksenofobičnoj i netolerantnoj sredini prema manjinama, a naročito prema najranjivijoj etničkoj zajednici – Romima.

Još jedna afera vezana za selidbu romske populacije (koja se malo konsultuje u ovim strateškim odlukama) obeležila je drugu polovinu 2008 godine. Romske porodice koje žive u nehigijenskom naselju ispod mosta Gazela u centru Beograda, prema odluci gradske vlade trebalo je preseliti u naselje Ovča. Iako je odluka doneta u avgustu 2008 ona se odlagala do početka 2009. Glavna prepreka je bila odbijanje stanovnika Ovče da dozvoli preseljenje 130 romskih porodica (ispod Gazele živi 986 ljudi u 237 domaćinstava). Usledili su protesti stanovnika Ovča koji su zbog tog problema osnovali i "Krizni štab za odbranu Ovče", jer vlast preseljavanjem Roma ugrožava etničku strukturu Ovče u kojoj preovladava rumunsko stanovništvo. U ovom slučaju postoje dve specifičnosti: ksenofobičan stav stanovnika Ovče s jedne strane, i pokušaj države da skloni Rome i Romkinje iz centra grada i tako njihovom getoizacijom na rubu većih gradova bar prividno ukloni problem. Radi se o tome da država ima strategiju pomoći romskoj populaciji, ali njihovim premeštanjem iz centra neće se rešiti problem njihovog preživljavanja, ishrane, inkluzije u šire društvo. Početkom 2009, odustalo se od ove odluke, da bi se "izbeglo stvaranju geta" u Ovči (Milan Krkobabić, zamenik gradonačelnika), pa će romsko stanovništvo "biti raseljene do početka Univerzijade". Država planira stanove za 114 porodica, kao i zaposlenje istima. Ostatak Roma nema prebivalište u Beogradu, već dolazi iz unutrašnjosti ili inostranstva tako da je njihova sudbina do početka Univerzijade nepoznata, jer kako navodi zamenik gradonačelnika za njih su nadležne državne institucije i Komesarijat za izbeglice, a da grad nije ovlašćen da rešava i njihovo stambeno pitanje.

Događaj koji je zabeležen u Kuršumlji u avgustu 2008. ostaće zapamćen kao još jedan u nizu brutalnih metoda koji policijska služba koristi za iznuđivanje informacija od osumnjičenih. U ovom slučaju žrtve su bile dva romska mladića. Pod optužbom za krađu, trojica policajaca su puna četiri sata maltretirali braću Ivicu (31) i Tonija (27) Jovanovića. U njihovoj zvaničnoj izjavi, tukli su ih dok nisu „priznali“ krađu, a posle su nastavili zato što nisu odmah priznali. U međuvremenu je otkriveno da su krađu izvršile druge osobe. Zamenik predsednika opštine Dejan Milošević je osudio fizičko nasilje policije.

U Kraljevu je početkom februara, nakon ubistva Marka Simeunovića od strane maloletnika romske nacionalnosti, pokrenuta hajka na romsko naselje u tom gradu. Naime, u znak odmazde, na inetrnet portalu facebook postavljen je poziv građanima da se datum obračunaju sa Romima. Čitava tri dana u romskom naselju vladala je panika (deca nisu išla u školu, građani su ograničili svoje kretanje). Iako je Mninistarstvo za ljudska i manjinska prava odmah reagovalo, sa porukama da taj zločin nije imao za motiv rasnu pripadnost i da su krivci u pritvoru, nekolicina mladića je na dan zakazanog linča, ipak pokušala da uđe u romsko naselje, nakon čega ih je sprečila Žandarmerija

Ovaj rasistički ispad je logična posledica slučajeva kao što su Ovča i Topola. Rasizam uvek postoji u nekom stepenu i od strane nekih rasonalističkih grupa, ali u ovom slučaju država ga je tolerisala. Država je podržala glas naroda, i odlučila da predrasude stanovnika Ovče i jedan gradonačelnik diktiraraju njenu politiku prema romskoj populaciji. Slučaj Kraljevo u tom smislu nije incident, već odgovor građana.

Na Međunarodni dan sećanja na žrtve holokausta 27. januara, u Beogradu na Zelenom vencu, nepoznati počinioci iscrtali su kukasti krst koji prekriva lice romskog dečaka na bilbordu „Da sva deca idu u školu“. Ni četvrti dan nakon što je neko oskrnavio plakat, niko nije reagovao na promovisanje rasizma. „Predsednik Nacionalnog saveta Roma Vita Mihajlović kaže da je slučaj prijavljen policiji, ali da za sada reaguju samo mediji”.¹⁸⁸

188 Prenosi *Danas* http://74.125.77.132/search?q=cache:AC9bet2YFJoJ:www.danas.rs/vesti/hronika/niko_ne_brise_kukasti_krst.3.html%3Fnews_id%3D152031+kukasti+krst+romi+bilbord&cd=1&hl=en&ct=clnk

Mizogino društvo

Kada je reč o položaju žena u srbijanskom društvu, susrećemo se sa situacijom koja je tipična za patrijarhalni princip građanstva – to znači da je pozicija “građana” osigurana samo za jedan pol (teoretičarka Kerol Pejtmn). Žena je dakle diskriminisana u svim onim bitnim institucijama koje su tradicionalno rezervisane za muškarce; misli se prvenstveno na sferu javnog, transparentnog prostora u kome se donose odluke od šireg političkog značaja. Njena pozicija je fiksirana za sferu privatnog (dom, briga o deci). Ona dakle trpi dvostruko nasilje: nasilje u porodici i marginalizaciju na političkoj sceni.

O prvom vidu nasilja, koje obično ostaje jako dugo u senci, svedoče šokantni podaci NVO *Incest trauma centar*. Svaka četvrta žena u Srbiji je žrtva fizičkog nasilja, dok 80% žena koje su doživele neku vrstu nasilja nikome se ne obraća za pomoć. Na osnovu rada sa sa ženama žrtvama nasilja utvrđeno je da prosečan period od početka nasilja do prijavljivanja iznosi 12 godina i dva meseca. Kao jedan od najčešćih razloga za neprijavljivanje nasilja jeste sporost sudova: „Prema zakonu, postupak sa elementima nasilja je hitan, a prvo ročište mora se odrediti za najviše osam dana od podnošenja tužbe. Nažalost, zakonodavac nije predvideo rok za okončanje postupka, tako da postupci često traju i po osam meseci“.¹⁸⁹

Drugi vid marginalizovanja žene u srbijanskom društvu, njeno slabo političko pozicioniranje, je samo odraz tradicionalizma naše demokratije. U savremenoj feminističkoj teoriji taj se problem sagledava kao zloupotreba rodne razlike za definisanje principa građanskog društva: “Centralna pitanja postaju: kako se ‘žena’ konstruiše kao kategorija unutar različitih diskursa? Kako polna razlika postaje relevantna distinkcija u društvenim odnosima, i kako se kroz takvu distinkciju konstruišu odnosi subordinacije?”¹⁹⁰ Problem se dakle ne odnosi samo na loše zakonodavstvo. Liberalne feministkinje se bore upravo za ove specifične zahteve koji izražavaju interese žena, ali to je samo vrh ledenog brega (Zakonodavstvo

189 *Blic*, 12. avgust 2008. Ana Maričić, Ministarstvo pravde.

190 Šantal Muf, *Feminizam, princp građanstva i radikalna demokratska politika*

jeste bitno, ali to što Srbija još uvek nema zakon o ravnopravnosti polova, dok zakon protiv diskriminacije čeka dođe na dnevni red, je uzrok mnogo dubljeg problema).

Taj širi problem se odnosi na dominantan kulturni model ovog patrihalnog društva koji ženu stavlja u funkciju nacionalne odbrane. Po tom principu, njihova uloga se svodi na ulogu majke čiji je glavni zadatak reprodukcija “srpske dece”.

Dominantna kultura, nameće kao sasvim “prirodan”, poredak između polova, u kome je žena vezana za svoje reproduktivne funkcije, a muškarac autoritet po rođenju. Medijska propaganda ovih represivnih vrednosti je vrlo jaka: “Mlade žene koje odlažu ili namerno prekidaju materinstvo zapravo pokazuju neku vrstu sebičnosti”, “Otac je neprikosnoveni autoritet u našoj kući. To je za mene prirodno stanje stvari. On je strog, a pun ljubavi. Po našem internom dogovoru, on je autoritet, a majka mora da bude blagi melem za decu”.¹⁹¹Ovo je primer kako izgledaju tzv. “ženske strane” u nacionalnom listu *Politika*.

Tekstove iste sadržine nalazimo i u *Pravoslavlju*. U tekstu ‘Bela kuga u Srba-samoobmana ili zbilja’, opisuje se “demografska katastrofa srpskog naroda”. Kao glavni uzrok krize porodice i tradicionalnog identiteta nalaze se neprijatelji u potrošačkoj kulturi kapitalizma koji namesto nacionalne kohezije pretvara čoveka u egocentrika, sklonog “hedonizmu i lagodnom životu, ravnodušnom prema svojoj duhovnosti”. Materinstvo je u krizi jer se dakle žene okreću svojim zadovoljstvima umesto da spasava “srpski Nojev kovceg koji tone”. Mizoginija je uvek deo nacionalističke ideologije. To jasno potvrđuju njeni najveći praktičari – SPC i Patrijrah Pavle: “*Strašno je i pomisliti a kamoli prihvatiti i ozakoniti – za nešto normalno,*

191 Ovo je ispovest popadije koja živi sa svoje osmoro dece i govori o blagodetima takvog načina života. Napominje, da ona nije birala da ima toliko dece, već da je to “dar božji”. Nije problem u samom izboru na veći broj dece ili stil života koji je u skladu sa principima sopstvenih verskih uverenja. Izbor je savim legitiman, ali on ne sme biti prezentovan kroz direktan govor mržnje (“sebičnost” koja se pripisuje ženama koje ne žele decu, porodicu) jer to je narušavanje osnovnih ljudskih prava zagarantovanih Ustavom: “Sloboda izražavanja može se zakonom ograničiti, ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih” <http://www.politika.rs/rubrike/zivot-i-stil/zenska-strana/Zagrljaj-za-osam-radosnih-dusha.sr.html>

obesvećenje svetinje rađanja – čedomorstvo, ono što se, nažalost, događa u mnogim savremenim brakovima, koji ubijau svoju decu (...) Ne pretvaraju li time roditelji materinsku utrobu – tu radionicu života – u radionicu smrti i ništavila?!“¹⁹²

Ono što je zabrinjavajuće u slučajevima mizoginije u medijima, jeste nereagovanje. Kurir na naslovnoj strani piše o trudnoći poznate pevačice Jelene Karleuše koja je prema pisanju ovog lista „položila popravni“ kada je navodno utvrđeno da će roditi sina, jer JK ima još jedno dete, devojčicu.¹⁹³

Dakle, da bi se došlo do rešenja, potrebno je izgraditi drugačiji kulturni obrazac i princip demokratije. Potrebna je feministička politika koja će se zalagati ne za prava žena (jer to bi značilo da postoji neko suštinsko, esencijalno određenje žene, a koje konzervativni ideolozi odmah iskoriste za pripisivanje npr.materinstva kao te suštine, a time se prava žena pretvaraju u reprodukciju patrijarhata protiv koga se krenulo u borbu) već za prava individue bez obzira na njen rod ili pol.¹⁹⁴ Samo tako se može formulisati politika koja se zalaže za ukidanje svih oblika potčinjenosti. U praksi smo vrlo daleko od te politike.

Parlament Srbije npr. ne zadovoljava zakonsku odredbu o stranaka da na izbornim listama bude trećina žena. I glavni problem opet nije taj poražavajući rezultat, već nepostojanje artikulisanog bunta od strane svih onih koji se deklarativno zalažu za prava žena. Politika koja bi u središte stavila odgovornost pojedinca i solidarnost sa “drugim”, ne bi imala problem da se i pripadnici muškog roda angažuju u ovoj feminističkoj politici. Princip radikalnog građanstva znači ljudska prava za sve, bez obzira na

192 Božićna poslanica Srpske pravoslavne crkve, 26.decembar 2008.

193 *Kurir*, 4 septembar 2009.

194 Ovim se ne žele poreći razlike i rodne specifičnosti koje pojedinci/ke mogu imati, već se u borbi za ostvarenje osnovnih građanskih prava, teži stvoriti jedan širi front (to mogu biti žene koje se bore za prava žena, muškraci koje se bore za prava žena, radnici koji se bore za prava porodilja i adekvatan medicinski tretman, nacionalne manjine koje se bore za prava gej populacije). Samo solidaranjem sa drugim, može se izgraditi istinski demokratsko društvo.

pol, rod, veroispovest, nacionalnu pripadnost i druga svojstav predviđena ustavom RS. U praksi nažalost, tek predstoji borba za ta prava.

Prava žena su u tom smislu ne razlikuju od npr. prava radnika, ali zbog seksizma koji prožima sve institucije, diskriminacija radnica je uočljivija. Time se teži oslabiti ekonomska moć žene, jer se to vidi kao prvi stepenik u njenoj emancipaciji. Istraživanje javnog mnjenja „Radnička prava – poznavanje i stavovi žena u Srbiji“, pokazalo je da 81 odsto anketiranih žena smatra da u Srbiji postoji diskriminacija u radnim RADNIČKIM pravima.¹⁹⁵ Kao glavni uzrok ovog problema izvršio istraživanja navode nepoznavanje žena sopstvenih prava. Tako npr. više od polovine ispitanica nije znalo da poslodavac nema pravo da prilikom zapošljavanja traži informacije o bračnom stanju i porodičnom statusu kandidata/kinja. Samo četvrtina ispitanica je čulo za mobing, a više od polovine smatra da je fizički izgled bitan prilikom zapošljavanja.

Što se tiče položaja žena u oblasti rada još jedna kategorija koja trpi višestruku diskriminaciju i fizičko nasilje jesu seksualne radnice (termin seksualne radnice umesto “prostitucija” je zvanično usvojen pre dve godine od strane UNAIDS i predstavlja standard u evropskim zemljama). U Srbiji ovaj rad je krivično delo, legalizacija se i ne razmatra, iako ove žene s konstantno izložene raznim opasnostima. One trpe verbalno i neretko fizičko nasilje, nemaju lekarsku zaštitu, o njima društvo čuti, iako koristi njihove usluge. “Nemam nikakva prava. Nemam zdravstveno osiguranje i ne mogu da odem kod lekara. Ako me klijent maltretira ili ugrožava, ja ne mogu da ga prijavim policiji”, kaže Ana u razgovoru za *Borbu*.¹⁹⁶ U slučaju da ona prijavi nasilje policiji rizikuje da bude uhapšena iako je ona žrtva zlostavljanja. Ova vrsta rada je dodatno žigosana, jer društvo ne pravi razliku između prisilne prostitucije i svojevoljnog čina jedne osobe da se prostituše za novac. Nelegalizacija prostitucije ne samo što čuva lažni moral društva, već prikriva trgovinu ljudima, zlostavljanje žena i dece i prisilnu prostituciju. U Srbiji, organizacija *Jazas* se već četiri godine bavi pružanjem pomoći seksualnim radnicima. Oni rade na terenu, organizuju pružanje lekarske

195 Istraživanje sproveo Stratedžik marketing u saradnji sa Beogradskim centrom za ljudska prava.

196 *Borba*, 31. januar – 1. februar 2009.

pomoći i testiranje na HIV, ali imaju organizovan i centar za edukaciju. Jelena Milić iz Jazasa kaže da oni rade na “premošćavanju jaza između seksualnih radnica i institucija sistema”.¹⁹⁷

Mizoginiju ne propagira samo SPC u svojim govorima već je tome vrlo bliska aktivnost nekih klerofašiziranih grupa¹⁹⁸ kao što su Obraz ili Dveri. Srpski sabor Dveri je osnovalo “Pokret za život”, “aktivnu koaliciju ustanova, udruženja i pojedinaca koji se zalažu sa promociju svetinje i kulture života, kulta braka, porodice i rađanja, puta do zdrave ličnosti preko zdrave porodice do zdravog društva, kao i borbu protiv široko rasprostranjene kulture smrti: veštačkih prekida trudnoće, savremenog seksualnog obrazovanja i pornografije, narkomanije i drugih oblika zavisnosti, homoseksualizma, eutanazije, kloniranja...”.¹⁹⁹ Najava aktivne borbe protiv žena koje

197 Ibid.

198 Desno ekstremističke organizacije koje nisu fašističke, ali u svojoj ideologiji poseduju neke elemente klasičnog fašizma: veličanje antisemitizma kroz delo Nikolaja Velimirovića, najave radikalne borbe protiv osoba drugačijeg etničkog opredeljenja ili seksualne orijentacije, glorifikacija počinita genocida tokom 90-tih.

199 Preuzeto sa sajta <http://www.dverisrpske.com/rubrika/9>. Dveri imaju jasan i isključiv stav po pitanju abortusa kao satanizma koji nam nosi Novi svetski poredak: Abortus je ubistvo. Nema nikakve sumnje. I to je najsvirepije moguće ubistvo. To je napad na živi organizam u živom organizmu; živi organizam koji ne može da se brani. To je udar na krv naše krvi, na kost naše kosti. To je udar na Duha Svetoga. Abortus je udar na sam Život. (<http://www.dverisrpske.com/page.php?p=393>)
Pravo pitanje je otkud toliko abortusa i kome je pala na pamet tako morbidna ideja da utrožno čedomorstvo, kako naša Crkva označava abortus, ozakoni? Pravi odgovor leži, hteli mi to da priznamo ili ne, u sistemu vrednosti svima već poznatom pod nazivom Novi svetski poredak. Taj satanski poredak je sebi za cilj postavio uništenje svega onoga što je činilo stubove nosače prethodnog poretka, kojeg mi sa ove vremenske distance nazivamo tradicionalnim. (<http://www.dverisrpske.com/page.php?p=393>)

Ciljevi i zadaci Pokreta za Život

- *Borba* za apsolutno poštovanje svetinje ljudskog života od momenta začeća do trenutka prirodne smrti, što podrazumeva borbu protiv veštačkog prekida trudnoće, određenih oblika kontracepcije, eutanazije i kloniranja;
- Reafirmacija braka i porodice kao temelja zdravog društva i kao jedine ispravne sredine u kojoj se dete može razviti do punoće svoje ličnosti;
- *Borba* protiv savremenog seksualnog obrazovanja i pornografije i nuđenje alternativa u hrišćanskom duhu; (<http://www.dverisrpske.com/page.php?p=391>)

se odlučuju na abortus i homoseksualne populacije je ne samo govor mržnje, već pretnja građanima i direktno ugrožavanje njihove bezbednosti.

Homofobija i nasilje

LGBT populacija u Srbiji trpi nasilje kad god se u društvu dešavaju turbulencije koje slabe nacionalističke grupe. One tada reaguju agresivno, ne samo prema svojim “standardnim” etničkim neprijateljima, već prema onima koji narušavaju njihov “srpski pravoslavni identitet”. Odjednom se prava manjina tumače kao atak na većinsko stanovništvo. Tako se od kraja 2008. pa sve do prvih meseci 2009. podigao stepen netrpeljivosti prema LGBT osobama. Razlog je bio donošenje antidiskriminacionog zakona. Iako se zakon odnosi na sve kategorije stanovništva, slučaj je bio da je javni diskurs o ovom zakonu bio obeležen žestokom homofobičnom kampanjom. Ne samo što su retrogradne struje konstruisale priču o “gej brakovima” (koje zakon i ne pominje), već su te iste struje dobile značajan medijski prostor. Dakle, prvo je Episkop bački Irinej izjavljivao da je zakon “superliberalan” jer navodno gej brakove i takva prava ne poznaju ni mnogo razvijenije zemlje kao što su Holandija i Švedska, nego je isti sveštenik sa još tri predstvanika tradicionalnih verskih zajednica, gostovao u emisiji na javnom servisu RTS-a, čiji je glavni i odgovorni urednik Aleksandar Tijanić. Verska elita je raspravljala o tome da li je homoseksualnost bolest, da li treba dozvoliti gej brakove i sl. Kako su predstavnici četiri verske zajednice bili jedini gosti u emisiji, publika je sat vremena slušala najgore homofobične predstave i stereotipe o LGBT populaciji. Na osnovu izloženih klerikalnih uticaja logično je da Srbiju nazovemo društvom visokog rizika za neheteroseksulane osobe.

Prema izveštaju Gej strejt alijanse (GSA), o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji u 2008. god. Srbija je “homofobično društvo koje sistematski vrši nasilje i diskriminaciju nad LGBT osobama”.²⁰⁰ Ovaj stav je evidentan na osnovu rezultata istraživanja GSA i CeSID-a, sprovedeno tokom

200 Izveštaj Gej strejt alijanse “Ovo je zemlja za nas”, Beograd, januar 2009.

februara i marta 2008. na reprezentativnom uzorku od 967 ispitanika/ca. Prema istraživanju 67 odsto ispitanika/ca ima negativan stav prema neheteroseksulanoj populaciji, 22 odsto nema stav ili ima neutralan stav, a svega 11 odsto ima pozitivan stav.

Član Gej strejt alijanse (GSA) bio je tokom prošle godine žrtva kontinuiranog uznemiravanja i pretnji. Naime, kako prenosi GSA, članu ove organizacije L.P. (27) jedan duži period stizale su preteće sms poruke sledeće sadržine "Blizu smo i srešćemo se uskoro! Razgovaraćemo, prljavi pederu. Muka mi je kada te vidim, gde mi prolaziš svaki dan. Biće to neprijatno iskustvo!"

"Ubij, zakolji da peder L. ne postoji. Pederu kako se sada osećaš? Jako grešiš ako misliš da je ovo zezanje. Čekamo te večeras."

"Neka svako deratizuje svoju ulicu od đubreta. Pedere sve, i lezbose, u živi kreč. Ološu nenormalni!"

L.P. je ove poruke dobijao uglavnom u vreme kada je napuštao ili ulazio u zgradu u kojoj živi. Ispred njegove zgrade stoji i grafit "Čuvaj se...". I pored očiglednih činjenica da je žrtva diskriminacije bila aktivno praćena i izloženama pretnjama smrću koje su ukazivale na potrebu urgentne reakcije nadležnih, pripadnici OUP Palilula odbili su da prime prijavu o ovom slučaju. Boris Milićević predsednik GSA, koji je ostao u jednoj od kancelarija OUP Palilula da sačeka L.P. je od strane prisutnog policajca sa značkom broj "117375" pretrpeo niz uvreda na račun svog seksualnog opredeljenja i bukvalno je, bez ijednog razumnog razloga, a od strane pomenutog policajca, isteran iz zgrade OUP Palilula uz povike "Marš napolje" i "Marš na ulicu".

Ponašanje policije ne samo što predstavlja kršenje zakona i nepoštovanje službenih procedura, već je indirektno dovelo u opasnost život L.P. Nema sumnje da se diskriminacija ljudi na osnovu njihove različite seksualne orijentacije sprovodi i reprodukuje na svim nivoima društva. Kako nekažnjivost zločina postaje "podsticaj" za one članove društva koji pomišljaju na njegovo izvršenje pokazuju sledeći primeri (samo jedan u nizu).

U noći između subote i nedelje, 28. i 29. juna 2008. godine grupa N.N. lica fizički je nasrnula na par lezbejki B. O. i T. B. i njihovog prijatelja R. B. u parku kod Doma Narodne skupštine Srbije i naneli im teške telesne

povrede. Povod napada desetak muškaraca je bila neobična odeća R.B. i to što su se devojke nekoliko puta poljubile. Nakon psovki i pretnji tipa “Znate li da je danas Vidovdan!”, “Vi ste bolesne!” ...itd. napadači su nasrnuli na njih i naneli im teške povrede nakon čega je B.O. odvezena u Urgentni centar.

Jedan od brutalnijih organizovanih napada nad LGBT populacijom, dogodio se 19. septembra 2008, u 22.08h, nakon završetka drugog dana programa Četvrtog Queer festivala, kada je napadnuto pet queer aktivista/kinja. Po rečima *Queerbeograd* koji su organizatori ove manifestacije, desetak muškaraca, od kojih su neki imali zelene hirurške maske preko lica, očigledno unapred organizovanih, presreli su grupu koja je odlazila sa festivala, na ćosku ulica Cara Dušana i Jevrejske. Troje od njih su povredili. Jednog dečka su brutalno šutirali i tukli, polomili mu ruku i naneli teže povrede. Policija koja je obezbeđivala taj skup je reagovala, tako da su se napadači razbežali, a dvojica od njih su privedena. Ovaj slučaj još uvek nije doživio sudski epilog iako su bili prisutni svedoci, koji su bili spremni da svedoče.

Na osnovu konzistentnog nasilja sa kojim se suočava neheteroseksualna populacija u Srbiji, Gej strejt alijansa je tražila od Ministarstva unutrašnjih polsova da usvoji nacionalnu strategiju rada sa LGBT populacijom i započne proces sistemskog suzbijanja nasilja nad LGBT osobama i obezbeđivanje njihovih prava

Podlogu za ovu vrstu nasilja pripremaju u velikoj meri mediji, kliču mu homofobični građani, a direktno izvršavaju poslušnici agresivno nacionalističkih političkih partija i šticienci Srpske pravoslavne crkve. Reprezentativan primer je održavanje Eurosonga u Beogradu maja 2008. Sama manifestacija je bila prepoznata kao „opasnost” održavanje gej parade, jer je bio najavljen i dolazak 20.000 ljudi neheteroseksualne orijentacije. Na tu informaciju je reagovala klerofašistička organizacija Otačastveni pokret *Obraz* sa saopštenjem: “Kao ni 2001. godine, nećemo dozvoliti promociju nakaznih i izopačenih vrednosti na ulicama Beograda, koji je pored Moskve, jedina evropska metropola u kojoj do sada nije bilo gej parade” i dodaju da njima ne pada na pamet da „idu po kućama i zaviruju u nečije krevete”. Naravno, da ova izjava implicira pretnju egzekucijom ako “oni”

izađu na ulice. Mladen Obradović, je u izjavio da će sprečiti defilovanje ljudi gej orijentacije, iako se to bude odigravalo na marginama „Evrosonga“. “Reč je o najnormalnijem odgovoru svih Srba i Srkinja koji su zabrinuti za zdravlje svog naroda, i sami znate u kakvom je stanju naše društvo – kaže Obradović. Na pitanje na koji način misli da spreči da ljudi gej populacije šetaju gradom, predsednik „Obraza“ objašnjava: „Pitajte njihove organizacije, oni vrlo dobro znaju kako mi to radimo, i kako možemo da ih sprečimo“. Na opasku da takvim izjavama Obradović praktično priznaje da je „Obraz“ učestvovao u organizaciji batinaša koji su tukli ljude na ulicama grada 2001 godine u okviru „Parade ponosa“, on ističe da je na taj događaj ponosan. Da, naravno da mi je drago zbog toga što smo učestvovali u odbrani duhovnog zdravlja srpskog naroda i ponosan sam na to. Nećemo dozvoliti bilo kakav vid bilo kakve pederske parade, nek po svojim kućama rade šta hoće, ali po ulicama srpskog Beograda to neće moći da prođe”.

Preporuke

Kako bi se adekvatno zaštitila prava manjina u Srbiji, što pre usvojiti Zakon protiv diskriminacije, Zakon o ravnopravnosti polov i Zakon o zaštiti osoba sa invaliditetom.

Kontinuirana netrpeljivost prema Jevrejima i Muslimanima najčešće se sreće u kontekstu negiranja ili opravdavanja genocida (“oslobođenje Srebrenice”). Ta vrsta konzistentnog nasilja može se regulisati donošenjem Rezolucije o zabrani relativizacije genocida, koja bi bila u skladu sa Rezolucijom o Sreberenici koju je usvojio Evropski parlament. Mora se oštro sankcionisati svaki oblik netrpeljivosti prema narodima koji su bili žrtve genocida, jer samo tako njihovi pripadnici mogu osetiti da postoje kao ravnopravni građani i građanke ove zemlje.

– U udžbenicima za osnovno i srednje obrazovanje mora biti posvećeno više pažnje temama koje afirmativno promovišu kulturnu različitost, rodnu ravnopravnost, i pozitivan odnos prema ljudima koji su drugačiji po verskom, etničkom ili seksualnom osnovu.

– Srpska pravoslavna crkva svoj domen društvenog delovanja mora svesti na bavljenje verskim pitanjima. Vlada Srbije u tom smislu ima mnogo veću odgovornost, jer ako dolazi do klerikalizacije društva, u toj igri moći veći uticaj ima država. Takođe država je dužna da svim vernicima garantuje slobodno ispovedanje i izražavanje verskog opredeljenja kao i da utvrdi precizne mehanizme za sankcionisanje svakog oblika nasilja prema malim verskim zajednicama.

– Građani pod vidljivim okom i patronatom države, nemaju prava da osnivaju odbore koji bi na bilo koji način mogli da imaju rasistički prizvuk, a posebno ako govorimo o socijalno i društveno najranjivijoj grupi stanovnika – Romima. Zato, apelujemo na sve državne organe da deluju u skladu sa Poveljom UN, Ženevkom konvencijom o ljudskim pravima i Ustavom RS.

II

Mehanizmi
državne prinude

Vojska Srbije: usporena reforma

Zbog terminološke jasnoće, na početku treba reći da će reč “reforma” biti jedna od najfrekventnijih reči u ovom odeljku izveštaja. Iz tri razloga: prvo, zato što se u ovdašnjoj praksi i promišljanju preobražaja Vojske Srbije reč “reforma” upotrebljava kao sinonim reči “reorganizacija”, iako su to, prema teoretičarima bezbednosti, dva različita pojma.²⁰¹ Drugo, u domaćoj teoriji i praksi ređe su u upotrebi pravi sinonimi za termin “reforma” – “transformacija” i “preobražaj”. I treće, u praktičnim ostvarenjima koja se u nas podrazumevaju pod sintagmom “reforma Vojske Srbije” zaista ima i elementa koji po definiciji spadaju pod “kapu” – reforme.

Gotovo sve do polovine decembra 2008. godine domaća javnost (posebno ona koja gravitira ka evroatlantskim integracijama!) živela je u uverenju da su Vojska Srbije i Ministarstvo odbrane dva najuspešnija reformska “pogona” u tranzicijskom naporu srbijanske vlade. Za Vojsku bi se to zaista moglo reći, ali reforme u Ministarstvu odbrane ipak osetno zaostaju za Vojskom. Doduše, ako se dometi reforme i u Ministarstvu porede sa rezultatima u ostalim elementima sektora bezbednosti, onda je i Ministarstvo odbrane u preimućstvu, jer u ostalim ključnim podsistemima bezbednosti jedva da su učinjeni početni reformski koraci. Obeležavajući vlastitu godišnjicu čelne pozicije u Ministarstvu odbrane, Dragan Šutano-

201 Reorganizacijom se “menjaju brojnost, struktura, organizacija, formacija, obuka, oprema, operativno-taktička svojstva svake (neke) od komponenti oružanih snaga” To je “sistemska optimalizacija oružanih snaga radi dostizanja maksimuma borbene gotovosti”. “...Reforma, međutim, zadire u socijalno-političko i profesionalno tkivo oružanih snaga, jer bitno menja sadržaje i značenja odnosa u trouglu ‘društvo/građani – država/političke elite – oružane snage/njihovi pripadnici... Reforma, nadasve, ište i nalaže promene u političkom i kulturnom obrascu društva i oružanih snaga...” Dr Miroslav Hadžić: “Potraga za bezbednošću”, str. 47-51, Dan Graf i Centar za civilno –vojne odnose, Beograd 2004.

vac je, između ostalog, pomenuo i to da je porastao ugled Vojske u domaćoj javnosti.²⁰²

Ministrova ocena u osnovi je bila tačna. Međutim, i za imidžom Vojske Srbije u 2008. godini vukli su se repovi afera nastalih još u vreme ministra Prvoslava Davinića. Tako su, na primer, u nekoliko navrata osvežavana sećanja na aferu "pancir", a rezonanca četvrte godišnjice nerasvetljenih ubistava dvojice gardista, Dražena Milovanovića i Dragana Jakovljevića u beogradskoj kasarni na Topčideru, imala je neuporedivo širi radijus. Roditelji i odbrana poginulih vojnika i ovoga su puta prozivali i bivše i sadašnje vlasti, vojne i civilne, oštro protestujući zato što se, po njihovom mišljenju, nije činilo (niti se čini) ni približno sve ono što se može da bi se ta misterija napokon privela kraju.²⁰³ Repovi su se vukli i povodom katastrofalnih eksplozija u paraćinskim vojnim skladištima, i povodom činjenice da su nekolicina profesionalca iz Vojske i Ministarstva odbrane traljavo i neodgovorno pripremili prevozna sredstva za transport ubojnih sredstava, tako da je krajem 2007. godine jedna krtinja od vojnog kamiona "posejale" nekoliko sanduka s eksplozivnim materijalom po vrlo prometnom drumu u Srbiji.

Međutim, dva teška incidenta dogodila su se i u ministarskom mandatu Dragana Šutanovca od kojih jedan i sa tragičnim ishodom: 21. maja 2008, iz, za javnost nerazjašnjenih okolnosti srušio se borbeni avion tipa "Orao" kojim je pilotirao major Tomaš Janik. Srećom, pilot je ostao u životu tako što se katapultirao, a letelica se zarila u banatsko blato kraj Opova i nestala u eksploziji.²⁰⁴ Nažalost, pilot takođe borbene letelice "G4", potpukovnik Ištvan Kanas nije imao sreće: leteći na gotovo ekstremno maloj visini, a pripremajući se za najavljeni aeromiting nad Kalemegdanom, njegov avion se (opet, usled uzroka nepoznatih javnosti) srušio 24. septembra 2008, nadomak batajničkog aerodroma, a pilot je smrtno stradao.²⁰⁵ U obraćanju poslenicima "sedme sile" povodom sto dana rada Ministarstva

202 Mira Švedić: "Vreme boljeg standarda", *Odbrana* br. 64 od 15. 5. 2008, str. 14-15.

203 R. D. "Gardisti streljani zbog Ratka Mladića", *Danas*, 6. oktobra 2008; I. Pejčić i A.

Roknić: "Gardiste u Topčideru ubila treća osoba", *Danas*, 11. novembra 2008.

204 Dušan Glišić: "Prisebnost pilota", magazin *Odbrana* br. 65 od 1. juni 2008, str. 22. i 23.

205 Vladimir Počuć: "Zamka za snove", *Odbrana* br. 73 od 1. oktobar 2008, str. 6. i 7.

odbrane u sastavu Vlade Mirka Cvetkovića, Šutanovac je ocenio da je Ministarstvo “radilo dobro, a da je jedina mrlja pogibija vojnog pilota Ištva-na Kanasa”.²⁰⁶

Svemu uprkos, u javnosti je preovlađivao baš takav utisak – da je u Vojsci, dakle i u resornom Ministarstvu “stanje redovno”. A onda je iznena-da krajem decembra 2008. godine smenjen načelnik Generalštaba Vojske Srbije, general-potpukovnik Zdravko Ponoš: on se oglasio u beogradskim medijima²⁰⁷, ozbiljno optužujući ministra Šutanovca i Ministarstvo na či-jem je čelu, a posredno i državni aparat u celini – a) zato što su, prema njegovoj oceni, zaustavljene vojne reforme; b) što se u 2008. godini vojni budžet neracionalno trošio; c) i što Srbija nema politiku odbrane.

Ako se nastavak tzv. vojnih reformi u 2008. godini posmatra sa strate-gijske osmatračnice, i bez obzira na Ponoševe kritike upućene na rečene adrese, moglo bi se reći da su reforme nastavljene u neverovatno čud-nim uslovima, neprimerenim uređenim državama, a vrlo karakterističnim za Srbiju: a) i nadalje bez strateško-doktrinarne dokumentacije, u prvom redu bez Strategije nacionalne bezbednosti, Strategije odbrane, dakle i bez politike odbrane; b) bez jasne i nedvosmislene podrške političke vlasti; c) u senci Rezolucije Skupštine Srbije o vojnoj neutralnosti; d) u procepu iz-među verbalnog opredeljenja vrhovne političke vlasti da će kurs državnog srpskog broda biti usmeren ka Evropskoj uniji i zaklinjanja te iste vlasti da se nikada neće odreći Kosova i Metohije, iako je Kosovo (istina, jed-nostranom odlukom) postalo nezavisna država nad kojom Srbija nema suverenitet.

206 I. Pejčić: “Jedina mrlja pogibija vojnog pilota”, *Danas*, 20. oktobar 2008.

207 Ljubodrag Stojadinović: “Politika odbrane zemlje ne postoji”, intervju Ponoša beogradskoj *Politici*, 24. decembra 2008, str. 1. i 7.

Realni reformski optimizam na početku 2008. godine

Glavni arhitekta reforme Vojske Srbije, general Zdravko Ponoš, zajedno sa svojim saradnicima, još je 2006, precizno "snimio" stanje u Vojski (verovatno i u Ministarstvu odbrane) prema parametrima koje nalažu tzv. eksterne i interni uslovi transformacije oružane sile, da bi tačno ustanovio šta, kako, kojim ljudskim i materijalnom resursima i kojom dinamikom treba reformisati Vojsku. Na temelju tih saznanja i analiza sačinjen je "Strategijski pregled odbrane"²⁰⁸ čiji je nacrt usvojen na Kolegijumu ministra odbrane, čije se usvajanje odugovlači više od dve i po godine. Bez obzira na to (i bez obzira na pomanjkanje, kako je već rečeno, strateško-doktrinarnu dokumentaciju, čije je donošenje u nadležnosti parlamenta), proces reorganizacije je veoma uspešno otvoren još u vreme ministrovanja Zorana Stankovića, čija je jedina zasluga bila to što je Ponošu i njegovim saradnicima dao određene ruke i nije se previše "mešao u svoj posao". Na temelju više indikatora tada se dalo zaključiti da se novi ministar odbrane, Dragan Šutanovac (stao na kormilo Ministarstva početkom maja 2007), tako reći u hodu uključio u reformski tim i da će on i načelnik Generalštaba dobro saradivati, što je, makar na pojavnjoj ravni, sve do pred kraj 2008. godine bilo tačno.

Ideju transformacije Vojske i njene prve faze general Ponoš je vrlo precizno i detaljno izložio u autorskom tekstu u časopisu "Vojno delo" krajem trećeg tromesečja 2007. godine,²⁰⁹ a parcijalno je o tome govorio

208 U magazinu *Obrana* od 15. juna 2006. u obliku separata štampan je nacrt – "Strategijski pregled odbrane". Iako je na Kolegijumu ministra odbrane, 7. juna 2006. godine – kada ga je to telo usvojilo i uputilo "merodavnom organu na dalji postupak" – ovaj dokument ocenjen kao "najznačajniji dokument za planiranje, programiranje i ostvarivanje procesa reforme sistema odbrane Republike Srbije do 2010. godine", on ni do kraja 2008. nije prošao kroz proceduru usvajanja u Vladi Srbije, osim ako je to učinjeno bez znanja šire javnosti. Inače, dokument je dostupan i na: www.odbrana.mod.gov.rs/

209 Načelnik Generalštaba Vojske Srbije general-potpukovnik Zdravko Ponoš: "Transformacija Vojske Srbije – izazovi i odgovori", časopis *Vojno delo* 3/2007, str. 9-30.

i u više prilika kasnije. Ponoš je pisao: "Bilo je važno da se odredi kojom dinamikom treba da se izvedu organizacijske promene za koje smo se opredelili... Opredelili smo se da to radimo brže, odnosno da radikalne korake i strukturne promene preduzmemo u prvoj godini i da potom stabilizujemo sistem..."²¹⁰ Tako su Vojska i Ministarstvo odbrane u 2008. godinu ušli sa velikim optimizmom koji nije bio bez realne osnove.

Taj je optimizam izražen i u uvodniku magazina "Obrana", januara 2008. godine pod naslovom "Prekretnica";²¹¹ pri čemu je tekst težišno usmeren na znatno povećan vojni budžet u toj godini, na sasvim drugačiju strukturu realizacije budžeta u kojoj se predviđalo (prvi put od raspada Jugoslavije) da će više od 20 posto budžetskih sredstava biti izdvojeno za investicije (tehnička dimenzija reforme) i da će se u toj godini osetno povećati plate vojnih profesionalaca (socijalna dimenzija reforme). Međutim, tadašnji načelnik Generalštaba, general Ponoš, bio je neuporedivo određeniji. On je u intervjuu pomenutom vojnom magazinu, polovinom februara, rekao i sledeće:

"Tačno je da smo završili reorganizaciju Vojske za 13 meseci. To je neobično brzo urađeno, čak brže nego što je bilo predviđeno. Prvi efekat te reorganizacije bio je da smo stvorili neuporedivo pregledniju situaciju u Vojsci. Kao da smo raskrčili neku šikaru... Potvrdilo se da priča o desetinama brigada u našoj vojsci nije baš stajala na čvrstim nogama. Kada smo formirali manje brigada, pokazalo se da su gotovo svi kvalitetni resursi koje smo imali, materijalni i ljudski, bili jedva dovoljni za te nove brigade... Obarajući nepotreban kvantitet, postizali smo uštede koje su nam omogućile da podignemo kvalitet onome što treba da postoji. Upravo tim uštedama, sa takvim smanjenjem troškova i reorganizacijom Vojske, smanjili smo i operativne troškove, pre svega logističke i administrativne, toliko da je bilo moguće da se u finansijskom planu za 2008. godinu ozbiljno povećaju investicioni troškovi i da se pokrenu ozbiljne nabavke. Prvi vidljivi efekat toga o čemu govorim jeste povećanje plata. Govorim pre svega

210 Zdravko Ponoš, navedeni tekst u Vojnom delu, podnaslov: "Dinamika transformacije", str. 14.

211 Slavoljub Marković: "Prekretnica", uvodnik u magazinu *Obrana* br. 56, 15. januar 2008.

o rezultatima unutrašnjih ušteda. I to je veoma značajan efekat reorganizacije koju smo sproveli”.²¹²

General je potom govorio o ostalim efektima reorganizacije, na primer, i o tome da je u Vojsci Srbije “napokon formacijski uspostavljena kadrovska piramida. Mi sada po formaciji imamo mnogo manji broj majora nego poručnika, potpukovnika nego majora, manje pukovnika nego potpukovnika... Takva piramida postoji skoro u svim modernim vojskama... Viši čin se ne može dobiti samo zato što je neko ‘odstažirao’ na nekom radnom mestu dovoljno dugo... U ovom trenutku u Vojsci imamo 200 pukovnika, taman toliko koliko i formacijskih mesta imamo za taj čin. To je, treba i to reći, dva i po puta manje nego što imamo pukovnika u strukturama Ministarstva odbrane. Ta anomalija treba hitno da bude rešena, jer takva situacija jednostavno nije normalna. Čak i postojanje ogromnih sistema vojnog zdravstva i školstva ne opravdava takav disbalans...”²¹³

Podsećanja radi sukob između generala Ponoša i ministra Šutanovca na kraju 2008, sadržavao je i ove dve tačke: prvo, da je reforma Ministarstva odbrane osetno zaostajala (naročito gotovo svi “detašovani” delovi Ministarstva kao što su Vojna akademija, odnosno školstvo, Vojnotehnički institut, Vojnomedicinska akademija, odnosno zdravstvo, Vojnobezbednosna agencija Vojnoobaveštajna agencija, tzv. vojno-dohodovne ustanove, iako one nisu direktno prikopčane na vojni budžet) za reformom Vojske; i drugo, da je povećanje plata vojnim profesionalcima u prvom redu rezultat velikih unutrašnjih ušteda koje su nastale reorganizacijom dotadašnje glomazne i neefikasne vojne mašinerije.

Ponoš je u istom intervjuu pomenuo da je u Vojsci (i u Ministarstvu) sačinjen novi platni sistem: “Reformom sistema plata dobili smo skalu po kojoj svako napredovanje u službi, ne samo po činu nego pre svega po položaju, nosi ozbiljno povećanje plata. Uspostavili smo mnogo manju kvotu za upis na više oblike usavršavanja – komandnoštabnog i generalštabnog: mora postojati sasvim jasna projekcija – šta će ti ljudi raditi kad za-

212 Dragana Marković: “Reforme su ili nepopularne ili neuspešne”, magazin *Obrana* br. 58, str. 8-12.

213 Isto.

vrše te škole. Očekuju nas veliki poslovi na reformi vojnog školstva: Vojna akademija će proizvoditi samo ono što – Vojsci treba”.²¹⁴

Tadašnji načelnik Generalštaba je razvijao i ideju o tome šta i kako menjati u “glavama ljudi”, koje nove vrednosti valja uspostvaljati u vojnoj organizaciji, šta i kako menjati u odnosu na stereotipe o patriotizmu, o prošlosti “u kojoj se” i “od koje se ne živi”. Ispostaviće se, međutim, da ni on nije imao snage da se javno i koliko-toliko na prihvatljiv način, u ime vojne organizacije, suoči sa bliskom prošlošću. Istini za volju, među nosiocima najviše civilne i vojne vlasti u Srbiji, Ponoš je jedini javno priznao da je Vojska Srbije (osnosno, srpsko-crnogorski ešalon JNA i Vojska SRJ) u ratovima na ex-yu prostoru devedesetih bila “upotrebljavana” i “zloupotrebljavana”, ali to nije bilo ni približno dovoljno da bi se Vojska oslobodila teške hipoteke koja će opterećivati i buduće generacije, bez obzira što te generacije ne snose odgovornost za teške ratne zločine prethodnih generacija.

U vreme kada je stupio na snagu, početkom 2008. godine, u stručnoj se javnosti vodila rasprava o tome koliko Zakon o Vojsci²¹⁵ podupire reformu Vojske. Mišljenja su bila podeljena. Tako, na primer, dr Zoran Dragišić, profesor na Fakultetu civilne odbrane u Beogradu je isticao da je “Zakon o Vojsci veoma moderan, jer obezbeđuje nastavak reforme sistema odbrane. Bitno je samo da se ne dovede u pitanje njegova primena...”²¹⁶ Nasuprot njemu, Đorđe Popović, istraživač u Centru za civilno-vojne odnose je tvrdio da “nova zakonska regulativa ne predstavlja značajan iskorak u odnosu na prethodnu”, ali da je ipak “dobro što podržava reformu Vojske – njenu profesionalizaciju...”²¹⁷

Kad je o predstavnicima izvršne i zakonodavne vlasti reč, jedino je premijer nove Vlade Mirko Cvetković u svom ekspezu u Narodnoj skupštini, 7. jula 2008. godine, podržao reformu ovim rečima: “Reforma i jačanje sistema odbrane, kao jednako značajan zadatak u procesu demokrat-

214 Isto.

215 Dostupan je na: www.parlament.sr.gov.yu/-12k.

216 Vladimir Počuča: “Razumevanje vremena”, magazin *Obrana* br. 56, 15. januar 2008, str. 14-18.

217 Isto.

ske tranzicije Republike Srbije, imaće za strateški cilj nastavak izgradnje efikasnog i ekonomski održivog sistema odbrane i izgradnju moderne, profesionalne i efikasne vojske...”²¹⁸

Sve u svemu, čak ni ozbiljno “probijanje rokova” u remontu prva dva od ukupno pet aparata tipa MiG 29 (svi su bili neispravni), koji predstavljaju kičmu borbene avijacije Vojske Srbije (prema ugovoru sa ruskom kompanijom RSK u kojoj su remontovane “dvadesetdevetke”, trebalo je da dva aviona polete već polovinom januara 2008. godine, ali iz nepoznatih razloga nisu, premda je Rusima unapred plaćen posao)²¹⁹ – nije umanjilo reformski optimizam u Vojsci i u Ministarstvu odbrane. Međutim, nakon što je 17. februara 2008. proglašena nezavisnost Kosova, ne samo da je bilo neizvesno kakve će to posledice imati na reformu Vojske, nego je u vazduhu visilo pitanje neće li i ovaj put oružana sila Srbije biti zloupotrebljena, iako bi to u datim okolnostima bio samoubilački čin. Neizvesnost se pojačavala nakon vandalskih demonstracija u Beogradu, i naročito zbog toga što je demonstracije podržavalo ono krilo Vlade koje je predvodio tadašnji premijer Vojislav Koštunica.²²⁰

Tim povodom, u komentaru Helsinške povelje, u dvobroju 115-116, na strani 15. stoji i sledeće: “Srećom, današnja Vojska Srbije, rečeno posve simplifikovano, nije ‘programirana’ ni za kakvu pustolovinu, ni za kakvu zloupotrebu. Velika zasluga za to pripada reformskom vojnom timu na čijem je čelu načelnik Generalštaba VS Zdravko Ponoš. Iako su analitičari opšte prakse i ovdašnje kvazipatriote na razne načine, i ne jednom, ‘opipavale puls’ generalu Ponošu postavljajući mu jedno te isto provokativno pitanje: kako će se ponašati Vojska ako Albanci proglase nezavisnost Kosova, general im je odgovorio da Vojska nema mandat da to sprečava, da se zna ko donosi odluku o borbenom angažmanu oružane sile (a da to sigurno nije načelnik Generalštaba), ali da u slučaju nasilja nad srpskim življem, i naročito ako bi se nasilje prelilo preko administrativne crte na

218 Dostupno na: www.parlament.sr.gov.yu/-12k.

219 S. Sikavica: “Remont ‘29’ ipak kasni”, *Ekonomist magazin*, 14. januar 2008, str. 24.

220 S. Sikavica: “Vojska (srećom) izvan ‘događanja naroda’”, *Helsinška povelja* januar-februar 2008, str. 14-15.

sever – Vojska, u saradnji sa KFOR-om, ima razrađene taktičke varijante za sve predvidive izazove”.

Za razliku od Ponoševog stava, vojna propagandna aparaturna imala je sasvim drugačiji stav, kao što ilustruje tekst u vojnom glasilu Odbrana (glasila čije je uredništvo indirektno odgovorno ministru odbrane): “... Nasilnim aktima dela međunarodne zajednice narušen je teritorijalni integritet jedne zemlje, što potkopava temeljne principe na kojima počiva međunarodni poredak i ohrabruje separatističke težnje brojnih pokreta u svetu. Da li je to početak razgradnje bezbednosnog sistema zasnovanog na povelji Ujedinjenih nacija i uvod u novu nestabilnost planetarnih razmera?”²²¹

NATO tako blizu, a tako daleko

Moglo bi se reći da je cela 2008. godina, sa stanovišta pristupanja Srbije evroatlantskim integracijama, bila karakteristična i po tome što su se vladajuća garnitura Srbije – kao i najveći deo i njene stručne javnosti – stalno verbalno sudarali sa Severnoatlantskim paktom. Na samitu Alijanse 3. i 4. aprila 2008. godine u Bukureštu srpska delegacija koju je predvodio državni sekretar Ministarstva odbrane Dušan Spasojević pratila je tok ovog važnog međunarodnog zasedanja sa galerije. Ako bi se ocene donosile prema onome kako je taj skup prezentovan u domaćim medijima, onda bi se dalo zaključiti da delegacija Srbije u Bukureštu nije bila naročito zainteresovana za suštinu te konferencije.

Tako, na primer, jedan od poznatijih vojnih analitičara, Miroslav Lazanski, u komentaru, objavljenom u *Politici*, gotovo se isključivo bavio reminiscencijama (“kad god dođem i odem iz Bukurešta posle nešto propadne”) i kao da je likovao zato što je Grčka “uskrala pristupnicu” Makedoniji, i zato što je “u jednom trenutku i Albanija bila sporna”, i najviše zato što je “Turska najavila veto za ulazak Hrvatske” (Albanija i Hrvatska su tada pozvane u NATO, Makedoniji su vrata zaista zatvorili Grci.) A što se

221 Radenko Mutavdžić: “Kosovo je Srbija”, magazin *Odbrana* br. 59, 1. mart 2008, str 14-19.

Srbije tiče, i tamo u Bukureštu (čula se i srpska delegacija na marginama samita) i u pomenutom tekstu sve je dovedeno u vezu sa “Kosmetom”, bez kojeg Srbija ne može u NATO.²²²

Srbiji je “Program Partnerstvo za mir puna mera” u institucionalnim odnosima sa Severnoatlantskim savezom – često je taj stav izgovarao Boris Tadić; sledili su ga u tome i drugi najviši predstavnici političke, pa i vojne vlasti, a posebno su to voleli da ponavljaju Vojislav Koštunica dok je bio na funkciji srpskog premijera i članovi njegovog kabineta. Ali i to Partnerstvo u okviru spomenutog Programa između Srbije i NATO-a bilo je krajnje trapavo. Srbija je, naime, zvanično pristupila Programu Partnerstvo za mir 14. decembra 2006. godine. Iako su Srbija i Bosna i Hercegovina (doduše, Srbija tada u okviru Državne zajednice sa Crnom Gorom) bile poslednje države u regionu koje su pristupile ovom Programu, srpska je vlast potpisivanje neophodne dokumentacije prolongirala za naredne dve godine, pri čemu je srpska strana odlugovlačila sa stavljanjem potpisa na tzv. Bezbednosni sporazum, pa je ministar odbrane Dragan Šutanovac konačno potpisao Sporazum o bezbednosti informacija 1. oktobra 2008. godine.

Nakon potpisivanja tog dokumenta u Briselu, Šutanovac je novinariima izjavio da će “Sporazum i na državnom i na vojnom nivou doneti mnogo bolju i kvalitetniju saradnju u narednom periodu”. Ali, nije propustio da naglasi da nepotrebno otezanje o kome je reč ima visoku cenu, pa ako bi se ikada analiziralo i “inventarisalo” ono što je sve propušteno i izgubljeno usled pogrešne strategije i loše politike, bio bi to “veliki, veliki spisak”.²²³ Kakav će uticaj ovaj sporazum imati na vojsku Srbije najviše će zavisiti od vladajuće garniture i vojnog vrha, pa sve to ostaje da se vidi. Međutim, postavlja se jedno drugo važno pitanje: kako ovdašnja javnost, ne samo laička nego i deo stručne, štaviše i politička elita, kako dakle oni percipiraju NATO?

Odgovor na to i još neka pitanja ponudio je dr Roj Staford, profesor Nacionalnog ratnog koledža SAD u intervjuu magazinu *Obrana* početkom oktobra 2008. godine: “...Pomislite samo na kriterijume koje treba ispuniti

222 Miroslav Lazanski: “Braća po NATO-u”, *Politika*, 6. aprila 2008.

223 Prema agencija *FoNet*: “Osnova bolje saradnje”, magazin *Obrana*, br. 74, 15. oktobra 2006, str. 6-8.

da bi se postao član NATO-a. Oni gotovo ništa ne govore o vojsci, ali zahtevaju demokratiju, civilnu, demokratsku kontrolu oružanih snaga, dobre odnose sa susedima. To predstavlja široku podršku tržišnoj ekonomiji, demokratiji, stabilizaciji, itd... Ukratko, NATO se dramatično promenio! I ta je promena veoma značajna za Evropu. Kada je reč o njegovim odnosima sa SAD, podsećam vas da se odluke u NATO-u donose konsenzusom..."

"Mnogi problemi u regiji su rešeni, ali ostali su još Kosovo, zapadna Makedonija i, u neku ruku, Bosna i Hercegovina. Ali ne mislim da će tu biti oružanih sukoba. Mene više brine kriminal, skroman ekonomski razvoj, sa velikim rastom nezaposlenosti, i mladim ljudima koji bez posla nemaju budućnosti i mogu postati opasni. Mogu se upustiti u kriminal i terorizam... Za srpsku budućnost važna je orijentacija ka Evropi, moguće ka NATO-u, međunarodnim monetarnim institucijama... Mislim da je srpska budućnost u pogledu Vojske u saradnji sa Alijansom, što ne znači nužno i članstvo u toj organizaciji. Ipak, vaši susedi su u NATO-u. Oružane snage Srbije su se strategijski dobro opredelile, smanjile su svoju veličinu, pripremaju se za saradnju sa drugim nacijama u mirovnim misijama. Ali na izvesnoj tački mora se doneti odluka o budućem, usmerenju i odrediti da li je ono u okviru evroatlantskih organizacija ili nije. Ne razumem šta neutralnost znači u okruženju u kome se nalazite. Ako ste sami teret odbrane mnogo je teži, skuplji, nego ako ste deo Alijanse. U drugom slučaju, taj teret može da se подели"²²⁴

Ali, ta upozorenja u oficijelnoj Srbiji malo ko uzima za ozbiljno. Srbija je uglavnom kritična prema NATO s povodom i bez povoda. Zašto je tako? Srđan Gligorijević, direktor analitike u ISAC fondu nudi iscrpan odgovor smešten u tekstu "Rusija, Srbija i NATO", a u okviru šireg projekta koji nosi naslov "Praćenje rusko – srpskih odnosa", dostupnog javnosti na sajtu tog Centra za međunarodne i bezbednosne poslove od početka četvrtog tromesečja 2008. godine:

"...Razlozi za odlaganje formalnog uključivanja Srbije u institucije evroatlantskog partnerstva su višestruki: izdržljivost autoritarnog anti-zapadnog režima tokom 90-tih godina prošlog veka, složeno nasleđe

224 Snežana Đokić: "Izukršteni interesi", magazin *Odbrana*, br. 73, 1. oktobar 2008, str. 14-16.

decenije oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji (uz jasne obaveze prema Haškom tribunalu), jedinstveno i bolno iskustvo koje je Srbija doživela sa vazdušnom kampanjom NATO 1999. godine, kao i izvestan nedostatak podrške od strane nekih država članica Severnoatlantske alijanse...”²²⁵

“Pored iscrpljujućeg bombardovanja Srbije (i Crne Gore) od strane NATO, u proleće 1999. godine, koje trenutno predstavlja najveću prepreku prema NATO, sadašnja nevoljna atmosfera u Srbiji u vezi sa Alijansom takođe je posledica i pogrešnih ideoloških shvatanja, emotivnog rasuđivanja, očiglednog nepoznavanja prirode, strukture i transformacije NATO, neshvatanja savremenih odnosa, kao i iracionalnog razmišljanja. Jedna od najraširenijih netačnih predstava, naročito podržavana od strane nekih konzervativnih političkih krugova u Srbiji, je da bi snažnija saradnja sa NATO, i kasnije članstvo u njemu, suštinski poremetili odnose Srbije sa Rusijom. Osim toga, u Srbiji postoji prevladajuća predrasuda da je odnos Rusije i NATO oduvek bio, u najvećoj meri, neprijateljski i, samim tim, uskraćen za bilo kakav vidljiv oblik saradnje ili neko vrednije dostignuće”²²⁶

I na temelju činjenica i ocena iznetih u citiranom delu solidne analize Srđana Gligorijevića nije teško zaključiti zašto je Srbija tako blizu, a ipak tako daleko od Alijanse. Međutim, gotovo svi radovi istoričarke Latinke Perović bacaju istorijsko svetlo na odnose Srbije i Zapadne Evrope, pa njen naučni opus upućuje na pouzdanije odgovore i na ključna pitanja koja su važna u odnosima Srbija – NATO. Latinka Perović u tom smislu ističe: “Udaljavanje Srbije od zapadnoevropske civilizacije dogodilo se još pre početka rata (op. autora: odnosi se na rat na teritoriji bivše SFRJ). Rat ga je samo ubrzao, kao što će ga i njegov kraj učiniti drastično vidljivim. Radi se, između ostalog, o pobedi jednog kulturnog obrasca čiji je nosilac poluintelektualac, kojeg je Slobodan Jovanović opisao kao čoveka sa školskom diplomom, ali bez kulturnog i moralnog vaspitanja. Sa stranica *Politike* poluintelektualac je, tokom antibirokratske revolucije, širio mržnju i utemeljio politiku rata. On je, po prvi put, prekinuo nikad nadmoćnu, ali

225 Dostupno na: www.isac-fund.org .

226 Isto.

u političkoj kulturi Srbije uvek prisutnu zapadnoevropsku orijentaciju, i proklamovao samodovoljnost Srbije”.²²⁷

Posle pada Slobodana Miloševića zapadnoevropska orijentacija Srbije jeste revitalizovana. Ali, ona je ubistvom Zorana Đinđića ponovo doživela sunovrat od kojeg se nije potpuno oporavila ni 2008. godine. Taj oporavak ide sporo, bezvoljno, bez entuzijazma nosilaca političke vlasti, i nije sasvim izvesno da li vlada Borisa Tadića želi taj oporavak ili ne. Posmatran kroz tu optiku, NATO je stvarno daleko od Srbije iako je instaliran na sve četiri strane njenog neposrednog okruženja.

Srbija uskratila potpis na Konvenciju o zabrani kasetnih bombi

Ne može se reći da spadaju u prvi rang po važnosti, ali činjenice koje slede nisu ni nebitne sa stanovišta definisanja karaktera i suštine Vojske Srbije u 2008. godini.

U maju 2008. na jednom beogradskom splavu ispod Brankovog mosta vojni i civilni piloti Srbije, penzionisani i aktivni (Udruženje), upriličili su “feštu” u čast izlaska sa izdržavanja zatvorske kazne Emira Šišića, nekadašnjeg pilota Ratnog vazduhoplovstva bivše Jugoslavije, penzionisanog majora JNA koji je i u svetu postao poznat po tome što je početkom 1992. nad planinom Ivančicom u Hrvatskoj raketom iz MiG 21 oborio helikopter kojom su prilikom izgubili živote pilot i četvorica članova mirovne misije Evropske unije, četiri Italijana i jedan Francuz. On je u Rimu osuđen na doživotnu robiju, da bi se kazna pod pritiskom Šišićeve odbrane i dejstvom srpske diplomatije sukcesivno smanjivala i smanjila na samo nekoliko godina koje je “odslužio” u Sremskoj Mitrovici.

Šišićev povratak na slobodu je pobudio veliku medijsku pažnju, pa je tako i vojni magazin *Odbrana* tom događaju posvetio veliku reportažu na četiri stranice.²²⁸ Bez izuzetka, svi mediji koji su se oglasili povodom Šišiće-

227 Latinka Perović: “Između anarhije i autokratije”, str. 43; izdanje:

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.

228 Branko Kopunović: “Let u novi život”, magazin *Odbrana* br. 65, 1. juni 2008, str. 56-59.

vog izlaska iz zatvora (dakle i Odbrana) vrteli su jednu te istu tvrdnju – da Šišić nije kriv, već da je on “samo izvršavao naređenje”, a da se “naređenje” u datim okolnostima “moralo izvršiti”! Nigde ni pomena o tome ko je Šišiću izdao to suludo naređenje, i zašto je Šišić “morao” da izvrši naredbu. To isto su ponavljali i političari i državni zvaničnici.

Da Srbija i “vojno zaostaje i za državama u regionu” nije bila, niti je nikakva novost. Međutim, kada je to javno saopštio i argumentima potkrepio general-major, dr Božidar Forca, načelnik Uprave za planiranje i razvoj u Generalštbu Vojske Srbije u izjavi za beogradski dnevni list Blic²²⁹ – konzervativni blok je u tome video još “jednu činjenicu” da tadašnja čelna postava u Ministarstvu odbrane i u Generalštabu “sistematski uništava Vojsku Srbije”. General Forca je rekao da je “za ocenu bezbednosne situacije u regionu, osim kvantiteta vojnih snaga, potrebno obratiti pažnju i na kvalitet naoružanja i vojne opreme koju vojska poseduje...” Što se Vojske Srbije tiče, “oseća se nedostatak sofisticiranog naoružanja i opreme. Ranije smo, logično, zaostajali za NATO državama, ali sada počinjemo da zaostajemo i za nekim zemljama u regionu. Oseća se nedostatak savremenih sredstava sistema avijacije, elektronskih sistema i telekomunikacija, što je potrebno osavremeniti...”

Vojno-tehničko zaostajanje Srbije u regionu počelo je davno zbog (zlo) upotrebe, aljkavosti i pomanjkanja sredstava za održavanje vojne opreme koju je preuzela od SFRJ. Naime, generali bivše Jugoslavije su Slobodanu Miloševiću doneli bezmalo dve trećine borbene tehnike bivše jugoslovenske vojske u kojem su se sastavu našli i potpuno novih 16 aviona MiG 29. Srpske su elite, zajedno sa Veljkom Kadijevićem i ostalim generalim, čvrsto verovala da će tim oružjem i vojnom opremom lako dosegnuti svoje strateške političke i vojne ciljeve. Takođe su verovali da će im ta mašinerija služiti i za stalno podgrejavanje iluzije o srpskom vojnom primatu ne samo u regionu, nego i u širem okruženju.

U Oslu su 3. decembra 2008. godine predstavnici više od stotinu zemalja potpisali Konvenciju o potpunoj zabrani kasetnih bombi. Među njima, nažalost, nije bilo predstavnika Srbije. O tome je data jedna prilično

229 Uroš Piper: “Srbija vojno zaostaje za državama u regionu”, *Blic*, 14. april 2008.

nejasna informacija.²³⁰ Naime, prema dostupnim informacijama razlog što Srbija nije potpisala Konvenciju bio je u nesporazumu između Ministarstva spoljnih poslova i Ministarstva odbrane, jer se, navodno, ministri nisu mogli sporazumeti oko toga – ko je nadležan da stavi potpis na pomenuti dokument.

Izjava kapetana bojnog broda Petra Boškovića, načelnika Uprave za odnose sa javnošću Ministarstva odbrane, bila je nejasna. U njoj se ističe da “Ministarstvo odbrane ne može da samostalno donosi odluke o ovakvim pitanjima...” i da je “sa svojim stavom povodom ovog pitanja upoznao Ministarstvo spoljnih poslova”. S druge strane, iz Ministarstva spoljnih poslova su odgovorili na Boškovićevu izjavu da to “pitanje nije u našoj nadležnosti”. I u tom žalosnom prebacivanju odgovornosti nekako se došlo do saznanja da je “pitanje potpisa Konvencije o zabrani kasetnih bombi u nadležnosti Saveta za nacionalnu bezbednost”, i da će Ministarstvo odbrane “sa svojim stavom upoznati” pomenutu instituciju za nacionalnu bezbednost.

Budući da je Srbija imala bolno iskustvo sa kasetnom municijom nakon NATO intervencije na SRJ 1999. godine, i budući da su predstavnici Srbije učestvovali u pripremnim sastancima za konferenciju u Oslu, očekivalo se da će Srbija potpisati dokument. Srbija je jedina država sa prostora bivše Jugoslavije koja nije potpisala Konvenciju, pa je tako ostala u društvu sa SAD, Rusijom, Kinom i još nekim državama – najvećim proizvođačima ovog oružja.

Srbija je bila proizvođač kasetne municije i nije poznato koliko kasetnih bombi ima na lageru, kao što nije poznato da li se to oružje i dalje nalazi u proizvodnim programima srpske vojne industrije. Sumnje imaju uporište u ponašanju ovdašnjih političkih i vojnih vlasti. S druge strane, takođe ne treba zaboraviti da je Konvencija o zabrani hemijskog oružja još 1993. potpisana u Parizu (stupila na snagu 1997), a da je Srbija (SR Jugoslavija) toj Konvenciji pristupila tek 1. jula 2000. godine.

Iskustvo s izbegavanjem i odugovlačenjem da se potpiše Konvencija o potpunoj zabrani antipersonalnih (u domaćoj komunikaciji – protivpešačkih) mina takođe je dobra ilustracija. Konvencija je doneta u Otavi

230 S. Sikavica: “Već uobičajeno kašnjenje”, *Danas*, dvobroj od 13-14. decembra 2008.

3. decembra 1997. godine, a stupila je na snagu početkom marta naredne godine. Među 122 države potpisnice Konvencije – ni tada nije bilo Srbije (SR Jugoslavije). I tada se našla na istoj strani sa Rusijom, SAD, Indijom Kinom, itd. najvećim proizvođačima tog opasnog oružja. I tek 20 aprila 2001. godine, SR Jugoslavija (Srbija) će – zahvaljujući ponajpre naporima kampanje za zabranu tih mina koju je koordinirao i vodio Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, a svesrdno podržalo Ministarstvo spoljnih poslova koje je vodio Goran Svilanović²³¹ – pristupiti ovom širokom međunarodnom pokretu za iskorenjivanje tog opasnog zla svremenog sveta.

Zanimljivo je još i ovo: da bi parlament tadašnje savezne države ratifikovao Konvenciju – protekle su još dve i po godine, tako da je državna zajednica SCG (Srbija) deponovala ratifikovani dokument kod generalnog sekretara UN tek 18. septembra 2003. godine. A kad je reč o kasetnim bombama, magazin *Odbrana* je doneo veoma opširan tekst o kasetnim bombama i o najavljenoj Konferenciji u Oslu.²³² U tekstu su dominirala pitanja stradanja Srba od kasetnih bombi u “agresiji NATO na našu zemlju” i o tome kako se u Srbiji uveliko radi na tome da se zabrani to oružje. Dakle, ni reči o potrebi i (moralnoj) obavezi Srbije da potpiše Konvenciju. Kao što se magazin nije oglasio posle Konferencije u Oslu, a kamoli da se kritički osvrnuo na ponašanje ovdašnjih vlasti!

231 Zbornik radova sa okruglog stola “I Jugoslavija konačno protiv mina”, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2001, str. 13.

232 Branko Kopunović: “Početak kraja tihog ubice”, *Odbrana*, br. 70, 15. avgust 2008, str. 16-19.

Kraj plodne saradnje sa KFOR, posustala reforma Vojske

Najpre je predsednik Srbije Boris Tadić, na promociji nove klase oficira Vojske Srbije, 13. septembra 2008. godine,²³³ nagovestio mogućnost da se poveća tadašnje brojno stanje domaće oružane sile, jer da to iziskuju neke nove okolnosti, i na globalnom planu a i u okruženju. Potom su ministar odbrane Dragan Šutanovac i načelnik Generalštaba Zdravko Ponoš na svečanosti u kasarni “Major Milan Tepić” u Jakovu, 20. septembra 2008. godine,²³⁴ varirali istu temu, pri čemu su bili nešto određeniji.

Naime, general Ponoš je rekao, a ministar Šutanovac potvrdio, da se u državnom vrhu “razmatra mogućnost povećanja brojnog stanja Vojske Srbije za 2000 pripadnika”, odnosno da se Vojska sa tadašnjih “oko 28.000 poveća na 30.000 pripadnika”.²³⁵ Ponoš je tu ideju podupirao obrazloženjem da su se u svetu i u regionu “izmenile (bezbednosne) okolnosti” i da bi sada “svako smanjivanje Vojske bilo nerazumno”.²³⁶ Ministar Šutanovac, pak, je najavljeno povećanje protumačio ovako: “Srbija je opredeljena za evropske integracije, ali Srbija nijednog momenta neće odstupiti od svojih prava na Kosovu i Metohiji. Da bismo mogli da štitimo svoja prava na Kosovu i Metohiji diplomatskim sredstvima, moramo da imamo jaku i efikasnu vojsku koja je garant mirnog rešenja kosovskog problema”.²³⁷

Pažljivijem hroničaru nije bilo teško zapaziti da ministar Šutanovac nije rekao da Srbija hoće u *evroatlantske*, nego da želi u *evropske* integracije (što je bila novina u primeni terminologije prozapadnih integracija u Srbiji, a sasvim se izvesno odnosila i na kolektivnu bezbednost, u kojem bi slučaju to imalo da znači i otklon u odnosu na NATO, kao da Partnerstvo za

233 Aleksandar Petrović: “Ponos Srbije”, *Obrana* br. 72, 15. septembar 2008, str. 6-9.

234 Mira Švedić: “Poverenje u Vojsku Srbije”, *Obrana* br. 73, 1. oktobra 2008, str. 12-13.

235 Što se brojnog stanja tiče, ne zna se koliko pripadnika ima Vojska, a koliko Ministarstvo, jer se zvanično pominju različite brojke.

236 S. Sikavica: “Hlađenje prema zapadnim vojno-političkim savezima”. *Danas*, vikend izdanje od 27-28. 2008. godine

237 Citirano prema agenciji *Tanjug*.

mir nije program Alijanse!), ali samo sa Kosmetom pod njenim državnim krovom i nikako drugačije.

Povećanje brojnog stanja Vojske može se uzeti kao solidan dokaz da oružana sila Srbije skreće sa evroatlanske trase, pri čemu se vojno-politički vrh koristio i malim trikom. Naime, javnosti je ponuđena neprecizna računica prema kojoj je reč o neznatnom povećanju brojnog stanja za samo 2000 profesionalaca. Naime, Strategijskim pregledom odbrane²³⁸ (sačinjen uz pomoć eksperata Alijanse, pa valjda zato nije ni usvojen!), predviđeno je da Vojska Srbije bude potpuno profesionalizovana do kraja 2010. godine, a da njeno brojno stanje do kraja te godine ne prelazi broj od 21.000 profesionalaca. Takođe je tim dokumentom – prema kome je reorganizacija Vojske i izvođena – predviđeno da se brojno stanje već u 2007, svede na 27.000, ali je Vojska čak i 2008, imala svih 28.000 pripadnika. Pa, ako se tome doda onih 2000 ljudi predviđenog povećanja i oko desetak hiljada vojnih delatnika u Ministarstvu odbrane – eto Vojske od oko 40.000! Takav zaokret je takođe, pouzdan indikator koji upozorava da je reforma Vojske posustala. Iz toga proizilazi da se odustalo od plana o potpunoj profesionalizaciji Vojske do 2010.

S druge strane, distanciranje od zapadnih vojno-političkih saveza manifestovalo se i u odnosima KFOR i kontigenta Vojske Srbije stacioniranog naspram Kopnene zone bezbednosti između Kosova i juga Srbije. Tadašnji načelnik Generalštaba Zdravko Ponoš i tadašnji komandant KFOR, francuski general Gzavije de Marnak redovno su se sastajali i u neposrednim kontaktima razmenjivali iskustva i unapređivali saradnju između oružanih formacija sve do 13. juna 2008. godine, kada je Zdravko Ponoš otkazao zakazani sastanak u Nišu²³⁹ kao protest na odluku Komande NATO u Briselu – da Alijansa pomogne kosovskim vlastima u formiranju i obučavanju “kosovskih snaga bezbednosti” (reč je o formaciji žandarmerijskog tipa od oko 2500 pripadnika). Tako je dotadašnja “odlična saradnja” između dve vojske redukovana na “tehnički nivo”, što je realno, smanjilo bezbednost na obe strane administrativne linije.

238 Separat u magazinu *Odbrana* od 15. juna 2006; dostupan na www.odbrana.mod.gov.rs/

239 J.T. i agencije “Ponoš otkazao susret s De Marnakom”,

Danas, izdanje 15-16. avgust 2008.

Ovaj zaokret bio je pozdravljen od strane patriotskog bloka čiji pritisci su najverovatnije i doprineli tome. Ministar odbrane je u intervjuu nedeljniku NIN taj zaokret ovako izložio: "U godini koja je za nama trudili smo se da imamo živu međunarodnu saradnju i ona jeste sada na višem nivou sa zemljama Zapada, ali želimo da imamo dobru saradnju i sa zemljama Istoka... sada nam po prvi put posle 24 godine dolazi u posetu načelnik Generalštaba oružanih snaga Kine, a ja u novembru idem u zvaničnu posetu Kini... Naravno, mi u prošlim vremenima nismo dovoljno jasno sagledali potrebu adekvatne vojne saradnje sa Rusima. Kada ja nisam bio ministar odbrane u Batajnicu su sleteli američki avioni, kada sam ja postao ministar odbrane ovde su došli ruski padobranici".²⁴⁰

Međutim, ministar je dao jednu oštriju izjavu prema Evropskoj uniji pariskom Figarou, koju su preneli domaći mediji: "Evropska unija trebalo bi što pre da otvori vrata Srbiji jer će u protivnom Srbija tražiti druga rešenja s Rusijom".²⁴¹ Uprkos pomalo arogantnom nastupu domaće politike prema nosiocima kolektivne bezbednosti u Evropi, i uopšte, uprkos zastoju na trasi reforme i evroatlantskih integracija, ta ista politika je tražila od nadležnih institucija Severnoatlantskog pakta ni više ni manje nego reviziju Kumanovskog sporazuma. Ideju je izložio general Ponoš u emisiji "Kažiprst" B92, 2. decembra 2008. godine. Evo ključnih tačaka generalovog objašnjenja:

Ponoš je rekao a) da je prošlo gotovo deset godina od potpisivanja Kumanovskog sporazuma i da je stanje prvenstveno u Kopnenoj zoni bezbednosti radikalno izmenjeno nabolje; b) da je Vojska Srbije u ovih deset godina "strpljivo gradila odnose saradnje sa KFOR-om" i da su oni bili dobri sve do nedavno, kada je Alijansa odlučila da pomogne Prištini u formiranju kosovskih snaga bezbednosti; c) da Srbija i NATO odavno nisu neprijatelji; d) da su zbog svega toga neodržive one tačke Vojno-tehničkog sporazuma iz Kumanova koje definišu zone bezbednosti, a prema kojima Vojska Srbije ni ljudstvom ni tehničkim sredstvima nema pristupa u te zone bez odobrenja komandanta KFOR, pa bi zone bezbednosti, predlaže srpska strana, trebalo ukinuti. Odgovor iz Brisela nije stigao do kraja 2008.

240 Miroslav Lazanski: "Zanemarivali smo Ruse i Kineze", intervju Dragana Šutanovca nedeljniku NIN, 11. septembra 2008.

241 J.J.: "Srbija se od EU okreće Rusiji!", Glas javnosti, 9. oktobra 2008.

Smena generala Zdravka Ponoša i druge nedoumice

Smena generala Zdravka Ponoša, načelnika Generalštaba Vojske Srbije, zvanično je počela 19. decembra 2008. godine²⁴² u Domu garde u Topčideru, kada se na prijemu što su ga – povodom novogodišnjih i božićnih praznika – zajedno upriličili ministar odbrane i načelnik Generalštaba, ovaj drugi nije pojavio. Na konferenciji za novinare, koja je održana dva dana kasnije, Dragan Šutanovac je medijima ponudio obilje podataka o rezultatima (naravno, i reformskim) koje su Ministarstvo odbrane i Vojska postigli u 2008. Na pitanje novinara zašto se načelnik Generalštaba nije pojavio na prijemu 19. decembra, Šutanovac je odgovorio da za razloge treba pitati Ponoša.²⁴³

Smena general-potpukovnika Zdravka Ponoša sa mesta načelnika Generalštaba Vojske Srbije bila je očekivana i dugo pripremana. Činjenica da je do nje došlo uoči Nove godine (30. decembra 2008) svedoči da je samo tražen pogodan trenutak kako bi potres bio što manji. A usledila je nakon što je Rusija definitivno dobila energetske sporazum i pošto je prevaziđeno neslaganje unutar vlade (Dinkić) protiv tog sporazuma. To je dokaz više o pobedi konzervativne proruskog struje što Srbiju sve više udaljava od evroatlantskih organizacija. Protiv generala Ponoša vođena je žestoka kampanja, od njegovog postavljanja na tu funkciju u konzervativnim krugovima (vojni klub penzionera, stare strukture i Rusija). Njegov greh se sastoji prvenstveno u reformama koje je preduzeo kako bi vojsku Srbije što više približio standardima NATO, a time i članstvu u toj organizaciji. Očigledno je da je i predsednik Boris Tadić pod pritiskom, jer je Zdravko Ponoš svoje vreme bio njegov lični izbor.

Smena Ponoša je najavljivana u više navrata, a medijski je obrazlagana razlikama u koncepciji sa Ministarstvom odbrane. Ponoš je u vezi sa

242 I. Pejčić: "Prijem bez načelnika Generalštaba", *Danas*, vikend izdanje 20-21. decembar 2008.

243 I. Pejčić: "Dragan Šutanovac: Za razloge nedolaska na prijem pitajte Ponoša", *Danas*, 22. decembar 2008.

time dao intervju dugogodišnjem vojnom komentatoru Ljubodragu Stojadinoviću u *Politici*. Zanimljivo je da svi komentatori ove smene ističu Ponoševu profesionalnost, a kao glavna primdba se navodi upravo činjenica da se javno oglasio, što je navodno protivzakonito. Tadić je u obrazlaganju svoje odluke o smeni istakao da, "svako tu ima svoj deo odgovornosti, ali istovremeno je apsolutno nedopustivo da se krši vojna disciplina u ovako važnom sistemu kao što je sistem odbrane i da se pitanja koja se tiču budućnosti našeg sistema odbrane raspravljaju na jedan neadekvatan način u medijima".²⁴⁴

Očigledno da je njegova smena dobro izrežirana da bi se u javnosti ostavio što manji prostor za razne špekulacije. Najpre je plasirana teza o dubokom animozitetu dva ključna čoveka u vojsci, Šutanovca i Ponoša, da bi kasnije, zahtevom radikala, bila plasirana i potreba da se izvrši revizija poslovanja Ministarstva odbrane. To ne isključuje i smenu samog Šutanovca, s time što je za predsednika Tadića to mnogo teži posao s obzirom na njegovu poziciju u Demokratskoj stranci. Već duže vreme u javnosti se špekuliše sa navodnim sukobom između Tadića i Šutanovca.

Reakcije na smenu Ponoša su površne što dodatno ukazuje na režiranost smene. Nijedan vojni analitičar nije se usudio da osvetli njenu pravu pozadinu, fokusirajući se uglavnom na njegovo kršenje hijerarhije. Sve reakcije ističu da je takav epilog bio očekivan. Vojni analitičar Zoran Dragišić smatra da je Tadić povukao potez koji mu je bio jedini na raspolaganju. Ističe da je "od samo početka sukoba Ponoša i ministra odbrane Dragana Šutanovca bilo je jasno da je Ponoš kao vojnik slabija strana i da može da izvuče deblji kraj". Milan Miljalkovski je izjavio da smena načelnika neće uticati na sistem odbrane. Miroslav Lazanski, koji je od samog postavljanja Ponoša na funkciju načelnika pisao komentare protiv njegovih reformskih poteza, ističe da je istupanje smenjenog načelnika "potpuno netipično za demokratske države". Ivica Dačić, ministar policije, rekao je da su Ponoševe izjave sigurno neprihvatljive za liniju komandovanja i vojnu strukturu, ali i da teme o kojima je govorio zaslužuju da se o njima raspravlja. Portparol DS, Nada Kolundžija, izjavila je da je razrešenje Ponoša "logična posledica načina na koji je general pokušao da reši problem". Šef poslaničke

grupe SRS Dragan Todorović izjavio je da je Boris Tadić uvažio zaključak Odbora za odbranu i bezbednost – da je njegovo istupanje u javnosti dovelo u opasnost civilnu kontrolu vojske, ali da se “ne sme stati na pola puta”. Šef poslaničke grupe socijalista Branko Ružić izjavio je da je smena Ponoša posledica neprimerenog odnosa između resornog ministra i načelnika Generalštaba. Forum za bezbednost i demokratiju ocenio je da je razrešenje Ponoša “ispravno i jedino moguće”. FBD smatra pogrešnim i štetnim sve one reakcije javnosti koje razrešenje generala Ponoša tumače kao poraz reformskih opredeljenja u sistemu odbrane Srbije na njenom putu ka Evropskoj uniji i na putu prihvatanja bezbednosnog sistema EU. Branko Krga, bivši načelnik Generalštaba, smatra da je “Ponoš imao i druge mogućnosti da ukaže na probleme po sistem odbrane do kojih dovodi nedostatak strateških dokumenata, a ne preko medija”. Istovremeno smatra da “ceo ovaj slučaj može da ima i pozitivnu stranu ukoliko ubrza proces donošenja strateških dokumenta bez kojih ne mogu da se definišu pravci reforme sistema odbrane i bez kojih ni vojska ne može da se transformiše”²⁴⁵

Međutim, da postoji i pritisak i na Šutanovca ukazuje i izjava bivšeg generala Božidara Delića, sada član Napredne stranke, koji je za Parvdu, inače radikalni list koji od početka vodi kampanju i protiv Šutanovca i protiv Ponoša, rekao da se „Tadić stavio na Šutančevu stranu, stranu kriminalnih radnji“. On dalje nagoveštava da, „ipak, kriminal nikad ne zastareva i ministar odbrane će morati, kad-tad, da odgovara za malverzacije u vojsci.“ On takođe nagoveštava da će „Ponoš najverovatnije otići u Brisel, i ranije je bilo sličnih nagoveštaja“²⁴⁶

List *Danas* u redakcijskom komentaru ukazuje da je Tadić smenjivanjem Ponoša poručio “kako vojsci tako i policiji i službama bezbednosti, da Srbija može biti demokratska, stabilna i sigurna za sve građane samo pod uslovom da svi poštuju pravila”²⁴⁷ Međutim, nedeljnik *Svedok*, inače blizak vojnim krugovima, tvrdi da je “sukob niskog intenziteta koji se dogodio između vrha Generalštaba i Ministarstva odbrane Srbije ogolio

245 *www.b92.net*, 30. decembra 2008.

246 *Pravda*, 5. januar 2009.

247 *Danas*, 5. januar 2008.

unutrašnje sukobe u najjačoj stranci Srbije”, te da je “ovo samo prvi čin u predstavi kojoj se kraj ne vidi”²⁴⁸

Podsećanja radi, medijska kampanja protiv D. Šutanovca i Z. Ponoša vođena je od njihovog postavljenja na te funkcije i to pre svega, iz krugova starih vojnih struktura, radikalne strane, te određenih delova Akademije i SPC. Od početka se osporava opredelenje Srbije za evroatlantske integracije. *Partnerstvo za mir* (Riga 28-29 novembar 2006) dočekano je kao veleizdaja, a potpisivanje Sporazuma sa SAD o prelasku njihovih trupa preko Srbije, Vojislav Koštunica je komentarisao na sledeći način: kao članovi Poartnerstva za mir mnogo je veća izvesnost da sačuvamo integritet Srbije i da će Kosovo i Metohija ostati u Srbiji sa adekvatno visokom autonomijom.”²⁴⁹

Vojska Srbije je upravo kroz članstvo u *Partnerstvu za mir* uspela na putu ka transformaciji. Ipak, ona je za sada samo na nivou tehničkih promena. Suštinske reforme u vojsci nisu moguće bez fundamnetalne transformacije društva na političkom, ekonomskom i kulturnom planu. Isto tako, reforme armije nisu moguće bez značajnih finasijskih sredstva.

NATO ne spada u prioritete ove vlade na šta je Vuk Jeremić, ministar spoljnih poslova, ukazao u intervjuu u *Politici*. On kaže: „Što se tiče integracija u evroatlantske strukture mislim da već dovoljno blisko saradujemo sa svim susedima na otklanjanju zajedničkih pretnji“.²⁵⁰

Međutim, Vojislav Koštunica je iskoristio formiranje kosovske vojske i doveo u pitanje Partnerstvo za mir: „Ako NATO pakt ignoriše zahtev Srbije da odmah rasformira vojsku Kosova, u tom slučaju Narodna skupština treba da zauzme stav o daljem učestvovanju, odnosno zamrzavanju statusa Srbije u programu za Partnerstvo za mir sa NATO paktom“.²⁵¹

Sve do 30. decembra medijski prostor Srbije bavio se nagađanjima o tome zašto je došlo do “kratkog spoja” između ministra odbrane i načelnika Generalštaba, i da li je to “kratki spoj” ili nešto ozbiljnije, kako

248 *Svedok*, Prof.dr Svetozar Radišić, „Da li se smenjenom generalu ipak smeškaju prestižna mesta“, 13. januar 2009.

249 *Obrana*, „Prekretnica u razvoju“, br.30, 15. decembar 2006, p.17.

250 *Politika*, 4. januar 2009.

251 *www.dss.org.yu*, 26. januar 2009.

će predsednik Boris Tadić rešiti taj slučaj, i tako redom. Najzad, vrhovni komandant je “povukao odlučan potez” i – smenio je Zdravka Ponoša.²⁵² Tadić je javno saopštio da je Ponoša smenio “isključivo zbog kršenja vojnih pravila koja su striktno definisana...” Nakon toga je usledio vrlo intrigantan deo Tadićevog obrazloženja: “Što se tiče generala Ponoša, mogu da kažem da je to jedan od najboljih oficira ne samo u našoj zemlji, nego u ovom delu Evrope. To je general u koga je Srbija mnogo uložila...”²⁵³ I tu treba zastati iz nekoliko razloga.

Prvo, prilično je diskutabilna poslednja citirana Tadićeva rečenica, jer je srednju vojnu školu i Tehničku vojnu akademiju Zdravko Ponoš završio u Zagrebu, a malo je verovatno da je ova hronično siromašna država njegovo profesionalno usavršavanje na Zapadu podržala ikakvim, a kamoli velikim novcem. Drugo, ako bismo prihvatili Tadićevo objašnjenje kao iskreno, tim više je teško shvatiti zašto se on tako olako lišio usluga svog odličnog generala koji je tako uspešno vodio Vojsku reformskim kolosekom! I treće, u istoj izjavi stoji ovo upozorenje: “Svi pripadnici Vojske, policije i službi bezbednosti trebalo bi dobro da shvate ovu odluku...”²⁵⁴ Iz čega logično sledi da je jedan od razloga Ponoševe smene i taj – da bi se predupredila erozija vojne discipline!

Malo ko je u to mogao poverovati. Očigledno je da su suštinski razlozi Ponoševe smene sistemske naravi. Nema ubedljivih dokaza da je politički vrh čvrsto odlučio da vodi državu i društvo ka Evropskoj uniji. Verbalna “opredeljenja za Evropu”, koja neretko pominju političari iz aktuelne vlasti, ukazuju na utilitarizam. S druge strane, državni vrh, izgleda i general-ski kor, kao da su tek sada “otkrili” Rusiju i Kinu pa bi hteli da se i vojno okrenu ka njima. A na trećoj strani je “pusto” Kosovo kojeg se “Srbija nika-da neće odreći”! Tu su prepreke koje general Ponoš, kao vodeći čovek vojnog reformskog tima, nije mogao da savlada.

Uostalom, svoj sudar sa ministrom odbrane Draganom Šutanovcem general je javno izneo. Evo kako je to prezentovano u nedeljniku Vreme od 25. decembra: “... Šutanovac se pohvalio radom svog ministarstva: u 2008.

252 Ekipa Politike, 31. decembar 2008: “Tadić podržao ministra”.

253 Isto.

254 Isto.

godini dodijeljeno je 1247 stanova pripadnicima oružanih snaga; plate su povećane za 30 odsto; u jedinice se isporučuje više suvremene opreme nego u prethodne tri godine; remontovano je deset aviona i četiri helikoptera, kupljeno je deset izviđačkih bespilotnih letjelica i, konačno, Vojska je povratila ugled u društvu što pokazuje rekordan odziv decembarske klase regruta od 98 odsto”.²⁵⁵

Pozivajući se na beogradski dnevni list *Alo*, kome je general Ponoš dao intervju, autor teksta u nedeljniku *Vreme* navodi Ponoševu opovrgavanje “hvalospjeva” ministra Šutanovca. “Prvo stanovi: ‘Dobro je što je rešeno 1200 stambenih pitanja i nije važno što je 900 samo prenamena stanova u kojima su ljudi već stanovali jer su bili službeni, a sada im je data mogućnost da ih otkupe. Nije ni važno što nije ni započeta gradnja nekih stanova, već se završavaju neki koji su odavno započeti, pa smo im stavljali samo stolariju.’

Slijede plate: ‘Niko ne spori da je dobro što smo dobili povećanje plata, ali to je rezultat ušteda, smanjili smo broj garnizona za pola i zaveli domaćinsko poslovanje u Vojsci.’ Zatim vojne nabavke: ‘Ove godine smo imali solidan budžet od 860 miliona evra, sa tim može mnogo da se uradi. Došli smo u situaciju da te pare nisu potrošene, a imamo i te kako potrebe. Nijedna velika nabavka nije realizovana.’ Pa remontovanje letjelica: ‘Neke smo remontovali, ali mnogima ističu rokovi. Sada imamo više neispravnih letjelica u *Momi Stanojloviću* nego što ih imamo ispravnih zajedno i u Lađevcima i u Batajnicima.’

I konačno, nekoliko riječi generala Ponoša o rekordnom odzivu regruta od 98 odsto: ‘To je velika farsa. Mi planiramo da nam u Vojsku dođe 5000 vojnika po uputnom roku, ali Ministarstvo mora da pošalje 26 000 poziva da bi nam došlo 4800 regruta’ “.²⁵⁶ “Suštinsko nezadovoljstvo načelnika Generalštaba temelji se, kako je rekao, na zaustavljanju reforme oružanih snaga, nedomaćinskom poslovanju (‘Izgubili smo na kursnim razlikama oko 4000miliona dinara. Umesto da smo plaćali kada je kurs bio povoljan, ispod 80 dinara, plaćamo sada kada je kurs 87 dinara.’), te na dovođenju odbrambene moći u pitanje: ‘Sistem ima oko 39.000 ljudi, a

255 Filip Švarn: “Ponos i Ponoš”, nedeljnik *Vreme*, 25. decembar 2008.

256 Isto.

u Vojsci oko 29.000, a 10.000 u Ministarstvu. Savremene vojske, pa i naša, organizuju se u snage za hitno reagovanje koje inače ima oko 25 odsto, a 75 odsto čine glavne snage. Neka mi neko kaže gde da računamo svih 10.000 ljudi na plati u Ministarstvu. Čemu služi 15 generalskih mesta u Ministarstvu odbrane?’

General Ponoš je u intervjuu za Alo rekao da je i ranije u raznim prilikama upozoravao o navedenom, da je prestao da dolazi na kolegijume ministra odbrane, a da kada ni to nije zabrinulo Šutanovca, nije mu preostalo ništa drugo nego da izostane sa prijema jer: ‘Nije imalo šta da se slavi’.²⁵⁷ Ponoš je pao, ali neke bitne dileme su ostale.

Zaključak

Vojska Srbije je u drugoj polovini 2006, zatim 2007. i u prvoj polovini 2008. zaista bila u reformskom zamahu. Vojska je prednjačila u reformi u sistemu odbrane i u sektoru bezbednosti, međutim, refome države i društva osetno su zaostajale. Taj trend je bio neodrživ na dužu stazu. Tim pre što se reorganizacija u Vojsci odvijala vrlo brzim tempom na koji nisu navikli ni država ni društvo.

Bez jasne orijentacije Vlade, koja se sada kreće između Zapada, Istoka, nekadašnjih nesvrstanih zemalja i Kosova, ne može se očekivati da Vojska ima definisano strateško kretanje. U sadašnjoj konstelaciji žrtvovan je Zdravko Ponoš, čija smena se u javnosti tretirala kao personalni problem. Očigledno je da je pritisak bio na usposravanju kretanja ka NATO, kad već nisu mogli potpuno da ga zaustave.

Policija: dinamika bez suštinskih promena

Najvažniji događaji u 2008. godini, kada je reforma policije i obaveštajno-bezbednosnog sistema Srbije u pitanju, vezani su za održane predsedničke i vanredne parlamentarne izbore, koji su zaustavili sve reformske procese i doveli do kadrovskih promena na čelu Ministarstva unutrašnjih poslova i Bezbednosno-informativne agencije.

U toku 2008. godine nije bilo novih zakonskih projekata kojima se reguliše oblast nacionalne bezbednosti, niti je bilo nekih značajnijih reformskih poteza u Ministarstvu unutrašnjih poslova i Bezbednosno-informativnoj agenciji. Međutim, nekoliko značajnih događaja, kao što je saobraćajna nesreća koju je doživeo tadašnji ministar unutrašnjih poslova Dragan Jočić, reakcija policije na demonstracije koje su se dogodile nakon proglašenja nezavisnosti Kosova je, dolazak Ivica Dačića na čelo policije nakon formiranja nove Vlade, smena Radeta Bulatovića sa mesta direktora BIA nakon izbora i dolazak Saše Vukadinovića na to mesto. Zatim, hapšenje Radovana Karadžića i demonstracije Srpske radikalne stranke tim povodom, na kojima je teško poveden demonstrant Ranko Panić, koji je nakon nekoliko dana preminuo od posledica zadobijenih povreda, hapšenja različitih „mafija“, brojni primeri policijske torture širom Srbije, uporno odbijanje BIA da dostavi informacije na zahtev poverenika za informacije od javnog značaja i drugi događaji predstavljaju okvir u kome treba ceniti dostignuća u reformi policije i obaveštajno-bezbednosnog sistema Srbije u toku 2008. godine.

Saobraćajna nesreća koju je doživeo ministar unutrašnjih poslova Dragan Jočić u noći između 25 i 26 januara 2008. godine na autoputu Beograd –Niš kod Velike Plane, dovela je do faktičke smene na čelu MUP-a. Tadašnji premijer Vojislav Koštunica je odbio da predloži novog ministra, iako je bilo očigledno da su povrede Dragana Jočića takve prirode da on neće moći da nastavi sa obavljanjem svoje dotadašnje funkcije. Javnost je posebnoanimalo ko će operativno voditi Ministarstvo unutrašnjih poslova

i ko će umesto Jočića donositi najvažnije odluke za funkcionisanje policije i drugih delova Ministarstva. Prema važećem Zakonu, na čelu policije se nalazi direktor policije koji je profesionalac i operativno rukovođenje policijskim snagama se nalazi u njegovoj nadležnosti, što je donekle razjasnilo situaciju. Međutim, političko rukovođenje policijom, odnosno odluke da se policijske snage upotrebe ili ne upotrebe u određenim situacijama svakako nadilazi kompetencije direktora policije, što se veoma brzo pokazalo na primeru nasilnih demonstracija u Beogradu i drugim gradovima Srbije povodom proglašenja nezavisnosti Kosova.

Demonstracije koje su se dogodile u Beogradu u nedelju 17. februara uveče poprimile su nasilan karakter, razbijen je Mekdonaldsov restoran na Terazijama, zgrada Ambasade Republike Slovenije, prostorije LDP-a, više automobila i izloga prodavnica. Demonstranti su, takođe pokušali da napadnu Ambasadu SAD, ali ih je policija u tome sprečila. Prilikom ovih demonstracija policija je veoma blago reagovala, nisu pohapšene vođe huliganskih grupa, povređeno je preko četrdeset policajaca i među stručnjacima je ostao utisak da je policija neke propuste namerno učinila, posebno ako se ima u vidu blagonaklon stav, tada vladajuće, DSS prema nekim od organizacija koje su stajale na čelu ovih demonstracija.

Demonstracije koje je zakazala Vlada Srbije za četvrtak 21. februara, pod nazivom narodni miting „ Kosovo je Srbija“, koje su u suštini bile stranački skup DSS-a i njemu srodnih političkih partija, takođe se pretvorio u nasilje u kome je zapaljena zgrada Ambasade SAD u kojoj je demonstrant Zoran Vujović izgubio život. Tokom trajanja ovih demonstracija policijske snage uopšte nisu štatile zgradu Ambasade SAD i drugih ambasada koje su tom prilikom napadnute, a intervenisale su tek kada je zgrada već bila zapaljena. Izvori iz policije navode da su imali naređenje da ne intervišu, što je i dovelo do velikih nereda, pljački prodavnica, smrti jednog demonstranta i povređivanja većeg broja ljudi. Očigledno je da je takvo naređenje policiji izdao neko iz Vlade, a s obzirom na činjenicu da je ministar tada bio u bolnici, niko nije pozvan na odgovornost. Pitanje ko je tada rukovodio policijom, još jednom je ostalo bez odgovora. U javnosti se spekulisalo da su policijom rukovodili šef kabineta Vojislava Koštu-

nice Aleksandar Nikitović i sekretar Vlade Dejan Mihajlov, što nikada nije potvrđeno, niti demantovano.

Ministra Jočića zvanično je zamenjivala Mirjana Orešanin, tada državni sekretar u MUP-u, ali je bilo očigledno da ona nije imala nikakvu faktičku moć. Posebno je stručnu javnost iritirala njena izjava da je u noći demonstracija policijom operativno rukovodio ministar Jočić iz bolničke sobe, kao i da je on lično naredio intervenciju SAJ-a protiv demonstranata. Na sednici Saveta za nacionalnu bezbednost koja je održana nakon nereda i trajala je pet sati, pohvaljen je rad policije tokom trajanja demonstracija, što je izazvalo dosta negodovanja u stručnoj javnosti. Nakon sednice Saveta javnosti se obratila državni sekretar u MUP-u Mirjana Orašanin, sa obrazloženjem da je policija pravilno postupila što je dopustila da huligani naprave nered, a da je Savet pohvalio rad policije i direktora Veljovića. Očigledno je da je tadašnja Vlada isturila Mirjanu Orešanin i Milorada Veljovića kao glavne krivce za ono što se događalo na ulicama Beograda, a da su prave krivce, koji su se svakao nalazili među političarima prikrila i ceo događaj minimizirala i prebacila na politički teren. Ovaj događaj pokazao je svu podeljenost u tadašnjoj Vladi, jer ministri iz DS-a nisu učestvovali u svim ovim aktivnostima. Ovaj događaj pokazao je i apsolutnu politizovanost policije i MUP-a, koji su umesto zaštite javnog reda i mira, što im je zakonska obaveza, štitili politiku tada vladajuće DSS i premijera Vojislava Koštunice.

Nakon održanih parlamentarnih izbora u maju 2008. godine, formirana je Vlada, na čije čelo je došao Mirko Cvetković, kadar DS-a, a na čelo MUP-a Ivica Dačić, predsednik SPS-a, na čelo BIA Saša Vukadinović, dotada načelnik uprave za izvršenje sankcija u ministarstvu pravde i nekadašnji načelnik SUP-a Kruševac.

Dolazak na mesto ministra unutrašnjih poslova za Ivicu Dačića je bila dobra prilika da reformama – unutar policije pokaže da je istinski raskinuo sa politikom Slobodana Miloševića i da se srpskoj i međunarodnoj javnosti pokaže kao moderan proevropski političar. Od Ivica Dačića se očekivalo da izvrši kadrovske promene u MUP-u, što je manje važan deo reforme, ali i da predloži novi zakon kojim bi se izvršila čuvena „tri de“ (depolitizacija, decentralizacija i demilitarizacija) policije, koji se očekuju

još od 5. oktobra, ali ni jedna Vlada od tada do danas nije imala dovoljno hrabrosti i znanja da se uhvati u koštac sa ovim problemima.

Saša Vukadinović je do tada bio nepoznat široj srpskoj javnosti, a kao njegova glavna referenca navođeno je hapšenje tzv. „Jotkine grupe“. Od Saše Vukadinovića očekivalo se, pre svega, da BIA očisti od starih kadrova koje je Rade Bulatović ponovo aktivirao, da mladim kadrovim koji su primljeni u vreme Radeta Bulatovića omogući kvalitetnu edukaciju, da predloži donošenje novog Zakona o BIA, odnosno da se prevaziđe stanje u obaveštajno-bezbednosnom sistemu nastalo donošenjem Zakona o osnovama obaveštajno-bezbednosnog sistema iz 2007. godine, koji je doživljen samo kao prelazno rešenje neophodno radi raspisivanja predsedničkih izbora. Od novog zakona očekuje se da ustanovi efikasan i efektivan sistem kontrole i stvori uslove za razvoj profesionalne, efikasne i moderne obaveštajno-bezbednosne zajednice.

Prvi izazov za novog ministra unutrašnjih poslova i direktora BIA, bilo je hapšenje Radovana Karadžića i demonstracije koje su se dogodile nakon toga. Ivica Dačić je na sednici skupštinskog Odbora za bezbednost 28. jula 2008. godine zvanično izjavio da MUP nije povezan sa hapšenjem Radovana Karadžića, već da su hapšenje izvršile „službe“. Međutim, Ivica Dačić nije naveo o kojim se službama radi, što je dovelo do raznih špekulacija i glasina da su Radovana Karadžića uhapsili pripadnici neke strane službe. Ove glasine su naročito dobile na intenzitetu nakon što su BIA i VBA iznele tvrdnje da oni nisu uhapsili Radovana Karadžića. Sednici Odbora za odbranu i bezbednost nije prisustvovao direktor BIA Saša Vukadinović, što je izazvalo proteste radikala i sumnje da BIA nešto krije.

Slučaj Radovana Karadžića, odnosno njegovo skrivanje pod lažnim identitetom Dragana Dabića, otvorilo je brojna pitanja koja se odnose na funkcionisanje policije i službi bezbednosti u Srbiji. Pitanje ko je i po čijem nalogu izdao lična dokumenta Radovanu Karadžiću?, ostalo je bez odgovora, a tim povodom nije pokrenuta ozbiljna istraga. Tvrdnje da je BIA imala dojave da je dr Dragan David Dabić, koji se bavi alternativnom medicinom, zapravo Radovan Karadžić a da na njih nije reagovala, takođe nisu demantovane niti potvrđene, niti je pokrenuta istraga tim povodom. Na osnovu svega toga može se zaključiti da unutar policije i BIA još uvek

ne postoji spremnost da se raščisti sa nasleđem prošlosti i da su unutar službe još uvek prisutna razna „bratstva“ koja funkcionišu iznad i izvan sistema.

Protesti koje je povodom hapšenja Radovana Karadžića organizovala Srpska radikalna stranka, prerasli su u nasilje u kome je oko osamdeset ljudi povređeno, demonstrant Ranko Panić je nakon nekoliko dana podlegao povredama zadobijenim tokom demonstracija, teže je povređen funkcioner SRS Borislav Pelević, policija je istukla, tada, Generalnog sekretara SRS Aleksandra Vučića, polomljeni su izlozi na prodavnicama, uništene trafike, polomljeni saobraćajni znaci, razlupani automobili i izazvano veliko uznemirenje građana.

Nakon demonstracija tadašnje rukovodstvo SRS je optuživalo državni vrh na čelu sa predsednikom Tadićem da direktno stoje iza nasilja koje se događalo na ulicama i da su oni organizovali huligane koji su napali policiju u cilju kompromitacije mirnog protesta SRS. Pored SRS oštre primedbe na rad policije tokom demonstracija stigle su i iz nekih medija zbog prebijanja novinara Agencije *Beta* Miloša Đorelijevskog. Ministar Ivica Dačić je akciju policije okarakterisao kao zakonitu i ograničenu isključivo na zaštitu javnog reda i mira i zaštitu vlastitih pripadnika od napada huligana.

Smrt demonstranta Ranka Panića izazvala je nove proteste i zahtev da se ispituju sve činjenice u vezi sa nastankom povreda koje su dovele do smrti, kao i da se pokrene krivični postupak protiv policajaca koji su za to odgovorni. Međutim, radna grupa MUP-a, je prema izveštaju koji je ministar Ivica Dačić dostavio Skupštini Srbije, ustanovila da policija nije kriva za smrt demonstranta Ranka Panića, a da se u slučaju prebijanja Aleksandra Vučića radilo o prekoračenju ovlašćenja, zbog čega su neki policajci suspendovani, ali je nakon toga Dačić ponovo najavio istragu o čijim rezultatima se do danas ništa ne zna.

U toku 2008. godine bilo je nekoliko spektakularnih hapšenja, pred kamerama, od kojih je hapšenje proslavljenog fudbalera Dragana Džajića izazvalo najviše negodovanja u javnosti. Spektakularna hapšenja poznatih ličnosti u prisustvu medija, pored samoreklamerstva rukovodstva policije, u stručnoj pravničkoj javnosti Srbije doživljavaju se i kao svojevrstan

pritisak na pravosudne organe, a posebno na istražne sudije koji pod pritiskom javnosti moraju da odrede pritvor, bez obzira na vrstu krivičnog dela ili druge zakonske okolnosti na osnovu kojih se odeduje pritvor.

Policija je u toku prošle godine prvi put stupila u štrajk zbog sindikalnih razloga. Pripadnici beogradske Interventne brigade stupili su u štrajk zbog preopterećenosti i loših uslova rada. Nakon ovog protesta pokrenuto je pitanje kadrovske popunjenosti u policiji, kao i pitanja vezana za organizaciju rada, u kojoj je uočeno mnoštvo propusta.

Poseban interes javnosti izazvao je odgovor BIA Inicijativi mladih za ljudska prava na zahtev da se obelodani broj prisluškivanih ljudi u Srbiji. BIA je po prvi put odgovorila na takve zahteve, što je ocenjeno kao napredak, ali je sadržaj odgovora da Agencija ne poseduje takav dokument bio razočaravajući.²⁵⁸ Poverenik za informacije od javnog značaja Rodoljub Šabić, istakao je da u odnosu BIA prema dostupnosti informacija nije došlo

258 Posle tri godine ignorisanja zahteva nevladine organizacije Inicijativa mladih za ljudska prava za dobijanje informacija o nadzoru i snimanju telefonskih i drugih razgovora, Bezbednosno-informativna agencija je dostavila odgovor. Ali, umesto da navede tačan broj, tajna služba je u dopisu pomenutoj organizaciji navela da nema podatke o tome koliko je ljudi prisluškivano tokom 2005.

U BIA nezvanično objašnjavaju da su ispunili ono što zakon propisuje – odgovorili su na zahtev, ali nisu dostavili traženi podatak, jer ne postoji kao „jedinstven dokument“. Po tumačenju pravnika tajne službe, prema Zakonu o dostupnosti informacija, državna institucija kojoj se podnosi zahtev za objavljivanje odgovarajućih podataka nije u obavezi da sačinjava novi dokument koji se traži ako on već ne postoji u formi dokumenta.

Isti zahtev upućen je i Vojnobezbednosnoj agenciji koja je odgovorila da je tokom 2007. prisluškivala 35 ljudi osumnjičenih za izvršenje krivičnih dela za čije suzbijanje su zaduženi vojni kontraobaveštajci. Tada je ista nevladina organizacija tražila „podatak o broju naredbi koje je VBA primila od nadležnog istražnog sudije, a za primenu nadzora i snimanja telefonskih i drugih razgovora“.

Ministar odbrane Dragan Šutanovac kasnije je doneo odluku o ukidanju vrste i stepena tajnosti sa dokumenta VBA, kako bi informacija bila dostavljena. Kako je 14. oktobra 2008. godine objavljeno na sajtu Ministarstva odbrane, VBA je tokom 2007. godine primila 35 naredbi nadležnog istražnog sudije za primenu nadzora i snimanja telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optička snimanja lica. (*Politika*, 9. decembar 2008.)

do bitnijeg pomaka. Pored toga, ni izveštaji koje je BIA podnosila Narodnoj Skupštini nisu bili dostupni javnosti, čak ni u onim delovima koji nisu sporni za javno objavljivanje.

Kada je o celokupnom stanju u policiji i BIA u 2008. godini reč, možemo zaključiti:

- Prošla godina je bila godina izbora i smene na čelu MUP-a i BIA su obeležile prethodnu godinu;
- U toku 2008. godine nije bilo značajnijih reformskih koraka u ovoj oblasti;
- Dolazak novih ljudi na čelo MUP-a i BIA nije bio praćen bitnom promenom u načinu rada ovih službi;
- Ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić nije najavio depolitizaciju, demilitarizaciju i decentralizaciju MUP-a;
- Nije najavljeno ni donošenje novog zakona o policiji, koji bi bio neophodan radi nastavka reformi;
- Policija i dalje veoma često vrši zloupotrebe svojih ovlašćenja i postoje brojni primeri policijske torture, posebno u unutrašnjosti Srbije;
- Nije najavljeno ni donošenje novog Zakona o BIA, ni ostalim obaveštajno-bezbednosnim službama;
- Nije formirana Kancelarija Saveta za nacionalnu bezbednost, koja je neophodna da bi ovo telo moglo normalno da funkcioniše i kako bi se njegove odluke sprovodile u praksi;
- BIA i dalje ne dostavlja informacije na opravdane zahteve građana i Poverenika za informacije od javnog značaja;
- BIA i policija i dalje ne uspevaju da pronađu Ratka Mladića, a brojni događaji povezani sa hapšenjem Radovana Karadžića i nestankom otisaka Ratka Mladića pokazuju da su stare strukture još uvek veoma jake unutar ovih službi

III

Sloboda vere

Sloboda vere – između Ustava, Zakona i Registra

U izveštaju Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije, nezavisnog tela Saveta Evrope, moglo se pročitati niz ocena vezanih za neustavni karakter Zakona o crkvama i verskim zajednicama ili „za proizvoljnu primenu ovog zakona“. Ukazujući na napade na pripadnike verskih manjina, Evropska komisija preporučuje srpskim vlastima da se bore protiv svake verske netrpeljivosti, u skladu sa članovima 48. i 81. Ustava Republike Srbije i da vlasti obezbede da se Krivični zakonik primenjuje prema licima koja počine krivična dela mržnje protiv pripadnika verskih zajednica i njihove imovine. Između ostalog, Komisija „preporučuje srpskim vlastima da snažnije podrže načelo odvojenosti države od crkve i da se zalažu za društvo u kojem će svako uživati punu slobodu misli, savesti i veroispovesti, ugrađenu u član 9. Evropske konvencije o ljudskim pravima“.

Stejt department, takođe, u svom poslednjem izveštaju, ocenjuje da Ustav Republike Srbije dozvoljava slobodu veroispovesti, ali Zakon o crkvama i verskim zajednicama diskriminiše verske grupe, a nekima uskraćuje pravni status.

Savet Evrope, OEBS i Venecijanska komisija odmah po usvajanju Zakona iznosili su kritike da pojedini članovi Zakona nisu uskladu sa Evropskom poveljom o ljudskim pravima, prvenstveno misleći na odredbe članova 18. i 19. koji sadrže diskriminatorne elemente, pojačane jula 2006. godine donetim podzakonskim aktom Pravilnikom o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica. Nakon donošenja Ustava Republike Srbije, došli su do izražaja svi nedostaci Zakona na koje je ranije ukazivano.

Tim povodom, Baptistička unija Srbije pokrenula je postupak pred Ustavnim sudom sa obrazloženjem da je Zakon o crkvama i verskim zajednicama neustavan, odnosno da postoje neusaglašenosti između odredbi Zakona i odredbi Ustava (članovi 21, 44. i 48.) koji se tiču verske

ravnopravnosti i zabrane diskriminacije. Ukazivano je i na odredbe člana 194. Ustava kojima se propisuje da svi zakoni i drugi opšti pravni akti doneseni u Srbiji moraju biti u skladu sa Ustavom.

Diskriminacija

Ministarstvo vera nebrojeno je puta naglašavalo da registracija verskih zajednica ne predstavlja uslov za ostvarivanje njihovih prava. Poslednji stav člana 7. Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica glasi: „Verska organizacija koja nema prijavu i koja ne želi da se upiše u Registar uživa verske slobode na osnovu Ustava i međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i slobodama veroispovedanja, u skladu sa čl. 1, 2. i 5. Zakona, osim ako je njeno delovanje u suprotnosti sa članom 3. Zakona.“ Međutim, ako se osvrnemo na pojedina pravna akta koja regulišu prava verskih zajednica na informisanje, videćemo da upis u Registar ima izuzetno važno ulogu u ostvarivanju ovih prava. Opšte obavezujuće uputstvo emitera (Kodeks ponašanja emitera) Republičke radiodifunze agencije (RRA) ističe da „emiteri ne smeju sprovoditi diskriminaciju pojedinaca ili društvenih grupa na osnovu pola, rasne, etničke, verske, socijalne ili nacionalne pripadnosti.“ U delu ovog propisa RRA koji se odnosi na tretman religije i verske programe, uputstva za emitere vezana za zaštitu crkava i verskih zajednica odnosne se isključivo na „priznate crkve i verske zajednice“: zabrana diskriminatorskog i uvredljivog tretiranja verskih shvatanja i učenja, obaveza sprečavanja omalovažavajućih, vređanja i ismejavanja simbola i učenja, obaveza utvrđivanja kvota verskog sadržaja, trajanja ove vrste programa proporcionalno procentu zastupljenosti pripadnika u ukupnom stanovništvu itd. U istom odeljku Opšte obavezujućeg uputstva, u delu koji se odnosi na „sekte, fundamentalizam, terorizam“, RRA propisuje sledeće: „Emiteri moraju da prave jasnu razliku između priznatih crkvi i verskih zajednica, s jedne, i sekti, s druge strane. Svoje programe, u okviru

ustanova javnih radiodifuznih servisa i mimo njih, mogu imati samo crkve i verske zajednice registrovane kod Ministarstva vera. O sektama se može govoriti samo u kontekstu analize društvenih procesa.“²⁵⁹ Ovde treba napomenuti da se među devet članova Saveta RRA, „koji se biraju iz reda uglednih stručnjaka iz oblasti koje su od značaja za obavljanje poslova iz nadležnosti Agencije“, nalazi episkop jegarski Porfirije, kao jedino svešteno lice u ovom telu.

Ministarstvo vera Republike Srbije donelo je 22. decembra 2007. godine rešenje kojim se odbija zahtev za upis Eparhije Crnogorske pravoslavne crkve (CPC) za Srbiju u Registar crkava i verskih zajednica u Srbiji. U kratkom obrazloženju Ministarstva vera koje je upućeno sedištu CPC na Cetinju kaže se da upis Crnogorske pravoslavne crkve u Registar nije u saglasnosti sa Zakonom o crkvama i verskim zajednicama. Ovakva odluka ministra vera Radomira Naumova naišla je na oštre reakcije poverenika CPC u Srbiji i potpredsednika Skupštine Crne Gore koji tvrde da ovakva odluka predstavlja kršenje ustavnog prava o slobodi veroispovesti i međunarodnih konvencija o ljudskim pravima kojim se garantuje zaštita univerzalnih ljudskih sloboda i prava, kao i da zbog toga treba tražiti arbitražu međunarodnih institucija.²⁶⁰

Nekoliko meseci kasnije, u junu 2008. godine, Vrhovni sud Srbije uvažio je tužbu CPC, koja je u Crnoj Gori registrovana kao verska zajednica, i poništio rešenje Ministarstva vera RS, kojim je odbijen zahtev za upis eparhije CPC u Registar. Rešenje je poništeno zbog povrede pravila upravnog postupka, a u Ministarstvu vera je rečeno da su primedbe Vrhovnog suda proceduralne prirode, dok zakonitost suštine rešenja nije dovedena u pitanje, te da će Ministarstvo postupiti po sudskoj odluci i ponovo doneti rešenje o odbijanju zahteva za registraciju CPC u Srbiji.²⁶¹

Izbor novog/starog ministra vera u Vladi Republike Srbije, nakon iscrpnih postizbornih kombinovanja, u javnosti je često povezivano upravo sa statusom CPC u Srbiji. Profesor Bogoljub Šijaković, svojim političkim

259 Opšte obavezujuće uputstvo o ponašanju emitera: <http://www.rra.org.yu/files/1219133376kodeksponasanjaemitera.pdf>; *Danas*, 10. 06. 2008.

260 *Danas*, 08. 01. 2008.

261 *Danas*, 12. 06. 2008.; 18. 06. 2008.

angažmanom u Crnoj Gori i obavljanjem funkcije ministra vera u Saveznoj vladi SRJ, u periodu od 2000. do 2001. godine, ostao je upamćen po stavu da se Haškom tribunalu ne isporuče lica koja se nalaze u bekstvu pred zakonom, zatim svojom interpretacijom veronauke u državnim školama kao osnovnog ljudskog prava, nazivanjem boraca za ljudska prava „političkim kameleonima“ i sl. Međutim, ovde je važnije prisetiti se bar jedne od izjava nekadašnjeg ministra vera u Saveznoj Vladi SRJ kao što je: „U Crnoj Gori postoji grupa delikvenata koja je u cetinjskoj policiji formirala Udruženje zvano CPC“. Ministarstvo vera još uvek CPC kvalifikuje kao udruženje građana.

Prema Pravilniku o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica (član 2, stav 2) „u saglasju sa Srpskom pravoslavnom crkvom u Registar se upisuje i odgovarajuća organizaciona jedinica Rumunske pravoslavne crkve u Banatu.“ U svojoj rezoluciji od 1. oktobra 2008. godine o položaju nacionalnih manjina u Vojvodini i rumunske nacionalne manjine u Srbiji Parlamentarna skupština Saveta Evrope je u vezi sa rumunskom i vlaškom manjinom istakla načelni značaj Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina. Parlamentarna skupština je izrazila iznenađenje zbog dominantnog uticaja SPC na pitanje nepriznavanja RPC i pozvala vlast u Srbiji da rastereti Zakon o crkvama i verskim zajednicama od primene kanonskog prava jedne crkve na druge crkve. Srpska pravoslavna crkva, na ovaj način, ima dominantan uticaj u odlučivanju o tome da li će određene crkve i verske zajednice biti zvanično priznate, a ovakvim uplitanjem kanonskog i državnog prava SPC postaje deo aparata uprave. Ovakvo rešenje je protiv verskih prava i Ustava Republike Srbije.

Ovde je neophodno napomenuti da je Izvršno veće Vojvodine svojevremeno tražilo da se Rumunska pravoslavna crkva i Grkokatolička crkva uvrste u red „tradicionalnih“ crkava i verskih zajednica, ističući da je njihov pravni status u uskoj vezi sa ostvarivanjem nacionalnih prava pripadnika rumunske, odnosno rusinske i ukrajinske nacionalne manjine. I pored tvrde politike Vlade Republike Srbije, vojvođanska vlada svake godine novčano pomaže, pored ostalih, i rumunsku i rusinsku crkvu.²⁶²

262 *Danas*, 05. 08. 2008.

Prilikom posete Jehovininim svedocima, pomoćnik ministra vera izjavio je „da je Ustav najznačajniji pravni akt u zemlji, a njime je svim verskim zajednicama koje ne ugrožavaju državu dozvoljeno da deluju slobodno, bez obzira da li jesu ili nisu unete u pomenuti registar“. Zatim je, obrazlažući neke od ključnih razloga zbog kojih Jehovini svedoci nisu upisani u Registar crkava i verskih zajednica, pomoćnik ministra vera podsetio da su glavni razlozi „dosadašnje neke vrste nesprenosti“ da budu uneti u registar „zabrana članovima ove verske zajednice da primaju transfuziju krvi, kao i način na koji propovedaju svoju veru idući od vrata do vrata“.²⁶³

Pored navedene pravne diskriminacije, na žalost, održava se trend permanentne diskriminacije. Prema izveštaju Foruma 18²⁶⁴, norveške nevladine organizacije, od januara do oktobra 2008. godine zabeleženi su sledeći verski incidenti: grafitirani su pretećim porukama rimokatolički hram u Smederevu, adventistički hramovi u Sivcu, Kragujevcu, Kuli, Negotinu i Beogradu, zgrade Jehovinih svedoka u Sremskoj Mitrovici i Kruševcu; razbijeni su prozori na adventističkom Teološkom seminaru, adventističkim crkvama u Nišu, Kragujevcu i Užicu, Mormonskoj crkvi u Beogradu i Novom Sadu; kamenovani su Pentekostalna crkva u Kraljevu, hramovi Jehovinih svedoka u Beogradu, Vranju i Leskovcu ... U Jagodini su razvaljivana vrata adventističke crkve, u Novom Sadu je oštećen automobil adventističkog sveštenika, u Despotovcu je sveštenik SPC napao nekoliko Jehovinih svedoka, uništeno je nekoliko spomenika na katoličkom groblju u Beloj Crkvi, a jedan od najupšadljivijih incidenata dogodio se u Bajinoj Bašti kada je pet stotina huligana napalo Jehovine svedoke za vreme njihove službe i kamenovalo zgradu u kojoj je obavljana služba.²⁶⁵

Nakon incidenata u Kragujevcu, Leskovcu, Jagodini, Sivcu, kao i nasilja u noći 16. novembra 2008. godine u Beogradu, Hrišćanska adventistička crkva obratila se Savetu Evrope i OEBS-u tražeći pomoć u zaštiti za svoje

263 18. 12. 2008., U poseti Jehovininim svedocima: http://www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=224&Itemid=58

264 Forum 18: Serbia: religious freedom survey, February 2009: http://www.forum18.org/Archive.php?article_id=1260

265 Forum 18: Serbia: Violent attacks continuing, but mainly declining: http://www.forum18.org/Archive.php?article_id=1224;

građanske slobode i pravo na život. U saopštenju za javnost, Glavni odbor Hrišćanske adventističke crkve navodi da su se do sada „mnogo puta bezuspešno obraćali“ vlastima u Srbiji tražeći pomoć i zaustavljanje nasilja nad crkvom, njenom imovinom i vernicima. Povodom dosadašnjih molbi i apela nije bilo preduzetih mera u cilju sprečavanja nasilja, te su adventisti bili prinuđeni da se obrate međunarodnim institucijama. Podsećanja radi, krajem decembra 2007. godine, zbog sve češćih napada na njene hramove, Hrišćanska adventistička crkva je zatražila pomoć od premijera i predsednika Srbije, a istim povodom Centar za razvoj civilnog društva, u otvorenom pismu predsedniku Srbije, pozvao je nazaštitu prava protestantskih verskih zajednica. Otvoreno pismo predsedniku Srbije, povodom ispisivanja neprijateljskih poruka na hramovima u Sivcu i Kragujevcu, Hrišćanska adventistička crkva uputila je i krajem septembra 2008. godine²⁶⁶.

Muslimani u Srbiji

Nakon brojnih incidenata koji su potresali Sandžak tokom 2006. i 2007. godine, među kojima se posebno ističe onaj s početka oktobra 2007. godine, kada je nekoliko policajaca upalo u centralnu džamiju u Sjenici, sličan incident dogodio se 9. marta 2008. godine u Tutinu prilikom pripremanja bine za svečanost povodom postavljanja kamena temeljca za izgradnju medrese. Kao i mnogo puta pre toga, ovakvo delovanje organa izvršne vlasti, Ministarstva unutrašnjih poslova, prekršeni su članovi 11. i 44. Ustava Republike Srbije kojima se proklamuje odvojenost crkava i verskih zajednica od države i garantuje sloboda verskih zajednica da samostalno uređuju svoju unutrašnju organizaciju, verske poslove itd. Nakon napada policije na imame i vernike u Tutinu, pored reakcija predstavnika Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, reagovao je i Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini apelujući na relevantne međunarodne organizacije da reaguju na kršenje ljudskih prava muslimana u Srbiji i tražeći od vlasti u Beogradu da poštuje svoj vlastiti zakon o slobodi vere i pravo muslimana da svoja verska pitanja uređuju prema tradiciji svoje vere i prakse.

266 *Blic*, 26. 09. 2008.

Na ovaj apel Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, oštro i odlučno reagovalo je Ministarstvo vera Republike Srbije saopštenjem koje je usledilo kao odgovor na “neobjektivne, neodgovorne i politički tendenciozne ocene”. Ministarstvo vera Republike Srbije je potsetilo javnost “da je muslimane u Srbiji podelio i danas deli upravo onaj ko danas poziva vlasti u Beogradu da to ne čine.” Na poziv Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini upućen relevantnim međunarodnim organizacijama “da reaguju na flagrantno kršenje ljudskih prava muslimana u Srbiji”, Ministarstvo vera je reagovalo sledećim rečima: “Bezbednost, slobodu i prava muslimana u Srbiji krše jedino upravo muslimani koji podržavaju reisa Cerića i muftiju Zukorlića.”²⁶⁷ Ovakvo, otvoreno stavljanje na jednu od sukobljenih strana demonstrirano je i susretom ministra vera Radomira Naumova i reis-ul-uleme Islamske zajednice Srbije Adema Zilkića, kao i upriličavanjem prijema Islamske zajednice Srbije povodom Ramazanskog bajrama u Domu Narodne Skupštine Republike Srbije.

Ovakvo priklanjanje državnih organa jednoj strani i davanje jasnih signala koga oni podržavaju u ovom sporu, predstavlja grubo kršenje odredbi vlastitog zakona, tačnije člana 7. Zakona o crkvama i verskim zajednicama koji jasno ističe da „...država ne može ometati primenu autonomnih propisa crkava i verskih zajednica“.

Novi nesporazumi između sukobljenih organizacionih struktura Islamske zajednice nastali su početkom školske (2008/2009.) godine oko pitanja nadležnosti odabira i raspoređivanja veroučitelja u tutinskim i sjeničkim osnovnim i srednjim školama. Saopštenjem za javnost oglasila su se 23 smenjena veroučitelja iz Sjenice i Tutina, postavljena od strane Islamske zajednice u Srbiji, upozoravajući javnost „na samovolju direktora u tim školama koji im nisu dozvolili da izvode natavu islamske veronauke“. Mešihat Islamske zajednice u Srbiji najoštrije je osudio „kršenje verskih prava muslimana kroz ometanje održavanje veronauke.“

267 Saopštenje Ministarstva vera Republike Srbije: Ko deli muslimane u Srbiji i ko krši njihova ljudska prava u Srbiji (13.3.2008.), videti: http://www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=185&Itemid=68

Nekoliko nedelja kasnije, isprovocirani prisustvom predstavnika Islamske zajednice Srbije, predstavnici Islamske zajednice u Srbiji napustili su sednicu Komisije za veronauku Vlade Srbije. Delegacija Islamske zajednice u Srbiji smatrala je da je neprihvatljivo da u radu Komisije učestvuje predstavnik rivalske struje, a poziv upravo tih predstavnika tumačen je kao provokacija od strane Ministarstva vera. Nekoliko dana kasnije portparol Mešihata Islamske zajednice u Srbiji saopštio je da je „u cilju saniranja posljedica ugrožavanja procesa islamske vjeronauke u nekim sandžačkim školama, Radna grupa Mešihata Islamske zajednice sačinila plan reakcija kako bi se svakodnevna nepravda prema pripadnicima islama otklonila“. U skladu sa planom, predviđena su protestna okupljanja ispred škola u kojima se krši versko pravo. Tim povodom, glavni muftija Muamer Zukorlić uputio je pismo Predsedniku Republike kojim je upozorio na „pravno nasilje Ministarstva prosvete“ koje nije reagovalo na smenjivanje veroučitelja iz Islamske zajednice u Srbiji u školama u Tutinu i Sjenici.

Većinska crkva u Srbiji

Odsustvo bolesnog patrijarha, tj. njegov dug boravak na VMA, izazvalo je ozbiljnu institucionalnu krizu u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Oba redovna zasedanja Sabora SPC protekla su u znaku oštih rasprava i sukobljavanja oko pitanja izbora novog patrijarha. Pored ovog, za funkcionisanje većinske crkve u Srbiji veoma važnog pitanja, episkopi su su međusobno sporili oko brojnih, uglavnom hroničnih problema unutar SPC.

Redovnom majskom zasedanju Sabora, prethodio je spor između veoma uticajnih crkvenih velikodostojnika oko pitanja odnosa SPC prema tek uspostavljenim institucijama nezavisnog Kosova. Odluka vladike raško-prizrenskog Artemija kojom se nalaže sveštenstvu u njegovoj eparhiji da ne održava nikakve kontakte sa predstavnicima „nelegitimne i nezakonite šiptarske vlasti Kosova i Metohije“, ali i predstavnicima Misijske EU i država koje su priznale nezavisnost Kosova, nije naišla na podršku i odobrenje Sinoda SPC kojim predsedava mitropolit Amfilohije. Nakon veoma oštih izjava u javnosti, ispostavilo se da uzrok spora nije saradnja,

odnosno nesaradnja sa kosovskim i evropskim institucijama, već važenje i primena Memoranduma o obnovi porušenih svetinja čijem se potpisivanju vladika Artemije protivio od samog početka. Sa jedne strane postoji stav da obnovu srpskih crkava i manastira ne treba da sprovode „oni koji su ih rušili“, dok druga strana smatra da treba prihvatiti saradnju u cilju očuvanja i zaštite svetinja.

Istim povodom došlo je do sukoba između vladike Artemija i vikarnog episkopa lipljanskog Teodosija koji je čak eskalirao fizičkim obračunom između sveštenstva u manastiru Visoki Dečani. Optužujući vladiku Teodosija da se suprotstavlja u najvažnijim pitanjima u radu eparhije, pre svega u vezi sa obnovom crkava i manastira na Kosovu, vladika Artemije smenio je lipljanskog vladiku zbog nediscipline i stvaranja dvovlašća u eparhiji. Na redovnom zasjedanju Sinoda koje je ubrzo usledilo, a kome su prisustvovali i vladika Artemije i vladika Teodosije, zaključeno je da se „obustave svi sporovi i odluke vezani za nedavna zbivanja u manastiru Visoki Dečani i sve odluke s tim u vezi i sve ono što može ugroziti misiju SPC u celini, a posebno na Kosovu i Metohiji“. Ključne odluke u rešavanju spora unutar Eparhije raško-prizrenske prepuštene su Saboru SPC .

Period pre majskog zasjedanja Sabora SPC, obeležen je učešćem pojedinih episkopa SPC u političkoj kampanji za predsedničke i parlamentarne izbore. Episkop Filaret podržao je predsedničke kandidate iz različitih stranaka, Velimira Ilića i Milutina Mrkonjića, i blagosiljao ih u manastiru Mileševa²⁶⁸, dok je Eparhija raško-prizrenska jednom prilikom poručila da politika DS i G17 plus mora biti „stavljena daleko od pozicija vlasti“.²⁶⁹ Za to vreme, SPC potresaju brojni sukobi između sveštenstva oko promena u služenju liturgije, te u jednom momentu trojica sveštenika u Čačku stupaju u štrajk glađu zbog odluke episkopa žičkog Hrizostoma da budu premešteni iz svojih dosadašnjih parohija.²⁷⁰

Tokom priprema jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova, vladika Artemije nastavio je sa retorikom „odbrambenog rata“. U jednom intervjuu, datom nekoliko dana pre jednostranog proglašenja nezavisnosti,

268 *Večernje novosti*, 5. 1. 2008.

269 *Blic*, 11. 3. 2008.

270 *Politika*, 1. 2. 2008.

vladika izjavljuje: „Srbija kao demokratska država, kao članica Ujedinjenih nacija, treba da učini sve što bi učinila bilo koja druga demokratska država kada bi joj neko otimao deo teritorije. To podrazumeva sve. Pa neka oni razmišljaju šta u to sve spada. Koja sredstva? Sve. Zašto ne i vojna intervencija?! Jer, čemu vojska ako joj nije zadatak da štiti teritoriju.“ Svestan oštine citirane izjave, vladika Artemije zatim nastavlja: „Mene sad optužuju kao da ja tražim da Srbija ratuje. Ne. Rat izaziva i traži onaj koji napada, a ne onaj koji se brani.“²⁷¹ U duhu predlaganja „paketa mera“ iz decembra 2007. godine, usledio je nov „paket“ kojim vladika predlaže sledeće: formiranje vlade nacionalnog spasa, odbijanje potpisivanja bilo kog pakta ili dogovora sa EU ili sa bilo kojom zemljom koja prizna nezavisnost Kosova, slanje vojnog i policijskog osoblja na Kosovo sa zadatakom da spreči bilo kakav napad na strukture srpske vlade, raspoređivanje srpskih vojnih snaga u južnoj Srbiji, objaviti da će Srbija kupiti najsavršenije borbene sisteme od Rusije i drugih zemalja koje poštuju teritorijalni integritet Srbije i međunarodno pravo, zatim pozivanje Rusije i drugih zemalja da uspostave vojno prisustvo u Srbiji i da pošalju dobrovoljce kako bi nam pomogli u našoj pravednoj borbi, raspoređivanje posmatrača svih prijateljskih i dobronamernih zemalja na Kosovu i Metohiji, kako bi bili svedoci napada kojima smo izloženi, kao i naše legitimne odbrane, itd.

Redovno majsko zasedanje Sabora SPC započelo je dvodnevnom raspravom oko pitanja ko će u odsustvu oboje patrijarha predsedavati Saborom? Između najstarijeg mitropolita po hirotoniji u Sinodu crnogorsko-primorskog Amfilohija, koji ujedno vrši funkciju „zamenika“ patrijarha, i najstarijeg mitropolita po hirotoniji u Saboru zagrebačko-ljubljanskog Jovana, izabran je prvi, a na Saboru je doneta samo jedna odluka da u odsustvu poglavara Sinod nastavi da rukovodi Crkvom. Na ovom redovnom zasedanju nisu izabrani ni novi članovi Sinoda, pošto su episkopu bivačko-petrovačkom Hrizostomu i mileševskom Filaretu istekli mandati.

Održavanje jesenjeg zasedanja Sabora bilo je pod znakom pitanja sve do nekoliko dana pred sam početak rada. Petodnevni skup episkopa prošao je u razmatranju molbe patrijarha Pavla da se povuče sa svetosavskog trona i oštih rasprava o autentičnosti patrijarhovog potpisa na tom

271 *NIN*, 14. 02. 2008.

dokumentu. Iz saopštenja za javnost koje je usledilo nakon završetka Sabora, saznali smo da je patrijarh „umoljen“ da ostane na čelu SPC, a Sinod i dalje ostaje u funkciji (kolektivnog) poglavara.

Odluke Sabora SPC predstavljaju pokušaj smirivanja strasti između sukobljenih frakcija unutar epikopata. Nije mali broj episkopa, kako svedoči i sadržaj pisma episkopa Grigorija, koji se zalažu za izbor novog patrijarha kako bi se konačno omogućilo Ustavom SPC i kanonskim pravom predviđeno funkcionisanje crkvenih organa. Sa druge strane, upravo Ustav SPC i kanonsko pravo pružaju argumente onim episkopima koji ističu da je funkcija patrijarha doživotna i da je neprimereno birati novog patrijarha, naročito ako se uzme u obzir njegov autoritet. I među jednima i među drugima ima onih koji pretenduju na svetosavski presto, ali u javnosti prisutna teza o postojanju dve struje unutar epikopata SPC – reformisti i tradicionalisti, novotarci i konzervativci, golubovi i jastrebovi, mlađi i stariji – relativizuje se u zavisnosti od pitanja oko kojih postoje neslaganja.

Tako na primer, u SPC preovlađuju bar dva stava u pogledu ekumenizma. Jedan bi bio ekstremni stav da je ekumenizam „svejeres“ i da je jeres sve što nije pravoslavlje; drugi se ogleda u postojanju mogućnosti dijaloga sa Rimokatoličkom crkvom, pa čak i nekim drugim „tradicionalnim“ verskim zajednicama. Međutim, otvorenost prema malim verskim zajednicama ne karakteriše čak ni najliberalnije krugove unutar SPC. Antiekumenski stav velikog broja predstavnika SPC, kao i kruto pridržavanje fundamenata svoje vere, o čemu svedoče brojne nesuglasice oko načina služenja liturgije, samo su neka od obeležja današnje isključivosti SPC.

Pomenuto pismo vladike Grigorija, najmlađeg vladike u episkopatu SPC, koje je objavljeno²⁷² nekoliko dana nakon završetka jesenjeg zasedanja Sabora, potvrdilo je da u SPC postoje veoma duboke podele i da će se održavanjem postojećeg stanja podele produbljivati i sukobi zaoštavati. Taksativnim nabrojanjem nekoliko spornih tačaka, kao što su „pilatovsko pranje ruku“ u slučaju Pahomije, „raskolnički duh“ vladike Artemija, štrajk glađu vladike Filareta, gnev izazvan prestavkom episkopa Gerasima i Fotija o lustraciji u Crkvi, vladika Grigorije ukazuje na arhijerejsku „nespremnost

272 *Večernje novosti*, 09. 12. 2008.

i nesposobnost za pastirske izazove vremena“ i začuđujuće odsustvo sluha za probleme savremenog društva.

Ovo pismo, koje je bilo upućeno arhijerejima SPC, dugo je ignorisano od strane episkopa SPC, pa čak nije ni bilo na dnevnom redu zasedanja Sinoda koje je usledilo nedelju dana nakon njegovog objavljivanja. Ipak, planirano pojavljivanje autora spornog pisma u jednoj televizijskoj emisiji, nije naišlo na odobrenje mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija koji je „posavetovao“ vladiku Grigorija da to ne čini radi sopstvenog dostojanstva i dostojanstva Crkve.²⁷³

Ovde je neophodno pomenuti još jedno pismo koje je Sinod SPC uputio Predsednici Narodne Skupštine RS povodom predloga novog Statuta AP Vojvodine u kom se izlaže sledeće: „Kao vekovni čuvar srpskog duhovnog bića, pa i nacionalnog identiteta i u doba kada Srpske države nije bilo, SPC izražava veliku zabrinutost za suverenitet i teritorijalni integritet države Srbije, koji je najpre teško narušen, nadamo se samo privremeno, nasilnim otimanjem i okupacijom Kosova i Metohije, a potom pokušajem da se od AP Vojvodine načini nova država u državi Srbiji. (...) Kako se ovim predlogom Statuta AP Vojvodine započinje novo rasparčavanje i razaranje već smanjene i ubogaljene srpske države ...“ Pismo „sličnog sadržaja“, koje je šef poslaničke grupe DSS nazvao „nekom vrstom moralnog upozorenja“, upućeno je i Predsedniku RS i Predsedniku Vlade RS. U duhu oštrih kritika državne politike prema statusu Kosova i Metohije, u kojima najoštrije stavovove iznosi vladika Artemije, SPC „na vreme“ upozorava da predloženi Statut predstavlja veliku opasnost po očuvanje srpskog identiteta u Vojvodini.

Povlačenje Predloga Zakona o borbi protiv diskriminacije, koji je već bio u skupštinskoj proceduri, nakon telefonske urgencije vladike Irineja, još jednom je pokazalo da SPC ima veliki uticaj na političke procese u Srbiji. Tradicionalne verske zajednice pridružile su se apelu SPC u kome se negoduje zbog članova 18. i 21. i ukazuje da Predlog Zakona mora da se usaglasi sa standardima Saveta Evrope, Evropske unije i razvijenih demokratija. Interesantno je da se SPC nije oglašavala kada su upravo Savet Evrope, OEBS i Venecijanska komisija iznosili kritike na pojedine članove

273 *Večernje novosti*, 20. 12. 2008.; *Glas javnosti*, 20. 12. 2008.

Zakona o crkvama i verskim zajednicama. Protivzakonit način povlačenja Predloga Zakona iz poodmakle skupštinske procedure ponovo je aktuelizovao raspravu odnosa države i crkve: povlačeći Predlog Zakona Vlada RS je zapravo dozvolila da neosporno pravo crkava i verskih zajednica da se izjašnjavaju o važnim pitanjima za državu i društvo preraste u pravo veta, što predstavlja kršenje ustavom propisanih načela sekularnosti.

Zaključak

Republika Srbija je prema važećem Ustavu (čl. 11. i 44.) svetovna država u kojoj su crkve i verske zajednice odvojene od države i međusobno ravnopravne. *Zakon o crkvama i verskim zajednicama* uvodi versku diskriminaciju (naročito čl. 18. i 19.) koju pojačava podzakonski akt – Pravilnik o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica. Dok je ustavno rešenje nediskriminatorско, Zakonu su neophodne izmene, a Pravilnik koji najneposrednije uređuje funkcionisanje verskih zajednica omogućuje gotovo potpunu proizvoljnost izvršne vlasti.

Indiferentan odnos državnih institucija prema diskriminaciji ugrožava kako verska prava pripadnika, naročito „netradicionlnih“, crkava i verskih zajednica, tako i ustavnost i zakonitost poretka u našoj državi. Internacionalizacija zaštite verskih prava sve češće postaje jedini način da pripadnici određenih crkava i verskih organizacija zaštite svoja osnovna ljudska prava, na šta nam ukazuju brojni susreti visokih predstavnika Islamske zajednice sa ambasadorima SAD, Irana, Austrije, predstavnikom OEBS-a, zatim obraćanje Hrišćanske adventističke crkve Savetu Evrope i OEBS-u, reagovanje ministra spoljnih poslova Rumunije na podizanje crkve za rumunsku manjinu u Timočkoj krajini itd. Politički naponi Ministarstva vera da obnovi „simfoniju“ ili „sinergiju“ crkve (SPC) i države u suprotnosti su sa ispunjavanjem međunarodnih standarda i obaveza koje je naša zemlja preuzela i koje Ministarstvo vera ne može javno da odbaci.

IV

Pravni sistem

Uvod

Srbija još uvek nije dostigla nivo političke, ekonomske i socijalne sigurnosti koji bi bili čvrst temelj za izgradnju pravne države. I tokom 2008. sva tri stuba sistema su ostala nestabilna. Izvršna vlast je demonstrirala nemoć u sučeljavanju sa nagomilanim problemima iz prošlosti i ustupcima koje je primorana da čini radi sopstvenog održavanja na vlasti. Takođe, i zbog ozbiljnih efekata ekonomske krize koji mogu imati dramatične posledice po stabilnost države. Skupština je, kao nosilac zakonodavne vlasti, i dalje oličenje partikularizma najrazličitijih interesa i talac višegodišnjeg odlaganja sistemskog i zakonitog uređenja sopstvenog rada. Pravosuđe još uvek nije blizu postizanja optimalnog ustrojstva, kako u domenu funkcionalnog uređenja sudova i tužilaštava, tako i u jasno izvedenoj nadležnosti, zakonskom okviru i njegovoj neposrednoj primeni. Posledica nedovoljne i/ili često destruktivne političke volje je ogromno kašnjenje države u ispunjavanju obaveza i, u praksi, nemogućnost implementacije već usvojenih zakona i standarda. To čitav sistem reformi čini neodrživim na duži rok, i što je još gore, neotpornim na izazove i ekonomske krize, i tranzicije. Odsustvo poverenja građana u institucije, pre svega, Skupštinu i sudove, uz istovremeno visoku percepciju korupcije i brojnih povreda ljudskih prava, ostaje dominantna karakteristika svih slojeva društva.

Pravosuđe: još jedna izgubljena godina

Iako je godinama meta kritika laičke i stručne javnosti, političara i međunarodnih eksperata, pravosuđe u Srbiji se i dalje radije tretira kao „dežurni krivac“, nego što se njime neko ozbiljno bavi. Problemi sa kojima se sistem suočava gotovo čitavu deceniju nakon promene režima, uglavnom su isti. Korupcija, preveliki broj nerešenih predmeta, sporost i neefikasnost... samo su najčešće korišćene kvalifikacije u kojima, naravno, ima puno istine. Ono što je običnim građanima manje poznato jeste činjenica da je reforma u pravosuđu, uvek i svuda, krajnje delikatan i složen proces. On se ne započinje bez jasno sagledanih potreba, argumentovanih razloga i neophodnog društvenog konsenzusa, pri čemu je postojanje političke volje imperativ.

Sva je prilika da se u preko potrebnu reformu pravosudnog sistema u Srbiji ušlo bez sva tri pomenuta elementa. Izuzev prilično pojednostavljene konstatacije da je pravosuđe bilo potporni stub Miloševićevog režima (kao da istu ulogu nisu imali i vlada, skupština, vojska, policija, mediji itd), sve više se stiče utisak da ciljevi reforme nisu jasno definisani, razlozi nisu objektivno sagledani, a saglasnost ključnih faktora niti je postojala, niti je bilo ko na njoj insistirao. Okolnost da je država neprestano u političkim turbulencijama koje uslovljavaju nestabilnu atmosferu u društvu, je dodatni otežavajući faktor. Smenjivanje ukupno pet vlada i četiri skupštinskih saziva od 2001. godine, svakako nisu stimulativan okvir za kreiranje funkcionalnih, efikasnih, odgovornih i nezavisnih sudova i tužilaštava.

Mada su nova Vlada i Skupština, formirane nakon prevremenih parlamentarnih izbora u maju 2008, nastavile da rade na zakonima i reformi institucija u skladu sa obavezama koje proističu iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, do velikog kašnjenja došlo je u svim sektorima i naročito, u pravosuđu. Tačnije rečeno, Srbija tokom 2008, nije uspjela da nadoknadi ni zaostatak iz prethodne godine, ni da izvrši neophodne pripreme koje bi omogućile dalje promene. Narodna skupština od aprila 2006. nije izabrala

nijednog sudiju, iako je prema sistematizaciji bilo upražnjeno više od 200 sudijskih mesta širom Srbije. U isto vreme, Skupština nije donosila ni odluke o razrešenju zbog navršenja radnog veka, pa su takve sudije primale platu iako više nisu mogli da rade. Takođe, više od tri godine nije razmatrano desetak predloga o razrešenju sudija zbog nestručnog i nesavesnog rada, pa su i oni sudili, što je dodatno kompromitovalo sudski sistem²⁷⁴. Ovakva situacija je trajala sve do oktobra 2008, kada su poslanici počeli da donose prve odluke o prestanku i razrešenju sudijske i tužilačke funkcije. U narednih šest meseci, pravosuđe je ostalo bez 20 tužilaca i 88 sudija, kojima je Skupština potvrdila prestanak funkcije iz različitih razloga.²⁷⁵

Budući da tokom godine nisu vršena imenovanja sudija i da su sudovi primili nove predmete, bilans sa kojim se ušlo u 2009. godinu ukazuje da su bili prilično efikasni, ali se broj nerešenih predmeta koji se prenose u narednu godinu nikako ne smanjuje.²⁷⁶

274 Kuriozitet je, na primer, slučaj sudije Ljubomira Vučkovića, koji se od februara 2008, nalazi na izdržavanju šestogodišnje zatvorske kazne zbog primanja mita. Nakon što je presuda postala pravosnažna, Personalno veće je još u septembru 2007, uputilo zahtev Skupštini Srbije za njegovo razrešenje. Sudija Vučković je razrešen sudijske dužnosti tek 7. oktobra 2008. Do tada je bio sudija Vrhovnog suda pod suspenzijom.

275 U okviru tužilaštva, zbog nesavesnog i nestručnog vršenja dužnosti razrešena su dva tužioca, zbog navršenja radnog veka prestala je dužnost pet tužilaca, trajni gubitak radne sposobnosti je konstatovan kod jednog tužioca, a na lični zahtev je iz tužilaštva otišlo dvanaest tužilaca. Iz redova sudija, dužnosti je razrešeno dvoje sudija zbog osude za krivično delo, zbog nesavesnog vršenja dužnosti razrešen je jedan predsednik suda, zbog trajnog gubitka radne sposobnosti prestala je funkcija jednom sudiji, zbog navršenja radnog veka kod 22 sudija, a na lični zahtev kod čak 62 sudija.

276 Ukupan broj predmeta u sudovima opšte nadležnosti u 2008, je bio 2.395.699; od tog broja, kod opštinskih sudova je bilo u radu 2.108.513 predmeta, kod okružnih sudova 236.016 predmeta i kod Vrhovnog suda Srbije 51.170 predmeta. U odnosu na 2007. godinu, broj novoprimljenih predmeta je bio veći za 6,46 odsto (preko sto hiljada predmeta). Od ukupnog broja predmeta u radu rešeno je 1.605.861 predmeta, dok je nerešeno 789.453 predmeta.

Izveštaj o radu Vrhovnog suda Srbije sa prikazom rada sudova opšte nadležnosti za 2008. godinu, www.vrhovni.sud.srbija.yu/izvestaji.

Problemi koji opterećuju sudove su, manje-više, poznati. Broj novoprimitih predmeta i dalje je veoma veliki, sudije su neravnomerno opterećene, mreža sudova je neadekvatna (što rezultira većim brojem sudija od potrebnog u manjim mestima, i hroničnim nedostatkom sudija u velikim gradovima), smeštajni uslovi i opremljenost mnogih sudova su apsolutno neodgovarajući i bitno utiču na kvantitet i kvalitet posla, izvršenje je i dalje bolan i nerešiv problem... O svemu tome pojedine sudije su govorile javno, kao i o pretnjama i rizicima kojima su izloženi u obavljanju svoje profesije. Međutim, o nesavesnom i nestručnom radu, korupciji, pritiscima i nedozvoljenim vezama, sudije i tužioci nerado govore, a u retkim javnim nastupima na direktna pitanja odgovaraju najčešće uopšteno. Iako su pravosudne funkcije po mnogo čemu specifične, a njihovi nosioci svakako nisu i ne treba da budu neprimereno medijski eksponirani, činjenica je da je pravosuđe (osim zdravstva) najzatvorenija oblast za javnost. Postojanje esnafske solidarnosti ne mora biti nužno negativno ako se zasniva na profesionalnim standardima i specifičnostima struke. Međutim, kada ta solidarnost postane barijera prema spoljnom svetu i dobije odlike izuzetnosti, prividna zaštićenost bazirana na međusobnom razumevanju i poverenju ubrzo će pokazati i negativnu stranu – isključenost iz društvenog okruženja, nepoverenje i revolt šire zajednice (često neopravdane), nedostatak podrške i marginalizaciju. Utisak je da srpsko pravosuđe upravo ubire gorke plodove svog „izuzetnog statusa“: predmet je (ne)opravdanih kritika i građana i državnih funkcionera, ne uživa razumevanje za realne probleme i teškoće sa kojima se suočava, i nema odgovarajuću podršku da ih prevaziđe.

U Srbiji je nužna i gotovo svakodnevna potreba za stručnim oglašavanjem i reagovanjem pravnika, pa i onih koji rade u pravosuđu. Generacije sudija i tužilaca koje su decenijama školovane da budu deo privilegovanog, ali i zavisnog sistema, nisu se najbolje snašle u vremenu promena. U vreme prethodnog režima samo su pojedinci imali profesionalnu i ličnu hrabrost da javno iznesu svoje, ili stavove struke. Kako u državi nije obavljena lustracija, poslednjih godina se pravosudni radnici nose i sa teretom bliske prošlosti, ali i sa novinama koje teško i bojažljivo usvajaju. Zato je i njihovo stručno mišljenje (na primer, o zakonima koji se usvajaju

ili strategijama koje ne uzimaju u obzir pravne posledice), u javnosti retko i gotovo uvek samocenzurisano. Pravosuđe još nije pronašlo optimalnu meru između društvene odgovornosti profesije i jeftinog dnevnopolitičkog angažovanja; još uvek se nerado i ograničeno govori o izvršnoj i zakonodavnoj vlasti, čak i kada one svojim delovanjem direktno ugrožavaju funkcionisanje sudova ili drugih segmenata pravosuđa; ne komentarišu se napadi na struku, niti brane njeni profesionalni stavovi.

Tokom 2008. sudije su se, ipak, u velikom broju ujedinile da bi osporili usvajanje novog Zakona o sudijama. Radi se o jednom iz seta pravosudnih zakona koje je Skupština usvojila krajem godine²⁷⁷. Iako su se u stručnoj javnosti i za skupštinskom govornicom mogle čuti primedbe na više zakona (osim na Zakon o sudijama, i na Zakon o javnim tužilaštvima i naročito na Zakon o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava), pažnju sudija su privukle jedino prelazne odredbe Zakona o sudijama, koje predviđaju opšti izbor, odnosno reizbor svih sudija. Primedbi je, doduše, bilo i na prelazne odredbe Zakona o Visokom savetu sudstva, kojima se omogućava značajan politički uticaj na izbor prvog saziva Visokog saveta sudstva. Uprkos brojnim upozorenjima i negodovanjima (ne samo sudija), svi zakoni su usvojeni kao suštinski nepromenjeni predlozi²⁷⁸. Osim opšteg

277 Ukupno šest sistemskih zakona koji predstavljaju nastavak reforme u oblasti pravosuđa je razmatrano, a potom i usvojeno u Skupštini Srbije 22. decembra 2008. Svi su objavljeni u Službenom glasniku RS br.116/08 (Zakon o sudijama, Zakon o Visokom savetu sudstva, Zakon o javnom tužilaštvu, Zakon o Državnom veću tužilaca, Zakon o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava i Zakon o uređenju sudova).

278 Kvorum za početak glasanja obezbedili su poslanici opozicione Liberalno demokratske partije, kako bi omogućili usvajanje izmena Zakona o putnim ispravama i time produžili važnost starih pasoša do kraja 2009. Poslanici vladajuće poslaničke grupe Manjina nisu želeli da ubace poslaničke kartice zbog neslaganja sa Predlogom zakona o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava. Skupština Srbije je iz seta pravosudnih zakona prvo usvojila Zakon o uređenju sudova, kojim se regulišu nadležnosti i organizacija sudova. Za to je glasao 141 poslanik, devet nije glasalo, od ukupno 150 poslanika. Zakon predviđa da sudsku vlast u Srbiji vrše sudovi opšte i posebne nadležnosti. Sudovi opšte nadležnosti su osnovni, viši i apelacioni sudovi u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu i Vrhovni kasacioni sud, kao najviši sud u zemlji. Kao sudovi posebne nadležnosti u Srbiji će postojati privredni sudovi, Privredni apelacioni, Viši prekršajni i Upravni sud. Poslanici su potom izglasali Zakon

izbora sudija koji bi trebalo da se obavi najkasnije do 1. decembra 2009, kako bi stupili na dužnost 1. januara naredne godine, Zakon o sudijama po prvi put uvodi vrednovanje rada i disciplinsku odgovornost sudija. Inače, izbor i razrešenje sudija, kao i kriterijumi, biće u nadležnosti Visokog saveta sudstva, a ne Skupštine kao do sada. Bojazan od političkog uticaja na formiranje i rad ovog tela nisu bez osnova. Naime, od jedanaest članova Visokog saveta sudstva osam će izabrati Skupština (šest iz reda sudija, jednog advokata i jednog profesora prava), a tri člana su po funkciji (ministar pravde, predsednik Odbora za pravosuđe i predsednik Vrhovnog kasacionog suda). Do sada je izabrano pet članova iz reda sudija²⁷⁹.

Društvo sudija Srbije je zbog ovakvih zakonskih rešenja protestovalo i upozorilo brojne međunarodne organizacije i institucije, od Konsultativnog veća evropskih sudija (CCJE), Venecijanske komisije, specijalnog izvestioca UN za nezavisnost pravosuđa, komesara za proširenje EU, OEBS i dr. Nakon usvajanja zakona u parlamentu, ova stručna organizacija je podnela Ustavnom sudu inicijativu za pokretanje postupka za ispitivanje ustavnosti odredaba Zakona o sudijama i Visokom savetu sudstva²⁸⁰. Ovaj sud je, inače, posle više od godinu dana održao redovnu sednicu početkom januara 2008. Njegovo konstituisanje još uvek nije završeno jer od 15 sudija nedostaje pet, koje treba da imenuje Vrhovni kasacioni sud koji još

o sudijama koji utvrđuje opšti izbor sudija i Zakon o Visokom savetu sudstva u čijoj će nadležnosti biti izbor i razrešenje sudija. Za oba zakonska predloga glasali su i poslanici manjina i Liberalno demokratske partije. Zakon o sudijama usvojen je sa 141 glasom za, a glasova protiv i uzdržanih nije bilo. Za Zakon o Visokom savetu sudstva glasalo je 139 poslanika, protiv i uzdržanih nije bilo. Zakon o sedištu i području sudova i javnih tužilaštava, kojim je predviđeno uspostavljanje nove pravosudne mreže uz značajno smanjenje broja sudova, dobio je podršku 123 poslanika vladajuće većine, protiv je bilo 13, uzdržan jedan, a troje nije glasalo. Protiv ovog rešenja izjasnili su se poslanici SVM, poslanik Koalicije Albanaca Preševske doline, kao i poslanici LDP, dok poslanici SRS i DSS nisu učestvovali u glasanju.

Blic, 22 decembar 2008.

279 Pored pet članova Visokog saveta sudstva, Skupština je na sednici održanoj 30. marta 2009, izabrala i sedam članova Državnog veća tužilaca, i to šest iz reda javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca, i jednog profesora Pravnog fakulteta.

www.parlament.sr.gov.yu/doneta_ostala_akta

280 Inicijativa je podneta 4. marta 2009. i o njoj se Ustavni sud još nije izjasnio.

nije ustanovljen. Imajući u vidu osetljivost teme i ograničen rad Ustavnog suda, realno je očekivati da se on o podnetoj inicijativi neće brzo izjasniti. Na drugoj strani, neažurnost Parlamenta i mnoge nepoznanice koje prate reizbor sudija ne garantuju da će se taj proces odvijati u skladu sa zadatim rokovima. Ostaje da se vidi kako će on teći, ali je razloga za zabrinutost veoma mnogo.

U međuvremenu, teško je pretpostaviti da će se sudije baviti i nekim drugim, veoma važnim temama. Pitanje poštovanja međunarodnih standarda je svakako jedno od najznačajnijih. Pravosuđe u Srbiji je, čini se, i dalje nespremno da u praksi primenjuje međunarodne dokumente koje je država ratifikovala i obavezala se na njihovo poštovanje, kao što je, na primer, Evropska konvencija o ljudskim pravima. Sudovi i tužilaštva se veoma malo, gotovo incidentno, pozivaju na povrede ljudskih prava. Različiti vidovi diskriminacije i tortura su i dalje kvalifikacije koje se retko sreću. Kršenje ljudskih prava i povreda više članova konvencije, predmet su sve većeg broja tužbi pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu. Za pravosuđe bi morala biti posebno zabrinjavajuća okolnost da se najčešće predstavke pred ovim sudom baziraju na povredi prava na pravično suđenje, odnosno neopravdano dugo trajanje postupka ili neizvršenje pravosnažne odluke.

Osim svega rečenog, sudovi i tužilaštva godinama unazad ne koriste u dovoljnoj meri mogućnost formiranja pravne prakse, na način kako je to uobičajeno u razvijenijim državama. To bi značajno doprinelo popunjavanju zakonskih praznina i ispravljanju postojećih nejasnoća. Naravno, pravna praksa ne može i ne sme biti dominantna nad legislativom, niti je pozivanje na nju uvek moguće, ali bi kreativnost i argumentovano sudijsko ili tužilačko obrazloženje bili od velike koristi za prevazilaženje mnogih spornih situacija u predmetima. Za to je, osim stručnosti, neophodna i potpuna nezavisnost od izvršne i zakonodavne vlasti, ali i od svih drugih pritisaka. Uprkos tvrdnjama da ta nezavisnost postoji, isuviše je sumnji i dokaza da to nije tako.

Nezavisne institucije

Ombudsman

Kao značajni korektori vlasti i državnih institucija u postupku zaštite ljudskih prava građana, značajno mesto zauzimaju tzv. nezavisne institucije. Pored pojedinih antikorupcijskih, u proteklom periodu je posebno ohrabrujući rad kancelarije zaštitnika građana.

Zaštitnik građana je tokom 2008. uspeo da obezbedi uslove za rad i pristojan broj zaposlenih u više službi. Iako nova institucija, rezultati ombudsmana su značajno doprineli promociji i zaštiti ljudskih prava.

Zaštitnik građana se tokom cele godine javno oglašavao povodom svih slučajeva kršenja ljudskih prava. Veoma je važno da su NVO i razne ugrožene manjinske grupe, po prvi put dobile podršku jedne institucije koju je osnovala država. Zaštitnik je pravovremeno i bez kompromisa osudio napade na LGBT populaciju i njihove organizacije, zahtevajući od nadležnih državnih organa da im obezbede slobodu okupljanja i zaštite od nasilja; osudio je nasilne akte prema pripadnicima albanske nacionalnosti i prema Romima, ističući neprihvatljivost diskriminacije kojoj je ova grupa kontinuirano izložena; takođe je upozorio na slučajeve pretećih ponašanja i napada na branitelje ljudskih prava i kritikovao zvanične institucije i organe zbog nedovoljne i neefikasne reakcije. Zahvaljujući zakonskoj mogućnosti da u skupštinskoj proceduri predlaže zakone i stavlja amandmane na predloge zakona koji zadiru u oblast ljudskih prava, iskorišćeno je nekoliko prilika za korekciju predloga koji bi inače bili usvojeni u prvobitnom obliku.

Posebno je značajna i ohrabrujuća svest o potrebi zastupanja stavova i inicijativa koje dolaze od civilnog sektora i drugih nezavisnih institucija. Tako je ombudsman podneo amandmane na predlog Zakona o zaštiti podataka o ličnosti koje je pripremio poverenik za pristup informacijama od javnog značaja, a koji nema zakonsku mogućnost da podnosi amandmane u Skupštini. Ovim amandmanima je značajno unapređen predlog zakona i zaštićena prava građana od nekontrolisane i nedefinisane kontrole

državnih organa. Ombudsman je takođe dao preporuku nadležnom regulatornom telu o povlačenju tehničkih uslova o kontroli saobraćaja na Internetu; preporuka je prihvaćena, čime je unapređen podzakonski akt i sprečeno ugrožavanje prava privatnosti građana u ovoj oblasti. Zahvaljujući angažovanju i upornosti ombudsmana, pronađene su dve „izgubljene“ narodne inicijative sa 72.000 potpisa koje su prikupile nevladine organizacije; inicijative su potom vraćene u skupštinsku proceduru. Ombudsman je dao i nekoliko preporuka državnim organima (Vladi, MUP-u), koje su takođe prihvaćene.

Dosadašnji rad ombudsmana veoma je značajan i ohrabrujući za zaštitu ljudskih prava građana, pogotovu što zvanični državni organi i institucije ne pokazuju preveliko razumevanje u ovoj oblasti. Inače, pored republičkog i pokrajinskog ombudsmana, Zakon o lokalnoj samoupravi predviđa mogućnost izbora gradskih i opštinskih ombudsmana, koji bi trebalo da kontrolišu rad opštinskih administracija i reaguju u slučaju povrede prava građana konkretne opštine. Do sada je lokalne ombudsmane izabralo ukupno deset gradova i opština²⁸¹, što je još uvek nedovoljno imajući u vidu da u Srbiji ima 167 opština i 25 gradova. Veoma je značajno da republički ombudsman nije nadređen ni pokrajinskom, ni lokalnim ombudsmanima, čime se stvara mogućnost ravnopravne saradnje, konstruktivne razmene iskustava i međusobne podrške.

Pokrajinski ombudsman

Institucija Pokrajinskog ombudsmana osnovana je odlukom Skupštine Vojvodine krajem 2002, a sa radom je počela u januaru 2004. godine. Kao nezavisni i samostalni organ, Ombudsman zauzima specifično mesto u sistemu državnih organa i predstavlja novu, posebnu granu vlasti koja, radi zaštite ljudskih prava i sloboda, kontroliše zakonitost, celishodnost i

281 Lokalne ombudsmane su izabrali: Beograd, Kragujevac, Niš, Sombor, Subotica, Bečej, Zrenjanin, Šabac, Grocka i Rakovica. Pokrajinski ombudsman, pored sedišta u Novom Sadu, ima i kancelarije u Pančevu i Subotici.

efikasnot rada organa uprave i javnih službi. Za prvog Pokrajinskog ombudsmana izabran je dr Petar Teofilović, kome u radu pomaže pet zamenika u oblastima zaštite prava nacionalnih manjina, dečijih prava, ravnopravnosti polova i opštih nadležnosti. Sedište Ombudsmana je u Novom Sadu.

Od osnivanja do danas, (besplatne) usluge Ombudsmana je koristilo više od deset hiljada stranaka.²⁸² Pritužbe građana najčešće su se odnosile na rad inspeksijskih službi, posebno građevinske i komunalne, kako opštinske tako i pokrajinske, nedoslednu primenu propisa u pogledu službene upotrebe jezika i pisama, na postupke centara za socijalni rad i škola, probleme u vezi sa radnim odnosima, penzijama, socijalnim davanjima, nerešenog stambenog pitanja, nezaposlenosti, nedovoljnih prihoda, razvoda braka, nasilja u porodici. Kada je o poslednjem navedenom problemu reč, treba istaći da je uz podršku Ombudsmana i Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, pripremljena strategija za suzbijanje nasilja u porodici u Vojvodini za period od 2008 – 2012 godine. Pošto je nasilje u porodici tokom godine bilo predmet čestih medijskih napisa Pokrajinski ombudsman je apelovao na medije da se, objavljivanjem inicijala maloletnih lica, prezimena roditelja, mesta stanovanja, ulice, pa čak i slike kuće u kojoj stanuju, ne oglašavaju o zakonska i etička pravila, jer time žrtvu samo dodatno stigmatizuju i traumatizuju.²⁸³

Povodom 10. decembra, Međunarodnog dana ljudskih prava, Pokrajinski ombudsman je upozorio na manjkavi pravni okvir i apelovao da se, radi unapređenja zaštite ljudskih prava, ažuriraju aktivnosti na donošenju niza novih zakona, poput zakona o diskriminaciji, ravnopravnosti polova, ombudsmana za decu, nacionalnim savetima, nevladinim organizacijama, priznavanju pravnog subjektiviteta, volontiranju... Pored toga, ukazano je

282 Tokom 2008 godine Ombudsman je postupao po 597 predmeta. Osim predstavi po kojima je pokrenut postupak, još 2000 građana se obratilo ombudsmanu, ali postupak nije pokrenut zbog nenadležnosti ombudsmana, neblagovremenog podnošenja predstavke, isl. U svim ovim slučajevima građanima je ukazano na mogućnosti zaštite njihovih prava.

283 U prvoj polovini godine Pokrajinski ombudsman je bio domaćin Mreže ombudsmana za decu jugoistočne Evrope na kojoj su učestvovali predstavnici ombudsmana Grčke, Albanije, Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Republike Srpske. Cilj mreže je povećanje kapaciteta ombudsmana u zaštiti dečijih prava.

i na potrebu da se izradi nacionalna strategija zaštite žena. Iako predstavljaju većinu u društvu, žene su i dalje u podređenom položaju, a kršenje njihovih prava najčešće se ispoljava na tržištu rada. Sa diskriminacijom se posebno suočavaju mlade žene koje planiraju porodicu, Romkinje, osobe sa invaliditetom, kao i žene koje su navršile 50 godina života.

U nekoliko navrata Pokrajinski ombudsman je reagovao veoma promptno. Tako je povodom izjava Željka Vasiljevića, državnog sekretara u Ministarstvu rada i socijalne politike, da treba formirati agenciju koja bi se bavila dovođenjem žena sa Dalekog istoka u cilju njihove udaje za muškarce koji žive u selima Srbije, od nadležnog ministarstva zatraženo je da Vasiljevića razreši sa mesta državnog sekretara. Osnivanje takve agencije predstavljalo bi, po mišljenju Ombudsmana, podsticanje međunarodne trgovine ljudima i dovođenje ovih žena u ropski ili položaj sličan ropskom. Ni reakcije povodom proglašenja nezavisnosti Kosova nisu prošle bez reagovanja Ombudsmana²⁸⁴, kao ni skandalozan događaj kada je, na Svetski dan Roma, na zgradu Rektorata NU okačena crna zastava sa kukastim krstom. Pozivajući nadležne državne organe da što pre otkriju učinioce dela, isticanje zastave je okvalifikovano kao "otvoreni rasizam i fašizam".

Svojim javnim oglašavanjem, te učešćem u javnim raspravama, seminarima i tribinama Pokrajinski ombudsman doprinosi podizanju svesti o značaju ljudskih prava i sloboda. Navedenim aktivnostima on, doduše, prevazilazi okvire klasične kontrole rada organa uprave, pa na njih treba gledati kao na važan doprinos stvaranju kulture ljudskih prava. U više navrata do sada Pokrajinski ombudsman je demonstrirao spremnost da saraduje sa nevladinim organizacijama – Regionalnom ženskom inicijativom "Vojvođanka", Vojvođanskim centrom za ljudska prava, Helsinškim odborom za ljudska prava, Nansen dijalog centrom, Centrom za kulturnu dekontaminaciju, Beogradskim centrom za ljudska prava, Incest trauma centrom i drugima.

Napokon, treba imati u vidu da je ombudsman nova institucija koja se u svom radu suočava sa nizom problema. Jedan od tih problema je i

284 Ombudsman je najoštrije osudio način protestovanja i ispoljavanja nezadovoljstva.

"Ovakvi događaji ne samo da predstavljaju najozbiljniju pretnju bezbednosti građana, nego su i jedan od grubljih vidova ispoljavanja nacionalne i verske netrpeljivosti"

ignorantski odnos upravo onih organa vlasti čiji bi rad ombudsman trebalo da kontroliše, jer se ti organi, kako je svojevremeno istaknuto, “preterano ne raduju instituciji koja ima kontrolno-zaštitnu ulogu”. Utoliko više institucija ombudsmana dobija na značaju.

Narodna skupština: generator stagnacije

Mesec dana posle prevremenih parlamentarnih izbora, na konstitutivnoj sednici Narodne skupštine Republike Srbije 11.juna 2008, verifikovani su mandati novoizabranih 250 narodnih poslanika. Za razliku od prethodnog saziva (nakon izbora u januaru 2007), parlamentarne stranke su se ovog puta relativno brzo i lako dogovorile o formiranju vladajuće koalicije, pa je Vlada izabrana mnogo pre isteka zakonskog roka, već 7. jula²⁸⁵. Iako su mediji gotovo mesec dana prenosili uznemirujuće vesti o nemogućnosti stvaranja koalicije zbog ideoloških razlika, uslovljavanja, pa čak i opasnosti da se raspišu novi izbori, dobrim poznavacima političkih i stranačkih prilika je bilo jasno da su pregovori krajnje pragmatični, te da je samo pitanje dana kada će se doći do prihvatljivog kompromisa. Naime, uzroci pada prethodne Vlade (suštinsko razilaženje po pitanju evropskih integracija i uslovljenosti politikom prema statusu Kosova) i izborni rezultati nisu ostavili velike mogućnosti za neki spektakularan ishod; broj osvojenih poslaničkih mandata je bio, takođe, manje-više očekivan: DS-G 17 plus102, SRS 78, DSS-NS 30, LDP 13, SPS-PUPS-JS 20, Mađarska koalicija 4, Bošnjačka lista 2, Koalicija Albanaca Preševske doline 1. U toj situaciji, povratak SPS na političku scenu Srbije, i to na velika vrata, bio je neminovan.

Principijelnu podršku vladajućoj koaliciji je dala i LDP, ali samo ukoliko konkretni politički potezi imaju jasne proevropske ciljeve. Tako je tesna skupštinska većina dobila na snazi, ali to nije donelo odgovarajući kvalitet i rezultate u radu. Ustupci prema SPS su naročito došli do izražaja prilikom formiranja Vlade, ali i na nižim nivoima vlasti i upravljanja. Ipak, legitimitet i moralni kredibilitet kojim je Miloševićeva stranka nagrađena, nisu bili otežavajući faktor u radu Skupštine i Vlade, kako su neki očekivali. Snažna opstrukcija skupštinskog rada je došla od SRS, uz pomoć

285 Nakon prethodnih parlamentarnih izbora koji su održani 21. januara 2007, vlada je formirana gotovo u ponoć, odnosno 15 minuta pre isteka ustavom predviđenog roka, 15. maja 2007.

koalicije DSS-NS, i ona i dalje usporava rad parlamenta. Veliki zaostatak u zakonodavnom radu koji je aktuelni saziv Skupštine nasledio od prethodnog, uzrok je stagniranja u ispunjavanju obaveza u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, tačnije, kriterijuma koji se moraju ispuniti i koji su predviđeni i u Nacionalnoj strategiji Srbije za pristupanje EU. Svaka dodatna opstrukcija u Skupštini ovaj zadatak čini sve težim, a Srbiju udaljava od neophodnih integracija.

Krhka politička stabilnost koja karakteriše sve vlade od promene režima krajem 2000. godine, ipak nije jedini razlog za ovakvu situaciju. Nema sumnje da ni u okviru stranaka demokratske orijentacije nije bilo dovoljno političke volje za mnoge odluke i poteze. Između ostalog, nijedan skupštinski saziv se nije ozbiljno bavio donošenjem zakona o Narodnoj skupštini²⁸⁶, pa je tako zakonodavna grana vlasti jedina čiji rad nije uređen zakonom. Ova činjenica samo pojačava paradoksalnost čitavog institucionalnog sistema Srbije u ovom trenutku.

Pomenuta opstrukcija rada Skupštine se odvijala po uobičajenom, i često korišćenom scenariju. Poslanici radikalne stranke su se koristili mogućnošću beskrajnog repliciranja, kao i neograničenim pravom da otvaraju i potom komentarišu teme koje nemaju nikakve veze sa predloženim ili usvojenim dnevnim redom. Tako su izgubljeni dragoceni dani za razmatranje i usvajanje zakona, a skupštinska govornica je zloupotrebljavana za promociju ličnih i stranačkih interesa, odbranu Šešelja, Kosova, omalovažavanje i vređanje...

Ovakva atmosfera bila je očekivana i predstavljala nastavak suprotstavljanja politici evropskih integracija, ovog puta institucionalnim sredstvima. Iako su se na dnevnom redu skupštinskog zasedanja već 18.jula našli predlozi zakona o potvrđivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i Prelaznog sporazuma o trgovini i trgovinskim pitanjima, kao i

286 Rad na donošenju ovog zakona nikad nije ozbiljno iniciran, mada je oformljen stručni tim koji bi radio na nacrtu zakona. U skupštinskoj proceduri se još uvek (od 2007) nalazi jedan Predlog zakona o Narodnoj skupštini koji je podnela grupa od devet poslanika; pre toga, 2005. godine, Predrag Marković je tražio hitno usvajanje tadašnjeg predloga zakona, ali je on povučen iz procedure zbog izrazito negativnih reakcija u javnosti, izazvanih odredbama o neprimereno visokim zaradama poslanika.

više sporazuma i ugovora finansijske prirode sa evropskim i raznim međunarodnim institucijama, svi oni su usvojeni tek u septembru²⁸⁷. Zvanični raspad Srpske radikalne stranke krajem leta i podržavanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju od strane Tomislava Nikolića i njemu odanih poslanika²⁸⁸, izazvao je brojne spekulacije u javnosti – od sumnji u tajni dogovor Tadića i Nikolića, preko optužbi za potkupljivanje, do nagađanja o (tajnim) sporazumima sa Rusijom, EU, Haškim tribunalom... Činjenica je, ipak, da je upravo Tomislav Nikolić predložio amandman, kako bi se prevazišao problem u vezi sa čl.135. Sporazuma, koji predviđa da će se Sporazum primenjivati na teritoriji Srbije, što su neki poslanici predstavili kao posredno priznanje nezavisnosti Kosova. Takvo tumačenje pred očima javnosti nikako nije odgovaralo predstavnicima vladajuće koalicije, pa je pronađen uspešan kompromis: Tomislav Nikolić je najpre predložio, a potom pristao na izmenjen tekst amandmana, kojim se potvrđuje teritorijalni integritet Srbije i koji je, u suštini, neobavezna i beznačajna formula-cija. Politička igra kojoj se pribeglo da bi se neutralisale neugodne optužbe opozicije, jasno je ilustrovala nemoć i neodlučnost Demokratske stranke, koja sve češće postaje talac sopstvenih slabosti, nedoslednosti i nedostatka vizije. To se potvrdilo i tokom višemesečnih rasprava stručne i laičke javnosti oko tzv. "gasnog sporazuma" sa Rusijom, koji je na kraju ratifikovan u Skupštini kao „najdublji nacionalni interes²⁸⁹". Obezbeđivanjem većine koja je podržala usvajanje ovih²⁹⁰, i još 11 zakona o potvrđivanju ugovora

287 Navedeni zakoni su objavljeni u Službenom glasniku Republike Srbije br.83/08 od 10. septembra 2008.

288 Tomislav Nikolić je 5. septembra 2008. podneo ostavku na mesto šefa poslaničke grupe i zamenika predsednika SRS i formirao novu poslaničku grupu u Skupštini Srbije pod nazivom „Napred, Srbijo“. Uz njega je stalo 17 poslanika SRS, koji su potom izbačeni iz stranke. Već 10. oktobra registrovana je Srpska napredna stranka, čija je osnivačka skupština održana 21. oktobra u Sava centru. Poslanička grupa „Napred, Srbijo“ ima 21 poslanika.

289 Potpredsednik Vlade i ministar za nauku i tehnološki razvoj Božidar Đelić, tokom obrazlaganja Predloga zakona o potvrđivanju Sporazuma između Vlade RS i Vlade Ruske Federacije o saradnji u oblasti naftne i gasne privrede, 5.septembra 2008. u Skupštini Srbije. www.parlament.sr.gov.yu.

290 Ratifikaciju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, kao i Prelaznog

i sporazuma sa međunarodnim finansijskim institucijama, uspostavljena je nova stabilnost u Skupštini, a vreme će pokazati da li i novi međustranački odnosi i trajniji dogovori.

Raspad SRS, osim nesumnjivo važnih političkih posledica, pokazao je i brojne probleme u funkcionisanju stranaka i zakonitosti rada parlamenta. Nekoliko meseci pred očima javnosti se odvijala farsa u vezi priznavanja poslaničkih mandata novoformiranoj poslaničkoj grupi Tomislava Nikolića, koje je osporavala SRS na bazi blanko ostavki i ustavnog rešenja po kome mandati pripadaju strankama. Administrativni odbor Skupštine Srbije je krajnje nevešto vodio ceo slučaj, što je samo potvrdilo nedopustivi voluntarizam u radu najvišeg zakonodavnog organa. Usvajanje i primenjivanje loših i neodrživih ustavnih i zakonskih rešenja, na koje su mnogi ukazivali i pre ovog slučaja, svedoči o malom demokratskom kapacitetu političkih stranaka. Međutim, zabrinjavajuća je indiferentnost ostalih institucija sistema u ovom, ali i svim drugim događajima u kojima se pojavljuje sumnja u zakonitost rada stranaka ili istaknutih političkih funkcionera. Tako i u ovom slučaju, uprkos teških, javno izrečenih optužbi za kriminal i korupciju između nekadašnjih stranačkih kolega i istaknutih radikalnih funkcionera, niko u policiji i tužilaštvu nije reagovao, mada je to bila njihova zakonska obaveza.

Ono što je nesporno i što znaju i politički akteri, jeste neminovnost menjanja izbornih zakona, Ustava i zakonsko uređenje rada parlamenta. Uprkos direktnim televizijskim prenosima, Skupština Srbije je na vrhu dugačke liste državnih institucija čiji je rad netransparentan.

Sasvim je jasno da su glavni nosioci i čuvari nedemokratskog delovanja upravo političke stranke. Nema dileme da bi mnogi odnosi mogli biti lako stavljeni pod kontrolu, da za to postoji politička volja. Iako su svi svesni da je samo pitanje vremena kad će mnoge promene neminovno morati da se uvedu u sistem, upravo su ti nedefinisani rokovi i obaveze izvor produžene korupcije. Kako se u parlamentu prelamaju mnogi

.....

sporazuma o trgovini i trgovinskim pitanjima između članica EZ i Srbije podržalo je 140 poslanika, dok je protiv bilo 28; Sporazum između Vlade RS i Vlade Ruske Federacije o saradnji u oblasti naftne i gasne privrede podržalo je 214 poslanika, protiv su bila 22, a 1 poslanik nije glasao.

interesi (politički, ideološki, ekonomski, bezbednosni i dr), jasno je da partije koriste loša ili nedefinisana zakonska rešenja, kao i nedostatak kontrole i odgovornosti, za sticanje koristi, bilo lične, bilo stranačke.

Zbog takve situacije, i poslanici aktuelnog skupštinskog saziva uživaju u nizu privilegija: imaju visoka lična primanja (plate za stalni rad, naknade u visini 80 odsto ako nisu na stalnom radu, poslaničke dodatke, naknade troškova putovanja, ishrane i smeštaja u Beogradu itd.); finansiranje rada parlamentarnih stranaka takođe je značajno, i često je bilo predmet skandala; o tajnim vezama i uticaju raznih lobija kod izglasavanja pojedinih zakona ili određenih rešenja, spekuliše se već dugo... Da je posao poslanika visoko vrednovan, dobro razrađen i profitabilan govori i podatak da je u sadašnjem sazivu čak 70 odsto starih poslanika i 30 odsto novih. U prethodnom sazivu na stalnom radu je bilo čak 185, a u sadašnjem 190 poslanika. Na predloge Vlade za smanjenje troškova na nivou celog javnog sektora, poslanici (i vlasti, i opozicije) su reagovali veoma burno: danima su objašnjavali da se poslaničke plate odavno nisu menjale, da je angažman poslanika veoma težak i odgovoran posao koji javnost ne sagledava u celini, a na kraju su se pozivali i na zakonsku prepreku, da se postojeći iznosi i pravila ne mogu menjati bez promene Zakona o primanjima narodnih poslanika²⁹¹. Ni predlozi pojedinih poslanika da se samoinicijativno odreknu dnevnica nisu bolje prošli: stranke su se utrkivale u tvrdnjama da već odvajaju značajne iznose u humanitarne svrhe, mada nisu iznosile detalje koliko i u koje „humanitarne svrhe“ izdvajaju. Na pitanja zašto Skupština Srbije ne radi u vreme crkvenih praznika, zašto poslanici primaju dnevnicu i kada se prekine sednica zbog opstrukcije ili zbog sportskog događaja, zašto primaju nadoknade u raznim javnim preduzećima, upravnim i nadzornim odborima, državnim agencijama i u Skupštini istovremeno, kao i na mnoga druga pitanja, za sada nema odgovora²⁹².

291 Ovaj Zakon je donet još 1991. godine i više puta je menjan, uglavnom zbog povećavanja poslaničkih plata.

292 Parlamentarne stranke su samo po osnovu naplate dnevnica za dolazak na sednice svojih poslaničkih klubova u toku 2008. potrošile sedam miliona dinara. Ukupno je za dnevnicu poslanika potrošeno 53,52 miliona dinara. Administrativni odbor je zbog štednje, smanjio iznos dnevnice za 500 dinara (sa 2400 na 1900 dinara), a tek nedavno

Svoju deklarativnu posvećenost demokratiji, poslanici i najviši državni funkcioneri su iskazali i na svečanoj sednici povodom Međunarodnog dana demokratije, održanoj u Domu Narodne skupštine 15. septembra. Predstavnicima diplomatskog kora, poslanicima i javnosti su se obratili predsednica Skupštine, predsednik Srbije i predsednik Vlade. Oni su istakli privrženost Srbije demokratiji kao obliku vladavine, i istakli da država poštuje najznačajnije međunarodne dokumente i standarde²⁹³, dok je rezident koordinator Ujedinjenih nacija u Srbiji, Dejvid Lens Klark, osim nesumnjivog napretka u demokratizaciji tokom proteklih godina konstatovao da na planu ljudskih prava ipak nisu postignuti zadovoljavajući rezultati. On je istakao da su u Srbiji posebno ugrožene dve grupe – Romi i osobe sa invaliditetom, koje se suočavaju s mnogim problemima, iako je usvojen Zakon o pravima osoba sa invaliditetom i osnovana kancelarija državnog ombudsmana. Iako u diplomatskom tonu i primereno svečanosti, njegovo obraćanje je jasno stavilo do znanja da Srbija mora još mno-

.....

je odlučeno da poslanici ne dobijaju dnevnice za dolazak na sednice svojih poslaničkih klubova i na sednice odbora, ukoliko nisu članovi tih odbora.

Danas, 8. april 2009.

- 293 Predsednica Skupštine, Slavica Đukić-Dejanović je posebno naglasila da „Srbija kao demokratska država u svemu poštuje sve međunarodne instrumente koji sačinjavaju suštinu međunarodnog prava i princip Povelje Ujedinjenih nacija. U tom procesu posebno se zalaže za striktnu primenu Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima usvojene 10. decembra 1948. godine, kao i Međunarodnog sporazuma o civilnim, političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima usvojenim decembra 1966. godine. Posebnu pažnju poklanja principima Međunarodne konvencije o eliminaciji svih formi rasne diskriminacije, kao i Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama. Za parlamentarnu demokratiju od posebne je važnosti Deklaracija o kriterijumima za slobodne i fer izbore koja je usvojena marta 1994. godine.” Predsednik Boris Tadić je takođe ocenio da je „Srbija danas slobodna demokratska država, sa institucijama, zakonima i političkom praksom koji su standardizovani za savremeni demokratski svet“ i pritom upozorio da su populizam, demagogija i kvarenje vlasti porastom korupcije najčešće opasnosti po demokratiju. Prema njegovim rečima, demokratija u Srbiji je mlada i krhka i mora sticati što više prijatelja i branioca. Demokratska vlast mora iskoristiti narodno poverenje da razvija demokratski duh, učvrsti demokratske institucije i uključuje sve više građana u društvene reforme. www.parlament.sr.gov.yu/skupstinskaaktivnost.

go toga da učini kako bi se približila standardima razvijenih demokratskih zemalja, kako na planu ljudskih prava, tako i u pogledu kapaciteta Skupštine, sugerišući da je donošenje zakona o Skupštini i novog poslovnika neophodno.

Brojne primedbe i preporuke koje se kontinuirano upućuju Srbiji od strane najviših međunarodnih organizacija i institucija (OSCE, UN, CoE, EU), u unutrašnjem poretku zemlje se uglavnom doživljavaju kao neobavezni saveti; na značaju dobijaju jedino kad se ispostavi da su prepreka u procesu stabilizacije i pridruživanja, ili dobijanja finansijske pomoći. Stoga ne čudi činjenica da se zakoni menjaju tek kada blokiraju međunarodne integracije (a ne kada evidentno parališu ostvarivanje prava građana), kao što se i njihova primena odlaže dokle god je moguće. To je praksa koja uspešno opstaje gotovo čitavu deceniju.

Najveći broj poslanika u Skupštini Srbije u tome ne vidi nikakav problem, niti sopstvenu odgovornost. Profilisani kao „vojnici partije“ (i za to dobro nagrađeni), oni slepo slede uputstva i povinuju se odlukama svojih centrala, i ubrzo po izboru gube svaki kontakt sa građanima i njihovim životnim interesima. Uz to, nepristojno i samoživo ponašanje tokom skupštinskih zasedanja (ali i tolerisanje takvog ponašanja), dodatno vređa i omalovažava birače, zbog čega je poverenje u najviše predstavničko telo izuzetno nisko. Veoma su retke, gotovo izuzetne situacije, kada poslanici pokreću temu ili zastupaju neki interes od šireg značaja za stanovništvo. Čak i kada se to desi, uglavnom se radi o populističkoj demagogiji, kao što je bio slučaj sa beskrajnim diskusijama oko poskupljenja gasa. Osim partijske poslušnosti (koja prevazilazi uobičajenu lojalnost i daleko je od demokratskih parlamentarnih iskustava), poslanike Skupštine Srbije odlikuje i nizak nivo funkcionalnog znanja. Uprkos velikoj zastupljenosti visokoobrazovanih kadrova²⁹⁴, osposobljenost poslanika da na adekvatan

294 Novi saziv Skupštine Srbije ima gotovo 200 visokoobrazovanih poslanika, a od njih, osmoro su profesori univerziteta, a petoro doktori nauka. U novom sazivu je najviše advokata i pravnika (45), zatim ekonomista (28), profesora i nastavnika (22), lekara (12). Poslanici sa liste Za evropsku Srbiju, gotovo svi imaju fakultetsko obrazovanje, a prednjače pravnici i lekari. Lista SRS je najšarolikija kada je o zanimanjima reč, ima dosta pravnika, ekonomista, lekara, a radikale će predstavljati i jedna glumica, muzičar,

način prate i učestvuju u stručnim raspravama, uglavnom je nezadovoljavajuća. Distanca u odnosu na aktuelna znanja i savremene standarde u konkretnim oblastima uočljiva je čak i kod poslanika sa odgovarajućim obrazovanjem, dok nepoznavanje elementarnih činjenica integrativnih procesa i duboko nerazumevanje vrednosti modernih zajednica uzrokuje da Skupština opstaje kao vrlo konzervativni element sistema. To je svakako u direktnoj suprotnosti sa značajnom ulogom koju ima u procesu reforme društva.

Najdrastičniji primer koji je, pred očima domaće i međunarodne javnosti, u potpunosti ogolio suštinsko nerazumevanje demokratije i koncepta ljudskih prava, kao njenog neodvojivog dela, bila je rasprava i događaji u vezi usvajanja Zakona o zabrani diskriminacije. U toku samo jedne nedelje, koliko je prošlo od stavljanja ovog zakona na dnevni red do njegovog izglasavanja²⁹⁵, Skupština i Vlada su pokazale sve slabosti višestranačkog pluralizma i parlamentarizma u Srbiji, a proevropski orijentisani građani su se suočili sa činjenicom da će se na putu modernizacije još dugo boriti sa snagama koje društvo čvrsto drže u gotovo srednjovekovnom mraku. Zakon o zabrani diskriminacije bio je jedan od tzv. antidiskriminatornih zakona, čije je usvajanje i jedan od uslova za dobijanje viznih olakšica, odnosno, stavljanje Srbije na belu šengensku listu. Upravo taj detalj je bio od presudne važnosti za obezbeđivanje skupštinske većine, koja ga je na kraju i usvojila; bez njega, teško da bi zakon dobio prohodnost bar još nekoliko godina, a i ovako je njegova primena pod velikim znakom pitanja. Naime,

.....

nekoliko preduzetnika, službenika, profesor fakulteta. I poslanike koalicije DSS-NS u velikom broju čine visokoobrazovani kadrovi, među kojima ima prevodilaca, inženjera, pravnika, stomatologa, muzičara. Od 13 poslanika LDP svi su visokoobrazovani, a među njima su dva dramaturga, jedan novinar, mašinski inženjer, nekoliko pravnika, psiholog i profesor. Koalicija okupljena oko SPS od ukupno 20 poslanika ima polovinu visokoobrazovanih, pet penzionera i jednog preduzetnika. Od dvojice poslanika Bošnjačke liste za evropski Sandžak jedan je pravnik, drugi sociolog, Mađarska koalicija ima dva pravnika, ekonomistu i profesora, a jedini poslanik Koalicije Albanca Preševske doline Riza Halimi profesor je fizike.

Blic, 6. jun 2008.

295 Skupština je Predlog zakona o zabrani diskriminacije usvojila kao prvu tačku dnevnog reda 18.marta, a usvojila 26. marta 2009.

sasvim je sigurno da poslanici SPS i PUPS ne bi podržali zakon, da nisu ključni partner u vladajućoj koaliciji. U višednevnoj raspravi, poslanici koji su se protivili zakonu su istakli da je on neprihvatljiv jer vređa „tradicionalno moralna shvatanja građana Srbije“. Iako je u javnim istupima i stranka, i predstavnika crkava, akcenat bio na homoseksualcima (odnosno, zabrani diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije), nema dileme da je mnogo veća opasnost prepoznata u mogućnosti priznavanja novih verskih zajednica. Tome ide u prilog i apsolutna jedinstvenost četiri tradicionalne crkve, čiji su velikodostojnici upotrebili sva sredstva da ucene i privole Vladu na iznenadno povlačenje zakona, sa čime nisu bili upoznati čak ni poslanici, ali ni Ministarstvo rada i socijalne politike koje je više godina radilo na izradi predloga zakona.

Gotovo tajni sastanak sa predstavnicima crkava, sa čime je javnost upoznata posredstvom krajnje šturih informacija, navodno je imao za cilj da verskim predstavnicima objasni razloge zbog kojih se moraju garantovati seksualne slobode i orijentacija; sva je prilika, međutim, da je crkvama garantovan opstanak njihovog nedodirljivog statusa. Konačno usvajanje Zakona u Skupštini i njegovo stupanje na snagu, svakako neće biti prepreka da se na druge, zaobilazne načine, to obećanje i ispuni (npr. otežavanjem registracije novih verskih zajednica, uskraćivanje prava na jednakost u delovanju itd). Zakon o zabrani diskriminacije je, više nego bilo koji sporan slučaj do sada, pokazao dubinu raskola unutar srbijanskog društva, ali i potencijal elite da se sa njim suočava i prevazilazi ga snagom jasne i beskompromisne vizije. Budući da je ovo i jedan od ključnih zakona iz domena ljudskih prava, bura u javnosti koja se još uvek nije stišala opominje da u Srbiji još nije prihvaćen koncept ljudskih prava, i da na tom planu tek sledi mukotrpan posao.

Da poslanici (tačnije, političke stranke) samo deklarativno zagovaraju tekovine demokratskog razvoja, vidi se i po odnosu prema ženama²⁹⁶,

296 Uprkos predizbornim obećanjima o trećini poslaničkih mesta za žene na izbornim listama, stranke su za poslanike izabrale samo 53 pripadnica ženskog pola. Tako je lista Za evropsku Srbiju, od 102 mandata 26 poverila ženama, SRS od 78 poslanika ima 14 žena, a koalicija DSS-NS je od 30 mandata šest poverila ženama. Na listi koalicije SPS-PUPS-JS od 20 mandata samo tri imaju žene, koliko ih je i na listi LDP od ukupno 13

osobama sa invaliditetom, deci, starim licima... Suštinsko nerazumevanje problema i negiranje prava ovih i drugih marginalizovanih grupa, uzrok je očigledne ili prikrivene diskriminacije i neravnopravnosti koji su duboko ukorenjeni u društvu. Iako su učinjeni neki pomaci i potpisane međunarodne konvencije, Skupština Srbije još uvek nije donela Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o zaštitniku prava deteta, Zakon o zapošljavanju osoba sa invaliditetom...

U izveštaju Evropske komisije o napredovanju Srbije, na više mesta su konstatovani nedostaci i sistemski problemi sa kojima se zemlja suočava, pri čemu je sasvim jasno da akcenat leži upravo na slabosti demokratskih institucija i nepoštovanju ljudskih prava. Već je reakcija Vlade i najviših političkih funkcionera bila dovoljno ilustrativna i ukazala na svu površnost i tradicionalnu lakoću kojom se prilazi rešavanju ozbiljnih problema. Naime, domaći političari su se danima utrkiivali u izražavanju zadovoljstva napretkom koji je i Evropska komisija uočila, „zaboravljajući“ da se pozabave primedbama i objasne javnosti šta država i građani moraju da učine da bi se ubrzao proces pridruživanja i obezbedila bolja budućnost.

Ohrabrujuće je, ipak, da su se sa mnogo manje ushićenosti i optimizma po prvi put oglasili i pojedini predstavnici državnih institucija. Tako je republički ombudsman Saša Janković oštro kritikovao ocenu potpredsednika Vlade Božidara Đelića da „Srbija ima dobar administrativni kapacitet“, devalvirajući takav stav navodeći samo nekoliko primera iz svakodnevnog života. On je, takođe, postavio pitanje, kako to da je potpredsednik Đelić zaboravio da pomene preporuku o potrebi jačanja nezavisnih institucija, a istakao samo regulatorne?²⁹⁷

O problemima u radu administracije i slabom kapacitetu uprave sve češće govore i nadležni iz drugih institucija – poverenik za informacije od javnog značaja, predsednik Državne revizorske institucije, predsednice Saveta za borbu protiv korupcije i Komisije za zaštitu konkurencije, predsednik Odbora za rešavanje o sukobu interesa, direktor Uprave za javne nabavke i zaštitu prava ponuđača...

.....

mandata, dok Mađarska koalicija od četiri poslanika ima jednu ženu.

Blic, 6. jun 2008.

297 *Blic*, 22. novembar 2008.

Činjenica da su gotovo sve ove, tzv. kontrolne i nezavisne institucije formirane odlukama Vlade, ili Skupštine na osnovu zakonske obaveze, i da se od samog početka suočavaju sa brojnim problemima, pa čak i nedostatkom elementarnih uslova za rad, najbolje govori o motivima za njihovo osnivanje. Imajući u vidu njihov značaj za ostvarenje prava građana, suzbijanje korupcije i kontrolu rada državne uprave, jasno je da politička elita i dalje čini samo iznuđene korake koji Srbiju drže na putu evropskih integracija dok, na drugoj strani, otežava i čini nemogućim njihovo suštinsko funkcionisanje. Primera radi, Uprava za javne nabavke i Komisija za zaštitu prava ponuđača punih šest godina nemaju sopstveni prostor, niti su tehnički opremljeni za kontrolu višemilionskih tendera; prema rečima direktora Predraga Jovanovića, najveći neuspeh Uprave i Komisije jeste to što „nisu uverili donosiocima odluka koliki je značaj javnih nabavki za uvođenje reda u trošenje države, za proces integracije Srbije u EU, suzbijanje korupcije u praksi, kao i za ekonomski razvoj zemlje.”²⁹⁸

I poverenik za informacije od javnog značaja više od tri godine radi u neadekvatnom prostoru koji ne omogućava zapošljavanje predviđenog broja osoblja, ali takođe ističe da „Vlada, uporno godinama, ne aktivira mehanizme koji treba da obezbede prinudno izvršenje naloga poverenika, kao i odgovornost prekršioca zakona.”²⁹⁹

Odbor za rešavanje sukoba interesa je jedan od retkih koji je, nakon dve godine dobio odgovarajuće uslove za rad, ali ima mali broj zaposlenih i lošu saradnju sa institucijama na lokalnom nivou i funkcionerima. Odluke Odbora politički moćnici često u potpunosti ignorišu,³⁰⁰ koji se, osim toga, oglašuju i o zakonsku obavezu podnošenja izveštaja o imovini. Od majskih izbora do oktobra 2008, podneto je manje od 3000 izveštaja o

298 *Politika*, 5. novembar 2008.

299 Isto.

300 Na primer, Odbor je u 2008. izrekao javne mere protiv četvorice lokalnih funkcionera koji su istovremeno i narodni poslanici, ali su oni jednostavno utvrdili da ne krše zakon. Da skandal bude veći, najviše zakonodavno telo, Narodna skupština, je podržala Administrativni odbor u nameri da zatraži mišljenje Ustavnog suda, omalovažavajući na taj način mišljenje Odbora i njegovo postojanje. Gradonačelnici Jagodine i Kragujevca, Dragan Marković-Palma i Veroljub Stevanović, i dalje su poslanici vladajuće koalicije.

imovini, iako je broj funkcionera na koje se ta zakonska obaveza odnosi (novopostavljenih i onih kojima je funkcija prestala) procenjen petostruko većim³⁰¹. Poseban je paradoks da Godišnji izveštaj Odbora nijednom nije razmatran u Narodnoj skupštini. Umesto toga, od samog početka rada Odbora vlasti najavljuju nov zakon i formiranje novog tela, čime su posredno oduzeli svaki legitimitet Odboru i zapravo ga proglasili nerelevantnim.

Istovetan je odnos i prema Savetu za borbu protiv korupcije, koji je prva nezavisna institucija osnovana nakon promene režima, 2001.godine. Rad Saveta za borbu protiv korupcije je od samog osnivanja praćen nerazumevanjem i opstrukcijom, od malog broja zaposlenih i nedovoljnih sredstava što onemogućava angažovanje nezavisnih stručnjaka, preko nedostupnosti dokumentacije, do javnih polemika sa pojedinim političkim funkcionerima i potpunog ignorisanja izveštaja koje su dostavili Vladi na razmatranje.

Komisija za zaštitu konkurencije (tzv.antimonopolska komisija) je formirana na osnovu Zakona o zaštiti konkurencije i počela je sa radom 2006. godine. Iako je odgovorna Skupštini Srbije, ona je jedina institucija koja se u potpunosti finansira iz sopstvenih sredstava, uključujući i iznajmljivanje službenog prostora. Komisija je u više navrata profesionalno reagovala, ali joj u radu nedostaju izvršna ovlašćenja pa je često suočena sa nemogućnošću pribavljanja dokaza. Kao i kod drugih kontrolnih institucija, Vlada i Skupština su i u ovom slučaju propustile da obezbede efikasne sankcije za slučajeve u kojima se utvrdi postojanje monopolskog ponašanja. Evidentan problem za rad ove komisije je i činjenica da su monopolisti u Srbiji najčešće usko povezani sa nosiocima političke moći, što dodatno obesmišljava napore Komisije da spreči koncentraciju kapitala i zaštiti građane od ucenjivačkog položaja tako stvorenih sistema.

Mada je sa radom počela u septembru 2007. godine, Državna revizorska institucija je još uvek u fazi konstituisanja. U oktobru 2008, DRI su dodeljene prostorije za rad, nakon čega je raspisan konkurs za prijem osoblja za revizorske i prateće službe, pa se prve kontrole trošenja budžetskih sredstava i poslovanja javnih preduzeća mogu očekivati tek polovinom 2009. Budući da je Srbija polednja u regionu oformila ovu instituciju,

301 *Danas*, 7. oktobar 2008.

uprkos sumnjama i nepoznanicama u vezi trošenja budžetskih sredstava i čestim skandalima i aferama kod više javnih preduzeća, utisak je da će i DRI imati dosta problema u svom radu.

Kancelarija zaštitnika građana je jedna od retkih nezavisnih institucija koja je za relativno kratko vreme uspela da se nametne u javnosti i izbori za kakvo-takvo uvažavanje od strane najznačajnijih državnih organa. Mada je otpočeo sa radom u decembru 2007, zaštitnik građana je svoje zamenike dobio tek 7. oktobra 2008. Ova važna institucija još uvek nema dovoljan broj zaposlenih, ali je služba u više navrata pokazala efikasnost i spremnost da reguluje u zaštiti prava građana. Kao značajan primer saradnje treba istaći podnošenje amandmana na Zakon o zaštiti podataka o ličnosti od strane ombudsmana, a koje su pripremili poverenik za informacije i više nevladinih organizacija koji nemaju legitimitet da samostalno istupaju u Skupštini. Imajući u vidu da najveće opstrukcije u radu nezavisnih kontrolnih tela dolaze upravo od državnih organa i funkcionera, bilo bi dobro da se među ovim institucijama pospeši saradnja i solidarnost, što bi sigurno imalo efekta na promenu ponašanja kako državne uprave, tako i političkih stranaka.

Za razliku od navedenih, tzv. regulatorne institucije nisu stekle poverenje građana, niti opravdale svoju osnovnu funkciju. To se, pre svega, odnosi na Agenciju za privatizaciju, Republičku radiodifuznu agenciju, Republičku agenciju za telekomunikacije i dr. Njihov rad je isuviše često bio predmet opravdanih sumnji i argumentovanih kritika, pa ne čudi što građani i stručna javnost nemaju poverenja u njih i mnoge druge koje se tek osnivaju, kao ni to što ih političari hvale i ističu kao primer napredovanja Srbije.

Evropska komisija je u svom izveštaju za 2008. (kao i u prethodnom), istakla korupciju kao krucijalni problem koji ugrožava dalje napredovanje Srbije i ozbiljno urušava postignute rezultate na planu demokratizacije i ljudskih prava. Skupština Srbije je krajem godine usvojila Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, a nekoliko meseci kasnije imenovala članove Odbora Agencije³⁰². Takođe su usvojene i izmene Zakona o javnim nabav-

302 Zakon je usvojen 23. oktobra i stupio na snagu 4. novembra 2008. Međutim, početak primene je predviđena za 1. januar 2010, kako bi u međuvremenu

kama koje bi trebalo da omoguće punu nezavisnost Komisije za zaštitu prava ponuđača, dok objavljivanje informacija na Portalu javnih nabavki treba da poveća transparentnost i ustanovi sistem odgovornosti. Međutim, Skupština i Vlada bi morale kroz niz konkretnih poteza i dodatnih aktivnosti da dokažu stvarnu opredeljenost za suzbijanje korupcije i kontrolu trošenja budžetskih sredstava i to, pre svega, u okviru najviših državnih institucija. Naime, sama Vlada i Skupština, administrativni aparat i poslanici, brojne agencije, političke partije i Republička izborna komisija, javna preduzeća i lokalne uprave... izvor su i stecište systemske korupcije, zbog čega su sve dosadašnje aktivnosti bez većeg efekta. Svakako da se ovaj posao ne može obaviti sopstvenim snagama i voljom, pa je stoga kontrolna funkcija evropskih i drugih međunarodnih organizacija preko potrebna i u budućnosti.

Postojeće nezavisne institucije, uz podršku civilnog sektora i javnosti, moraju da se izbore za punu nezavisnost i efektivno vršenje poslova iz svoje nadležnosti. Tek tada će se građani osećati kao ljudi, a ne „prekobrojni predmeti.“ U svom Godišnjem izveštaju podnetom Skupštini, republički zaštitnik građana ispravno zaključuje da „građani imaju utisak da je postupcima cilj forma, a ne sadržina. Komunikacija službenih lica sa građanima je nedovoljna i nesadržajna, te ostaje utisak da bi znatan broj pri tužbi ombudsmanu, ali i drugostepenih upravnih postupaka i upravnih sporova, mogao biti izbegnut kada bi se građanima jezikom koji razumeju otvoreno i uverljivo objasnila njihova prava i obaveze. Po pravilu, nema prilagođene procedure za ostvarivanje prava posebno osetljivih kategorija stanovništva. Stiče se utisak birokratizovane, otuđene uprave, usmerene prema sebi i svojim problemima i, eventualno, utvrđivanju obaveza građana, ali ne i ostvarivanju njihovih prava.“³⁰³

Dobra uprava je osnova za ostvarivanje prava građana, a nje ne može biti ako se ne uspostavi u demokratskoj skupštinskoj proceduri, na bazi naprednih zakonskih rešenja i dobre prakse. Zato je odgovornost Skupšti-

.....

bili izabrani članovi Odbora Agencije i direktor, zaposleni potrebni kadrovi i doneta podzakonska akta. Članovi Odbora su izabrani 18. marta 2009.

303 www.zastitnik.gov.rs/izvestaji.

ne u procesu reforme celokupnog društva i institucija veoma velika. Iako građani nikako ne mogu biti zadovoljni dosadašnjim delovanjem najvišeg zakonodavnog organa, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da je Skupština takođe obuhvaćena ovim procesom, i da su promene u njenom radu spore i teške koliko i u ostalim segmentima društvenog života. Budući da rad stranaka i Parlamenta u celini podležu sudu javnosti i njegovoj krajnjoj oceni na izborima, neophodno je da i građani preuzmu svoj deo odgovornosti.

Nove optužnice i suđenja za ratne zločine pred Sudom u Beogradu

Pred Većem za ratne zločine u Beogradu tokom 2008. započeli su krivični postupci suđenja ili su podignute optužnice u nekoliko slučajeva za ratna zlodela počinjena na prostoru bivše Jugoslavije. Takođe, nastavljeni su procesi iz ranijih godina, neki od njih su ponovljeni na osnovu presuda vraćenih po usvojenim žalbama pred Vrhovnim sudom Srbije, na primer, proces za zločine na „Ovčari“, pokraj Vukovara počinjen 1991. godine.

Činjenica je, međutim, da uprkos verbalnim zalaganjima aktuelnih vlasti i nezvisnih glasila o primarnoj „katarzi u sopstvenim redovima“ ta suđenja prati veoma mali broj novinara srpskih medija (uglavnom su prisutne malobrojne domaće agencije) a još je manje novina koje redovno objavljuju te izveštaje. I sve to, uprkos stravičnim svedočenjima šta se događalo, ko su počinio, kako u su tekli sukobi i šta ih je pratilo na područjima Hrvatske, BiH i na Kosovu. Odnosno kako su se gradovi, sela i ljudi oslobađali – od života.

Dakle, 17. aprila 2008. pred većem za ratne zločine počelo je suđenje za zločine počinjene u selu Lovas 1991. godine u Hrvatskoj. Prema optužnici, tada je ubijeno je 70 hrvatskih civila, dvadest i dvoje poginulo je tako što su naterani da hodaju kroz minsko polje kao „živi štit“, teško je ranjeno šesnaest osoba a ostali su likvidirani u vlastitim dvorištima ili na ulicama. Preživeli svedoci iz Hrvatske u svojim iskazima prepoznali su i teretili su optužene, uglavnom prvookrivljenog Ljubana Devetaka, za mučenja, zlostavljanja i ubojstva meštana Lovasa kao naredbodavca i čoveka koji je odlučivao o njihovoj sudbini. Prema brojnim svedočenjima, tamošnji Hrvati morali su nositi bele trake oko rukava ili su svoje kuće obeležavali belim čaršavima a na kraju su bili primorani na iseljavanje. U istražnom postupku za ova zlodela ispitano je oko 100 svedoka. Za zločin u Lovasu nad civilima terete se četvorica nekadašnjih pripadnika lokalne vlasti i četvorica pripadnika JNA, dok su šestorica bili pripadnici paravojne formacije

“Dušan Silni”. Značajno je da su u ovom slučaju prvi put optuženi tzv. lokalni teritorijalci koji su, po svim svedočenjima, bili vezani za bivšu JNA. Optuženi u ovom predmetu negiraju krivicu i navode tužioca.

Sredinom aprila 2008. podignuta je optužnica protiv Paneta Bulata i Radeta Vraneševića, za ubistvo ubistvo šest civila hrvatske nacionalnosti koji nisu pripadali ni jednoj oružanoj formaciji, u Banskom Kovačevcu. Lane, u oktobru, podignuta je i optužnica protiv Damira Sirete za ratne zločine na „Ovčari“, protiv kog se vodi odvojen postupak u odnosu na ostale optužene u ovom predmetu jer je kasnije uhapšen. Optužnica za „Ovčaru“ podignuta je prošle godine i protiv Milorada Pejića koji je uhapšen u martu .2008.godine zbog učestvovanja u streljanju oko 200 hrvatskih zarobljenika kao pripadnik tzv. Teritorijalne odbrane Vukovara odnosno kao saizvršilac zločina ostalih optuženika³⁰⁴.

Tužilaštvo za ratne zločine saopštilo je 22. aprila 2008. podiglo je optužnicu i protiv četvorice pripadnika nekadašnje jedinice “Škorpioni” za ratni zločin nad civilima u Podujevu 1999. godine: Željka Đukića, Dragana Medića, Dragana Borojevića i Miodraga Šolaje. Oni su optuženi da su kao pripadnici jedinice “Škorpioni”, koja je bila u sastavu MUP-a Srbije, u dvorištu porodice Gaši ispalili više hitaca iz automatskog oružja u grupu od 19 žena i dece. Napad je, preživelo petoro dece koja su teško ranjena.

U maju 2008. pred Većem za ratne zločine podignuta je optužnica protiv Bore Trbojevića za zločin protiv civilnog stanovništva jer je uz tzv. “Bilogorski odred” učestvovao u prisilnom odvođenju i uzimanju kao talaca civila hrvatske nacionalnosti, opkoljavanju sela Topolovica, u nečovečnom postupanju prema civilnom stanovništvu kad su Željko Seleši, Božidar Jakopc, Petar Kramar, Franjo Šokec i Mato Petek zadobili smrtonosne povrede, dok je Vendel Šklebek ostao nepovređen, pošto se zaklonio iza jednog zida u podrumu.

U martu 2008. podignute su optužnice i protiv Gorana Savića i Saše Čilerdžića zbog ratnih zločina u BiH, ubistva, zlostavljanja i pljačke imovine Muslimana na području opštine Zvornik.

Lane je, u februaru, počelo suđenje Iliji Jurišiću (64) optuženom da je kao pripadnik rezervnog sastava policije MUP-a BiH i visoki starešina u

operativnom štabu Službe javne bezbednosti u Tuzli, izdao nalog za otvaranje vatre na kolonu JNA kada su poginula najmanje 92 vojnika, ranjeno najmanje trideset i troje vojnika i uništen veći broj vojnih i sanitetskih vozila. Na osnovu te naredbe, navodi se u optužnici, raspoređeni snajperisti su iz obližnjih zgrada prvo su pucali i ubijali vozače vojnih vozila, tako ih zaustavljali i njima blokirali dalji prolaz, a potom pucali na vojnike u tim vozilima koji nisu bili spremni na borbu i pružanje otpora. Na početku suđenja pred Većem navode optužnice koja ga tereti za upotrebu nedozvoljenih sredstava prilikom povlačenja kolone kada su stradali vojnici optuženi je negirao krivicu je uhapšen, po međunarodnoj poternici, na beogradskom aerodromu "Nikola Tesla", u tranzitu, na putu u Nemačku.

Protiv 19 državljana Bosne i Hercegovine krajem februara 2009. pokrenuta je istraga. Oni su osumnjičeni za zločin u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu 1992. godine. U toku je provera navoda iz zahteva za sprovođenje istrage Tužilaštva za ratne zločine Srbije, a prikupljaju se i dokazi koji idu u korist odbrane, izjavila je Ivana Ramić, portparolka Okružnog suda u Beogradu. Istovremeno MUP Srbije raspisao je, po nalogu istražnog sudije, poternice za 19 osoba iz Bosne i Hercegovine, među kojima su ratni članovi tadašnjeg Predsedništva BiH Ejup Ganić i Stjepan Kljuić, zbog napada na kolonu JNA u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu, 3. maja 1992. godine. Poternica se odnosi na područje Srbije. Kako saznaje Beta, u toku je procedura za raspisivanje međunarodne poternice³⁰⁵, za koju je neophodna saglasnost Ministarstva pravde Srbije.

Žalbe i ponovljeni sudski procesi

U septembru 2008. Vrhovni sud Srbije (VSS) uvažio je žalbe branilaca dvojice pripadnika paravojne jedinice „Škorpioni“ osuđenih za zločin u Trnovu jula 1995. godine zbog streljanja šest muslimanskih civila i optuženom Branislavu Mediću (45) prvostepenu presudu od 20 godina zatvora smanjio na 15, a Aleksandru Mediću (41) ukinuo presudu i vratio je prvostepenom sudu na novo suđenje. Kao neosnovane VSS je odbio žalbe branilaca

305 Beta, 27. februar, „Dobrovoljačka – rezime“

optuženih Slobodana Medića (41) zvanog Boca i Pere Petraševića (38), kao i tužioca za ratne zločine, i potvrdio presudu njima dvojici i Aleksandru Vukovu (35). Slobodan i Branislav Medić, kao i Petrašević, prvostepenom presudom su oglašeni krivim za ratni zločin protiv civilnog stanovništva, a Aleksandar Medić za isto krivično delo u pomaganju, dok je Vukov oslobođen. Slobodan i Branislav Medić osuđeni su 10. aprila 2007. na po 20 godina zatvora, Petrašević na 13, a Aleksandar Medić na pet. Prema mišljenju VSS, Okružni sud u Beogradu je, u slučaju Branislava Medića, precenio značaj olakšavajućih okolnosti (ranija neosuđivanost, porodične prilike), zbog čega mu je kazna smanjena na 15 godina zatvora. Ukidanje presude Aleksandru Mediću VSS je obrazložio bitnim povredama odredbi krivičnog postupka, jer su „razlozi u pogledu njegovog psihičkog odnosa“ prema pomaganju u izvršenju raznog zločina protiv civilnog stanovništva „u znatnoj meri protivrečni i nejasni“. Žalba tužioca za ratne zločine na presudu Vukovu ocenjena je kao neosnovana, jer je VSS našao da „prvostepena presuda ne sadrži bitne povrede odredaba krivičnog postupka“ i da pravilnom ocenom izvedenih dokaza nije dokazano da je on počinio ratni zločin³⁰⁶.

Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu je 28. januara 2009. u ponovljenom suđenju izreklo je kaznu od pet godina zatvora pripadniku nekadašnje paravojne formacije Škorpioni Aleksandru Mediću optuženom za pomaganje u ubistvu šest Bošnjaka u Trnovu.

Prošle godine nastavljeno je i suđenje optuženima za ubistvo 48 albanskih civila u Suvoj Reci, članova porodice Beriša – 26. marta 1999. Za ove zločine optuženi su tadašnji komandant policijske jedinice “Niški odred” Radoslav Mitrović, komandir policije u Suvoj Reci Radojko Repanović, njegov pomoćnik Nenad Jovanović, policajci iz Suve Reke Slađan Čukarić, Miroslav Petković, Zoran Petković, Ramiz Papić i pripadnik Resora državne bezbednosti Milorad Nišavić. Proces je počeo 2. oktobra 2006. Svi optuženici negiraju izvršenje zločina. U optužnici se još navodi da su posmrtni ostaci ubijenih Albanaca zakopani u masovnu grobnicu na vojnom strelištu kod sela Ljubižde i Koruše koje su pronašli pripadnici policije i predali Specijalnoj antiteroristička jedinici MUP.

306 *Glas javnosti*, 12. septembar „Škorpionu smanjena kazna“

U dokaznom postupku, među ostalima, svedočio je nekadašnji kriminalistički tehničar policije u Prizrenu Nebojša Vitošević, koji bio zadužen za fotografisanje žrtava tokom uviđaja 30. marta 1999. godine. On je pred Većem Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu rekao da je na tri lokacije, na potezu iz Prizrena prema Prištini, ka selu Reštane, pronađeno sedam leševa ljudi koji su, sudeći prema ranama, bili ubijeni. U svom iskazu je precizirao da su iza jedne kuće pronađena četiri spaljena leša, od kojih su neki bili delimično, a drugi potpuno ugljenisani. "Na putu ka selu Reštane, kod pilane, zatekli smo još dva muška leša, a na putu ka selu Reštane telo još jednog starijeg čoveka koji je bio ubijen", objasnio je svedok. Ukazavši da mu nije poznato da su tela prebacivana u Srbiju, Vitošević je istakao da su leševe pokupili radnici komunalnog preduzeća i da su svi uredno sahranjeni u zasebnim rakama na muslimanskom groblju, ali nije mogao da precizira koga dana je sahrana obavljena³⁰⁷.

Prema navodima optužnice, leševi ubijenih Albanaca u Suvoj Reci prvo su odvezeni u Prizren, a zatim, po naređenju haškog optuženika generala policije Vlastimira Đorđevića, hladnjačama prevezeni i zakopani u masovnu grobnicu na poligonu Specijalnih antiterorističkih jedinica policije Srbije u Batajnici. Pred Haškim tribunalom svedok K-83, koji je bio policajac u rezervi, posvedočio je da su zločin nad albanskom familijom Beriša počinili policajci SUP-a Suva Reka Slađan Čukarić i Radovan Tanović. Prema izjavi ovog svedoka, Čukarić i Tanović su ubili šestoricu albanskih muškaraca i jednu staricu, a zatim su bacajući bombe i pucajući iz automatskih pušaka, usmrtili više od 40 žena i dece zatvorenih u lokalnoj piceriji. Optuženima za ratne zločine u Suvoj Reci i dalje se sudi pred Većem za ratne zločine u Beogradu.

Suđenje i presude za zločine na „Ovčari“

Presude koje su, pred Većem za ratne zločine u Beogradu izrečene 12. marta 2009. optuženima za zločine počinjene na poljoprivrednom dobru „Ovčara“, daleko su blaže od onih iz prethodne odluke istog Veća koju je poništio Vrhovni sud Srbije. Podsetimo, za mučenja i streljanje oko 200 hrvatskih zarobljenika, optuženo je 18 pripadnika tzv. teritorijalne obrane Vukovara u Šešeljeve paravojne jedinice „Leva Supoderica“. Suđenje za ove zločine započeto je u martu 2004. a nakon poništenja presude ponovni proces počeo je u martu 2007. Slučaj „Ovčara“ značajan je zbog težine i bestijalnosti zločina ali i zbog toga što je to bilo prvo suđenje za ratne zločine pred nacionalnim sudom. Takođe jer je usko povezano sa haškim procesom protiv „vukovarske trojke“ kojima se sudilo za komandnu odgovornost vezano za zlodela u Vukovaru odnosno na „Ovčari“.

Dakle, streljanje i mučenje hrvatskih zarobljenika u ponovljenom postupku na maksimalne kazne od 20 godina zatvora osuđeno je sedam optuženih, pet je oslobođeno a ostalima su izrečene zatvorske kazne u rasponu od pet do 15 godina. Maksimalne kazne su izrečene: nekadašnjem komandantu Teritorijalne odbrane Vukovara Miroljubu Vujoviću, njegovom zameniku Stanku Vujanoviću, te pripadnicima tzv. teritorijalne obrane i paravojskih jedinica, Predragu Milojeviću, Đorđu Šošiću, Miroslavu Đankoviću, Ivanu Atanasijeviću i Saši Radaku. Milan Vojinović osuđen je na 15 godina zatvora, Jovica Perić na 13, a Goran Mugoša na pet godina. Jedina žena među optuženima, Nada Kalaba, osuđena je na devet godina zatvora. Milan Lančuzanin i Predrag Dragović, osuđeni su na šest, odnosno pet godina zatvora. Optužbi su oslobođeni Vujo Zlatar, Predrag Madžarac, Marko Ljuboja i Slobodan Katić kao i Milorad Pejić, jedini kome je ovo bilo prvo suđenje jer je uhapšen kasnije.

U obrazloženju presude sudija Vesko Krstajić rekao da su svi osuđeni krivi zato što su na Ovčari kao pripadnici „počinili ubistva, mučili i nečovечно postupali prema ratnim zarobljenicima“ a zatim je govorio o pojedinačnim presudama. Iako je je ovo Veće bilo limitirano odlukom Vrhovnog

suda odnosno njegovim primedbama, posve je razumljivo nezadovoljstvo rodbije žrtava ublažavanjem prethodnih presuda. Zanimljivo je, recimo, da je sudija Krstajić uvažio iskaz svedoka saradnika (broj jedan) u odnosu na optuženu Nadu Kalabu a nije z slučaju Vuje Zlatara. Prema rečima predsednika Veća je, povodom Zlatara, rekao kako je njegova odbrana uspela dokazati da je pomenuti svedok saradnik „imao razlog za osvetu“ te da nije pouzdano dokazano da je optuženi bio na „Ovčari“ u vreme ozvršenja zločina. Ovaj deo vredan je pomena već zbog činjenice da je Vuju Zlatara isto Veće nakon prvog suđenja osudilo na 15 godina a posle drugog je – oslobođen. Tužilaštvo za ratne zločine najavilo je žalbe na deo presuda jer je „samo delimično zadovoljno“ sudskom odlukom³⁰⁸.

Organizovani kriminal u Srbiji

Tokom 2008. godine ne samo da nije do kraja raspletena ni jedna ranije otkrivena mafijaška afera u Srbiji, nego su obnarodovane i nove, u tzv. marginalnim oblastima društvenog života ali, ipak, u okviru državnih institucija ili, pak, u bliskoj vezi sa njima. Na primer, u medijima se moglo čitati o tzv. „đubretarskoj“ mafiji, „fudbalskoj“, pa „gasnoj“ i drugima. Dakle, optuženičke klupe pune su okrivljenika za organizovani kriminal, ali je sigurno da na klupama ima još mnogo upražnjenih mesta.

U 2008. godini pred sudskim većima Specijalnog suda vodilo se 17 prvostepenih postupaka protiv isto toliko organizovanih kriminalnih grupa. Ukupan broj optuženih u 17 srpskih mafijaških organizacija je imponozantan – 300 ljudi. Oni su, bar prema onome do čega je istraga došla, državu oštetili za oko 500 miliona evra. Tokom prošle godine vođeno je čak 66 istražnih postupaka protiv nešto manjeg broja kriminalnih grupa koje su ukupno imale više stotina osumnjičenih. Od toga, 31 istražni postupak je okončan i prosleđen Specijalnom tužilaštvu³⁰⁹.

U najvećem broju slučajeva u pitanju su bile zloupotrebe službenog položaja, korupcija, nedozvoljena trgovina uključujući i trgovinu ljudima. Potom, teške krađe, dilovanje drog, terorizam... Prema statistici, organizovani kriminal prebacio se uglavnom u ekonomsku sferu pa mafije deluju u međuzoni, na ivici legalnog i ilegalnog, vodeći unosne poslove koji donose velike zarade – od utaje poreza do korupcije i drugih mahinacija na štetu države i građana. Na udaru zakona našli su se mnogobrojni direktori, vlasnici privatnih preduzeća, carinici, ali i oni koji bi trebalo da štite zakon – policajci, sudije, predsednici sudova, tužioci... Nažalost, pokrenutim krivičnim postupcima nisu obuhvaćeni svi pripadnici pojedinih kriminalnih grupa. Pravosudni organi nisu stigli do samih vrhova piramide mafijaških klanova, a oni koji odnose najviše para, za sada su ostali zaštićeni. Tipičan primer za to je postupak koji se vodi protiv pripadni-

309 *Večernje novosti*, 8. maj 2008. godine, 17 srpskih mafija

ka takozvane drumske mafije. Na optuženičkoj klupi našle su se 53 osobe. Prema tvrdnjama tužilaštva, oni su duplim karticama za naplatu putarine državu oštetili za 6,5 miliona evra. Priznajući krivicu na suđenju, pojedini optuženi su tvrdili da je novac išao određenim moćnim ljudima u Beograd. Ali, niko od njih nije smeo da navede nijedno ime.

Postupak protiv članova tzv. **stečajne mafije**, kojima se na teret stavlja primanje mita, zloupotreba službenog položaja i kršenje zakona od strane sudija – takođe nije završen. Optužnicom je, podsetimo, obuhvaćeno 36 osoba, za ukupno 105 krivičnih dela, a šteta koju su naneli je oko 50 miliona evra. Prvooptuženi je Goran Kljajević, bivši predsednik beogradskog Trgovinskog suda, a uz njega i advokat Nemanja Jolović, biznismen Sekula Pjevčević, Slobodan Radulović, bivši direktor “C marketa” (u bekstvu), Delinka Đurđević, bivša sudijka ovog suda, Jelica Živković, bivši direktor Poštanske štedionice. U julu 2008. optuženima za udruživanje u takozvanu stečajnu mafiju sudski je odobreno da se brane sa slobode, a Vrhovni sud je objasnio da više ne postoje zakonski osnovi za produženje pritvora, koji se odnose na realnu opasnost od bekstva optuženih.

Dalje, u junu 2008. posebno odeljenje Vrhovnog suda Srbije ukinulo je presudu protiv grupe od 16 optuženih za falsifikovanje GSP karata, poznate kao “**saobraćajna mafija**”, i naložilo novo suđenje. U obrazloženju odluke Vrhovnog suda navodi se da je prvosrepena presuda doneta uz bitne povrede odredaba krivičnog postupka, jer je izreka presude nejasna i kontradiktorna, a u obrazloženju presude nisu dati razlozi o svim odlučnim činjenicama, a oni koji su dati nisu jasni. Vrhovni sud je ocenio da, zbog toga, činjenično stanje nije pravilno i potpuno utvrđeno, pa se ne može ispitati pravilnost primene krivičnog zakona.

Pred posebnim odeljenjem Okružnog suda u Beogradu početkom prošle godine počelo je suđenje sedmorici optuženih, na čelu sa Žarkom Dakovićem zbog malverzacija na carini kojima su oštetili državni budžet za preko milion evra. Ova grupa poznata kao carinska mafija 2, tereti se za izvršenje krivičnih dela zločinačko udruživanje, zloupotreba službenog položaja, kao i primanje i davanje mita. Oni su osumnjiceni da su, uz falsifikovanu dokumentaciju, legalizovali ukradena vozila ili falsifikovanjem podataka o godini proizvodnje omogućavali uvoz automobila, koji

inace, po postojećim propisima, ne bi mogli biti uvezeni. Pred istim sudom sredinom decembra 2007. počelo je suđenje prvoj grupi od 28 optuženih za korupciju na carini, primanje mita, zloupotrebu službenog položaja i krijumčarenje, poznatoj kao carinska mafija. Za organizatora te grupe u optužnici je označen Velibor Luković, koji je do hapšenja radio kao koordinator za sprečavanje krijumčarenja na carinarnici u Kraljevu. „Čekaće se još dosta dugo na pravosnažnu presudu kojom će biti izvagana tvrdnja Specijalnog tužilaštva da su bivši upravnik Carinarnice Zrenjanin, Žarko Daković, carinik Radovan Šarenac, vlasnik agencije „Zorka komerc“ Željko Bugarin i ostali članovi grupe nazvane „carinska mafija 2“ kršeći carinske propise do hapšenja, krajem 2006. državu opljačkali za više od milion evra. Suđenje u beogradskom Specijalnom sudu, protiv njih počelo januara 2008. i još je u fazi glavnog pretresa³¹⁰.

U Specijalnom sudu još je u toku suđenje tridesetočlanoj kriminalnoj grupi, poznatijoj kao **“auto mafija”**, koja se tereti da je krađom automobila, a zatim njihovim prebacivanjem na Bliski istok, oštetila Srbiju za više miliona evra. Zbog sumnje da su oštetili državu za oko 100 miliona dinara, pred sudom se našla i 21-člana grupa optuženih, koji su uvezli iz Grčke petrolej. Prvi na listi optuženih je Miša Stojanović, vlasnik firme “Protekta”, ali i osmoro zaposlenih u Republičkoj tržišnoj inspekciji i Poreskoj upravi³¹¹.

Srpsku javnost je lane, sudeći po reakcijama, više potresla tzv. **„fudbalska afera“** od nekih drugih, po posledicama mnogo težih. To, naravno, nije olakšavajuća okolnost za optužbe protiv čelnika u veoma unosnom sportu (ili biznisu) kakav je fudbal a zbog, kako se okrivljuju, korupcije u vezi sa prisvajanjem novca od transfera igrača iz domaćih u strane klubove. U prošlogodišnjoj „fudbalskoj aferi“ za javnost je svakako centrala ličnost bivši direktor Crvene zvetde Dragan Džajić osumnjičen za prisvajanje novca od prodaje fudbalera tog kluba. Uz Džajića (koji je u međuvremenu, pored srpskog, stekao i crnogorsko državljanstvo) su još dvojica nekadašnjih funkcionera Zvezde – Vladimir Cvetković i Miloš Marinković koji

310 www.listzrenjanin.com “Članovi grupe carinska mafija daleko od presude”, 29. januar 2009.

311 *Večernje novosti*, 8. maj 2008. “17 srpskih mafija”

se, konkretno, terete da su zloupotrebom službenog položaja od transfera četiri fudbalera prisvojili višemilionske sume maraka, dolara i evra. Zahvaljujući (ne)ажutnosti pravosuđa, ovi postupci, mogu kao i mnogi drugi, relativno brzo pasti u zaborav, jer iskustvo pokazuje da uglavnom traju po nekoliko godina. O tome najbolje svedoči slučaj nekadašnje predsednice fudbalskog kluba Obilić i folk pevačice Svetlane-Cece Ražnatović, protiv koje se u Okružnom sudu u Beogradu istraga vodi već pet i po godina.

Tokom 2008. pred licem pravde našle su se i četiri grupe koje su se bavile **švercom cigareta**. Od njih, tri su basnoslovno bogatstvo stekle u vreme najveće krize u Srbiji i za vreme vladavine Slobodana Miloševića. Protiv jedne od ovih "duvanskih" mafija pred Specijalnim sudom otpočeo je sudski proces. Reč je o tzv. Badžinoj grupi kojoj se na teret stavlja nezakonito bogaćenje od 40 miliona evra, a na čijem čelu je rođeni brat ubijenog policijskog generala Radovana Stojčića Badže, Siniša. U vezi sa švercom cigareta pomenimo da je rusko Generalno tužilaštvo donelo je 23. juna 2008. odluku da oslobodi iz pritvora Stanka Subotića Caneta uz obrazloženje da je slučaj – zastareo.

Odmah posle hapšenja, srpske vlasti su zatražile da se Subotić izruči pravosudnim organima Srbije, ali je Rusija postavila nekoliko dopunskih pitanja, među kojima je najvažnije da se „osveži” materijal koji je poslat u zahtevu za izručenje. Zanimljivo je bilo pitanje ko mu je izdao pasoš i s kim je sve Cane radio, jer je šverc takvih razmera za koje je Subotić optužen, nemoguće organizovati bez „pomoći” države. Ni danas se, međutim, ne zna kako se i zašto Subotić našao u Moskvi, ko su bili njegovi partneri i prijatelji u ruskoj prestonici. U biografiji Stanka Subotića govori se, osim o optužbama za šverc cigareta, i o vezama sa Mirjanom Marković i raskidu s porodicom Milošević. Tvrdi se da se, iako je svima bilo poznato na koji je način Subotić zaradio svoje bogatstvo, srpsko pravosuđe nije bavilo njime zato što se smatra da se „iskupio” time što je pomagao srpskoj opoziciji i Crnogorcima u borbi za svrgavanje Miloševića sa vlasti. „Promena stava i podizanje optužnice za šverc cigareta vezuje se za predizbornu kampanju. Srpske vlasti su znale da je slučaj zastareo, ali su narodu htele da pokažu

da je borba protiv korupcije počela. Sad, kad su izbori prošli, Cane može mirno da se vrati u Švajcarsku i nastavi da se bavi svojim poslovima³¹².

Canetova "duvanska" grupa tereti se, podsetimo, da je švercom cigareta oštetila budžet za 28 miliona evra. Usledila je informacija da je u međuvremenu advokatski tim Subotića podneo tužbu Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu jer je „greškom zadržan u ekstradicionom pritvoru u Rusiji“.

U 2008. je započelo, a 2009. nastavljeno suđenje *petnaestorici novopazarskih vehabija, optuženih za održivanje radi protivustavne delatnosti i terorizam*. Na suđenju su krajem novembra 2008. kao dokaz prikazani snimci nađeni u kompjuterima koje je grupa koristila i koji su zaplenjeni prilikom njihovog hapšenja. Oni se terete za planiranje ubistva muftije Muamera Zukorlića, kao i planiranje napada na džamiju u Novom Pazaru i na policijsku stanicu u tom gradu. U optužnici se navodi i da su optuženi na planini Ninaji kod Novog Pazara ustanovili kamp za vojnu i terorističku obuku.

Krijumčarenje ljudi takođe je bilo predmet krivičnog gonjenja u Srbiji u 2008. U januaru je izrečena presuda dvanaestočlanoj organizovanoj kriminalnoj grupi za krijumčarenje ljudi i ilegalan prelazak granice, čiji su glavni organizatori Ivan Janjić iz Bačke Palanke i Vesel Jakupi iz Preševa. Njih dvojica su, zajedno sa još deset članova ove kriminalne grupe, u leto 2006. godine, kirijumčarili Turke, Albance i državljane Srbije u Hrvatsku, preko Dunava i Beograda, za 350-400 evra po osobi. Optuženi za krijumčarenje ljudi osuđeni su na zatvorske kazne u Specijalnom sudu, a jedan okrivljenik je oslobođen krivice. Organizator grupe Vesel Jakupi osuđen je tri godine i šest meseci zatvora Muhamed Fejzuli na dve godine i osam meseci, Selimon Sadiki i Ramadan Redžepi na po dve, dok je Zvonku Bijeliću izrečena kazna na dve godine i 10 meseci zatvora, a Zoran Dodiću dve godine i šest meseci.

Zapravo, veoma je teško i nabrojati „sve srpske mafije“ koje su otkrivane ili otkrivene, po svemu sudeći, tek delimično jer su njihovi čelnici i dalje zaštićeni – bilo zbog nedovoljno dokaza, bilo zbog političke zavese

312 *Politika*, 27. jun 2008. "Oslobođen Stanko Subotić Cane"

iza koje se i dalje kriju. Zato se može reći da je tek načet vrh ledenog brega u priči o podzemlju u brojnim segmentima srbijanskog društva ili države.

Nedodirljivi nalogodavci zločina

Najbolji dokaz za prethodnu tvrdnju su (ne)podignute optužnice, (ne)dovršeni sudski procesi, te neizvesne presude vezane za doba Miloševićevog režima, ubistva i atentate sa njim usko povezanih i, još uvek, nedodirljivih nalogodavaca. Takođe, način izveštavanja brojnih medija, iza kojih su i dalje vlasnici poznate sumnjive prošlosti.

U 2008. je, podsetimo, Vrhovni sud Srbije potvrdio je *maksimalne kazne od 40 godina zatvora Miloradu Ulemeku Legiji i Zvezdanu Jovanoviću za ubistvo premijera Zorana Đinđića*. Za ubistvo Ivana Stambolića i pokušaj ubistva Vuka Draškovića u Budvi Milorad Ulemek je prethodno pravosnažno osuđen na 40 godina zatvora, a za četverostruko ubistvo na Ibarskoj magistrali Legija osuđen je takođe na 40 godina, uz mogućnos žalbe u trećem stepenu.

Ulemek je, dalje, u postupku protiv „zemunskog klana“ osuđen na 40 godina, uz mogućnost žalbe. Ali, uprkos izrečenoj presudi za atentat na Đinđića „tužioci i sudije ukazuju da ne znaju kako tužilac za organizovani kriminal namerava da se bavi političkom pozadinom atentata na premijera Srbije Zorana Đinđića, jer to nije priroda njegovog posla“.

Specijalni tužilac za organizovani kriminal Miljko Radisavljević izjavio je nakon vesti da će Vrhovni sud Srbije 8. septembra početi javnu raspravu o žalbama okrivljenih za ubistvo premijera Đinđića, da očekuje da ta presude što pre bude pravosnažna i da se posle toga povede rasprava o političkoj pozadini atentata. Bivši specijalni tužilac Slobodan Radovanović najavljivao je, za vreme svog mandata, da će pokrenuti poseban postupak ispitivanja političke pozadine, ali to nije uspeo da sprovede u delo. Političkom pozadinom može da se bavi određena komisija, odbor ili Skupština, a da je u opisu posla tužioca utvrđivanje da li je još neko učestvovao u planiranju i samom atentatu, dakle konkretnim osobama i nekim dodatnim istražnim radnjama, a ne opštim društvenim i medijskim

kontekstom u kojem je došlo do tog zločina. Problem je i to što optuženi verovatno neće reći niti otkriti te osobe, ukoliko ih je bilo, jer oni za sada ne priznaju krivično delo. Svedoci saradnici su u procesu pred Specijalnim sudom i u istrazi pominjali razne osobe u različitim kontekstima, ali ne zna se da li su te osobe kasnije povezane s atentatom³¹³.

S druge strane, o optužbi protiv Legije za ubistvo Đinđića list "Pravda" tvrdi kako suđenje "nije dalo odgovor ko je ubio premijera jer nema dokaza koji Ulemeka i JSO povezuju sa ubistvom". Indikativno je, navodi ovaj list "da je samo nekoliko sati posle atentata objavljena poternica za osumnjičenima, iako se nije znalo ni ko su izvršioc, ni ko su nalogodavci, što pokazuje da je ona unapred pripremana"³¹⁴.

U februaru 2009. otkriven je pokušaj bekstva Milorada Ulemeka iz Centralnog zatvora, smenjeni su dežurni stražari, ali u javnosti nije bilo reči o "logističkoj podršci" bez koje Legija ne bi mogao da računa na boravak izvan rešetaka.

Malverzacije diplomatskih predstavništava

Prošlu, 2008. godinu, u "kriminalnom dosijeu" u Srbiji obeležio je i slučaj **Miladina Kovačevića**, bivšeg studenta na američkom univerzitetu i košarkaša, koji je dobio političko-diplomatske razmere. Kovačević je, podsetimo, pobegao iz SAD zahvaljujući nelegalno izdatim putnim ispravama u Konzulatu Srbije, iako mu je policija SAD oduzela pasoš, nakon što je osumnjičen za teško prebijanje kolege Brajana Štajnhauera u studentskom klubu. Tadašnji konzul Srbije, koji mu je izdao dokumenta za beg uz SAD, odmah je smenjen i povučen protiv njega je u Beogradu zbog falsifikata službene isprave pokrenut sudki postupak. Ispostavilo se, međutim, da je konzul postupao po nečijim nalogima iz Beograda, ali do kraja februara 2009. nije otkriven taj "viši nivo logističke podrške".

Ceo slučaj je, međutim, prerastao u diplomatski incident između SAD i Srbije, jer Beograd po važećim zakonima, ne može više izručiti Kovačevića,

313 *Danas*, 5. jun 2008, Teško do dokaza protiv podstrekača

314 *Pravda*, 30. januar 2009. „Legija nije imao motiv da ubije Đinđića

na čemu insistirajaju američki pravosudni organi. Umesto pravosudnog odgovora, koji bi zadovoljio i domaću javnost, Vlada Srbije usvojila je odluku, pod oznakom "strogo poverljivo", da isplati 900.000 dolara odštete Štajnhaueru kog je pretukao Kovačević. Istom odlukom Vlada je nameni-la i 100.000 dolara Kovačeviću za kauciju američkom sudu koji je isplatila njegova majka kako bi izašao iz pritvora. Kad je beogradski dnevnik "Bor-ba" objavio ovu vest, nastala je hajka na novinare ko im je izvor informa-cija, a tragalo se i za insajderom iz Vlade koji je medijima "doturio" vest. Tek naknadno, iz Vlade je "objašnjeno" kako Srbija, koja godišnje prima od SAD 60 miliona dolara pomoći, ne sme da ugrozi te odnose zbog propusta dva službenika i da će se naći konačno rešenje.

Najavljeno je i da će Kovačević odgovarati pred domaćim sudom, ali i pored toga iz krugova Stejt departmenta stigla je poruka da SAD neće odu-stati od nastojanja da Kovačević odgovara pred tamošnjim pravosuđem. U ovoj aferi ostalo je i još jedno, tek "sporedno" pitanje: zbog čega bi se iz državnog budžeta isplatilo 100.000 dolara koje je Kovačevićeva prodi-ca dala za kauciju ne bi li se mlađani košarkaš pustio na slobodu, a zatim prebegao u Srbiju? I ono važnije: zašto bi građani Srbije bili dužni da iz sopstvenih džepova plaćaju nasilničko ponašanje Miladina Kovačevića ili, u krajnjem slučaju, bilo koga drugog?

Poternice

U januaru 2008. objavljeno je da su Mirjana Marković i Marko Milošević dobili azil u Rusiji iako je za njima raspisana međunarodna poternica. Mir-jana Marković je napustila Srbiju u februaru 2003. neposredno pre ubistva premijera Zorana Đinđića. U aprilu iste godine određen joj je pritvor i za njom raspisana Interpolova poternica. Poternica je prvi put povučena 31. maja 2005. uz garancije njenog advokata da će se ona pojaviti na suđenju, a drugi put 15. marta 2006, kad je SPS položio 15.000 evra kaucije kako bi mogla da dođe u Srbiju i prisustvuje sahrani supruga. Međutim, ona nije došla na sahranu, pa je poternica ponovo aktivirana, a novac koji je bio položen za kauciju otišao je u pravosudni budžet Srbije. Policija je u akciji

„Sablja“ htela da obavi informativni razgovor sa Mirjanom Marković o nje-
noj ulozi u otmici i ubistvu Ivana Stambolića. Do toga, međutim, nikada
nije došlo, a njeno ime se nije našlo na optužnici za ovaj zločin. Do akcije
„Mreža“ 2007. godine protiv Markovićeve se vodio samo krivični postupak
za zloupotrebu službenog položaja, kojim se ona teretila za podstrekiva-
nje nekadašnjeg sekretara Vlade Srbije Živke – Cice Knežević da nelegalno
dodeli stan dadilji koja je čuvala njenog unuka Marka. Za novo krivično
delo Mirjana Marković je osumnjičena u junu 2007. godine kada je poli-
cija pokrenula akciju protiv švercera duvana, koji su devedesetih godina
oštetili budžet za više desetina miliona maraka. Kao jednu od otkrivenih
grupa, policija je označila i onu koju su pored Markovićeve vodili Marko
Milošević i Bojana Bajrušević. Mirjana Marković je osumnjičena da je Mi-
halju Kertesu, tadašnjem direktoru Carine, u više navrata usmeno naredi-
vala da robu firme „Tref rentakara“, vlasnice Bojane Bajrušević, propusti
preko granice, bez kontrole. Glavni zaštitnik preduzeća Bajruševićeve bio
je Marko Milošević, koji je od šverca cigareta preko tog preduzeća zaradio
milione maraka. Marko Milošević je Srbiju napustio 7. oktobra 2000. godi-
ne, odmah nakon demokratskih promena i od tada se nije vraćao u Srbiju,
a spekulisalo se da živi na relaciji Moskva-Peking. Protiv njega se već osam
godina vodi krivični postupak zbog prebijanja trojice „otporaša“ u maju
2000. godine u Požarevcu. „Ulogu Mirjane Marković trebalo je ispitati i u
nerasvetljenim likvidacijama Slavka Ćuruvje, vlasnika „Dnevnog telegra-
fa“, Žike Petrovića, direktora „Jata“ i Zorana Todorovića Kundaka, general-
nog sekretara JUL-a. Posle odluke ruskih vlasti da Mirjani Marković dodeli
azil, jasno je da će njena uloga u ovim zločinima ostati nerasvetljena“³¹⁵.

Uprkos azilu koji su Mirjana Marković i Marko Milošević dobili u Rusi-
ji, za njima je i dalje na snazi međunarodna poternica, koja važi u svim
ostalim zemljama. Ukoliko se pojave na teritorije bilo koje druge zemlje,
njima prethodi hapšenje i izručenje Srbiji.

U Interpolu trenutno postoji više od 25.000 međunarodnih poternica
za begunca od zakona iz celog sveta, od kojih je oko 400 iz Srbije. Pravo-
sudni organi Srbije godišnje raspisuju stotinaok poternica. Na osnovu po-
ternica raspisanih iz Srbije oko 50 osoba se svake godine pronađe i uhapsi.

315 *Blic*, 31. januar 2008. „Rusi dali azil Miri i Marku“

Iza svake međunarodne Interpolove poternice stoji odluka suda,. Među najtraženijim građanima Srbije na Interpolovim poternicama nalaze se članovi “duvanske mafije”. Zbog “Mreže” je na poternicu ponovo vraćena Mirjana Marković, a na spisku begunaca je i njen sin Marko Milošević.

Iako su čelnici srpskog Interpola pre pola godine tvrdili da policija ima odličnu saradnju sa skoro svim zemljama u svetu, pa i sa Rusijom, ostaje nejasno kako to da Mirjana Marković do danas nije locirana, iako je medijima više puta ponovila da se nalazi u Rusiji³¹⁶.

Od januara prošle godine do marta 2009. sa svim izgledima da se stvari neće uskoro promeniti supruga Miloševića kao i njegov sin, uprkos svim optužbama, i dalje su na slobodi a srpske vlasti o njima jenostavno – ćute.

316 *Danas*, 10. januar 2008. “I pored dobre saradnje srpske i ruske policije Mira Marković na slobodi”

Haški tribunal

– suđenja i presude

Verbalno izjašnjavanje srpskih vlasti da je Srbija „u potpunosti spremna na saradnju sa Haškim tribunalom u 2008. ima samo delimičnu potvrdu u praksi. U težnji da opravda hapšenje i izručenje haških begunaca Radovana Karadžića i Stojana Župljanina, kao najveći lanjski uspeh, službeni Beograd skoro je svakodnevno predočavao javnosti kako se preko praga EU ne može preći bez potpune kooperacije sa Hagom. Ovoj argumentaciji, međutim, nedostaje suština – a to je da privođenje pravdi optuženika pred Tribunal nije tek ključ koji otvara vrata za približavanje Uniji već – i rušenje prethodnog sistema vrednosti uspostavljenog za vreme Miloševića i o(p)stalog nakon njega. Prave katarze, naime, ne može biti ni sve dok se, na primer, hapšenje Radovana Karadžića predstavlja kao završetak haške ere na prostoru zapadnog Balkana. I to „uprkos činjenici da se Karadžić u Beogradu skrivao mesecima i godinama pod lažnim imenom, dokumentima i identitetom, a vlasti njegovo izručenje Haškom tribunalu prikazuju kao dokaz sopstvene kredibilitnosti, ne shvatajući da je upravo činjenica da se krio u centru prestonice – dokaz njenog najvećeg diskreditovanja u očima evropskih partnera“³¹⁷.

U tom kontekstu – stava vlasti, kao uzrok ili posledica, izveštavanje medija tj. njihov odnos prema Haškom tribunalu, osim retkih izuzetaka, u većini je nepromenjeno. Optuženici sa naglaskom „Srbi“ predstavljaju se kao najveće „žrtve“ međunarodne (ne)pravde. „Statistika o suđenjima koja su se vodila ili i dalje vode u Hagu i pred sudovima za ratne zločine u Srbiji, Bosni i Hrvatskoj pokazuje da su do sada donete presude za 699 Srba i ukupno 38 Bošnjaka, Hrvata i Albanaca. Osam Bošnjaka, 26 Hrvata i trojica Albanaca kažnjeni su sa ukupno 298 godina zatvora. S druge strane, Srbi su osuđeni na 1.000 godina zatvora“.³¹⁸ Bez obzira na preciznost

317 <http://www.autonomija.info>

/vladimir-dzamic-srbija-i-pristupanje-eu-datumi-i-kriterijumi.html

318 *Politika*, 14 april 2008. „Srbima hiljadu godina za ratne zločine“

ovakve statistike sabiranje višegodišnjih kazni različitih optuženika izmišljotina je laika u redakcijama mnogih medija čiji je cilj izazvati fascinaciju i(li) pristrasnost čitalaca, ne samo u vezi izveštavanja iz Haškog tribunala, već i na domaćem sudskom terenu. Takvo je sabiranje nepoznato, naime, u pravosudnoj praksi i van svake pravne i normalne logike. Kao i računica o broju optuženih – „naših“ i „njihovih“, ako se podrazumeva da zločine treba individualizovati.

Medijski milje i javno mnjenje

Dakle, ovakav stav bio je i dalje prisutan u brojnim medijima, kao i prethodnih godina, uključujući i kritiku vlasti, institucija i tela nadležnih sa saradnju sa Haškim tribunalom. Takav odnos posebno je istican u konkretnim slučajevima, hapšenja, svedočenja i presuda. Na primer, nakon oslobađajuće presude Ramušu Haradinaju, čemu je prošle godine posvećen veliki prostor u srpskoj štampi, već su sami naslovi sugestivni u pogledu odluke Suda: „Haradinaj na slobodi, pravda u pritvoru“ („Politika“) „Tribunal više nema razloga da postoji“ („Blic“), „Stop Tribunalu“ („Pravda“) itd... Slična, medijska kampanja nastavila se i povodom oslobađanja Nasera Orića, izjava bivše portparolke haškog tužilaštva Florans Artman, nekadašnje tužiteljke ICTY Karle del Ponte, hapšenja Stojana Župljanina i Radovana Karadžića, uz brojne špekulacije o „zaverama“ i „izdajama“ (o čemu će kasnije biti više reči). Naravno, uz časne izuzetke objektivnog izveštavanja i komentara.

Zanimljivo je da, uprkos tome, časopis „Srpska politička misao“ objavljuje istraživanje prema kom se beleži „izvestan porast spremnosti građana za intenzivniju saradnju sa haškim Tribunalom. Po tom istraživanju (Agencije Politikum), čak 45,18 odsto ispitanika smatra da Srbija treba da saraduje sa Tribunalom. Evidentirano je i značajno povećanje broja onih koji podržavaju izručivanje građana Srbije Hagu (37,81%), što posebno važi za broj onih koji u potpunosti daju podršku ekstradicijama. Takvih je 24,27%, dok je ranije njihov broj iznosio oko 15%. Na drugoj strani (oni koji se apsolutno protive izručivanju), zabeležen je pad sa skoro polovine

(47,84% u aprilu 2008.) na oko trećinu (33,17%). Kod umerenih protivnika i pristalica izručivanja nema većih kolebanja, dok broj neopredeljenih pokazuje blagi rast.³¹⁹

Dalje, istraživanje Nacionalnog saveta za saradnju sa Haškim tribunalom u januaru 2009., pokazalo je da 45,18 odsto ispitanika podržava saradnju Srbije sa Haškim tribunalom, protiv joj se skoro 40 odsto, a oko 15 odsto ne želi da se izjasni, Nešto ranije istraživanje pokazalo je da raste broj onih koji su protivni izručenju Ratka Mladića Hagu, pa tako manje od trećine podržava njegovo privođenje Tribunalu, 52,66 odsto se tome izričito protivi, a oko 20 odsto ne želi se izjasniti na tu temu. Istraživači javnog mnjenja su ukazali da je podrška Mladiću naročito jaka među građanima Srbije koji su najviše osetili posledice tranzicije. Predsednik Nacionalnog saveta za saradnju sa Haškim tribunalom Rasim Ljajić ocenio je „da se javno mnjenje u Srbiji okreće protiv saradnje sa Tribunalom, zbog toga što Evropska unija postavlja uslove Srbiji za ulazak u njeno članstvo i ne uvažava dosadašnje rezultate rada Vlade u saradnji sa Tribunalom“³²⁰.

Šta je obeležilo rad Tribunala u 2008.

Sa srpske strane gledišta, rad Haškog tribunala i tužilaštva u prošloj godini, bez sumnje je obeležilo hapšenje Radovana Karadžića i Stojana Župljanića, oslobađajuće presude za Ramuša Haradinaja i Namera Orića te potvrda odluke da se Milan Martić osudi na 35 godina zatvora a početkom 2009., presude Milanu Milutinoviću i petorici saoptuženih za zločine na Kosovu (Nikola Šainović, Dragoljub Ojdanić, Nebojša Pavković, Vladimir Lazarević i Sreten Lukić). Takođe, potraga za dvojicom preostalih begunaca Ratkom Mladićem i Goranom Hadžićem cele godine bila je tema i političkih krugova i medija. Izvan ovog, konkretnog pravosudnog rada, najveću pažnju u vezi ICTY , izazvalo je postavljenje novog glavnog tužioca Serža Bramerca, njegove posete Beogradu i izveštaji UN, knjiga „Lov“ bivše haške tužiteljke

319 *Nova srpska politička misao* 16. novembar 2008.

320 <http://www.blic.rs/politika.php?id=76296>

Karle del Ponte podigla je veliku prašinu i svetu i u Srbiji ali i izjave njene ex portparolke Florans Artman zbog kojih je tužena u Tribunalu.

Slučaj Župljanin

Haški begunac Stojan Župljanin uhapšen je 11. juna 2008 u stanu u Pančevu. Specijalni tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević potvrdio je tada da je, posle lociranja u Nišu u martu, policija bila na tragu Župljaninu, što je rezultiralo hapšenjem. U akciji nije bilo žrtava, a u iznajmljenom stanu svog prijatelja Nikole Tepića, u kom se Župljanin krio, pronađene su lovačka puška i karabin ali prilikom privođenja nije pružao otpor. Župljanin je, za vreme rata, bio načelnik Centra službi bezbednosti u Banjaluci te policijski funkcioner na najvišem položaju u Bosanskoj Krajini i zastupao je policiju u Kriznom štabu tzv. Autonomne regije Krajine.

Haški tribunal tereti ga za zločine protiv čovečnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja, za udruženi zločinački poduhvat, zatim za progone, istrebljenje i ubistvo, za mučenje, okrutno postupanje i nehumana dela, potom i deportacije i bezobzirno razaranje i pustošenje gradova i sela. Prema optužnici Haškog tribunala, krizni štab Autonomne regije Krajina sprovodio je opšti plan kontrole i etničkog čišćenja na teritoriji Banjaluke, Bosanske Krupe, Bosanskog Novog, Bosanskog Petrovca, Čelinca, Donjeg Vakufa, Ključa, Kotor Varoši, Prijedora, Prnjavora, Sanskog Mosta, Šipova i Teslića. Optužnica protiv njega podignuta je 17. decembra 1999, a oštećena 13. jula 2001. Od objavljivanja optužnice Župljanin je bio u bekstvu. Prema tvrdnjama haškog tužilaštva on je imao operativnu kontrolu nad opštinskim i regionalnim policijskim snagama, uključujući i one koje su bile zadužene za logore. Kao član Regionalnog kriznog štaba Župljanin je, prema optužnici, lično i sa drugima, učestvovao u ostvarenju plana etničkog čišćenja Autonomne regije Krajine, te je 10.000 Muslimana i Hrvata deportovao iz Bosanske Krajine, a hiljade su ubijene u napadima na mesta u kojima su živeli i u logorima na tim prostorima.

Nakon što je uhapšen u Beogradu, Župljanin je dva dana kasnije odbio da primi hašku optužnicu, tvrdeći da je pogrešno utvrđen njegov

identitet i da on nije Župljanin već Branislav Vukadin. Istražni sudija ga je tada upoznao sa sadržinom haške optužnice, a nakon toga je doneo rešenje o ispunjenosti uslova za izručenje Župljanina Haškom tribunalu. U kratkom roku DNK analizom utvrđeno je da se zaista radi o Župljaninu i on je izručen Haškom tribunalu krajem juna. Inače, predstavnici Tribuna- la u više navrata su tvrdili da je Župljanin dostupan vlastima u Srbiji, a to su tvrdile i vlasti Republike Srpske, koje su nekoliko puta tragale za njim tragale na svojoj teritoriji uz pomoć snaga NATO. Sve u svemu, nakon što je konačno uhapšen, nekolicini zaposlenih u Tužilaštvu za ratne zločine u Beogradu telefonom je upućena pretnja smrću, a neposredno posle toga usledila je i lažna anonimna dojava da je u zgradi suda postavljena bomba.

Oslobađajuće presude: Ramuš Haradinaj i Naser Orić

Bivšem komandantu OVK **Ramušu Haradinaju** i eks premijeru Kosova 3. aprila prošle godine izrečena je, pred Haškim tribunalom, oslobađajuća presuda Ramuš Haradinaj i Idriz Balaj oslobođeni su po svim tačkama optužnice, dok je treći optuženi, Lahi Brahimaj, proglašen krivim za dva slučaja okrutnog postupanja i mučenja (“nelojalnih” kosovskih Albanaca) i osuđen na šest godina zatvora. Trojica bivših zapovednika OVK bili su optuženi za učešće u “udruženom zločinačkom poduhvatu” sa ciljem da se uspostavi i učvrsti “potpuna kontrola OVK nad operativnom zonom Dukadin”. U ukupno 37 tačaka optužnice ovoj je trojci pripisana odgovornost za otmice, zastršivanja, prebijanja, mučenja i ubistva civila, kvalifikovana kao zločini protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja.

Pretnesno veće najpre je zaključilo da u periodu na koji se odnosi optužnica – od 1. marta do 30. septembra 1998. godine – otmice, zlostavljanja i ubistva civila nisu bili takvih razmera i takve učestalosti da bi se moglo zaključiti da je postojao sistematski i rasprostranjeni napad na civilno stanovništvo, što je preduslov da bi se neko delo moglo kvalifikovati kao zločin protiv čovečnosti. Veće je, dalje, zaključilo da dokazi koje je prezentiralo tužilaštvo nisu dovoljni za zaključak o postojanju

udruženog zločinačkog poduhvata i navodnom zajedničkom kriminalnom cilju optuženih, pa je odbacilo i ovaj vid odgovornosti Haradinaja, Balaja i Brahimaja.

Saopštavajući presudu, sudije su ukazale na "značajne teškoće" sa svedocima, s kojima su se suočavali tokom postupka. "Od oko 80 svedoka, 34 su dali iskaz uz zaštitne mere, dok je veće bilo prinuđeno da izda čak 18 obavezujućih poziva za svedočenje, pa i nekoliko naloga za hapšenje nevoljnih svedoka. Pretresno veće je, naveo je sudija Ori, "steklo snažan utisak da se suđenje odvijalo u atmosferi u kojoj se svedoci nisu osećali bezbedno", kao i da na Kosovu postoji "nestabilna bezbednosna situacija koja nije ugodna za svedoke". U presudi se, takođe, navodi da su "teškoće vezane za pribavljanje dokaza predstavljale značajnu karakteristiku ovog suđenja", kao i da se pred sudom nije pojavilo nekoliko svedoka "za koje se očekivalo da će svedočiti o centralnim aspektima predmeta"³²¹. U prvim reakcijama, presuda je u Beogradu označena kao "crn dan za međunarodnu pravdu" i "glogov kolac u grudi Haškom tribunalu", dok su u Prištini bili oduševljeni odlukom suda.

Kad se izuzme Kosovo, upravo su problemi vezani za svedoke bili i tokom a naročito posle okončanja procesa i oslobađajuće presude centralna tema. Tako, je srpski tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević izjavio: "Ja sam zapanjem ovakvom odlukom suda, ali bih hteo odmah na početku da razdvojim ulogu Haškog tužilaštva i suda koji je doneo ovakvu presudu. Što se tiče tužilaštva, mislim da je dosta uradilo da se Haradinaj prvo izvede na optuženičku klupu da odgovara i trudilo se da on dobije adekvatnu presudu"³²².

On kaže da je tokom postupka već bio skeptičan, jer je sud doneo neke skandalozne odluke, na primer da se Haradinaju dopusti odbrana sa slobode i da se za to vreme bavi politikom. "Devet ljudi je izgubilo živote, jer su se pojavili kao ozbiljni svedoci protiv Haradinaja. Sad vidite kakva je atmosfera bila na Kosovu i zbog cega su ljudi odbijali obavezujući nalog suda i rizikovali 10 godina zatvora. Odbijali su da svedoče zbog toga što su im bili ugroženi životi, ugroženi su bili životi rodaka i imovine", rekao

321 www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm

322 www.b92.net/info/vsti/index.php?yyyy=2008&mm

je Vukčević. Jedan svedok ubijen je džipom u Crnoj Gori, sedmorica su ubijena vatrenim oružjem, dok je jedan izboden nožem. Najstrašnije je, međutim, što su čak tri svedoka koji su bili u programu zaštite na Kosovu ubijeni³²³.

Većina srpskih medija već je u naslovima negativno odreagovala na oslobađajuću presudu Ramušu Haradinaju: "Slučaj koji neće unaprediti saradnju" ("Danas" – dvobroj 5 – 6 april), "Stop Tribunalu" ("Pravda" – 4. april), "Haradinaj na slobodi, pravda u pritvoru" ("Politika" – 4. april).

Na prvostepenu odluku Haškog suda tužilaštvo je uložilo žalbu i žalbeni postupak je bio u toku u trenutku pisanja ovog izveštaja. Inače, u Srbiji je protiv Haradinaja podneto čak 180 krivičnih prijava a pred većem za ratne zločine, na 13 godina osuđen je Anton Lekaj, kome je komandovao Ramuš Haradinaj.

Žalbeno veće Haškog tribunala pravosnažnom odlukom u julu prošle godine oslobodilo je **Nasera Orića**, ratnog komandanta Armije BiH u Srebrenici, krivice za zločine koji su počinjeni nad Srbima u tom delu BiH tokom 1992 i 1993 godine. Veće je time preinačilo prvostepenu presudu, izrečenu 2006., kojom je Orić bio proglašen krivim zato što nije sprečio zločine nad Srbima, zbog čega je u prvostepenom postupku bio osuđen na dve godine zatvora.

I u ovom slučaju reagovanja u Srbiji i BiH bila su potpuno suprotstavljena iako je presuda uvek onakva kakvi su predloženi dokazi o činjenice izvedene na osnovu njih.

Podsetimo, optužnica protiv Nasera Orića podignuta je u martu 2003., a pripadnici SFOR-a uhapsili su ga u Tuzli u aprilu iste godine. Optužnica ga je teretila za smrt zarobljenih Srba u srebreničkoj policijskoj stanici, okrutno postupanje prema pritvorenicima i bezobzirno uništavanje 12 srpskih sela od leta 1992. do kraja 1993. godine, kada je bio komandant Armije BiH u Srebrenici. Tužilaštvo je tražilo da bude osuđen na 18 godina zatvora, a odbrana da bude oslobođen. U obrazloženju oslobađajuće presude, u drugostepenom postupku, navedeno je da su prvostepene sudije pogrešile kada su Orića proglasili krivim jer prethodno nisu utvrdili ko je tačno počinio zločine, da li su počinioci bili potčinjeni Oriću i da li je

on znao za zločine. Predsedavajući sudija Wolfgang Šomburg rekao je da je utvrđeno da su teški zločini nad Srbima u Srebrenici nesumnjivo počinjeni, ali da nije bilo dokaza na osnovu kojih bi se Orić mogao osuditi.

Reakcije u Bosni i Hercegovini povodom oslobađajuće presude Naseru Oriću su različite, u zavisnosti iz kojeg entiteta dolaze. Političke partije iz Republike Srpske jedinstvene su u oceni kako je sud u Hagu politički, a ne sud prava. Isto mišljenje imaju i predstavnici tamošnjih nevladinih udruženja. U Udruženju prognanih i nestalih lica Bratunca kažu da nisu očekivali oslobađajuću presudu za Orića jer postoje svedoci koji su pretrpeli torture i mučenja za koje okrivljuju ratnog komandanta u Srebrenici³²⁴.

Na ovu presudu u Srbiji se reagovalo slično kao i na onu izrečenu Haradinaju. U srpskom Tužilaštvu za ratne zločinom nezadovoljnom su ovom odlukom, navedeno je da oslobađanje Orića ne doprinosi pomirenju. "Na ovaj način se ne ispunjava svrha Tribunala da bude pravedan za žrtve. Ipak, dokazano je da je zločina bilo i imena neposrednih počinioaca su objavljena. Neposredni počinioци tih zločina nisu bili obuhvaćeni optužnicom protiv Orića, niti im je do sada suđeno u BiH. Ukoliko se uskoro ne povede postupak, mi ćemo ga pokrenuti. Nama ce biti teže, jer su dokazi i počinioци u drugoj zemlji – rekao je Bruno Vekarić, portparol Tužilaštva za ratne zločine. Beogradski "Blic" objavio je da se iskazi dva ključna svedoka iz Srbije, koja su na početku istrage teretili Orića a zatim odustali, dovodi se u vezu sa dobrim odnosima tog optuženika sa Slobodanom Miloševićem. Ovi svedoci su direktno teretili Orića za zločine i takva svedočenja su dali na pocetku istrage, ali su na suđenju odustali od optužbi. Orić je pre rata u BiH bio, kao pripadnik MUP Srbije, u obezbeđenju Miloševića³²⁵. Oslobađajuću presudu Oriću predsednik Srbije ocenio je "skandaloznom", a tadašnji premijer Vojislav Koštunica izjavio je kako je "Haški tribunal postao saučesnik u ratnim zločinima koje je počinio Orić te da je "taj sud je izgubio svaki legitimitet". Ove su izjave objavili skoro svi mediji u Srbiji.

324 Radio *Slobodna Evropa*, 6. jun 2008. "Naser Orić oslobođen krivnje"

325 *Blic*, 6. jun 2008. Orić pomilovan za zločine

Mladić i Hadžić i dalje u bekstvu

Uprkos nastojanjima i pritiscima međunarodne zajednice, te iskazanoj verbalnoj spremnosti vlasti u Beogradu, ni u 2008. nisu privedeni pravdi najtraženiji haški begunac Ratko Mladić kao ni Goran Hadžić. Istina, skoro po pravilu pred značajnije posete stranih državnika Beogradu a naročito haškog tužioca Serža Bramerca, organizovane su potrage i pretresi za Ratkom Mladićem koje, međutim, u prošloj godini nisu dovele do rezultata. Krajem decembra 2008., na primer, policija je pretresala pet objekata u Beogradu i okolini u potrazi za haškim beguncima. Akcija, koja je trajala oko osam časova, počela pretresom kuće Darka Mladića, sina bivšeg komandanta Vojske Republike Srpske . Ministar srbijanske policije Ivica Dačić izjavio je tada da ne postoje nikakve informacije koje bi mogle da potvrde da li se Mladić i Goran Hadžić nalaze ili ne nalaze u Srbiji. “Po nalogu Tužilaštva za ratne zločine policija pretresalo je određene objekte u cilju potrage za Ratkom Mladićem, odnosno za osobama za koje se sumnja da bi mogle biti povezane sa haškim optuženicima”, rekao je Dačić³²⁶.

Uporedno sa ovakvim akcijama ili nakon njih, javnosti su se obraćali i predsednik Nacionalnog saveta za saradnju s Haškim tribunalom Rasim Ljajić kao i tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević. Početkom januara ove godine (2009.) Ljajić je izjavio da se haški optuženik Ratko Mladić verovatno ne krije na način kao što je to činio Radovan Karadžić, s izmenjenim likom, već pre kao Zdravko Tolimir, menjanjem lokacija. “Biće prilike da saopštimo mnoge činjenice o njegovom skrivanju, ali to sada ne možemo da uradimo, jer bismo ugrozili istragu”, rekao je Ljajić. On je dodao da posle dosadašnjih akcija potraga za Mladićem ima nekih novih materijalnih činjenica, saznanja i informacija, koje će se koristiti u daljim potragama. “Poslednje akcije sigurno će uticati na prekid mreže pomagača i finansijera, ali su potvrđena i neka naša ranija saznanja o Mladiću. Da li smo mu bliži, pokazaće dalje akcije i potrage”, naveo je Ljajić³²⁷.

326 *Tanjug*, 4. januar 2009. “Ljajić: Mladić se krije menjanjem lokacija”

327 *Blic*, 13. novembar 2008. “Potraga za Mladićem i Hadžićem biće nastavljena”

Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević takođe je rekao kako očekuje da će Srbija ove godine završiti saradnju sa Haškim tribunalom i da će haški begunac Mladić biti uhapšen. Vukčević, koji je jedan od koordinatora Akcionog tima za lociranje i hapšenje haških begunaca, izjavio je da politička volja za to postoji, kao i da je njegova procena da se Mladić krije u Srbiji. Nema sumnje da u Srbiji postoji određena volja da se preostali haški optuženici ekstradiraju ali je pitanje ko, kako i koliko i zašto koči da se na taj proces stavi tačka.

Što se tiče drugog haškog begunca, Gorana Hadžića, uglavnom se pominje u kontekstu pronalaženja Mladića. „Izručenje Gorana Hadžića je važno, ali je “prioritet svih prioriteta hapšenje Ratka Mladića” koje će deblokirati proces evropskih integracija“, rekao je Rasim Ljajić³²⁸.

Za sada, ni Hadžiću nema traga mada su Vlasti Srbije, navodno, početkom marta 2009. predlagale EU, preko “prijateljskih” zemalja, da ukoliko ovaj haški begunac bude prvi izručen Tribunalu, Ratko Mladić više ne bude uslov za odmrzavnaje SSP-a. Međutim, Holandija je ponovila da hapšenje Hadžića ne bi bilo dovoljno i da neće popustiti sve dok Mladić ne bude izručen.

Izvansudska dešavanja u Tribunalu

Belgijski advokat Serž Bramerc preuzeo je funkciju glavnog tužioca Haškog suda (Tužilaštva) za ratne zločine 1. januara 2008. godine. On je zamenio Švajcarkinju Karlu del Ponte koja je otišla sa funkcije po okončanju svog drugog četvorogodišnjeg mandata, i postao peti glavni tužilac Haškog tribunala od njegovog osnivanja 1993. godine. U Srbiji je njegovo imenovanje primljeno sa olakšanjem, više zbog odlaska Karle del Ponte, nego zbog postavljenja novog tužioca. Prve izjave Bramerca kako je “sada moment da se konstruktivno saraduje, a ne kritikuje”, ocenjene su da on, za razliku od svoje prethodnice na toj funkciji “polaze na kooperaciju”. Mediji su preneli njegove ocene da ne želi “koliko god je to moguće ići na kurs konfrontacije”, čime je pokazao da se, kako komentariše “Zidojče cajtung”,

328 *Blic*, 13. novembar 2008. “Potraga za Mladićem i Hadžićem biće nastavljena”

znatno razlikuje od Del Ponte, koja je vladu u Beogradu, podseća se, napadala što optuženi za ratne zločine Radovan Karadžić i Ratko Mladić nisu uhapšeni. Bramerc, prema procenama lista, izbegava da kritikuje svoju prethodnicu, već kaže da su se vremena promenila. "Današnji nosioci odgovornosti u Srbiji su drugi nego pre pet godina. Što je tada bilo ispravno, ne mora i danas", rekao je Bramerc, izrazivši ubeđenje da se "poštovanjem i kolegijalnošću može puno postići, verovatno više nego drugim sredstvima". On je ujedno poručio da "nema alternative hapšenju osumnjičenih" i izrazio uverenje da se Karadžić i Mladić još uvek nalaze na Balkanu i da iz redova srpskih snaga bezbednosti imaju podršku³²⁹.

Dakle, uprkos drugačijem nastupu ili pristupu novog haškog tužioca, njegov izveštaj Savetu bezbednosti UN o saradnji Beograda sa Haškim tribunalom krajem 2008, nije promenio stav međunarodne zajednice (pre svega Holandije), kao ni njegov, da se saradnja sa tim sudom mora ispoštovati do kraja. Bramerc je, naime, naveo da je i dalje najkritičnija oblast u saradnji Beograda sa Hagom hapšenje Mladića i Hadžića i dodao da dvojica haških begunaca moraju biti što pre uhapšena. Rečju, bez izručenja Mladića i Karadžića, bez obzira ko je na mestu glavnog tužioca, Srbija neće preći prag Evropske unije. Iako je novi haški tužilac ostao dosledan principima i haškom sistemu ocena saradnje te zahtevima njegove prethodnice, zahvaljujući drugačijem nastupu nije (p)ostao meta kritike službenog Beograda, niti srpskih medija, poput Karle del Ponte.

„Lov“ Karle del Ponte, Artmanova, afere...

U vezi sa Haškim tribunalom 2008. godinu obeležile su i dve u pravosudnoj praksi ICTY, najblaže rečeno, neuobičajene afere koje se tiču (bivših) visokih zvaničnika tužilaštva pri Sudu. Knjiga „Lov: ja i ratni zločinci“ čiji je autor ex tužiteljka Karle del Ponte u kojoj, pored ostalog, navodi „slučaj Žute kuće“, bez sumnje je p(r)otresla medije i javnost širom sveta a povodom još sudski (ne)dokazanih zločina presađivanja ljudskih orga-

329 *Beta*, 11.jul 2008. "Bramerc: Saradnja sa Beogradom, a ne kritike"

na, uglavnom otetih kosovskih Srba, ilegalno deportovanih sa Kosova u Albaniju. Istraga o ovim zločinima je u toku.

Memoari tužiteljke za mnoge su kontroverzni i zbog njenih navoda o pregovorima, istragama, razgovorima sa visokim političarima u ex Jugoslaviji, posebno u Srbiji, o hapšenjima haških optuženika, prikrićanjima i pitanju da li je autorka, bez (zacrtane) vremenske distance, smela pisati o tim temama. Karla del Ponte na 374 stranice svoje knjige opisuje otpor sa kojim se susretala u Srbiji, Hrvatskoj, na Kosovu. Dakle, u svim delovima bivše Jugoslavije, ali i u Ruandi gde je gonila osumnjičene za stotine hiljada ubijenih tokom 1994. godine a nalazi zajedničku crtu odbijanja i nespremnosti da se pogleda sopstveni odraz u ogledalu.

U svakom slučaju, deo knjige koji se odnosi na već pomenuto presađivanje organa jedna epizoda koju Del Ponteova gotovo uzgredno pominje dospela je na naslovne strane svih medija u Srbiji: reč je o navodnom vađenju organa živim ljudima radi prodaje na ilegalnom tržištu tokom kosovskog rata 1999. godine. Del Ponteova u knjizi piše da je "iz pouzdanih novinarskih izvora" njen istražni tim saznao da je oko tri stotine kidnapovanih Srba sa Kosova tokom proleća 1999. prebačeno u severnu Albaniju. Ti zatvorenici najpre su bili zatvoreni u kampove u mestima poput Kukeša i Tropoje. Prema izvorima novinara, mlađi i vitalniji zatvorenici dobijali su hranu i niko ih nije tukao, a zatim su bili prebačeni u pritvor u gradić Burelj, negde na pola puta između Tirane i Tropoje.

Grupa njih bila je pritvorena u baraci iza jedne "žute kuće" dvadesetak kilometara južno od Burelja, a jedna soba u toj "žutoj kući", kako su opisali novinari, služila je kao operaciona sala u kojoj su hirurzi vadili organe zatvorenicima. Organe bi zatim, preko aerodroma Rinas kod Tirane, slali u hirurške klinike u inostranstvu gde su korišćeni za presađivanje platežnim klijentima. Žrtve koje bi ostale bez jednog bubrega ponovo su bile zatvarane u istu baraku do trenutka kada bi ih ubijali zbog "drugih vitalnih organa". "Na taj način, drugi zatvorenici u baraci znali su kakva sudbina čeka i njih i, prema tim navodima, preklinjali su, prestravljeni, da odmah budu ubijeni", prenosi ona navode izveštaja. Del Ponte navodi da su istražitelji Tribunala i UNMIK-a, s novinarima i jednim albanskim tužiocem, došli u centralnu Albaniju početkom 2003. godine, gde su

obišli “žutu kuću”, koju su izvori novinara naveli kao mesto na kome su ubijani zatvorenici. “Kuća je sada bila bela, vlasnik je negirao da je ikada prefarbana, iako su istražitelji otkrili tragove žute boje duž ivica zidova. Istražitelji su pronašli i delove sanitetskog materijala i prazne bočice lekova, među kojima i onih koji se obično koriste u hirurškim intervencijama za opuštanje mišića”, opisuje bivša tužiteljka. Međutim, navodi ona, na kraju nije sakupljeno dovoljno dokaza za pokretanje istrage³³⁰.

Karla del Ponte, nakon, odlaska sa mesta tužiteljke Haškog tribunala postavljena je na dužnost ambasadora Švajcarske u Argentini a njena matična država zabranila joj je da daje izjave u povodu haških iskustava sve dok joj ne istekne ambadorski mandat.

Prošle godine je i knjiga bivše portparolke haškog tužilaštva Florans Artaman bila, ne samo, predmet javne već i pravosudne kritike. Haški tribunal optužio je Artmanovu krajem avgusta 2008. za nepoštovanje suda zato što je u svojoj knjizi „Mir i kazna“ i jednom članku, obelodanila sadržaj dve poverljive odluke žalbenog veća iz procesa protiv Slobodana Miloševića, donete septembra 2005. i aprila 2006. Artmanova je tvrdila da su tim odlukama sudije Haškog tribunala učestvovala u prikriivanju ključnih dokumenata o umešanosti SR Jugoslavije u genocid u Srebrenici tako što su odbile da skinu oznaku poverljivosti sa zapisnika Vrhovnog saveta odbrane koje je zvanični Beograd dostavio Tribunalu na suđenju Miloševiću. (fot nota 15 „Danas“, 28. avgust „Florans Artman optužena za nepoštovanje suda“). Suđenje bivšoj portparolki haškog tužilaštva nije okončano do zaključenja ovog izveštaja.

330 *Vreme*, 27. mart 2008. “Lov na bubrege”

Slučaj Šešelj – opstrukcijom protiv pravde

Proces Vojislavu Šešelju u Hagu tokom 2008, bio je karakterističan ne samo po čestim, mada uobičajenim, opstrukcijama i ponekad osionim ponašanjem prema svedocima, već i po nastavku Šešeljevog posrednog političkog delovanja, ali i konkretnog uticaja na političku scenu Srbije. Tako je Šešeljevo telefonsko kormilarenje Srpskom radikalnom strankom iz haške ćelije u septembru, između ostalog, rezultiralo raspadom SRS, istupanjem Tomislava Nikolića, Aleksandra Vučića i njihovih pristalica iz tabora radikala, a kasnije i formiranjem Srpske napredne stranke³³¹.

Krajem septembra 2008, Haški tribunal ograničio je Šešelju komunikaciju sa pravnim savetnicima uz obrazloženje da je „zloupotrebio nenadzirane kontakte sa članovima tima branlaca“. Po oceni Suda, „ima naznaka“ da je Šešelj mogućnost za nenadzirane telefonske razgovore koristio ne samo za kontakte sa svojim pravnim timom pa se „ne može isključiti ni mogućnost da je moglo biti pokušaja uznemiravanja svedoka“³³². Ovu meru šef Šešeljevog pavnog tima Zoran Krasić oceno je kao nameru da se „ostvari krajnji cilj Tribunala i Šešelju nametne branlac“, što bi „dovelo do njegovog ponovnog štrajka glađu“ i „sudskog ubistva“³³³.

Podsetimo, Tribunal je svojevremeno (početkom 2004. godine) ograničio komunikacije Šešelju i Miloševiću do kraja izborne kampanje u Srbiji kako bi onemogućio njihove političke kontakte sa pristalicama i uticaj na predizbornu kampanju³³⁴.

Inače, Vojislav Šešelj se u 2008. izborio za status najcitiranijeg haškog optuženka u srpskim medijima. Vešto koristeći činjenicu da Radio-televizija Srbije odloženo prenosi suđenje u Hagu, kao i naklonost pojedinih štampanih medija u Srbiji (Pravda, Kurir, Gazeta, Glas javnosti, Press), Šešelj je uspešno održavao tenziju i tezu da je protiv njega na sceni zavera

331 www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=09&dd=12&nav_id=318272&version=print.

332 *Politika, Danas, Pravda*, 30. septembar 2008, „Šešeljeva komunikacija sa pravniciima biće nadgledana“, „Šešelju uveden nadzor komunikacije“, „Šešelj strogo kontrolisan“.

333 *Kurir*, 1. oktobar 2008, „U škripcu“.

334 www.voanews.com/Serbian/archive/2004-01/a-2004-01-09-7-1.cfm.

Tribunala, zapadnih sila i NATO, koja za cilj ima presudu po svaku cenu ili, pak, navodni scenario da – „završi kao Milošević“. Takođe, uz svesrdnu logističku i medijsku podršku svog pravnog tima u Srbiji, posebno Zorana Krasića, javnosti je nametnuo novu temu – mogućnost da se vrlo brzo iz Haga vrati na političku scenu Srbije.

Manje o dokazima, više o špekulacijama

Uočljivo je, međutim, da se većina medija u Srbiji manje bavila izveštavanjem o dokaznom postupku i navodima svedoka i zaštićenih svedoka, a više speklacijama i političkim porukama koje je Šešelj slao iz Haga, a koje su sukcesivno forsirali članovi njegovog pravnog tima u Srbiji. Tokom jula, recimo, stranice Pravde, a povremeno i Pressa, često su bile su otvorene za Šešeljeve pravne savetnike Slavka Jerkovića i Zorana Krasića, a njihove ocene i izjave su praćene senzacionalističkim naslovima – „Hag sprema ubistvo Šešelja?!“, „Slavko Jerković otkrio pakleni plan Haškog tribunala i metod kojim će pokušati da ubiju lidera radikala“, „Smrt za Šešelja!“...³³⁵

Između ostalog, Glas javnosti u tekstu „Šešeljeva vožnja na haškoj vrtešci“ 17. avgusta navodi da lider SRS „...danas broji tačno 2.000 dana od kako se nalazi u haškom pritvoru“. U tekstu se pažnja čitaocu skreće na Šešeljevu ocenu da svedoci „sve povrđuju, a ne znaju ni šta piše u njihovim izjavama...“ List ocenjuje: „Saterano u ćošak, Tužilaštvo je danas spremno da učni sve kako bi Šešelj 'utihnuo'“³³⁶. Takođe, radikali su u Beogradu i mnogim gradovima izborili dodatnu medijsku pažnju svom vođi i 24. februara 2009, obeležavajući šestu godišnjicu njegovog boravka u Hagu³³⁷. Tog dana na vanrednoj konferenciji za novinare u Beogradu šef Šešeljevog pravnog tima za odbranu Zoran Krasić izjavio je da je prema lideru radikala primenjen „nesvakidašnji presedan i pravni skandal nezabeležen u istoriji sudskih procesa“. Krasić je izrazio očekivanje da će presuda Šešelju „biti oslobadajuća, jer nema dokaza“, ali i istakao da je „optužnica pala,

335 *Pravda, Press*, 21. jul 2008.

336 *Glas javnosti*, 17. avgust 2008, „Šešeljeva vožnja na haškoj vrtešci“.

337 Isto.

jer suštinski nije ni postojala, pošto je reč o političkom progonu lidera radikala“. Krasić je ukazao na to da „nema nijednog prava Vojislava Šešelja koje nije prekršeno, uključujući i pravo na život“, da je „Šešelj u svakom pogledu diskriminisan i izložen najbrutalnijoj torturi, jer je bio kost u grlu DOSmanlijskoj vlasti“.

„Ni do danas Šešelju nije odgovoreno na njegov zahtev za ekspeditivnim suđenjem, odnosno suđenjem u razumnom roku“, rekao je Krasić, ističući da je u analima nezabeleženo da ni posle šest godina boravka optuženika u pritvoru nije doneta presuda. On je istakao da su u predpretnom postupku održane 34 statusne konferencije i podsetio da je suđenje počelo 7. novembra, da su do sada održana 132 sudska dana i saslušan 71 svedok, a da je Tužilaštvu ostalo još šest sati i 15 minuta do kraja postupka. Krasić je rekao da je „Šešelj od 10. novembra do 8. decembra 2006. godine morao da štrajkuje glađu da bi se izborio za garantovano pravo da se sam brani“³³⁸.

Podsetimo, Šešelju se u Hagu sudi za zločine protiv čovečnosti i povrede ratnog prava i običaja u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH, u periodu od 1991. do 1993. Šešelj je dobrovoljno otišao u Hag 24. februara 2003, a 25. marta iste godine izjasnio se da nije kriv ni po jednoj tački optužnice. Suđenje je počelo 27. novembra 2006, ali bez lidera radikala u sudnici, koji je 10. novembra počeo štrajk glađu zbog odluke suda da mu ne dozvoli da se brani sam, već da mu nametne branioca. Veće je 8. decembra, posle žalbe Šešelja na odluku da mu bude nametnut branilac, rešilo da “poništi početak pretresnog postupka” i da suđene ponovo počne kada Šešelj bude zdravstveno sposoban da potpuno učestvuje u postupku, kao optuženi koji se brani sam.

Dodatne optužbe

Šešelj je 21. januara 2009, dodatno optužen za nepoštovanje Tribunala. Naime, Haški tribunal podigao je optužnicu protiv Šešelja za nepoštovanje suda, tj. za otkrivanje poverljivih detalja o identitetu i izjavama zaštićenih svedoka³³⁹. „U dokumentu se navodi da je Šešelj u jednoj od svojih nedavno objavljenih knjiga otkrio imena, adrese i druge detalje o trima zaštićenim svedocima, kao i detalje iz njihovih izjava datih Sudu. U Tribunalu navode da je Šešelj bio potpuno svestan zaštitnih mera koje je Sud dodelio pomenutim svedocima i da je svesno i namerno pokušao da opstruira tok suđenja“. Posebno imenovano sudsko veće saopštilo je da je optuženik „otkrio poverljive podatke o svedocima nakon što su oni bili pod zaštitnim merama, da je neka poglavlja svoje knjige naslovljavao po imenima i pseudonimima svedoka, a jednom od svedoka je čak objavio i ime sina i otkrio sadržaj njihovih iskaza. Haško tužilaštvo je od Tribunala zatražilo da Šešelj bude dodatno optužen za nepoštovanje suda još 10. oktobra 2008. godine. Kazna može biti do sedam godina zatvora, ili novčana do 100.000 eura, ili obe. Ovo je, inače, prvi slučaj da nekog od haških optuženika kome je suđenje u toku Tribunal tereti i za nepoštovanje suda³⁴⁰.

Na pretresu 6. marta Vojislav Šešelj se pred Tribunalom izjasnio da nije kriv za optužbe za nepoštovanje suda³⁴¹. Australijski sudija Kevin Parker pročitao je navode iz optužnice, po kojima je Šešelj svesno u svojoj knjizi iz novembra 2007. objavio imena, biografije i delove iskaza troje zaštićenih svedoka na suđenju za zločine protiv čovečnosti pred Haškim tribunalom. Pre izjašnjenja da se ne oseća krivim, Šešelj je insistirao da se javno pročita cela optužnica, uključujući i delove koji su sakriveni od javnosti uključujući i naziv knjige u kojoj su objavljeni podaci o zaštićenim svedocima, insistirajući da sam naslov „ne otkriva nijednu poverljivu informaciju“.

339 www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=01&dd=21&nav_category=64.

340 www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=01&dd=21&nav_category=64.

341 www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=03&dd=06&nav_category=64&nav_id=34846.

Šešelj je rekao da će se u tom postupku sam braniti³⁴². On je zatražio potpunu javnost ovog postupka i objavljivanje imena knjige zbog koje je optužen. "Ja sam za potpunu javnost ovog suđenja. Sudi mi se, a javnost ne zna zbog čega mi se sudi", poručio je Šešelj.

Inače, lider radikala, iako u Hagu odgovara za ratne zločine, vrlo često koristi vreme tokom pretresa da sa optuženičke klupe promoviše svoju političku platformu i šalje političke poruke svojim pristalicama u Srbiji. Osim toga, njegov politički uticaj na zbivanja u Srbiji često je i vrlo direktan, što se posebno videlo u procesu usaglašavanja o ratifikaciji Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU u Skupštini Srbije³⁴³.

Kako je 17. septembra objavila RTS, šef poslaničke grupe "Napred Srbijo" Tomislav Nikolić, bivši Šešeljev čovek od poverenja, "dostavio je medijima zapisnike sa dve sednice stručnog tima za odbranu Vojislava Šešelja, koji potvrđuju da je predsednik stranke iz Haga u julu zalagao da SRS glasa za ratifikaciju SSP ukoliko bude usvojen radikalski amnadman". Nikolić je, kako navodi RTS, medijima dostavio zapisnike sa sastanka od 9. jula u kome je lider SRS poručio da će radikali glasati za ratifikaciju sporazuma ukoliko Vlada Srbije bude prihvatila amandman SRS, i zapisnik od 5. septembra u kome je promenio odluku.

Inače, dilemu da li Šešelj može politički delovati iz Haga razrešio je Tribunal 7. septembra³⁴⁴. "Haški tribunal ne može uskratiti pravo Vojislavu Šešelju da se dogovara o političkom delovanju SRS u Srbiji", kažu u Tribunalu. Istovremeno objašnjavaju da se ograničenja u komunikaciji između optuženih i "spoljnog sveta" uvode samo u slučajevima kad se sumnja da se u tim razgovorima planira bekstvo, ugrožava bezbednost svedoka, ometa suđenje ili red u pritvorskoj jedinici. "Sud se ne bavi procenama da li Šešeljevi razgovori utiču na političke događaje u Srbiji", objašnjeno je za B92.

Radikali, inače, kontakte sa svojim liderom ne kriju od javnosti, naprotiv – selektivno ih dnevnopolitički koriste. Zavisno od toka sudskog proce-

342 www.mtsmondo.com/news/world/text.php?vest=126956/FoNet.

343 www.rtv.rs/sr/vesti/politika/pod_lupom/2008_09_17/vest_84218.jsp.

344 www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=09&dd=07&nav_id=317484&version=print.

sa, radikali su tokom 2008. i 2009. u više navrata uspevali da u medijima plasiraju tezu o skorom povratku Vojislava Šešelja iz Haga³⁴⁵.

“Kako se proces odvija u Haškom tribunalu, ostalo je svega 18 sati da Tužilaštvo izvede svoje dokaze protiv Vojislava Šešelja. Kako je sam Vojislav Šešelj najavio, svedoci Tužilaštva su dosad svedočili u njegovu korist pa nema potrebe da i on izvodi svoje. To će ubrzati proces u Haškom tribunalu i realno je očekivati da će u maju biti izrečena presuda. Kako stvari sada stoje, očito je da Tužilaštvo u prethodnom periodu nije uspeło da dokaže nijednu tačku optužnice protiv Šešelja i presuda će verovatno biti oslobađajuća, pa je gotovo izvesno da će Vojislav Šešelj izići iz zatvora već u maju”, izjavio je potpredsednik SRS Milorad Mirčić Građanskom listu. On je oceno da “izlaskom Vojislava Šešelja Srbija dobija čoveka koji ima sve leaderske odlike, snagu i političku moć koja se temelji na dosta jakoj partiji”, te da “Vojislav Šešelj ima jasnu viziju o tome kako Srbija može izići iz ove političke i ekonomske krize”.

Prekid suđenja

Haški tribunal je, inače, 11. februara 2009. na neodređeno vreme suspendovao saslušanje preostalih svedoka Tužilaštva u procesu protiv Šešelja³⁴⁶. *Odluci Sudskog veća do daljeg prekine suđenje Vojislavu Šešelju prethodio je zahtev Tužilaštva, čija je portparolka Olga Kavran izjavila da je „zahtev za prekid podnet zbog narušenog integriteta postupka”. Naime, polovinom januara zastupnici optužbe su tražili da proces bude prekinut zbog tvrdnji jednog zaštićenog svedoka da su mu Šešeljevi saradnici pretili, ali su se tome u sudnici usprotivili i predsedavajući sudija i optuženi Šešelj. Tužilac Deril Mandis je tada zahtev obrazložio tvrdnjom da je „integritet postupka kompromitovan”. On je podsetio sudije da su dužne da obezbede pravičan postupak, ne samo za optuženog već i za tužioce, te da zaštite „integritet*

345 www.građanski.co.yu/navigacija.php?vest=37312.

346 www.blic.rs/hronika.php?id=78569.

procesa“. U trenutku donošenja odluke o prekidu, tužiocima je ostalo manje od sedam sati za izvođenje dokaza protiv Šešelja³⁴⁷.

Vojislav Šešelj ocenio je da su sudije ovakvom odlukom sprečile da proces protiv njega bude okončan oslobađajućom presudom. „Gospodine sudija, vi biste u tom slučaju morali doneti oslobađajuću presudu i isplatiti mi odštetu za šest godina provedenih u pritvoru i sve patnje... Ali, jasno mi je da se s tim nikad neće pomiriti NATO, SAD, EU, makar mi pripisali da sam ubio Džona Kenedija i bacio atomsku bombu na Hirošimu“, rekao je Šešelj, obraćajući se predsedavajućem sudiji Antonetiju. Šešelj je dodao da su sudije, prihvatajući zahtev tužilaca za prekid suđenja, „pristale da budu instrument sila izvan Tribunala“³⁴⁸.

Šešeljev pavni tim odluku o prekidu suđenja nazvao je “pravnim skandalom”, a beogradski advokat Toma Fila ocenio da je odluka Haškog suda “neoborivi dokaz panike Tužilaštva” koje “ima problem da pronade dokaze protiv Šešelja i u problemu je kako da završi suđenje”. “Prekidom suđenja žele da dobiju na vremenu, da nađu bolje svedoke... Formalno, Tužilaštvo će taj prekid koristiti za raspravu o Šešeljevom objavljivanju imena zaštićenih svedoka i tvrdnjama da je nekim svedocima pretio. Dok se sud time zamlakuje, Tužilaštvo će zajedno sa NVO pomahnitalo da traži dokaze protiv Šešelja”, prokomentarisao je za Press Fila³⁴⁹. U istom broju Pressa šef pravnog tima za odbranu Šešelja u Haškom tribunalu Zoran Krasić odluku o prekidu suđenja naziva „pravni skandalom“. „Nikad se u istoriji nije desilo da na samom kraju prve faze dokaznog postupka dođe do ovakve odluke. Tužilaštvo nije projektovano da izgubi u postupku, a Haški tribunal nije navikao da u sudnici pobedi istina i zbog toga se pribegava sporednim sredstvima, čime se postupak dovodi u pitanje i urušava“, ocenio je Krasić i dodao kako Hag ne može da „istrpi Šešelja“ koji „pobeđuje u sudnici“.

Nacionalni savet za saradnju s Haškim tribunalom izrazio je zabrinutost zbog ponovnog prekida suđenja, jer taj prekid „dodatno umanjuje i ovako poljuljano poverenje srpske javnosti u nepristrasnost Haškog

347 www.blic.rs/hronika.php?id=78569.

348 www.pressonline.rs/page/stories/sr.html?id=58409§ionId=37&view=story.

349 www.pressonline.rs/page/stories/sr.html?id=58409§ionId=37&view=story.

tribunala“. „Nacionalni savet je u posedu odluke sudskog veća da se suđenje odloži na neodređeno vreme zbog toga što je došlo do nedozvoljenog uticaja na važne svedoke, ali nam detaljni razlozi donošenja ovakve odluke nisu poznati, jer su najvažniji delovi obrazloženja ostali poverljivi i time dostupni samo strankama u postupku“, navedeno je u saopštenju³⁵⁰.

Tokom unakrsnog saslušanja svedoka optužbe Andraša Ridlmajera, lider radikala je tvrdio kako je „laž da su snage Vojske Republike Srpske počinile geocid nad Muslimanima u Srebrenici“ u leto 1995. godine³⁵¹. „Laž je da je u Srebrenici ubijeno 8.000 muslimanskih muškaraca i dečaka... zato što je ekshumirano 2.500 tela, od kojih je streljano oko 1.000, a ostali su ubijeni u borbi“. „To je opšteprihvaćena laž koju šire neka sudska veća i Tužiocu Tribnala i koju su prihvatili zapadni mediji...“, rekao je Šešelj.

Lider radikala je, inače, tokom 2008. u više navrata u unakrsnim ispitivanjima u sudnici vrlo ofanzivno i uvredljivo komunicirao sa svedocima Tužilaštva, nastojeći da ospori njihove tvrdnje i ukaže na konradiktornosti u pisanim izjavama i izjavama pred sudskim većem, pojedine čak direktno optužujući da lažu. Jedan od takvih slučajeva bio je i saslušanje zaštićenog svedoka VS 1055, koji je svedočio da su „šešeljevci 5. juna 1992. ubili 22 civila nesrpske nacionalnosti u selu Lješevu, opština Ilijaš“, a da ih je „predvodio Vasilije Vidović zvani Vaske u uniformi sa četničkim obeležjima“³⁵². Svedok je istakao da je Vidovića Šešelj kasnije „promovisao u četničkog vojvodu i postavio za svog telohranitelja“, a da ga je poslednji put video na televiziji, kako kao telohranitelj vadi pištolj da bi Šešelja zaštitio od mase koja ga je okružila. Nakon Šešeljevih reakcija, komentara i optužbi na račun svedoka, sudija ga je upozorio da „optužbama zastrašuje svedoka“.

Jedna od ilustracija Šešeljevog ponašanja u sudnici je i naslov iz Politike 6. marta 2008. „Samo flaster može da učutka Šešelja“³⁵³.

„Lider radikala dr Vojislav Šešelj se ove nedelje u haškoj sudnicu ponašao kao u svom amfiteatru. Sudskom veću je objašnjavao šta bi on radio da je kojim slučajem na mestu sudije. Tužioce je optužio da podmeću

350 *Tanjug*, 23. februara 2009.

351 *Večernje novosti*, 29. maj 2008, „Genocid je laž“.

352 *Danas*, 6. jun 2008, „Upozorenje Šešelju da ne zastrašuje svedoke“.

353 www.politika.rs/rubrike/Svet/Samo-flaster-moze-da-ucutka-SHeshelja.lt.html.

dokaze kao kukavičija jaja, svedoka VS-1055 da laže, a svedočenje VS-1111 ocenio nebitnim. Podsećajući Šešelja da se u ovom predmetu ne sudi Tužilaštvu nego njemu, kao i da pretresno veće nije obavezno da odgovara na pitanja optuženog, zastupnik tužilaštva Deril Mandis je zatražio od pretresnog veća „da preduzme nužne mere kako bi se okončali napadi na integritet sudskog veća i Tužilaštva”. Da bi se „zaustavilo ponašanje optuženog”, po njegovom mišljenju, mogla bi da se razmotri i mogućnost da mu se nametne advokat.

Ilustracije radi, na početku unakrsnog ispitivanja svedoku VS-1055 Šešelju je rekao: „Ja znam zašto ste vi uzbuđeni, zato što ste lažno svedočili. Nemojte da pravite scene u sudnici”. Sudija Antoneti je odmah reagovao i rekao svedoku: „Nemojte se bojati. On postavlja pitanja. Vi na njih odgovarate. Za sada nema nikakvih problema.”

Usledio je dijalog između optuženog i svedoka. Šešelju: „Ne tučem nikoga”. Svedok: „Tukli ste dovoljno”. Šešelju: „Dobro, onda sam dovoljno istukao. Neću više”³⁵⁴.

Šešelju je, inače, u avgustu 2008, zatražio od Pretresnog veća da izda nalog kojim će zaštititi 17 svedoka odbrane³⁵⁵.

Njegov pravni savetnik Zoran Krasić tvrdi da je taj zahtev usledio nakon što su, navodno, svedoci koji su spremni da svedoče u Šešeljevu korist „podvrgnuti maltretiranju haškog tužilaštva”. Nekoliko dana kasnije Šešelju je suđenje odloženo. Tužilac Deril Mandis podsetio je da je u julu Tužilaštvo zatražilo da proces ne počne „sve dok su otvorena pitanja uznemiravanja i zastrašivanja svedoka i dok se ne reši pitanje branioca”³⁵⁶. Šešelju je ocenio da se zahtevima Tužilaštva krši njegovo „osnovno i neprikosnoveno pravo na odbranu”. „Bez mog prava na odbranu procesa neće biti. Zapravo, biće procesa, ali u mom odustvu ili posthumno, videćemo”, rekao je Šešelju. Nekoliko dana kasnije, radikali počinju medijsku kampanju u Srbiji. Članovi Šešeljevog pravnog tima tvrde da se „sprema tiha likvidacija Šešelja”³⁵⁷, a potom kako je „Hag rešen da ispuni zakletvu datu

354 www.politika.rs/rubrike/Svet/Samo-flaster-moze-da-ucutka-SHeshelja.lt.html.

355 *Kurir*, 25. avgust 2008, „Šešelju traži zaštitu svedoka”.

356 *Kurir*, 27. avgust 2008, „Opet odloženo suđenje Šešelju”.

357 *Pravda*, 1. septembar, 2008, „Sprema se tiha likvidacija Šešelja”.

Zoran Đinđiću i Šešelja zauvek eliminiše iz političkog života Srbije“ i da će se „Hag potruditi da se glas predsednika SRS u Srbiji više ne čuje³⁵⁸. Reagovao je i predsednik Nacionalnog saveta za saradnju sa Haškim tribunalom Rasim Ljajić ocenom da Šešelj „ima pravo da se brani sam i to mu se ne sme uskratiti“³⁵⁹. Nekoliko dana kasnije Šešelj iz Haga šalje pismo članovima Centralne otadžbinske uprave SRS (uoči sednice na kojoj je isključen Tomislav Nikolić-prim.aut), u kome, između ostalog, optužuje „strane obaveštajne službe kako žele da unište SRS“³⁶⁰.

Nakon što je Apelaciono veće odbacilo zahtev Tužilaštva da proces bude prekinut do odluke da se Šešelju nametne branilac³⁶¹, suđenje lideru SRS je nastavljeno u oktobru, ali uz nadzor komunikacije sa njegovim pravnim timom. Tokom saslušanja povodom proterivanja Hrvata iz Hrtkovaca, svedoci su ukazivali na posledice pretnji i masovna iseljavanja koja su usledile nakon mitinga SRS na kojem je, kako su naveli svedoci, Šešelj, između ostalog tražio i raskidanje mešovityh brakova. Reagovao je Šešeljev pravni tim u Srbiji, praveći medijsku protivtežu tvrdnjama da je „aferra Hrtkovci smišljena kako bi lidera radikala zauvek sklonili iz političkog života“³⁶².

Zanimljivo je da je Šešelju Uprava pritvora u Sheveningenu izrekla disciplinsku kaznu od 250 eura jer mu je u ćeliji otkriveno 500 eura, dva CD-a i 19 telefonskih kartica³⁶³.

358 *Pravda*, 6-7. septembar 2008, „Šešelj se živ iz Haga neće vratiti“.

359 *Pravda*, 6-7. septembar 2008. „Šešelj ima pravo da se brani sam“.

360 *Pravda*, 13-14. septembar 2008, „Strane službe hoće da unište SRS“.

361 *Večernje novosti*, 18. septembar 2008, „Šešelj u sudnici“.

362 *Pravda*, 27. oktobar 2008, „Šešelja hoće da učutkaju“.

363 *Beta, Press*, 31. oktobar 2008, „Šešelju kazna 259 eura zbog para u ćeliji“.

Zamagljivanje suštine procesa

U nastavku procesa dr Vesna Bosanac, bivša direktorka bolnice u Vukovaru, svedočila je o izvođenju 262 osobe iz bolnice, od kojih je oko 200 kasnije identifikovano na Ovčari. Mada prvobitno odbijajući da unakrsno sasluša svedoka, Šešelj je kasnije oštro reagovao i izvredao Vesnu Bosanac³⁶⁴, na šta su tužoci podsetili da su upravo zbog takvih scena tražili da se Šešelju dodeli advokat. Posle protesta tužioca Derila Mandisa, predsedavajući sudija Žan Klod-Antoneti ukorio je Šešelja zbog neprimerenih reči koje je uputio svedokinji, upozoravajući ga da takvim ponašanjem pruža argumente u korist zahteva Tužilaštva da mu treba nametnuti branioca. Šešelj je odgovorio kako je „samo rekao ono što o Vesni Bosanac misli cela Srbija“.

Tokom saslušanja lidera Stranke demokratske akcije (BiH) Sulejmana Tihića, koji je, između ostalog, tvrdio kako je Zvezdan Jovanović (osuđen za ubistvo Zorana Đinđića – prim. aut) tokom rata, u Bosanskom Šamcu švercovao automobile³⁶⁵, Šešelj je osporio tvrdnje o pljački. „Cela Srbija zna da Zvezdan Jovanović nije bio pljačkaš, nego izuzetan profesionalac. Da li je ubio Zorana Đinđića? Ja lično ne verujem... Suđenje je bilo pod sumnjivim okolnostima, a mnoge svari su napakovane“, rekao je Šešelj.

Haški proces lideru SRS u 2008, obeležio je i jedan incident koji se može svrstati u uobičajeni arsenal Šešeljevih „klovnovskih manira“. Naime, nakon tvrdnji svedoka Tužilaštva Safeta Sejdića da je 1993. tokom napada Vojske Republike Srpske na Crnorečnu visoravan 9. novembra 1993. video Šešelja sa Radovanom Karadžićem, Ratkom Mladićem i Vasilijem Vidovićem Vasketom³⁶⁶, Šešelj je reagovao iznenadivši i sudiju Antonetija. „Ja sam tokom vikenda kontaktirao svog prijatelja Radovana Karadžića i on me je obavestio da je 9. novembra bio u Beogradu“, rekao je Šešelj. Na zahtev sudije da o tome saopšti više detalja, Šešelj je otišao korak dalje, tvrde-

364 www.studio-b.rs/info/vest.php?id=31182.

365 *Pravda*, 5. decembar 2008, „Šešelj: Zvezdan nije ubio Đinđića“.

366 *Pravda*, 18. jun 2008, „Sejdić pretio Šešelju“, *Glas javnosti* 18. jun 2008, „Šešelj: mao sam kontakt sa Karadžićem za vikend“, *Večernje novosti* 18. juna 2008, „Kontaktirao Radovana“.

ći kako je kontaktirao i sa Ratkom Mladićem, čija je poruka da „komanda srpske vojske nikad ne bi dozvolila da se tri tako istaknute srpske vojne i političke ličnosti nađu na jednom mestu“, zato što bi „jedna granata mogla sve da nas ubije, a to bi bila neprocenjiva šteta“.

Ova epizoda, uz uobičajene opstrukcije, samo je jedna od ilustracija Šešeljevog, često posprdnog odnosa prema Tribunalu, Tužilaštvu i svedocima. Takav odnos zamagljuje pravnu suštinu procesa, a imajući u vidu da je suđenje prekinuto 11. februara 2009. godine, u času dok je Tužilaštvu ostalo manje od sedam sati za izvođenje dokaza, otvoren je prostor za nove spekulacije o ishodu „slučaja Šešelj“. Dok se radikali i Šešeljev pravni tim upinju da domaću javnost ubede kako je lider SRS „saterao u čorsokak“ Tužilaštvo i Tribunal pa nema osnova da ga Hag osudi po navodima optužnice, u Tribunalu objašnjavaju da to nije presedan, ali ne komentarišu do kad bi odluka o prekidu mogla biti na snazi.

V

Ekonomski i socijalni kontekst

Od velikih očekivanja do prvih udaraca krize

Kao i predhodna, i 2008. godina bila je u Srbiji izborna godina, što se ponovo ne može uočiti kao nepovoljna okolnost u kretanju osnovnih ekonomskih indikatora – ali samo na prvi pogled. Naime, srpska ekonomija ostvarila je i 2008. godine relativno visoku stopu realnog rasta bruto društvenog proizvoda od 6 odsto, uz relativno nisku stopu inflacije od 6,8 odsto, što bi trebalo da znači da (po prirodi stvari) uobičajene političke turbulencije koje u svim državama na svetu prate prevremene predsedničke i parlamentarne, te redovne lokalne izbore – u Srbiji ne utiču na privredna kretanja i na osnovni kurs ekonomske politike. Kada se, međutim, dublje analiziraju tranzicioni poslovi i kada se uoči drastičan pad konjunktura krajem 2008. godine, onda privid „normalnog razvoja“ u Srbiji nestaje i otvaraju se mnoga ozbiljna pitanja, kako ona tekuće naravi, u vezi sa opštim siromaštvom građanstva, tako i ona oko stvarnih strateških ciljeva nosilaca privredne politike i njihove istinske geopolitičke orijentacije.

U prvi spomenuti krug nedoumica spada pitanje da li recesione trendove koji se javljaju i 2007. i 2008. u drugoj polovini godine (naročito u posljednjem kvartalu) izazivaju određene greške u ekonomskoj (to jest monetarnoj) politici Srbije ili je isključivo reč o spoljnim uzrocima, to jest o udarima globalne finansijske krize koji su stigli i do Srbije? U drugi spomenuti krug pitanja ulaze nedoumice u vezi sa deklarativnim opredjeljenjem Srbije za „evropski put“ (to jest put pridruživanja Evropskoj uniji), uz istovremeni snažni zaokret ka Rusiji, pre svega na energetskom i finansijskom planu, ali i u pogledu orijentacije poljoprivrednog izvoza.

Te krupne državne nedoumice i žestoku ekonomsku, pa i sve žešću političku krizu u Srbiji, na kraju 2008. godine, samo prividno „pokrivaju“ uglavnom povoljni ekonomski pokazatelji na godišnjem nivou. Dakle, uz spomenutu relativno visoku stopu rasta Srbija je, po podacima Ministarstva finansija Vlade Srbije³⁶⁷, od 2007. do 2008. godine povećala BDP sa

367 Ovi podaci su preuzeti iz: Đuričin, Dragan, Uticaj globalne ekonomske

29,12 na 33,86 milijardi evra, što je rezultiralo povećanjem BDP *per capita* sa 3.945 na 4.597 evra, dok su troškovi života porasli za 13,5 odsto (uz pad inflacione stope sa 10,1 odsto u 2007. na 6,8 odsto u 2.008. godini). Između 2007. i 2008. godine izvoz je povećan sa 6,43 na 7,77 milijardi evra, a uvoz sa 13,51 na 15,75 milijardi evra (što rezultira samo blagim porastom hronično visokog trgovinskog deficita sa 7,07 milijardi evra u 2007. na 7,98 milijardi evra u 2.008. godini). I inače visok deficit platnog bilansa je povećan sa minus 5,23 na minus 6,19 milijardi evra, a njegovo učešće u BDP se između 2007. i 2008. godine povećalo sa 17,95, na 18,27 odsto – ali sama stopa porasta ne može se oceniti dramatičnom – dok nivo tog deficita svakako jeste. Ipak, strane neto direktne investicije nastavile su porast, sa 1,60 u 2007. na 1,93 milijardi evra u 2008. godini.

Istina, devizne rezerve su opale sa 10,9 na 9,1 milijardi evra, a dinar je oslabio prema evru (sa 79,24 dinara za evro na kraju 2007. na 88,60 na kraju 2008. godine). Drugi zabrinjavajući trend, trend kontinuiranog rasta spoljnog duga, nastavljen je, pa je visina ukupnog duga povećana sa 17,79 milijardi evra u 2007. na 21,66 milijardi evra na kraju 2008. godine (68 odsto BDP). Javni dug je, međutim, nastavio da smanjuje učešće u BDP-u, sa 29,4 na 25,7 odsto.

Pri svemu tome treba imati u vidu da je godišnji prirast ukupnog spoljnog duga Srbije, za oko 3 milijarde evra godišnje – uočen još od 2004. godine, pa se u tom smislu može reći da se na tom planu ni 2008. godine nije ništa „novo“ dogodilo *ya ;etiri godine ukupni dug je povećan za oko 12 milijardi evra). Ništa naročito novo nije se dogodilo ni na planu „stagnacije“ veoma visoke stope nezaposlenosti (između 18 i 22 odsto), a i inercija stalnog porasta prosečne plate je nastavljena (prosečna mesečna neto plata je povećana sa 27.759 dinara u 2007, na 32.217 dinara u 2008. godini).

Grubo rečeno, mada nije reč o ekonomskim pokazateljima jedne uspešne ekonomije, na prvi pogled na te pokazatelji stiže se pogrešan utisak da je Srbija tokom 2008. godine „pregurala“ relativno dobro jednu poli-

.....

krize na privredu Srbije i odgovori ekonomske politike, u: Kopaonik
biznis forum 2009, zbornik radova Rast u uslovima globalne recesije
i finansijske krize:(ne)konvencionalne inicijative, str. 18.

tički „tešku“ godinu. No, kraj te godine pokrenuo je veoma zabrinjavajuće negativne trendove.

Dijahrona asimetrija osnovnih privrednih trendova u 2008. godini

Početak 2008. godine u privrednom pogledu karakterisala je „stabilizacija“ relativno dinamičnog ekonomskog rasta, uprokos sve oštrijih suprotnosti i svađa unutar koalicione vlade premijera dr Vojislava Koštunice u kojoj su dve vodeće stranke, Demokratska stranka i Demokratska stranka Srbije, ulazile u sve žešće sukobe povodom plana reagovanja na najavljeno proglašenje nezavisnosti Kosova, a naročito pvoodom sve šireg angažovanja Evropske unije na tom području (Euleks), kao i oko raspisivanja predsedničkih izbora uoči očekivane kulminacije „kosovske krize“.

Naime, po ekonomskim pokazateljima u prvom kvartalu 2008. godine ne može se u punoj meri zaključiti da su u januaru održani prilično neizvesni predsednički izbori, na kojima je ponovo tesno pobedio lider DS, Boris Tadić (drugi krug je okončan 3. februara), te da je cela država navodno bila frustrirana proglašenjem nezavisnosti Kosova (17. februara, u Prištini). Jer, u prvom kvartalu 2008. godine Srbija je imala međugodišnju stopu rasta BDP-a od 8,5 odsto i stopu rasta prerađivačke industrije od 3,9 odsto, pošto je zabeležen prirast ukupnih kredita od 1.333 miliona evra (iz domaćih izvora prirast od 719 miliona evra, a iz stranih prirast od 614 miliona evra)³⁶⁸. Rečju, tražnja je bila visoka, ekonomska konjunktura stabilna, stanovništvo nije povlačilo štednju iz banaka, cene nekretnina u gradovima su i dalje rastle, strani ulagači su se javljali na privatizacione tendere, zaključen je „energetski aranžman“ sa Ruskom federacijom, očekivala se prodaja velikog Rudarsko-topioničarskog basena Bor i početak velikog koncesionog posla na izgradnji autoputa Horgoš – Požega, itd.

Istina, nije sve baš bilo redovno i ružičasto. Inflatorna skazaljka koja uvek pokazuje „koliko je stvarno sati“ – već u prva dva meseca 2008. godine

368 Proračuni Pavla Petrovića, saradnika Frena – vidi publikaciju

Fren broj 15, objavljenu 17. februara 2009.

bila se opasno zahuktala. Posle februara, Srbija je već bila na tempu dvoci-frene inflacije (11 odsto). Bez obzira što je guverner Narodne banke Srbije Radovan Jelašić podigao referentnu kamatnu stopu sa 10 na 11,8 odsto i javno pripretilo još jačim monetarnim restrikcijama. NBS se tada, prvi put posle dugo vremena suočila i sa flotirajućom devalvacijom dinara (nacionalna valuta je prema devizama oslabila za 5,1 odsto u prva dva meseca 2008) koju je pokušala da „gasi“ intervencijama iz (tog trenutka) relativno visokih deviznih rezervi od 14,4 milijardi dolara.

Ipak, guverner Jelašić je u tom trenutku još pokazivao dosta samopouzdanja, pa je, na primer, u intervjuu „Vremenu“³⁶⁹ izjavio „Doista, prošle godine smo na deviznom tržištu intervenisali svega nekoliko puta i to preko organizovanih „fiksing sastanaka“ na koje smo pozvali kupce deviza da utvrdimo stvarnu tražnju, to jest pitali smo ih po kom kursu žele da kupe devizna sredstva. Od početka ove godine svaki dan smo na strani ponude na tržištu u proseku prodali 4,6 miliona evra – isključivo zbog toga da bi povećali likvidnost, jer devizni promet između banaka sada je nekoliko puta manji nego ranije, a i marže u tom prometu su utrostručene.

Zbog toga mi smatramo da imamo obavezu da svakog dana na devizno tržište „dolijemo“ devize koje otkupljujemo od menjača, da bi se međubankarsko devizno tržište oživelo. Naravno da je drugi kvalitet kursa koji se formira pri dnevnoj razmeni 100-120 miliona evra, a druga je „tržišnost“ kursa kada se on formira pri prometu od samo 10-15 miliona evra. Međutim, dok smo preko „fiksing sastanka“ u prvom kvartalu prošle godine prodali 481 milion evra, u istom periodu ove godine, pomenute dnevne prodaje, ukupno su iznele 276 miliona evra.

Jednostavno rečeno, s obzirom na visoke devizne rezerve s kojima raspolažemo, mi u centralnoj banci možemo dugo održavati ovaj sistem „korekcije kursa“, ali nama nije cilj da ustoličimo devizno tržište na kome vlada potpuna izvesnost, jer to onda nije tržište. Logika po kojoj neko neće da trguje devizama, jer mu tržište ne garantuje predvidive dobitke je neodrživa: dobro došli u stvarnost Srbije!“

Guverner Jelašić, vidimo po ovom insertu, nije znao da će krajem te iste godine doći vreme kada će dnevno, da bi održao nivo deviznog kursa

369 *Vreme*, 3. april 2008.

dinara, morati intervenisati ne sa 4,3 miliona evra, nego i sa 140-150 miliona evra. Inače, te visoke devizne rezerve, koje je spomenuo, zapravo su bile posledica značajnog unosa deviznih sredstava poslovnih banaka Srbije u stranom većinskom vlasništvu (to jest, rezerve je punila visoka obavezna rezerva koju je na ta sredstva propisala NBS), a ne rezultat neke volšebno uspešne monetarne politike centralne banke.

Tu mantru o finansijskoj stabilnosti Srbije, koja je zasnovana na visokim državnim deviznim rezervama, veoma jednostavno je razgolitio Stojan Stamenković, iz Ekonomskog instituta u Beogradu³⁷⁰, kada je objasnio da od ukupnih deviznih rezervi Srbije od 14,4 milijardi dolara – čak 10,6 milijardi dolara čine potraživanja banaka, oko dve milijarde dolara čini depozit države, a da „čiste“ rezerve NBS iznose tek oko milijardu i po dolara. Stamenković je istovremeno naveo i podatak da je trend opadanja priliva stranog kapitala u Srbiju zapravo već eskalirao 2007. godine (portfolio investicije u Srbiji su u drugom polугоđu 2006. godine prepolovljene), pa se za 2008. godinu, uz dalje raspirivanje političkih rizika (ciljao je, s pravom, na moguće prevremene parlamentarne izbore), može očekivati „milijardu dolara manji suficit u kapitalnom bilansu od deficita u tekućem bilansu“ – odnosno, da već 2008. godine državu može snaći finansijska kriza.

Urpkos tom i sličnim upozorenjima ekonomista, politička kriza u Vladi Srbije se početkom marta 2008. godine toliko zaoštrila da je raspuštena Narodna skupština Srbije i raspisani su prevremeni parlamentarni izbori (za 11. maj). U sedmici nakon praktičnog pada Koštunicinog koalicionog kabineta (između 7. i 14. marta) indeks najlikvidnijih akcija Beogradske berze BELEX15 opao je za gotovo rekordnih 16,85 odsto, a takozvani opšti indeks BELEXline, koji obuhvata korpu od 100 akcija (od ukupno 1700), sa kojima se obavi 80 odsto transakcija na Beogradskoj berzi, uhvatio je praktično stabilan tempo godišnjeg gubitka od 0,14 odsto dnevno. To je, u najkraćem, bila ilustracija reagovanja domaćeg i stranog kapitala koji posluje u Srbiji na pokretanje vanrednog parlamentarnog izbornog ciklusa – sa neizvesnim ishodom. Pri tome treba imati na umu procenu da oko 60 odsto poslova na Beogradskoj berzi obavljaju domaći, a oko 40 odsto strani

370 *Danas*, 6. mart 2008.

investitori – što je jednostavno značilo da se političke krize u Srbiji nisu bili uplašili samo stranci, nego i domaći ulagači.

Istine radi, treba još podsetiti da je pad pokazatelja BELEX15 bio primeatan već od polovine 2007. godine, jer je ispalo da je njegov skok početkom te godine (od 100 odsto u prva četiri meseca) očigledno bio "naduvan". To se može zaključiti i po tome što je uprkos stalnog pada vrednosti najatraktivnijih akcija Beogradske berze u trećem i četvrtom kvartalu – BELEX15 u toku 2007. godine ipak imao veoma visok godišnji porast vrednosti od 38,4 odsto. U proleće 2008. godine, međutim, sve je bilo vraćeno unazad, pa je nivo BELEX15 od oko 1600 poena, bio upola niži od rekordnog nivoa od preko 3.335 (maja 2007) sa tendencijom daljeg pada, koja je trajala sve do kraja 2008. godine. Ispostaviće se, kasnije, da nisu samo srpski izbori bili uzrok praktičnog gašenja tržišta kapitala u Beogradu, nego da su delovali i drugi faktori, uključujući i dolazak globalne finansijske krize i do Srbije.

Glavna tema majskih izbora 2008. godine ispalo je pitanje da li u svetlu proglašene nezavisnosti Kosova treba nastaviti politiku pridruživanja Evropskoj uniji. U tom smislu treba shvatiti značaj okolnosti da su predsednik Srbije, Boris Tadić i potpredsednik Vlade Srbije, Božidar Đelić, krajem aprila 2008. u Briselu potpisali Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU (čije dejstvo je, međutim, odmah suspendovano do ostvarenja potpune saradnje sa Haškim tribunalom). Naime, možda je taj, za Demokratsku stranku, naizgled, rizičan potez, u stvari doprineo relativnom uspehu proevropskih snaga na izborima.

Ni raspisivanje prevremenih parlamentarnih izbora, međutim, nije kardinalno paralizovalo privredu u Srbiji, mada se već u drugom kvartalu osetio pad ekonomske konjunktore. Dakle, u aprilu, maju i junu 2008. godine u Srbiji je stopa rasta BDP-a opala na 6,3 odsto – ali valja primetiti da je prerađivačka industrija pri tome čak pojačala aktivnost sa stopom rasta prema istom razdoblju predhodne godine od 4,4 odsto. To upućuje na zaključak da je privreda u osnovi očekivala da će nakon parlamentarnih izbora doći do „smirivanja“ političkih tenzija i do nastavka tranzicionih, reformskih promena.

Na majskim parlamentarnim izborima 2008. godine, stranke koje su se nedvosmisleno izjasnile za ulazak Srbije u EU dobile su nešto preko 47,2

odsto glasova, pa je relativni pobjednik na izborima, Demokratska stranka s svojom koalicijom Zajedno za Srbiju (ZES) bila prinuđena da radi formiranja većine u novom sazivu Skupštine, 11. jula, formira koalicionu vladu sa grupom okupljenom oko Socijalističke partije Srbije, koja se naknadno izjasnila za pridruživanje EU. Za novog premijera, predsednik Tadić je izabrao Mirka Cvetkovića, dotadašnjeg ministra finansija u predhodnoj Koštunicinoj vladi³⁷¹.

Nova vlada premijera Mirka Cvetkovića, od koje se u startu mnogo očekivalo, treba reći odmah, tokom 2008. godine nije uspela da ubrza proces pridruživanja Srbije Evropskoj uniji. Naprotiv, čak se može reći da je došlo do zastoja u tom pravcu – da li više zbog blokade Narodne skupštine Srbije (opstrukcije Srpske radikalne stranke koja se pocepala na dve struje) ili zbog same promene politike vodeće Demokratske stranke – to ostaje da se vidi. Kao što ostaje da se proveri i koliko je taj zastoj u pridruživanju Srbije Evropskoj uniji bio posledica širenja globalne ekonomske krize i na samu Uniju, a koliko je, moguće, on uzrokovan promenama u vodećim političkim snagama u samoj Srbiji, koje su tu politiku proklamovale uoči izbora.

Pošto nas u ovom delu godišnjeg izveštaja Helsinškog odbora u Beogradu interesuju pre svega ekonomske posledice geostrateškog pozicioniranja Srbije, moramo se vratiti na teren privrednih kretanja – da pokušamo da objasnimo zašto je nakon formiranja „proevropske vlade“

371 Cvetković je rođen 1950. godine u Zaječaru, gde je završio osnovu školu i gimnaziju, ali i nižu muzičku školu za duvačke instrumente i klavir. Potom odlazi u Beograd gde je završio Ekonomski fakultet, na kome je i doktorirao. Počeo je da radi u Rudarskom institutu u Beogradu, gde je bio deset godina. Potom prelazi u Ekonomski institut, gde je radio oko šest godina, da bi karijeru u narednih sedam godina nastavio u konsultantskoj kući CES Mecon. Od 1998-2001. godine ponovo je savetnik za ekonomska pitanja u Rudarskom institutu, a kasnije je kao konsultant za Svetsku banku radio u Pakistanu, Indiji i Turskoj. Od januara 2001. godine bio je na mestu zamenika ministra u Ministarstvu za privredu i privatizaciju Vlade Srbije. Potom je 2004-3-2004 direktor Agencije za privatizaciju. Bio je i specijalni savetnik u CEO Intercon Consalting/CES Mecon (2005. godine).

na čelu sa premijerom Cvetkovićem – ekonomska situacija u Srbiji krajem 2008. godine ipak počela da se pogoršava.

U prvom trenutku, stvari nisu izgledale loše, uprokos skupim preizbornim obećanjima koje je uoči izbora dala Koalicija „Zajedno za Srbiju“ (ZES), a koje je, bar delimično morala odmah da počne da ispunjavama (labav odnos prema platama u javnom sektoru, na primer) i uprkos „skupoj“ postizbornoj koaliciji koja je sačinjena sa grupom oko SPS-a (što je moralo da se „plati“ povišenje penzija radi zadovoljenja interesa izbornih partnera SPS-a), pa je Cvetković, još pre nego što je konačno izabran za novog premijera, u intervjuu *Politici* izjavio: „Veća zaposlenost, brži razvoj i bolji standard građana. Za to bi morao da se obezbedi dovoljan dotok stranog kapitala i dovoljan rast društvenog proizvoda, da bismo imali iz čega da dajemo podsticaje i subvencije i snižavamo poreze. Da bismo mogli da ispunimo obećanja.

Napravili smo računicu. Ali neke od tih mera, kao što su podsticaji za veće zapošljavanje primenjivale bi se odmah, iz postojećih stavki i nakon rebalansa budžeta koji se očekuje, a većina, koja zahteva prethodne zakonske izmene, realizovala bi se iz budžeta za narednu godinu.

DSS-ov program se u najvećoj meri, naizgled, poklapa sa našim. Razlika je što mi smatramo da je glavna podrška ostvarenju tog programa brzo približavanje Evropi, podizanje atraktivnosti tržišta, strana ulaganja, a oni su ga bazirali na strategiji privrednog razvoja koji je vlada usvojila, izbacujući pri tome glavni preduslov za njegovu realizaciju – a to je ulazak u Evropu. Bez toga njihov program je neostvariv. Nema materijalnu osnovu“. Nažalost, i unutrašnja politička gibanja i globalna kriza izvućiće ispod nogu tek stvorenoj koaliciji kroz samo nekoliko meseci tu “materijalnu osnovu” programa nove Vlade Srbije.”³⁷²

Vlada Srbije, naime, jesenju politiku 2008. godine započinje i dalje prilično ambiciozno, iako je predhodna “tehnička vlada” još pre izbora bila prinuđena da stornira koncesiju za izgradnju autoputa Horgoš-Požega (ukupna vrednost radova oko 1,5 milijardi evra) i privatizaciju RTB Bor (oko 450 miliona evra očekivanog budžetskog prihoda) zbog nemogućnosti koncesionara i stranih investitora da obezbede bankarske garancije u

372 *Politika*, 8. maj 2008.

svetu. Nakon propasti ova dva posla, sve karte su bile stavljene na projekat Fijat-Srbija koji je uz veliku medijsku pompu bio zaključen 29. septembra.

Fijat u ovom poslu nije ušao u ugovorni odnos sa starom fabrikom „Zastava automobili“, nego je sa Vladom Srbije osnovao novo preduzeće u odnosu 67 prema 33 odsto osnivačkog kapitala (dakle umesto budžetskog prihoda, prihvaćeni su novi rashodi). Naime, italijanskoj kompaniji je očigledno bila potrebna ne samo direktna suvlasnička „državna garancija“ Srbije, da će brinuti o zajedničkom preduzeću i obezbediti sporovođenje osnivačkog ugovora, nego mu je očigledno odgovaralo da i sama Srbija finansijski učestvuje u krupnim investicijama koje su dogovorene. To je značilo da će u kragujevačkom poslu Fijat biti podržan sa 100 miliona evra novčanog uloga države u novom preduzeću, sa 50 miliona evra kredita tom preduzeću i sa određenim poreskim olakšicama u veličini od oko 50 miliona evra, dok je opština Kragujevac trebalo da „uloži“ u posao 60 hektara građevinskog zemljišta i da se odrekne lokalnih taksi u narednih deset godina. Uza sve to, Vlada Srbije se obavezala i na značajna infrastrukturna ulaganja od oko 300 miliona evra (okolni putevi, vodovod i druga infrastruktura, itd). Ovome svemu trebalo je da se pridruži i eventualni posao sa „Ivekom“ radi revitalizacije i „Zastavine“ fabrike kamiona (projektovana su ukupna početna ulaganja od 240 miliona evra, od čega bi Srbija trebalo da preuzme oko 60 miliona).

Znači, ako ovlaš saberemo samo predviđene investicije Srbije u revitalizaciju kragujevačke auto industrije, već u nekoliko narednih godina tamo je iz budžeta trebalo uložiti, direktno ili indirektno, između 500 i 600 miliona evra, to jest milijardu dolara – od čega trećinu odmah. Na drugoj strani, specifikacija ugovorenih Fijatovih ulaganja u ovaj poduhvat nije bila srpskoj javnosti izneta precizno, osim što je objavljeno da će njegove investicije u izgradnju nove fabrike ukupno iznositi oko 700 miliona evra, te da će se u novoj fabrici proizvoditi kroz dve godine 200.000 automobila, a u drugoj fazi još 100.000 automobila godišnje.

Nažalost, već krajem 2008. godine će se ispostaviti da ni Fijat nije izbegao teški udar recesije, koji je nakon svetske finansijske krize, zapravo, prvo zahvatio upravo globalnu auto industriju – i ceo posao Srbije sa Fijatom se srušio u zamišljenom obliku. Ministar za ekonomiju Vlade Srbije

Mladen Dinkić, glavni promotor ovog posla, moraće zbog toga, već početkom 2009. godine da prihvati stari model prikrivenog stimulisnog uvoza starih modela Fijata na srpsko tržište, to jest montaže tih modela u Zastavi, u tiražu ne većem od 15.000 vozila godišnje. Tako je propala glavna karta dinamizacije srpske industrije i pre nego što se išta dogodilo.

Ima još pokazatelja da je Vlada Srbije premijera Mirka Cvetkovića nepripremljena dočekala kraj septembra 2008. godine, kada je krah niza najkrupnijih američkih banaka zaoštrio finansijsku krizu u globalnim razmerama. To se videlo i prilikom dimenzioniranja rebalansa državnog budžeta za 2008. godinu, a naročito prilikom izrade budžeta za 2009. godinu.

Glavni antikrizni instrument Vlade Srbije, naime, trebao je da bude državni budžet za 2009. godinu, koji je navodno bio štedljivo projektovan, praktično na nivou potrošnje iz 2008. godine. Naime, rebalansirani budžet za 2008. godinu iznosio je, po tada tekućem kursu, oko 8 milijardi evra, a za 2009. godinu je projektovan budžet sa prihodima od oko 700 milijardi dinara (oko 8 milijardi evra po tekućem kursu), i sa rashodima od oko 750 milijardi dinara (oko 8,5 milijardi evra, po tekućem kursu). Budžetski deficit od oko 50 milijardi dinara trebalo je da iznosi oko 1,5 odsto očekivanog bruto društvenog proizvoda, koji bi, po tadašnjoj projekciji, 2009. godine trebalo da poraste za oko 3 odsto³⁷³.

U stvari, ovaj budžet za 2009. godine je sačinjen u saradnji sa misijom MMF-a, koja je, nakon dve godine pauze, ponovo bila u Beogradu početkom novembra 2008, i koja je glatko zaključila sporazum sa Srbijom o stavljanju na raspolaganje oko 520 miliona dolara mogućeg kratkoročnog kredita (sporazum je odobren u Vašingtonu 19. januara 2009). Vlada Srbije je očekivala da će ovaj sporazum sa MMF-om održati kredibilitnost njene ekonomske politike u krugovima spoljnih investitora i omogućiti nesmetanu realizaciju kredita Svetske banke za izgradnju Koriidora 10 u Srbiji (oko 600 miliona dolara) i kredita Evropske banke za obnovu i razvoj za izgradnju mostova preko Dunava i Save i za neke druge projekte (oko 400 miliona evra), tokom 2009. godine.

373 *Perspektive*, list Američke privredne komore u Beogradu, decembar 2008.

Kako je objašnjavao premijer Cvetković (u više javnih izjava), budžet za 2009. godinu je pokušao da istovremeno ostvari dva cilja – da po ukupnom obimu ne oteža položaj privrede i stanovništva, na jednoj strani, a da u svojoj strukturi sadrži i značajna investiciona sredstva, kako bi javni sektor održao „iznad vode“ onaj niz delatnosti koje uvek „vuče“ građevinarstvo. Zato su u budžetu bila planirana relativno značajna investiciona sredstva od 43,6 milijardi dinara (blizu 500 miliona evra), što je ipak bilo manje od 59 milijardi dinara (oko 750 miliona evra), koliko je za investicije bio predviđao budžet za 2008. godinu.

Već početkom 2009. godine će se ispostaviti da je cela koncepcija Vlade Srbije za borbu protiv recesionih tendencija i za održanje projektovanog nivoa javne potrošnje neodrživa, jer je panika zbog dolazeće recesije izazvala brzo povlačenje deviznih štednih uloga iz banaka, a „odbrana deviznog kursa dinara“ (koji je u poslednjem kvartalu 2008. godine izgubio oko 25 odsto vrednosti prema stranim sredstvima plaćanja) imala je za posledicu odliv iz deviznih rezervi NBS od oko 600 miliona evra, samo u poslednja dva meseca 2008. godine (ukupno, u godini, više od milijardu evra). Zbog toga je početkom 2009. godine u Beograd ponovo pozvana misija MMF-a radi daleko masivnije kreditne pomoći za održanje deviznih rezervi, a očekuje se podrška od 3 do 4 milijarde evra.

U tom kontekstu, zanimljiv je pokušaj Pavla Petrovića da tačno locira pravce udara finansijske krize na Srbiju, to jest da objasni krucijalni razlog sloma domaće konjunktura u poslednjem kvartalu 2008. godine³⁷⁴. Prema podacima koje on navodi, kao što smo nagovestili na početku ovog teksta, Srbija je u prvom kvartalu prošle godine imala stopu međugodišnjeg rasta bruto društvenog produkta od 8,5 odsto, a u poslednjem kvartalu ta je stopa pala na 2,7 odsto. Međutim, kada se pogleda produkt prerađivačke industrije, onda je Srbija 2008. godinu počela kvartalom sa stopom rasta od 3,9 odsto, a završila sa stopom od minus 5 odsto, to jest završila je 2008. godinu sa dubokom industrijskom recesijom.

Po Petrovićevoj oceni, glavni uzrok pada privredne aktivnosti je pad agregatne tražnje u poslednjem kvartalu – to jest pad domaće tražnje sa stope rasta od 10,7 u trećem kvartalu, na stopu rasta od 2,8 odsto u

374 Citirani *Fren* br. 15, mart 2009.

poslednjem kvartalu (a ona generira 90 odsto tražnje u Srbiji, dok izvozna tražnja učestvuje samo sa 10 odsto). Iz ovih „suvih“ cifara proizilazi nešto šire razumljiva ocena da su kupci u Srbiji odjednom ostali bez kredita. To pokazuje i podatak, koji smo naveli na početku, da je prirast kredita u prvom kvartalu 2008. godine u Srbiji bio 1.333 miliona evra, a u poslednjem kvartalu samo 287 miliona evra. A bez kredita u Srbiji, pa ni u celom svetu, nema tražnje.

Petrović je zapravo postavio hipotezu da je Narodna banka Srbije, paralelno sa osekom priliva kapitala iz inostranstva i bekstvom 926 miliona evra devizne štednje i 113 miliona evra depozita privrede iz poslovnih banaka (u slamarice, pre svega), tokom jeseni 2008. godine, kontrolišući depresijaciju dinara prema devizama (prodajom deviza, pa tako istovremeno i „poništavanjem“ dinara) toliko „isušila“ tražnju (to jest smanjila ukupnu novčanu masu) da to nije mogla kompenzirati ni država, koja je trošeći svoje depozite na namirenje predizbornih obećanja išla na ruku privrednoj aktivnosti.

Državni „energetski aranžman“ sa Rusijom kao geopolitički potez

Iako su proruskne snage i tradicionalna „vera u Rusiju“ (kao „najmoćniju slovensku državu“ i „pravoslavnu imperiju“) u Srbiji oduvek jedan od faktora koji utiče na geopolitičko „pozicioniranje“, 2008. godine se otišlo korak dalje u omogućavanju jačanja pozicije Ruske federacije u Beogradu. U centru tog „zaokreta“ od nominalno evropskih ciljeva, ka jačanju veza sa Rusijom, našao se međudržavni „energetski aranžman“ u kojem je Rusiji zapravo dat „većinski paket“ akcija na celu srpsku energetiku, što je izazvalo značajne javne kontraverze na političkoj sceni Srbije. To energetsko prepuštanje Ruskoj federaciji je učinjeno, navodno, zbog ruske podrške Srbiji u kosovskom pitanju, to jest zbog njene pomoći u Savetu bezbednosti UN, da se održi Rezolucija 1244 o očuvanju teritorijalnog integriteta Srbije (i na Kosovu), ali se verovatno radi o drugim dugoročnim i srpskim i ruskim opredeljenjima i ambicijama.

Cela 2008. godina u Srbiji je, tako, protekla u znaku javne rasprave o međudržavnom energetske aranžmanu sa Rusijom, koja je, s razlogom, dobila pretežno političku dimenziju. Iako je ovaj „energetski paket“, koji je trebalo da uveže rusko obećanje da će kontinentalni gasovod „Južni tok“ proći kroz Srbiju, sa prodajom Naftne industrije Srbije ruskoj državnoj kompaniji Gaspromnjeft i izgradnjom skladišta prirodnog gasa u Banatskom Dvoru – pripreman nekoliko godina, on je, mada u značajnoj meri modifikovan, zaključen tek u 2008. godini, prvo kao međudržavni sporazum (25. januara 2008.), a zatim kao ugovor o prodaji NIS-a (24. decembra 2008. godine). Ovaj sporazum zaslužuje detaljniji opis, kako njegovog ekonomskog konteksta, tako i konačno usvojenog rešenja koje može postati „model“ saradnje Ruske federacije sa Srbijom na bazi „političkog partnerstva“ i koji i nadalje može biti instrument političke manipulacije onih političkih snaga u Srbiji koje smatraju da je Rusija dobra zamena za Evropsku uniju. Da vidimo kako se odvijala ova priča u 2008. godini.

Prvo, kao svojevrsan uvod, treba objasniti da, bez obzira na krupne dimenzije srpsko ruske trgovinske razmene (što je posledica uvoza energenata u Srbiju iz Rusije), Ruska federacija nije najznačajniji ekonomski partner Srbije, već su to ubedljivo zemlje članice Evropske unije i susedne zemlje okupljene u CEFTA sporazumu. Jednostavno, trgovinska razmena Srbije sa Rusijom u 2008. godini od oko 3 milijarde dolara u 2008. godinu³⁷⁵, uprkos snažnom porast u odnosu na 2007. i ranije godine, zbog poskupljenja nafte i gasa, i dalje je oko šest puta manja od razmene Srbije sa zemljama Evropske unije, a nije veća ni od ukupne razmene Srbije sa

375 Reč je o proceni autora, jer na sajtu Privredne komore Srbije najsvježiji sredeni podaci o spoljnotrgovinskoj razmeni Srbije u Ruske federacije obuhvataju samo razdoblje od prvih osam meseci 2008. godine. U tom razdoblju ukupna robna razmena Srbije i Rusije dostigla je 2.831,2 miliona USD i beleži porast od oko 54 odsto u odnosu na prvih osam meseci 2007. godine. Izvoz iz Srbije beleži porast od oko 52 odsto u odnosu na isti period prošle godine i njegova nominalna vrednost iznosi 385,5 miliona USD. Uvoz takođe beleži porast od oko 54 odsto i dostigao je 2.445,7 miliona USD. Negativan saldo u trgovini Srbije sa Rusijom zabeležen je u visini od 2.060,2 miliona USD. Rusija je i dalje prvi partner Srbije kod uvoza sa učešćem od 15,31 odsto, a peti u izvozu sa učešćem od 4,98 odsto.

zemljama izraslim na tlu bivše SFR Jugoslavije koje čine najveći deo zone CEFTA sporazuma³⁷⁶.

Kada je pak reč o finansijskoj saradnji i međusobnim investicijama, ni famozni energetske aranžman Srbije i Rusije (o gasovodu Južni tok i kupovini NIS-a) realizovan tokom 2008. godine – neće Rusiju istaći kao budućeg ključnog „strateškog ekonomskog partnera“ Srbije. Jer, podsetimo se, Rusija je između 2002. i 2008. godine na teritoriji Srbije investirala ukupno samo između 300 i 350 miliona dolara i nalazi se tek na 11. mestu među ulagačima u Srbiju. Na primer, jedna mala Slovenija u Srbiju je u istom razdoblju investirala oko 1,4 milijardi dolara, a jedna ne mnogo veća Austrija je u tom periodu na prvom mestu među zemljama ulagačima u Srbiju, sa investicijama od preko 2 milijarde dolara. Rusija ni sa kupovinom Naftne industrije Srbije za oko 600 miliona dolara (400 miliona evra) neće mnogo skočiti na lestvici ulagača u Srbiju, a gradnja magistralnog kraka gasovoda Južni tok još je praktično neizvesna, kao što je još neizvesna i trasa tog gasovoda preko Srbije. I na kraju, ali ne i najmanje zanimljivo je to – da su srpska preduzeća u Rusku federaciju dosada investirale oko 450 miliona dolara, dakle, dosada značajno više nego ruske u Srbiju (reč je pre svega o investicijama Sintelona iz Bačke Palanke i Hemofarma iz Vršca).

No, usmerimo sada pažnju na sam Međuvladin sporazuma o energetske saradnji Ruske Federacije i Republike Srbije (na 30 godina) i Protokola o osnovnim uslovima prodaje Naftne industrije Srbije ruskom državnom društvu Gaspromneft, koji su potpisani 25. januara u Moskvi, u prisustvu državnih delegacija na najvišem nivou – domaću je predvodio tadašnji predsednik Ruske federacije Vladimir Putin, u društvu tada još kandidata za njegovog naslednika Dimitrija Medvedeva, a srpsku delegaciju predvodili su predsednik Srbije Boris Tadić i tadašnji premijer dr Vojislav Koštunica. Svi prisutni su sporazum odmah ocenili kao strateški dokument i kao obostrano koristan. Na žalost, taj „okvirni sporazum“ je odmah objavljen, pa je svako mogao uočiti da je on više ličio na „energetsku kapitulaciju“ Srbije, nego na partnerski ugovor³⁷⁷.

376 Vidi "Evropske sveske" br. 1, maj 2008, str. 7 i dalje

377 Tekstove Sporazuma i Protokola komentarišemo prema prevodu koji je objavio novosadski *Dnevnik*, od 26. januara 2008. godine

Naime, tada je napismeno dogovoreno da Srbija Rusiji načelno prepusti (još ne preciziranu) teritoriju za gasovod Južni tok, za koji se Gasprom ne obavezuje da će ga graditi, i gasno skladište u Banatskom Dvoru, za koji se Gasprom ne obavezuje da će ga puniti, i da Gaspromoj naftnoj firmi Gaspromnjeft prodaje većinsko vlasništvo nad NIS-om za 400 miliona evra – a da pri tome Vlada Srbije kao manjinski vlasnik i naftnih i gasnih postrojenja, na sopstvenoj teritoriji, praktično, ne može imati gotovo nikakva isključiva prava u kompanijama koje će biti osnovane ili prodane u domenu nafte i gasa na njenoj teritoriji (one u biti postaju eksteritorijalne). Istina, u gore spomenutom Protokolu na jednom mestu je pisalo da će se ugovor o prodaji NIS-a zaključiti „u najkraćem roku, a najkasnije do 31. decembra 2008. godine“, a na drugom mestu tog dokumenta stajalo je da će „u slučaju uspešnog zaključenja aranžmana čiji bi rezultat mogao da bude kupovina od strane Gazpromnjefta, udela koji se prodaje, Gazpromnjeft preuzeti na sebe obavezu da sprovede rekonstrukciju i modernizaciju tehnološkog kompleksa NIS-a sa ukupnim iznosom investicija od najmanje 500 miliona evra u periodu od 2008. do 2012. godine“. No, kasnije će se, krajem 2008. godine, ispostaviti da pregovori o konačnom ugovoru nisu doneli nikakvo poboljšanje položaja Srbije kao manjinskog vlasnika u NIS-u.

U nizu nepovoljnih odredbi ovog kremaljskog Sporazuma, kao jedno od najnepovoljnijih rešenja istaknuto je, u odredba iz tačke 4. (alineja 3) da će učesnici sporazuma „razmotriti mogućnost povećanja obima isporuka prirodnog gasa iz Ruske Federacije u Republiku Srbiju uz korišćenje gasovodnog sistema. Konkretni obimi, uslovi i rokovi takvih isporuka prirodnog gasa određuju se odgovarajućim ugovorima“. To je značilo da se Rusija čak nije ni načelno obavezala da će povećati snabdevanje Srbije gasom, sa tekućih oko 2,4 milijardi kubika gasa godišnje, ni po kojoj ceni, to jest po ceni u koju se Vlada Srbije ne može mešati (član 8.), što će se belodano otkriti početkom 2009. godine, kada će Srbija ostati potpuno bez snabdevanja gasom zbog spora Rusije i Ukrajine. Dakle, Srbija se borila za magistralni gasovod Južni tok na svojoj teritoriji, iako ona nije rezervisala nikakva ekonomska prava u poslovanju gasom iz tog gasovoda, niti je rezervisala bolje snabdevanje gasom samog srpskog tržišta, čak i ako preko njene teritorije

bude prošao krak jednog gasovoda godišnjeg kapaciteta transporta od 10 milijardi kubika. Uza sve to, odmah je bilo jasno da će pobednike na tenderu za izgradnju gasovoda, ako on bude građen, i na srpskoj teritoriji određivati buduća Kompanija koja će biti osnovana za njegovu izgradnju i eksploataciju, a u kojoj će ruska strana (Gasprom ili neka njegova ćerka firma) imati 51 odsto vlasništva i punu kontrolu upravljanja – a Vlada Srbije će toj firmi „dodeliti povoljni carinski i poreski režim“ (član 11). Tome se (u članu 12) dodaje da će „srpska strana razmotriti mogućnost da se materijali, usluge i radovi neophodni za realizaciju projekta oslobode poreza na dodatu vrednost do dostizanja njihove isplativosti“.

I pri svemu tome srpski političari su, kao opravdanje za ovaj „paket aranžman“ uporno i nadalje govorili o nekakvoj tranzitnoj zaradi Srbije od oko 200 miliona evra godišnje – što bi trebalo da znači da bi spomenuta Kompanija morala imati godišnji profit od 400 miliona evra na provozu gasa kroz Srbiju (49 odsto od toga bi išlo srpskoj strani), što bi, još dalje, trebalo da znači da će kroz Srbiju prolaziti najmanje 400-500 milijardi kubika gasa godišnje – što je apsolutno nerealno, u stvari fantastično, jer bi to bilo na nivou celokupne godišnje ruske proizvodnje (obično se naplaćuje oko 1 evro na provoz 1000 kubika na 100 kilometara).

Isti ti srpski državnici stalno su isticali da je odlično što je Srbija ušla u ovaj posao sa partnerom koji ima i sopstveni gas i sopstvenu naftu (i sopstveni novac) – ali nisu komentarisali ključnu okolnost da će u svim zajedničkim međudržavnim preduzećima u Srbiji, ruska strana imati 51 odsto vlasništva – i da će zbog „manjinskog partnera“ (Srbije sa 49 odsto vlasništva) po prirodi stvari biti demotivisani da „nabijaju“ profit ovim zajedničkim društvima – na sopstvenoj sirovini. Upravo obrnuto – to što će NIS, na primer, koristiti sirovu naftu kojoj su oni većinski vlasnici sto odsto, motivisaće ih da ta sirovina bude što skuplja na ulazu u zajedničko preduzeće i da u njemu bude prerađena po što nižoj ceni – te u obliku derivata jeftino prodana ponovo nekom posredniku, u stopostotnom vlasništvu isporučioaca sirove nafte, da bi taj posrednik te derivate dalje utržavao po realnoj ceni i ostvario maksimalni profit centrali u Moskvi. Uostalom, po svedočenju učesnika na kremaljskoj sahrani srpske energetike, sam pred-

sednik Vladimir Putin je istakao da Rusija neće više dozvoliti da drugi rabe njihove resurse i da traži da ih sama monetizuje kod krajnjih potrošača..

Iako je pravna priroda pratećeg „Protokola o osnovnim uslovima kupovine od strane OAO „Gazpromnjeft“ akcija kompanije Naftna industrija Srbije A.D. Novi Sad, koje čine 51 odsto osnivačkog kapitala“ (pun naziv dokumenta) bila diskutabilna, odmah je bilo jasno (što će se jasno videti prilikom zaključenja ugovora krajem 2008. godine) da je NIS zapravo odmah prodat po niskoj ceni, ali i da su postavljeni loši pravni osnovi za potonji ugovor.

Prvo što je privlačilo pažnju bilo je to da je u Protokolu kao neoborivo konstatovano da NIS „deluje kao zatvoreno akcionarsko društvo u skladu sa Zakonom o privrednim društvima Republike Srbije“. Dakle srpski Zakon o besplatnoj deobi akcija se ovde ne spominje kao zatečeni fakt, a po gore spomenutom zakonu o našim zatvorenim društvima vlasnička struktura je fiksirana (ergo, ne prihvataju se neki novi akcionari, pa makar oni bili i građani Srbije). Drugi je problem što se period „zadržavanja postojećih zahteva prema kvalitetu produkata od prerade nafte“ produžavao „do završetka rekonstrukcije i modernizacije“. Treći problem je što se ceo posao uslovljavao produženjem NIS-ovog monopola na uvoz nafte i derivata u Srbiju u periodu od „najmanje dve godine“ (znači, može i duže). Prostor za „vrđanje“ srpske strane sužen je odredbom da „ovaj protokol stupa na snagu od momenta potpisivanja Sporazuma između Vlade Ruske Federacije i Vlade Republike Srbije ... i važi do trenutka potpisivanja ugovora“. Znači, ne može se pregovarati sa nekim drugim partnerom, već mora sa onim koji je je već obezbedio „plafon“ i za cenu NIS-a i za investicije u modernizaciju njegovih postrojenja.

Spomenuti dokumenti „energetskog aranžmana“ sa Ruskom federacijom u Srbiji su dobili podršku svih velikih političkih stranaka, a jedino su ih izložili javnoj kritici Liberalna partija Čedomira Jovanovića i G-17 plus Mlađana Dinkića (mada je ova stranka član vladajuće koalicije). Ministar ekonomije i u Cvetekovićevoj vladi Dinkić čak je inicirao novu proceduru tržišne vrednosti NIS-a, uoči završnih pregovora o prodaji kompanije, i taj je posao poverio konsultantskoj kući Diloit u Beogradu. Prema oceni ovog konsultanta, koja objavljena na sajtu Vlade Srbije 1. septembra 2008.

godine, sto odsto fer tržišne cene NIS-a na dan 30. juna 2008. godine bila je 2,2 milijarde evra.

Dinkić, koji čak bio postavljen za šefa pregovaračkog tima Vlade Srbije, u julu 2008. godine je izjavio da je „zbog značaja odnosa Srbije sa Rusijom i rejtinga države odustao od zahteva da NIS ide na tender, ali da će u direktnim pregovorima sa Rusima insistirati da se dobije adekvatna cena za nacionalnu naftnu kompaniju“. On je dodao da bi „ugovor mogao biti izmenjen tako što bi bio prihvatljiv za obe strane, pa bi Srbija preuzela deo investicija u NIS, a Rusi bi povećali cenu za udeo koji kupuju“. Dinkić je napomenuo i to da na dan 31. decembra 2007. godine (a na taj dan je fiksirana imovina NIS-a, prema Protokolu, koja bi bila predmet prodaje Gasprom njeftu), najveći deo državne imovine koju koristi NIS nije pravno bio prenet na NIS – pa da i o tome treba pregovarati, jer je reč o „kredibilnom partneru“³⁷⁸.

Očekujući, valjda, da će nova Vlada Srbije odmah sa ratifikacijom pokrenuti i nove pregovore o naftnom delu energetske aranžmana sa Rusijom, savetnik „Gaspromnjefta“ u Beogradu, Dimitrije Mališev je još 8. jula (a nekoliko puta i ranije) srpskoj javnosti poslao poruku da njegova firma očekuje brzu realizaciju energetske aranžmana i da on smatra da predmet kupoprodaje mora biti sva imovina s kojom je NIS „raspolagao“ 31. decembra 2007. godine – dakle i naftna i gasna nalazišta u Srbiji, pored rafinerija i benzinskih pumpi. Pri tome je Mališev istakao da je cena od 400 miliona evra u kešu i više od 500 miliona evra za modernizaciju rafinerija „sasvim dobra, što su potvrdili i nezavisni revizori, te da Srbija sigurno nije na gubitku“, a da narasli dugova NIS-a od oko 300 miliona evra „zahtevaju dodatne i detaljne razgovore sa srpskim pregovaračima“³⁷⁹.

Tada se u srpskoj javnosti javno postavilo i pitanje – da li će ministar energetike Petar Škundrić i ministarka finansija Diana Dragutinović – doista biti spremni da pristanu da se protivzakonito Gaspromnjeftu prodaju i domaći izvori nafte i gasa ili da se ruskoj strani nastavi sa naplatom mizernih 3 odsto rudne rente, koliko se dosad NIS-u „knjižilo“ da je dužan za korišćenje nacionalnog bogatstva (4,6 miliona barela nafte godišnje). Reč

378 *Vreme*, 17. jul 2008.

379 *Dnevnik*, 15. jul 2008.

je, u stvari, bila o tome – da li postoji politička volja da se iz posla izluči ceo novosadski „Naftagas“, koji je radio na tim nacionalnim nalazištima i koji je preko nerealnih cena domaće nafte držao na svojim leđima ceo NIS (prema fabričkom listu „Naftaš“, od 21. marta ove godine, prošle godine je prosečna cena nafte na svetskom tržištu iznosila 72,5 dolara po barelu, a Naftagas je drugim delovima NIS-a fakturisao cenu barela domaće nafte po ceni od 22 dolara za barel – što znači da je ovaj deo firme 2007. godine bio opelješten za 275 miliona dolara?). Problem je, naravno, bio u tome što u članu 9. Sporazuma stajalo da je predmet kupoprodaje (51 odsto akcija) „celokupna imovina (akcionarskog društva NIS) koja s nalazi u njegovom vlasništvu na dan 31. decembra 2007. godine, uključujući (ali ne ograničavajući se time) objekte za dobijanje, proizvodnju, preradu, transport i plasman nafte i derivata“. Ništa od toga, međutim, nije prihvaćeno u pregovorima ruske i srpske strane o konačnom ugovoru o akviziciji koji su počeli 17. novembra u Beogradu, kao što nije prihvaćen nijedan novi predlog predstavnika Beograda i NIS-a, a ruski pregovarači čak nisu ni hteli da razgovaraju sa srpskim ministrom Dinkićem..

Naftno-gasni sporazum Srbije i Ruske federacije je, 23. decembra 2008. godine u Moskvi, konkretizovan kroz ugovor o prodaji 51 odsto akcija NIS-a Gaspromnjeftu za 400 miliona evra, a usaglašeni su i prateći memorandum o završetku gasnog skladišta u Banatskom Dvoru i sporazum o osnovama na koje će biti postavljeno buduće zajedničko preduzeće za izgradnju magistralnog gasovoda Južni tok, ukoliko se do septembra iduće godine u Gaspromu donese odluka o ekonomičnosti njegove gradnje, a potpisivanju ovih dokumenata prisustvovali su predsednici država Dmitrij Medvedev i Boris Tadić.

Srbija će, prema onome što su javno saopštili poslednji srpski pregovarači Dušan Mrakić iz Ministarstva energetike i Borko Stefanović iz Ministarstva inostranih poslova³⁸⁰ ovim sporazumom u naredne četiri godine dobiti ulaganja ruske strane u modernizaciju rafinerija sirove nafte u Pančevu i Novom Sadu u vrednosti od 490 miliona evra, a još 60 miliona evra odvojeno je za ekološku sanaciju Pančeva. Uz to, ugovorene su korporativne (ali ne i bankarske) garancije da će novi većinski vlasnik NIS-a,

380 *Beta*, 22. decembar 2008.

Gaspromnjeft platiti kaznene poene ukoliko ugovorene rekonstrukcije ne izvede na vreme.

Ruska strana prihvatila je i da Srbija krajem 2010. godine (kako je obećala Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom) ukine poznatu uredbu o zabrani uvoza većine naftnih derivata na naše tržište, što bi trebalo da znači da će se Gaspromnjeft kroz dve godine suočiti sa značajnom konkurencijom na unutrašnjem tržištu Srbije, jer druge kompanije i privatnici već imaju oko 60 odsto prodajnih punktova za benzin i druge derivate.

Na prvi pogled moglo bi se konstatovati da su dobro prošli i zaposleni u NIS-u kojima se četiri godine garantuje zaposlenje i očuvanje realne vrednosti današnje plate, a onima koji budu spremni da odu iz firme obećava se isplata otpremnine od 750 evra po godini staža. Sudbina besplatnih akcija građana Srbije u NIS-u ostala je neregulisana.

Inače, kupovinom NIS-a Gaspromnjeft je za 400 miliona evra u većinsko vlasništvo dobio: godišnju proizvodnju nafte od oko 700.000 tona; pristup tržištu Srbije koje godišnje ukupno prihvata proizvode od oko 4 miliona tona sirove nafte; – dve rafinerije kapaciteta od oko 7,5 miliona tona godišnje prerade; 497 benzinskih pumpi; tri ogromne reprezentativne poslovne zgrade i niz drugih u Novom Sadu i Beogradu; 16 odsto vlasništva "Petrohemije" u Pančevu; 43 odsto vlasništva AD "Politike"; 49 odsto vlasništva Sportskog centra "Pinki" u Beogradu; 11 hotela i odmara lišta u Srbiji i Crnoj Gori.

Na gasnoj strani, dokumenti koji su potpisani ne garantuju gotovo ništa. Fizibiliti studija kontinentalnog gasovoda Južni tok, od koga je sve počelo, još nije gotova, a formiranje zajedničkog preduzeća za gasno skladište Banatski Dvor nije obavezno.

Ekonomski i socijalni status na udaru

Ministarstvo rada i socijalne politike je jedno od retkih ministarstava u kome nije došlo do značajnih kadrovskih promena nakon formiranja nove vlade. Ali je zato iz nadležnosti ovog ministarstva izuzeta oblast zapošljavanja. Ova, naizgled, tehnička intervencija ipak nije samo formalne prirode. Oblast zapošljavanja podrazumeva i finansijska sredstva, kako budžetska tako i od stranih investicija, donatora i kredita, a nisu zanemarljivi ni politički benefiti koji prate zapošljavanje makar i malog broja ljudi. Nadležnost nad ovim važnim sektorom je dobio Mlađan Dinkić, u okviru novoformiranog Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja. Pritom su u Ministarstvu rada i socijalne politike ostali poslovi vezani za analizu stanja, predlaganje mera, izradu zakona i drugih propisa u oblasti rada, radnih odnosa i drugih oblika radnog angažovanja, zarada i drugih primanja zaposlenih, ravnopravnosti polova u oblasti rada, zasnivanje radnog odnosa i rada stranih državljana u Srbiji, zaštitu građana na radu u inostranstvu, mirnog rešavanja radnih sporova, štrajkove, komunikaciju sa poslodavcima i zaposlenima itd...jednom rečju, sve što je problematično i često nepopularno sa aspekta šire javnosti.

Pored sektora za rad, u resornom ministarstvu su i dalje sektori za penzijsko i invalidsko osiguranje, zaštitu osoba sa invaliditetom, brigu o porodici i socijalnu zaštitu i sektor za boračko-invalidsku zaštitu. Tokom prethodne, kao i ranijih godina, ministarstvo je imalo "nemoguću misiju": da sa malim i nedovoljnim budžetskim sredstvima očuva socijalni mir i obezbedi kakvu-takvu stabilnost i opstanak Vlade. Imajući u vidu složenost situacije u svim segmentima društva, utisak je da se socijalnoj politici ne posvećuje odgovarajuća pažnja. Sa pristizanjem efekata svetske ekonomske krize koje će najviše osetiti upravo najsiromašniji, dodatno će porasti tenzije u društvu, pa se prilično ignorantski odnos vladajuće većine prema ovom ministarstvu lako može vratiti Vladi kao bumerang.

Pored sporadičnih protesta u 2008. koji su posledica neuspelih i loših privatizacija, te gotovo redovnih napetosti sa sindikatima pravosuđa, prosvete i sl., već u drugoj polovini godine je bilo primetno povećanje broja štrajkova, ali i njihova radikalizacija. Mada je činjenica da je Vlada zapravo tek tada počela sa ozbiljnijim radom, ne sme se prenebregnuti zabrinjavajući rast najrazličitijih (za sada, manjih) štrajkova, a naročito, upadljiv broj onih koji vrlo brzo prerastaju u štrajkove glađu. Ovaj, najradikalniji vid protesta, jasno ukazuje na smanjenje nivoa tolerancije stanovništva, ali i na svojevrstu bahatost i ostrašćenost državne administracije koja ne vidi kao svoju prvenstvenu ulogu socijalno, ali i politički odgovorno postupanje. Razočaranost građana u stranke tzv. demokratske orijentacije uočljiva je već nekoliko godina unazad, ali je van sumnje i sazrevanje građana koji često prevazilaze sopstvenu elitu, naročito u odlučujućim trenucima kao što su izbori. Međutim, neprestane afere i neracionalno, čak rasipničko ponašanje države izvor je neprestanih frustracija i dodatnog gubljenja entuzijazma i energije neophodne da se proces tranzicije dovede do faze u kojoj će njeni troškovi biti podnošljiviji za najveći deo stanovništva. Zato se i u nastupajućem periodu mogu očekivati pojačane tenzije i vrlo neizvesna politička stabilnost.

Otpuštanje radnika zbog ekonomske krize i smanjenih mogućnosti za plasman robe i usluga, uz odsustvo očekivanih investicija, već je uzrokovalo zabrinutost širih slojeva stanovništva i nezadovoljstvo zaposlenih i sindikata. Koliko je Vlada nespremna i neodlučna da preduzme adekvatne mere koje podrazumevaju i radikalne političke poteze, videlo se krajem godine prilikom dramatičnih pregovora u okviru Socijalno-ekonomskog saveta. Zbog nemogućnosti poslodavaca (među kojima je država još uvek najveći) da otpočnu sa primenom proširenog dejstva Opšteg kolektivnog ugovora predviđenog za 1.januar 2009. godine, reprezentativni sindikati su najavili generalni štrajk koji je, ovog puta, bio vrlo ozbiljna pretnja s obzirom na druge, krajnje nepovoljne efekte krize koji su se osetili već u jesen. Tokom višednevnih, napetih pregovora između Unije poslodavaca, sindikata i Vlade, nije bilo nikakvih pomaka niti približavanja stavova. Ipak, uočljiva je bila nervoza, pa čak i arogancija poslodavaca koji su u potpunosti ignorisali stavove sindikata, a koji su bili isto toliko legitimni (ako

ne i više), koliko i njihovi. Tako se desilo da je jednostrano otkazivanje Opšteg kolektivnog ugovora najpre najavila Unija sindikata, a odmah potom i Vlada Srbije. Time su sindikati dovedeni u mat-poziciju, ali to nije bio jedini razlog njihovog pristanka na kompromis koji je usledio.

Činjenica je da ekonomska situacija realno ne dozvoljava povećanje troškova koji nastaju stupanjem na snagu spornih odredbi Opšteg kolektivnog ugovora³⁸¹, kao što su poznate i slabosti unutar sindikalnog organizovanja. Međutim, utisak je da su sindikalni predstavnici ipak bili svesni i političkog rizika koji bi nastao raspadom Socijalno-ekonomskog saveta, odnosno tužbama sindikata i pozivom na štrajk koji bi lako mogao biti zloupotrebljen u političke svrhe. Na drugoj strani, Unija poslodavaca i pojedini predstavnici Vlade su u svojim javnim nastupima delovali isuviše unisono, pa se moglo zaključiti da je između ovih aktera još ranije došlo do dogovora i koncipiranja strategije prema trećem partneru u Savetu³⁸². Iako se o sprezi i uticaju moćnih privrednika na političare često govori, postojanje takvih aranžmana je teško dokazati. To ne znači da ih u realnosti nema, kao što je evidentna i šteta od same sumnje prisutne u javnosti, koja opstaje mada se Vlada neprestano trudi da ostvari i prezentuje rezultate u borbi sa korupcijom i organizovanim kriminalom, tvrdeći da u Srbiji nema „nedodirljivih“ tajkuna.

381 Pregovori oko donošenja Opšteg kolektivnog ugovora trajali su skoro četiri godine, a do njegovog potpisivanja je došlo tek 29.aprila 2008. Finansijske obaveze koje proizilaze iz čl.32 ovog ugovora podrazumevale su isplatu toplog obroka zaposlenima u visini od 20 odsto mesečne zarade i regresa u iznosu 100 odsto prosečne zarade u privredi Srbije. Međutim, Socijalno-ekonomski savet se početkom novembra saglasio o donošenju aneksa ugovora, kojim je predviđena isplata toplog obroka i regresa smanjena na 15, odnosno 75 odsto i odložena do 1.januara 2009.godine. Situacija se ubrzo iskomplikovala, kad je ustanovljeno da u budžetu za 2009. neće biti sredstava za ovu namenu, a pritom su efekti ekonomske krize postali krajnje ozbiljni po elementarni opstanak privrede.

382 Branislav Čanak, predsednik UGS "Nezavisnost" je tim povodom izjavio da je "ponašanje Avramovića u jeku razgovora i saopštavanje da Unija raskida Ugovor, bilo više nego zabrinjavajuće, ne samo za nas, već i za njegove kolege koje sede u tom Savetu", kao i "da su Avramovićeve kolege čak bile više zbunjene što samo potvrđuje da je on napravio 'neki dil sa nekim', o čemu, očito, ni njih o tome nije obavestio".
Izvor: *Tanjug*, 26.decembar 2008.

Situacija je, na kraju, prevaziđena potpisivanjem Sporazuma o odlaganju primene finansijskih odredbi Opšteg kolektivnog ugovora na šest meseci³⁸³, s tim što će se u maju analizirati stanje kako bi se utvrdilo da li je moguće primeniti neke od finansijskih odredaba ili će sporazum o njihovom odlaganju biti produžen.

Ekonomski pokazatelji već na samom početku 2009.godine, nažalost, ne ostavljaju mnogo prostora za optimizam. Novo zaduživanje države kod Međunarodnog monetarnog fonda koje je uslovljeno uvođenjem restriktivnih mera štednje u budžetu, opet je aktuelizovalo odnos države prema građanima; najava Vlade da će uvesti "solidaran porez" u visini od šest odsto na sva primanja iznad 12.000,00 dinara, izazvala je ozbiljne kritike i nezadovoljstvo u javnosti. Očigledna nespремnost da se zaustavi neracionalno trošenje ogromne svote novca pre svega u državnoj administraciji i javnim preduzećima i ustanovama, ozbiljno iritira sve siromašnije stanovništvo i može ozbiljno ugroziti opstanak Vlade.

Pored velikog otpuštanja radnika koje se očekuje tokom 2009. i minimalnih mogućnosti za zapošljavanje, država će morati da se nosi i sa evidentnom nelikvidnošću javnih preduzeća, čiju transformaciju i ekonomsku racionalizaciju uporno odlaže od početka reformskih procesa. Uz to, prethodna godina je nagovestila i ozbiljne probleme u izmirivanju različitih prava za najsiromašnije i socijalno ugrožene kategorije stanovništva (u oblasti boračko-invalidske zaštite, zaštite porodice i dece, kao i socijalne zaštite). Sve to je samo deo ekonomsko-socijalne problematike za koju se ne nazire rešenje. Ministarstvo rada i socijalne politike će se, sasvim sigurno, naći pred velikim izazovima i biti izloženo rastućem pritisku, ali bez delotvornih mehanizama i značajnijeg uticaja na kreiranje i raspodelu finansijskih sredstava. Ovaj deo posla će, kao i do sada, biti u nadležnosti rukovodstva stranaka vladajuće koalicije, dok će interesi građana biti predmet usaglašavanja i kalkulisanja sa partijskim interesima.

Isticanje socijalno odgovorne uloge države među njene prioritete, i do sada se pokazalo kao deklarativno. Treba, međutim, napomenuti da je Ministarstvo rada i socijalne politike u 2008. godini uradilo značajan posao koji se tiče evropskih integracija i reforme socijalnog sistema. Radi se o

383 Sporazum je potpisan od strane svih ugovornih partnera 30.januara 2009.

kreiranju niza važnih dokumenata koji su definisani kao prioriteta u Nacionalnoj strategiji za pristupanje Evropskoj uniji, i još konkretnije, dokumenta koji su direktno vezani za ispunjenje uslova za liberalizaciju viznog režima sa EU. Nakon što je Vlada usvojila tri strateška dokumenta (Predlog zakona o zabrani diskriminacije, Strategiju za reintegraciju povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji i Predlog zakona o potvrđivanju Revidirane evropske socijalne povelje), Zakon o zabrani diskriminacije je usvojen u Skupštini³⁸⁴ uz mnogo skandala, dok je Predlog zakona o potvrđivanju Revidirane evropske socijalne povelje ušao u proceduru. Gotovo da je kuriozitet podatak da je Vlada pomenute dokumente usvojila u izveštajnom roku, s obzirom na raširenu praksu neispunjavanja obaveza i nepoštovanja rokova. Tako je Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja usvojena tek 30.decembra 2008, iako je Konvenciju o pravima deteta UN potpisala još bivša SFRJ 1990. godine, a Nacionalni plan akcija za decu usvojila Vlada 2004.godine; u roku od šest meseci (do 30.juna 2009) Vlada bi trebalo da usvoji Akcioni plan za realizaciju Strategije. Predlog zakona o zaštitniku prava deteta je ušao u skupštinsku proceduru, i takođe je jedna od neispunjenih međunarodnih obaveza.

Pored pomenutih, Vlada je usvojila i Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti³⁸⁵, ali još nije razmatran Nacrt zakona o rodnoj ravnopravnosti. Ovaj zakon je iz grupe antidiskriminatornih zakona i njime bi trebalo da se, po prvi put u Srbiji, ravnopravnost polova i pravo jednakih mogućnosti žena i muškaraca pretoči u zakonsku obavezu.

Od važnosti su i nacrti zakona kojima se potvrđuju Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom³⁸⁶ i Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom. Potvrđivanje ovih dokumenata trebalo bi

384 Zakon o zabrani diskriminacije, Sl glasnik RS br.22-09 od 26.marta 2009.

385 Strategija za reintegraciju povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji, sklopljenog između Srbije i Evropske unije, usvojena je 13.februara 2009. Akcioni plan bi trebalo da bude usvojen do kraja aprila 2009. Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti Vlada je takođe usvojila 13.februara 2009.godine.

386 Republika Srbija je potpisala Konvenciju UN o pravima osoba sa invaliditetom 16.decembra 2007.godine.

da dodatno osnaži obavezu Srbije u primeni normi kako međunarodnog, tako i unutrašnjeg zakonodavstva, koje doprinose unapređenju položaja osoba sa invaliditetom³⁸⁷. Ovoj problematici je u poslednjih par godina posvećena velika pažnja u javnosti; najviši državni funkcioneri su obećali donošenje brojnih mera koje bi obezbedile pristup obrazovnom sistemu i zapošljavanju, kao i poboljšanje opštih životnih uslova za osobe sa invaliditetom i njihove porodice. Nažalost, obrazovanje je i dalje nedostupno najvećem broju ovih lica, a zapošljavanje se beleži samo u retkim, izuzetnim slučajevima.

Ministarstvo je radilo na izradi zakona koji bi trebalo da uvede princip "pozitivne diskriminacije" i uvođenjem obaveze, ali i davanjem olakšica poslodavcima koji zaposle lice sa invaliditetom, poboljša njihov položaj u društvu. Zapošljavanje osoba sa invaliditetom je svakako racionalnije, i u svakom pogledu bolje rešenje od njihovog višedecenijskog tretmana kao socijalnih slučajeva. U izradi zakona su učestvovali i predstavnici nekih udruženja osoba sa invaliditetom, ali je radna verzija ipak doživela kritike pa je nepoznato da li se trenutno radi na izmenama, ili je cela priča stopirana zbog protivljenja većih poslodavaca da u situaciji velike ekonomske krize moraju da zaposle ovakve radnike, koje ni inače nisu raspoloženi da imaju u svojim firmama. Sva je prilika da je upravo to u pitanju, imajući u vidu da poslodavci već uveliko koriste mogućnost oslobađanja od viška radnika pod izgovorom ekonomske krize, a Vlada to bez protivljenja prihvata.

Na kraju, činjenica je da za osobe sa invaliditetom nisu preduzeti ni mnogo manji koraci, poput omogućavanja pristupa javnim institucijama i ustanovama; uprkos zakonske obaveze, čak ni svi objekti koji su u fazi izgradnje nemaju adekvatne rampe koje obezbeđuju kretanje u invalidskim kolicima ili uz pomoć drugih ortopedskih pomagala. O inkluzivnom obrazovanju u praksi nema ni govora, kako zbog nepostojanja odgovarajućih uslova (što je manji problem), tako i zbog odbijanja zaposlenih u prosveti,

387 Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji usvojena je 28.decembra 2006.godine; Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom je proglašen 17.aprila 2006; Zakon o povlasticama u unutrašnjem putničkom saobraćaju invalidnih lica postoji od 1993.godine, s tim što je poslednja izmena bila 2005.godine.

kao i roditelja, da se deca sa nekom vrstom poremećaja uključe u redovno školovanje sa ostalom decom.

Nerešen problem je svakako i materijalni položaj porodica koje imaju lice sa invaliditetom. Naime, opstanak takvog lica van institucije, u okviru porodice i zajednice, uslovljen je obezbeđivanjem materijalne podrške roditeljima od kojih bar jedan mora biti van radnog odnosa, kako bi bio u mogućnosti da brine o svom detetu. Nerazvijen i prevaziđen sistem socijalne podrške ne omogućuje gotovo nikakvu, ili nedovoljnu pomoć takvim porodicama i osobama sa invaliditetom. U situaciji restriktivne ekonomske politike, neizvesnih radnih mesta i finansijskih mogućnosti za elementarno preživljavanje, teško je očekivati solidarnost stanovništva, ali i političara, za probleme osoba sa invaliditetom. Prepoznavanje njihovih potreba i prava da budu ravnopravni članovi društva, verovatno će i dalje čekati "bolja vremena".

Slična situacija je i sa ostalim kategorijama socijalno ugroženih kategorija stanovništva-starima, decom bez roditeljskog staranja, osobama sa mentalnim poteškoćama...Na početku reforme socijalnog sistema ustanovljena je dinamika razvoja ovog važnog sektora, kako bi se transformisao u održiv i savremen model zaštite najosetljivijih grupa. Tako je nov Zakon o socijalnoj zaštiti trebalo da stupi na snagu početkom 2009.godine, nakon što bi prethodno bili stvoreni neophodni preduslovi za njegovu primenu. Nažalost, iako je Strategija razvoja socijalne zaštite u upotrebi od 2006. pošto je usvojena od strane Vlade Srbije, utisak je da nije stvoren, pre svega, politički konsensus po pitanju kreiranja nove socijalne politike države. Naime, transformacija socijalnog sistema koja podrazumeva, između ostalog, deinstitucionalizaciju i decentralizaciju, dodatnu edukaciju zaposlenih... zahteva prethodno finansijsko, administrativno i legislativno jačanje i osamostaljivanje regiona i lokalnih uprava, promene u sistemu obrazovanja, zdravstva, kulture, sporta i drugih oblasti, do kojih nije došlo.

Pored objektivnih, suštinski problem je evidentan nedostatak političke volje uzrokovan strahom od gubitka kontrole nad finansijskim tokovima i partijskog uticaja, koji celu zemlju i dalje drži u nekoj vrsti predpolitičkog stanja i uređenja koje ne može da odgovori najboljem interesu građana, niti da uvaži specifičnosti koje postoje u različitim delovima Srbije. Na nov

Zakon o socijalnoj zaštiti će se, verovatno, još dugo čekati, jer je tek počeo rad na prvoj verziji. Međutim, to nije od ključne važnosti jer će njegova primena, čak i ako bude brzo donesen i bez ikakvih primedbi stručne javnosti, biti neizvodljiva u postojećim okolnostima. To je, inače, česta praksa u Srbiji, što je jedan od razloga zbog čega reforme idu sporo, a ceo proces deluje nekonzistentno i neodrživo.

Teška ekonomsko-socijalna situacija i nedefinisani, često sumnjivi odnosi privrednika i političara, uzrok su neprimenjivanja i brojnih zakona u oblasti rada, dok neefikasno i korumpirano pravosuđe neretko blokira ostvarivanje osnovnih ljudskih prava u najrazličitijim oblastima društvenog života. Tako usvojeni zakoni gube smisao, a čitav sistem gubi ionako malo poverenje građana. Postojeći propisi o radu, zaštiti i bezbednosti na radnom mestu, mirnom rešavanju sporova, štrajku...stalno se unapređuju, ali je položaj zaposlenih i dalje problematičan i često izvan zakonskih okvira. Stoga će i predlozi zakona koji su u skupštinskoj proceduri ili pred Vladom (potvrđivanje više dokumenata Međunarodne organizacije rada, Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu, Zakon o volontiranju, Izmene i dopune zakona o radu, o mirnom rešavanju radnih sporova i dr.) verovatno još neko vreme biti samo u funkciji formalno-pravnog usaglašavanja sa propisima Evropske unije. Njihovo oživljavanje kroz celovitu primenu u praksi moraće da sačeka konsolidovanje pravosudnog i političkog sistema. To su preduslovi i za funkcionisanje brojnih agencija i saveta koji bi trebalo da imaju kontrolnu funkciju, a koji neretko postoje samo na papiru, ili nisu konstituisani do kraja, ili im nedostaju elementarni uslovi za rad. Na brže prevazilaženje ovih nedostataka svakako bi moglo da utiče i javno mnjenje, čiji pritisak se pokazao kao delotvoran u nekim situacijama. No, bez efikasnog i nezavisnog pravosuđa, slobodnih medija i jakog civilnog sektora, reformski procesi će još dugo stagnirati ili se kretati usporeno, ozbiljno ugrožavajući krhku stabilnost kakvih-takvih demokratskih potencijala u zemlji.

VI

Bauk decentralizacije

Vojvodina traži autonomiju

Problemi sa kojima se suočava AP Vojvodina, kroz kontinuirano narušavanje njenog multietničkog potencijala, kulminirali su u drugoj polovini 2008 kroz negiranje Nacrta statuta ove pokrajine. To je bio povod za još jedan talas kampanje protiv ideje decentralizacije odnosno autonomije Vojvodine. Pokrenuta je i peticija protiv tog statuta koju je potpisalo 75 intelektualaca i akademika. Pitanje Kosova, opet aktivirana anticrnogorska i posebno antihrvatska propaganda obeležile su proteklu godinu. U tom političkom kontekstu, predlog statuta Vojvodine, čije donošenje je obavezujuće prema aktuelnom Ustavu Republike Srbije, dočekan je kao plan za stvaranje “još jedne države u državi”, kao “korak ka samostalnosti” pokrajine.

Pokušaj centralizacije Srbije, započet pre dvadeset godina „jogurt revolucijom“ i „događanjem naroda“, okončan je u februaru 2008. godine na, po srpske nacionaliste, najgori način – proglašenjem nezavisnosti Kosova. Optužbe da se kreću putem kosovskih i crnogorskih separatista, izricane su i na račun vojvođanskih autonomišta. Naime, statut koji je vojvođanska skupština u oktobru uputila republičkom parlamentu na potvrdu u javnosti je ocenjivan kao pokušaj „stvaranja države u državi“ i nastavak teritorijalnog fragmentiranja Srbije. Otpori na koje nailaze zahtevi za većim stepenom autonomije ne govore samo o žilavosti centralizma, nego na veoma ubedljiv način delegitimišu iskrenu privrženost srbijanske političke klase evropskim vrednostima. Danas, dve decenije nakon što je vojvođanska autonomija svedena na „strogo nadziranu lokalnu samoupravu“, zahtevi za većim stepenom autonomije se sve više radikalizuju, pa se sada u javnosti mogu čuti i glasovi da više ne treba insistirati na autonomiji, jer nije u stanju da servisira interese Vojvodine i njenih građana.

Početak oktobra u Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu održana je konvencija posvećena događajima koji će u modernoj istoriji Vojvodine ostati zabeleženi pod nazivom “jogurt revolucija”.³⁸⁸ Naime,

388 Događaj je nazvan “jogurt revolucijom” zbog toga što su okupljeni mitingaši gađali pokrajinske funkcionere, kada su ovi pokušali da im se obrate, jogurtom.

početkom oktobra 1988. godine oboreno je, pod pritiskom masa, ondašnje rukovodstvo Vojvodine, jer se protivilo promeni tada važećeg ustava.³⁸⁹ Mitingu ispred Banovine, na kojem su tražene ostavke, predhodili su mitinzi i u drugim gradovima u pokrajini.³⁹⁰ Na svim ovim mitinzima, tzv “događanju naroda”,³⁹¹ veštom režimskom manipulacijom autonomija Vojvodine suprotstavljena je “srpskoj slozi i jedinstvu” i “ravnopravnosti Srbije sa ostalim republikama bivše Jugoslavije”. Izloženi snažnom medijskom presingu i uveravani u to da “narod piše ustav”, mitingaši ispred Banovine su uzvikivali “Oj Srbijo iz tri dela sad ćeš opet biti cela”.

Uceljivanje Srbije nije se odvijalo samo preko destabilizacije i obaranja lokalnih (partijskih) elita, nego i putem ustavnih promena. Nakon pada vojvođanskog partijskog rukovodstva, pokrajinska skupština je izglasala promene ustava kojima se odrekla snažnog instrumenta – prava da se srbijanski ustav ne može doneti bez njene saglasnosti. Ustavom Srbije iz 1990. godine praktično je ukinuta autonomija Vojvodine (i Kosova, gde je, u martu 1989. godine, uvedeno vanredno stanje). Dva dana nakon mitinga u Novom Sadu, slično “događanje naroda” organizovano je i u Crnoj Gori, a pokušaji da se ovakva “događanja” i “širenje istine” organizuju i u

389 Tadašnji ustav je doživljavao kao prepreka i efikasnijem rešavanju problema na Kosovu, ali i kao smetnja u izjednačavanju Srbije sa ostalim jugoslovenskim Republikama. Nakon što je na otvaranju termoelektrane Drvno (jun 1988. godine), Milošević izjavio da deo rukovodstva Vojvodine želi da u budućnosti izdvoji Vojvodinu iz Srbije, bilo je jasno da će se ustavnim promenama ići na redukciju vojvođanske autonomije i njeno pretvaranje u puku fasadu, a putem mase na smenu “foteljaša” i “birokrata, koji su svoje lične interese stavili iznad interesa naroda, postavši na taj način prepreka u rešavanju srpskog pitanja.

390 Mitinzi gotovo da su zaobišli starosedelačka sela i gradove, jer su u njima najvećim delom učestvovali kolonisti, ljudi koji su tokom, a i nakon Drugog svetskog rata, došli u Vojvodinu. Snažna nacionalna svest ovih ljudi, jaki osećaj solidarnosti sa Srbima na Kosovu, teže prihvatanje vojvođanske multikulturalnosti činile su ih veoma prijemčivim na parole tipa: Jedna država – jedan ustav.

391 “Događanju naroda” predhodila je “antibirokratska revolucija”, započeta 8 sednicom CK SKS (1987. godine), ali je potonji naziv već iduće godine zamenjen sa “događanjem naroda”, kako bi se u javnosti stvorio utisak kako vlast, na čelu sa novim liderom, ne deluje kao stari, otuđeni centar moći, nego kao instrument autentične narodne volje i pravednih narodnih zahteva.

ostalim jugoslovenskim republikama naišla su, u Sloveniji pre svega, na snažan otpor.

U intervjuu koji je, povodom godišnjice “jogurt revolucije”, dao “Dnevniku”, nekadašnji visoki funkcioner Živan Berisavljević je izjavio da je preko ukidanja vojvođanske autonomije “obarana Jugoslavija”, a da se samo ukidanje autonomije odvijalo kroz tri faze. “Faza idejnog projekta odvija se u periodu od 1972. godine, odnosno od obračuna sa tzv. liberalima u Srbiji do Titove smrti, druga faza sledi nakon pobune na Kosovu. Već tada, 1981. godine, bilo je najavljeno otvaranje vojvođanskog pitanja, paralelno s kosovskim pitanjem. Tada je vojvođanskom rukovodstvu preneti jasna poruka: ako brzo ne pristanete na promenu ustava, mi idemo pred narod... I konačno, treća faza je izvođačka i ona praktično kreće od Osme sednice CK SKS, do tog “događanja naroda” i 6. oktobra 1988. godine.”³⁹² U istom intervjuu, Berisavljević se nije složio sa ocenom da je vojvođansko rukovodstvo brzo pokleklo pod pritiscima. Ono je, po njegovim rečima, dugi niz godina odolevalo pritiscima partijskih i državnih vrhova u Beogradu, ali je, bez podrške federalnih vlasti, pretvoreno u monetu za potkusurivanje i namirivanje Srbije.

Slično mišljenje izneo je i Boško Krunić, u vreme “događanja naroda” čelni čovek jugoslovenskih komunista: “Napravljen je jedan truli kompromis, jer su svi mislili da će sužavanjem autonomija podmiriti Srbiju i Slobodana Miloševića i taj nezajažljivi velikosrpski unitaristički program. A nisu predosećali da će talas preći i na njihove obale, na šta sam lično upozoravao u okviru CK Jugoslavije. Rekao sam im da se to neće zaustaviti na Drini i Bosutu. I nije se zaustavilo!”³⁹³

Danas, dvadeset godina nakon “jogurt revolucije” i zahteva za uceľjivanjem Srbije, krvavog rata i raspada Jugoslavije, Srbija je ostala bez jednog svog dela – Skupština Kosova usvojila je 17. februara 2008. godine Deklaraciju o nezavisnosti, a na zahteve za većim stepenom autonomije iz drugog dela, Vojvodine, odgovara se ponavljanjem optužbi za “separatizam”.

392 “Preko Vojvodine srušena i Jugoslavija”. *Dnevnik*, 5 oktobar 2008.

393 “Mali Minhen ugušio autonomiju”, *Dnevnik*, 5. oktobar 2008

“Mi ne možemo stavarati nezavisnu državu, ne samo zato što taj plan nema uporište, nego zato što je duboko štetan. Vojvodina nema ni svoju crkvu, ni svoju naciju, ni svoj jezik, ni istorijsku državnu tradiciju. I nama druga država ne treba, ali nam treba drugačija Srbija, decentralizovana Srbija, koja u sebi ima autonomnu Vojvodinu koja će s evropskom Srbijom u EU moći da funkcioniše u Evropi regija kao samostalni politički, privredni, ekonomski i kulturni subjekt”, izjavio je, na gore pomenutoj konvenciji, Nenad Čanak, predsednik Lige socijaldemokrata Vojvodine (LSV).

U citiranim Čankovim rečima naglasak je na *subjektivitetu* Vojvodine kao delu *drugačije* Srbije, a ne na Vojvodini kao od Srbije nezavisnom državnom entitetu. Ova važna distinkcija često se grubo i zlonamerno previđa, pa se na svaki zahtev za većim nadležnostima pokrajine uzvrća njihovom političkom kriminalizacijom. Tako su u pojedinim rešenjima sadržanim u nacrtu statuta Vojvodine kritičari prepoznali protivustavni dokument, “političku destabilizaciju”, “secesiju” i “perfidno stvaranje države u državi”. Nacrt je ocenjen kao protivustavni dokument, a Boris Tadić, predsednik republike, pozvan je da spreči cepanje Srbije i stvaranje nove države.

Nekoliko odredbi iz nacarta najvišeg pravnog akta Vojvodine posebno su apostrofirane u javnosti. Pre svega određenje Vojvodine kao “autonomne pokrajine građanki i građana koji u njoj žive, u sastavu Republike Srbije, nastala na osnovu posebnih nacionalnih, istorijskih, kulturnih i drugih svojstava svoga područja, kao višenacionalna, višekulturna i više-konfesionalna demokratska evropska regija, integrisana u evropski sistem regiona”³⁹⁴ (član 1). Zatim odredba prema kojoj je Novi Sad “glavni grad AP Vojvodine” (čl. 10). Kritike nisu mimoišle ni: pravo AP Vojvodine “da može osnivati predstavništva u regionima Evrope i Briselu radi promocije i unapređenja svojih privrednih, naučnih, obrazovnih, kulturnih i turistič-

394 Ovaj član je u Predlogu statuta izmenjen i glasi: “Vojvodina je autonomna pokrajina građanki i građana koji u njoj žive, u sastavu republike Srbije, nastala na osnovu posebnih nacionalnih, istorijskih, kulturnih i drugih svojstava područja, kao višenacionalna, višekulturna i višekonfesionalna demokratska evropska regija”. Ovom članu je dodati drugi stav koji glasi: “Vojvodina predstavlja sastavni deo jedinstvenog kulturnog, civilizacijskog, ekonomskog i geografskog prostora Srednje Evrope”.

kih kapaciteta” (čl. 16); pravo Vojvodine da donosi “pokrajinske skupštinske odluke koje imaju značaj zakona na teritoriji AP Vojvodine u pitanjima koja su zakonom određena da su od pokrajinskog značaja” (čl. 19), odredbu prema kojoj se primena latiničnog pisma srpskog jezika uređuje pokrajinskom skupštinskom odlukom (čl. 26); fakultativnu odredbu kojom se predviđa osnivanje Stalne mešovite delegacije sastavljene od predstavnika organa Reublike Srbije i organa AP Vojvodine radi zakonitog, uspešnog i nesmetanog obavljanja poslova u nadležnosti AP Vojvodine (čl. 28); rešenje kojim se, u cilju vršenja određenih poslova pokrajinske uprave, a van sedišta pokrajinskih organa uprave, osnivaju pokrajinski upravni okruzi u skladu sa Statutom i pokrajinskom skupštinskom odlukom³⁹⁵ (čl. 32), akt o osnivanju Razvojne banke Vojvodine radi podsticanja privrednog i društvenog razvoja AP Vojvodine (čl. 34); osnivanje Vojvođanske akademije nauka i umetnosti³⁹⁶ (čl. 34); formiranje Saveta nacionalnih zajednica (čl. 40). Kritičarima je zasmetalo i preimenovanje Izvršnog veća pokrajine u Vladu pokrajine.³⁹⁷

U jednoj državi ne mogu postojati dve vlade, ustvrdio je Milorad Mirčić, potpredsednik Srpske radikalne stranke (SRS). Po njegovom mišljenju “predstavništva Vojvodine u inostranstvu predstavljaju nukleus stvaranja ministarstva inostranih poslova, mreže ambasada i konzulata, dok je Ra-

395 Predviđeno je osnivanje sedam upravnih okruga – na teritoriji Bačke u Subotici i Somboru, na teritoriji Banata u Kikindi, Vršcu, Pančevu i Zrenjaninu, a na teritoriji Srema u Sremskoj Mitrovici.

396 U Predlogu statuta deo koji se odnosi na VANU je formulisan kao poseban član 17. gde je VANU definisana kao naučna i umetnička ustanova od posebnog značaja u AP Vojvodini, koju osniva Skupština APV pokrajinskom skupštinskom odlukom kojom utvrđuje njenu ulogu, delatnost i način ostvarivanja. Organi APV obezbeđuju uslove za njen rad.

397 Po rečima Bojana Pajtića: “Termin izvršno veće je iz komunističkog perioda i zvuči isto toliko moderno kao kada bismo pokrajinsku vladu nazivali praviteljstvujušći sovjet”. “Vređanje Vojvođana neće proći”, *Večernje novosti*, 25. august 2008. Sve dok Vojvodina nije ustrojena u skladu sa standardima modernih evropskih regija naziv pokrajinskih organa, po mišljenju Vojvođanskog kluba i nije važan, pa se Izvršno veće i pokrajinski sekretarijati mogu zvati i Izvršni odbor i referenti, jer su njihove nadležnosti upravo takve.

zvojna banka zapravo drugo ime za Narodnu banku Vojvodine”³⁹⁸ Mirčić je podsetio da je Srbija, po Ustavu, država srpskog naroda, i izrazio čuđenje što neko pokušava da srpski narod u Vojvodini svrsta u nacionalne zajednice. Rešenje po kome će polovinu članova Saveta nacionalnih zajednica činiti pripadnici nacionalne većine u pokrajini, Mirčić je ocenio kao diskriminaciju, “jer po poslednjem popisu Srba u Vojvodini ima 65 odsto”³⁹⁹ Vojvođanska akademija nauka i umetnosti ima, smatra potpredsednik SRS, isti zadatak kao i Dukljanska akademija – da sa što više falsifikata, posebno istorijskih, obezbedi osnov za formiranje vojvođanske države što, nakon toga, vodi ka stvaranju posebne vojvođanske nacije i autokefalne vojvođanske crkve.”⁴⁰⁰ Pokušaji Vojvodine da se osamostali neće, upozorio je Mirčić, proći bez internacionalizacije vojvođanskog pitanja: “A to će biti praćeno transferom određenih para, kako bi se stvorio efekat prividnog povećanja standarda u Vojvodini, što će biti povod i za medijsku propagandu kako bi se stekao utisak da se ljudi koji žive u Vojvodini razlikuju i po standardu i po drugim stvarima od onih koji žive u ostatku Srbije, a onda smo već korak od scenarija koji je primenjen u Crnoj Gori.”⁴⁰¹

Demokratska stranka Srbije (DSS) je sačinila pravnu analizu nacrtu statuta i zatražila izradu novog predloga, jer u postojećem mnogo detalja, kako je rečeno, ukazuje na uspostavljanje državnosti Vojvodine. Kao odredbe suprotne statutu Vojislav Koštunica, lider DSS, je naveo, pre svega, odredbu iz člana 1. nacrtu u kome se Vojvodina određuje kao “demokratska evropska regija, integrisana u evropski sistem regiona”, zatim odredbe koje se odnose na podelu Vojvodine na geografske oblasti i Razvoju banku Vojvodine. Srbija, naglasio je Koštunica, “ne može imati dva glavna grada. Međutim, naši statutotvorci su predvideli da Srbija bude izuzetak od pravila i da, osim Beograda, postoji još jedan glavni grad na teritoriji Vojvodine – Novi Sad.” Kao pravno moguću, predsednik DSS je procenio mogućnost da se Izvršno veće od sada naziva vladom Vojvodi-

398 “Preduslovi za nezavisnu Vojvodinu”, *Dnevnik*, 16. septembar 2008.

399 “U strahu od nečasnih namera”, *Dnevnik*, 24. septembar 2008.

400 “Preduslovi za nezavisnu Vojvodinu”, *Dnevnik*, 16. septembar 2008.

401 “U strahu od nečasnih namera”, *Dnevnik*, 24. septembar 2008.

ne.⁴⁰² Interesantno je primetiti da je samo mesec dana ranije stranka na čijem je Koštunica čelu saopštila da Pajtić “pričom o zastarelosti naziva izvršno veće pokušava da sakrije suštinu svog plana i statuta koji predlaže, a to je stvaranje zasebne vojvođanske policije, preuzimanje celokupne imovine Republike Srbije, stvaranje zasebne mreže sudova i potpuno zasebne zakonodavne, sudske i izvršne vlasti”.⁴⁰³ Ni Nova Srbije nije propustila priliku da upozori da je nacrt statuta u suprotnosti sa ustavom, ali i da skrene pažnju na to da se njime vraćamo na Ustav SFRJ iz 1974. godine. “Stvaranje funkcionalne autonomije Vojvodine, kao i dalja decentralizacija Srbije samo su izgovor za ostvarivanje autonomaških i separatističkih ciljeva Lige socijaldemokrata Vojvodine, kao i predizbornog obećanja Demokratske stranke”.⁴⁰⁴ Pridružujući se kritikama koje ukazuju na suprotnost nacrt statuta sa ustavom Srbije, GG “Maja Gojković” je ocenila da se njime “briše srpski narod kao državotvorni”, a Vojvodina uvodi u “evropski sistem regiona koji ne postoji”. Ova GG je postavila pitanje: da li je nacrt statuta proizvod želje za povećanjem administracije, jer će njegova primena voditi stvaranju paralelnog, glomaznog aparata pokrajinske vlasti.⁴⁰⁵

Povodom nacrt najvišeg pravnog akta Vojvodine oglasila se grupa srpskih intelektualaca Otvorenim pismom predsedniku, vladi, poslanicima skupštine Srbije i Vojvodine, upozoravajući ih da se nacrtom statuta Vojvodini pridaju pojedina svojstva državnosti i suverenosti. Kao elemente državne suverenosti u pismu se navode: pravo Vojvodine da zaključuje međunarodne ugovore u oblastima iz svoje nadležnosti; pravo da osniva predstavništva, ne samo u regionima Evrope, nego i u Briselu,⁴⁰⁶ što zna-

402 “DSS protiv državnosti Vojvodine”, *Dnevnik*, 30. septembar 2008.

403 “Pajtić: Izgubili su kompas”, *Danas*, 28. august 2008. Slobodan Samardžić, potpredsednik DSS, je izjavio da ga statut Vojvodine podseća na formulaciju autonomije u ustavu SFRJ iz 1974. godine, da Pokrajina svoje uporište traži u prošlosti i napreduje ka stanju iz 1974. godine. *Dnevnik*, 23. septembar 2008.

404 “NS: Hože državu u državi”, *Dnevnik*, 20. septembar 2008

405 “GG ‘Maja Gojković’: Brisanje srpskog naroda”, *Dnevnik*, 27 septembar 2008.

406 U oktobru Srbija je s nemačkom pokrajinom Baden-Virtemberg potpisala sporazum o saradnji i to u predstavništvu te regije u Brisleu. Ono što je interesantno jeste da se na predstavništvu vijore samo zastave Baden-Virtemberga i Evropske unije, ali ne i Nemačke, dok iznad ulaznih vrata stoji samo grb pokrajine. Da stvar po srpske

či da će Vojvodina imati svoje diplomatska predstavništva pri komandi Atlantskog pakta, središnjim organima EU i Vladi Belgije; treće obeležje, ne državnosti, nego kulturno-istorijskog, a u perspektivi i nacionalnog identiteta, je Vojvođanska akademija nauka i umetnosti; četvrto obeležje državnosti biće uzurpirana zakonodavna nadležnost Skupštine AP Vojvodine i, napokon, peto obeležje državnosti Vojvodine predstavlja njeno svojevrsno protokolarno izjednačavanje sa Republikom Srbijom u okviru stalne mešovite delegacije, čime se stavlja do znanja da Vojvodina nije deo Srbije, nego je ravna Srbiji.

Posebnu zabrinutost potpisnika Otvorenog pisma izaziva i način na koji su uspostavljeni pokrajinski upravni okruzi. "Oni su tako obrazovani i teritorijalno razgraničeni da Mađari dobijaju svoj nacionalni okrug sa sedištem u Subotici. Krajnji cilj teritorijalnog zaokruženja i izdvajanja Mađarskog nacionalnog okruga jeste otvaranje i problematizovanje položaja mađarske manjine u Srbiji, da bi se pre ili posle pristupilo secesiji subotičkog okruga i njegovog pripajanja Mađarskoj". Posebnu zabrinutost potpisnika pisma izaziva i obrazovanje saveta nacionalnih zajednica: "To je pokušaj da se na mala vrata uvede dvodomni sistem, zahvaljujući kojem će predstavnici nacionalnih manjina, prilikom donošenja važnih odluka, imati pravo veta u Skupštini Vojvodine. Kako nacrt novog statuta Vojvodine otvara dve pogubne mogućnosti – stvaranje države Vojvodine u državi Srbiji, i secesije subotičkog okruga, a možda i cele Vojvodine – najodlučnije zahtevamo da se izjasnite protiv predloga novog statuta AP Vojvodine."

Među 64 potpisnika ovog pisma nalaze se imena Smilje Avramov, Milovana Danojlića, Mihajla Markovića, Dragana Nedeljkovića, Milorada Ekmedžića, Vasilija Krestića, Zorana Kovačevića, Slavenka Terzića, Slobodana Turlakova, Miroslava Josića Višnjića, Darka Tanaskovića, Predraga Dragića Kijuka, Koste Čavoškog i drugih. Poslednji pomenuti potpisnik, akademik Kosta Čavoški je izjavio novinarima, nakon promocije svoje knjige "Makijaveli" u Matici srpskoj, da je svrha novog statuta Vojvodine da se ta pokrajina izdvoji iz Srbije, a "krajnji cilj je da se Srbija svede na

.....

nacionaliste bude još gora, taj isti Baden-Virtemberg je u Briselu organizovao sastanak Dunavske konferencije, na kojoj je nastupao u svoje ime zajedno s ostalih devet država koje se nalaze u slivu Dunava. "Ko se boji jake Vojvodine još", *Dnevnik*, 9. oktobar 2008.

pretkumanovsku Srbiju, a to znači bez Vojvodine, Raške – srpskog dela novopazarskog Sandžaka, i bez Kosova i Metohije, dakle na Srbiju od Beograda do Ristovca". Takva separatistička nastojanja mora da spreči narod, jer i narod, po njegovim rečima, ima neku odgovornost, a ne samo političari.⁴⁰⁷

Na sve ove optužbe poslanici u pokrajinskoj skupštini odgovorili su tako što su, sredinom oktobra, usvojili predlog statuta.⁴⁰⁸ "Veoma je uvredljivo za građane Vojvodine kada neko stalno Vojvođane za nešto sumnjiči. Vojvodina je svojom voljom ušla u Srbiju i Vojvodina nema nikakvu nameru da iz Srbije izlazi" izjavio je Bojan Pajtić, predsednik Izvršnog veća Vojvodine, i dodao da se nigde "na svetu decentralizacija se ne doživljava kao separatizam, nego samo u jednom malom delu srpske javnosti. Ovde je u suštini na delu otpor prema svakoj ideji koja donosi modernizaciju društvu".⁴⁰⁹

Treba reći da nacrt Statuta nije bio izložen samo kritici prononsiranih nacionalista, nego su kritike dolazile i od strane autonomaških ili aktera (više ili manje) naklonjenih autonomiji. Tako je, po rečima Nenada Čanka, postojanje statuta kao najvišeg pravnog akta već samo po sebi uvredljivo za Vojvodinu, jer je ona, u vremenu pre Miloševića, imala ustav. Po njegovom mišljenju, Vojvodina neće imati nikakve koristi od ovog statuta, ali će ga Liga, na čijem je čelu, ipak podržati, "zato što podržavamo sve što uopšte pominje Vojvodinu kao teritorijalno politički subjektivitet. Ali, to

407 "Čavoški: Cilj statuta – izdvajanje Vojvodine iz Srbije", *Dnevnik*, 6. oktobar 2008.

408 Tekst nacrta statute prihvaćen je 16. septembra i upućen na javnu raspravu. Skupština Vojvodine usvojila je Predlog statute 14. oktobra. Od 120 poslanika pokrajinske skupštine za predlog Statuta, predlagač je Izvršno veće Vojvodine, glasalo je 89 poslanika, a protiv 21 poslanik. Za predlog Statuta su glasali poslanici iz poslaničkih klubova "Za evropsku Vojvodinu", Mađarska koalicija, "Liga socijaldemokrata Vojvodine – Zajedno za Vojvodinu", Socijalistička partija Srbije – Partija ujedinjenih penzionera Vojvodine – Pokret Vršачka regija-evropska regija, a protiv poslanici iz poslaničkih klubova Srpske radikalne stranke i Demokratska stranka Srbije – Nova Srbija. Opozicija je na predlog statuta podnela 155 amandmana, najviše DSS – 68, od kojih je predlagač usvojio samo jedan, i to onaj koji je predložila Srpska radikalna stranka. Nova Srbija i Srpska napredna stranka najavile su da će obratiti Ustavnom sudu Srbije radi zaštite prava građana Vojvodine i Srbije.

409 "Uvredljivo je Vojvođane stalno sumnjičiti", *Dnevnik*, 25. oktobar 2008.

ne znači da se slažemo sa predloženim rešenjima.”⁴¹⁰ Oštrim saopštenjem, samo dan nakon što je pokrajinski parlament usvojio predlog Statuta, oglasila se i Socijaldemokratska partija Vojvodine ističući da je donošenje statuta sramotan čin pristajanja na ponižavajući položaj Vojvodine na koji je ona osuđena Ustavom iz 2006. godine. “Čin donošenja Statuta na osnovu takvog ustava je akt potvrde novog nagodbenjaštva lidera stranaka koje su taj ustav nametnule i vlastohlepnih lidera, čak i onih parlamentarnih partija koje su u Vojvodini bile na strani njegovog uspešnog bojkota.”⁴¹¹ Za Demokratsku zajednicu vojvođanskih Mađara predlog Statuta je u celini neprihvatljiv, izjavio je Andraš Agošton, predsednik stranke, jer nije uvažio zahteve mađarskih stranaka za garantovanim mandatima. On se usprotivio stvaranju Saveta nacionalnih zajednica, jer u slučaju manjina institucionalna dvojnost ne znači ništa drugo do novu birokratsku kočnicu.⁴¹²

Nacrtom statuta nisu bile zadovoljne ni pojedine nevladine organizacije. Đorđe Subotić, predsednik Vojvođanskog kluba, je ocenio da novi statut ne poboljšava položaj građana Vojvodine, jer se to može učiniti samo ustavom Srbije. Stoga bi, po njegovom mišljenju, Skupština Vojvodine morala doneti zaključak i reći da građani i građanke nisu na referendumu prihvatili ustav i da, u skladu sa Londonskom mirovnom konferencijom, građanima Vojvodine nisu vraćena ustavna prava. “Građani neće živeti bo-

410 “Nije ovo put kojim Vojvodina treba da ide”. *Dnevnik*, 20. septembar 2008. Maja Sedlarević, potpredsenica Skupštine APV iz redova Lige, je bila određenija. Ona je za list *Danas* izjavila da Liga insistira na tome da Vojvodina ima pristup fondovima EU namenjenim regionima, da osim u Briselu imamo mogućnost da i u ostalim evropskim institucijama osnivamo svoja predstavništva, da se preciznije odredi pozicija VANU, kako bi se znalo ko je njen osnivač i ko je finansira, da pokrajina ima pravo na regionalnu policiju, da se jasno definiše status radiodifuzne organizacije Vojvodine i drugo. “Suprotno interesima Vojvodine”, *Danas*, 7. oktobar 2008.

411 “Novi Statut – čin pristajanja na ustavnu neravnopravnost Vojvodine”, saopštenje SDPV namenjeno javnosti, 15. oktobar 2008.

412 Izjava Andraša Agoštona novosadskom Dnevniku, 1. oktobar 2008. U zahtevu koji je Danijel Petrović, koordinator nacionalnih saveta, uputio Izvršnom veću i Skupštini Vojvodine takođe se traži uvođenje garantovanih mandata za nacionalne manjine, kao i da se prošire kriterijumi na osnovu kojih se nabrajaju nacionalne zajednice. “Nacionalni saveti traže dopunu Statuta APV”, *Dnevnik*, 10. oktobar 2008

lje, oni će i dalje biti u feudalnom odnosu Republike Srbije s budžetskim troškom od sedam odsto”.⁴¹³ Po mišljenju Nade Dabić, predsednice Esperance, Vojvodina ovim statutom ne dobija ništa – ni zakonodovnu vlast, ni veću ekonomsku samostalnost, ni decentralizaciju.⁴¹⁴ Nacrt statuta, po oceni Aleksandra Popova, direktora Centra za regionalizam, ne daje Vojvodini osetno veća ovlašćenja, a predlog da se formiraju upravni okruzi Srem, Banat i Bačka, ne predstavlja decentralizaciju, nego dekoncentraciju vlasti.⁴¹⁵ Antal Bozoki, novosadski advokat i direktor “Argusa”, oštro je kritikovao predlagače zbog toga što predlog statuta nije objavljen na jezicima manjina, jer je time manjinama uskraćeno pravo da se informišu na maternjem jeziku i ravnopravno učestvuju u javnoj raspravi.⁴¹⁶

Usvajanje statuta i njegova potvrda od strane republičkog parlamenta samo su prvi korak u zaokruživanju nadležnosti Vojvodine. I pre nego što je Skupština Vojvodine usvojila predlog ovog akta, u javnosti se otvorilo jedno pitanje a s tim u vezi je iskazana i bojazan da bi u drugom koraku autonomija Vojvodine mogla biti redukovana. Naime, Tamaš Korhec, pokrajinski sekretar za upravu, propise i nacionalne manjine, skrenuo je pažnju na činjenicu da ingerencije koje je Vojvodina dobila novim Ustavom nisu zakonima konkretizovane, da postoji mnoštvo pravnih praznina. To, po njegovom mišljenju, i ne bi trebalo da predstavlja problem, jer ako republička skupština apsolutnom većinom potvrdi statut, to će značiti da će rešenja koja su definisana statutom biti pretočena u zakone. Međutim, eksperti za ustavno pravo, koje je tim povodom konsultovao novosadski “Dnevnik”, ocenili su da skupština Srbije neće imati nikakvu pravnu obavezu da buduće zakone usklađuje sa novim statutom Vojvodine, ali nisu osporavali postojanje određene političke obaveze. “U ovome trenutku niko

413 “Nevladine organizacije nezadovoljne nacrtom statuta Vojvodine”, *Građanski list*, 22. septembar 2008.

414 isto

415 “Popov: Dekoncentracija vlasti”, *Dnevnik*, 20. septembar 2008. Kao pozitivne stvari u nacrtu statuta Popov je naveo unošenje i stavljanje novih institucija, poput ombudsmana, Saveta nacionalnih zajednica i Stalne mešovite delegacije, kao spona između pokrajinskih i republičkih organa.

416 isto

ne zna kakva će rešenja biti predviđena u pojedinim zakonima koji će biti donošeni kroz nekoliko meseci ili, čak, godina. Kako su republički zakoni stariji od Statuta Vojvodine, bilo bi zaista potpuno sumanuto kasnije dovesti vlastitu pokrajinu u stanje nezakonitosti. Jer, ne bi nekakvim negativnim radnjama pokrajine njen statut bio u suprotnosti sa zakonom, nego upravo činjenjem Skupštine Srbije, ukoliko ona ne bude vodila računa o rešenjima iz statuta APV koja je predhodno sama aminovala⁴¹⁷. Pošto se statut pokrajine ne bi mogao u punoj meri primenjivati, čak i kada bi ga republička Skupština potvrdila do kraja godine, jer je za njegovu punu primenu potrebno zakonima, kako je već rečeno, urediti ovlašćenja pokrajine u 26 oblasti, dogovorom pokrajinske i republičke administracije odlučeno je "da se stepen autonomije definiše jednim kompleksim zakonom kojim će se pokriti sve oblasti u kojima su definisane ingerencije pokrajine"⁴¹⁸. Ističući da Pokrajinski sekretarijat za upravu, propise i nacionalne manjine u saradnji sa republičkim ministarstvima i Sekretarijatom za zakonodavstvo intenzivno priprema zakon o nadležnostima pokrajine, Tamaš Korhec je izjavio da predlog novog statuta Vojvodine neće biti stavljen na dnevni red republičkog parlamenta sve dok ne bude pripremljen i zakon o nadležnostima Vojvodine.⁴¹⁹

417 "Skupština Srbije kroji autonomiju", *Dnevnik*, 22. august 2008.

418 Reči Tamaša Korheca u: "Uz novi statut usvojiće se i 'kodeks' o Vojvodini". *Dnevnik*, 17. novembar 2008

419 Predstavnici pokrajinske administracije činili su napore, predsednik Skupštine pre svega, da se predlog statuta nađe na dnevnom redu republičke skupštine do kraja godine. Takvo svoje uverenje i nastojanje oni su zasnivali na Ustavnom zakonu prema kome 31. decembra 2008 ističe opšti rok za usaglašavanje svih zakona, pa prema tome i statuta, sa Ustavom Srbije. Statut je ostao bez potvrde, jer se republički parlament našao u cajtnotu. Vremensku oskudicu Slavica Đukić Dejanović, predsednica srbijanskog parlamenta, objasnila je činjenicom da se, zbog mnoštva amandmana, odužila rasparava o zakonima, kao i raspravom o poverenju vladi, te predlogu budžeta. No, u javnosti su pominjani i drugi razlozi. Po rečima Ištvana Pastora, predsednika Saveza vojskovođa Mađara, sudbina statuta zavisi od odnosa unutar Demokratske stranke, od toga koja će struja prevagnuti unutar nje – provojskovođa, koja želi decentralizaciju Srbije ili ona koja teži centralizaciji. *Danas*, 25. decembar 2008. To bi, dakle, moglo značiti da se statut neće naći na dnevnom redu republičke skupštine sve dok se za njegovu potvrdu

Vojvodina traži veći udeo u budžetu

Pored statuta, veliku pažnju i negodovanje u vojvođanskoj javnosti izazvao je nacrt republičkog budžeta. Prema ustavu, budžet Vojvodine iznosi sedam procenata u odnosu na budžet Republike. Ministarstvo finansija je, međutim, predvidelo da se Vojvodina mora uklopiti u 4.85 procenata (35 milijardi dinara, umesto, po ustavu, predviđenih 50 milijardi). Ocenivši nacrt budžeta kao šokantan Ištvan Pastor, potpredsednik Pokrajinskog izvršnog veća, je izjavio: "ili u Ministarstvu finansija ne poznaju ustav, ili se preko ustavne odrebe svesno gazi, jer je neko u Beogradu procenio da to s Vojvođanima tako može". Nacrt budžeta Pastor je stavio u kontekst sve otvorenijeg izbegavanja da se Statut Vojvodine stavi na dnevni red republičke skupštine.⁴²⁰

U ponuđenom nacrtu budžeta Nenad Čanak je prepoznao "nastavak sračunate kampanje ka obesmišljanju autonomije Vojvodine".⁴²¹ On je rekao da je "očigledno da svetska ekonomska kriza uzima svoj danak u Srbiji, što nije sporno. Sporno je da se time krši ustav i to na egzaktan i najproverljiviji način. Nikoga nismo terali da od ustava pravi karikaturu fiskalnog računa." Dok je Balint Pastor, šef poslaničke grupe Saveza vojvođanskih Mađara (SVM) u republičkom parlamentu, izrazio nadu da će stavke u budžetu biti izmenjene pre nego dođe na sednicu Vlade, inače četiri poslanika SVM neće glasati za budžet, dotle je Nada Kolundžija, šefica ZES-a, poručila da očekuje punu odgovornost svih političkih subjekata pri donošenju budžeta, jer se on donosi u trenucima kada Srbija prolazi kroz ekonomsku krizu i poručila "Naći ćemo način da budžet bude usvojen".⁴²²

Dok su jedni negodovali i upozoravali da je nacrt budžeta protivustavan, drugi su, poput Slobodana Vučetića, bivšeg predsednika Ustavnog suda, isticali da odluka Vlade nije suprotna ustavu. "Tačno je da u ustavu piše da budžet Vojvodine iznosi najmanje sedam odsto u odnosu na budžet Republike. Ali u ustavu nigde ne piše da se ta sredstva budžeta

ne obezbedi ono sto u ovom trenutku ne postoji – potrebna skupštinska većina.

420 "Vojvodina zakinuta za 15 milijardi dinara", *Dnevnik*, 2. decembar 2008.

421 "Opet smo zakinuti", *Dnevnik*, 3. decembar 2008.

422 "Kolundžija: Naći ćemo način da budžet bude usvojen", *Danas*, 3. decembar 2008.

Vojvodine obezbeđuju u celini iz budžeta Srbije, dakle svih sedam odsto... Prema tome, predviđena suma iz budžeta Srbije za Vojvodinu nije neustavna. To samo znači da ostatak treba da finansira Pokrajina iz sopstvenih prihoda koje im garantuje ustav i zakoni".⁴²³ "Da ne bude zabune", poručio je Jovica Đukić, pokrajinski sekretar za finansije, "razliku od 15 milijardi dinara nikako ne mogu nadomestiti izvorni pokrajinski prihodi, jer su postojeći na nivou od svega 0.8 procenata budžeta, dok AP Vojvodina niti može, niti sme da uvede neke dodatne fiskalne namete građanima Vojvodine". Ukoliko bi Vojvodina dobila manju sumu nego što to ustav predviđa, onda bi, po Đukićevim rečima, bilo ugroženo finansiranje nadležnosti pokrajine.

Da do toga, ipak, ne bi došlo predsednik Izvršnog veća Vojvodine Bojan Pajtić je, nakon razgovora sa republičkim premijerom Cvetkovićem i ministarkom finansija Dianom Dragutinović, izjavio da će pitanje pokrajinskog budžeta biti rešeno tako što će Vojvodini pripasti, ne 35, nego 67 milijardi dinara. "Dogovorili smo se da nedostajuća sredstva u pokrajinskom budžetu budu pokrivena iz privatizacije NIS-a, da pored obaveznih 50 odsto sredstava koja Vojvodini inače pripadaju po osnovu Zakona o privatizaciji, još 40 odsto od ove privatizacije pripadne Vojvodini. To praktično znači da će 90 odsto od privatizacije NIS-a ostati u Vojvodini, te da će se pokrajinski budžet sliti 360 miliona evra."⁴²⁴

Međutim, po mišljenju Lige socijaldemokrata, pitanje budžeta Vojvodine i prodaju Naftne industrije Srbije (NIS) ne treba mešati, jer su to dve odvojene stvari. "Što se budžeta tiče, Srbija mora da poštuje ustav koji je nametnut Vojvodini mimo volje njenih građana", a "kada je reč o NIS-u, pre nego što se počne računati sa tim novcem, najpre bi trebalo da vidimo za koju svotu će on biti prodat. Za 400 miliona ili za 2,2 milijarde evra na koliko je procenjen. Razlika je drastična i očekujemo da se vojvođanska administracija za tu razliku bori". Ligaši su i poručili da se "stav po kojem vojvođanska administracija pristaje i već uveliko računa na novac od pro-

423 isto

424 "Pajtić: Vojvodini 90 odsto prihoda od NIS-a", *Danas*, 5. decembar 2008.

Tim povodom iz Saveza vojvođanskih Mađara je poručeno da će SVM glasati za budžet, jer je zadovoljan dogovorom o sredstvima za Vojvodinu.

daje NIS-a za 400 miliona evra, može okarakterisati i kao pritisak na pregovarački tim da uđe u prodaju NIS-a i bez preciziranih obaveza ruske strane u vezi sa skladištem ruskog gasa Banatski dvor i gasovodom "Južni tok". A to niti je u skladu sa interesima Vojvodine, niti sa državnim interesima Srbije".⁴²⁵ Sličan stav, da su prodaja NIS-a i vojvođanski budžet dve odvojene teme, iznela je Ivana Dulić-Marković, potpredsednica IV Vojvodine. "Pokušaj da se prodaja NIS-a poveže sa punjenjem budžeta Vojvodine je, u stvari, pokušaj Bojana Pajtića i Demokratske stranke, da nametnu drugu temu kako bi sakrili činjenicu da se NIS prodaje ispod cene". Odgovarajući na pitanje zašto je Pajtić pogrešio⁴²⁶ kada je tražio 90 odsto sredstava od prodaje NIS-a, Dulić-Marković je rekla: "U demokratskoj državi sve funkcioniše na osnovu ustava i zakona, a ne na osnovu dogovora dva čoveka, pa taman to bila i dva premijera. A Zakon o privatizaciji kaže da 50 odsto privatizacionih prihoda, a ne 90 odsto, treba da pripadne Vojvodini. Mislim da bi bilo dobro da Vojvodini, umesto pola, pripadne 90 odsto sredstava od prodaje NIS-a, ali promenom Zakona o privatizaciji i ne od 400 miliona evra, nego od 2,2 milijarde evra".⁴²⁷

Interesi Vojvodine, odnosno Srbije, često su tokom godine pominjani u vezi sa energetskim sporazmom sa Rusijom. Jedni su isticali da je to najbolji ekonomski sporazum koji je Srbija potpisala u poslednjih 30 godina,⁴²⁸ drugi opet da je njegov karakter kriminalan.⁴²⁹ Jedni su tvrdili da je on u direktnoj suprotnosti sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju, drugi su to poricali i isticali da su ova dva dokumenta u skladu.⁴³⁰

425 "LSV: A interes Vojvodine", *Dnevnik*, 5. decembar 2008.

426 Bojan Pajtić, vojvođanski premijer, je odgovorio da dogovor koji je postigao sa republičkim premijerom Cvetkovićem nije protivzakonit. On je rekao da prodaja NIS-a ne podleže Zakonu o privatizaciji, jer se taj zakon odnosi na društvena preduzeća, a ne na državna kao što je NIS. Dodao je i to da Vojvodini možda ništa i ne bi pripalo od te privatizacije da se rukovodio pomenutim zakonom. *Dnevnik*, 25. decembar 2008.

427 "U pokrajinskoj vladi svako vodi svoju politiku", *Građanski list*, 27. decembar 2008.

428 Izjava Nenada Popovića (DSS) u: "Koštunica: Vlada o gasu 9 maja", *Dnevnik*, 6. maj 2008.

429 Izjava Čedomira Jovanovića, šefa Liberalno demokratske partije, u: "Protiv LDP i vojvođanske stranke", *Dnevnik*, 6. septembar 2008.

430 isto

Jedni su poručivali da ćemo, zahvaljujući gasovodu, postati najvažniji politički i energetska faktor na Balkanu,⁴³¹ drugi su, opet, isticali da je u pitanju najveći tranzicioni skandal.⁴³² I dok su jedni, poput Radikala i Nove Srbije, izjavljivali da će za energetska sporazum sa Rusijom glasati “ponosniji nego ikad” i “sa dve ruke”, drugi su (LDP, SVM, LSV) poručivali da će glasati protiv, jer ne vide nikakvo ekonomsko opravdanje da se tako važan energetska resurs proda za tako malo novca.⁴³³

Sa 214 glasova “ZA” poslanici republičke skupštine ratifikovali su 9. septembra energetska sporazum sa Rusijom. To, međutim, to ne znači da su ratifikacijom Sporazuma otklonjene sve kontraverze koje su ga pratile. Pet dana nakon ratifikacije Bojan Kostreš je izjavio da LSV neće dopustiti pljačku građana Vojvodine kroz privatizaciju NIS-a.⁴³⁴ “Procenjena vrednost NIS-a je 2,2 milijarde evra i za tu cenu pristajemo da bude prodat. Ako država želi iz nekih viših razloga da proda NIS za manje novca, tražićemo obeštećenje za građane Vojvodine”. U ovom slučaju država bi, naveo je Kostreš, Vojvodini trebalo da isplati 1,2 milijardi evra obeštećenja koliko bi joj pripalo da je NIS prodat po poslednjoj proceni.⁴³⁵ U prvoj polovini decembra srpski pregovarački tim je obavestio Vladu da ruski pregovarači ne pristaju na potpisivanje krovnog ugovora o energetska sporazumu Srbije i Rusije. Prema tom izveštaju, Rusi su tražili da se do kraja godine potpiše samo ugovor o prodaji NIS-a i nisu prihvatili uzajamnu povezanost tri projekta predviđenih Sporazumom.⁴³⁶

431 “Kroz gasovod ide partnerstvo ili tutorstvo”, *Dnevnik*, 6. septembar 2008.

432 Intervju Vladimira Gligorova. “Prodaja NIS-a skandal”, *Dnevnik*, 4. oktobar 2008.

433 “Prodaja NIS-a samo uz obeštećenje Vojvodine”, *Dnevnik*, 21. august 2008.

434 I LSV i SVM su se protivili aranžmanu sa Rusijom, ali nisu imali ništa protiv dogovora dva premijera da se u vojvođanski budžet slije 90 odsto para od prodaje NIS-a.

435 “Vojvodini 1,2 milijarde evra za NIS”, *Dnevnik*, 14. septembar 2008. U istim novinama je (24. septembra) objavljeno da je NIS prodana “Gaspromu” za 400 miliona evra ne zato što su nam Rusi uvertali ruku i ucenjivali nas, već zato što smo mi toliko tražili, a oni jednostavno prihvatili ponuđeno.

436 Sporazum predviđa prodaju NIS-a “Gaspromu”, izgradnju podzemnog skladišta gasa Banatski dvor i izgradnju gasovoda “Južni tok”. Inače, prema izveštaju, ruski pregovarači nisu želeli da daju garancije za ispunjavanje obaveza iz ugovora o prodaji NIS-a, a insistirali su da se na taj ugovor ne primenjuju odredbe Zakona o

Pošto nije bilo čvrstih garancija da će “Južni tok” prolaziti kroz Srbiju Mlađan Dinkić je sa svojim timom napustio pregovački tim. On se tim povodom Otvorenim pismom obratio javnosti i naveo da mu je “naša strana prva uskratila podršku” i da će odgovornost za ekonomske posledice nove pregovaračke platforme morati preuzeti neko drugi.⁴³⁷ Konačno, 24. decembra, predsednici Srbije i Rusije Boris Tadić i Dmitrij Medvedev postisali su u Moskvi političku izjavu koja će, prema pisanju štampe, biti neka vrsta krovnog energetskeg sporazuma između dve zemlje. Osnovu tog aranžmana čini ugovor o prodaji NIS-a koji su sklopili Vlada Srbije i “Gasprom”.⁴³⁸ Uz ovaj dokument potpisan je i protokol o saradnji “Srbijagasa” i “Gasproma” na projektu magistralnog gasovoda “Južni tok”, kao i memorandum o razumevanju dve kompanije oko završetka, punjenja i buduće eksploatacije podzemnog skladišta u Banatskom dvoru.⁴³⁹ U ovom paketu jedini “živi” dokument je prodaja NIS-a, ostala dva su politička akta. Imajući to u vidu, predsednik Tadić je izjavio da se, svakako, može staviti primedba zašto energetskeg sporazum nije praćen jasnim pravnim i finansijskim jam-

.....

privatizaciji, da NIS ima puni monopol na uvoz i preradu nafte i naftnih proizvoda, uz mogućnost da se uvozi samo gorivo koje ispunjava euro 5 standard, da se eventualne ekološke štete koje prouzrokuje NIS nadoknađuju iz budžeta Srbije, itd.

437 “Nema garancija da će gasovod biti izgrađen”, *Danas*, 12. decembar 2008.

Dinkić je podsetio da je Srbija prihvatila ruski predlog da se radi izgradnje magistralnog gasovoda i modernizacije skladišta gasa u Banatskom dvoru proda NIS bez tendera, direktnom pogodbom. Naveo je i to da je 11 članova vlade odbilo i alternativni predlog Ministarstva ekonomije da se u slučaju potpisivanja ugovora samo za NIS, insistira na tome da se “Gaspromu” odmah prenese u vlasništvo 25 odsto akcija NIS-a, uz zadržavanje većinskih upravljačkih prava u rukama Srbije, dok bi mu preostalih 26 odsto akcija bilo preneto tek nakon potpisivanja obavezujućeg ugovora o izgradnji gasovoda.

438 Ugovorom je predviđeno da ako investitor ne ispunjava svoje obaveze Srbija ima pravo da ponovo postane vlasnik NIS-a. U odgovoru na pitanje šta je “Gasprom” kupio i šta je Srbija prodala u jednom tekstu u Dnevniku je navedeno da ce “Gasprom” dobiti sve ono što se u Srbiji podrazumeva pod NIS-om. Rečju, poslovne zgrade, distributivnu mrežu, prodajne objekte, transportna sredstva, opremu, postrojenja, infrastrukturu radničkog standarda i nalazišta nafte i gasa...Najvrednije u ovom paketu su nalazišta nafte i gasa u Vojvodini i koncesione bušotine u Angoli.

439 “Naftna industrija Srbije za gasovod”, *Dnevnik*, 25. decembar 2008.

stvima, naglasivši pri tome da je reč često bila jača od garancija i najpreciznije sročeni dokumenata, te da će se u budućnosti videti ko je bio “vera”, a ko “nevera”?⁴⁴⁰

Odustajanje od Ugovora o koncesiji za izradnju autoputa Horgoš-Požega

Pitanje ko je “vera”, a ko “nevera”, ko radi za dobrobit zemlje, a ko ne, pratilo je i dugo je vremena bilo vezano za još jedan ugovor – ugovor o koncesiji za izradnju autoputa “Horgoš – Požega”. Uporna nastojanja bivšeg predsednika vojvođanskog parlamenta Bojana Kostreša o štetnosti ovoga ugovora konačno su, krajem godine, urodila plodom. Naime, 16. decembra “Sever – jug autoput”, koncesiono preduzeće formirano sa ciljem da realizuje koncesiju za izradnju, održavanje i korišćenje autoputa Horgoš – Požega saopštilo je da koncesionar, konzorcijum “Alpina – Por”, raskida ugovor o izgradnji autoputa.

U sopštenju koncesionara je navedeno da je raskid ugovora jedina opcija, pošto Vlada nije pokazala spremnost da prihvati alternativne predloge. Prekidajući ugovor, koncesionar je predložio Vladi Srbije da započnu formalnu medijaciju, posredovanje koje bi trajalo 60 dana, kako bi se izbegla skupa međunarodna arbitraža. Na ovu odluku je reagovala Vlada poručivši koncesionaru da “očigledno previđa činjenicu da koncesioni ugovor do danas nije stupio na snagu, s obzirom na to da je finansijsko zatvaranje posla predviđeno kao prethodni uslov za stupanje na snagu ugovora i da to može da bude učinjeno do 31. decembra 2008. godine.”⁴⁴¹

Pre nego što je koncesionar doneo odluku o raskidu ugovora, činjeni su napori da se postigne sporazumni dogovor o raskidu ugovora. Ti napori, međutim, nisu urodili plodom, jer je koncesionar postavljao nerealne zahteve koje Vlada nije mogla da prihvati.⁴⁴² Nije, međutim, jasno zašto je

440 isto

441 “Puče koncesija”, *Dnevnik*, 17. decembar 2008.

442 Tako je u saopštenju Nacionalnog saveta za infrastrukturu navedeno da je koncesionar zatražio od Srbije garancije da će frekvencija saobraćaja biti veća od

Vlada, kada je postalo očigledno da koncesionar nije u stanju da obezbedi sredstva za izgradnju autoputa, ovome nudila aranžmane koji su iritirale domaće putare.⁴⁴³ Zašto, jednostavno, nije sačekala 31. decembar, automatski raskid ugovora i priliku da uzme 10 miliona evra bankarske garancije? Zašto je popuštala i pristajala na uslovljavanja, kada je već 31. marta bilo jasno da koncesionar ne može da obezbedi potrebna sredstva?

Raskidom ugovora bili su, pre svega, zadovoljni predstavnici Lige socijaldemokrata. Izražavajući zadovoljstvo što se putem koncesije iz Vojvodine neće u narednih 20 godina odliti 450 miliona evra, Bojan Kostreš (LSV) je izjavio da nije dovoljno samo da se iz tog lošeg aranžmana izađe, “nego se mora utvrditi i ko je odgovoran za njegovo sklapanje”. On je najavio i pokretanje zvanične istrage, jer je neko, po njegovom mišljenju, od insistiranja na ovom ugovoru neosporno imao koristi. “Ako državni organi ne pokrenu istragu, ne isključujem mogućnost da podnesemo krivičnu prijavu protiv NN lica, pa će onda morati da reaguju po službenoj dužnosti”.⁴⁴⁴

Bez obzira na to hoće li biti pokrenuta istraga, očito je da vlada nije dobro procenila ni koncesionara, ni prilike na finansijskom tržištu kada je produžila ugovor do 31. decembra, niti je, po mišljenju ekonomiste Milana Kovačevića, dobro pripremila ceo posao. Kovačević je podsetio da sa ovim ugovorom imamo problema od samog početka. “Sve se radilo tajanstveno,

200 miliona evra, produžetak roka za izgradnju autoputa Horgoš – Požega za četiri godine, kao i produžetak koncesije sa 25 na 30 godina (“Koncesija nije u interesu Srbije”, *Dnevnik*, 17. jul 2008.). Kasnije je koncesionar, pristajući na sporazumni prekid ugovora, tražio da mu se nadoknade troškovi u iznosu od 35 miliona evra, ali je visina troškova zatim smanjena na 17, pa na 12,9 miliona evra. Očito je da je koncesionar smanjivao visinu nadoknade troškova što se više približavao 31 decembar, datum do kada je trebalo da zatvori finansijsku konstrukciju.

443 Prema rečima Milutina Mrkonjića, ministra infrastrukture (*Dnevnik*, 28 august 2008), i Helene Alute, suvlasnice “Alpine”, Mlađan Dinkić je predložio sporazumni raskid ugovora i ponudio koncesionaru da za to dobije, bez tendera, deonicu autoputa Horgoš–Novi Sad. (*Dnevnik*, 11. decembar 2008) Ova ponuda je šokirala domaće putare, jer im se u takvom scenariju nudi položaj podizvođača. Putari su negodovali što se kreira model mimo zakona i što se favorizuju strane firme, umesto da im se omogući da zarade, a to mogu samo kao izvođači, a ne kao podizvođači radova. “Domaće neimare šokira država”, *Dnevnik*, 27. august 2008.

444 “Srbiji prete sitna slova u ugovoru?”, *Dnevnik*, 20. decembar 2008.

a četiri aneksa ugovora nikada nisu objavljena"... "Vlada je jedno odlučila u koncesionom aktu, a drugi su se uslovi našli u koncesionom ugovoru, pa smo tako prihvatili da drugoplasirani postne prvoplasirani, da se modifikuje ugovor na našu štetu... Nažalost, naši propisi ne preciziraju da se kažnjavaju ljudi koji prave štetu...krajnje je vreme da donesemo propise koji će svakoga ko pravi loše poslove sankcionisati".⁴⁴⁵

Šta je interes Vojvodine

I Predlog statuta Vojvodine, i energetski sporazum sa Rusijom, i izgradnja autoputa često su dovođeni u vezu sa nacionalnim interesom. Interesantno je, međutim, primetiti da pitanje odgovornosti nikada nije smatrano nacionalnim interesom, a bez toga ni Vlada, ni država Srbija, ne mogu graditi svoj kredibilitet, kako u zemlji, tako i u širem, međunarodnom okruženju. Bez odgovornosti, nacionalni interes se pretvara u floskulu i utočište parcijalnih interesa. Šta više, produžava se život autoritarizmu i omogućuje predstavnicima vlasti da se bahato ponašaju i sa nipodaštavanjem odnose prema svojim oponentima, što je bilo više nego očigledno, recimo, u slučaju pomenutog autoputa. Isto tako, veća ovlašćenja, na kojima insistiraju autonomaši, takođe podrazumevaju i veću odgovornost, a upravo je to ono što, po rečima, Ivane Dulić Marković, neki (i vojvođanski) političari ne žele.⁴⁴⁶ Ako je naš cilj "da dovedemo Evropu u Vojvodinu i da se povećava konkurentnost Vojvodine u privlačenju stranih i domaćih investicija", onda je neophodno, po njenom mišljenju, da stranke koje čine pokrajinsku administraciju deluju kao jedan koherentan tim, a "nisam videla da u administraciji postoji timski duh".⁴⁴⁷ Umesto toga, u "Banovini postoji svojevrсна kohabitacija, neki suživot u kome svako živi svoj odvojen život. Nema prave koordinacije, ni zajedničkih akcija političkih stranaka koje

445 "Krajnje je vreme za sankcionisanje štetočina", *Dnevnik*, 19. jul 2008.

446 "Devolucija, ne revolucija", *Dnevnik*, 13. decembar 2008.

447 "Tim koji ne zna kuda ide". *Dnevnik*, 8. oktobar 2008.

čine koaliciju. Svaki sekretarijat radi svoj posao u okviru svoje partije, čini mi se, nezavisno od ostalih”.⁴⁴⁸

Upozoravajući da je pokrajinskim sekretarijatima i službama potrebna daleko bolja koordinacija u pogledu regionalne saradnje i evropskih integracija, Dulić-Marković je najavila formiranje sektora za upravljanje projektima. Pravila za pristup EU su jasna, ali zbrku, po njenim rečima, prave političari koji daju nerealna obećanja i nemaju znanja o tome šta je to Evropska unija.⁴⁴⁹ Podsećajući da smo “dobili izbore zahvaljujući obećanjima o Evropskoj uniji i decentralizaciji, o izgradnji institucija, a u praksi – sve se odvija suprotno”, ona je postavila pitanje: Zašto otpori decentralizaciji i statutu Vojvodine? Navodeći reči jednog narodnog poslanika stranke kojoj, inače, i sama pripada: “O statutu Vojvodine odlučuje se ovde, u Beogradu, u republičkom parlamentu”, i sama je ponudila odgovor na postavljeno pitanje.

Treća vojvođanska konvencija

Snažno insistiranje na pravima građana i građanki Vojvodine da odlučuju o svojoj sudbini obeležilo je i rad Treće vojvođanske konvencije, koja je u drugoj polovini decembra održana u Novom Sadu. Političko raspoloženje učesnika Konvencije na najbolji i najpregnatniji način iskazao je Slobodan Budakov rečima: “Sa Srbijom Da, pod Srbijom NE”! U svojoj Rezoluciji učesnici Konvencije su poručili da ne žele centralistički i unitaristički uređenu državu, niti uniformna institucionalna rešenja za različite sredine i subjekte; zaostajanje Vojvodine u razvoju, produžavanje dvodecenijske politike raubovanja, drastične pljačke i prodaje u bescenje vojvođanskih resursa, imovine i kapitala; prosjačenje pokrajinske administracije pred izvršnim organima Republike i ponizno veličanje onoga što joj se udeli. S druge strane, učesnici Konvencije su se založili bitno drugačije ustavno-pravno ustrojstvo Srbije i donošenje potpuno novog ustava; ustavnu potvrdu izvornog političkog subjektiviteta i regionalnog identiteta Vojvodine; pravo da

448 “U pokrajinskoj vladi svako vodi svoju politiku”, *Građanski list*, 27. decembar 2008.

449 isto

samostalno donosi sopstveni konstitutivni akt, da uređuje i ostvaruje zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast; da upravlja vlastitim razvojem i raspolaže prirodnim i svojim radom stvorenim resursima, izvornim prihodima i vlastitom imovinom; pravo da na osnovu pune ravnopravnosti sa Srbijom, kao konstitutivnim entitetom, utvrdi osnove konstituisanja i budućeg uređenja zajedničke složene države i preuzme svoj deo odgovornosti za njeno funkcionisanje, razvoj, mir, stabilnost i dogovorno rešavanje problema sa kojima se država Srbija danas suočava. Ukratko, učesnici Konvencije zahtevaju novi istorijski dogovor između Srbije i Vojvodine u cilju njihovog udruživanja u Republiku Srbiju kao zajedničku, celovitu, složenu i suverenu evropsku državu.

Od svih pozvanih pokrajinskih funkcionera Konvenciji je prisustvovao Ištvan Pastor, kao predsednik Saveza vojvođanskih Mađara. Njegovo pojavljivanje na Konvenciji nije slučajno, jer kritike statuta i napadi na njegove sastavljače nisu mimoišle ni mađarsku zajednicu čije interese reprezentuje Savez vojvođanskih Mađara. Bez obzira na to što su politički predstavnici Mađara u Vojvodini, i to u više navrata, do sada odlučno odbacivali svaku optužbu za separatizam⁴⁵⁰ one se, kako vidimo, opet izriču. Iako smisao ovih političkih optužbi nije teško dokučiti – a on nije samo u tome da se, izdvajanjem Mađara, oslabe autonomaške snage, nego i da se fabrikacijom optužbi na račun Mađara poremete međuetnički odnosi u Vojvodini – treba podsetiti i na ono što je rečeno na panelu koji je, pod nazivom Uloga mađarskih stranaka u definisanju statusa Vojvodine, Helsinški odbor⁴⁵¹ organizovao u Novom Sadu.

Na tom je panelu rečeno, između ostalog, i sledeće: “Unutar mađarske političke zajednice u Vojvodini bilo je u vezi autonomije Vojvodine različitih shvatanja. Neki su smatrali da je autonomija Vojvodine za nas Mađare,

450 “Nema ni govora o bilo kakvoj secesiji! Tvorci novog statuta su otišli do granica koje omogućava Ustav, ali se od njega ni za santimetar nisu udaljili... mogu reći ...da se ovde ne radi ni o otcepljenju Vojvodine, niti o otcepljenju nekih njenih delova”, izjavio je Balint Pastor, republički poslanik (SVM).

“Manite se besmislenih priča o secesiji”, *Dnevnik*, 21. oktobar 2008.

451 Projekat “Uloga mađarske zajednice u Srbiji” Helsinški odbor je realizovao zahvaljujući razumevanju i podršci Ministarstva inostranih poslova Republike Mađarske

za nas kao manjinsku zajednicu, drugorazredno i, u suštini, nevažno pitanje. Mi smo u Savezu vojvođanskih Mađara od početka zastupali stav da je to izuzetno značajno pitanje iz prostog razloga što smo bili ubeđeni, a u zadnjih sedam-osam godina se to jasno i pokazuje, da u Vojvodini postoji znatno veća senzibilnost kada je reč o očekivanjima i zahtevima manjinskih zajednica. No, naše zalaganje za autonomiju Vojvodine je bilo vezano i za spoznaju da je pozicija mađarske zajednice mnogo bolja na vojvođanskom, nego na republičkom nivou, jer u Vojvodini mađarska zajednica može, zbog svog procentualnog učešća u populaciji pokrajine, više uticati na političke prilike. Upravo zbog toga je elementarni interes mađarske zajednice da se na nivou Vojvodine uređuje što je moguće više pitanja, jer na taj način dolazimo u situaciju da svoja opredeljenja lakše pretvaramo u realnost. Ali, da bi se opredeljenja lakše pretočila u stvarnost, neophodno je pronaći, a to je jedna od karakteristika našeg, ali i ukupnog manjinskog politiziranja, balans između nacionalnih i opštih interesa, te obezbediti parlamentarnu većinu za donošenje određenih odluka. Nikada manjinska politika, nikada mađarska manjinska politika, ni na nivou Autonomne Pokrajine Vojvodine, ni na nivou Republike, neće imati snage da sama iznese odgovarajuće ideje, nego mora uvek tražiti partnere i podršku za ideje za koje se zalaže.”

Na pomenutom panelu je, povodom delovanja mađarskih civilnih i političkih činilaca istaknuto da su oni “građanskoj političkoj kulturi Vojvodine i Srbije ponudili model legalističkog, odgovornog ponašanja i politike, u saglasnosti sa definicijom ustavne države i tzv. ustavnog nacionalizma. Bez obzira na razlike, bez obzira na različite projekte i različite tipove manjinskih autonomija, uvek je u srži tih inicijativa bila želja da se posredstvom političkog procesa i ustavnih procedura legitimno afirmišu interesi predstavnika ove zajednice”, te da je takvo ponašanje “ako ćemo se učiti na dobrim primerima tranzicije i puta ka ustavnoj državi, jedan od primera kako nam se valja, o pitanjima o kojima različito mislimo, politički takmičiti, a da se pritom temeljne vrednosti zajednice ne dovode u pitanje”.

Zaključci i preporuke

Kritike izrečene povodom novog statuta Vojvodine od strane jednog dela političke klase i njenog ideološkog servisa nisu iznenađujuće. Imajući u vidu činjenicu da je godinama unazad svaki zahtev za većim ingerencijama Vojvodine praćen napadima, kritike su, zapravo, bile i očekivane. U ponečemu su sadašnje kritike nalik onima iz perioda kada se Milošević uspinjao ka neograničenoj vlasti. I tada, kao i danas, problem su, po mišljenju kritičara, (prevelike) ingerencije koje Vojvodinu pretvaraju u (para)državu.

Razlike, i to one koje se, ponajpre, tiču konteksta su drastične. Tada je još uvek postojala velika, socijalistička Jugoslavija, danas država pod tim imenom više ne postoji na političkoj mapi Evrope. Tada je Vojvodina bila federalna jedinica, danas je ona "geografija, severna Srbija". Tada je Srbija imala u svom sastavu dve pokrajine – Vojvodinu i Kosovo, danas samo jednu – Vojvodinu. Tada se „događao narod“, danas je on, bit će, zapao u duboki zimski san. Tada je, radi ostvarenja nacionalnih ciljeva i očuvanja dostojanstva srpskog naroda, novi vođa obećavao bitke – nije isključivao ni one oružane – danas tako nešto nije moguće. Tada je jogurta bilo i za bacanje, danas takva vrsta ludizma izaziva podsmeh. Tada su se autonomaši, pod naletom srpskog nacional-populizma povlačili, danas su spremni da uzvrate i zaoštre svoje zahteve. "Sa Srbijom DA, pod Srbijom NE!" – poručili su učesnici Treće vojvođanske konvencije. Tada protivnicima autonomije nisu bili potrebni – sem svetine – nikakvi argumenti, danas nema masa, a nema ni argumenata. Tako se, na primer, u Otvorenom pismu intelektualnog nacionalističkog serkla, upućenom predsedniku Republike, vladi i skupštinama, kao element vojvođanske državnosti navodi pravo Vojvodine da osnuje svoje predstavništvo u Briselu, uprkos činjenici da i druge pokrajine, u ovom je izveštaju pominjana nemačka pokrajina Baden-Virtenber, imaju svoja predstavništva u ovom političkom centru.⁴⁵²

452 Vidi fusnotu 13. Interesantno je da je ovo pismo upućeno i na adresu predsednika Republike Borisa Tadića koji je, po rečima svog stranačkog kolege Bojana Pajtića, predsednika pokrajinske vlade, učestvovao u formulisanju nekih odrebi u statutu, "pa je tako predložio da se statutom definiše pravo Vojvodine da formira svoje predstavništvo u Briselu". Vidi: "Saradnja DS-a i naprednjaka nije nemoguća", *Dnevnik*, 25. decembar

Ideološki obrazac na temelju koga je pre 20 godina obarana vojvođanska autonomija, funkcionise i danas – problem je u drugima, u njihovim apetitima i prevelikim nadležnostima, a ne u našem vlastitom paternalizmu, unitarizmu i centralizmu. Mogu oni (predlagači statuta, autonomiši, itd) da se zaklinju u poštovanje ustava, mi (branioци suvereniteta, teritorijalnog integriteta i dostojanstva srpskog naroda, itd) znamo da je to puka ideološka mimikrija. Mogu oni insistirati na (urođenoj) vojvođanskoj marljivosti, ekonomičnosti i racionalnosti, mi znamo da su to rasističke predrasude i da je “zlatno doba” vojvođanske autonomije počivalo na slobodnom i jeftinom međunarodnom kapitalu. Mogu oni da insistiraju na autonomiji, ali mi smo ih prozreli. Mi znamo da oni nisu autonomni, jer preko njih deluju moćni inostrani činioци kojima je i ovakva Srbija još uvek dovoljno velika, pa je treba svesti, kako kaže jedan o potpisnika Otvorenog pisma, u granice pretkumanovske Srbije. Kao što je ranije, unutar Jugoslavije, bila jedna od članica “neprincipijelne koalicije”, tako je i danas Vojvodina, u rukama zapadnih moćnika, samo tupi instrument za rasparčavanje Srbije.

Prisustvo motiva zavere⁴⁵³ u kritici statuta pokrajine govori da još uvek funkcionise veza sa ideološkim miljeom koji je, pomoću podaničkih me-
.....

2008. Treba, takođe, primetiti da Nemačka vlada nije uložila oštar demarš Srbiji, niti je povukla svog ambasadora iz Srbije, nakon što je Srbija s nemačkom pokrajinom Baden-Virtemberg potpisala sporazum o saradnji, i to u predstavništvu te pokrajine u Briselu.

453 Najpre je *Kurir* (u tekstu “Kupovina pokrajine” 15. august 2008.) pisao o tome da je na sastanku vrhova obaveštajnih službi SAD, V Britanije i Nemačke zaključeno da je ekonomija ključna poluga za odvajanje Vojvodine od Srbije. U listu *Pečat* (“Vojvodina na putu ka nezavisnosti”, br 28/2008) uredništvo je potpisalo tekst u kome se kaže: “Kada god u Srbiji počnu da se crtaju granice, a posebno kada se te granice poklapaju sa stavovima zapadnih zemalja, spremaju se i kopači za rorove na tim istim, na početku zamišljenim, a kasnije sve stvarnijim međama”. Uredništvo lista smatra da “višenacionalni karakter Vojvodine garantuje i mogućnost mešanja stranog faktora koji će, u skladu sa svojim interesima, tražiti i od Vojvodine, nalik na republiku, ono što i danas traži od Srbije, personalnu, a zatim i teritorijalnu autonomiju za Mađare, a možda i za još neku od manjina”. Po mišljenju Milorada Mirčića, šefa poslaničkog kluba SRS u vojvođanskom parlamentu, Zapad pomaže predlagačima statuta da idu ka Vojvodini državi. Scenario je, kaže Mirčić, sledeći: najpre će se pitanje Vojvodine pojaviti na međunarodnoj

dija, kreiran u Miloševićevo vreme. Prisustvo nacionalizma, gubitak Kosova, odbojnost prema liberalnim vrednostima i duboko nepoverenje prema Zapadu, sve to pogoduje obnavljanju urotničkih teorija. Kao ođek nekadašnjeg populizma i sastavni deo konzervativizma, teorije zavere mogu jedino ojačati uverenje umerenih autonomaša da je potrebno što pre doneti novi ustav i postići novi, istorijski dogovor o formiranju političke zajednice u kojoj bi prava građana pokrajine i identitet Vojvodine bili u punoj meri respektovani. Ovakav Ustav i ponašanje republičke vlasti teraju nas, rečeno je na Trećoj autonomnaškoj konvenciji, da tražimo radikalnija rešenja od onih koje smo predlagali na Prvoj i Drugoj konvenciji, rešenja koja će efikasnije štititi Vojvodinu i njene građane od arogancije i samovolje centralne vlasti. Za razliku od "kontraktualista", oni radikalniji među autonomašima, "independentisti" smatraju da je autonomija, donošenjem sadašnjeg ustava, izgubila svaki smisao i da je – Vojvodina država – ono rešenje na kome treba insistirati. Zašto je autonomija nefunkcionalan pojam? – upitao se jedan od učesnika Konvencije i odgovorio: Zbog toga što nije u stanju da izrazi, legitimiše i servisira javni interes Vojvodine i njenih građana. To, po njegovom uverenju, može samo Vojvodina država.

Ukoliko se, dakle, želi izbeći radikalizacija i sa njome povezana internacionalizacija "vojvođanskog pitanja", mora se odustati od svakog daljeg nipodaštavanja i političke kriminalizacije vojvođanskih zahteva. Pokrajinska Skupština je u oktobru usvojila Predlog statuta, čvrsto uverena da predloženim rešenjem ostaje unutar ustavnog okvira. Inače građani Vojvodine su na referendumu aktuelnom ustavu rekli – NE! Eventualne izmene Predloga statuta iz kojih bi bila isključena javnost, bilo bi dodatno podriivanje vojvođanske političke klase.

.....
 političkoj sceni. Nakon toga iz Evrope će naglašeno finansirati Vojvodinu, kako bi se veštačkim putem podigao životni standard a putem medijske kampanje stanovništvo Vojvodine uverilo da se razlikuje od onog u užoj Srbiji i onda smo samo korak od – osamostaljivanja Vojvodine. ("Zapad pomaže otcepljenje!?", *Dnevnik*, 7. oktobar 2008.) Na kraju, "proces smanjivanja i ubogaljivanja Srbije" će biti završen, po rečima Koste Čavoškog, njenin svođenjem na "pretkumanovsku Srbiju". ("Cilj statuta – izdvajanje Srbije iz Vojvodine", *Dnevnik*, 8. oktobar 2008).

- Podržati zahteve za izmenom postojećeg ili donošenjem novog ustava
- Podržati zahteve za decentralizacijom i regionalizacijom
- Insistirati na potrebi da se Statut AP Vojvodine i zakon o nadležnostima što pre nađu na dnevnom redu republičke skupštine radi potvrde i usvajanja
- Prekinuti sa nepotrebnim i neproaktivnim optužbama za separatizam
- Pratiti stanje međuetničkih odnosa u Pokrajini
- Podržati napore Vojvodine za što bržim ulaskom Srbije u EU
- Omogućavati i stvarati uslove da manjine, u meri u kojoj to mogu i kao svojevrsni most između Srbije i EU, doprinose evropeizaciji Srbije

Sandžak: potencijal za nestabilnost

Unutarbošnjački sukobi u političkoj i verskoj sferi, pad s vlasti u najvećem sandžačkom gradu Novom Pazaru ranije vodeće Stranke demokratske akcije Sandžaka, ulazak u vladu Srbije dva vodeća bošnjačka političara Sulejmana Ugljanina i Rasima Ljajića, lidera Stranke demokratske akcije i Sandžačke demokratske partije, obeležili su 2008. godinu u Sandžaku. Iako jedinstvo i tolerancija ni ranije nisu karakterisali bošnjačku elitu u Sandžaku, u prošloj godini je došlo do niza incidenata, koji su uglavnom povezivani sa verskim pitanjima i odnosima unutar islamske verske zajednice. Religija je i u ovom slučaju služila samo kao pokriće, a podele unutar islamske zajednice odražavaju politička razmimoilaženja među bošnjačkim političarima, ali su rezultat i manipulacije delova vlasti u Beogradu i ekonomskih interesa lokalnih tajkuna. U poređenju sa ranijim, incidenti u prošloj godini su ipak bili nižeg intenziteta. Tako su, posle duže vremena, prošlogodišnje predizborne kampanje i izbori u Sandžaku prošli prilično mirno, tek uz poneku verbalnu optužbu ili prelepljivanje predizbornih plakata.

Bošnjaci u vladi

Vladajuće strukture u Beogradu, koje su od petooktobarskih promena (2000) u zakonodavnoj sferi nesumnjivo učinile pozitivne pomake na poboljšanju položaja etničkih manjina, u Sandžaku su nastavile da, po svojoj potrebi, menjaju svoje "miljenike" među bošnjačkim političarima, favorizujući povremeno Sulejmana Ugljanina, povremeno Rasima Ljajića. Nakon prošlogodišnjih parlamentarnih izbora u vladi Srbije ministri su postali i Ugljanin i Ljajić, prvi kao ministar bez portfelja, a drugi kao ministar za rad, boračka i socijalna pitanja, čime su Sandžaklije prvi put na tako visokim položajima dobili "svoje ljude". Ako se doda i nekoliko zamenika i pomoćnika ministara, kao i državnih sekretara, izlazi da Bošnjaka nikada nije

bilo toliko na vlasti, ali se položaj Sandžaka i pripadnika te nacionalnosti faktički ni ne pominje. Sama činjenica da na republičkom nivou ima toliko Bošnjaka, u Skupštini Srbije na primer, u različitim poslaničkim grupama ima čak osam poslanika bošnjačke nacionalnosti (najviše – četvoro je na listi Tadićeve koalicije “Za evropsku Srbiju” iz Ljajićeve SDP, Ugljaninova Bošnjačka lista ima dva, a po jednog poslanika LDP I G17 plus) na prvi pogled može da demantuje svaku tvrdnju o diskriminaciji ove etničke manjine u Srbiji.

Na drugim nivoima, međutim, nije postignut potreban stepen učešća Bošnjaka u vlasti. Situacija je i dalje najlošija u pravosuđu i policiji gde još uvek postoji etnička disproporcija, iako zvanična politika Srbije navodno želi da uključi što više pripadnika manjina u državne organe. Prilikom nedavne posete Novom Pazaru ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić takođe se založio za veće angažovanje Bošnjaka u lokalnoj policiji. U Novom Pazaru, na primer, u policiji je angažovano 30 odsto Bošnjaka i 70 odsto Srba, iako u gradu Bošnjaci čine više od 80 odsto stanovništva. Problem u zapošljavanju Bošnjaka u policiji predstavlja i činjenica da je nekoliko desetina njih iz više sandžačkih opština završilo fakultet za kriminološka istraživanja u Sarajevu, ali te diplome MUP Srbije ne prihvata. Zbog problema u prijemu kriminalista koji su to zvanje stekli u Sarajevu, ministru Ivici Dačiću pismeno se u septembru obratio republički poslanik LDP Kenan Hajdarević. „Dostavljeni su mi podaci u vezi 21 kriminaliste koji su od 2004-2007. stekli ovo zvanje i koji su podneli dokumentaciju uz prijave na konkurse za različite pozicije u MUP. Nijedan od ovih kandidata nije primljen u radni odnos i svi su od nadležnih službi MUP dobili krajnje uopšteno obrazloženje... Prijem kandidata iz bošnjačke zajednice doprineo bi poboljšanju rada policije, relaksaciji odnosa među stanovništvom i podizanju poverenja u rad MUP“, naveo je Hajdarević.

Ova regija nikada nije imala poseban status niti bilo kakav oblik autonomije ni u vreme bivše Jugoslavije ni u teritorijalnoj podeli Srbije i Crne Gore. U sadašnjem Ustavu Srbije, Sandžak se ne pominje, kao što se ne pominju ni druge oblasti. Bošnjačke stranke odavno ne traže pokretanje pitanja statusa Bošnjaka i regije. Zadovoljavaju se time da Srbija bude decentralizovana i da garantuje manjinama opšta i manjinska ljudska prava,

kao i ravnomernu zastupljenost u državnim organima, dok su ranije pominjane "više" teme, od različitih stepena autonomije do specijalnog statusa, što je sredinom devedesetih tražila sandžačka Stranka demokratske akcije, zaboravljene.

Sandžak je postao deo tadašnjih monarhija Srbije i Crne Gore nakon Prvog balkanskog rata, 1912. godine. Pre toga je bio deo Otomanske imperije. Sandžak je podeljen tako da je Srbiji pripalo šest sandžačkih opština (Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Priboj, Prijepolje i Nova Varoš), a Crnoj Gori pet (Bijelo Polje, Rožaje, Plav, Pljevlja i Berane). Prema rezultatima popisa u Srbiji iz 2002. godine, u srbijanskom delu Sandžaka živi 235.567 stanovnika. Od toga Bošnjaka (ili Muslimana) 132.350, Srba 89.396, a ostalih oko pet hiljada. U celoj Republici živi 136.087 Bošnjaka i 19.503 Muslimana, što čini oko dva odsto stanovništva Srbije. Zanimljivo je da su Bošnjaci u Sandžaku gotovo listom prihvatili poziv svojih kulturnih i političkih organizacija i po nacionalnoj pripadnosti izjasnili se kao Bošnjaci, čiji je maternji jezik bosanski. U ostatku Srbije, prihvatanje termina Bošnjak i bosanskog jezika išlo je teže. U Beogradu se samo 1188 građana izjasnilo kao Bošnjaci, a 4617 kao Muslimani. U Vojvodini je odnos po Bošnjake još lošiji. Tamo, po rezultatima popisa, živi tek 417 Bošnjaka 3634 Muslimana.

Sa oko dva odsto udela u populaciji Srbije, Bošnjaci ne predstavljaju bitnu političku snagu, ali je stanje u Crnoj Gori potpuno drugačije. Bošnjaci u Crnoj Gori treći su narod po brojnosti. Od ukupno 672.656 građana ove Republike, Crnogoraca je 273.366 ili 40,64 odsto, Srba 201.892 ili 30,01 odsto, Bošnjaka 63.272 ili 9,41 odsto, Albanaca 47.682 ili 7,09 odsto, a Muslimana 28.714 ili 4,27 odsto. I u Crnoj Gori se intelektualna i politička elita ovog naroda podelila oko termina Bošnjak, ali je većina ipak na kraju prihvatila. Bošnjaci u oba dela Sandžaka mirno su prihvatili nezavisnost Crne Gore i faktičko prerastanje Sandžaka u međudržavnu regiju. Nezavisnost Crne Gore nije izazvala nikakve turbulencije u samom Sandžaku, a isti je slučaj bio sa jednostranim proglašenjem nezavisnosti Kosova.

Jednostranim proglašenjem nezavisnosti Kosova položaj Sandžaka dodatno je iskomplikovan, jer se ova regija nalazi u blizini i ovog politički trusnog područja. Prošlogodišnje proglašenje nezavisnosti Kosova, u delu srpske javnosti podgrejala je ionako prisutna antimuslimanska osećanja,

iako su poslanici bošnjačke nacionalnosti podržali sve poteze, rezolucije i odluke Vlade Srbije oko kosovske krize, a muftija Islamske zajednice Srbije Muhamed Jusufspahić zvanično se usprotivio proglašenju nezavisnosti. U Prijepolju su održane demonstracije protiv proglašenja nezavisnosti na kojima su govorili i predstavnici bošnjačke SDP. U demonstracijama koje su, po proglašenju nezavisnosti Kosova, održane u nizu gradova Srbije, mogle su se čuti brojne antimuslimanske izjave i skandiranje, a na udaru huligana našle su se radnje čiji su vlasnici islamske veroispovesti. Policija je "odbranila" džamije u Beogradu i Nišu koje su huligani pokušali da napadnu. U nemirima nakon 17. marta 2004. godine obe bogomolje su zapaljene, a kasnije obnovljene. Državi je veoma stalo da spreči eventualne napade na Bošnjake kako ne bi pogoršala odnose sa muslimanskim zemljama. Srbija je, naime, zadovoljna činjenicom da Organizacija islamske konferencije nije zvanično priznala nezavisnost Kosova i što je tek desetak muslimanskih zemalja priznalo odluku Prištine, te pojedinim aktima, protivljenju Rezolucije UN protiv Irana i osudi knjige "Dragulj Medine" pokušava da dodatno "odobrovolji" muslimanske zemlje, naročito one koje smatra tradicionalno prijateljskim kao što su Indonezija, Egipat, Iran, Libija...

Parlamentarni, predsednički i lokalni izbori

Posmatrano na nivou celog srbijanskog dela Sandžaka, Boris Tadić, njegova Demokratska stranka i njihov koalicioni partner SDP Rasima Ljajića postigli su najbolje rezultate na izborima održanim tokom 2008. godine – predsedničkim, lokalnim i parlamentarnim. Na lokalnom nivou, primetni su lošiji rezultati Ugljaninove SDA, koji su zadržali apsolutnu vlast samo u Tutinu, a nisu uspjeli da formiraju koalicionu vlast u preostala dva većinsko bošnjačka grada Sjenici i Novom Pazaru.

Na predsedničkim izborima kandidat DS Boris Tadić pobedio je protivkandidata SRS Tomislava Nikolića, pre svega glasovima vojvođanskih Mađara i sandžačkih Bošnjaka. Birači, pripadnici manjina presudili su izbore i pokazali da u promenjenu i "umivenu" retoriku tadašnjeg kandidata

SRS Tomislava Nikolića ne veruju. O izborima su se, direktno i indirektno, izjašnjavali i verski poglavari. Vladika mileševski Filaret, tradicionalno naklonjen SRS, u prvom krugu izbora primio je i podržao i Velimira Ilića (NS) i Milutina Mrkonjića (SPS). Mada je saopštio da Islamska zajednica kojom rukovodi ne podržava nijednu političku opciju i nijednu političku figuru, muftija Muamer Zukorlić je, tokom kampanje za predsedničke i parlamentarne izbore, primio više visokih funkcionera DS što je indirektno shvaćeno kao podrška toj opciji. Na veoma dobro posećenom predizbornom skupu u Novom Pazaru, Tadić se založio za jedinstvenu Islamsku zajednicu čime je pridobio mnoge muslimane. Muftija Zukorlić se nije direktno izjašnjavao, već je uoči parlamentarnih izbora vernike pozvao da glasaju za one kandidate koje smatraju najboljima. "Bili smo u iskušenju i u prilici da Ugljaninu, kao glavnom rušiocu Islamske zajednice ovde u Sandžaku, uzvratimo istom merom, ali smo ostali odlučni i dosledni principima da hutbe, dersove i vazove – govori koji se u džamijama kazuju na najvećoj molitvi petkom (džumi) i drugim prigodama – treba držati van politike", kazao je Zukorlić. On je rekao da nijednom imamu nije bilo dozvoljeno da tokom predizborne kampanje upućuje političke poruke, ali i primetio da, osim Ugljanina, sve druge bošnjačke partije u Sandžaku podržavaju jedinstvenu Islamsku zajednicu kojom on rukovodi i da osuđuju pokušaj njenog cepanja, što će biti glavni razlog zbog kojeg će "birači na predstojećim izborima Ugljanina kazniti"⁴⁵⁴

Prema zvaničnim podacima, u šest sandžačkih opština u prvom krugu predsedničkih izbora, 20. januara, Boris Tadić osvojio je najviše, 39 odsto, glasova, ili 48.551 glas. Za kandidata SRS Tomislava Nikolića glasalo je 21,7 odsto izašlih birača, ili 27.041. Velimir Ilić je bio treći sa 18,1 odsto (22.581), a Čedomir Jovanović četvrti sa 14,9 odsto glasova (18.569). U većinsko srpskim opštinama (Nova Varoš, Priboj i Prijepolje) pobedio je Nikolić, u bošnjačkim (Novi Pazar, Sjenica i Tutin) Tadić. U Novom Pazaru 44 odsto birača je bilo za Tadića, 21 odsto za Ilića, 16 odsto za Jovanovića i 13 odsto za Nikolića. U Tutinu je Tadić osvojio 45 odsto, Ilić 33 odsto, Jovanović 16, a Nikolić samo dva odsto, koliko otprilike ima Srba. Lider SDP Rasim Ljajić je ovaj krug predsedničkih izbora ocenio kao „poraz politike

454 *Tanjug*, 7. maj 2008.

lokalnih vlasti u Novom Pazaru i početak definitivnog sloma politike SDA u Sandžaku“. Naime, Ljajić je ne samo podržao Tadića već bio i jedan od najagilnijih učesnika u kampanji DS, a Ugljaninova Bošnjačka lista pozvala je Bošnjake da glasaju za njihovog koalicionog partnera Velimira Ilića iz Nove Srbije. Čak su Bošnjacima slali SMS na dan izbora i apelovali da podrže Ilića koji je, po njima „učinio najviše za naš narod i regiju“.

U drugom krugu predsedničkih izbora, 3. februara 2008. godine, u Sandžaku je bilo 204.265 birača, a glasalo je 135.468, ili 66 odsto. Boris Tadić je dobio 96.212, ili 71 odsto glasova. Nikolić 37.579, ili 28 odsto. Ubedljivu prednost Tadiću su doneli glasači Novog Pazara, Sjenice i Tutina, gde je dobio ukupno 69.824 glasova. U Tutinu – 96 odsto, Novom Pazaru – 82 odsto, a Sjenici – 78 odsto glasova. Kandidat radikala Tomislav Nikolić je u ove tri opštine dobio manje od 13.000 glasova. U Prijepolju je takođe pobedio Tadić koji je dobio 12.000, a Nikolić 10.000 glasova. U Priboju i Novoj Varoši pobedio je Nikolić.

Uoči parlamentarnih i lokalnih izbora, 11. maja 2008, pod pokroviteljstvom OEBS partije u Novom Pazaru potpisale su kodeks o ponašanju u predizbornoj kampanji. “Građani imaju pravo da sami odaberu svoje lidere za koje smatraju da najbolje podržavaju njihove vrednosti i da sve to bude odrađeno kroz otoreni demokratski process”, rekao je ambasador OEBS u Beogradu Hans Ola Urstad.⁴⁵⁵ Umesto Ugljanina i Ljajića kodeks su potpisali generalni sekretari SDA i SDP Nermin Bejtović i Mirsad Jusufović, a kampanja je, u poređenju sa ranijim kada su fizički i vatreni okršaji bili pravilo, bila daleko korektnija i bez većih incidenata.

Od nešto manje od 75.000 hiljada birača na lokalnim izborima u Novom Pazaru glasalo je 66 odsto ili 49.332. Zajednička lista DS i SDP “Za evropski Novi Pazar – Boris Tadić, Rasim Ljajić” osvojila je 23 mandata, 21.443, to jest 44,7 odsto glasova. Bošnjačka lista za evropski Sandžak dr Sulejman Ugljanin 16.769, 35 odsto ili 18 odbornika. U lokalni parlament je ušla još *Jedinstvena srpska lista* sa 6165 glasova, 12,9 odsto i šest mandata. Ostali su ispod cenzusa, a iznenađuje loš rezultat *LDP*, čiji je lider Čedomir Jovanović u Sandžaku postigao dobar rezultat na predsedničkim izborima i *Stranke za Sandžak* Fevzije Murića. U Tutinu je Ugljaninova

455 *Sandžak Danas*, 8.april 2008.

Bošnjačka lista zadržala apsolutnu većinu i osvojila 21 odbornika od ukupno 37. "Za evropski Tutin Boris Tadić, Rasim Ljajić" osvojio je 12 mandata, G17 plus tri, a Stranka za Sandžak jednog odbornika. U Priboju je najviše glasova osvojila koalicija SRS-DSS, zatim koalicija oko DS i Ljajićeva SDP. U Novoj Varoši je DS osvojila sedam, radikali šest, koalicija SPS-PUPS-Novovarošani i Grupa građana "Novi ljudi za Novu Varoš" po četiri, DSS tri, SPO dva, SDP jedno odborničko mesto. U Prijepolju je najviše glasova i 25 mandata dobila koalicija "Složno SRS, DSS, NS", Demokratska partija Sandžaka Bahrije Beganovića-Lutke – šest, koalicija oko SPS četiri, SDP i SDA po pet odbornika. SDP je doživela debakl zbog podela u stranci i odlaska lokalnog biznismena Bahrije Beganovića. U Prijepolju vlast nije formirana, pa su izbor ponovljeni u novembru, kada je najviše glasova osvojila Ljajićeva SDP, a za njima i Nikolićeva SNS. Ubedljiva pobeda je SDP donela 18 odborničkih mesta, SNS-10, koalicija DS-SPS-G17 plus-SPO – devet, Demokratska partija Sandžaka osam, a po četiri mesta osvojili su koalicija Složno DSS-NS i Bošnjačka lista, SRS i LDP.

U Sjenici su, zbog grešaka u radu Opštinske izborne komisije, majski lokalni izbori poništeni i ponovo održani 10. juna. Od nešto više od 26 hiljada birača glasalo 12.842. Bošnjačka lista osvojila je 4518 glasova ili 14 odbornika, Za evropsku Sjenicu SDP, DS, LDP 3618, ili 12 odbornika, *Evropski pokret Sandžaka* – Džemail Suljević 1087 i tri odbornika. Po tri mandata osvojili DSS i Jedinствена srpska lista, Liga za Sjenicu i GG "Dosta je" po dva odbornika.

Što se izbora za republički parlament tiče, u Novom Pazaru je najviše glasova dobila koalicija "Za evropsku Srbiju Boris Tadić – Rasim Ljajić" 47 odsto glasova, ili 23.107, Ugljaninova Bošnjačka lista 29 odsto ili 14.285, SRS nešto manje od 10 odsto, LDP sedam odsto, DSS-NS tri odsto, SPS-PUPS nešto više od jedan odsto. U Priboju je lista oko DS osvojila 120 glasova više od SRS, 5189 Pribojaca bilo je za demokrate, a za radikale 5069. Koalicija DSS-NS osvojila je 2446, LDP 1470, SPS – PUPS 919, Bošnjačka lista samo 392 glasa. Tadićeva koalicija je i u Prijepolju bila najuspešnija sa osvojenih 8087 ili 36,83 odsto glasova, SRS 7232, ili 32,94 odsto, LDP 2219, ili 10,11 odsto, DSS 1793, ili 8,17, Bošnjačka lista 1239, ili 5,6 odsto, SPS – PUPS – JS 953, ili 4,3 odsto. U Tutinu su birači ostali verni Ugljaninu i

njegova Bošnjačka lista osvojila je 46,83 odsto, koalicija DS-SDP 42,38 odsto, LDP 6,5, SRS 1,9, a DSS-NS 0,61 odsto glasova. U Novoj Varoši je 33,2 odsto birača glasalo "Za evropsku Srbiju", za radikale je bilo 29 odsto, koaliciju DSS-NS 19, SPS – PUPS – JS 10 odsto.

(Ne)očekivane koalicije na lokalnom i višem nivou

Nakon lokalnih izbora, usledili su iscrpljujući pregovori koji su u Sandžaku doneli na prvi pogled neobične kombinacije. U Novom Pazaru je tako Ljajićeva SDP formirala vlast sa *Jedinstvenom srpskom listom*, koju predvodi SRS. SDA je, s druge strane, deo koalicije u Priboju koju predvode takođe radikali. Izbori su pokazali da vodeće bošnjačke partije lakše saraduju sa "smrtnim neprijateljima" radikalima nego sa svojim sunarodnicima drugačijih političkih stavova.

U Novom Pazaru je za gradonačelnika izabran Mirsad Đerlek (SDP), a Milan Veselinović (SRS) za predsednika Skupštine grada. Od 47 odbornika vladajuću većinu čini 29, Bošnjačka lista sa 18 odbornika otšla je u opoziciju, a Ugljanin u Beograd kao ministar bez portfelja. U Novoj Varoši vlast formirali DS, G7 Plus, SPS, NS-SPO i SDP. Slaviša Purić (DS) izabran za predsednika, Nikola Todorović (G17plus) za zamenika predsednika opštine, a za predsednika SO Branislav Dilparić (SPS). U Priboju većinu, 25 od ukupno 41 odbornika, su "namakli" DSS, SRS, SPS-PUPS i SDA. Za predsednika opštine izabran je radikal Lazar Rvović, njegov zamenik Dragomir Minić (DSS), a predsednik SO Vitomir Pjevac (SPS).

Formiranje vlasti najteže je išlo u Prijepolju i Sjenici. U ovim opštinama majski izbori nisu uspeli. Zbog neregularnosti u radu Opštinske izborne komisije, u Sjenici su izbori ponovljeni u junu. Krajem jula u Sjenici je formirana vlast glasovima 21 odbornika Bošnjačke liste, Lige za Sjenicu, G17 plus, Gupe građana „Dosta je“ i Jedinstvene srpske liste. Esad Zornić izabran je za predsednika SO. Njegov zamenik iz NS Momir Kovačević, a predsednik opštine Nusret Nuhović (Bošnjačka lista). Sredinom decembra u ovom gradu je formirana nova većina, a Ugljaninova lista postala

opozicija. Većinu, 23 od ukupno 39 odbornika čine Za evropsku Sjenicu Tadić-Ljajić, Evropski pokret Sandžaka i Jedinствена srpska lista (SRS-NS-SPS), DSS i GG "Dosta je". Preuzimanju vlasti prethodila je tuča ispred sale SO. Obe strane su se obratile Ministarstvu za državnu upravu koje je presudilo da je sednica SO na kojoj su smenjeni funkcioneri bivše i izabrana nova koalicija legalna.

Pošto prijepoljske partije nisu nakon majskih izbora mogle da se dogovore o formiranju većine, izbori su ponovljeni 9. novembra 2008, a u opštini je vladalo privremeno veće. Prijepolje je inače, prvi grad u kome je, po potpisivanju sporazuma o pomirenju demokrata i socijalista, "žuto-crvena" koalicija zajedno nastupila. Dan pre isteka zakonskog roka, 15. februara konstituisana je vlast u Prijepolju, a prvi put na čelu jedne opštine u Srbiji je predstavnik Srpske napredne stranke Tomislava Nikolića. Predsednik opštine je Dragoljub Zindović iz SNS, a njegov zamenik je Dobro Lazarević iz Demokratske stranke. Članovi Opštinskog veća postali su: Merisid Mekić, Osman Ćatić i Mirsad Balija iz Sandžачke demokratske partije, Todor Bogdanović iz SNS i Sretko Radulović iz Socijalističke partije Srbije. Za predsednika SO je ranije izabran Ćamil Hazagić iz SDP. Izborom lokalnih funkcionera potvrđen je koalicioni dogovor SDP, SNS i koalicije oko DS koja ima 34 od ukupno 61 odbornika u SO Prijepolje.

Sulejman Ugljanin je nerado prepustio vlast u Novom Pazaru. "Nema nikakve političke logike da stranke Mlađana Dinkića, Borisa Tadića i Rasima Ljajića uđu u savez na lokalnu sa SRS i DSS da bi istisnuli nas koji smo presudno pomogli da se formira parlamentarna većina u Srbiji", izjavio je Ugljanin⁴⁵⁶, koji je od predsednika G17 plus Mlađana Dinkića očekivao da mu pomogne da se vrati na vlast. Poziva se na sporazum G17 plus i SDA. Inače, druga sednica SO Novi Pazar održana je 11. jula, na dan masakra u Srebrenici. Dževa Memić, šefica odborničkog kluba Bošnjačke liste optužila je Milana Veselinovića da je to namerno učinio i saopštila da njihovi odbornici neće učestvovati u radu SO "dok Haški sud ne izrekne pravosnažnu presudu Vojislavu Šešelju zbog genocida nad Bošnjacima u Srebrenici". Nekoliko meseci kasnije, vratili su se u odborničke klupe.

456 *Večernje novosti*, 7. jul 2008.

I na republičkom nivou su bošnjačke partije izvodile neočekivane političke saltove. Ugljanin koji je sa NS i DSS potpisao koalicioni sporazum još 2005. godine i podržavao obe vlade Vojislava Koštunice, u prvom krugu predsedničkih izbora podržao je koalicionog partera Velimira Ilića. To ga nije sprečilo da se, nakon majskih parlamentarnih izbora 2008. godine, Borisu Tadiću nametne kao poželjan partner, mada je Ljajićeva SDP bila deo koalicije „Za evropsku Srbiju“. Da bi ojačao tanku podršku vladi Mirka Cvetkovića, Tadić je postigao dogovor i sa Ugljaninom čija su dva poslanika ostali deo vladajuće koalicije. Ugljanin je dobio mesto ministra bez portfelja, koji se bavi ravnomernim regionalnim razvojem.

Ugljanin je i sa liderom G17 plus Mlađanom Dinkićem 10. juna potpisao Sporazum o partnerstvu čiji je osnovni cilj, kako su rekli na zajedničkoj konferenciji za novinare u Beogradu, „zajednički rad na ubrzanju procesa evropskih integracija“. SDP je izrazila strahovanje da će sporazum produbiti podele među Bošnjacima i njihove dve najače partije. Prema Dinkićevim rečima, motiv da G17 plus potpiše sporazum jeste smanjenje tenzija u Sandžaku, ali i zajedničko učesće G17 plus i SDA na budućim parlamentarnim izborima. Dinkić i Ugljanin su ocenili da je reč o dugoročnoj strateškoj saradnji dve stranke. Dinkić je rekao da će stimulisati razgovore Ugljanina i Ljajića, jer kako je naveo, „ne treba ići na podele Bošnjaka“.

Mada je ulazak Ljajića i Ugljanina u vladu Srbije pokrenuo spekulacije o njihovom mogućem pomirenju, to se nije desilo. Verbalno ni Ugljanin ni Ljajić ne žele nastavak međusobnih trvenja. Komentarišući moguće pomirenje vodećih sandžackih političara i skoro okončanje njihovih sukoba, Ugljanin je rekao da je sukob pogrešna reč: „Nikada nisam bio u sukobu sa Ljajićem. Mi samo nismo politički sarađivali. Ali, funkcije na kojima smo danas ne dozvoljavaju naše dalje neslaganje i nesaradnju. Ne možemo da budemo suprotstavljeni. Radićemo kao tim i to je nužno“.⁴⁵⁷

Rasim Ljajić, lider Sandžacke demokratske partije smatra da do pomirenja sa Strankom demokratske akcije mora doći, ali postepeno. „Pomirenje mora da se dogodi, jer bez toga nema neophodne političke komunikacije i stabilnosti, ali se do njega mora ići korak po korak. Reč je o procesu koji prvo mora da se dogodi u srcima i glavama ljudi“, rekao je

457 *Večernje novosti*, 12. jul 2008.

lider SDP. Prema Ljajiću, podela vlasti sa Ugljaninom u Novom Pazaru bila bi prevelik rizik koji ne bi bilo moguće objasniti biračima. "Nisam smeo da rizikujem jer mi to niko ne bi oprostio", naveo je Ljajić, dodajući da bi takav gest izneverio veliki broj onih koji su na izborima glasali "više protiv Ugljanina nego za mene".⁴⁵⁸

Kada je aktuelna vlast u Novom Pazaru sa priče o navodnim zloupotrebama tokom dugogodišnje vlasti, (nadležna komisija pominje sumu od čak sedam miliona eura), prešla na konkretne akcije, raskidanjem po grad štetne ugovore, pre svega o zakupu prostorija, došlo je do novog zahlađenja između SDA i SDP, pa i incidenata. Nakon jednog od njih, koji se odigrao početkom 2009. godine kada je Ugljanin sa grupom pristalica upao u kancelarije Bošnjačke liste u Domu kulture koje je grad pokušao da preuzme, u njihov sukob se uključio i Boris Tadić. Rezultat je sporazum koji su Ugljanin i Ljajić odvojeno potpisali i kojim su se obavezali da će zajedno raditi na razvoju Novog Pazara.

Islamska zajednica, nastavak sukoba

U aktuelnoj situaciji kada su vodeće bošnjačke partije postale deo političkog establišmenta u Beogradu, glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić nametnuo se kao najozbiljniji kritičar odnosa Beograda prema muslimanima i Bošnjacima Sandžaka. Tokom 2008. godine dve islamske zajednice se nisu približile, iako je bilo više pokušaja da reše međusobne sporove i formiraju jedinstvenu versku organizaciju. Turska ambasada pokušala je da posreduje, ali Muamer Zukorlić i Adem Zilkić su ostali na svojim pozicijama.

Pomak je primetan jedino u tome što je, u poređenju sa 2007. godinom, kada su održani odvojeni sabori dve zajednice, prošle bilo manje incidenata. I prošle godine je bilo sukoba oko kontrole i korišćenja verskih objekata i džamija u Sjenici, Prijepolju, Tutinu, kao i protesta zbog toga što su umesto 23 veroučitelja iz Zukorličeve IZ nastavu deci u Sjenici i Tu-

458 *Tanjug*, 21. jul 2008.

tinu počeli da drže predstavnici Zilkićeve IZ, mada pojedini od njih nisu ni imali potrebne diplome, tvrde Zukorlićeve pristalice.

Sabor Islamske zajednice Srbije održan je 30. januara 2007, u Beogradu. Na Saboru je osnovan Rijaset Islamske zajednice Srbije, a za prvog reisa je izabran Hamdija Jusufspahić, bivši beogradski muftija. Oktobra 2007, Jusufspahić odlazi u penziju, a za novog reisa izabran je Adem Zilkić, imam iz Tutina i nekadašnji odbornik SDA u tutinskoj Skupštini opštine. Zilkić je oktobra 2008, reizabran za reis ul ulemu. Objediniteljski sabor Islamske zajednice u Srbiji održan je 27. marta 2007, u Novom Pazaru. Usvojen je Ustav IZ u Srbiji, koja ima četiri muftijstva: sandžačko, preševsko, novosadsko i beogradsko, Muamer Zukorlić, tadašnji sandžački muftija izabran je za glavnog muftiju, a za vrhovnog verskog poglavara ova zajednica priznaje reis ul ulemu Mustafu Cerića iz Sarajeva. Tokom 2008. godine i u Islamskoj zajednici u Srbiji održani su izbori za Sabor, a 12. jula Muamer Zukorlić ponovo izabran za glavnog muftiju. Zukorlićeva IZ nastavila je da optužuje državu, SDA, službe bezbednosti i neimenovane lokalne tajkune da stoje iza „paraverske“ Zilkićeve IZ. „Zilkićevci“, pak, tvrde da je Zukorlić izgubio podršku muslimana.

Zukorlićeva IZ često se sukobljavala sa bivšim Ministarstvom vera koje je predvodio Radomir Naumov (DSS). Zukorlić je, u govoru povodom Kurban bajrama, optužio državu i navedeno Ministarstvo da krše prava muslimana i da stoje iza formiranja „paravjerske“ IZ Adema Zilkića. „U Srbiji danas ima obespravljenih muslimana, ali ne čini im država nepravdu. Dužni smo da jasno kažemo da Mešihat u Novom Pazaru radi zadovoljenja nećijih političkih ambicija zloupotrebljava zakonom garantovanu autonomiju verskih zajednica“, odgovorilo je Ministarstvo vera. „Svaki dobronameran i pravno ljubiv slžbenik Islamske zajednice može da posvedoči da je u poslednje četii godine vlada Srbije, preko nadležnog ministarstva, uspostavila poštenu, iskrenu i delotvornu saradnju sa Islamskom zajednicom, bolju nego što je ikad bila u poslednjih 60 godina“. Mešihat je odgovorio da Ministarstvo ovim pismom potvrđuje sve njihove optužbe. Optužbe da „najviši organ IZ krši verska prava muslimana više je nego cinično i podse-

ća na Miloševićevo vreme kad je branio Albance od Albanaca, Mađare od Mađara, Bošnjake od Bošnjaka“.⁴⁵⁹

Na godišnjicu Objediniteljskog sabora, 27. marta prošle godine, Islamska zajednica u Srbiji usvojila je Deklaraciju kojom se osuđuje ugrožavanje verskih sloboda muslimana u Srbiji. “Od predsednika Republike i predsednika Vlade tražimo da se zaustavi permanentno ugrožavanje prava muslimana i Islamske zajednice i preduzmu potrebne aktivnosti radi utvrđivanja odgovornosti aktera neustavnih i protivzakonitih aktivnosti prema Islamskoj zajednici”, piše u Deklaraciji. Na konferenciji za novinare u Beogradu tadašnji ministar vera Radomir Naumov (DSS) odbacio je ove optužbe. “Ministarstvo ne vidi kako je ugrozilo njihova prva. Možda time što apelujemo da prevlada razum i da nađu rešenje što pre”, istakao je ministar Naumov.⁴⁶⁰

Prethodno su, sredinom marta, optužbe o tome ko deli muslimane u Sandžaku razmenili Rijaset Islamske zajednice Bosne i Hercegovine i Ministarstvo vera Srbije. Rijaset IZ BiH, kome je predsedavao reis Mustafa Cerić, pozvao je i relevantne međunarodne organizacije da reaguju na “flagrantno kršenje ljudskih prava muslimana u Srbiji”. Rijaset je, kako je saopšteno, osudio “brutalne napade srbijanske policije na imame i vernike u Tutinu”, u nedelju 9. marta, prilikom pripremanja bine za najavljenу svečanost postavljanja kamena temeljca za izgradnju medrese. Rijaset je od vlasti u Beogradu zatražio i da, kako se navodi, poštuje svoj zakon o slobodi vere i pravu muslimana da svoja verska pitanja uređuju prema tradiciji svoje vere i prakse. U Tutinu je, inače, u nedelju 9. marta došlo do sukoba pripadnika dveju opcija unutar Islamske zajednice koje se međusobno ne priznaju. Do sukoba, čije širenje je sprečila policija, došlo je zbog svojatanja zemljišta u centru Tutina na kome je za ponedeljak 11. marta Zukorlićeva opcija najavila svečano polaganje kamena temeljca za medresu, čemu se usprotivila Islamska zajednica Srbije, čiji je poglavar reis-ul-ulema Adem Zilkić, tvrdeći da je zemljište njihovo i da je na njemu već postavljen temeljac za izgradnju medrese, a u gradnju do sada uloženo 30.000 evra.

459 *Sandžak Danas*, 4. januar 2008.

460 *Beta*, 1. april 2008.

Ministarstvo vera Srbije odgovorilo je da je muslimane u Srbiji podelio i dalje ih deli Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Herecegovini. "Ministarstvo vera podseća javnost da je muslimane u Srbiji podelio i danas deli upravo onaj ko sada poziva vlasti u Beogradu da to ne čine", kaže se u saopštenju. ⁴⁶¹ Adem Zilkić je takođe optužio vrhovnog poglavara Islamske zajednice BiH Mustafu Cerića da je odgovoran za podele muslimana u Srbiji. "Cerić je kolovođa šejtanskih igara koji, gubeći uticaj na muslimane u Srbiji, gubi šanse da postane evropski muftija", rekao je Zilkić. Prema Zilkiću, bosanski reis preko Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, kojom rukovodi glavni muftija Muamer Zukorlić, pokušava da dobije presudni glas muslimana Srbije za imenovanje na funkciju evropskog muftije. "Arapske zemlje forsiraju Cerića, dok se Islamska zajednica Srbije oslanja na turski koncept islama zbog istorijskih, kulturnih i rodbinskih veza, ali i da bismo izbegli svaki uticaj vehabizma", rekao je Zilkić.⁴⁶²

U prošloj godini je bilo i verbalnih poziva na pomirenje. Reis Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić pozvao je glavnog muftiju IZ u Srbiji Muamera Zukorlića na dogovor o prevazilaženju sukoba. Zilkić je na konferenciji za novinare pozvao Zukorlića da "zarad Boga i ljudi" sednu za isti sto i prevaziđu sukob unutar Islamske zajednice. "U Islamskoj zajednici ima mesta za sve vernike. Ukoliko se dogovorimo kao ljudi i braća, udovoljićemo Bogu, a naši vernici će to sa zadovoljstvom prihvatiti", rekao je Zilkić, koji je, međutim, ocenio da je IZ, na čijem je čelu on, nosilac kontinuiteta i legitimnog predstavljanja muslimana u Srbiji.⁴⁶³

Promena vlasti nije donela bitne novine u odnosu države prema IZ. IZ u Srbiji je nastavila da se obraća najvišim državnim institucijama u nameri da im bude priznato da su oni jedina verska organizacija muslimana na ovim prostorima. Više puta su se tim povodom obraćali predsedniku Tadiću koji se tokom predizborne kampanje založio za jedinstvenu IZ. Nakon incidenta u Prijepolju kada je policija sprečila funkcionere Zukorlićeve IZ da uđu u prostorije Medžlisa (lokalnog odbora), Mešihat je zatražio od predsednika Srbije Borisa Tadića da se toj zajednici obezbede sva zako-

461 *B92*, 13. mart 2008.

462 *Građanski list*, 31. avgust 2008.

463 *Beta*, 5. maj 2008.

nom zagarantovana prava." Podižemo svoj glas sa sve manje nade da ćemo biti shvaćeni iako želimo verovati da još nisu iscrpljene sve mogućnosti da muslimani u Srbiji budu faktor stabilnosti", navedeno je u pismu Tadiću, kojim se iskazuje i "nemerljivo nezadovoljstvo pripadnika Islamske zajednice zbog diskriminatornog odnosa".⁴⁶⁴

Zbog navodnog mešanja u rad Islamske zajednice aktuelne srpske vlasti je kritikovao i reis Islamske zajednice u BiH Mustafa Cerić. Cerić je, u čestitki povodom ponovnog izbora Muamera Zukorlića za glavnog muftiju u Srbiji, ocenio da su srbijanske vlasti pokušale da vrednosti te zajednice stave u službu politike. "Njihov pokušaj da obezvrede islamsku tradiciju Bošnjaka i njihovo sramno nastojanje da naše vrednosti stave u službu politike, koja je nebrojeno puta u zadnjih sto godina kršila osnovna ljudska prava Bošnjaka, kod nas izaziva osećaj stida. Ipak, ponosni smo jer vas nisu uspeli pokolebati na putu slobode i časti", naveo je Cerić⁴⁶⁵. Poglavar Islamske zajednice u BiH, koga za verskog poglavara priznaju i vernici IZ u Srbiji, izrazio je uverenje da će Islamska zajednica u Srbiji sa sedištem u Novom Pazaru biti faktor mira i stabilnosti ne samo u Sandžaku i Srbiji, već i na celom Balkanu.

Zbog problema sa imenovanjem veroučitelja, ali i celokupnog položaja IZ, Muamer Zukorlić se početkom septembra prošle godine ponovo obratio predsedniku Tadiću. Ocenjujući da su pojedini veroučitelji u Tutinu i Sjenici imenovani nezakonito, Zukorlić je od Tadića zatražio da preduzme potrebne mere. On je u pismu Tadiću naveo da je dva puta od Ministarstva za prosvetu koje, "prećutno podržava ovu pojavu", tražio da zaštiti zakonito sprovođenje islamske veronauke u ovim školama. Direktori škola u ovim gradovima za veroučitelje su imenovali predavače koje je predložila suprotstavljena Islamska zajednica Srbije na čijem je čelu Adem Zilkić. "Od Vas očekujemo da preduzmete potrebne mere u cilju zaštite Ustavom i Zakonom garantovanih prava muslimana u Srbiji, a oni će, kao i do sada, biti faktor mira i stabilnosti ove zemlje", napisao je tada Zukorlić. Tadić je u odgovoru naveo da se zalaže za dosledno poštovanje Ustava i zakona, koji jasno i precizno regulišu pitanja rada i delovanja verskih zajednica. "Prema

464 *Tanjug*, 22. jun 2008.

465 *Danas*, 7. jul 2008.

zakonu crkve i verske zajednice su ravnopravne i odvojene od države, slobodne i samostalne da uređuju svoju unutrašnju organizaciju. Ustavom su zajemčena individualna i kolektivna prava nacionalnih manjina, pa samim tim i muslimana, a oni sami treba da odlučuju o pojedinim pitanjima vezanim za svoju kulturu i obrazovanje, u skladu sa zakonom”, navodi se u Tadićevom pismu. Portparol IZ u Srbiji Sead Šaćirović je, na konferenciji za novinare u Novom Pazaru, rekao da se u Tadićevom pismu naziru “dvojni standardi i šupljine”, i da se ostavlja prostor za manipulaciju.

“Ostavlja se prostor za manipulisanje onim snagama koje imaju za cilj da unište i sruše Islamsku zajednicu u Srbiji. Tadić se poziva na zakone, a mi smo očekivali da će on, shodno svojim ovlašćenjima, narediti ministarstvima da poštuju i primenjuju zakone”, rekao je Šaćirović. On je izrazio nadu da će predsednik Tadić pomoći u rešavanju problema nastalih u održavanju časova veronauke i podsetio “Tadić je tokom predizborne kampanje u Novom Pazaru i okolnim gradovima dao javna obećanja da će se zalagati za sprovođenje zakona o crkvama i verskim zajednicama, u kojem se navodi da Islamska zajednica može biti samo jedna i jedinstvena u ovoj državi”.⁴⁶⁶

Nezadovoljan odgovorima bivše i sadašnje vlasti, Mešihat IZ u Srbiji zapretio je obraćanjem međunarodnim institucijama, Komisiji za ljudska i manjinska prava Saveta Evrope i Međunarodnom sudu za ljudska prava u Strazburu. Mešihat je formirao radnu grupu čiji je zadatak da sačini program internacionalizacije problema kršenja verskih prava muslimana u Srbiji, što je muftija Zukorlić objasnio time da se državni organi već godinu dana oglašuju o njihove pozive da u skladu sa Ustavom i aktuelnim zakonima rešavaju probleme i priznaju pravo verske organizacije koju on predvodi. “Ministarstvo vjera je uredilo da se ta paravjerska organizacija tretira kao tradicionalna, što je mimo zakona, a konkretno mimo Pravilnika o upisu u Registar. Istovremeno, državni organi su odbacili zahtjev Crnogorske pravoslavne crkve da bude registrirana. To samo potvrđuje naš glas da su u pitanju diskriminacija i dvojni standardi i da od ustavnog principa o ravnopravnosti vjerskih zajednica nema ništa. Po tom pitanju

učinjeno je prvo pravno i duhovno nasilje nad Islamskom zajednicom", smatra Zukorlić.⁴⁶⁷

Komentarišu i izjavu glavnog muftije Islamske zajednice u Srbiji Muamera Zukorlića da "aktuelna vlast u Beogradu ne poštuje prava islamskih vernika", reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić je ocenio da je to je samo "očajnički potez jednog gubitnika koji nema ama baš ni jedan argument za ono što govori". „Kako to država Srbija ne poštuje prava islamskih vernika kad mu ta ista država svakog meseca daje 650.000 dinara za Medresu, kad mu ta ista država plaća profesore na Islamskom univerzitetu, kad mu je ta država oprostila sve dugove za Fond PIO za njegove službenike, kad toleriše nelegalan rad njegovog univerziteta – pita reis Zilkić dodajući da se "ni u kom slučaju u Srbiji ne oseća građaninom drugog reda" i da Zukorlić "nema nikakvih argumenata pred međunarodnom zajednicom za "internacionalizaciju" verskih prava muslimana u Srbiji".⁴⁶⁸

Po ustaljenoj praksi, oba muslimanska praznika, ramazanski i kurban Bajram prošle godine su odvojeno obeležavale IZ koje predvode Zilkić i Zukorlić. IZ u Srbiji ponovo je pozvala muslimane da ne plaćaju pretplatu RTS zato što je državna TV "antimuslimanska". Razlog za nezadovoljstvo ponovni prenos centralne svečanosti Ramazanskog bajrama iz beogradske Bajrakli džamije, koju vodi Zilkićeva IZ i izveštavanje o ovom prazniku. U više informativnih emisija ramazanski Bajram nazivan je Kurban bajramom. RTS se izvinio, ali i osudio Zukorlićev poziv na bojkot pretplate.⁴⁶⁹

U organizaciji IZ u Srbiji, iz Novog Pazara na hadž u Meku krenuo je 171 hodočasnik. Na svečanom ispraćaju u centru grada, muftija Zukorlić oštro je napao i DS, "koju su bez ikakve računice podržavali muslimani Bošnjaci u Sandžaku". "Ubuduće nijedna politička opcija neće moći da dobije blanko podršku muslimana u Sandžaku. Nikoga nećemo podržavati samo zato što pripada nekoj partiji, ali ćemo pratiti kako radi i narod će se sa njima obračunavati. Ukoliko ne žele ponovo da upiremo prstom, moraju biti sasvim poštenji", poručio je Zukorlić.⁴⁷⁰

467 *Danas*, 18-19. oktobar 2008.

468 *Glas javnosti*, 25. novembar 2008.

469 *Sandžak Danas*, 3. oktobar 2008.

470 *Sandžak Danas*, 21. novembar 2008.

Vehabije

Posljednjih godina među sandžačkim muslimanima pojavila se grupa vernika koja rigidnije tumači i praktikuje islam i koje javnost naziva vehabijama. Procene o broju vehabija ne postoje, jer to nije jasno organizovana i strukturisana grupa. Lokalno stanovništvo u početku je na vehabije, koje se ističu specifičnim izgledom i oblačenjem, dužim bradama, kraćim pantalonama, a žene su im "pokrivene", gledalo u čudu i sa strahom, ali su se navikli. Vehabije su u pojedinim džamijama pokušavale da nametnu svoj način klanjanja, ali, kako im uglavnom nije uspevalo, povlačili su se. Do prvih ozbiljnijih incidenata je došlo tokom 2006. godine kada nisu dozvolili održavanje koncerta grupe "Balkanika" u Novom Pazaru i kada je, nakon sukoba sa imamom i vernicima u Arab džamiji u centru grada, došlo do pucnjave.

Tokom 2007. godine uhapšene su dve grupe vehabija, čiji su pripadnici optuženi za terorizam. Suđenje prvoj grupi uhapšenoj nakon što je policija 16. marta 2007. godine u selu Žabren, SO Sjenica, na planini Ninaja pronašla kamp vehabija, u kome se nalazio propagandni materijal, naoružanje, hrana, počelo je januara 2008. godine. U toj grupi se nalaze: Senad Ramović, zvani Began, Jasmin Smailović, zvani Bilal, Adnan Hota, Nedžad Memić, Fuad Hodžić, zvani Fića, Mirsad Prentić zvani Beko, Erhan Smailović zvani Ekica, Senad Vejselović zvani Senko, Vahid Vejselović zvani Abdul Vahid, Mehmed Koljšija zvani Dino, Husein Čuljak, Aldin Pulić zvani Puljko, Bekto Memić, Safet Bećirović zvani Safko-Masko i Damir Berba zvani Abdurahman i Mesar.

Optužnica za terorizam i nedozvoljeno držanje oružja podignuta je protiv: Senada Ramovića, Jasmina Smailovića, Adnana Hota, Nedžada Memića, Fuada Hodžića, Mirsada Prentića, Erhana Smailovića, Senada Vejselovića, Vahida Vejselovića, Mehmedina Koljšija, Huseina Čuklja, Aldina Pulića, Bekta Memića, Safeta Bećirovića i Damira Berbe. Ramović se tereti i za ubistvo u pokušaju. Specijalno tužilaštvo tvrdi da su optuženi planirali ubistvo Zukorlića, 3. marta 2007. godine, od čega su odustali jer je naišla policija. Osim toga, planirali su napade na zgradu policije u Novom Paza-

ru, dve novopazarske džamije, a ciljeve su imali i u Beogradu – američku ambasadu, zgradu “Beograđanka” i hotel “Park”.

Suđenje je počelo sredinom januara 2008. godine. Vehabije su odbacili sve navode optužnice, tvrdeći da nisu teroristi, i da im “smeštaju” muftija Zukorlić i državna bezbednost. Suđenje ovoj grupi vehabija je u završnoj fazi i presuda se može očekivati u proleće 2009. Na početku suđenja, prvooptuženi Senad Ramović je rekao da je “optužnica zasnovana na mržnji prema muslimanima i islamu. Predstavljeni smo kao teroristi, kao da mi imamo još neku državu pored ove u kojoj živimo. Kao da smo vanzemaljci zato što nosimo brade i kratke pantalone. Ne priznajem ništa, mi smo se branili”. Senad Ramović je na prvom pojavljivanju pred Specijalnim sudom za sve optužio muftiju Muamera Zukorlića, nazivajući ga “agentom CIA”. Tvrdeći da je “optužnica takva kao da ju je napisao Zukorlić ili sam Buš”, Ramović je kazao da je “muftija kriv za sve ono što se u poslednje vreme događa u Novom Pazaru”, dodajući da se pripremao za odbranu od njega i njegovih sledbenika u slučaju napada.⁴⁷¹

Suđenje drugoj grupi vehabija pred Specijalnim sudom u Beogradu počelo je 17. decembra 2008. Ovu grupu čine Adis Murić, Nedžad Bulić, Bajram Aslani (28) i Enes Mujanović, kojima se pripisuje da su od maja do septembra 2007. godine stvorili zločinačko udruženje, u cilju sticanja verske i političke moći na teritoriji Srbije, Makedonije i BiH. Tužilaštvo navodi da je grupa planirala podmetanje eksploziva i nasilje nad građanima Srbije, kako bi izazvala osećanje straha. Pred sud su izvedeni Murić i Mujanović, jer su Bulić i Aslani u bekstvu. Grupa je, prema navodima optužnice, prikupljala literaturu, filmove i fotografije u kojima se veličaju terorističke akcije širom sveta i poziva na nasilje. Osim obuke za rukovanje oružjem i eksplozivom, u računar su uneli program obuke za upravljanje avionima. Po ugledu na već izvedene slučajeve terorizma, grupa se obučavala za buduće terorističke akcije, a navodno je planirala podmetanje eksploziva na Gradskom stadionu u Novom Pazaru.

Štab udruženja, kako piše u optužnici, bio je u zakupljenom prostoru u delu privatne kuće u Ulici Moše Pijade b.b. u Novom Pazaru i u jednoj kući u Kosovskoj Mitrovici. Murić i Mujanović su takođe odbacili navode

471 *Večernje novosti*, 15. januar 2008.

optužnice. „Ovo je pisao teroristički srpsko-kosovski četnik koji ispoljava mržnju prema muslimanima. Tužilac mi liči na američkog slugu, a ne na Srbina”, izjavio je Murić na početku suđenja. Drugooptuženi Mujanović je izjavio da navodi optužnice nisu tačni. „Dobio sam od Adisa poruku da odem do stadiona i vidim koliko ima policije. Otišao sam i snimio policiju mobilnim telefonom”, ispričao je Mujanović, tvrdeći da Murić nije mislio ništa ozbiljno da uradi, jer on voli da „se zeza i izmišlja”. Mujanović je porekao svoj iskaz iz istrage, kada je tvrdio da je Murić hteo da postavi bombu na stadionu, rekavši da je bio zbunjen.⁴⁷²

U suštini, ovaj krivični predmet kojim su optuženi predstavljeni kao državni neprijatelji, ne može se posmatrati izvan konteksta u kojem se region Sandžaka nalazi. Beograd pokušava da preko ovog slučaja potvrdi tezu da je „islamski fundamentalizam“ odgovoran za raspad Jugoslavije i da je konstatna pretnja stabilnosti Srbije.

Pripadnici *ehli sunet*-a koji su se pojavili u Sandžaku u početku su bili miljenici islamske zajednice, da bi u nekom kasnijem periodu došlo do izvesnih nesporazuma ili neslaganja. Ta neslaganja koja imaju isključivo religijski karakter, kulminirala su u novembru 2006. godine kada je došlo do pucnjave u džamiji posle molitve, a nakon toga i ranjavanja trojice pripadnika *ehli sunet*-a ispred same džamije u Novom Pazaru. Nadležni državni organi su verovatno neozbiljno shvatili ceo ovaj događaj pa su počinoci ovog krivičnog dela koje bi trebalo tretirati kao ubistvo u pokušaju i to trostruko, kaznili izuzetno blago.

Za razliku od toga, petnaestorici svedoka tog događaja, bez obzira na veroispovest, koji su se prijavili da svedoče na zahtev radnika Policijske uprave – radi se, inače, o pripadnicima *ehli sunet*-a – izrečene su im zatvorske kazne od 15 do 25 dana, zbog navodnog kršenja javnog reda i mira. Nesumnjivo je da ovde leže koreni svih daljih zbivanja koja dovode do procesuiranja krivičnog predmeta vehabija. Država je mogla sve to da spreči, ali iz nekih razloga nije htela ili je pak, na sve to nespretno reagovala. No, njena najveća greška se manifestuje upravo sada, u predmetu vehabija, jer je, nesmotreno ili namerno, ušla je u arbitriranje u nesporazumu koji je nastao u okviru islamske veroisповesti.

472 *Politika*, 18. decembar 2008.

Arbitriranje je prevela na krivično-pravni teren i to „protiv ustavnog uređenja i vršenjem terorizma“, za šta nema valjanih dokaza. Iako su svi optuženi u ovom predmetu naglašeno verski opredeljeni i, u principu, miroljubivi ljudi, manipulacijama i radikalizacijom oni već 26. meseci leže u pritvoru bez valjanih zakonskih razloga. Osnovni razlozi koje sud navodi, jeste to što žive u neposrednoj blizini sa Crnom Gorom, Bosnom i Hercegovinom i administrativnom linijom prema Kosovu, odnosno da navodno mogu pobeći, kriti se i tako dalje. Oni su još uvek u pritvoru. Očekuje se i eventualna izmena optužnice, a presuda se očekuje u junu 2009. godine.

Zaključci i preporuke

Izbori održani u Srbiji prošle godine u Sandžaku su protekli mirno, što je značajni napredak u odnosu na prošle godine, kada su fizički i obračuni vatrenim oružjem bili uobičajeni deo izbornog "folklore". U tim slučajevima je bilo i poginulih i ranjenih, te je sama činjenica da su lokalni, predsednički i parlamentarni izbori u sandžačkim opštinama prošli mirno, veoma pozitivan pomak. Pozitivno je i to što u republičkoj vladi i organima ima sve više Bošnjaka, ali nije dobro to što to "običnim" građanima Sandžaka još ne donosi boljitak već je očigledno reč o političkoj trgovini i zadovoljavanju stranačkih apetita. Kada se ovome dodaju i povremeni ispadi, poput izjave Velimira Ilića, lidera Nove Srbije u Skupštini Srbije da je uvreda za Karađorđa i srpstvo to što Rasim Ljajić šalje pozivnice za proslavu Sretenja, vidi se da odnos prema pripadnicima manjina, čak i onima koji su dokazali "lojalnost" ne ide lako.

Aktuelno Ministarstvo vera, za razliku od prethodnog, ne trudi se da arbitrira u sukobu između dve islamske zajednice. To jeste dobro, ali nije dobro što i dalje postoje dve islamske zajednice. Učešće Bošnjaka u policiji i pravosuđu i dalje ne odgovara etničkom sastavu opština Sandžaka i tu država, uprkos silnim obećanjima, nije puno učinila. Lokalne vlasti u pojedinim slučajevima bez ikakvih suštinskih razloga sprečavaju čak i najbezzazlenije i potpuno zakonite poteze do kojih je stalo bošnjačkoj strani. Više zahteva bošnjačkih partija i LDP o uvođenju bosanskog jezika i latiničnog pisma u službenu upotrebu, pored srpskog i ćirilice, u Priboju i Prijepolju nisu prošli, mada Zakon to dozvoljava i nalaže u sredinama u kojima nacionalne manjine čine toliki procenat. Zanimljivo je da su se uvođenju bosanskog usprotivile ne samo SRS, DSS, NS već i DS. Na prošlogodišnjoj sednici SO Priboj većina je (SRS, DSS, NS, SPS, GG „dr Ćetković Dragan) ponovo odbila uvođenje bosanskog i latinice ravnopravno sa srpskim i ćirilicom. Lokalni odbor SDP podneo je tim povodom tužbu Ustavnom sudu, a poslanik LDP iz Priboja Kenan Hajdarević se obratio Ministarstvu za manjinska i ljudska prava. „Pitanje je da li država Srbija i njeni organi vlasti,

u ovom slučaju SO Priboj želi da poštuje zakone i Ustav Srbije. Očigledno ne žele“, kaže Hajdarević.⁴⁷³

Da na lokalnu pojedine stranke koje se formalno zalažu za ravnopravnost i multietničnost suštinski blokiraju takve procese pokazuje i gradnja spomen obeležja Bošnjacima oteim i ubijenim iz voza Beograd – Bar u mestu Štrpci, 27. februara 1993. Nekoliko dana pre 15-godišnjice otmice, u Prijepolju je počela gradnja spomen obeležja. Odluku o gradnji usvojila je SO Prijepolja još 2005. godine, ali je gradnja počela tek prošle godine. Ubrzo su DSS, DS, NS i Socijaldemokratija zatražili obustavu gradnje jer su radovi počeli „bez konačne saglasnosti Opštinskog veća“. Odbornicima ovih partija smetaju dimenzije spomenika kao i to što se pominju imena stradalih iz drugih opština, a ne samo iz Prijepolja. „Gradnjom spomen obeležja svim nastradalim putnicima u Štrpcima pod izgovorom da žrtve ne treba razdvajati nalogodavci početka gradnje takvog spomen obeležja na određeni način indirektno odgovornost za taj zločin, sadašnjim i budućim generacijama prebacuju na naš grad i građane ove oštine“, navodi se u pismu 29 odbornika DSS, DS, NS i Socijaldemokratija u bivšem sazivu SO Prijepolje.⁴⁷⁴ Sigurno je da ovakvi potezi ne bi prošli bez „zelenog svetla“ stranačkih centrala.

Ekonomska kriza bi mogla da podrije relativnu stabilnost regije u političkoj sferi. U Sandžaku sve više građana živi na rubu egzistencije, a stranih investicija gotovo da i nema. U takvoj situaciji, pre svega mlađi Bošnjaci, podložni su uticaju ekstremnih vehabija, čiji uticaj može biti zaustavljen jačanjem zvanične Islamske zajednice, stabilizacijom odnosa među bošnjačkim partijama, poboljšanjem standarda i obrazovanja.

473 *Sandžak Danas*, 29. avgust 2008.

474 *Sandžak Danas*, 21. mart 2008.

VII

Nacionalne manjine

Nacionalne manjine mera demokratije

Odnos države prema manjinama

U Srbiji, osam godina nakon oktobarskog prevrata, još uvek ne postoji koherentna i promišljena manjinska politika. Proces izgradnje manjinskog zakonodavstva je usporen, neki procesi, recimo u oblasti (privatizacije) medija, su stopirani, o nekim pitanjima, poput garantovanih mandata, nema ozbiljne javne debate, kasni se u realizaciji dekade Roma, odnosi unutar pojedinih zajednica se izvana antagonizuju. Na drugoj strani zahtevi za većim stepenom vojvođanske autonomije nailaze na oštre kritike, što ne samo da jača uverenje pojedinih predstavnika manjina da je autonomija srpsko-srpsko pitanje, nego ih navodi da rešenje za svoju zajednicu traže po uzoru na srpsku zajednicu na Kosovu. Pošto nema političke volje da izradi uspešna dugoročna strategija rešavanja manjinskog pitanja, manjine će biti prinuđene da se, u cilju postizanja zadovoljavajućih rešenja, obraćaju međunarodnim forumima.

Ako bi smo za 2008. godinu tražili neki detalj koji na dobar način ilustruje srbijansku politiku prema manjinama, teško bi se mogao naći bolji i ilustrativniji primer od broja potpisa koji manjinske stranke moraju da pribave, kako bi učestvovala na parlamentarnim izborima.

Da podsetimo, u nameri da strankama nacionalnih manjina olakša učesće na izborima Republička izborna komisija je, za izbore koji su održani krajem januara 2007. godine, donela odluku kojom je smanjen broj sudski overenih potpisa sa deset na tri hiljade potpisa. Već tada su pojedine partije manjina (Demokratska stranka vojvođanskih Mađara, na primer) upozorile da je to učinjeno bez ikakvog pravnog osnova i suprotno Zakonu o izborima. Petnaest meseci kasnije, a samo nekoliko nedelja pre održavanja parlamentarnih izbora (u maju 2008), Ustavni sud Srbije je, na ini-

cijativu Srpske radikalne stranke, poništio pomenutu odluku Republičke izborne komisije.

Odluka Ustavnog suda je, kao što se i moglo očekivati, izazvala različite reakcije. Jedni su govorili da je odluka "sramna" i da "posle ovoga nacionalne manjine teško da mogu Srbiju da osećaju kao svoju zemlju, jer je to", kako je izjavio Rajko Đurić, predsednik Unije Roma Srbije, "velika uvreda za nas i zbog toga ćemo se žaliti UN, OEBS i drugim relevantnim međunarodnim organizacijama"⁴⁷⁵. "Ovo je neozbiljno", ocenio je Riza Halimi iz Partije za demokratsko delovanje, dok je Skender Destani, lider Demokratske unije doline, izjavio da su ovakvom odlukom albanske partije onemogućene da "učestvuju na parlamentarnim izborima, jer nije moguće sakupiti deset hiljada potpisa za tri nedelje"⁴⁷⁶. Drugi su, opet, isticali da je odluka u skladu sa zakonom i da drugačiju odluku Ustavni sud nije ni mogao doneti. Po rečima Tamaša Korheca, pokrajinskog sekretara za upravu, propise i nacionalne manjine, Ustavni sud je, s pravne tačke gledišta, doneo ispravnu odluku. Korhec, međutim, nije propustio priliku da naglasi kako Skupština Srbije nije poštovala ustav i na vreme promenila izborni zakon, kako stranke manjina ne bi bile diskriminisane.⁴⁷⁷ Podsećajući da je na ovaj način otežano učešće manjina u parlamentu, Hrvatsko-bunjevačko-šokačka stranka je na zgradu stranke okačila tablu sa natpisom "Tražimo ista prava kao Srbi u Hrvatskoj". Posle nekoliko dana nepoznata lica

475 "Stranke manjina zatečene", *Dnevnik*, 10. april 2008. Ovakva odluka Ustavnog suda je iznenadila manjinske partije, ali ne sve partije i koalicije manjina. Lideri Mađarske koalicije, kao i Liga socijaldemokrata Vojvodine, su poručile da su spremne da svoju stranačku infrastrukturu stave na raspolaganje svim manjinskim strankama kako bi prikupile potrebne potpise, predale svoju kandidaturu i učestvovala na izborima. I nevladine organizacije – Centar za kulturnu dekontaminaciju i Građanske inicijative – organizovale su prikupljanje potpisa kako bi albanskim partijama omogućile izlazak na izbore.

476 "Radikali iskoristili nemar demokratske opozicije", *Danas*, 10. april 2008. Ambasadori SAD i Velike Britanije poručili su Albancima da izađu na izbore. "Nama je na razgovorima u Prištini jasno rečeno da Albanci sa juga Srbije svoja prava treba da ostvare kroz institucije države Srbije i zato mi nastupamo u koaliciji sa PDD, rekao je S. Destani. "Neizvestan poziv biračima", *Danas*, 7. april 2008.

477 "Stranke manjina zatečene", *Dnevnik*, 10. april 2008.

su uklonila tablu, a iz stranke je poručeno “da nam je ovim vandalskim činom poslata poruka da nemamo prava tražiti pripadajuća nam prava i da još dugo moramo čekati da postanemo ravnopravni građani ove države, kojoj smo uvek bili lojalni”.⁴⁷⁸

Esad Džudžević, predstavnik Bošnjačke liste za evropski Sandžak, je izjavio da je “odluka očekivana, ali sporna”, najpre zbog toga što se izborni uslovi menjaju pošto su već raspisani izbori i, drugo, da se njome krši ustav, jer se snižava dostignuti nivo manjinskih prava. Na ovu činjenicu, a zapravo ustavnu odredbu, pozvala se i Vesna Rakić Vodinelić, koja je u svojoj analizi pomenute odluke naglasila da je najmanje “što je pri ovakvom stanju stvari, Ustavni sud mogao da odluči jeste da primeni normu o stečnim pravima i da odmeri dva suprotstavljena interesa: interes da primena podzakonskog akta bude obustavljena zato što on nije u skladu sa Zakonom, za koji opet nije izvesno da li je u skladu sa ustavom i interes da štiti stečena prava i pravnu sigurnost, te da ne menja pravila izborne utakmice usred te utakmice. Da je neposredno primenio čl. 20 st. 2 Ustava Srbije, sud ne bi imao pravnog osnova za izricanje privremene mere”.⁴⁷⁹

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Odlukama Republičke ustavne komisije i Ustavnog suda ne samo da su prekršena pravila dobro uređenog društva u kojima izvršni organi ne mogu preuzimati ulogu zakonodavca, a izborni se uslovi ne mogu menjati

478 “Kome smetaju zahtevi za ravnopravnost”, *Danas*, 24. april 2008.

479 “Evo ti paragraf pa zagradi”, *Danas*, 15. april 2008. Vesna Rakić Vodinelić je podsetila da je problem u tome što se sudsko odlučivanje ne svodi samo na formalnogičko zaključivanje. Jer, da bi sud doneo odluku mora uzeti u obzir i druga pravila tumačenja – istorijsko, sistematsko, sociološko, ciljno, te da mora obrazložiti sve, a ne samo poneke uslove za primenu normi, što Ustavni sud nije učinio. Da je, na primer, posegnuo za sistematskim tumačenjem sud bi morao dati prednost normama neposredne primene (norme o ljudskim i manjinskim pravima), a ne normi posredne primene (saglasnost podzakonskog akta sa zakonom).

u godini izbora (a kamoli u toku izbora), nego je na ilustrativan način demonstrirano da u Srbiji, osam godina nakon oktobarskog prevrata, još uvek ne postoji koherentna, promišljena manjinska politika i da sistematsko i dugoročno rešavanje pitanja manjina ne može počivati na improvizacijama, ad hoc rešenjima i prilagođavanju institucionalnih rešenja kratkoročnim interesima političkih aktera. Da pomenuta politika ne postoji pokazalo se i u slučaju formiranja Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Politički predstavnici manjina, ali ne samo oni, zahtevali su da se, prilikom disolucije Državne zajednice Srbija i Crna Gora, sačuva ministarstvo za ljudska i manjinska prava, ali njihovim zahtevima tada nije udovoljeno.

Umesto ministarstva, formirana je Služba za ljudska i manjinska prava čijim funkcionisanjem manjine nisu bile zadovoljne. Prilikom skupštinske rasprave o Predlogu zakona o ministarstvima podnet je amandman da se predloženi broj ministarstava smanji sa 24 na 23 ministarstva, te da se, umesto posebnog ministarstva za ljudska i manjinska prava, formira Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava. Predstavnik poslaničke grupe *Za evropsku Srbiju* (ZES), u čije je ime i podnet amandman, obrazložio je predlog principom racionalizacije i srodnošću materija koje se odnose na pravdu i ljudska i manjinska prava.

Svoj stav prema ovom predlogu poslanici manjina su iskazali tako što su napustili sednicu, jer nisu želeli da učestvuju u daljoj raspravi. Balint Pastor, šef poslaničke grupe manjina, je izjavio da njihov klub nije bio konklutovan o ovom predlogu, da je reč o nekorektnom gestu, da ministarstvo za ljudska i manjinska prava treba da postoji i da na njegovom čelu ne treba da bude pripadnik bilo koje manjine, nego većinskog naroda.⁴⁸⁰ "Po-

480 "Rekao sam šefu poslaničkog kluba DS da broj ministarstava ne treba smanjivati tako što će se ukinuti ministarstvo za ljudska i manjinska prava... Loša je praksa kada se svako ministarstvo bavi manjinskim pitanjima, jer tada se, u stvari, niko ne bavi njima". "Demokratska stranka će povući sporni amandman", *Građanski list*, 2 jul 2008. Predstavnici opozicije su, takođe, kritikovali predlog, jer vlada sa 24 ministarstva neće moći, po njihovom mišljenju, da vodi socijalno odgovornu politiku. "Ova vlada neće biti efikasna i funkcionalna. S ovolikim brojem ministarstava ulazimo u period formiranja slabe vlade, ključne odluke će se donositi ne u Nemanjinoj 11, već u Predsedništvu Srbije na Andrićevom vencu", izjavio je

što računaju na naše glasove, a nisu nas konsultovali o spornom amandmanu”, poslanici iz redova Saveza vojvođanskih Mađara su poručili da će preispitati svoju podršku predlogu zakona o ministarstvima. Pošto bez podrške poslanika iz redova manjina pomenuti zakon ne bi mogao biti usvojen, predlagači su povukli sporni amandman. Pošto su mišljenja o ovom problemu bila podeljena i mi smo, na osnovu reakcija javnog mnjenja, zaključili, izjavila je Nada Kolundžija, šefica ZES, da je javnost zainteresovana za to da postoji Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.⁴⁸¹

Predlog vladajuće koalicije nije ostao ni bez reakcije predstavnika civilnog društva. Tako je Centar za razvoj civilnog društva (CRCD) namernu da se poslovi vezani za ljudska i manjinska prava povere Ministarstvu pravde ocenio kao “višestruko štetnu”. Prvo zbog toga što Srbija nije ispunila svoje obaveze iz Drugog evropskog partnerstva – nije donela ni anti-diskriminacioni, ni zakon o nacionalnim savetima. Dugi razlog je u tome što stanje na planu zaštite manjinskih prava nije takvo da bi se upravljanje eventualnom krizom u odnosima između suprotstavljenih grupa prepustilo jednom tromom ministarstvu koje još uvek nema kapaciteta da uspešno osigura prava pripadnika manjina. Po oceni CRCD, odustajanje od osnivanja Ministarstva za ljudska i manjinska prava znači nastavak delovanja

.....

Jovan Palalić iz poslaničkog kluba DSS/NS. Po mišljenju Liberalno demokratske partije, vlada je plod trgovine koalicionih partnera, njeno funkcionisanje će biti svedeno na poltiku duplog ključa i biće opterećeno velikim nepoverenjem.

- 481 Nada Kolundžija je izjavila da se u ovom slučaju radilo o pojedinačnom amandmanu poslanika, a ne grupe poslanika predlagača. S druge strane Miloš Aligrudić, šef poslaničkog kluba DSS/NS, smatra da je “amandman zanimljiva stvar”, jer “podnosilac tog amandmana nije bilo ko, već predsednik Izvršnog odbora DS, i nemoguće je da taj amandman nije bio podnet u koordinaciji sa drugim funkcionerima DS, pa i samim Borisom Tadićem. Usled pritisa koji je verovatno došao iz redova poslanika stranaka nacionalnih manjina, amandman je povučen”. “Pao ‘Markov amandman’, manjinama ministarstvo”, *Dnevnik*, 3. jul 2008. Predlaganje, a zatim povlačenje predloga Čedomir Jovanović, šef poslaničke grupe Liberalno-demokratske partije, je nazvao neozbiljnim činom. On je izjavio da je njegova stranka od početka bila protiv takvog ministarstva, kao i ministarstva vera, dijaspore i Kosova i Metohije, jer ne vidi nikakve razloge za njihovo postojanje. Pomenuta ministarstva postoje, po njegovom mišljenju, samo u pogledu potreba vladajuće koalicije.

preko uredbi i predstavlja sve drugo nego institucionalnu izgradnju države u pravcu dobrog upravljanja javnim poslovima.⁴⁸²

Neophodnost zakona o nacionalnim savetima

Negativne posledice sa kojima se suočavamo u oblasti manjinske zaštite rezultat su, po rečima Svetozara Čiplića, ministra za ljudska i manjinska prava, činjenice što nakon raspada državne zajednice SCG, na republičkom nivou nije formirano nadležno ministarstvo: "Prirodno je da kada nemate ministarstvo kojem će određena oblast biti prva i jedina briga, onda ta oblast trpi". Čiplić je naglasio da je, iz ugla njegovog ministarstva, u ovom trenutku ključno da se u skupštini što pre nađe predlog zakona o nacionalnim savetima (NS),⁴⁸³ jer je nedopustivo da saveti funkcionišu u pravnoj praznini.

Početak novembra Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je upoznalo javnost da je radna verzija nacrtu zakona o NS gotova i da će biti upućena nacionalnim savetima na kritičko čitanje. Savetima su ostavljene četiri nedelje da prouče predlog i svoje sugestije, predloge i kritike upute na adresu Ministarstva koje će, nakon 28. novembra, uraditi konačnu verziju predloga zakona.⁴⁸⁴ Sredinom decembra, na sednici skupštinskog Odbora za međunacionalne odnose, ministar Čiplić je najavio da će nacrt predloga zakona iduće nedelje biti poslat Vladi na usvajanje i da je jedna od ključnih stvari u nacrtu to što nacionalni saveti gube karakter nevladinih organizacija i postaju društvene organizacije sa javnim ovlašćenjima, odnosno deo državne strukture.

482 Saopštenje CRCD od 1. jula 2008. godine.

483 "Prioritet je zakon o nacionalnim savetima", *Dnevnik*, 9. jul 2008.

484 U eksperstkom timu nalaze se, pored ministra Čiplića, profesorka Marijana Pajvančić, profesor Tibor Varadi, pokrajinski sekretar za manjine Tamaš Korhec, državna sekretarka Ministarstva za ljudska i manjinska prava Aniko Hajnrh Muškinja, savetnica u istom ministarstvu Gordana Matajia i konsultant Žarko Marković.

Najviše kritika koje su do sada upućivane na adresu nacionalnih saveta odnosila su se na način njihovog izbora. Posredan, elektorski način izbora je ocenjivan kao nedemokratski, a nekim od nacionalnih saveta (mađarskom, na primer) nije osporavana samo legitimnost, nego i legalnost. Ovakav, posredan način izbora zadržan je i u nacrtu zakona, a samim tim je manjinama prepušteno da odluče na koji će od ova dva načina birati svoje NS. Ukoliko se pripadnici pojedinih manjina odluče da savete biraju putem neposrednih izbora, onda je za takvu vrstu izbora neophodno formirati poseban birački spisak.⁴⁸⁵ Ukoliko se na poseban birački spisak upiše više od 50 odsto od ukupnog broja pripadnika nacionalne manjine prema poslednjem popisu stanovništva, umanjenog za 20 odsto, onda će se organizovati neposredni izbori. Odluku o raspisivanju izbora donosi Ministar za ljudska i manjinska prava, a neposredni izbori za sve članove NS održavaju se istovremeno, najkasnije 15 dana pre isteka mandata na koji su članovi NS izabrani. Sve poslove organizovanja i sprovođenja izbora obavlja Ministarstvo i organi za sprovođenje izbora, a finansijska sredstva potrebna za sprovođenje izbora obezbeđuju se iz republičkog budžeta. Predsednik NS bira se iz redova članova NS, čiji mandat traje četiri godine. Broj članova NS zavisi od brojnosti manjine i kreće se od 15 (u slučaju manjine čiji je broj, prema poslednjem popisu stanovništva manji od 10.000

485 Koristeći javne evidencije građana Ministarstvo sačinjava inicijalnu osnovu posebnog biračkog spiska za nacionalne manjine koje su svoje NS formirale pre donošenja ovog zakona. U slučaju da manjina nije formirala svoj savet, Ministarstvo će pristupiti formiranju takvog spiska ako u roku od 15 dana od dana usvajanja ovog zakona primi zahtev podržan sudski overenim potpisima najmanje 5 odsto pripadnika dotične manjine, prema poslednjem popisu stanovništva. Na inicijalnu osnovu posebnog biračkog spiska može se upisati svaki građanin ako je organu državne uprave koji vodi javne evidencije dao dobrovoljnu izjavu da pripada nekoj od nacionalnih manjina. Inače, organi državne uprave su dužni da Ministarstvu bez odlaganja dostave tražene podatke. Posle pripreme inicijalnog, Ministarstvo pristupa obrazovanju posebnog biračkog spiska nacionalnih manjina. Ministarstvo pismeno obaveštava svakog građanina da je privremeno upisan u inicijalnu osnovu posebnog biračkog spiska. Ukoliko se ne izjašnjava kao pripadnik nacionalne manjine ili ne želi da učestvuje u neposrednom izboru NS, građanin može zatražiti da se njegovo ime izbriše sa biračkog spiska. Ako to ne zatraži, smatra se da je pristao da u poseban birački spisak bude upisan.

lica ili nije posebno iskazan) do 35 članova (ako je broj pripadnika manjina veći od 100.000 lica).

Nacionalni saveti se osnivaju radi ostvarivanja prava na samoupravu u kulturi, obrazovanju, informisanju i službenoj upotrebi jezika. Savet predstavlja manjinu i učestvuje u procesu odlučivanja ili odlučuje o pitanjima iz tih oblasti i osniva ustanove, privredna društva i druge organizacije iz ovih oblasti. U oblastima od vitalnog interesa za očuvanje identiteta manjina NS su data znatna prava, a njihova je uloga ojačana odredbom prema kojoj su pojedinačni akti⁴⁸⁶ doneti bez odgovarajućeg predloga ili mišljenja NS protivzakoniti, odnosno ništavni.

Treba imati u vidu da će se Predlog zakona o nacionalnim savetima naći pred poslanicima republičke skupštine sedam godina nakon donošenja Zakona o manjinama. Ta činjenica govori da proces izgradnje manjinskog zakonodavstva u Srbiji teče veoma usporeno, da je opterećen sukobom političkih volja i različitim interesima, što, kada se pretoči u pojedina zakonska rešenja, pripadnike manjina dovodi u krajnje nezavidnu situaciju. Tako Zakon o radiodifuziji nalaže privatizaciju elektronskih medija, u Zakonu o javnom informisanju piše da osnivači javnog glasila ne mogu biti država, teritorijalna autonomija, ustanova, preduzeće ili bilo koje pravno lice koje je u pretežnom delu u državnoj svojini ili se u celini ili pretežnim delom finansira iz javnih prihoda, dok se u dva zakona koje je republička skupština kasnije usvojila – zakoni o lokalnoj samoupravi i glavnom gradu – lokalnim samoupravama i Beogradu omogućuje da osnivaju elektronske i štampane medije, što je od strane stručne javnosti ocenjeno kao direktan udar na medijske reforme.

486 To se odnosi na pojedinačne akte iz čl 12 do 15 (učesće u upravljanju ustanovama obrazovanja i vaspitanja; nastavni planovi i programi; udžbenici i nastavna sredstva; druge nadležnosti u oblasti obrazovanja), 17. (učesće u upravljanju ustanovama kulture), 18. (druge nadležnosti u ustanovama kulture) i članovi 20 do 22 .nacrta zakona (učesće u upravljanju ustanovama obaveštavanja i nadležnosti u službenoj upotrebi jezika).

Privatizacija manjinskih medija

Ne samo što se kasni sa donošenjem važnih zakona, nego se donose zakoni koji međusobno nisu usklađeni i sadrže protivrečne odredbe. Učestvujući na okruglom stolu "Mediji na manjinskim jezicima i privatizacija – dileme i rešenja", Rade Veljanovski je poručio da se odredbe o medijima u poslednja dva gore pomenuta zakona moraju staviti van snage, jer su u suprotnosti sa zakonima o radiodifuziji i javnom informisanju. Učesnici debate su upozorili da je privatizacija medija u Srbiji stopirana i da se Srbija polako udaljava od evropskih procesa. Država, po mišljenju učesnika, ne želi da se ovaj proces privede kraju, jer u suprotnom ne bi mogla da kontroliše (i manjinske) medije.⁴⁸⁷ Zbog suprotstavljenih interesa privatizacija je u Srbiji postala "bojno polje" na kome se sukobljavaju različiti akteri i interesi. Po rečima Gorana Cetinića, političke partije niko ne sprečava da osnuju svoje medije, pod uslovom da ih finansiraju iz svog, a ne iz džepova poreskih obveznika.⁴⁸⁸

Otpori privatizaciji nisu dolazili samo od strane države i političkih elita, nego i od strane pripadnika manjina, odnosno novinara, koji su isticali da u oštrim tržišnim ulovima manjinski mediji teško mogu opstati i da će njihovim gašenjem doći do redukcije već stečenih manjinskih prava.⁴⁸⁹ Pokrajinsko izvršno veće je uvažilo ova upozorenja i, sa Ministarstvom za državnu upravu i lokalnu samoupravu, obratilo se republičkoj Vladi koja je krajem 2007. godine donela zaključak da se obustavi postupak privatizacije elektronskih medija koji svoje programe emituju na manjinskim jezicima.

Iako su zagovornici privatizacije medija svesni činjenice da će privatizacija dovesti do gašenja većine manjinskih medija, kao i da tržište neće rešiti sve probleme, oni insistiraju na privatizaciji kao boljem rešenju u

487 "Država mora da se odrekne medija", *Danas*, 9. jul 2008. Cilj privatizacije je, po rečima Gorana Cetinića, medijskog konsultanta, isključivanje države iz vlasništva nad medijima.

488 "Stranački interesi iznad javnih", *Danas*, 13/14. septembar 2008.

489 U više navrata je istaknuto da novi vlasnici neće biti zainteresovani za unapređenje kvaliteta programa, nego da, koristeći sve mogućnosti i ne birajući sredstva, izvlače novac i dođu u posed nekretnina.

odnosu na državno vlasništvo nad medijima. To je jasno rečeno i na skupu koji su Misija OEBS i Nezavisno udruženje novinara Srbije organizovali polovinom novembra u Subotici. Na skupu je ponovljeno da je država najgori vlasnik medija, ali je i istaknuto da ni transfer osnivačkih prava na nacionalne savete nije najsrećnije rešenje, jer ograničava profesionalnu slobodu medija.⁴⁹⁰ Predstavnici nekoliko manjinskih medija koji su učestvovali na ovom okruglom stolu mogli su samo rezignirano da zaključe kako im skup nije ponudio nikakva konkretna rešenja. "Preko projekata se ne možemo finansirati, jer su to sporadična sredstva", upozorila je Jasminka Dulić iz hrvatske riječi. "Naši mediji se ne mogu prepustiti tržištu zbog malog broja konzumenata. Čak i predlog da država finansira 30 odsto, a da 70 odsto potrebnih sredstava zarade mediji, nije ostvariv".⁴⁹¹

Ne dovodeći u pitanje privatizaciju, kao koncepcijsku osnovu reformi u oblasti medija, Ana Tomanova Makanova, pokrajinska sekretarka za informacije, obustavljanje privatizacije medija je objasnila činjenicom da u državi niko nije imao tačan plan šta i kako treba da se radi, da se u privatizaciju krenulo nespremno, bez jasnih pravila i strategije. "Moramo pronaći efikasan i odgovarajući model privatizacije. Ne može se obrisati jednim potezom pera sve što je bilo, jer su to civilizacijske tekovine, to je naš socijalni kapital i razvojni resurs koji moramo da uvažavamo i da ga koristimo za dalji razvoj".⁴⁹²

490 U jednom intervjuu Ana Tomanova Makanova, pokrajinska sekretarka za informacije, rekla je da "nacionalni saveti imenuju samo upravne odbore i nadzorne odbore, raspisuju konkurs za glavnog i odgovornog urednika i direktora, ali se ne mešaju u uređivačku politiku. To se donekle ne odnosi na medije na jezicima etničkih zajednica koje imaju brojnije stanovništvo na teritoriji cele Srbije (ne samo Vojvodine) i koje su organizovane ne samo po etničkom već i po političkom principu". "Klackalica od zakona ka praksi", Link, novembar 2008.

491 "Država je najgori vlasnik", *Danas*, 17. novembar 2008. Jasminka Dulić, urednica Hrvatske riječi, istakla je da se "Mora imati u vidu da manjinski mediji imaju nešto drugačiju ulogu od ostalih medija. Oni treba i da informišu, i da edukuju, i da neguju, i da čuvaju kulturu, da se bave negovanjem jezika. Većina toga ne spada u komercijalne sadržaje".

492 "Klackalica od zakona ka praksi", Link, novembar 2008. Ana Tomanova Makanova je rekla da je politika Pokrajinskog izvršnog veća da se pomaže rad medija na jezicima

Dekada inkluzije Roma

Kao i u slučaju privatizacije medija, primedbe sličnog karaktera mogle bi se izreći i kada je reč o Dekadi inkluzije Roma (2005 – 2015). Ovaj međunarodni projekat pokrenut je u februaru 2005. godine kada su premijeri devet zemalja centralne i istočne Evrope – Češke, Slovače, Mađarske, Hrvatske, Srbije, Crne Gore, Makedonije, Bugarske i Rumunije potpisali deklaraciju o poduzimanju mera za poboljšanje položaja Roma.

Srbija, od 1. jula 2008. do kraja juna 2009. godine, predsedava Dekadom Roma, kada od nje ulogu predsedavajućeg preuzima Slovačka. Na samitu Roma Evrope, samit je održan u septembru u Briselu, Božidar Đelić, potpredsednik Vlade Srbije, predstavio je četiri tačke na kojima će Srbija insistirati tokom svog desetomesečnog predsedavanja Dekadom – unapređenje stanovanja, suzbijanje diskriminacije, naročito u obrazovanju, izradu baze podataka i stvaranju panevropske politike o romskom pitanju. Otvarajući samit, Žoze Manuel Barozo, predsednik Evropske komisije, upozorio je da “dramatična situacija Roma ne može biti rešena iz Brisela. Instrumenti za promenu su u rukama zemalja članica”.⁴⁹³

Osman Balić, koordinator Lige za Dekadu Roma, u više je navrata izrazio nezadovoljstvo realizacijom ovog projekta u Srbiji. Balić je izjavio da su “naše vlade osetile novac koji stiže zahvaljujući Dekadi Roma, tako da je u ministarstvima zaživela takozvana ‘džipsi industrija’”. Srbija je od 2005 do 2008. godine dobila više od dve milijarde evra za sprovođenje Strategije smanjenja siromaštva, taj novac je završio po ministarstvima, ali se ne zna pouzdano kako je potrošen. Takođe, nije transparentan ni način trošenja sredstava iz Fonda za Dekadu Roma, jer ne dobijamo nikakve zvanične in-

.....

manjina. Drugom prilikom ona je izjavila da se iz pokrajinskog budžeta izdvajaju sredstva za finansiranje 27 novina na 10 jezika – srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom, hrvatskom, romskom, bunjevačkom, makedonskom i ukrajinskom jeziku. U pitanju su dnevni, nedeljni, mesečni, omladinski i dečiji listovi. Ona je dodala da se sa lokalnim samoupravama i gradovima u Vojvodini traga za pravim modelom privatizacije medija, posebmo onih koji emituju višejezične programe. “Informisanje bez granica”, *Dnevnik*, 29. novembar 2008.

493 “Sudbina Roma je u rukama država EU”, *Dnevnik*, 17. septembar 2008.

formacije o tome. Ne znamo da li je novac trošen na unapređenje života Roma, ili za seminare, kompjutere ili lične interese”.⁴⁹⁴

Balić se u septembru pismom obratio Borisu Tadiću, predsedniku Srbije i Slavici Đukić Dejanović, predsednici republičke Skupštine, u kojem ih upozorava da “u Srbiji od oko 29 hiljada zaposlenih u državnoj administraciji nema Roma. U Ministarstvu manjina, pravde, socijale, kulture, zdravstva i ekonomije nama zaposlenih Roma. To nije rezultat nedostatka obrazovanih Roma, to je rezultat diskriminacije koja se sprovodi u institucijama”.

U istom pismu, Balić ističe da je do sada pokrenuto i nekoliko akcija koje su doprinele da se stanje u nekim oblastima popravi. To se naročito odnosi na stanje u obrazovanju, jer je višestruko povećan upis dece u osnovne škole, ali i studenata na fakultete.⁴⁹⁵ Izražavajući nezadovoljstvo napretkom Dekade, Balić je zatražio od pomenutih državnih funkcionera da se pokrene akcija zapošljavanja Roma, pre svega u državnim institucijama.

Jedan od velikih problema sa kojima se Srbija suočava su “pravno nevidljive osobe”. U Srbiji, po rečima ministra Čiplića, živi oko 600.000 pravno nevidljivih ljudi, a među njima je najviše upravo Roma. “Poražavajuće je da toliki broj ljudi nema pravni subjektivitet, dakle ni ljudska, ni

494 “Ne zna se kako je potrošen novac iz donacija”, *Danas*, 18. septembar 2008.

495 Prilikom obeležavanja godišnjice rada Kancelarije za inkluziju Roma, Dušan Jovanović, direktor Kancelarije, je istakao da je prioritet njegove Kancelarije – obrazovanje, te da je u srednje škole upisano 156 učenika, a na fakultete 27 studenata. Svima njima je obezbeđen smeštaj u srednjoškolskim i studentskim domovima, kao i stipendije. Jovanović je podsetio da je sredstvima Pokrajine omogućeno samozapošljavanje Roma i da više od 60 njih učestvuje svojim projektima u ovom programu. Preko Fonda za kapitalna ulaganja izdvojeno je oko 300 miliona dinara za infrastrukturu u romskim naseljima, što je jedna od najvećih investicija u Srbiji vezana za rešavanje problema Roma. Kancelarija je, u cilju uključivanja Roma u državne institucije, uputila dopis svim lokalnim samoupravama da obezbede mesta za koordinatora za romska pitanja koji bi trebalo da bude spona između vlasti i romske populacije. Pozitivan odgovor stigao je iz Sombora, Kule, Titela, Čoke, Zrenjanina i Bača, ali se, po Jovanovićevim rečima, očekuju pozitivni odgovori i iz drugih opština. “S Romima se lakše stiže u Evropu”, *Dnevnik*, 31. maj 2008.

politička prava". Čiplić je ukazao da je problem u "tome što nadležni državni organi odbijaju da u postupku koji je atipičan i nije posebno propisan nekomе potvrde pravni subjektivitet... Posledica svega toga je da oni koji su socijalno najugroženiji ne mogu ostvariti ni jedno od svojih ustavnih prava... kao što su ona na socijalnu i zdravstvenu zaštitu".⁴⁹⁶

Šta to konkretno znači i kakve sve probleme prouzrokuje pripadnicima romske manjine rečito govore napisi u štampi. Romi, pošto nemaju svoje, koriste tuđe zdravstvene knjižice. Tako se u Novom Sadu, za kratko vreme, čak 11 žena porodilo na jednu zdravstvenu knjižicu. Žena iz Knjaževca, na primer, porodila se na knjižicu svoje snaje, pa nije mogla da prizna svoje dete. Nacionalni savet Roma je platio DNK analizu kako bi se utvrdilo da je dete njeno.⁴⁹⁷ Slučajevi poput ovog nisu usamljeni, jer se događaju i u drugim gradovima. U najtežoj situaciji, "devetom krugu pakla", po rečima Rajka Đurića, predsednika Unije Roma Srbije, nalaze se, osim Roma raseljenih sa Kosova, Romi vraćeni iz Nemačke i drugih zemalja. Budući da se vraćaju bez ikakvih papira, nisu u stanju ni da ostvare bilo kakvu pomoć.⁴⁹⁸

Dve nevladine organizacije, Centar za unapređenje pravnih studija i Praxis, izradile su model zakona o priznavanju pravnog subjektiviteta, koji je podržalo i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Svetozar Čiplić je izjavio da će njegovo ministarstvo ovaj model zakona, kao svoj, uputiti Vladi, jer se njime otklanjaju nepravilnosti u pravnom poretku i poboljšava pravni status velikog broja ljudi.⁴⁹⁹

Ove, kao i neke druge akcije koje se poduzimaju da bi se popravio položaj Roma, nisu bile dovoljne za povoljniju ocenu od one koje je izrekao Sajmon Grej, šef Kancelarije Svetske banke za Srbiju. Po njegovim reči-

496 "U Srbiji pola miliona pravno nevidljivih", *Dnevnik*, 12. novembar 2008.

497 "Jedanaest Romkinja porodilo se s istom zdravstvenom knjižicom", *Građanski list*, 8. april 2008.

498 isto

499 "U Srbiji pola miliona pravno nevidljivih", *Dnevnik*, 12. novembar 2008. Ekipa pravnika beogradske kancelarije Praxisa obišla je naselja Veliki rit i Adice pomažući stanovnicima ovih naselja u prikupljanju dokumenta i svega što je potrebno da bi se olakšao njihov upis u matične knjige rođenih. Ova akcija se sprovodi u 20 opština u Srbiji.

ma Srbija i dalje zaostaje u realizaciji Dekade za drugim zemljama u regionu. U izveštaju koji je sredinom godine usvojila Međunarodna radna grupa sa predsednikom Svetske banke na čelu, ocenjen je napredak ostvaren u nekoliko oblasti – obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i antidiskriminaciji Roma. Prema izveštaju, Mađarska je najdalje odmakla u većini prioriteta. Na izvesnom rastojanju iza nje se nalaze Češka i Makedonija. Bugarska, Rumunija, Hrvatska i Slovenija imaju slične rezultate, dok Srbija i Crna Gora nastavljaju da zaostaju, mada su smanjile jaz prema drugima. Srbija je, prema izveštaju, izvesni napredak postigla u zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti Roma,⁵⁰⁰ ali je na samom dnu lestvice u oblasti institucionalnog uređenja, obrazovanja, suzbijanja diskriminacije⁵⁰¹ i rešavanja stambenih problema.⁵⁰²

Imajući u vidu gore izrečene ocene, već pomenuti Osman Balić je konstatovao da je Dekada za inkluziju Roma još uvek daleko od svog cilja – da stigne do svake romske kuće. Balić je najavu republičke Vlade da usvoji Strategiju za integraciju Roma okarakterisao kao dobar signal, kao i izbor Božidara Đelića za potpredsednika Saveta za unapređenje položaja Roma. Balić je, međutim, upozorio da nije dovoljno samo da se povećaju sredstva za rešavanje romskih problema, nego se mora znati kako se ta sredstva i

500 Ministarstvo zdravlja je u aprilu raspisalo konkurs za primanje u radni odnos 15 medijatora romske nacionalnosti. Medijatori će biti smešteni u domovima zdravlja, moraju imati završenu najmanje osnovnu školu i njihov zadatak će biti, po rečima Vitomira Mihajlovića, predsednika Nacionalnog saveta Roma, da Romima obezbeđuju dokumenta i brinu o njihovom zdravlju.

501 Diskriminacija nad pripadnicima romske manjine primenjuje se na razne načine. Specijalne škole su, na primer, postale romske škole. Marija Kordić, zamenica pokrajinskog ombudsmana za prava dece, je izjavila da su romska deca najčešće vaspitno zapuštena i da se neopravdano upućuju u specijalne škole, čime im se uskraćuje adekvatno obrazovanje. "Kako su specijalne škole postale romske škole", *Građanski list*, 14. april 2008.

502 Protiv namera gradskih vlasti da rasele romske porodice ispod Gazele svojevremeno su protestovali žitelji Kamendina, Velikog Mokrog Luga i ulice Dr Ivan Ribar na Novom Beogradu. Sada su se protestima pridružili i stanovnici Ovče.

na šta troše. Jer, prošle godine je, po njegovim rečima, za Dekadu izdvojeno 12 miliona dinara, ali su te pare 'nestale', ne znamo ni gde, ni kako.⁵⁰³

Upisivanje Roma u javne evidencije i donošenje odgovarajućih pravnih propisa spadaju u lakši deo posla. Mnogo teži i zahtevniji zadatak je otkloniti predrasude koje prate pripadnike ove manjine. "Ne bismo komšije i sigurno svako od nas ima komšiju koji mu ne odgovara, ali to nije razlog da se protestuje", izjavio je Živorad Mitrović, predsednik Koordinacionog centra za uključivanje Roma, povodom protesta stanovnika Ovče zbog najavljenog raseljavanja 130 romskih porodica iz nehigijenskog naselja ispod Gazele u njihov komšiluk. Kovačević je ove proteste ocenio kao neprimerene, čak rasističke. S druge strane, Jon Čizmaš, predsednik Generalne direkcije Zajednice Rumuna u Srbiji je izjavio: "Mi ovih dana vodimo žestoku borbu da sprečimo izgradnju romskog naselja u Ovči, nadomak Beograda. Po Ustavu i međunarodnim dokumentima zabranjeno je menjati nacionalnu strukturu jednog naselja. Obratili smo se svim državnim institucijama i gradu Beogradu, ali niti jedan zvanični odgovor nismo dobili. Smatramo da je to nedopustivo. Naša filijala u Ovči je organizovana, meštani su formirali komitet za odbranu, jer je samo Ovča sa većinskim rumunskim življem u toj sredini. Borča, Sebeš i Mirijevo su već asimilovani. Ukoliko romsko naselje bude u Ovči definitivno ćemo izgubiti naš identitet u opštini Palilula."⁵⁰⁴

503 "Ocena čelnika Dekade 'jedan plus'", *Danas*, 30. oktobar 2008.

504 "Neće Rome u Ovči", *Dnevnik*, 18. oktobar 2008. Na položaj Rumuna u Srbiji osvrnuo se i Kristijan Dijakonesku, novi ministar spoljnih poslova u Vladi Rumunije. On je, obrazlažući svoj program pred Spoljnopolitičkom komisijom rumunskog parlamenta, rekao: "Prava koja se osiguravaju srpskoj manjini u Rumuniji treba da se promenjuju u koliko toliko sličnoj formi i u Srbiji...Vrlo jasno ćemo precizirati Beogradu činjenicu da treba da se prizna potreba bilateralnog pravnog okvira u vezi sa zaštitom manjina u obe zemlje". Dijakonesku je, prema napisu iz Dnevnika, položaj rumunske zajednice u Timočkoj krajini ocenio kao posebno zabrinjavajući: "neprihvatljivo je što ne mogu otvoriti jednu crkvu", kao i to da su mogući akti vandalizma prema rumunskim elementima. To je neprihvatljivo, naglasio je rumunski ministar, jer je reč o zemlji koja želi da uđe u EU. *Dnevnik*, 21. decembar 2008.

Problemi bošnjačke zajednice

Na ustav, zakone i prava manjina pozivali su se i pripadnici bošnjačke zajednice u Priboju. Odbornička većina u skupštini ove sandžačke opštine nije prihvatila predlog opozicije da se izmeni statut opštine, a bosanski jezik i latinično pismo uvede u službenu upotrebu, ravnopravno sa srpskim jezikom i ćirilničnim pismom. Problemi u vezi sa uvođenjem bosanskog jezika u službenu upotrebu u ovoj opštini traju već godinama, od donošenja Zakona o manjinama (2002. godine). Skupštinska većina ovakvim stavovima, po rečima Šefka Polimca, predsednika OO Sandžačke demokratske partije (SDP), iritira Bošnjake. Polimac je za *Danas* izjavio da nije siguran da, kada se bosanski jezik usvoji kao službeni, Bošnjaci neće tražiti i dvojezična dokumenta.⁵⁰⁵

Vlast u opštini Priboj drže Demokratska stranka Srbije (DSS), Srpska radikalna stranka (SRS), Socijalistička partija Srbije (SPS) i Nova Srbija (NS). U odnosu na prošle izbore, vladajuća koalicija je ovog puta proširena, pa u njoj sudeluju Stranka demokratske akcije (SDA) i grupa građana "Dr Dragan Četković". Na sednici na kojoj se glasalo za predlog opozicije, odbornik SDA nije glasao za stav koalicije, ali je on, po mišljenju birača, izneverio Bošnjake ulaskom SDA u pomenutu koaliciju. Interesantno je da u drugoj sandžačkoj opštini, Novom Pazaru, vlast vrši koalicija u kojoj se, pored SDP, takođe, nalazi i SRS.⁵⁰⁶ Pozivajući se na ovu činjenicu lider SDA i nosilac Bošnjačke liste za evropski Sandžak Selejman Ugljanin je upozorio da će Novi Pazar, zbog koalicije sa SRS biti osuđen na izolaciju, jer ni EU, ni SAD, neće ulagati tamo gde su Šešeljevi radikali na vlasti.⁵⁰⁷ Drugom prilikom Ugljanin je izjavio da "nema nikakve političke logike da stranke Mlađana Dinkića, Borisa Tadića i Rasima Ljajića uđu u savez na lokalnu sa SRS i DSS, da bi istisnuli nas koji smo presudno pomogli da se formira parlamentarna većina u Srbiji". Ocenivši da vladajuća većina u Novom Pa-

505 "Prva tužba već otišla u Utavni sud", *Danas*, 2. septembar 2008. Zahtevajući zaštitu prava Bošnjaka, Sandžačka demokratska partija je uputila tužbu Ustavnom sudu.

506 Koaliciju Za evropski Novi Pazar – Boris Tadić i Rasim Ljajić, čini i Jedinstvena srpska lista – SRS, DSS, NS, SPS.

507 "Ljajić: licemeran poziv", *Dnevnik*, 19. august 2008.

zaru ne može opstati, Ugljanin je kao jedino logično rešenje predložio da “dve bošnjačke liste formiraju vlast i podele funkcije na ravne časti. Ujedno da srpskoj listi i mi, i Ljajićeva stranka ponudimo 15 odsto mandata. To je recept za približavanje i politike i građana”.⁵⁰⁸

U SDP je Ugljaninov poziv ocenjen kao licemeran, jer im “smeta vlast sa radikalima u Novom Pazaru, a ne smeta im u Sjenici i Priboju”. Ponudu da se vlast u Novom Pazaru podeli na ravne časti Ljajić je ocenio kao preveliki rizik koji ne bi bilo moguće objasniti biračima. Podele u Sandžačkom regionu prisutne su u svim porama društva i moraju, po Ljajićevim rečima, prestati. Pomirenje između suprotstavljenih opcija je moguće, ali se mora odvijati postepeno, korak po korak.⁵⁰⁹ “Samom činjenicom da je došlo do promene vlasti smanjene su tenzije, kao i činjenicom da se drugačije odnosimo prema političkim protivnicima”, naglasio je Ljajić i dodao da koalicija okupljena oko SDP-a u Novom Pazaru nije smenila neke direktore koje je imenovala bivša vlast Sulejmana Ugljanina, jer je građanima želela da pošalje poruku “da je važno kako ljudi rade, kakvi su njihovi rezultati, a manje kojoj političkoj stranci pripadaju i tako doprinose promeni klime u Sandžaku”.⁵¹⁰

508 “Ugljanin: dve bošnjačke liste da formiraju vlast”, *Dnevnik*, 13. jul 2008.

509 “Moguće postepeno pomirenje sa SDA”, *Danas*, 21. jul 2008. Na pitanje kako ove dve liste mogu da sarađuju na republičkoj ravni, Ljajić je odgovorio da se “za republičku vlast nisam pitao. Tamo gde sam se pitao, formirali smo vlast onako kako je najbolje za građane Sandžaka”.

510 “Ljajić: licemeran poziv”, *Dnevnik*, 19. august 2008. Mirsad Đerlek, novi gradonačelnik Novog Pazara, izjavio je, nakon stupanja na funkciju, da je stabilizacija političkih prilika prvo što mora da se uradi. Nakon toga treba dovesti strane investitore, jer je naš glavni cilj ekonomski prosperitet regije. Umesto likovanja zbog izborne pobeđe Đerlek je ponudio nešto drugo – poziv svim stručnim ljudima iz SDA Sandžaka da dođu da rade svoj posao i doprinesu da Novi Pazar bude ponovo ono što je nekada bio. Treba reći da prilikom primopredaje vlasti Ugljanin nije dočekao Mirsada Đerleka koji je prilikom ulaska u kabinet zatekao samo sto i stolicu. Osim toga, stara vlast je novoj u nasleđe ostavila dug u iznosu od 11 miliona eura – sedam miliona eura opštinskog i četiri miliona duga javnim preduzećima. Nova vlast je zatražila od odgovarajućih službi nadležnih ministarstava – finansija i državne uprave i lokalne samouprave – da ispitaju poslovanje prethodne vlasti sa Ugljaninom na čelu. “Novi Pazar: Šta je sve Ugljanin radio?”, *Dnevnik*, 22. august 2008.

Pacifikacija političkih tenzija i kooperativniji odnos političkih aktera u Sandžaku su neophodni kako ovaj region ne bi potonuo u pravo socijalno beznađe. Podaci socioekonomskog istraživanja koje je u maju prezentiralo Lokalno veće Evropskog pokreta (EP) u Novom Pazaru su alarmantni. Građani u opštinama Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Nova Varoš, Priboj, Prijepolje i Raška spadaju, po definiciji Svetske banke, u aktivno siromašno stanovništvo. Najviše siromašnih ima u Tutinskoj opštini 49,6 odsto i kada se upoređi sa podacima vezanim za Beograd dolazi se do sumorne konstatacije da je siromaštvo u Tutinu 11,5 puta veće. U Sandžaku više od 50.000 ljudi traži posao, socijalnu pomoć prima više od 12.000 osoba. U pet opština obrok iz narodne kuhinje prima 3590 lica, a još 2600 čeka na pozitivno rešenje. Najgora situacija je u opštini Priboj gde 250 korisnika obeduje u narodnoj kuhinji, a još hiljadu lica je podnelo zahtev. U sandžačkim opštinama živi oko 9000 izbeglih i raseljenih lica, a do februara meseca iz zemalja EU vratilo se oko 38.000 ljudi. "U odnosu na period od pre devet meseci, kada smo mogli da govorimo o apelu za preživljavanje sada, po rečima Bisere Šećeragić, predsednice Lokalnog veća EP, možemo da govorimo o vapaju iz geta".⁵¹¹

Albanci na jugu Srbije

Na hitno rešavanje problema tokom godine ukazivali su i Albanci sa juga Srbije. "Zbog odnosa koji Vlada Srbije ima prema problemima Albanaca iz opština Medveđa, Bujanovac i Preševo, opravdano se postavlja pitanje da li ima smisla da ja budem samo dekor u Narodnoj skupštini, da budem fikus kojim će se aktualna vlast hvaliti u susretima s predstavnicima međunarodne zajednice", izjavio je Riza Halimi, predsednik Partije za demokratsko delovanje.⁵¹² Odmah nakon izbora Halimi je predsedniku Tadiću uputio pismo i predložio tri teme za razgovor: konstituisanje multietničkih opština u Bujanovcu, Medveđi i Preševu, reorganizaciju Koordinacionog tela (KT) i ekonomski razvoj regije. Halimi je podsetio da za sedam godi-

511 Najviše siromašnih u Tutinu, najmanje u Novoj Varoši", *Danas*, 3-4. maj 2008.

512 "Neću da budem fikus u srpskom parlamentu", *Dnevnik*, 24. septembar 2008.

na postojanja KT nijedan Albanac nije učestvovao u njegovom radu. "Sada imamo treću vladu u Beogradu koja na Albance gleda neozbiljno". Jedan od problema koji je frustrirao Albance je bila i odluka Vlade da ne prizna diplome univerziteta u Prištini sa pečatom Unmika. Albanci sa juga Srbije školuju se na fakultetima na Kosovu, Makedoniji ili Albaniji.⁵¹³ Pošto zbog odluke Vlade oko 200 svršenih studenata koji su svoje školovanje okončali izvan Srbije nije u prilici da se zaposli, predstavnici Albanaca zahtevali su da se pomenuta odluka poništi: "Ukoliko se ne poništi jedan diskriminacioni akt koji je donela prethodna Vlada Vojislava Koštunice mi nemamo šta da tražimo u radu Koordinacionog tela".⁵¹⁴ Kasnije je Vlada Srbije donela zaključak da se priznaju diplome Univerziteta u Prištini izdate na obrascu i sa pečatom Unmika,⁵¹⁵ čime su stvoreni uslovi da se Albanci sa juga Srbije uključe u rad KT.⁵¹⁶

"Naša ideja je da Koordinaciono telo deluje kao operativno telo, uz zastupljenost predsednika opština Bujanovac i Preševo sa konkretnom odgovornošću i uz uvažavanje naših stavova",⁵¹⁷ poručio je Halimi. Milan Marković, novi predsednik KT, očuvanje bezbednosti je definisao kao prioritet nove strategije za ovaj region, a potom i veću posvećenost ekonomskom razvoju i unapređenju integracije Albanaca u državne strukture. Najavljeno je i otvaranje prvih visokoškolskih ustanova za školovanje

513 Prema napisu iz *Danasa* nijedan Albanac iz ove tri opštine ne studira na nekoj od visokoškolskih ustanova u Srbiji. "Otklonjeni nesporazumi", *Danas*, 3. novembar 2008.

514 "Sledi bojkot koordinacionog tela", *Danas*, 15. septembar 2008. U dopisu ministra prosvete Žarka Obradovića, koji je prosleđen opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa i u kome se on poziva na mišljenje Ministarstva za Kosovu i Metohiju stoji da se javne isprave o stečenom obrazovanju smatraju ništavnim, imajući u vidu činjenicu da Unmik nema ovlašćenja za izdavanje takvih javnih isprava.

515 "Halimi: Otklonjeni nesporazumi", *Danas*, 3. novembar 2008. pomenuti se zaključak odnosi samo na diplome overene pečatom Unmika, ali ne i na diplome na kojima piše Republika Kosovo. Halimi je povodom toga rekao da će i u ovom slučaju "morati da se postigne kompromis, jer su diplome fakulteta u Prištini priznate u Evropi i svetu, pa zašto ne bi bile i u Srbiji".

516 Za prevazilaženje ovog problema i promeni odluke o nepriznavanju diploma založio se i Hans Ula Urstad, šef misije OEBS u Srbiji.

517 "Halimi: Otklonjeni nesporazumi", *Danas*, 3. novembar 2008.

Albanaca na maternjem jeziku. Marković je rekao: “Želimo da ohrabrimo i domaće i strane investitore da ulože u ovaj deo Srbije, jer je to jedini način da tri opštine ne zavise od jednokratnih donacija. Pomoći ćemo u razvoju stočarstva, kao jedne od najvažnijih delatnosti, ali apsolutni prioritet biće mladi i njihovo obrazovanje.”⁵¹⁸

Međutim, prilikom skupštinske debate o budžetu potisnuti problemi ponovo su buknuili u veoma oštroj polemici između Halimija i Markovića. Halimi je za skupštinskom govornicom tvrdio da su budžetskim restrikcijama najviše pogođeni najnerazvijeniji, i to Preševo, Bujanovac i Medveđa. “Ne da tapkamo u mestu, nego idemo nazad, jer nemamo razvojnu politiku”, rekao je Halimi. Na ove tvrdnje oštro je reagovao ministar Marković, navodeći da u Srbiji postoji niz opština koje ne dobijaju ekstra novac, kao što ga dobijaju pomenute tri opštine. “Tim novcem ne upravlja Koordinaciono telo, već predsednici opština koje je sve postavio gospodin Halimi. Srbi, Romi i Albanci ne žive dole nikako, ali zašto sa 64 miliona evra žive kao da su u 19 veku? Sva odgovornost nije na Beogradu”, poručio je Marković i pitao da li dole iko odgovara u slučaju promašenih investicija? Zašto su vlasti u Preševu i Bujanovcu jednoetničke? Zašto nije napravljen nacionalni savet albanske manjine? Zašto nisu uključeni u rad KT? Šta je sa televizijom Preševo? “Od augusta mi postavljate uslove, jedan, drugi, treći kako bi ušli u Koordinaciono telo. Ne morate da uđete, ali neće samo Beograd biti odgovoran... Jednog dana ćete morati da istaknete državna obeležja. Ne možete dole živeti kao da niste u Republici Srbiji!” Uzvratio je Halimi rečima da “nije tačno da su Albanci odbili rad u Koordinacionom telu. To je taktiziranje da bi opravdali nerad i nemogućnost da rešite probleme.”⁵¹⁹

518 “Eho nezavisnosti u prvom komšiluku”, *Danas*, 18. oktobar 2008. Po rečima Šaipu Kamberija, predsednika opštine Bujanovac, “sve dok se na ovo područje bude gledalo kao na region ‘zamrznutog konflikta’ mi nećemo moći da izađemo iz odrednice ‘kriznog regiona’. Samo jačanjem razvojnih programa, kroz institucije države mogu se predupređiti bezbednosni rizici koji vrebaju sa Kosova ili Makedonije i koji mogu u jednom talasu porušiti međuetničko poverenje i stabilnost na ovim prostorima”. “Manje etničkih napetosti, manja i pomoć države”, *Danas*, 5-6. jul 2008.

519 “Verbalni duel Markovića i Halimija”, *Danas*, 24. decembar 2008.

Problemi oko dvojnog državljanstva

Dok su Albanci ukazivali da ih država svojom politikom tera ka Prištini,⁵²⁰ Srbi u Crnoj Gori su zahtevali od crnogorske vlasti da im omogući sticanje državljanstva Srbije. Na ove zahteve vlast je odgovarala da su male države, poput Crne Gore, prinuđene da štite svoje državljanstvo i imaju, u tom pogledu, veoma restriktivne zakone. "Svi građani Crne Gore koji su, po rečima Jusufa Kalamperovića, ministra unutrašnjih poslova, "imali dvojno državljanstvo, dakle državljanstvo Crne Gore i bilo koje druge države na svijetu do 3. juna 2006. godine, tj. do dana proglašenja nezavisnosti, imaju prava da zadrže i crnogorsko i državljanstvo te druge države koja im ga je dala. Svi stanovnici Crne Gore koji su imali prebivalište u Crnoj Gori prije 3. juna 2006, a porijeklom su iz bilo koje bivše jugoslovenske republike imaju pravo, bez obzira na dužinu boravka u Crnoj Gori, da apliciraju za crnogorsko državljanstvo, pod uslovom da donesu otpust iz državljanstva države kojoj su do tada pripadali".⁵²¹

Poput Srba iz Crne Gore, dvojno državljanstvo⁵²² zahtevali su i Crnogorci u Srbiji. "U Srbiji živi veliki broj ljudi koji su državljanici Crne Gore,

520 "Kada vas neko ignoriše, podršku morate tražiti na prvoj susednoj strani. Naš razgovor sa Ramušom Haradinajem nije vezan za bilo kakvu nestabilnost i eventualni ekstremizam Albanaca na jugu Srbije. To je loša poruke nekih medija" izjavio je Riza Halimi i dodao da je "Haradinaj sam predložio da se kancelarija za Preševsku dolinu otvori u Prištini. To je njegov predlog, a ne inicijativa nas s juga Srbije, kako su preneli neki mediji". "Beograd gura Albance prema Prištini", *Danas*, 23. septembar 2008.

521 "Dva pasoša samo izuzetak", *Danas*, 2. septembar 2008.

522 Dvojno državljanstvo traže i pripadnici mađarske zajednice. Na svetskom kongresu Mađara, koji je u augustu održan u Budimpešti, pokrenuta je inicijativa za održavanje novog referenduma u Mađarskoj o davanju dvojnog državljanstva Mađarima izvan Mađarske. Sličan referendum održan je 2005. godine, ali tadašnji predlog građani Mađarske nisu podržali. Za razliku od Andraša Agoštona, lidera Demokratske stranke vojvođanskih Mađara, koji smatra da će Mađari, kad tad, dobiti dvojno državljanstvo, Ištvan Pastor, lider SVM, smatra da je "priča o dvojnomo državljanstvu ispričana i uopšte nemam ambiciju da se bavim tim pitanjem". Pastor je rekao da je mađarska zajednica životno zainteresovana da Srbija učini potrebne korake kako bi se što pre našla na beloj šengenskoj listi.

a koji, da bi ostvarili svoja prava, moraju da uzmu srpsko državljanstvo... Nakon uzimanja srpskog državljanstva, po automatizmu, gube crnogorsko, što oni ne žele”, izjavio je Nenad Stevović, predsednik novoformirane Crnogorske partije. Po njegovim rečima, ukoliko Crnogorci ne prihvate srpsko državljanstvo neće moći da ostvare svoja prava, izvade ličnu kartu, upišu akcije ili obave druge administrativne poslove.⁵²³ Stevović, koji je i predsednik Udruženja Crnogoraca “Krstaš”, zatražio je od predsednika pokrajinske Vlade Bojana Pajtića i pokrajinskog sekretara za manjine Tamaša Korheca da onemoguće diskriminaciju Crnogoraca u Vojvodini. Konkurs koji je u Vojvodini raspisan za dodelu dotacija etničkim zajednicama Stevović ocenio kao uvredljiv,⁵²⁴ jer su Crnogorci svrstani u grupu “ostalih” i poručio da je udruženje, na čijem je čelu, prinuđeno da o svemu obavesti ambasadu Crne Gore u Beogradu, Vladu Crne Gore, kao i predstavnike OEBS, Saveta Evrope i Evropsku komisiju.

523 “Dvojno državljanstvo Crnogorcima u Srbiji”, *Dnevnik*, 5. jun 2008.

524 Konkursom su rezervisana sredstva za organizacije 15 etničkih zajednica u Vojvodini – mađarske, hrvatske, slovačke, rumunske, rusinske, romske, bunjevačke, makedonske, ukrajinske, nemačke, slovenačke, bugarske, češke, aškalijske, jevrejske i jedan deo za ostale, među koje su svrstani Crnogorci. Stevović je zatražio da se organizuje novi konkurs za dodelu sredstava, da se ona dodeljuju srazmerno broju pripadnika manjine, a Crnogorci u konkursu direktno imenuju. “Vojvodanski Crnogorci traže ravnopravan status”, *Danas*, 15. decembar 2008.

Bunjevačka manjina na udaru asimilacije

Na nejednak tretman, odnosno asimilaciju, žalili su se i predstavnici još jedne manjine – Bunjevci. Nikola Babić, predsjednik Nacionalnog saveta Bunjevaca, javno je protestovao što je u tekstu pozivnice gradonačelnika Subotice Saše Vučinića, Dužijanca označena kao običaj bunjevačkih Hrvata. U svom pismu on je naveo da u Subotici žive Bunjevci i Hrvati (i jedni i drugi u gotovo identičnom procentu – 11 odsto), a ne bunjevački Hrvati. Prigovarajući gradonačelniku da se ovakvom definicijom Bunjevaca stvrstava na stranu onih koji negiraju Bunjencima pravo na samobitnost i otvoreno podstiču asimilaciju Bunjevaca u Hrvate, Babić je od gradonačelnika Subotice zatražio da se sporne pozivnice povuku, a Bunjencima uputi javno izvinjenje.⁵²⁵

Položaj Mađara i Hrvata

Tokom godine svoje nezadovoljstvo iskazali su i pripadnici hrvatske i mađarske manjine. Povodom pripajanja hrvatskog programa Rumunskoj redakciji, Branko Horvat, predsjednik hrvatskog nacionalnog veća i Ljerka Alajbeg, generalna konzulka Republike Hrvatske, sastali su se sa rukovodstvom RTV Vojvodine, ali nisu uspjeli da nađu zadovoljavajuće rešenje ni kada je reč o zastupljenosti programa namenjenog Hrvatima u Vojvodini,

525 "Gradonačelnik zagovara asimilaciju Bunjevaca", *Danas*, 8. august 2008. Dan Dužijance, 15. august, određen je kao nacionalni praznik Bunjevaca. Treba reći da problemi na relaciji Hrvati – Bunjevci – država nije novijeg datuma. Na pitanje jesu li Bunjevci zaseban etnicitet daju se posve oprečni odgovori. Bunjevci zahtevaju od države da ih zaštiti od asimilacije, dok predstavnici hrvatske zajednice prebacuju državi da podstiče cepanje njihove zajednice, otežava očuvanje njenog identiteta i tako omogućuje asimilaciju. Slični problemi postoje i kada je reč između Rumuna i Vlaha. Tako je od strane predstavnika rumunske zajednice kao jedan od gorućih problema navedeno priznavanje Vlaha kao zasebne nacionalne manjine. Kao i u slučaju Bunjevaca, tako se i u slučaju Vlaha daju posve oprečni odgovori na pitanje jesu li Vlasi distinktivna etnička zajednica.

niti statusom urednika emisije na hrvatskom jeziku. Po rečima Dragana Jurakića, urednika programa, ponuđeno objašnjenje da je u pitanju “tehnička grešak” pada u vodu: “to je jasna poruka da rukovodstvo RTV namerava da nas ukloni sa programa”. Jurakić je poručio da je Zakon o radiodifuziji jasan, da Hrvati nemaju nikakvu hipoteku i ne zaslužuju polovična građanska prava, te da pokušaj gušenja hrvatskog informativnog programa neće ostati bez ođeka.⁵²⁶

Kada je o mađarskoj manjini reč, politički predstavnici ove manjine su izjavili da u Skupštini Srbije neće podržati predlog zakona o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava⁵²⁷ ukoliko ne budu prihvaćeni njihovi amandmani da se očuvaju osnovni sudovi u Bačkoj Topoli, Bečeju i Senti. Balint Pastor, šef poslaničkog kluba manjina, je zamerio Vladi što je rasprava o ovom predlogu zakona bila kratka i što SVM, kao koalicioni partner, nije bio konsultovan. Vladi je poručeno i da povuče zakon iz skupštinske procedure, jer poslanici iz redova SVM neće, prilikom glasanja, obezbediti potreban kvorum. “Smatramo da je predlog zakona štetan po interese onih koje zastupamo u ovoj skupštini... Tu mislim na vojvođanske Mađare, ali i na sve ostale građane u Vojvodini, pogotovo onih opština gde, po predlogu zakona, više ne bi postojali osnovni sudovi”. Pastor je naveo tri razloga u prilog postojanja sudova u gore pomenutim opštinama: prvi je činjenica da se radi o sudovima koji postoje više od 150 godina, drugi razlog je što na prostoru između Subotice i Novog Sada, kao i Kikinde i Sombora, ne bi bilo ni jednog osnovnog suda, što znači da bi na sredi ni Vojvodine postojala ogromna rupa, pogotovo u sredinama gde Mađari žive u većem broju, čime bi, po njegovim rečima, bilo otežano korišćenje jezika nacionalnih manjina u sudskim postupcima. Napokon, sredina bez suda ne bi se mogla nazvati gradskom sredinom, bez obzira na to koliko ima stanovnika.⁵²⁸ Uprkos protivljenju, zakon je usvojen u Skupštini, a iz

526 “Ko to davi program na hrvatskom”, *Dnevnik*, 20. novembar 2008.

527 Predlog zakona predviđa postojanje sudova opšte nadležnosti: osnovnih, viših, apelacionih (biće ih 4 u najvećim gradovima), vrhovnog kasacionog suda (zameniće sadašnji Vrhovni sud) i sudove posebne nadležnosti (privredni, privredni apelacioni, prekršajni, viši prekršajni i upravni sud).

528 “Bačka Topola, Senta i Bečej moraju imati osnovne sudove”, *Danas*, 22. decembar

SVM je poručeno da će njegovi poslanici na proleće pokrenuti postupak izmene zakona.

Nakon parlamentarnih izbora predstavnici Mađarske koalicije su poručili da nemaju ambiciju da personalno učestvuju u vlasti, ali da će biti pouzdan oslonac parlamentarne većine.⁵²⁹ “Mi smo generalno bili protiv ulaska u vlast, kako u Srbiji, tako i u Vojvodini”, izjavio je Andraš Agošton, predsednik Demokratske stranke vojvođanskih Mađara (DSVM). “Na republičkom nivou to je i ostvareno i MK nije u Vladi, već će samo glasati za njene odluke za koje smatra da su u skladu sa našim programom... Za Pokrajinu je bilo različitih mišljenja, ali DSVM je ostao pri stavu da smrtni zagrljaj DS, u obliku učešća MK u pokrajinskoj vlasti može da nam nanese veliku štetu... Zato smo i odlučili da ne učestvujemo u tim pregovorima i njihovo vođenje prepustili smo SVM, pošto oni smatraju da je to celishodno”. Agošton je rekao da će se zalagati da MK opstane “kao jedino moguće rešenje, ako želimo da mađarska nacionalna manjina ima svoje mesto i težinu na političkoj pozornici”⁵³⁰

Pa, ipak, odnosi u MK nisu bili lišeni izvesnih napetosti. Tako je Šandor Pal, lider Demokratske zajednice vojvođanskih Mađara, u jednom trenutku zamerio SVM da smatra “da svi glasovi koje je MK osvojila na izborima pripadaju samo njima”. Osim toga, Pal je Ištvanu Pastoru zamerio da je sam, bez partnera iz koalicije, ali i ikoga iz SVM, razgovarao sa Borisom Tadićem, te da niko ne zna šta se on dogovorio sa Tadićem i dokle će ići ustupci SVM prema DS.⁵³¹ Pastor je polovinom jula potpisao sporazum o međustranačkoj

.....

2008. Pošto je set pravodusnih zakona usvojen, Ištvan Pastor, lider SVM je rekao da je proevropska vlast uspela u onome što u proteklih 160 godina nije uspelo nijednom režimu. On je rekao da su regionalne interese izneverili i oni za koje smo mislili da ih zastupaju – LSV, LDP, G17 Plus i DS. Usvajanjem seta zakona samo dve opštine u kojima su manjine većinsko stanovništva imaju osnovne sudove – Subotica i Novi Pazar.

529 Rekli smo da nemamo ambicije da učestvujemo u vlasti, ali smo rekli i da želimo da damo državne sekretare u različitim ministarstvima. Ištvan Pastor u “Mađarska koalicija stabilni deo većine”. *Danas*, 3. jul 2008.

530 “Budućnost zavisi od ‘smrtnog zagrljaja’ DS-a”. *Dnevnik*, 21 jul 2008.

531 “Lična korist ‘za dobrobit mađarske manjine’”, *Dnevnik*, 25. septembar 2008. Pal je bio vrlo oštar i kritikovao je SVM zato što saradnju u okviru koalicije shvata kao mogućnost istiskivanja partnera iz političkog života. “U SVM politiku shvataju kao mogućnost

saradnji sa DS, ali je demantovao spekulacije da je u tom sporazumu sadržan i zahtev za formiranje mađarske teritorijalne autonomije.⁵³²

Početak septembra Andraš Agošton je svoje koalicione partnere podsetio na zajednički koncept autonomije i u pismu Ištvanu Pastoru, predsedniku SVM, zatražio da o tom konceptu inicira razgovor sa predstavnicima srpskih parlamentarnih stranaka.⁵³³ Pastor je odgovorio da je takva inicijativa u ovom trenutku potpuno bespredmetna, jer nema novih povoda za nove strateške pregovore.⁵³⁴

Zahtev za teritorijalnom autonomijom po etničkom principu nije nov, kao ni oprečne reakcije koje izaziva u javnosti.⁵³⁵ "Ako se u procesu imple-

.....
 da opelješe tajkunski kapital i ostvare ličnu korist, dok im mađarska manjina služi za tu svrhu, pri čemu ih još ubeđuju kako je to za njih veoma korisna stvar".

532 "Regionalizacija u sporazumu sa DS", *Dnevnik*, 17. jul 2008. "Zahtev za teritorijalnu autonomiju nije deo sporazuma... ali je za nas veoma važno da je u sporazumu koji smo potpisali sa DS prihvaćeno naše viđenje pitanja regionalizacije Srbije". Nekoliko dana pre potpisivanja sporazuma Balint Pastor je izjavio da ce njime biti određen i datum ispunjenja njihovog zahteva, čime će se Subotici, Bačkoj Topoli i Malom Idošu u okviru severnobačkog okruga pripojiti Ada, Senta i Kanjiža. Balint Pastor je naglasio da su za vreme Slobodana Miloševića promenjene granice, a pomenute opštine prebačene u severnobanatski okrug sa sedištem u Kikindi. "To nije nikakvo mađarsko pitanje, niti je bitno samo za Mađare, već se radi o sasvim praktičnim i logičnim stvarima za sve koji žive na teritoriji tih opština, jer po sadašnjem stanju stvari žitelj Horgoša, umesto da putuje 20 km do Subotice, da bi rešio neke administrativne probleme, mora da ide mnogo dalje, do Kikinde. To je priča sasvim odvojena od multietničke regije na severu Vojvodine". "Letnji šlagvort za teritorijalnu autonomiju", *Dnevnik*, 2. jul 2008.

533 "Zahtev za mađarsku regiju u Vojvodini", *Politika*, 3. septembar 2008.

534 "Pastor ne vidi povod za Agoštonovu inicijativu", *Dnevnik*, 3. septembar 2008. Pastor je izjavio da je za njega neprihvatljiv stil komuniciranja da se pismo njemu namenjeno najpre objavi u medijima.

535 U Zajedničkom konceptu autonomije, koji su usvojili lideri tri mađarske stranke, predviđeno je formiranje Autonomne regije Mađara sa sedištem u Subotici. Osim Subotice, Autonomna regija Mađara bi obuhvatala opštine Ada, Čoka, Bačka Topola, Bečej, Kanjižu, Mali Idoš, Novi Kneževac i Sentu. Autonomnoj regiji bi se, na osnovu mišljenja stanovništva izraženog na referendumu, mogla priključiti i naselja koja se graniče sa područjem regije. Nadležnosti regije bi se ustanovile putem decentralizacije poslova koje u ovom trenutku obavljaju državni i pokrajinski organi, čije bi vršenje na nivou regije bilo efikasnije. U konceptu se ističe da nadležnosti regionalne samouprave

mentacije manjinskih prava nađu viši standardi, a to je, recimo, etnička autonomija Srba na severu Kosova, onda, po logici stvari takva prava pripadaju i drugim manjinama. Mađari jedino tako, u autonomnoj regiji gde su većina mogu, po rečima Pal Šandora, da ostvare svoje nacionalne interese. U pitanju je demokratski princip i demokratski način rešavanja manjinskog pitanja”⁵³⁶

Ocenivši da se radi o ekstremnom političkom stavu, Bojan Kostreš, predsednik Skupštine Vojvodine, je napomenuo da je tu ipak reč o stavu pojedinca, a ne Mađarske koalicije. Položaj Srba na Kosovu nikako ne može da se uporedi, po oceni Zorana Stojiljkovića, sa položajem Mađara u Vojvodini: “Reč je o dve potpuno neuporedive situacije”⁵³⁷ Po rečima Dejana Vuka Stankovića, Pal Šandor pokušava da okupi glasače koji su nacionalistički orijentisani, ističući da bi ovakav stav, na duže vreme, mogao izazvati ozbiljne probleme u Vojvodini.⁵³⁸ “To je legitiman zahtev, ali ne vidim šta bi on mogao da donese Šandoru. Prilično sam skeptičan, rekao je Zoran Lučić, direktor CESID, jer se mađarska manjina razlikuje od ostalih po tome što ne glasa samo za svoje partije, već i za druge veće stranke, kao što su DS, G17 plus ili LDP”⁵³⁹

Ideja manjinske teritorijalne autonomije, po mišljenju Miroslava Samardžića, politikologa, u suprotnosti je sa idejom građanske autonomije Vojvodine. “Stvaranjem etničkih autonomija postojanje pokrajinske autonomije bi bilo besmisleno”. Po njegovom mišljenju, ostvarivanje etničkih samouprava kroz proces regionalizacije je malo realno, “jer bi to onda vodilo i omogućavanju teritorijalne autonomije za Albance na jugu Srbije... S druge strane, to bi dovelo u neravnopravan položaj druge manjinske

.....

ne bi zadirale u ovlašćenja organa personalne autonomije. Regionalna samouprava bi izrađivala regionalni razvojni plan, i usaglašavala planove razvoja jedinica lokalne samouprave, koordinirala razvoj infrastrukture od regionalnog značaja, obezbeđivala ravnopravnu upotrebu jezika i pisma koji su u službenoj upotrebi. Obezbeđivala funkcionisanje zdravstvenih, obrazovnih, kulturnih ustanova, vršila pojedina ovlašćenja iz oblasti šumarstva, vodoprivrede, upravljanja otpadom i zaštite životne sredine, itd.

536 “Skandalozno pređenje”, *Press*, 10. april 2008.

537 isto

538 isto

539 isto

zajednice u Vojvodini koje nisu skoncentrisane na jednom području. Ali, takvo rešenje ne bi bilo dobro ni za same Mađare koji bi ostali van te samouprave na severu Bačke”.⁵⁴⁰ Tomislav Žigmanov, publicista, smatra da o “inicijativi političkih predstavnika vojvođanskih Mađara treba razgovarati, a ne stavljati je pod tepih”. Po njegovom mišljenju, ovakvim modelom se otvara i pitanje na koji način bi se rešavala pitanja drugih manjinskih zajednica i kako bi oni uticali na donošenje odluka ako bi se našli u okviru samouprave vojvođanskih Mađara.⁵⁴¹

Ne bi bilo ničeg neprirodnog, ni spornog, izjavio je Šandor Pal, ukoliko bi i Budimpešta lobirala u Briselu, i to ne samo za personalnu autonomiju vojvođanskih Mađara, već uopšte za njihovu autonomiju. Mađarska se time, po njegovom mišljenju, ne bi mešala u unutrašnje stvari druge države, jer pitanje manjina više nije ekskluzivno unutrašnje pitanje neke države. Ako se Srbija zalaže za očuvanje Republike Srpske ili za prava Srba u Crnoj Gori, zašto se onda Mađarska, upitao se on, ne bi zalagala za prava vojvođanskih Mađara.⁵⁴²

Intervju Kinge Genc, šefice mađarske diplomatije, koji je u decembru objavljen u novosadskom Dnevniku, iznenadio je političke predstavnike vojvođanskih Mađara, naročito njen stav u pogledu teritorijalne autonomije: “Mislim da nije realistično da pričamo o teritorijalnoj autonomiji za Mađare u Vojvodini. S jedne strane, opšte je poznato da u Vojvodini nema toliko mnogo Mađara i da su oni samo jedna od brojnih nacionalnih manjina u Pokrajini, s druge strane, Mađari ne žive u kompaktnom bloku gde bi, eventualno, mogli kreirati nekakvu teritorijalnu autonomiju koja bi obuhvatila sve Mađare i koja bi mogla biti odvojena od ostatka Vojvodine. U tom smislu, mnogo je bolje da svi vojvođanski Mađari, zajedno, kroz aktivno učešće u političkom životu, rade na poboljšanju svog položaja, ali i položaja cele Vojvodine i Srbije”⁵⁴³

540 *Dnevnik*, 7. jul 2008.

541 isto

542 “Podrška matice manjinskoj autonomiji”, *Dnevnik*, 3. novembar 2008.

543 “Mađarima u Vojvodini ne treba teritorijalna autonomija”, *Dnevnik*, 11.

decembar 2008. U intervjuu Kinge Genc se osvrnula i na pitanje dvojnog državljanstva, rekavši da “nije realno pričati o dvojnog državljanstvu, već je bolje

Ovakav stav šefice mađarske diplomatije nije prošao bez reakcija.⁵⁴⁴ Ištvan Pastor, lider SVM, je izjavio da je pomenuta ocena neprimerena i da predstavlja mešanje u unutrašnje stvari mađarske zajednice u Vojvodini. "Teritorijalna autonomija, uostalom, izjavio je Pastor, i nije predmet nikakvih pregovora, pošto nijedna stranka na srpskoj političkoj sceni nije pokazala spremnost da se o tom pitanju razgovara".⁵⁴⁵ "U poslednje vreme nije bilo političkog poteza koji je izazvao toliko interesovanje i revolt običnih ljudi", ocenio je Andraš Agošton, dodajući da su se "vojvođanski Mađari već nekoliko puta suočili sa hladnim tušem koji dolazi iz Pešte".⁵⁴⁶

U pomenutom intervjuu Kinge Genc je ocenila da manjine, ako se poštuju njihova prava, ako su zastupljene u izvršnim organima vlasti i utiču kako na sadržaj, tako i na donošenje odluka, postaju snažan faktor promocije države u kojoj žive. Ona je rekla da je mađarskoj strani objašnjeno da će zakonom o nacionalnim savetima svim manjinama, uključujući i mađarsku, biti garantovana prava da autonomno odlučuju, preko svojih predstavnika, u oblasti obrazovanja, očuvanja kulturne baštine i drugim područjima od značaja za očuvanje njihovog identiteta. Upravo je zakon o nacionalnim savetima, čije se usvajanje godinama iščekuje, bio jedan od razloga koji je Andraša Agoštona naveo da se obrati Katalin Sili, predsednici mađarskog parlamenta, i zatraži da se odloži potpisivanje mađarsko-srpskog sporazuma o saradnji.⁵⁴⁷ Osim ovog, Agošton je naveo još dva

.....

što više raditi na viznoj liberalizaciji i približavanju Srbije članstvu u EU".

544 Povodom ovog intervjua regovalo je i mađarsko Ministarstvo inostranih poslova smatrajući da su pojedine konstatacije ministarke Genc pogrešno shvaćene. U saopštenju MIP se ističe da je Vlada Mađarske uvek podržavala oblike autonomije koje su tražile legalne organizacije Mađara van matice. "Nemamo razloga, a i ne želimo da stavimo pod znak pitanja zdravo rasuđivanje lokalne mađarske zajednice u vezi s procenom za koji oblik autonomije vide realne mogućnosti da bude ostvaren". U saopštenju se dodaje da bi, na osnovu evropskih iskustava i u dogovoru sa većinskom zajednicom, teritorijalna autonomija mogla biti rešenje koje funkcioniše. "Teritorijalna autonomija ipak realna", *Dnevnik*, 13. decembar 2008.

545 "Neprimereni stavovi Kinge Genc", *Dnevnik*, 12. decembar 2008.

546 "Slučaj Kinge Genc sa autonomijom", *Vajdasag Ma*, 15. decembar 2008.

547 Sa Agoštonovim zahtevom nije se složio SVM koji smatra da svaki, korakom kojim se obogaćuje saradnja između dve zemlje

razlog zbog kojih pomenuti sporazum ne treba potpisati – nepostojanje instituta garantovanih mandata za pripadnike manjina i neplodnost preventivnih akcija u sprečavanju napada na pripadnike manjina.⁵⁴⁸

Neadekvatna reakcija države na incidente i netoleranciju

Tokom godine zabeležen je niz incidenata koji su izazvali pažnju javnosti, ali i oprečna tumačenja o karakteru pojedinih incidenata.

Slučaj Atila Komradi: 19. aprila nožem u stomak je uboden Atila Komradi. Incident se dogodio na Trgu cara Jovana Nenada u Subotici, a okružni javni tužilac je protiv dvojice mladića pokrenuo istragu zbog izazivanja nacionalne, rasne i verske netrpeljivosti i teškog ubistva u pokušaju.⁵⁴⁹

Porodica Konja: U centru Subotice napadnuta porodica Konja. Njih su, kada su se vraćali sa rođendanske proslave, napali nepoznati mladići i naneli im lakše telesne povrede. Prema rečima Roberta Konje nije postojao neposredan povod za napad. On je kao mogući povod za napad naveo činjenicu da je sa svojim sinovima razgovarao na mađarskom jeziku i da je to zasmetalo siležijama. Gradonačelnik Subotice Saša Vučinić je osudio ovaj incident i nakon razgovora sa policijom izjavio da je dobio informaciju da incident nije bio etnički motivisan.⁵⁵⁰ U želji da onemoguće ponav-

.....

mađarska zajednica u Vojvodini može imati samo koristi.

548 *Dnevnik*, 15. novembar 2008. Treba reći da je Andraš Agošton uputio i pismo liderima mađarskih stranaka predlažući im da zajednički upute dopis srbijanskom premijeru Cvetkoviću da Vlada Srbije zauzme zvaničan stav o pogromu koji je krajem Drugog svetskog rata počinjen u Bačkoj, pre svega. Šandor Pal je prihvatio inicijativu i predložio da 23. januar kao dan sećanja na pobijene Mađare. Po rečima Žolta Bečejija, poslanika u Evropskom parlamentu, rešenje ovog pitanje se može naći samo ako ga vojvođanski i Mađari u matici drže otvorenim i povezanim sa integracijom Srbije u EU. "Osovina Temerin – Segedin – Budimpešta", *Dnevnik*, 15. decembar 2008.

549 Jedan od napadača je sin Vojina Đorđevića, direktora "Si en Si" kompanije. Đorđević se povodom hapšenja svog sina obratio javnosti izražavajući žaljenje zbog ovog događaja i pozeleo Komradiju brz oporavak. "Želim Atili brz oporavak", *Dnevnik*, 23. april 2008.

550 Iz policije su izjavili da ce protiv napadača biti podneta prekršajna prijava, a ako

ljanje incidenata čelnici SVM su inicirali razgovor sa načelnikom subotičke policije Borivojem Mucaljem. U razgovoru je istaknuto da se etnička pozadina incidenata ne može isključiti i da je potrebna bolja saradnja mesnih zajednica i policije, kao i da je potrebno pronaći mere kako bi pripadnici manjina u većoj meri bili zastupljeni u policiji.

Incidentima, u kojima učestvuju mladi ljudi, veoma pogoduju raširene predrasude. Pokrajinski pedagoški zavod već treću godinu za redom pružava međuetničke odnose mladih i poslednjim istraživanjem je utvrđeno da svaki treći učenik u Vojvodini smatra da ima bolju veru i kulturu od svojih komšija druge nacije, bezmalo polovina učenika je doživela nekakav međuetnički sukob sa svojim vršnjacima, trećina učenika misli da profesori ne uvažavaju jednako pripadnike raznih nacija, a svaki četvrti čak je uočio da njegovi predavači ističu nacionalne vrednosti svoje zajednice.⁵⁵¹ Ovakvo stanje je posledica zbivanja na prostoru bivše Jugoslavije i poremećenog sistema vrednosti, ali i tendencioznog izveštavanja medija,⁵⁵² go-

.....

se istragom utvrdi da je bilo elemenata krivičnog dela izazivanja rasne, verske i nacionalne mržnje, sledi i krivična prijava. Uz dva gore pomenuta bilo je još nekih incidenata uperenih protiv pripadnika mađarske nacionalnosti. U maju je batine u Subotici dobio Laslo Torockai, lider Omladinskog pokreta 64 županije. Njega su, kada se spremao za put u Mađarsku, napali nepoznati mladići i naneli mu lakše telesne povrede. Pored Torockaja povredena su još dva mladića, od koji je jedan mađarski državljanin. (*Građanski list*, 13. maj 2008). U julu odbornici mađarske nacionalnosti su u skupštini opštine Kikinda bili predmet izrugivanja i psovki. Na zahtev dvojice odbornika da govore na mađarskom jeziku, odnosno nemogućnosti prevodioca da odgovori svom zadatku, reagovali su odbornici Srpske radikalne stranke koji su negodovali zbog upotrebe mađarskog jezika, pravdajući to nepostojanjem tehničkih uslova, suvišnim trošenjem novca za opremanje sale za simultani prevod, odnosno opstrukcijom rada Skupštine. Stevan Grbić (SPS) je u jednom trenutku uputio Zoltanu Čemereu psovku na mađarskom. On je kasnije rekao da je taj izraz čuo od svog majstora i da nikoga nije hteo da uvredi: "Ako sam nekoga uvredio, želim da se izvinim". "Rugali se Mađarima", *Dnevnik*, 23. jul 2008.

551 "Tuđa glava bolje misli", *Dnevnik*, 24. april 2008. Istraživanjem je obuhvaćeno 4310 učenika osmog razreda 59 osnovnih, te drugog i četvrtog 60 srednjih škola. Istraživanje je sprovedeno u školama u kojima postoje odeljenja sa nastavom na jezicima nacionalnih manjina.

552 Stanje u Staroj Moravici, selu na severozapadu Bačke, bilo je predmet napisa u

vora mržnje,⁵⁵³ tolerisanja nacionalističkih grupacija i odsustva sankcija

.....

Politici i Večernjim novostima. U tekstu u *Politici* ("Mađarizacija Stare Moravice") se konstatuje da bi putnik namernik, ako bi se kojim slučajem našao u selu, teško mogao odgonetnuti gde se nalazi – da li u Srbiji ili susednoj Mađarskoj. Na ulazu u selo dočekaće ga, pored srpskog, i mađarski naziv sela – Bacsokossuthlava, za koji se kaže da potiče iz perioda mađarske okupacije tokom Drugog svetskog rata. U OŠ "Stari Kovač Đula" nastava se izvodi na mađarskom jeziku, pa je 30 učenika srpske nacionalnosti prinuđeno da putuje u šest km udaljenu školu u Pečiru. Putuju autobusima redovnog međumesečnog saobraćaja, jer ni mesna zajednica, ni opština Bačka Topola, nisu u stanju da im omoguće namenski prevoz. U tekstu u *Večernjim novostima* ("Tenzije na severu Bačke") se kaže da se, sem dvojezične table na ulazu u selo i zastave Srbije na policijskoj stanici, po malo čemu može zaključiti da se selo nalazi u Srbiji. Ni jedna ulica ne nosi ime ličnosti iz srpske istorije, jer su sve razgrabili mađarski kraljevi, grofovi i vojskovođe. Samo pojedini nazivi ulica su bili ispisani dvojezično, ali se očekuju nove table "na kojima neće biti srpskog jezika". Za srpski jezik, kaže se, da nema mesta ni u OŠ. Nastava je na mađarskom, a onim mađarskim učenicima koji žele da nauče srpski jezik prilika se pruža na kursu koji se održava u prostorijama Crvenog krsta. Na ove napise reagovali su Nađ Tibor, direktor OŠ, kao i Centar za ljudska prava iz Srbobrana., ukazujući na niz netačnih i tendencioznih stvari. U odgovoru glavnom uredniku *Večernjih novosti*, Tibor Nađ je demantovao da se u školi ne uči srpski jezik, jer je to zakonska obaveza. Ističući da mađarska deca ostaju dva ili tri časa duže u školi nego srpski đaci, on je ukazao da su pećirska i staromoravička škola udaljene tri, a ne šest kilometara, te da besplatan đачki autobus vozi čak i iz škole. Nađ je istakao da se u školi ne organizuje nastava na srpskom jeziku iz tehničkih razloga, jer bi razredi bili malobrojni (po 4 đaka), da nastavnici ne bi mogli da putuju na dva mesta, niti bi mogao da se organizuje efektivan prateći rad. Budući da je profesor istorije, Tibor Nađ je podsetio da naziv sela potiče iz vremena Austro-Ugarske, iz 1907 godine, a ne iz Drugog svetskog rata. U izveštaju Centra za ljudska prava, čiji su članovi boravili u S. Moravici, se kaže da su u naselju, skoro bez izuzetka, svi napisali na dva jezika (ime jednog preduzeća je ispisano samo na srpskom jeziku). "Od 76 ulica obišli smo 40, a nismo našli ni jednu tablu ispisanu samo na mađarskom jeziku". 28 ulica će dobiti nove nazive, a među njima su imena kralja Matijaša, Košuta Lajoša, Ištvana Sečenjija, Vuka Karadžića, Danila Kiša, Ivana Modričina i drugih. U izveštaju Centra se kaže da nekoliko zlonamernih tekstova ne formira javno mnjenje, ali da članci kakvi su objavljeni u pomenutim listovima ne doprinose mirnom i zajedničkom životu.

553 Na Svetski dan Roma u blizini Filozofskog fakulteta pojavila se crna zastava sa kukastim krstom i parolom "Smrt Romima". Kukasti krst iscrtan je i kod Spomenika žrtvama racije, a u blizini su ispisani i brojevi 18 i 88 (broj 18 predstavlja prvo i osmo

i zabrana ekstremističkih organizacija.⁵⁵⁴ Stoga i ne iznenađuje što su se, osim pripadnika manjina i čelnika/ca nevladinih organizacija, pre svega onih koje se zalažu za ljudska prava,⁵⁵⁵ na udaru našli i pojedini političari, a među njima, recimo, i predsednik Republike.⁵⁵⁶

.....

slovo alfabeta, dakle inicijale Adolfa Hitlera, a drugi – 88 – predstavlja nacistički pozdrav Hajl Hitler, dakle dva slova H). Svastika je iscrtana i na vratima garderobe jedne srednje škole u Kikindi. Na katoličkoj crkvi u Pančevu ispisani su grafiti “Smrt katolicima”, “Pravoslavlje ili smrt”, “Osvetićemo Kosovo”. U Titelskoj ulici u Zrenjaninu na nekoliko kuća u kojima žive Romi ispisani su grafiti “Marš” i “Odlazite Turci”.

- 554 U junu, grupa nepoznatih neonacista napala je učesnike prvog zrenjaninskog antifašističkog festivala (ZAF). Ekstremne nacionalističke organizacije Nacionalni stroj i Divizija krv i čast najavile su za 11. oktobar u centru Beograda skup “Srpski marš”. Iz Antifašističke kampanje je poručeno da se njihovi aktivisti pojaviti istog dana, na istom mestu. Veliki broj NVO je zatražio da se skup neonacista zabrani. Istim povodom veliki broj intelektualaca obratio se pismom Borisu Tadiću, a apel je upućen i predsednicima Vlade, Skupštine i Vrhovnog suda, upozoravajući ih da je delatnost organizacija, poput pomenutih, uperena protiv države i da država mora da se brani. Ministarstvo unutrašnjih poslova je zabranilo oba skupa – i Marš za jedinstvo Srbije i protest Antifašističke kampanje. Liga socijaldemokrata je zatražila da se donese zakon kojim bi se zabranile neonacističke manifestacije i organizacije.
- 555 Godišnji izveštaj “Samoizolacija – realnost i cilj”, poslužio je za još jedan u nizu napada na Sonju Biserko i Helsinški odbor. U jeku kampanje u jednim novinama objavljena je, po drugi put, njena privatna adresa, što je ocenjeno kao javni poziv na linč. Grupa koja sebe naziva “Pokret 1389” i koja je danima protestovala zbog hapšenja Radovana Karadžića, svoje nezadovoljstvo je iskazala i ispred kancelarije HO, ostavivši na ulazu kukasti krst od kartona. Ista grupa je “posetila” i Centar za kulturnu dekontaminaciju i Komitet pravnika za ljudska prava, optužujući Biljanu Kovačević Vučo da podržava rasparčavanje srpske države.
- 556 U Beogradu su se pojavili plakati na kojima je preko fotografija Borisa Tadića i Božidara Đelića, ispisano “državni neprijatelji”. Tadiću je upućeno i pismo u kome mu se poručuje da će kao “dokazani izdajnik srpskog naroda dobiti ono što mu sleduje – metak u čelo”. (*Dnevnik*, 6. maj 2008). Pretnje su upućene i Nenadu Čanku, lideru Lige socijaldemokrata Vojvodine. U video klipu se poziva na Čankovu likvidaciju, a klip se završava rečima “Doći ćemo Čanku na vrata i zaklati ga ko Miloš Murata” (*Danas*, 29. septembar 2008). Dragoslav Petrović, pokrajinski sekretar za nauku i tehnološki razvoj i šef poslaničke grupe DS u pokrajinskom parlamentu, brutalno je napadnut krajem augusta. Njemu je od udaraca metalnom šipkom slomljena desna lopatica, zadobio je frakturu

Odsustvo adekvatne reakcije države na izazove sa kojima je suočena, pristrasnost državnih organa u sukobima pojedinih frakcija (unutar, recimo, islamske zajednice), podložnost institucija uticaju nekih verskih korporacija (Srpske pravoslavne crkve, pre svega) ili, pak, uplitanje tih korporacija u politički život na strani konzervativnih i centralističkih snaga, deluju frustrirajuće i vode tihoj internacionalizaciji pitanja kojima manjine daju veliki značaj. Tako je na primer, povodom predloga novog statuta Vojvodine došlo do zaoštavanja retorike i ponovnog izricanja optužbi da se iza zahteva za većim stepenom autonomije kriju separatistički motivi i želja za stvaranjem države u državi.

Zainteresovanost manjina za veći stepen autonomije je razumljiva, budući da Vojvodina, kao etnički najpluralniji deo Srbije, poseduje veći stepen osetljivosti u pogledu manjinskih zahteva. Pomenuta je osetljivost tokom godine došla do izražaja i u predlogu statuta pokrajine, ali i u praktičnoj politici vojvođanske skupštine. Predlogom statuta predviđeno je osnivanje Saveta nacionalnih zajednica. Savet predstavlja posebno telo Skupštine i broji 30 članova. Polovina članova bira se iz redova poslanika koji se izjašnjavaju kao pripadnici nacionalne zajednice⁵⁵⁷ koja čini brojčanu većinu u ukupnom stanovništvu Vojvodine, a druga polovina iz redova poslanika koji se izjašnjavaju kao pripadnici nacionalnih zajednica koje čine brojčanu manjinu u ukupnom stanovništvu Vojvodine.

Prilikom rešavanja pitanja koja su u vezi sa ostvarivanjem prava nacionalnih zajednica koje čine brojčanu manjinu u ukupnom stanovništvu Vojvodine, a naročito u oblasti kulture, obrazovanja, javnog informisanja i službene upotrebe jezika i pisma, obavezno se pribavlja mišljenje Saveća, koji svoje odluke donosi većinom glasova od ukupnog broja članova.⁵⁵⁸

.....

potkolenice i ozbiljne kontuzije od udaraca u leđa. *Dnevnik*, 1. septembar 2008.

557 U Predlogu statuta su pripadnici brojnih etničkih zajednica u Vojvodine podvedeni pod generički pojam nacionalne zajednice.

558 Statut nije bio predmet kritike samo srpske nacionalističke desnice, kritike su dolazile i od političkih predstavnika manjina. Za Demokratsku stranku vojvođanskih Mađara, na primer, Statut je u ponuđenoj formi neprihvatljiv, jer ne sadrži princip srazmerne zastupljenosti, na osnovu čega bi vojvođanski Mađari u parlamentu dobili odgovarajući broj garantovanih poslaničkih mandata. Osim toga, Statut sadrži instituciju koja, po mišljenju DSVM, ima zadatak (misli se na Savet nacionalnih

Napokon, treba reći da je Skupština Vojvodine u martu donela odluku da se formiraju zavodi za kulturu sa ciljem očuvanja, unapređenja i razvoja manjinskih kultura. Svoje zavode formirali su tokom godine pripadnici mađarske, slovačke, rusinske, rumunske i hrvatske manjine, što je važan korak u izgradnji institucionalne infrastrukture manjinskih zajednica.⁵⁵⁹

.....

zajednica) da nacionalne savete drži u okvirima koje kontroliše pokrajinska vlada. DSVM je u svom saopštenju postavio i pitanje dokle se može ići u traženju kompromisa sa srpskom vlašću i pozvao mađarske stranke da ustanove minimum ispod kojeg se ne sme ići. "Nema ključnog mađarskog zahteva", *Dnevnik*, 14. august 2008.

- 559 U Statutu, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata se definiše kao ustanova za znanstvena, stručna, razvojna i primijenjena istraživanja u području kulture, zatim za menadžment u kulturi i za kulturnu produkciju hrvatske nacionalne zajednice u AP Vojvodini. Zavod će se baviti promidžbom, poticanjem, čuvanjem i razvijanjem kulture, znanosti i jezika hrvatske nacionalne zajednice u AP Vojvodini; multikulturalnosti i interkulturalnosti na području Vojvodine; suradnje s ustanovama i organizacijama u području kulture, znanosti i umjetnosti u Republici Srbiji; uspostavljanja veza i suradnje ustanova kulture, organizacija i pojedinaca u AP Vojvodini s međunarodnim ustanovama i organizacijama (Vijećem Europe, Europskom unijom, UNESCO-om, i dr.); normativne djelatnosti u području kulture, znanosti i umjetnosti i usklađivanje s europskim standardima; stručnim usavršavanjem i obrazovanjem, organiziranjem seminara, radionica i kampova; razvijanje turizma u kulturi; i informacijsko-dokumentacijske djelatnosti u području kulture, znanosti i umjetnosti.

Zaključci i preporuke

Tokom 2008. godine Srbija je propustila priliku da načini nekoliko značajnih koraka na poboljšanju položaja nacionalnih manjina. To se pre svega odnosi na unapređenje manjinskog zakonodavstva. Značajni institucionalni pomaci, poput formiranja Ministarstva za ljudska i manjinska prava ili manjinskih zavoda za kulturu, ostali su u senci dugo isčekivanog zakona o nacionalnim savetima. U februaru Kosovo je proglasilo nezavisnost, što je frustriralo srpsku političku elitu i dodatno osnažilo nacionalističke sentimente.

Nakon gubitka Kosova i u strahu od daljeg fragmentiranja Srbije i predlog novog vojvođanskog statuta pročitani su u ključu zahteva za "stvaranjem države u državi". Optužbe za separatizam nisu mimoišle ni manjinske političke aktere koji su podržali statut. Te optužbe čine stanje međuetničkih odnosa vrlo rovitim, što, povezano sa snažnim osećajem pojedinih manjina (Vlaha, Makedonaca ili Crnogoraca) da su u verskom pogledu diskriminisane i ignorancije od strane političke klase, čini plodno tlo za internacionalizaciju.

Neki od poteza novih vlasti u Novom Pazaru nagoveštavaju da bi se duboke podele u bošnjačkom društvu mogle prevazići. Te napore treba podržati i merama konkretne ekonomske politike, kako bi se sprečio potpuni kolaps sandžačke regije.

Kao predsedavajuća Dekadom Roma, Srbija ima priliku da značajno doprinese poboljšanju položaja ove manjine, ali i da, smanjivanjem jaza u odnosu na druge zemlje Dekade, poboljša svoju poziciju.

U približavanju Srbije evropskoj uniji, manjine i nevladine organizacije unutar manjina bi mogle odigrati iznimno važnu ulogu. Međutim, njihova uloga transmitera kulturnih obrazaca i akumuliranog eu-znanja u matičnim državama (Mađarskoj, na primer), potpuno je potcenjena. Budući da je u Srbiji civilni sektor najsnažniji promoter evropske ideje i evropskih vrednosti, potrebno je:

- stvoriti povoljne uslove za delovanje civilnog sektora preko poreskih olakšica i donošenja novog zakona o udruženjima građana;
- nastaviti sa izgradnjom manjinskog zakonodavstva donošenjem zakona o nacionalnim savetima, zakona protiv diskriminacije, novog zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma, izmenom zakona o izboru narodnih poslanika, usklađivanjem zakona koji sadrže međusobno isključive odredbe;
- otklanjanje diskriminirajućih odredbi iz pojedinih zakonskih rešenja (Zakon o verskim zajednicama, na primer);
- pojačati preventivni rad na otklanjanju incidenata sa etničkom pozadinom, a rad tužilaštva i sudstva učiniti efikasnijim;
- stvarati povoljnu političku klimu za ostvarivanje prava manjina;
- onemogućiti delovanje neonacističkih organizacija

VIII

Mediji

Istrajavanje na nacionalnom konceptu

U pretpostavljenoj transformaciji srbijanskog društva ka modernim, demokratskim, evropskim vrednostima – koja je na parlamentarnim izborima u proleće 2008. godine dobila prevagu nad izolacionističim, narodnjačkim društvenim konceptom – mediji predstavljaju jednu od najslabijih karika. Ideološki obrazac kreiran pre raspada SFRJ da bi opravdao potonje ratove, žilavo opstajava u javnom diskursu i sada, sa medijima kao najjačim saveznikom. Osim što bez izuzetka dominira tabloidima, na istu se matricu oslanjaju i, po uticaju i težini značajniji mediji, poput NIN, Večernjih novosti, RTS i dr.

Pri tome, nije reč samo o nastojanju da se relativizuju i izjednače “ekstremisti” – neonacisti i antifašisti, nacionalisti i građanisti, radikali i liberali, unionisti (termin koji se koristi za one koji podržavaju put Srbije ka Evropskoj uniji) i izolacionisti itd – već o revitalizovanju poželjne interpretacije nedavne prošlosti sa jasnim ciljem oslobađanja od odgovornosti za nju.

Utisku da je “govor medija” u mnogome nalik na onaj iz devedesetih godina prošlog veka doprinosi i činjenica da su i njegovi promotori uglavnom isti: od Dobrice Ćosića, do Milorada Vučelića. Niz pripadnika tog intelektualnog, veoma uticajnog kruga istrajavajući na poznatim tezama (secesionizam zapadnih republika je doveo do raspada Jugoslavije, međunarodna zajednica je u tome odigrala nečasnu ulogu, nelegalno i nelegitimno bombardovanje Jugoslavije 1999, takođe nelegalno i nelegitimno otimanje dela teritorije Srbije, proglašenjem nezavisnosti Kosova i slično) drži Srbiju u predmodernom ključu teritorijalne ekspanzije na račun unutrašnje modernizacije.

Podržan od političke klase, uticajan u medijskoj sferi, taj intelektualni diskurs blokira srbijansko društvo u svakom pokušaju da iskorači iz autoritarnog, centralizovanog modela. O njegovoj moći i uticaju na društvene

tokove svedoči široka medijska kampanja vođena u poslednjem kvartalu 2008. godine povodom usvajanja Statuta Vojvodine .

Među pozitivne pomake u medijskoj sferi tokom 2008. godine može se svrstati smena uredničkog tima u Politici. Međutim, uredništvo tog lista izabrano nakon promene republičke vlade, još nije profilisalo uređivački koncept suštinski različit u odnosu na onaj koga je kreirala bivša glavna i odgovorna urednica Ljiljana Smajlović.

Kao pažnje vredna medijska alternativa, krajem 2008. godine pojavila se *Borba* sa novim vlasnikom i kompletno novim uređivačkim timom. Rasrinkavanjem fetiša državne tajne Ministarstva spoljnih poslova (u slučaju Miladina Kovačevića), *Borba* je već početkom 2009, dospela u neprilike sa vladajućim strukturama, što dovodi u pitanje i njen opstanak.

Brojni problemi u medijima, o kojima se tokom poslednjih nekoliko godina mnogo govorilo, eskalirali su 2008, pre svega zahvaljujući političkim dešavanjima. Događaji koji su uzdrmali javnost Srbije zapravo su pokazali da domaći mediji nisu ništa drugo nego "ogledalo društva". Tendencije koje su bile očigledne tokom predsedničkih i parlamentarnih izbora, proglašenja nezavisnosti Kosova ili hapšenja Radovana Karadžića preslikavale su se u medijima, ovaj put evidentno dokazujući da u medijima i dalje postoji politička i ideološka ostrašćenost, da su mediji podložni političkim i državnim institucijama, da su "otporni" na poštovanje etičkih kodeksa profesije i često nesvesni posledica svog delovanja.

Istovremeno, državne institucije koje su nadležne za medije, pre svega Republička radiodifuzna agencija, pokazale su tokom 2008. da rade potpuno u skladu s političkim nalozima. Pokušaj političara da utiču na medije, koji je evidentan u svim državama na svetu, u Srbiji je dobio izvitoperenu formu – domaći političari, pa i oni na najvišim državnim funkcijama, nastoje da kontrolu i uticaj na uređivačku politiku sprovedu bahatim nastupima, nevešto i grubo. To, s druge strane, izaziva sličnu reakciju medija: na bahate pokušaje kontrole, oni odgovaraju još bahatijim gestovima otpora.

Mediji koji su u državnom ili delimično državnom vlasništvu nisu bili izuzetak od ovog pravila: Radio-televizija Srbije i "Politika" bili su redovna tema drugih medija i izvori brojnih skandala, što je takođe jedan od dobrih indikatora za konačnu ocenu medijske scene u Srbiji.

Prilozi o “drugima”

Uprkos brojnim apelima nevladinog sektora, profesionalnih udruženja i medijskih eksperata, mediji su i tokom 2008. nastavili s uobičajenom praksom direktnog ili indirektnog širenja nacionalne netrpeljivosti i mizantropije. Političke prilike pogodovala su toj praksi, posebno imajući u vidu proglašenje nezavisnosti Kosova, hapšenje Radovana Karadžića i tužbu Hrvatske pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu. Bez obzira na konkretnu temu o kojoj se radi, mediji su već u naslovu ili “između redova” primenjivali već tradicionalni obrazac označavanja onih “drugih” (ljudi drugačije nacionalnosti, seksualnog ili političkog opredeljenja) uobičajenim stereotipnim odrednicama. U tom smislu, prednjačili su tabloidi, pre svega izveštavajući o događajima koji suštinski nemaju nikakve veze s etničkom pripadnošću glavnih aktera. Kada je u julu 2008. Hrvatska ukinula bilateralne dozvole za međunarodni transport kroz tu zemlju određenom broju prevoznika, tekst u “Kuriru” uglavnom je bio u skladu s etičkim kodeksima i zakonima, ali naslov je glasio: “*Hrvati ucenjuju*”⁵⁶⁰. Tabloid “Press” u decembru piše o poreklu igračaka koje kupuju domaća preduzeća i u naslovu navodi kako su nam “*Hrvati uzeli Deda Mraza*”⁵⁶¹, a samo dan kasnije objavljuju i tekst “*Hrvati nam uzeli tržište igračaka*”⁵⁶². Što se tiče kosovskih Albanaca, glavni problem je i dalje njihovo imenovanje – tabloidi, ali i nešto “ozbiljniji” mediji uobičajeno su ih oslovljavali kao “Šiptare”, uz uobičajeni repertoar stereotipa i nacionalističkih formulacija i teorija.

Naravno, problem nisu bili samo naslovi i samo imenovanje. Česti su bili i prilozi u kojima se otvoreno pozivalo na međunacionalne sukobe. Jedan od primera jeste tekst iz “Glasa javnosti” o najavi sukoba ruskih, srpskih i hrvatskih navijača povodom utakmice u okviru lige UEFA kupa u Zagrebu. Kako izveštava “Glas”, ruski navijači najavili su da će se sukobiti s hrvatskim, u čemu će im pomoći navijači klubova iz Srbije. “*Navijačke grupe vežu iste boje crveno-bele i ista pravoslavna vera*”, navodi se u tekstu

560 www.kurir-info.rs/clanak/vesti/kurir-21-07-2008/hrvati-ucenjuju

561 www.pressonline.rs/page/stories/sr.html?id=52964§ionId=33&view=story

562 www.pressonline.rs/page/stories/sr.html?id=53030§ionId=33&view=story

naslovljenom sa "Hrvate na ferku"⁵⁶³ Najzlokobniji primeri su oni u kojima se, u okviru navodno ozbiljnih tema, analiziraju već poznate teorije o supremaciji srpskog naroda, pisma ili tradicije u odnosu na druge narode, kao i ugroženosti "svega što je srpsko" uticajima "sa strane". U tabloidu "Press", na primer, objavljen je tekst o ćirilici i latinici u kojem se navodi: "Dok su srpska deca u Titovoj Jugoslaviji naizmenično pisala pismene zadatke na oba pisma, Hrvati su se mudro držali samo latinice. Za njih, realno, nikada nisu ni postojala dva pisma, već samo za Srbe, koji su na taj način ćirilicu sami potisnuli. Rezultat toga je opasnost da će Hrvati uskoro moći da nas optuže da se koristimo njihovim jezikom i pismom"⁵⁶⁴

Slična pojava primetna je i u medijima koji decenijama nose epitet "ozbiljnih", a koji, u okviru analiza koje pretenduju da budu ozbiljne i koje su prezentovane na akademski način, zapravo promovišu modele koji su na mnogo prizemniji način zastupljeni u tabloidima. U uvodnom komentaru nedeljnika NIN od 20. novembra, navodi se: "Gledajući jednu hrvatsku propagandu i sasvim ogoljeni govor mržnje, čak i najveći jugonostalgicari u Srbiji bi mogli da zaključe kako u tom raspadu Jugoslavije ipak ima nečeg dobrog"⁵⁶⁵. Na istom mestu, u istom nedeljniku, analizirane su i demonstracije povodom proglašenja nezavisnosti Kosova, u kojima su mladi huligani divljali po ulicama Beograda. Tim povodom, u NIN-u od 21. februara navodi se kako je "na scenu izašla generacija koja menja stereotip po kome u Srbiji raste generacija anacionalnih, apolitičnih devojaka i momaka koje samo zanimaju šengenske vize, avganistanski prah i hongkonški plazma ekrani": "To je samosvest bez kompleksa koja na mufljuski krik Dimitrija Rupela odgovara SMS-kampanjom: 'Srbi i svi ostali građani Srbije, stupite u trenutni bojkot slovenačkih i hrvatskih proizvoda... Prosledil!' To je psihologija koja ne namerava da čeka da uđe u Evropsku uniju da bi počela da nešto radi za sebe i svoj narod. Poniženi su nula i u Uniji i pred vratima Unije. Nula ne učestvuje ni u sabiranju, ni u množenju. Samo društvenu grupu svesnu svog značenja će ceniti i druge grupe"⁵⁶⁶

563 www.glas-javnosti.rs/clanak/sport/glas-javnosti-26-11-2008/hrvate-na-ferku

564 www.pressonline.rs/page/stories/sr.html?id=36067§ionId=63&view=story

565 <http://217.26.213.177/prenosimo/balkanska-paranoja.html>

566 NIN, 21. februar 2008

Primetno je takođe da novinari ni tokom 2008. nisu odustali od „pocketskog“ pristupa temama koje se tiču međunacionalnih odnosa. Posle pogibije Zorana Vujovića na mitingu „Kosovo je Srbija“, novinar „Večernjih novosti“ piše reportažu o njegovom domu: „Prisustvo veličanstvenom skupu srpske sloge u četvrtak u Beogradu, za Vujoviće je bilo iskazivanje nacionalnog ponosa. Kosovo je u pitanju, a oni su tamo ostavili svoju mladost, pretke, grob bake Ljubice (90), koju su Šiptari, 2. avgusta 1999, zadavili u kadi, u njenom stanu u prištinskom naselju Sunčani breg“⁵⁶⁷.

Istovremeno sa svim ovim pojavama, tokom 2008. doneta je prva presuda za govor mržnje u medijima: 7. novembra usvojen je tužbeni zahtev Inicijative mladih za ljudska prava, odnosno utvrđeno je da tekst „Bojkot“ objavljen u „Glasu javnosti“ 16. marta 2006. predstavlja govor mržnje.

Slučaj doktora Dabića

Hapšenje Radovana Karadžića, odnosno otkrivanje njegovog „drugog identiteta“ inspirisalo je medije da se uglavnom posvete analizi njegovog života u liku dr Dragana Dabića. Baš kao i tabloidi, takozvani „ozbiljni mediji“ bili su prepuni napisa i reportaža o njegovom stanu, njegovoj navodnoj ljubavnici, mestima na kojima je kupovao hranu, mestima na kojima je držao predavanja, njegovim saradnicima i stručnim tekstovima. Jedna od glavnih tema svih domaćih medija bila je priča o kafani „Luda kuća“ u kojoj je Karadžić, opet navodno, rado sedeo i slušao gusle. Hiperprodukcija takvih priloga učinila je da se na trenutak zaborave činjenice zbog kojih se Karadžić skrivao, odnosno da u prvi plan dođu izrazi divljenja spram načina na koji se skrivao.

Medijski analitičari ocenili su da je u pitanju prirodna posledica „estradizacije medija“⁵⁶⁸, a čak ni prvo pojavljivanje Karadžića pred Haškim tribunalom nije doprinelo da se ton te estradizacije donekle promeni i usmeri na analizu zločina zbog kojih je on i optužen.

567 www.novosti.rs/code/navigate.php?id=9&status=jedna&vest=116701&search=Šiptari

568 www.nuns.org.yu/dosije/25/02.jsp

Duša i Kosovo

Proglašenje nezavisnosti Kosova 17. februara 2008, bila je prilika za medijski “povratak u prošlost”: retki su bili mediji koji su u danima posle 17. februara uspeali da se odupru stilskim figurama, govoru mržnje i šovinističkom diskursu koji je dominirao medijima tokom devedesetih. Iako još nisu obavljena validna istraživanja medijskog izveštavanja o nezavisnosti Kosova, vrlo je verovatno da bi i statistika pokazala da su domaći mediji uglavnom prenosili izuzetno “emotivne” nastupe ovdašnjih političara i reakcije “običnih ljudi” koji su takođe emotivno reagovali na događanja u Prištini. U tom smislu, prednjačili su tabloidi, ali tim povodom nije bilo većih protesta novinarskih udruženja ili nadležnih organa.

Iako je način izveštavanja o nezavisnosti Kosova bio u suprotnosti sa medijskim zakonima i profesionalnim etičkim kodeksima, reakcija je izostala čak i u slučajevima indirektnog poziva na linč onih koji misle drugačije.

Na naslovnoj stranici “Kurira” od 18. februara objavljena je fotografija deteta sa svećama u ruci, uz naslov “Ko da mi otme iz moje duše Kosovo”. Istovremeno, “Kurir” je “između redova” pozvao i na linč predsednice Fonda za humanitarno pravo Nataše Kandić: u tekstu naslovljenom “Kandićka na šiptarskoj proslavi”, navodi se da je prisustvom na svečanoj sednici proglašenja nezavisnosti Nataša Kandić “*definitivno pokazala svoje pravo lice – osvedočenog srbomrsca*”⁵⁶⁹. Već sledećeg dana, ovaj put pod naslovom “Izdajnik”, objavljene su reakcije domaćih političara na “izdajnički potez” Nataše Kandić, koje su bile sasvim u skladu s naslovom teksta⁵⁷⁰.

569 www.kurir-info.rs/izdanje/20080218

570 www.kurir-info.rs/clanak/kurir-19-02-2008/izdajnik

Prebijanje, lomljenje, paljenje

Predstavnici medija su tokom 2008. bili više puta napadnuti prilikom obavljanja svog posla, a neki od njih dobili su i teže telesne povrede. Tokom protesta povodom proglašenja nezavisnosti Kosova, 17. februara, povređeno je nekoliko snimatelja, novinara i fotoreportera agencije Fonet, TV B92, Studija B, RTS-a i lista "Večernje novosti". Nekoliko dana kasnije, 21. februara, posle mitinga "Kosovo je Srbija", demonstranti su pokušali fizički da napadnu izveštače RTV B92, dok su holandskom fotoreporteru Handelsblad Dirk Jan Viseru polomljena tri rebra. Povređeni su takođe i novinari ruske televizije Russia Today Andrej Todorov i Andrej Pavlov. Istovremeno, grupa demonstranata opkolila je zgradu RTV B92 i pokušale da je napadnu, ali su ih policijske snage u tome sprečile. Na popularnom sajtu "Facebook" osnovana je grupa "Zapalimo B92", a slični sadržaji pojavili su se i na drugim internet forumima. Čelnici ove kuće podneli su 25. februara krivičnu prijavu protiv nepoznatih osoba i obavestili policiju o brojnim pretnjama likvidacijom upućenim novinarima i urednicima. Nasuprot većini drugih političara i zvaničnika, koji su osudili napade na novinare, portparol Demokratske stranke Srbije optužio je RTV B92 da je napade sama izazvala: *"Zašto su na zvaničnom sajtu B92 emitovane zvanične izjave Kondolize Rajs i Nikoklasa Bernsa, a nisu emitovane zvanične izjave zvaničnika u srpskoj vladi....Pitam glavnog i odgovornog urednika B92 Verana Matića da li su oni registrovani u SAD kao američki medij ili su registrovani u državi Srbiji. S obzirom na to da koriste nacionalnu frekvenciju kao nacionalni resurs, postavljamo pitanje i Radiodifuznoj agenciji da li saglasno zakonu B92 objektivno informiše ili vrši cenzuru"*, rekao je Mladenović agenciji Tanjug⁵⁷¹.

Slična situacija ponovila se i tokom svakodnevnih protesta povodom hapšenja Radovana Karadžića u julu 2008. Na protestu održanom 23. jula napadnuti su snimatelji Fonet, TV B92 i novosadske TV Apolo, kao i novinari agencije Srna i RTV BN iz Banjaluke. Već sledećeg dana, snimatelju

571 B92, 23. februar 2008 [www.b92.net/info/vesti/index.](http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=02&dd=23&nav_category=11&nav_id=286179)

[php?yyyy=2008&mm=02&dd=23&nav_category=11&nav_id=286179](http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=02&dd=23&nav_category=11&nav_id=286179)

TV B92 Bošku Brankoviću polomljena je noga i razbijena kamera, a policija nije reagovala. Nekoliko dana kasnije, 29. jula, saopšteno je da su uhapšena trojica napadača na Brankovića, a TV B92 angažovala je privatno obezbeđenje koje je predstavnike te medijske kuće ubuduće pratilo na mitinzima visokog rizika.

Zbog svih tih događaja, 28. jula održan je sastanak urednika i predstavnika novinarskih udruženja, na kojem je od državnih organa zatraženo da preduzmu sve, kako bi se obezbedili uslovi za nesmetani rad medija⁵⁷². Istovremeno, međutim, urednici i drugi predstavnici medija nisu se saglasili u vezi s predlogom da novinari budu tretirani kao službena lica, kao ni s predlogom da se bojkotuju skupovi desničarskih organizacija⁵⁷³.

Hapšenje Radovana Karadžića i događaji koji su usledili bili su razlog i sukoba političara s medijima. Tadašnji zamenik predsednika Srpske radikalne stranke Tomislav Nikolić optužio je 22. jula Radio-televiziju Srbije da nekorektno izveštava o hapšenju Karadžića i da bi zbog toga mogla da bude zapaljena, odnosno da završi kao Bastilja. Na ovu izjavu reagovao je jedino kolegijum RTS-a⁵⁷⁴.

U toku protesta na beogradskim ulicama, pristalice Radovana Karadžića i članovi organizacija "Obraz" i "1389" u više su navrata ulazili u prostorije agencije Beta zahtevajući da se objavljuju njihova saopštenja i optužujući novinare agencije da doprinose "medijskom mraku".

572 www.nuns.org.yu/vesti/view.jsp?articleId=9544

573 www.nuns.org.yu/vesti/view.jsp?articleId=9586

574 B92, 25. jul 2008. [www.b92.net/info/vesti/index.](http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=07&dd=25&nav_category=11&nav_id=310093)

[php?yyyy=2008&mm=07&dd=25&nav_category=11&nav_id=310093](http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=07&dd=25&nav_category=11&nav_id=310093)

Izbori jedni, izbori drugi

Ukoliko je uopšte postojala, svaka iluzija o političkoj neopredeljenosti medija nestala je u vreme predizbornih kampanja najpre za predsedničke, a zatim i za parlamentarne izbore. Prema istraživanju Nezavisnog udruženja novinara i beogradskog Medija centra, urađenog na reprezentativnom uzorku, *“televizije su se trudile da u informativnim programa kandidati budu ravnomerno zastupljeni, ali je zato Boris Tadić dobio puno medijske pažnje u svojim predsedničkim pojavljivanjima. Tomislav Nikolić je to nadoknađivao iznajmljivanjem terminina pa je, na primer na TV Košava, bio dva puta više nego Boris Tadić, dok je na TV B92 Boris Tadić bio zastupljeniji za oko trećinu vremena”*⁵⁷⁵. Prema istom istraživanju, štampani mediji bili su još pristrasniji, podele još očiglednije, *“pa se recimo afirmativni tretman Borisa Tadića u jednim, gotovo potpuno podudara sa pozitivnim tretmanom Tomislava Nikolića u drugim novinama”*.

Sličan trend zabeležen je i tokom kampanje za parlamentarne izbore. Istraživači NUNS-a i Medija centra utvrdili su da u dnevniku “Pravda” primat ima Srpska radikalna stranka, da u tom listu nije bilo priloga o aktivnostima Liberalno demokratske partije, da je “Kurir” pokrenuo najviše afera usmerenih na listu Za evropsku Srbiju,...⁵⁷⁶ Jedino odstupanje u ovoj “ravnoteži pristrasnosti” i ono što je predizbornu kampanju označilo kao “prljavu” bilo je izveštavanje o potpisivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju 29. aprila. U delu medija, taj čin bio je označen kao “predaja Kosova” i “izdaja” koju su sprovedi predstavnici liste Za evropsku Srbiju⁵⁷⁷.

575 Istraživanje je dostupno na www.mediacycenter.org.yu/

576 Isto

577 www.kurir-info.rs/izdanje/20080430

Tabloidizacija “Politike”

Već poslovična konstatacija o “tabloidizaciji medija” vrlo je konkretno dokazana u martu 2008. Pošto je desničarski orijentisan dnevnik “Pravda” objavio da se imovina pokojnog gradonačelnika Beograda Nenada Bogdanovića procenjuje na više miliona evra, tabloid “Kurir” nastavio je i dodatno hiperbolisao tu priču, da bi je do kraja razradila “Politika” – dnevnik koji se ponosi svojom ozbiljnošću i odgovornošću. Dok je “Pravda” Bogdanovićeve imovinu procenila na približno dvadeset miliona evra, “Kurir” je povećao na 42 miliona, ali se istovremeno i ogradio: *“Da li je imovina koju je iza sebe ostavio gradonačelnik zaista tolika, nemoguće je zaključiti iz dokumenata koje objavljujemo...Da bi se otkrila istina i razvejale sumnje i kontroverze koje su pratile karijeru pokojnog gradonačelnika, apelujemo na državne organe da u interesu javnosti obelodane kolika je imovina ostala iza Nenada Bogdanovića”*⁵⁷⁸. “Politika”, međutim, nije učinila ni toliko. Iako nije bilo nikakvih konkretnih dokaza za navode koje objavljuje, ona se uglavnom bavila spekulacijama i onim što su tabloidi prethodno već objavili.

Usledio je sukob između predsednika Srbije i uredništva “Politike” koji će tokom godine samo eskalirati. Posle objavljivanja teksta o Bogdanoviću, “Politici” se otvorenim pismom obratio Boris Tadić koji je zatražio da se *“nadležnim organima hitno dostave sva saznanja na osnovu kojih je pisan tekst”*⁵⁷⁹. To pismo objavljeno je na naslovnoj strani, uz odgovor glavne i odgovorne urednice Ljiljane Smajlović. Smajlović je u svom tekstu ocenila da je reč o *“pokušaju mešanja vlasti u uređivačku politiku”* i izrazila nadu da novinare *“intervencija s vrha državne i političke vlasti neće zaplašiti”*⁵⁸⁰. Prepiska se nastavila u sličnom tonu, tvrdnje o Bogdanovićevoj imovini nikada nisu dokazane, ali je “tajming” objavljenog teksta upućivao na zaključke o pravim motivima za “tabloidizaciju”. Naime, priča o navodnoj imovini bivšeg gradonačelnika (inače člana Demokrat-

578 www.kurir-info.rs/clanak/kurir-24-03-2008/gde-su-milioni

579 www.politika.rs/rubrike/Politika/Pismo-Borisa-Tadica-Politici-i-odgovor-glavnog-urednika.sr.html

580 isto

ske stranke) pojavila se u jeku kampanje za lokalne izbore, a samim tim i za novog beogradskog gradonačelnika. U tom smislu, ona je protumačena kao otvoreni rat "Politike" protiv Demokratske stranke i njenog kandidata.

Međutim, tim tumačenjem pomenuti rat nije završen. U intervjuu s Borisom Tadićem objavljenim 14. aprila čitaoci su imali priliku da pročitaju ne samo Tadićeve odgovore na postavljena pitanja, već i upadice njegovog medijskog savetnika Nebojše Krstića⁵⁸¹. Otvoreni sukob između novinara, predsednika Srbije i Krčića, počeo je u delu intervjua posvećenom prepisci povodom teksta o Bogdanoviću, a među medijskim analitičarima ocenjen je kao svojevrsna "osveta" rukovodstva "Politike" zbog Tadićevog navodnog "pritiska na medije"⁵⁸²

Odbor i politika

Iako Zakon o javnom informisanju propisuje da svi štampani mediji moraju da budu privatizovani, Vlada Srbije nije odustala od svog vlasničkog i upravljačkog udela u „Politici“. Nezadovoljstvo vladajućih stranaka izveštavanjem „Politike“, kao i namera da se politički utiče na taj problem, postali su očigledni 1. jula 2008, kada je Skupština akcionara izabrala nove članove Upravnog odbora „Politike“ A.D. Upravni odbor ima 15 mesta, ali ih je od 2007. bilo svega devet: Vlada nije žurila da imenuje preostalih šest.

Malo posle okončanja izbora za republički parlament, već tokom juna 2008, počele su nezvanične najave da će UO uskoro biti popunjen ljudima koji su bliski Demokratskoj stranci kao stranci pobednici izbora⁵⁸³ To se zapravo i dogodilo kada je na predlog Vlade prihvaćeno da novi članovi UO budu Sonja Liht, Goran Marković, Slobodan Marković, Branimir Dimitrijević, Slobodan Bogunović i Zoran Stojiljković. Dotadašnji članovi UO, inače ljudi uglavnom bliski Demokratskoj stranci Srbije i drugim desničarski orijentisanim partijama, zadržali su svoje pozicije u UO. U pitanju su

581 <http://www.mc.rs/code/navigate.asp?Id=6&eventId=40631>

582 *Vreme* broj 902, 17. april 2008. www.vreme.com/cms/view.php?id=617092

583 http://www.alo.co.yu/vesti/3920/Demokratska_stranka_preuzima_medije

Emir Kusturica, Matija Bećković, Predrag Mihajlović, Miroslav Pešić, Mladen Serventi, Vladislav Cvetković i Zoran Vacić⁵⁸⁴.

Iako UO ne može direktno da utiče na uređivačku politiku najuticajnijeg domaćeg dnevnog lista, njegovi članovi indirektno ipak donose odluku o imenovanju glavnog i odgovornog urednika. Naime, UO postavlja generalnog direktora „Politike“ A.D, koji onda predlaže generalnog direktora preduzeća „Politika Novine i magazini“, a ovaj zatim predlaže glavnog i odgovornog urednika „Politike“. Zbog svega toga, najava imenovanja preostalih šest članova UO protumačena je kao pokušaj DS da promeni dotadašnji način izveštavanja „Politike“, odnosno smeni glavnu i odgovornu urednicu Ljiljanu Smajlović koja je u javnosti ranije označena kao „kadar“ Demokratske stranke Srbije⁵⁸⁵.

Ovakvo tumačenje potvrđeno je 23. septembra, kada je UO, pozivajući se na odluku rukovodstva preduzeća „Politika Novine i magazini“, pokrenuo mehanizme za smenu glavnog i odgovornog urednika. Tom prilikom, saopšteno je da će se, pre donošenja konačne odluke o kandidatima, uzeti u obzir i stav redakcije. Istovremeno, međutim, naglašeno je da završnu reč imaju rukovodstvo „Politika Novine i magazini“, odnosno generalni direktor Srđan Janićijević. Pošto su neki članovi UO istakli da o inicijativi za smenu urednika ništa nisu znali, a direktor Janićijević nije eksplicitno potvrdio da će se novi urednik birati putem konkursa, u javnosti je ostao utisak da čitava procedura nije onoliko transparentna koliko bi trebalo da bude⁵⁸⁶. Napetoj atmosferi doprinelo je i medijsko prepucavanje između glavnih aktera. Glavna i odgovorna urednica Ljiljana Smajlović je na stranicama „Politike“ 26. septembra objavila pismo u kojem navodi da „redakcija...nije uspela da otkrije ko je, i kada, pokrenuo sada već famoznu inicijativu za smenu glavnog urednika“, indirektno optužujući vladajuće stranke za pokušaj preuzimanje kontrole u „Politici“⁵⁸⁷.

584 <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Izabran-Upravni-odbor-Politike.sr.html>

585 www.danas.rs/vesti/hronika/mediji_na_udaru_demokratske_politike.3.html?news_id=95960

586 www.naslovi.net/2008-09-23/mondo/konkurs-za-glodura-politike/833582
<http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Pod-tachkom-razno.sr.html>

587 www.danas.rs/vesti/hronika/janicijevic_ostavljam_pozitivne_rezultate_

Pošto je na sednici održanoj 30. septembra Smajlovićeva smenjena, a Srđan Janićijević podneo ostavku, međusobne optužbe još su se više zaoštrile⁵⁸⁸, a predsednik Aktiva novinara Ljubodrag Stojadinović je dobio i otkaz zbog informacija koje je tom prilikom saopštio medijima.

Pošto je raspisan konkurs i odlučeno da 16 kandidata ispunjava uslove za mesto glavnog i odgovornog urednika, ali i pošto je redakcija dala svoje mišljenje, na telefonskoj sednici Skupštine osnivača „Politika Novine i magazini“ održanoj 7. novembra odlučeno je da novi urednik bude Dragan Bujošević.

Direktorov servis

Uprkos brojnih primedbi nevladinog sektora i novinarskih udruženja na rad Radio-televizije Srbije i njegovog direktora Aleksandra Tijanića, tokom 2008. nije došlo do promena u strukturi i uređivačkoj politici javnog servisa. Izveštavanje RTS-a o bitnim političkim događajima nije okarakterisano kao bitno objektivnije od izveštavanja drugih medija, na programu RTS-a i dalje su zastupljeni sadržaji nedopustivi za javni servis, a rekordnu gledanost ova televizija beleži uglavnom zahvaljujući emitovanju domaćih TV serija spornog kvaliteta.

Kao i tokom prethodne godine, najviše je primedbi bilo na ponašanje direktora Aleksandra Tijanića. Prvi veći skandal u kojem je bio akter dogodio se posle emitovanja dokumentarnog filma „Atentat na Đinđića – medijska pozadina“, 12. marta 2008. Pozivajući se na izjave sagovornika u tom filmu, Tijanić je 16. marta podneo zahtev za pokretanje postupka protiv Vladimira Bebe Popovića i NN ministara koji su 2003. bili članovi Vlade, funkcionera tadašnjeg MUP-a i DB-a zbog *„neprijavlivanja pripremanja i nesprečavanja krivičnog dela organizovanja ubistva, višestrukih pokušaja ubistva i ubistva dr Zorana Đinđića“*⁵⁸⁹. Dva dana kasnije, 13 nevladi-

.....

smajlovic_smena_politicka_bez_obrazlozenja_.3.html?news_id=141104

588 *www.danas.rs/vesti/hronika/krsenje_pravila_ili_osveta_neprijatelju.3.html?news_id=141236*

589 *Blic*, 17. mart 2008 *www.blic.rs/politika.php?id=34255*

nih organizacija uputilo je RRA pritužbu na rad informativnog programa RTS-a, sa zahtevom za razrešenje Aleksandra Tijanića: u tom dokumentu navedeno je da Tijanić zloupotrebljava svoju funkciju kako bi *“promovisao argumente osuđenih za ubistvo premijera Srbije”*⁵⁹⁰. Tijanić im odgovara otvorenim pismom, a priča se nastavlja optužbama i kontraoptužbama i u sledećih nekoliko dana⁵⁹¹. Konačno, 24. marta, UO RTS odbacuje zahtev za smenu, ističući da on ni na koji način nije zloupotrebio službeni položaj⁵⁹²

Novi zahtev za smenu Tijanića podnet je već 29. aprila, pošto je član LDP-a Robert Tomaš posvedočio da ga je Tijanić fizički napao posle kraćeg verbalnog duela u blizini beogradske Autokomande, a Tijanić rekao da je Tamaš prvi nasrnuo na njega i da je morao da se brani. Nevladine organizacije reagovala su pošto je to bio drugi sličan nastup Aleksandra Tijanića u svega mesec dana (27. marta takođe je udario jednog člana LDP-a). U saopštenju koje je potpisalo 16 organizacija navedeno je da je Tijanićevo *“siledžijsko ponašanje postalo deo njegovih dnevnih aktivnosti”*, da on *“zloupotrebljava instituciju javnog servisa koju finansiraju građani”* i da je od te medijske kuće napravio *“partijski bilten i vernog poslušnika premijera Vojislava Koštunice”*⁵⁹³. Međutim, umesto smene, ili bar rasprave o smeni, stigla je pohvala. Tadašnji premijer Vojislav Koštunica stao je u Tijanićevo zaštitu i konstatovao: *“Tijanić je, pored toga što je direktor RTS, i novinar, a novinari se u obavljanju svoje profesije po pravilu štite. Ne vidim zašto taj princip, koji važi za sve druge, ne bi važio i za Tijanića. Mora da važi i za njega”*⁵⁹⁴

Ni posle smene vlasti pozicija Aleksandra Tijanića nije se promenila.

590 www.danas.co.yu/20080319/hronika1.html#3

591 www.pressonline.rs/page/stories/sr.html?view=story&id=32445

592 <http://www.mtsmondo.com/news/world/text.php?vest=91313>

593 www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=04&dd=29&nav_id=296294

594 Blic, 29. april 2008 www.blic.rs/politika.php?id=39770

Od oglasa, do smene

Neposredno pošto je formirana nova republička Vlada, 3. jula 2008, u dnevnom listu "Politika" objavljen je javni poziv Saveta Republičke radiodifuzne agencije (RRA) za predlaganje kandidata za nove članove UO Radio-televizije Srbije. Pošto je članovima UO RTS-a preostalo još tri godine do kraja mandata, ovaj poziv (baš kao i popunjavanje UO "Politike") protumačen je različitim političkim interesima⁵⁹⁵. U međuvremenu, ustanovljeno je da je prilikom raspisivanja javnog poziva bilo proceduralnih grešaka, odnosno da su za poziv, od ukupno 9 članova Saveta RRA, znali samo jedan ili dvojica. Usledila je krivična prijava RTS protiv lica koja su objavila javni poziv, kao i najava prijave RRA protiv RTS zbog navodnog "nesavesnog rada" i "60 miliona evra štete nanete RTS-u nastale zbog neplaćivanja pretplate"⁵⁹⁶.

Zahvaljujući hiperprodukciji saopštenja s obe strane i medijskih spekulacija o odnosima između RRA i RTS, javnost je ostala uskraćena za pravu istinu o ovom problemu. Umesto toga, glavna tema postali su odnosi unutar Saveta RRA, što je eksaliralo intervjuom člana Saveta Svetozara Stojanovića objavljenom u "Politici", u kojem je pozvao predsednika Saveta Nenada Cekića, ali i predsednika UO RTS, da se "malo odmore"⁵⁹⁷. Bez ikakvog objašnjenja, javni poziv za nove članove UO RTS povučen je 13. jula, da bi već 29. jula, opet bez ikakvog objašnjenja, bilo saopšteno da su Nenad Cekić i Aleksandar Vasić smenjeni s pozicija predsednika i zamjenika predsednika Saveta. Za novog predsednika izabran je episkop jegarski Porfirije. Iako je 5. avgusta član Saveta Goran Karadžić izjavio da su Cekić i Vasić smenjeni upravo zbog javnog poziva⁵⁹⁸, sve ostalo i dalje je nejasno, a otvorena su pitanja o političkim uticajima na RRA, pravoj moći rukovodstva RTS-a, kao i (imajući u vidu izbor episkopa Porfirija na mesto predsed-

595 www.naslovi.net/2008-07-10/rts/javni-servis-ali-ciji/737874

596 "Vreme" broj 914, 10. jul 2008 www.vreme.com/cms/view.php?id=648720

597 www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Stojanovic-Neka-se-odmore-i-Cekic-i-Stipchevic.sr.html

598 RTV B92, 5. avgust 2008. www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=08&dd=05&nav_category=11&nav_id=311819

nika tela koje upravlja elektronskim medijima) povećanom uticaju crkve na medijsku sferu.

Vlasništvo i vlasnici

Iako je još 2007. formirana radna grupa za izradu zakona o sprečavanju medijske koncentracije i transparentnosti medijskog vlasništva, takav dokument još nije usvojen, a nacrti zakona izazvali su burne rasprave između medijskih eksperata i vlasnika⁵⁹⁹. U međuvremenu, prisutne su spekulacije o pravim vlasnicima različitih medija, koje zbog netransparentnosti medijskog vlasništva nikako ne mogu biti dokazane – iz istih razloga, ni novinari tim problemom ne mogu da se bave na pravi način, zato što bi svako istraživanje u tom pravcu dovelo do tužbi i krivičnih prijava.

Analiza vlasništva koju je sproveo Nezavisno udruženje novinara Srbije pokazalo je, međutim, da je “od ukupno dvadeset posmatranih medija u Srbiji (radio i TV stanice s nacionalnim pokrivanjem, dnevni listovi), čak njih 12 je u vlasništvu domaćih biznismena, od kojih se za većinu njih može tvrditi da su u pitanju srpski tajkuni, tj. ljudi koji su do “prvog miliona” došli zahvaljujući bliskosti s Miloševićevim režimom”⁶⁰⁰. Slična vlasnička struktura verovatno nije zastupljena samo u ispitanim medijima, ali to je, kao što je već navedeno, praktično nemoguće utvrditi. Zakonom o radiodifuziji i Zakonom o javnom informisanju predviđeno je da mediji istaknu osnovne podatke o osnivačima, ali ne postoje odredbe koje bi ih obavezale da istovremeno navedu precizno poreklo i vlasništvo kapitala koji stoji iza njih. Podaci Agencije za privredne registre upućuju zainteresovane na imena vlasnika ili pravnih lica – osnivača medija, ali se iza tih osoba ili kompanija često nalazi kapital čije pravo poreklo i pravi vlasnici nisu poznati.

599 www.anem.rs/admin/article/download/files/Zakon%20o%20medijskoj%20koncentraciji%20SR.pdf?id=92

600 www.nuns.org.yu/dosije/22/03.jsp

(Ne)poverenje i novi mediji

Prema istraživanju koje je sprovela agencija Stratedžik marketing za potrebe IREX Pro Media i USAID-a, više od trećine građana nema poverenja u medije, a 73 odsto punoletnih građana veruje da su mediji u Srbiji izloženi nekoj vrsti cenzure⁶⁰¹. U nezavisnost medija veruje 18 odsto ispitanika, a većina onih koji su uvereni u postojanje kontrole medija, smatra da je najveći uticaj političkih stranaka i ljudi koji finansiraju medije. Isto istraživanje pokazuje da se građani najčešće informišu putem RTS-a (65 odsto), TV B92 (59 odsto) i TV Pink (51 odsto). Što se štampanih medija tiče, ispitanici se najčešće informišu čitajući dnevnik "Blic" (36 odsto) i "Večernje novosti" (26 odsto). Iako se, prema ovom istraživanju, građani najčešće informišu gledajući programe RTS-a, javni servis nije istovremeno i medijska kuća kojoj se najviše veruje: najveći stepen poverenja uživa TV B92 (75 odsto) i TV Pink (74 odsto), dok je RTS tek na trećem mestu (54 odsto). Iako spada u najtiražnija domaća izdanja, tabloidi "Press" i "Kurir", sudeći po ovoj analizi, istovremeno su i izdanja kojima se malo veruje: čak 19 odsto ispitanika smatra da "Kurir" namerno dezinformiše javnost (na toj listi, slede ga B92, RTS, TV Pink i "Press").

Uprkos činjenici da građani ne veruju medijima i da su mnogi od njih na rubu opstanka, tokom 2008. osnovano je i nekoliko novih, koji su u delu javnosti protumačeni kao otvoreni povratak u prošlost. Najtiražniji i najuticajniji među njima svakako je nedeljnik "Pečat". Iako se zvanično navodi kako je u pitanju "levo orijentisan" nedeljnik⁶⁰², "Pečat" je postao glasilo "tvrde struje" socijalista iz devedesetih, Srpske radikalne stranke i svih desničarski i nacionalistički orijentisanih političkih faktora. Inače, direktor ovog izdanja je Milorad Vučelić (jedan od najbližih saradnika Slobodana Miloševića), a glavni i odgovorni urednik je Aleksandar Vulin (jedan od najbližih saradnika Mirjane Marković).

601 www.nuns.org.yu/dosije/25/03.jpg

602 www.pecatmagazin.com

Zaključci i preporuke

Uticao državnih institucija na medije trebalo bi da bude rezultat zakona i pravila rada tih institucija, a ne aktuelne političke situacije i odnosa političkih snaga. Samovolja čelnika Saveta Republičke radiodifuzne agencije trebalo bi da bude kontrolisana od strane drugih članova RRA. Nadležni organi trebalo bi da ispituju mogućnost većeg uticaja crkvenih krugova na odluke Saveta, imajući u vidu da se na čelu tog tela trenutno nalazi sveštenik, odnosno lice koje je delegirala Srpska pravoslavna crkva.

Kao i tokom prethodnih godina, evidentna je potreba za formiranjem Saveta za štampu, odnosno tela koje bi trebalo da nadgleda poštovanje medijskih zakona i etičkih standarda profesije. Postojanje Kodeksa novinara Srbije, kao i preporuka i smernica Kodeksa novinara Srbije (koje su objavljene tokom 2008) pomoglo bi uspešnom radu Saveta i na taj način doprinelo uređenju domaće medijske scene. Savet za štampu, kad i ako bude formiran, trebalo bi da primenjuje određene kaznene mere protiv onih koji ne poštuju zakone i etičke standarde.

Set medijskih zakona i zakona koji indirektno utiču na medije, trebalo bi uskladiti s praksom, doraditi i (u slučaju nekih zakona) konačno usvojiti. Zakoni o koncentraciji medijskog vlasništva i transparentnosti medijskog vlasništva, na primer, neophodni su za svakodnevno funkcionisanje medija, ali je isto tako neophodna izmena dokumenata koji uređuju funkcionisanje javnog servisa i medija u kojima država (i dalje) ima određeni procenat vlasništva.

Novinarska udruženja trebalo bi da svoje članove aktivnije štite od mogućih političkih i ekonomskih uticaja. Takođe, udruženja bi trebalo da dodatno edukuje svoje članove o njihovim pravima i obavezama.

Ministarstvo unutrašnjih poslova trebalo bi da aktivnije učestvuje u zaštiti novinara koji su, u situaciji visoke političke napetosti, često ugroženi tokom obavljanja svojih redovnih zaduženja. Istovremeno, političke stranke koje organizuju različite demonstracije, trebalo bi da se smatraju zakonski odgovornim ukoliko novinari budu fizički napadnuti od strane njihovih pristalica.

Nevladine i druge organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava trebalo bi da aktivnije reaguju na prisustvo govora mržnje i na diskriminaciju različitih manjinskih grupa u medijima. Prva presuda za govor mržnje govori u prilog tezi da je neophodno podnositi krivične prijave protiv onih medija koji se tom praksom svakodnevno bave. Veći broj sličnih presuda doprinele bi većoj disciplini medija i poštovanju etičkih kodeksa profesije.

IX

Odnos sa susedima

Srbija i susedi

Dobrosusedski odnosi su jedan od glavnih uslova Evropske unije za članstvo u njoj. Tako je EU postala glavni promoter dobrosusedskih odnosa I na Balkanu, pogotovo kada je reč o standardima u odnosu na manjine. S obzirom na iskustvo iz poslednje decenije XX veka, regionalna dinamika bi bila mnogo usporenija bez aktivne uloge EU. Osim toga, perspektiva članstva u EU važan je motivacioni faktor za sve zemlje u regionu. Jedino je Srbija, zbog nedostatka političkog konsenzusa, sporije reagovala na evropski izazov.

Srbija još nije definisala granice sa gotovo nijednim susedom, bivšim republikama Jugoslavije: na primer, sa Hrvatskom na Dunavu, kao i više spornih tačaka sa BiH. Sa Makedonijom je potpisan sporazum o graničnoj liniji (2001), ali do demarkacije nikada nije došlo. Kosovo se tretira kao Srbija, a gubitak Crne Gore još uvek predstavlja veliku frustraciju.

Srpska pravoslavna crkva ima veliki uticaj na odnose među državama u regionu, jer faktički deluje u sadejstvu sa državom. SPC ne priznaje autokefalnost Crnogorske pravoslavne crkve, kao što de facto ne priznaje ni postojanje crnogorske države. Beograd je razbio Islamsku zajednicu u Srbiji kako bi onemogućio njeno vezivanje za Sarajevo. Odnosi SPC sa Katoličkom crkvom takođe deluju na međudržavne odnose. SPC katoličanstvo tretira kao otpadničkom, odnosno jeretičkom crkvom. Animositet prema katoličanstvu oduvek je bio jak i prelamao se preko odnosa prema Vatikanu koji se permanentno percipira kao antisrpski.

Etnonacionalizam i nerešena pitanja granica svedoče o tome da su novonastale države još u fazi izgradnje nacionalnih država (nationbuilding process). Srbija je u tom smislu na začelju. Sve dok se ti procesi ne završe i dok se ne definiše kohezivna politika Zapada, pre svega, EU, ali i SAD, koja bi se suprotstavila negativnim trendovima, stabilnost i integracija regiona nije moguća.

Globalna kriza je približila zemlje u regionu zbog suočavanja sa sličnim problemima i sve češće se mogu čuti konstruktivniji tonovi. Negativni stereotipi jednih o drugima mnogu se prevazići samo kroz obrazovanje i menjanje kulturne matrice.

Hrvatska: partner ili konkurent

Odnosi Srbije i Hrvatski verovatno imaju najkompleksniju dinamiku u regionu. Iako su tokom mandata Vojislava Koštunice i naročito, tokom 2008, odnosi dve zemlje dospeli na najniži nivo od vremena demokratskih promena u Srbiji, stvari se polako pomeraju sa mrtve tačke, što poseta hrvatskog premijera Ive Sanadera Beogradu u martu 2009, možda najbolje potvrđuje.

Ipak, stoji ocena, koju je izneo hrvatski predsednik Stjepan Mesić, da su odnosi dve države prazni, bez suštinskog dijaloga, i to posebno na najvišem državnom nivou. Mesić je na regionalnoj konferenciji Igmanske inicijative u Zagrebu reako: „Ne mogu poreći da su svi kanali komunikacije i dalje otvoreni, ali oni su prazni”⁶⁰³.

Prema njegovim rečima, istina je da se održavaju redovni, rutinski kontakti između Zagreba i Beograda, ali nedostaje diskusija o međusobnim odnosima i o situaciji u regionu „A to je više nego potrebno, pogotovo danas, kada atmosfera u regionu podseća na rane devedesete godine prošlog stoljeća...ne mogu zatvarati oči prema onome što se dešava u našem neposrednom susjedstvu, niti mogu umanjivati značaj tih događanja. Ono što čujem i što vidim nije dobro ni za Bosnu i Hercegovinu ni za regiju”⁶⁰⁴.

Hronološki posmatrano, 2008. ostaće upamćena kao najveći izazov u odnosima dve zemlje u poslednjih osam godina i to iz više razloga. Najpre, proglašenje nezavisnosti Kosova u februaru 2008, a potom i priznanje hrvatske vlade Republike Kosovo, nekoliko nedelja kasnije opteretili su i ovako teške međusobne odnose. Drugi kamen spoticanja u 2008. godini bila je u tužba koju je Hrvatska 1999. godine podnela protiv Srbije zbog povrede Konvencije iz 1948. o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida počinjenih na području Hrvatske od 1991. do 1995. godine.

Neposredno pre izjašnjavanja Međunarodnog suda pravde u Hagu o nadležnosti, u Srbiji je vođena ozbiljna kampanja koja je imala za cilj još jednom da podseti građane Srbije na rat u kome “Srbija nije učestvovala”.

603 Konferencija je održana 8. novembar 2008.

604 Isto.

Nažalost, u dobrom delu medija u Srbiji nastavljeno je sa objavljivanjem tekstova koji imaju za cilj proizvodnju emocija koje doprinose jačanju etničke distance prema građanima Hrvatske. Reč je o velikom broju tekstova koji su nabijeni nacionalističkom agresijom, a čiji naslovi možda najbolje govore o negativnoj konotaciji na kojoj se uporno insistira⁶⁰⁵. Povratak tužbe Hrvatske protiv Srbije u javni život obe zemlje imala je za posledicu podgrevanje atmosfere kako Srbiji, tako i u Hrvatskoj. U Srbiji se insistiralo na pitanju, od odgovornosti režima Ante Pavelića za sve srpske žrtve za vreme Drugog svetskog rata, sve do novije istorije, a u Hrvatskoj na odgovornosti Slobodana Miloševića.

605 "Nastavak rata drugim sredstvima", *Pečat*, 4. decembra 2008.

"Tko je ambasador Korać ili Tonči", *Grom*, 18. februara 2008.

"Sprečiti ulazak Hrvatske u EU", *Pravda*, 13. januar 2008.

"Neistine HDZ-og podrepaša Puhovskog", *Pravda*, 12. decembra 2008.

"Genocid ne zastareva", *Pravda*, 16. decembra 2008.

"Za 50 godina nestalo čak 1.500.000 Srba", *Pravda*, 13. decembar 2008.

"Pakleni plan neofašista iz HDZ", *Pravda*, 11. decembar 2008.

"Sprdnja sa genocidom", *Pravda*, 8. decembar 2008.

"Hrvati nam uzeli tržište igračaka", *Press*, 8. decembar 2008.

"Milanović se poklonio ustašama", *Pečat*, 30.2008.

"Zabranjena ćirilica", *Pravda*, 6. decembar 2008.

"Rukomet na srpskim leševima", *Press*, 7. decembar 2008.

"Ubićemo Vučića", *Pravda*, 6. decembar 2008.

"Hrvati hteli da javno priznamo genocid", *Pravda*, 3. decembar 2008.

"Zatiranje Srba u Hrvatskoj", *Glas javnosti*, 22. novembar 2008.

"Tužbe protiv Hrvatske zbog genocida nas Srbima", *Danas*, 23. novembar 2008.

"Genocid Hrvata uz pomoć Vatikana, Nemačke i SAD", *Glas javnosti*, 21. novembar 2008.

"U Hag i Pavelića", *Glas javnosti*, 21. novembar 2008.

"Srbima prete smrću", *Novosti*, 11. novembar 2008.

"Poła Hrvata hvali ustaše", *Press*, 16. juli 2008.

"Ubij Srbina", *Kurir*, 2. juni 2008.

"Linč povratnika", *Kurir*, 2. juni 2008.

"Jeremić: opet bih rekao da je to etničko čišćenje", *Blic*, 29. maj 2008.

"Srbija za pomirenje, Hrvati zaoštravaju", *Glas javnosti*, 29. maj 2008.

Uzavrela medijska kampanja

Posebno se opasnom po odnose dve zemlje pokazala agresivna spoljna politika Beograda⁶⁰⁶. Srbija je 19. marta, neposredno nakon što je Sanadero va vlada priznala Kosovo, povukla ambasadora Srbije u Zagrebu, Radivoja Cvetičanina. Srbija je sedam meseci bila bez ambasadora u Zagrebu da bi ga, konačno, 5. novembra 2008. godine Vuk Jeremić posalo nazad.⁵

U centru Beograda, pod pokroviteljstvom Vlade Srbije, održan je 21. februara koncert pod nazivom "Kosovo je Srbija". Jedan deo učesnika nakon mitinga organizovano je napao nekolicinu diplomatskih predstavništava u Beogradu (ali i veći broj radnji i drugih objekata u samom centru), među kojima i ambasadu Hrvatske. Najviše je stradalo konzularno odeljenje američke ambasade koje je potpuno demolirano, a zatim i zapaljeno. Hrvatsku, slovenačku i američku ambasadu predstavnici MUP Srbije nisu zaštitili prilikom napada 'huligana' što je predstavljalo akt teške povrede Bečke konvencije.

Napad na hrvatsku ambasadu u Beogradu bio je posledica uzavrele medijske kampanje, na čijoj su meti posebno bile bivše jugoslovenske republike. Medijska kampanja nije vođena samo protiv Hrvatske ili Slovenije. Iz Beograda su u jednom delu medija napadani čak i Srbi u Hrvatskoj, konkretno njihovi politički predstavnici, zbog toga što su i nakon priznanja nezavisnosti Kosova od strane Zagreba, ostali u izvršnoj vlasti Hrvatske. Tako je dnevni list *Kurir* u izdanju od 28. marta u članku pod naslovom "Ustaša⁶⁰⁷" doneo i informaciju da je Milorad Pupovac ustaša, koji je plaćen od strane kosovskih Albanaca za svoj "antisrpski angažman". U istom članku koji potpisuje J. Jovanović prenosi se i stav Marka Jakšića, visokog funkcionera DSS da je Pupovac na platnom spisku Agima Čekua⁶⁰⁸. U istom članku *Kurir* prenosi i stav Dragana Todorovića iz SRS: "Milorad

606 Ministar spoljnih poslova Srbije Vuk Jeremić u periodu uoči proglašenja nezavisnosti Kosova posebno agresivne poruke slao je zemljama regiona.

Jeremić je u više navrata „obecao“ loše odnose zemljama u okruženju.

„Upozorenje susedima“, Večerenje novosti, 20.mart, 28. avgust 2008.

607 "Ustaša", *Kurir*, 28. marta 2008.

608 Ibid.

*Pupovac je politička prostitutka i izdajnik u službi ustaške vlasti...*⁶⁰⁹. SSDS je, inače, ponudio ostavku Slobodana Uzelca premijeru Hrvatske u znak protesta zbog priznanja nezavisnosti Kosova, ali je Sanader ostavku istog dana odbio.

Samo dva meseca kasnije, čim su se strasti u medijima i na političkoj sceni smirile, Vuk Jeremić, ministar spoljnih poslova Srbije, pravi još jedan u nizu diplomatskih incidenata, ovog puta u Zagrebu⁶¹⁰. Naime, Jeremić je na sastanku u Zagrebu u okviru Jadransko-jonske inicijative optužio Hrvatsku za etničko čišćenje Srba u Hrvatskoj 1995. godine. Ova izjava, koja ni za trenutak nije dotakla kontekst sukoba u Hrvatskoj, izazvala je pravu lavinu reakcija u Zagrebu, i dodatno zakomplikovala i onako oštećene odnose Zagreba i Beograda. Nediplomatsko ponašanje prvog čoveka srpske diplomatije, osim što šteti odnosima dve zemlje, otežava i položaj Srba u Hrvatskoj, i to posebno položaj njihovih političkih predstavnika. Nekoliko dana nakon Jeremićevog izleta u istoriju i nacionalizam, na Hrvatskoj televiziji u emisiji "Otvoreno"⁶¹¹ Milorad Pupovac, jedan od lidera SSDS, potpuno se distancirao od Jeremićevog ponašanja na Jadransko-jonskoj konferenciji: "Nekome je odgovaralo da ekumenske poruke izaslanika Svetog sinoda SPC vladike Lavrentija, da reči predsednika Mesića, da reči izaslanika predsednika Tadića gospodina Pajtića, ne dobiju prostora. Nekome je trebalo da ono što je rečeno kasnije bude pretvoreno i povezano sa tim skupom. To što je rečeno kasnije, međutim, ne pripada nama, to nisu naše reči"⁶¹².

Samo nekoliko dana kasnije Jeremićevoj inicijativi, praktično sinhronizovano, pridružio se i premijer Republike Srpske Milorad Dodik. Naime, i on je u Zagrebu optužio Hrvatsku za etničko čišćenje Srba, pozivajući je da povuče tužbu protiv Srbije pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu.

Na ovom mestu treba ukazati na posebno emotivan pristup Vuka Jeremića u odnosu na Hrvatsku, ali i na druge zemlje regiona. U političkoj igri dobar/loš policajac, Jeremić je, očito, zadužen da umesto predsednika

609 Ibid.

610 Konferencija je održana 27. maja 2008.

611 *Otvoreno*, HTV, 3. juna 2008.

612 „Pupovac: nekome je odgovaralo da napravi incident“, *Politika*, 4. april 2008.

Republike Srbije projektuje najtvrdje nacionalističke stavove, pre svega, u srbijanskoj, ali i međunarodnoj javnosti. I ma da bi regionalna saradnja morala biti kamen temeljac spoljne politike zemlje koja se nada članstvu u EU, Jeremić je u poslednje dve godine uradio sve što je bilo moguće (pa i više) da regionalnu saradnju Srbije potpuno obesmisli.

U većini dnevnih tabloida ministar Jeremić (u poslednjih 18 meseci) slavi se kao nova, perspektivna zvezda srbijanskog političkog univerzuma. Njegovo ponašanje ima i simpatije "oca nacije" Dobrice Ćosića koji ga je u nekoliko navrata javno pohvalio.⁶¹³ Neke agencije za proučavanje javnog mnjenja konstatovale su astronomski uspon V. Jeremića u poslednje dve godine, pa se tako on smatra drugim političarem u Srbiji po popularnosti.

Jeremić je u poslednjih godinu dana, po procenama nekih domaćih (pa čak i onih koju su najblaže rečeno naklonjeni DS⁶¹⁴), ali i stranih medija⁶¹⁵ odigrao izuzetno destruktivnu ulogu u regionu, ali i u odnosima Srbije sa EU⁶¹⁶. Osim poslovične fiksacije na pitanje Kosova, Jeremić je posebnu pažnju posvetio odnosima sa Hrvatskom. U periodu januar – septembar 2008. godine slao je agresivne poruke, što u velikoj meri odražava stanje duha jednog dela političke elite, kao i nekih neformalnih krugova. Osim toga, Jeremić nastoji da na novom talasu nacionalizma (uslovljenog proglašenjem nezavisnosti Kosova) osvoji simpatije u javnosti Srbije.

613 Poslednja Ćosićeva javna podrška Jeremiću stigla je 24. marta 2009. godine tokom promocije knjige „Vreme zmijsa”. Tokom promocije knjige od učesnika skupa mogla se čuti tvrda antievropska pozicija. Videti u: *Borba*, 25. mart 2009.

614 „Jeremić nervira Evropu”, *Blic*, 11. novembar 2008.

615 „Srbija se svađa sa ostatkom sveta”, DPA, 9. novembar 2008.

616 Prema pisanju nekih medija, o neozbiljnosti ministra spoljnih poslova bilo je i govora na nekim neformalnim sastancima u Briselu. Jeremić je u tako uspeo ne samo da izazove polemiku u Briselu, već se neretko dešava i to da predstavnici diplomatskog kora u Beogradu nailaze na ozbiljne probleme u saradnji sa MIP Srbije. Reč je o tome da su oštre primedbe na rad Jeremića imale i Srbiji tradicionalno naklonjene zemlje.

Aleksandar Vučić, drugi put među Srbima u Hrvatskoj

Jedan od posebno indikativnih događaja u prošloj godini jeste i poseta zamjenika Predsednika Srpske napredne stranke Aleksandra Vučića nekim delovima Hrvatske početkom decembra meseca 2008. (u toku samo jednog dana posetio je nekoliko mesta u Severnoj Dalmaciji i Lici). Vučićeva poseta Hrvatskoj predstavlja borbu za uticaj nad Srbima u Hrvatskoj, ali je to ujedno i dobra prilika da se položaj Srba, kao i njihovim političkim predstavnicima dodatno oteža. Tako se Šešelji i Nikolić, odnosno, Vučić u danima raspada SRS bore za uticaj nad ljudima čiji su život uništili svojom politikom devedesetih godina. Ljudi koje su srpski radikali (između ostalih) početkom devedesetih podigli na ustanak, poslali u rat i konsekvntno učestvovali u njihovom etničkom čišćenju morali su na nekoliko sati gledati čoveka (koga “niti je ko zvao niti je ko dočekao”⁶¹⁷) tokom njegove sramotne posete Srbima u Hrvatskoj. Vučić je na pitanje o zločinu⁶¹⁸ u mestu Škabrnja koji se odigrao 18 novembra 1991. godine odgovorio: “Mislim da je Škabrnja mjesto pokraj Benkovca. Već su me pitali za nekakve zločine tamo. Nikad za to nisam čuo”⁶¹⁹.

Osim ove posete, koja je na kratko podsetila na događanja iz devedesetih, u javnosti se ponovo pojavio nekadašnji lider Republike Srpske Krajine, Borislav Mikelić, bliski saradnik Slobodana Miloševića, jedan od najodgovornijih ljudi za ratna dejstva na teritoriji Hrvatske, ali i jedan od najvećih švercera tokom ratova devedesetih. Mikelić se preko tabloida javio sa svojom “istinom” o događajima devedesetih godina (jedna od Mikelićevih tvrdnji je da je za samo pedeset godina iz Hrvatske “nestalo” čak 1.500.000 Srba, što je nastavak “rata brojka” u javnosti u Srbiji). Mikelić, kao i Dobrica Ćosić, percipira Vuka Jeremića kao jedinu svetlu tač-

617 „Monopol na „nejač“, *Vreme*, 4.decembar 2008.

618 Jedan od najvećih ratnih zločina u ratu u Hrvatskoj. U zajedničkoj akciji JNA i paravojnih jedinica ubijeno je na desetine civila u tom malom mestu u blizini Zadra.

619 “Vučić je čuo za Škabrnju, ali ne i za zločine u njoj”, *Zadarski list*, 29.mart .2009.

ku⁶²⁰. Pohvale Jeremiću su brojne ali suština, po Mikelićevim rečima, je u tome što je: "...Vuk Jeremić tako hrabar i diplomatski odgovoran u odbrani dostojanstva krajiških Srba i odbrani interesa naše matične države"⁶²¹.

(Op)tužbom na tužbu

Prihvatanje Međunarodnog suda pravde u Hagu (MSP) hrvatske tužbe protiv Srbije za agresiju i genocid, ponovo je uzburkalo antihrvatske strasti. Nakon što je iste večeri (8. novembra) ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić obznanio da će Srbija uzvratiti istom merom – kontratužbom protiv Hrvatske za genocid (tokom vojnih operacija "Bljesak" i "Oluja", 1995. godine), usledila je medijska kampanja koja je u mnogome podsećala na sopstvene uzore iz devedesetih godina prošlog veka. Utisak je da se samo čekalo na povod kako bi se srpskoj javnosti ponovo nametnula percepcija Hrvatske kao arhineprijatelja srpskog naroda, koja je "de iure antifašistička a de facto obnovljena NDH"⁶²², sa obnavljanjem poznatih stereotipa i predrasuda sa kojima se vešto manipulisao u pripremanju rata i tokom njegovog trajanja.

Bez obzira na to što je šef srpske diplomatije prilikom najave kontratužbe posredstvom RTS, tvrdio da je Hrvatska uzvratila tužbom na "ruku pomirenja koju joj je Srbija pružila u više navrata", u analizi aktuelnih srpsko-hrvatskih odnosa teško bi se pronašli dokazi za to.

Takođe, na "ruku pomirenja" nije ličio ni nastup Vuka Jeremića u Zagrebu početkom juna 2008. godine, kada je na skupštini Srpskog nacionalnog vijeća izjavio da je "hrvatska država nastala kao posledica etničkog čišćenja nad Srbima." (Podržavajući taj stav srpskog šefa diplomatije, premijer Republike Srpske Milorad Dodik je istom prilikom pozvao Srbe iz Hrvatske da se "presele u Srpsku kako bi rešili probleme koje ne mogu u Hrvatskoj").

620 „Neistine HDZ-ovog podrepaša Puhovskog“, *Pravda*, 12. decembar 2008; „Genocid ne zastareva“, *Pravda*, 16. decembar 2008.

621 Ibid.

622 Svetozar Livada, *Pečat*, 5. decembar 2008.

Uslovno rečeno, Jeremićeva “ruka pomirenja” mogla bi da se odnosi na predlog Beograda Zagrebu da odustane od tužbe pred Međunarodnim sudom pravde i pristane na vansudsko poravnanje. Iako se o toj ponudi i naročito, njenom sadržaju koji je išao diskretnim diplomatskim kanalima u javnosti malo zna, može se pretpostaviti da je Srbija na taj način želela da izbegne ponovno otvaranje pred međunarodnom pravnom instancom hronologije zbivanja od pre 20 godina, njihovih ključnih aktera, kao i konkretnih drastičnih slučajeva ratnog pohoda na Hrvatsku, poput Vukovara, Ovčare, Dubrovnika, Zadra...

Međutim, kad se to nije dogodilo i kontratužba je spremna. Kako tvrdi glavni pravni zastupnik Srbije Tibor Varadi “naš tim je osam godina radio i na pripremi odgovora na hrvatsku tužbu i na protivtužbi”⁶²³. Tu svojevrsnu spremnost pokazao je i šef diplomatije Vuk Jeremić, obznanjujući kontratužbu na RTS: “... Možda je ovo i najbolji način. Neka se utvrdi istina. Neka se konačno pred sudom pravde i pred sudom istorije uspostavi istina. Šta se događalo u toku operacije “Oluja”. Učinićemo sve da naš slučaj bude adekvatno predstavljen i predstavimo ga u kontekstu celog istorijskog događanja na ovim prostorima. Sagledaćemo sva događanja u toku 20. veka, događanja u toku Drugog svetskog rata, u toku Nezavisne države Hrvatske” – rekao je Jeremić⁶²⁴, da bi, gostujući na TV Pink dan kasnije dodao i da je “Srbija umorna od izvinjavanja i od toga da se samo u nju upire prstom”⁶²⁵.

Hrvatski premijer Ivo Sanader je na to izjavio: “Nemamo razloga da se bojimo protivtužbe, jer rat se nije vodio u Srbiji nego u Hrvatskoj”, dodajući da: “nisu hrvatski vojnici išli u Srbiju, nego su srpski vojnici dolazili u Hrvatsku i nije razoren Novi Sad, nego Vukovar”. “Bilo bi dobro da se Srbija suoči s prošlošću, za koju nije odgovorna sadašnja vlada nego Miloševićeva velikosrpska politika”. (citat)

Srpski nacionalisti svaku državu Hrvatsku, pa i današnju, doživljavaju isključivo kao ustašku. To je stereotip o Hrvatskoj sa kojima je i počeo rat devedesetih. U srbijanskoj javnosti se minimizira činjenica da hrvatska

623 *Press*, 19. novembar 2008.

624 *Politika*, 19. novembar 2008.

625 *Danas*, 20. novembar 2008.

država ne propušta priliku da se javno distancira od NDH i zločina nad Srbima, Jevrejima i Romima., te da insistira na antifašizmu kao vrednosti na koju se oslanja moderna Hrvatska. Iako je u hrvatskom društvu i u 2008. godini zabeležena ozbiljna unutrašnja tenzija kada je reč o odnosu⁶²⁶ prema Drugom svetskom ratu u , neupitna je činjenica da na nivou najvažnijih institucija u Hrvatskoj postoji konsenzus oko antifašističkih temelja moderne države Hrvatske.

Odnos prema bivšoj zajedničkoj državi

Aktuelna medijska kampanja temelji se na dva ključna elementa koja inače, sa jedne strane, kristališu odnos prema hrvatskoj državi i, "izvorni greh" (Hrvatske) prema srpskom narodu, sa druge. Drugim rečima, na delu je, u poslednje vreme naglašeno nastojanje dela srpske akademske elite da se interpretacija događaja koji su doveli do raspada Jugoslavije cementira na stavu da su do njega doveli separatizmi drugih naroda, podržani od strane ključnih evropskih aktera (Nemačke, Vatikana, EU...) i Amerike. Status stalne žrtve Srbije i srpskog naroda u političkim odnosima sa susednom zemljom i narodom dodatno je pojačan ustaškim zločinima i genocidom tokom Drugog svetskog rata.

Nedeljnik *Pečat* , čiji je glavni urednik Milorad Vučelić, glavni i odgovorni urednik Televizije Srbije u vreme Slobodana Miloševića i ratova u Hrvatskoj i Bosni, u broju od 28. novembra srpsko-hrvatskim odnosima posvećuje blok-temu (na ukupno 20 stranica) pod zajedničkim naslovom "Balkan ponovo bure baruta". Blok otvara tekst pod naslovom "Hrvatska je nelegalna država", kojim je naslovljen opširan intervju sa italijanskim profesorom međunarodnog prava Aldom Bernardijem. Istini za volju treba

626 U 2008. godini najozbiljniji problem za evropsku Hrvatsku ostaje pevač Marko Perković – Tompson. Na žalost koncerti ovog ultradesničara ostaju izuzetno posećeni. Tokom ovih koncerta vrlo česta pojava ostaje pojavljivanje, pre svega, mladih ljudi sa simbolima ustaške NDH. Takođe, u Hrvatskoj odnos prema Perkoviću predmet je stalne polemike u javnosti.

reći da prof. Baldini nigde eksplicitno ne spominje Hrvatsku kao “nelegalnu državu”, iako u svojoj interpretaciji polazi od teza da “ako su prava svih delova jednaka, pravo na secesiju ne postoji”, a, po njemu, “u bivšoj Jugoslaviji bilo je jednakosti u pravima svih njenih naroda”, pa iz toga sledi obaveza federalnih vlasti da brane integritet i jedinstvo zemlje: “Kad jedna država na kraju zakorači putem raslojavanja, uništenja, prestanka postojanja, i kada vaskrsnu nove države, tada ne postoji nikakvo pravo za održavanjem unutrašnjih granica. Ne postoji bilo kakav generalni princip u kojem novi entiteti imaju pravo na stare unutrašnje granice...” tvrdi takođe, prof. Bernardi.⁶²⁷

Aktuelnu raspravu nije propustio ni akademik Dobrica Ćosić. Po njemu, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (stvorena 1918), nije imala integracijsku energiju da trajno reši nacionalno i državno pitanje srpskog i nijednog jugoslovenskog naroda. “Takva Jugoslavija bila je temeljna pretpostavka za stvaranje samostalnih država Hrvata, Slovenaca, Makedonaca, Crnogoraca, a uslovila je velike, egzistencijalne nesreće srpskog naroda na kraju 20. veka”, konstatuje Ćosić i zaključuje da je Jugoslavija trajala dok su za njeno postojanje bile zainteresovane velike sile. Odnosno, Ćosićeva teza je da su im (za razgradnju zajedničke države) jugoslovenski separatizmi bili samo izgovor, a srpski režim ideološki razlog za novu prekompoziciju Balkana i uslov za zalet američkog imperijalizma u evro-azijske prostore, zalet omogućen ishodom hladnog rata i propašću Sovjetskog Saveza.⁶²⁸

Obnavljanju rasprave o Jugoslaviji kao “istorijskom promašaju” srpskog naroda, a na kome je Hrvatska profitirala, pogodovala je i činjenica da se početkom decembra navršilo 90 godina od formiranja Kraljevine SHS. Takođe i objavljivanje spomenute knjige istoričara D. Živojinovića, “Nevoljni ratnici”, što je bio povod za razgovore i intervjuje sa njim. U opširnom intervjuu za nedeljnik *Standard*, od 5. decembra 2008, i akademik Živojinović poseže za istim ključem koga inače koristi deo uticajne intelektualne elite u Beogradu, po kome, ta država nije bila u interesu srpskog naroda, već na njegovu štetu: “... ta ideja i ta politika bila (je) krajnje ne-

627 *Pečat*, 28. novembar 2008.

628 Reč na promociji knjige akademika Dragoljuba Živojinovića “Nevoljni ratnici”, *Večernje novosti*, 26. novembar 2008.

osnovana. Jer, srpski narod i srpska vojska nisu bili za taj pravac vođenja politike. Njih je interesovao njihov narod, a ne Hrvati i Slovenci". Istom prilikom Živojinović tvrdi da je kralj Aleksandar "radio u korist Hrvata", čija je želja uvek bila da imaju svoju sopstvenu državu. Osvrćući se na jugoslovensku državu i njeno postojanje akademik na kraju zaključuje da se nakon svega pokazalo, "... da su svi oni koji su tvrdili da će ta zajednička jugoslovenska država biti nešto bolje, bili zapravo u zabludi. Te katastrofalne posledice je platila Srbija, u prvom ratu, između dva rata, u Drugom svetskom ratu i sad, devedesetih godina. Što znači da je rađena greška za greškom i da je račun stizao jedan za drugim na tu osnovnu pogrešku."⁶²⁹

Jubileju bivše države temu broja posvetila je i *Politika* (30. novembra 2008), kroz čije se tekstove više autora prepoznaje ista matrica tumačenja stvaranja i raspada Jugoslavije, uz dodatak još nekih "aktera". Na primer, publicista Aleksa Đilas (u tekstu "Kominternu i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca"), poziva se na Kominternu koja je, po njemu, novu državu smatrala naslednicom Austrougarske, odnosno, novom "tamnicom naroda", i takođe, nekom vrstom srpske "mini imperije". Zbog toga je Kominternu prirodno tražila saveznike među nesrpskim nacijama koje se osećaju ugnjentalim i podržavala ostvarenje njihovih nacionalnih prava, uključujući i pravo na otepljenje i stvaranje samostalnih država. Po Đilasu, zbog svoje masovne baze i revolucionarno-separatističkog potencijala, hrvatski nacionalizam je u tom kontekstu bio veoma važan saveznik.

Priznajući da je u okviru nove države Srbija okupila najveći deo Srba i teritorijalno se proširila (Vojvodina), Svetlana Vasović Mekina (tekst "Od Države Slovenaca, Hrvata i Srba do ujedinjenja"), podseća da prilikom njenog osnivanja, nije završila mučno razgraničenje sa "bratskim narodima" na severu i zapadu. Što će reći, da je proširenje zemlje bilo skromnije od onoga koje bi Srbija postigla da je ostala samostalna država, "dok su Slovenci i Hrvati, čiji su se pripadnici borili na strani pobeđenog carstva, dobili šansu da uđu u novu državu na štiti pobeđenika". Sve u svemu, te "neodređene unutrašnje međe" postale su izvor novih sukoba sve do raspada SFRJ, kada Srbija ostaje i "bez bezbednog pristupa moru", zaključuje Vasović Mekina.

629 *Standard*, 5. decembar 2008.

Istoričarka Mira Radojević (tekst "Vreme kad su nam granice bile tesne") u relativno objektivnijem vrednovanju istorijskog značaja Jugoslavije, na kraju ipak zastupa široko prihvaćenu tezu da su Hrvati još u "nacionalnom zanosu", a Srbi tek treba da traže snagu da i "pored bolnih poraza iz bliske prošlosti" izvrše duhovnu i političku obnovu. Po njoj, to otežava normalizaciju srpsko-hrvatskih odnosa, pogotovo kada je reč o "nacionalnoj nivelaciji i integraciji".

Tužba je dobrodošla

Bez obzira na činjenicu da je prihvatanje Međunarodnog suda pravde (MSP) hrvatske tužbe dočekano kao svojevrsni šok (srpska strana je osporavala nadležnost Suda jer 1999. godine, kada je tužba podignuta Srbija, odnosno Savezna Republika Jugoslavija nije bila članica OUN), utisak je da je neprijatno iznenađenje brzo ustupilo mesto entuzijazmu sa posve drugačijim predznakom. Naime, sudski proces u Hagu i naročito, kontratužba Srbije vide se kao idealna prilika da se pred najvišom međunarodnom pravnom instancom (konačno) prezentiraju dokazi, ne samo o nedavnim vojnim operacijama "Bljesak" i "Oluja" (1995) već i o "prapočetku zločina", čiji su vinovnici Hrvati koji su "nad Srbima vršili genocid u 19. veku, u Prvom i Drugom svetskom ratu kao i u ratu 1991. do 1995. godine".⁶³⁰

"Genocid nad Srbima u Hrvatskoj traje tokom čitavog 20. veka, a mržnja inicirana iz Vatikana, izbila je na 'površinu', još 1895. godine u Zagrebu, samo zato što su Srbi istakli svoju crvenu zastavu u čast dočeka cara Franje Josifa", ističe istoričar dr Nikola Žutić. Još dodaje: "Zahvalni smo Hrvatskoj na njenoj nebuloznoj tužbi Međunarodnom sudu pravde, jer je time omogućila da istina o srpskim stradanjima tokom 20. veka postane poznata u širokim evropskim razmerama. Dakle, danke Kroacija"⁶³¹.

"Tvrđim da su u Hrvatskoj molili boga da se Sud oglasi nenadležnim, jer nemaju nikakve dokaze protiv Srbije, jer nemaju nikakv dokaz protiv

630 Milorad Buha, predsednik vlade Republike Srpske

Krajine u egzilu, *Kurir*, 26. novembar 2008.

631 *Večernje novosti*, 23. novembar 2008.

Srbije ...I zbog toga smatram da Srbija ne bi trebala da ide ni na kakvo sudsko poravnanje, već da pusti da proces teče, da se dokaže da Hrvatska nije u pravu, a da Srbija koja nije kriva, kao lažno optužena, oklevetana država, jednog dana traži neku satisfakciju. Verujte, Hrvatsko je ova odluka u Hagu pala teže nego nama, jer oni ne znaju šta će sada” – izjavio je Branislav Ristivojević, profesor međunarodnog prava Pravnog fakulteta u Novom Sadu.⁶³²

Uz napomenu da su u Srbiji stvorene “čitave ekipe srbomrzaca koji iz dana u dan defiluju našim medijima i pričaju nam samo o našim krivicama”, najutijacjniji autoritet za srpsko-hrvatske odnose Srpske akademije nauka i umetnosti Vasilije Krestić takođe žali što se Srbija nija prva setila: “Umesto da smo mi ranije podneli tužbu protiv države koja je na ovim našim prostorima počinila najstravičniji genocid i najveće etničko čišćenje, dočekali smo da nas tuže oni koji nikad neće moći da operu ruke od ne-dužnih srpskih žrtava”.⁶³³

Poplava slično intoniranih tekstova i komentara poznatih intelektualaca i pravnih stručnjaka nije ostala bez ođeka među medijskim konzumentima. Rasprava na aktuelnu temu srpsko-hrvatskih odnosa gostovala je i u rubrikama pisama čitalaca dnevnih i nedeljnih novina, čija se suština može rezimirati stavom jednog od njih, objavljenog u *NIN*, 4. decembra 2008: “Hrvatska je tužbom za genocid Međunarodnom sudu pravde pružila šansu Srbiji da više ne čuti o zločinima nad srpskim narodom. Prestankom ove tišine, otvoreno je pitanje jednog od najvećih zločina 20. veka. Treba očekivati da će se više uvažavati pravna merila i moralne vrednosti i da će nestati hipokrizija, cinizam i manipulisanje srpskim žrtvama. Srpsko ćutanje nema sumnje nanaelo je velik štetu ugledu Srbije...”

632 *Press*, 19. novembar 2008.

633 *Pečat*, 28. novembar 2008.

Može li drugačije

Zaoštavanje odnosa Srbije i Hrvatske koje je eskaliralo krajem 2008. godine samo je indikator više da i aktuelna, proevropska vlada formirana nakon majskih izbora pokazuje nedostatak kapaciteta i potencijala da na drugačijim osnovama uspostavlja odnose poverenja u najbližem okruženju. To prvenstveno važi za zemlje sa kojima je Srbija do pre dvadesetak godina činila zajedničku državu (Bosna i Hercegovina, Makedonija, Crna Gora). Kada je reč o Hrvatskoj svako zatezanje odnosa na relaciji Beograd-Zagreb, osim odraza na regionalnu stabilnost, najviše šteti srpskoj manjinskoj zajednici u Hrvatskoj. Uz malobrojne racionalne apele koji su tokom kampanje dolazili iz nevladinog sektora (Helsinški odbor), na toj liniji je i inicijativa Milorada Pupovca predsednika Srpskog nacionalnog vijeća u Hrvatskoj, koji je u jeku verbalnog rata između zvaničnika, predložio osnivanje *saveta pomirenja* između Srbije i Hrvatske. Prema njegovim rečima, Savet bi poslužio kao podloga racionalizaciji i rukovođen činjenicama i neusmeravan političkim ograničenjima pristupio bi događajima iz devedesetih godina. Pupovčeva zamisao je da bi takav savet činili ugledni pojedinci iz obe zemlje, predstavnici parlamenata i obe crkve, Rimokatoličke i Pravoslavne.⁶³⁴

Ova inicijativa o kojoj je nekoliko dana u medijima bilo dosta reči, kao da je nakon toga i zaboravljena. Gotovo sasvim bez ođeka ostala je i izjava hrvatskog premijera Ive Sanadara da je voljan da dođe u Beograd, kako bi se na taj način nespornosti između Hrvatske i Srbije počeli prevazilaziti.

Ma da je inicijativa dobila deklarativnu podršku, nije ostvariva, jer u Srbiji⁶³⁵, ali i u Hrvatskoj⁶³⁶ nije bilo dovoljno jasne političke podrške.

634 *Politika*, 25. novembar 2008.

635 DS je ovu inicijativno javno podržao. Ostatak vladajuće koalicije nije se posebno izjašnjavao o ovom predlogu. Opozicija u sastavu: NS, DSS i SRS blanko je odbila ovu inicijativu kao lažnu.

636 Tako je Vladimir Šeks, potpredsednik Hrvatskoj sabora izjavio da je posredi „zanimljiva ali teško ostvariva ideja, jer su međusobni odnosi dve zemlje zahladneli“, *Jutarnji list*, 25.11.2008.

Umesto ozbiljne podrške formiranju saveta, Srbija je poslala drugačiju vrstu poruke Hrvatskoj. Naime u decembru 2008. godine Srbiju je u redovnom postupku, nakon isteka mandata napustio Hrvatski ambasador Tonči Stančić. I pored konstruktivne uloge ovog ambasadora u poslenjih nekoliko godina, nekolicina visokih funkcionera Srbije odbilo je da primi ambasadora Tončića u oproštajnu posetu. Posebno zanimljivo, ali i nerazumljivo bilo je odbijanje gradonačelnika Beograda Dragan Đilasa da primi odlazećeg ambasadora.

Iako se i u političkom korpusu Srbije mogu zapaziti znaci nastojanja da se "lopta spusti na zemlju", za sada se ne ide dalje od apela da se, kada je reč o interpretaciji rata devedesetih godina prošlog veka – što je zapravo suština spora – to jednostavno "ostavi istoriji i istraživačima". Kako još dodaje predsednik Političkog saveta Demokratske stranke D. Mićunović "Problem svake nacije je što umanjuje greške koje su počinili njeni predstavnici ili ih relativizira u smislu – to su činili i drugi, prema tome svi smo u tome jednaki".⁶³⁷ Srpaka politička elita „ostavljajući rat devedesetih istoriji“ manifestuje nesprenost ne samo da prihvati odgovornost, nego i novu realnost na Balkanu.

Srbi u Hrvatskoj

Jedan od ključnih elemenata odnosa Srbije i Hrvatske jeste i položaj srpske zajednice u Hrvatskoj. Trinaest godina nakon završetka oružanih sukoba Srbi se, konačno, u potpunosti vraćaju u politički život Hrvatske.

Nakon parlamentarnih izbora u Hrvatskoj u decembru 2007. godine, i nakon okončanja pregovora o formiranju nove-stare vlade Ive Sanadera, srpska zajednica u Hrvatskoj dobija i potpredsedničko mesto u novoformiranoj vladi. Potpredsedničko mesto u novom kabinetu Ive Sanadera dobija i dr Slobodan Uzelac iz Samostalne srpske demokratske stranke. SSDS time postaje deo parlamentarne većine, a Uzelac koji je odavno u politici⁶³⁸ po-

637 Dragoljub Mićunović u Mostu Radija Slobodna Evropa, *Danas*, 29-30. novembar 2008.

638 Slobodana Uzelca, psihologa, pamte po obavljanju funkcije poslednjeg predsednika Gradskog komiteta SK Hrvatske.

staje zadužen za oblasti regionalnog razvoja, obnovu i povratak. Ovim je postupkom priznata realnost života u Hrvatskoj. Dok za najveći deo elite u Hrvatskoj ovakav razvoj događaja predstavlja logičnu posledicu normalizacije odnosa, ulazak Srba u izvršnu vlast u Hrvatskoj, u Srbiji se ova činjenica ili prećutkuje ili direktno osuđuje. Hrvatski predsednik je povodom ulaska Uzelca u vladu konstatovao da je: "Srbima mesto u Hrvatskoj vlasti. I u zakonodavnoj i u izvršnoj i u sudskoj. Srbi su pridoneli izgradnji hrvatske kulture i nauke, pa i hrvatske političke misli. Zapravo šteta je što nijedna vlada do ove nije pozvala srpske predstavnike da uđu u vlast⁶³⁹".

Uprkos navdenim faktima koji ilustruju anemičnost odnosa dve zemlje na najvišem nivou, 2008. godina beleži nekoliko dodatnih pomaka na drugim nivoima saradnje, pre svega u ekonomiji i kulturi. Kada je reč o ekonomiji treća poseta premijera Hrvatske, Ive Sanadera Beogradu, svedoči o tome da je globalna finansijska i ekonomska, a možda i socijalna kriza stigla i do Srbije i Hrvatske, te da u uslovima svetske krize postoji velika potreba da se ekonomije dve zemlje dodatno približe.

U 2008. godini turisti iz Srbije beleže prvi veliki povratak od 1991. godine. Prema zvaničnim podacima u 2008. godini Hrvatsku je posetilo oko 27.000 turista. Od tog broja 10.000 turista posetilo je Dalmaciju, a ostatak od 17.000 Istru. Prema proceni Poslovnog udruženje turističkih agencija u 2009. godini turisti iz Srbije mogli bi ozbiljno da se vrate na hrvatsko primorje. Povratak srpskih turista beleži rast od 14 odsto, što predstavlja izuzetno visoku stopu rasta udela srpskih turista u Hrvatskoj.

Kultura je, naročito pozorište, bila je prva linija saradnje Hrvatske i Srbije nakon rata. U toku 2008. godine pokazalo se da oblast kulture ostaje, pored ekonomije, jedna od retkih oblasti u kojoj je saradnja između dve zemlje svakodnevna. Samo u prošloj godini prikazana su dva filma u hrvatsko-srpskoj koprodukciji. Filmovi "Nije kraj" Vinka Brešana i "Turneja" Gorana Markovića su filmovi u kojima igraju srpski i hrvatski umetnici, a oba govore o ratovima devedesetih. Samo u novembru 2008. u Beogradu su gostovali teatri "Gavela" i "Kerempuh", dok je najavljeno da će na sceni JDP uskoro gostovati i glumci Zagrebačkog kazališta mladih.

639 "Srbi na svome", *Večernje novosti*. 20. februar 2008.

Zaključci i preporuke

Po svemu sudeći i u političkim elitama polako dolazi do saznanja da je evropsku budućnost dve zemlje nemoguće zaokružiti bez dobre regionalne saradnje. Srbija i Hrvatska u tom smislu imaju posebnu odgovornosti pre svega zbog njihove važne uloge u Bosni i Hercegovini. Očito je da su Hrvatska i Srbija, posle svih godina haosa i rata prirodno okrenute jedna prema drugoj i da će saradnja, pre svega, na kulturnom i ekonomskom planu biti u stalnom usponu.

Bosna i Hercegovina: stalne pretnzije na RS

Bosna i Hercegovina u posljednjih 18 meseci prolazi kroz najteži i najnesigurniji period od potpisivanja Dejtonskog sporazuma i, po oceni mnogih analitičara,⁶⁴⁰ na ivici je kolapsa. Nefunkcionalnost BiH kao države je, nakon nezavisnosti Kosova, ponovo u fokusu SAD i EU. Profesor Ivo Banac upozorava da BiH polako, ali ustrajno klizi u nove podelu i sukobe, jer se, kada nema političkih i diplomatskih rješenja, nude ona nasilna.⁶⁴¹

Nezavisnost Kosova je označila kraj druge Jugoslavije, a Bosna je posljednja tačka koju treba stabilizovati, kako bi se balkansko pitanje napokon zatvorilo. To podrazumeva reviziju Dejtonskog sporazuma i, shodno tome, drugačije unutrašnje uređenje Bosne. Nakon dolaska nove administracije, Bosna je neočekivano stavljena na listu prioriteta nove američke administracije, mada ne među prvima. Brojni eksperti su početkom 2009. godine u svojim izveštajima počeli da ukazuju na neodrživost situacije u Bosni i mogućnost obnavljanja sukoba.

Samo u SAD je doneta rezolucija "o duhu razmišljanja u Kongresu", u Predstavničkom domu; objavljeno je niz članaka i komentara u vodećim američkim medijima; bošnjačka dijaspora u SAD pojačala je aktivnosti u Kongresu i Stejt departmentu, a došlo je i do niza poseta bošnjačkih političara SAD. Sve to je prethodilo dolasku nove administracije. U Kongresu je održan i hearing 2. aprila 2009. godine, kojom je prilikom skrenuta pažnja da je Milorad Dodik „iskoristio činjenicu da je međunarodna zajednica zanemarila Bosnu i nedostatke Dejtonskog sporazuma da što više osmaostalo RS“. Isto tako je skrenuta pažnja na to da je Dodik „eksploatisao strah Evrope od muslimanskog terorizma kako bi izbegao bilo kakav

640 Alen Little, novinar, tvrdi da „kriza ključa u Bosni, nakon što međunarodna zajednica nije uspjela da rekonstruiše Bosnu i Hercegovinu tako da ona obavi reforme koje se traže, bilo da je riječ o ekonomiji koja je devastirana ili o demokratskim procesima koji su blokirani.“ On tvrdi da je to „rezultat podelu koja postoji između dva u velikoj mjeri nezavisna entiteta.“, *Radio Slobodna Evropa*, 23. oktobar 2008.

641 *Dnevni avaz*, 1. februar 2009.

napor na konstitucionalnoj reformi BiH". Istaknuto je takođe, da je neophodna nova američka inicijativa radi stabilizacije celog regiona, posebno Bosne, Kosova i Srbije. Prednost je data Bosni, s time da američka administracija treba da završi dejtonski proces tako što će pokrenuti novi plan reintegracije BiH, ali ne na etničkom principu. Podvučeno je da etnička teritorijalizacija deluje protiv jedinstva kompleksnih društava.⁶⁴²

Tako je Danijel Server, direktor Balkanskog programa Amričkog instituta za mir, za Avaz izjavio: „Ako promene Ustava Bosne i Hercegovine ne budu ozbiljno pokrenute, međunarodna zajednica mora razmotriti održavanje novog Dejtona. Jedina tema tog skupa treba biti upravo ovo pitanje. Nikakve pođe, otcjepljenja i slične gluposti“.⁶⁴³ Morton Abramovic i Server, u zajedničkom članku predlažu obnovu i evropskog posredovanja i američke inicijativnosti na provođenju ustavnih reformi. Za početak EU i Sjedinjene Države Amerike treba jasno da kažu da trenutna ustavna situacija u BiH nije prihvatljiva i da se mora mijenjati. Ukoliko to ne dadne rezultata, treba sazvati novu Dejtonsku konferenciju, sa originalnim učesnicima, Hrvatskom, Srbijom, Bosnom i Hercegovinom i njena dva entiteta, kao i sa EU, Britanijom, Francuskom, Njemačkom i Rusijom. Nakon konsultacija sa svim učesnicima Sjedinjene Države i EU bi trebale pripremiti nacrt novog ustava koji bi udovoljavao evropskim standardima.⁶⁴⁴

Ponašanje Milorada Dodika

Milorad Dodik, premijer RS, je svojom radikalnom retorikom skrenuo pažnju međunarodne zajednice na stanje u BiH. On je konačno otvoreno pokazao svoje prave namere – Republiku Srpsku treba izdvojiti iz državnog uređenja BiH, a RS mora imati pravo na samoopredeljenje, referendum i otcepljenje. Iza Dodikove radikalizacije krije se dugogodišnja strategija Beograda. Bio je podržan od strane političara, medija i akademske elite.

642 http://www.rferl.org/content/Helsinki_Commission_Urged_To_Renew_US_Engagement_In_Western_Balkans/1602962.html.

643 *Dnevni avaz*, 13. mart 2009.

644 *Wall Street Journal Europe*, 7. januar 2009.

(Ovde dati neke njegove karakteristične izjave) Dodikova pozicija učvršćena je i ekonomskim povezivanjem Srbije sa RS⁶⁴⁵. Zapravo, jedan od većih investitora u privredi BiH jeste Srbija, koja je najveći deo uloženog kapitala u BiH usmerila na Republiku Srpsku. Kupovina telekomunikacionog sistema RS od strane Telekoma Srbije predstavlja ne samo akt netržišnog poslovanja, već i proširenje sfere uticaja Srbije u RS. Beograd strateški već godinama RS potpuno ekonomski i kulturno integriše u Srbiju. Najnoviji u nizu poteza je najava formiranja zajedničkog preduzeća iz oblasti energetike – elektroprivrede Srbije i Republike Srpske. Njegov prioritet bio bi izgradnja hidrocentrale na Drini. Prema prvim proračunima, u ovaj projekat Srbija treba da uloži oko 200 miliona eura. Međutim, ekonomska kriza trenutno zaustavlja ovakve projekte u oblasti ekonomije i to na duže vreme. Treba dodati da je i Rusija ušla u RS preko energije i da zajedno sa Srbijom taj prostor drži za eventualno konfrontiranje sa EU.

Prvi put nakon rata, neki analitičari ali i strani mediji⁶⁴⁶, počeli su diskretno da govore i o novom naoružavanju etničkih grupa u Bosni i Hercegovini. Dodatnim istraživanjem, ispostavilo se da ovo znači naoružavanje raznih privatnih agencija za obezbeđivanje, lovačkih društava i sličnih delatnosti.

Tokom 2008. godine, u Bosni i Hercegovini su se odigrala tri događaja koja za ovu zemlju imaju istorijski značaj. Prvi u nizu je hapšenje Radovana Kradžića u Beogradu u julu. Iako se odigralo na teritoriji Srbije, njegovo hapšenje je posebno važan događaj za BiH iz najmanje dva razloga. Najpre, Karadžiću se trenutno sudi u Hagu za ratne zločine i genocid i to ne samo u Srebrenici nego i u još 11 opština u Bosni. Osim toga, u Hagu se sudi i generalu Momčilu Perišiću, koji je, prema optužnici, kao načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije, osnovao takozvani kadrovski centar, koji je bio zadužen za finansijsku i logističku pomoć Vojsci Republike Srpske i

645 Prema podacima Ministarstva spoljne trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Srbija je do sada u BiH uložila nešto više od 782 miliona eura. Kapital iz Srbije učestvuje sa 23,8odsto u ukupnom stranom kapitalu u BiH. Sve velike srpske kompanije, verovatno po nalogu/pritisku vlade, otvaraju svoja ekonomska predstavništva, ali i fabrike u RS. Tako se kao vrlo značajno ulaganje tretira i ulaganje Hemofarma.

646 "A tearing sound", The Economist, 4. april 2009.

upotpunjavanje njihove komande visokim oficirima. Time je, stoji u optužnici, Perišić od sredine 1993, do kraja 1995. godine doprinosa počinjenju zločina u opsadi Sarajeva, raketiranju Zagreba i padu Srebrenice. Oba suđenja (Karadžiću i Perišiću) imaju važnu ulogu u rasvetljavanju uloge Beograda u planiranju i sprovođenju genocida u Bosni.

Drugi događaj jeste potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i BiH. Sporazum je potpisan 16. juna 2008. godine u Luksemburgu, a paralelno sa SSP, potpisan je i Privremeni trgovinski sporazum, čime je – kako se navodi u zaključcima šefova država i vlada EU – “učinjen važan korak BiH na putu ka EU”⁶⁴⁷. Potpisivanje ovog sporazuma omogućeno je nakon reforme nekih segmenata zajedničke države: “reforme”⁶⁴⁸ policije, javne uprave i javnog RTV servisa.

Treći događaj je odlazak Miroslava Lajčeka sa mesta šefa Kancelarije visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini (OHR⁶⁴⁹). Lajček nije uspeo da nametne neka rešenja i nije koristio Bonske ovlašćenja koja su mu bila na raspolaganju. Novi visoki predstavnik Valentin Incko izabran je uz punu podršku SAD, čiji je uslov bio korišćenje Bonskih ovlašćenja, što podrazumeva nametanje određenih rešenja, ukoliko se lokalni akteri ne mogu dogovoriti. On je poslednji visoki predstavnik, jer će biti zamenjen novom institucijom, po ovlašćenjima znatno slabijom, a to je kancelarija predstavnika Evropske unije.

647 <http://www.voanews.com/Serbian/archive/2008-06/2008-06-16-voa9.cfm?moddate=2008-06-16>.

648 Reforma policije pretvorila se u farsu, jer bi nakon njenog završetka, BiH imala verovatno najkomplikovaniju bezbednosnu strukturu u Evropi. Ovim će, pored postojeće tri, biti osnovane još četiri paralelne bezbednosne ustanove na državnom nivou, sa posebnim ovlašćenjima, komandom i budžetom. Posebno je zanimljivo da ovom reformom policija RS ni u jednom segmentu nije dovedena u pitanje, čime se BiH još više udaljava od države sa zajedničkim instrumentima vlasti.

649 Od potpisivanja Dejtonskog sporazuma u BiH je boravilo ukupno šest visokih predstavnika: Karl Bilt, Karlos Vestendorf, Volfgan Petrič, Pedi Ešdaun, Kristijan Švarc Šiling i Miroslav Lajček.

Srbija i BiH

Bosna je talac beogradske politike, jer se preko RS još uvek opstruiše integracija Bosne kao funkcionalne države. Iako Bosna⁶⁵⁰ nije priznala Kosovo, što su inače, učinile sve ostale susedne zemlje, odnosi između Sarajeva i Beogradu su u stalnoj napetosti. Proglašenje nezavisnosti Kosova radikalizovalo je ponašanje Milorada Dodika i otvorilo pitanje statusa RS. Dodik je, naime, u jednom trenutku izašao sa zahtevom da se i RS dozvoli referendum o samoopredeljenju, što implicira da će elite u Srbiji i RS intezivirati pitanje samoopredeljenja Republike Srpske. Rezolucija Skupštine RS iz februara 2008. godine, u kojoj se prvi put eksplicitno navodi mogućnost referenduma⁶⁵¹, najavljuje početak nove ozbiljne krize u BiH, ali i u regionu. Reakcije na stav političara RS bile su oštre, kako među drugim političarima u BiH, tako i u međunarodnoj zajednici. Dodiku je jasno stavljeno do znanja da samoopredeljenje RS, nije opcija o kojoj se može razgovarati⁶⁵².

Ratno nasleđe i interpretacija rata opterećuje odnose dva važna suseda, zvanični Beograd i Sarajevo održavaju samo formalne odnose. Međutim, odnosi Srbije i RS su na sasvim drugom koloseku i više liče na odnose dve suverene države, što je omogućeno Sporazumom o specijalnim vezama (ali i njegovim mnogobrojnim modifikacijama, kroz set posebnih ugovora⁶⁵³ između dve zemlj/entiteta).

Pokušaj da se nađe rešenje unutar Bosne kao što je Prudski sporazum između vodećih političkih stranaka (Milorada Dodika, Sulejmana Tihića i

650 Političari u Federaciji BiH u periodu proglašenja nezavisnosti trudili su se da održe stabilnost u zemlji, odnosno da ne dozvole da se kriza prelije na BiH. Tako je Haris Silajdžić rekao: "Očigledno je da ceo region ulazi u osetljivo razdoblje i postoje političke grupe i pojedinci koji su spremni da atmosferu napetosti prenesu i u BiH", Detaljnije u: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=02&dd=15&nav_id=285020.

651 "Nezavisnost Kosova dodatno jača RS", *Danas*, 21. februar 2008, "Pominjanje referenduma razlog za zabrinutost", *Danas*, 25. februar 2008.

652 "Pominjanje referenduma razlog za zabrinutost?"; *Danas*, 25. februar 2008.

653 U poslednjih nekoliko godina Srbija i RS potpisali su nekoliko ugovora, koji dodatno osnažuju Sporazum o specijalnim vezama. Reč je o ugovorima/protokolima o robnim rezervarama, sporazum o razumevanju u oblasti energetike.

Dragana Čovića) nije naišao na punu podršku bosanske javnosti. U suštini, pravi sadržaj prudskog sporazuma nikada i nije obelodanjen, a iz izjava trojice lidera moglo se zaključiti da je, između ostalog, bilo govora i o stvaranju trećeg entiteta sa sedištem u Mostaru, te podeli državne imovine čiji bi nosiocu bili entiteti. Upravo je zbog toga bilo i najviše negativnih komentara. Nastavak tzv. prudskog procesa je brzo doveden u pitanje nakon što je premijer RS Milorad Dodik odbio da dođe na sastanak sa čelnicima SDA i HDZ, u Mostaru. Još uvek je upitno da li će ovaj sporazum biti samo jedan u nizu propalih dogovora lidera parlamentarnih stranaka. Istovremeno, taj proces je dobio podršku međunarodne zajednice. Visoki predstavnik, Valentin Inzko je takođe, potvrdio da:

„Ja isto podržavam sve što ova tri naroda dobrovoljno učine, kao što je prudski proces. Bilo bi dobro da se druge stranke pridruže. Nije to jedan uslov za zatvaranje OHR-a ili za transformaciju OHR-a, međutim bio bi znak zrelosti.“⁶⁵⁴

Evropski parlament je doneo rezoluciju o BiH kojom se traži stvaranje funkcionalne države i institucija, kako bi se ubrzao proces integracije u EU. Očigledno je da je i neuspeh ovih pregovora takođe uticao da se problem Bosne ponovo internacionalizuje.

Lokalni izbori u BiH

Na lokalnim izborima u BiH u oktobru 2008, ponovo je dominirala nacionalistička retorika, što je posledica još uvek nedovršenog procesa stvaranja bosanske države, kao i otpora RS i Beograda da suštinski priznaju Bosnu kao jedinstvenu državu. Srbi u Bosni u poziciji su da bez ikakvih prepreka grade paralelnu državu. Dodikova strategija, prema mišljenju Ričarda Holbruka i Pedija Ešdauna, dugoročno posmatrano vrlo je jasna: „dovesti svoj srpski entitet – Republiku Srpsku – u poziciju da se otcepi čim se ukažu takve mogućnosti“⁶⁵⁵. U zajedničkom tekstu, Ešdaun i Holbruk ističu da je EU napravila ozbiljan propust, jer nije na vreme podržala svog predstav-

654 <http://www.slobodnaevropa.org/content/dodik/1565408.html>.

655 Detaljnije u: „Silajdžić i Dodik u srcu krize“, *Danas*, 23. oktobar 2008.

nika u BiH, kao i da je u ključnim momentima po BiH umanjila i narušila ovlašćenja svog predstavnika. Oni su istakli da se međunarodna zajednica hitno mora umešati u porbleme u BiH, ako ne želi da “svi zajedno budemo vraćeni u još jednu bosansku krizu”. Oni podsećaju da je Milorad Dodik, nekadašni miljenik međunarodne zajednice, jednostavno usvojio plan i program SDS u RS, što je u njegovom slučaju bilo lako, jer Dodik nije opterećen nasleđem devedesetih.

Još uvek nije moguć dogovor oko najvažnijih pitanja značajnih za budućnost države, od ekonomije i privatizacije, preko ključnih zakona, do popisa stanovništva⁶⁵⁶. Republika Srpska je organizovana kao veoma centralizovan entitet, dok je federacija koja obuhvata Bošnjake i Hrvate visoko decentralizovana i kantonizovana, što blokira funkcionisanje čitavog sistema. Sistem je inače, opterećen ogromnom birokratijom, jer kada se saberu funkcioneri na svim nivoima vlasti, može se zaključiti da BiH ima najveću klasu profesionalnih birokrata/političara u Evropi⁶⁵⁷.

656 Oko sprovođenja popisa pregovori traju gotovo deset godina. Dogovor je nemoguć jer RS insitira da se u popisu ispitanici izjasne i o etničkoj i religijskoj pripadnosti. Rezultati popisa bili bi važni jer se u ovom trenutku funkcionisanje države vrši po etničkom ključu, i to po popisu uz 1991. godine, čiji se rezultati, zbog posledica rata, smatraju savim nepouzdanim.

657 Bosna i Hercegovina ima nekoliko nivoa političkih struktura ispod državnog nivoa. Najvažnija od ovih podela je organizacija države po entitetima (Republika Srpska (RS) i Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH)). Federacija Bosne i Hercegovine raspolaže sa 51 odsto površine Bosne i Hercegovine, a Republika Srpska sa 49 odsto. Entiteti su nastali Dejtonskim sporazumom 1995. godine, kao rezultat kompromisa predstavnika tri konstitutivna naroda. Ratna razaranja (1992 – 1995) su dovela do velikih promena u etničkoj strukturi zemlje, najviše zbog etničkog čišćenja lokalnog stanovništva (u RS bošnjačkog i hrvatskog, a u FBiH srpskog).

Od 1996. godine ovlašćenja vlada oba entiteta se u odnosu na državni nivo značajno smanjuju. Treći nivo političke podele u Federaciji BiH su kantoni. Federacija Bosne i Hercegovine se sastoji od deset kantona. Svi oni imaju svoju kantonalnu vladu, koja se nalazi pod zakonom Federacije. Neki kantoni su etnički mešoviti i imaju specijalne sisteme, kako bi se očuvala prava svih naroda.

Zadnji nivo političke podele Bosne i Hercegovine su opštine. Zemlja se sastoji od 141 opštine, od kojih su 79 u Federaciji Bosne i Hercegovine, a 62 u Republici Srpskoj, dok je grad Brčko zasebna administrativna jedinica – distrikt. I opštine takođe imaju

Proces transformacije Kancelarije specijalnog predstavnika se odigrava prerano i prebrzo. U RS se smatra da ova promena ide u prilog Republike Srpske, jer se od Kancelarije specijalnog predstavnika Evropske unije očekuju manje intervencije u političkom životu u BiH. Ovu promenu posebno pozdravlja premijer RS Milorad Dodik, koji smatra da će Kancelarija specijalnog predstavnika EU omogućiti entitetima da preuzmu punu vlast u svoje ruke⁶⁵⁸.

Republika Srpska, između genocida, organizovanog kriminala i samoopredeljenja

U prošloj godini informacije o organizovanom kriminalu u Republici Srpskoj ponovo postaju aktualne. Tako, nakon mnogo godina povezivanja RS sa ratnim zločinima i genocidom u Srebrenici, mediji i javnost u regionu ovog puta stavljaju akcenat na RS kao centar organizovanog kriminala na teritoriji bivše Jugoslavije. Mnogi mediji i analitičari povezuju neka od najvećih krivičnih dela iz oblasti privrednog kriminala sa imenom premijera Republike Srpske. Optužbe⁶⁵⁹: od asfaltiranja puteva u Srebrenici

svoju vladu i službe, i uglavnom su obrazovane oko najznačajnijeg grada ili mesta u području. Svaki kanton sastoji se od nekoliko opština. Opštine se dele na mesne zajednice.

Osim entiteta, kantona i opština, Bosna i Hercegovina takođe ima i svoja četiri tzv. službena grada. To su: Banja Luka, Mostar, Sarajevo, i Istočno Sarajevo. Grad Banja Luka i grad Mostar se nalaze u opštinama istog imena, dok se Sarajevo i Sarajevo Republike Srpske (Istočno Sarajevo) sastoje od nekoliko opština. Gradovi takođe imaju svoju vladu, čija moć je između vlade opština i vlade kantona (ili vlade entiteta u Republici Srpskoj).

658 Detaljnije u: „Podrška novoj strategiji Evropske unije u BiH“, *Politika*, 12. novembar 2008.

659 Agencije za istrage i zaštitu (SIPA) podnela je prijavu protiv premijera RS Milorada Dodika i još nekoliko osoba zbog sumnje da su oštetili budžete RS i BiH za 145 miliona konvertibilnih maraka (KM) u februaru 2009. Isti izvor je naveo da je SIPA sprovela istragu u vezi sa određenim građevinskim projektima u RS i utvrdila da su Vlada i određene entitetske institucije počinile nezakonite radnje u realizaciji tih projekata. U krivičnoj prijavi dostavljenoj Tužilaštvu BiH se navodi da je „učinjeno više krivičnih

i kupovine vile u Beogradu, do raznih spornih privatizacija vođenih pod njegovom vlašću⁶⁶⁰. Međutim, jedna od najozbiljnijih optužbi došla je od strane američkog diplomate, zamenika šefa OHR – Rafija Gregorijana⁶⁶¹. On je optužio Dodika da se u njegovom neposrednom okruženju nalaze ljudi koji su poznati kriminalci i organizatori mreže sakrivanja haškog optuženika Ratka Mladića. Rafi Gregorijan je izjavio da je reč o ljudima koji su bliski 410. Obaveštajnom centru RS, koji je 2003. godine transformiran zbog nelegalnog prisluškivanja⁶⁶². Uz sve ove indicije koje se povezuju sa imenom Milorada Dodika, premijer RS je 2008. godinu obeležio jednom od najozbiljnijih šovinističkih izjava u Bosni u poslednjih deset godina. On je u decembru 2008. godine rekao da je za RS neprihvatljivo da joj sude sudije muslimani, čime je počinio jedan od najprimitivnijih napada na celu jednu etničku zajednicu u BiH⁶⁶³.

Neadekvatno tretiranje nedavne prošlosti i izostanak napora lokalnih i međunarodnih aktera u izgradnji bosanskog identiteta, Bosna de facto ima tri slabo povezana entiteta bez vezivnog tkiva na ekonomskom i kulturnom planu.

.....

dela organizovanog kriminala, pranja novca, kao i zloupotreba službenog položaja i ovlašćenja", čime su budžeti RS i BiH oštećeni za 145 miliona KM. SIPA je pre nekoliko meseci, po nalogu Suda BiH, od Vlade RS zadržala dokumentaciju koja se odnosi na izgradnju nove vladine zgrade, autoputa Banjaluka-Gradiška i još nekih građevinskih projekata.

660 „Dodikove malverzacije“, *Pečat*, 5. septembar 2008.

661 Protiv R. Gregorijana premijer RS podneo je tužbu za „založinačko udruživanje“ protiv RS.

662 „Gregorian optužio Dodika“, *Dnevni avaz*, 25. novembar 2008.

663 Detaljnije u: „Novi ispad Milorada Dodika“, www.b92.net/info/vesti/index.php.

Zaključak/preporuke

Nakon 13-godišnjeg napora, zbog slabe ustavne strukture države, zamora i zasićenosti međunarodne zajednice u BiH, ali i nesposobnosti EU da insistira na uslovima koje je sama postavila, u poslednje dve godine u BiH su poništeni napor i rezultati da se stvori funkcionalna država. Međunarodna zajednica dopustila je Dodiku da nastavi sa procesom slabljenja zajedničke države, što BiH dodatno udaljava od evropske perspektive. Jedina ispravna srednjoročna strategija za BiH je primena Bonskih ovlašćenja u dužem periodu, ali i redefinisane položaja RS u BiH. Dugoročno, biće neophodna ozbiljna revizija Dejtonskog sporazuma, koji predstavlja kamen spoticanja za proces zaokruživanja zajedničke države.

Rešavanje problema BiH zavisi i od konstruktive uloge Srbije. Uticaj koji Srbija ima na političare u Bosni može biti od presudnog značaja na razvoj događaja. Posebno, ako Srbija želi da ubrza svoj put u Evropsku uniju, biće veoma važno kako se ponaša u odnosu na Bosnu.

Kosovo – država u nastajanju

Vlada Vojislava Koštunice nije očekivala da će do priznanja Kosova doći tako brzo. Srpski pregovarački tim koji je učestvovao na bečkim pregovorima o kosovskom statusu nije se ozbiljno angažovao, niti je izlazio sa ozbiljnim predlozima sa nadom da će održati status quo. Neuspeh ove strategije završio se sazivanjem prevremenih izbora. Vojislav Koštunica je procenio da na gubljenju Kosova može mobilisati emocije građana Srbije i tako, zajedno sa radikalima, pobediti na vanrednim izborima. Međutim, građani Srbije većinski su glasali za koaliciju okupljenu oko Demokratske stranke, *Za evropsku Srbiju*. Kosovo kao tema je za Koštunicu bila važna, jer je i preko nje artikulisao pretenzije prema Republici Srpskoj. Indikativno je da su građani i ovaj put pokazali daleko veće razumevanje za političku realnost u poređenju sa najvišim državnim funkcionerima.

Proglašenje nezavisnosti Srbija je dočekala u dubokoj unutrašnjoj političkoj krizi. Vladajuća koalicija je već bila podeljena oko nekih ključnih pitanja, kao što je, na primer, Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, koga je Koštunica odbio da potpiše krajem 2007, ali i odnos prema Kosovu. Postalo je jasno da druga vlada Vojislava Koštunice neće opstati do kraja mandata. Već tada se javila ideja o pravnom izlasku iz postojeće situacije obraćanjem Međunarodnom sudu pravde u Hagu⁶⁶⁴. Predsednik Republike Boris Tadić na kraju se i odlučio za ovakav način “borbe” za Kosovo, koji su mnogi protumačili kao izlaznu strategiju DS sa Kosova. Sa druge strane, narodnjački blok imao je sasvim drugi pristup pitanju Kosova. Tako je Andreja Mladenović, portparol DSS naglasio je da će Srbija

664 Među prvima u srpsku javnost ovu ideju iznosi Tomas Flajner, pravni savetnik srpskog državnog tima u pregovorima o budućem statusu Kosova i Metohije. On je izneo stanovište da je uveren “da je jednostrano proglašenje i priznanje nezavisnosti Kosova pravno nasilje nad Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti” i da je, s njegove tačke gledišta, najbolje da Beograd podnese tužbu Sudu u Hagu. Prema njegovom mišljenju, “postoje tri mogućnosti pred Srbijom u slučaju da neke države jednostrano priznaju nezavisnost Kosova – tužba Međunarodnim sudu pravde, arbitraža i pregovori”. “Znam stručnjake koji tvrde da bi Srbija u tom procesu pobedila, kao i one koji tvrde da bi mogla samo da izgubi, a ja verujem da su joj šanse za uspeh 80 odsto”.

u slučaju proglašenja nezavisnosti Kosova “sigurno reagovati kao što bi i svaka država reagovala kada bi joj se oduzimao deo teritorije”⁶⁶⁵. Dalje, on je istakao da “je to pravo koje nam omogućava povelja UN kao i Rezolucija 1244 i mi ćemo sigurno reagovati u skladu sa tim, kao svaka međunarodno priznata država poštujući svoj integritet i suverenitet”⁶⁶⁶. Poručio je da će institucije Srbije reagovati u skladu sa Akcionim planom. Lider DSS u tom periodu počeo je češće da se pojavljuje u javnom životu Srbije, najčešće bombastičnim, besmislenim izjavama (o Kosovu kao delu DNK srpskog naroda, ili o Kosovu kao duši Srbije). Tako je neposredno pre proglašenja nezavisnosti rekao: “Svi, međutim, moraju znati da ta lažna država za Srbiju nikada neće postojati i da će Kosovo i Metohija uvek biti Srbija. Kosovo nema cenu i Srbija ne prihvata nikakve ponude za nadoknadu”⁶⁶⁷.

Međutim, čak i u periodu neposredno pre i nakon proglašenja nezavisnosti Kosova, najuži krug oko Vojislava Koštunice ozbiljno je razmatrao ideju funkcionalne podele Kosova. Ova ideja najpreciznije je razrađena u Akcionom planu Vlade Republike Srbije. Vladin akcioni plan dugo je vremena smatran za najstrože čuvanu tajnu u Srbiji. Tako je tadašnji ministar za Kosovo i Metohiju, Slobodan Samardžić povodom optužbi da drži u tajnosti dokument o funkcionalnoj podeli Kosova izjavio: “Ne možemo ovakvu operativnu politiku države oko Kosova i Metohije, konkretno oko ovog sporazuma koji smo dali kao inicijativu, voditi na trgu sa velikim brojem ljudi ili stalno za svaki korak pitati sve članove Vlade da li se s tim slažu”⁶⁶⁸. Samardžić je dodao, “vlada će svakako biti upoznata sa njim *u hodu*”⁶⁶⁹. Istakao je i da “ stalno iznošenje pitanja sporazuma u javnosti deluje kao da ga neko minira, i kao da neko iznutra želi zapravo da omalovaži i trivializuje značaj ovakvog jednog sporazuma”⁶⁷⁰.

Problem predstavlja činjenica da sa dokumentom koji je Samardžić predao Ujedinjenim nacijama u Njujorku nije bila upoznata ni Vlada Sr-

665 “Kosovo: Pripreme za nezavisnost”, *B92*, 11. februar 2008.

666 *Ibid.*

667 “Srbija neće priznati nezavisnost”, *B92*, 9. februar 2008.

668 “Sam svoj majstor”, *Gazeta*, 25. mart 2008.

669 *ibid.*

670 *ibid.*

bije niti Srbi sa Kosova, odnosno da ni na jednoj sednici Vlade nije bilo rasprave o tome⁶⁷¹. Sa druge strane Samardžić u tom periodu uporno tvrdi da je sporni dokument deo Akcionog plana, a može se naslutiti da su jedino Vuk Jeremić i ministar za Kosovo bili upoznati sa planom⁶⁷².

Držanje Akcionog plana Vlade Srbije u tajnosti izazvalo je negodovanje članova vlade – Dragana Šutanovca i Mlađana Dinkića, kao i Gorana Bogdanovića, tadašnjeg predsednika pokrajinskog odbora DS i ministra za KiM koji “ne vide razlog da se taj plan ne obelodani”⁶⁷³. Ni predsednik Srbije Boris Tadić nije bio upoznat sa predlogom pre nego što ga je Samardžić predstavio UN⁶⁷⁴.

Nakon što su objavljeni obrisi Samardžićeve ideje, bilo je više različitih tumačenja, od kojih je Goran Svilanović, funkcioner Saveta za regionalnu saradnju, rekao da se “zaista otvara tema podele, ali podele koja nije teritorijalizovana nego personalizovana”⁶⁷⁵. Svilanović je Samardžićevu ideju uporedio sa idejom “neteritorijalne federacije” i naveo primer Makedonije⁶⁷⁶. Sa druge strane, Oliver Ivanović je naveo da se Samardžićev plan značajno razlikuje od onoga što je on prelagao u Koordinacionom telu za Kosovo⁶⁷⁷.

Sukobi unutar vladajuće koalicije su nastavili da se produbljuju. Predsednik Tadić je ocenio da je u zemlji nastao “opasan politički momenat” koji je posledica iznošenja Samardžićevog plana u UN o “funkcionalnom razdvajanju Srba i Albanaca”⁶⁷⁸ na Kosovu. Tadić je ocenio da ovaj predlog *de facto* “vodi podeli Kosova”⁶⁷⁹, a da o tome mogu samo da odluče građa-

671 “Mogu da potvrdim da na zasedanjima Vlade nije bilo rasprave o predlogu sporazuma sa UNMIK-om, ali ne znam je li van sednica bilo razgovora o toj temi”, izjavio je šef vladine Kancelarije za saradnju sa medijima Milivoje Mihajlović, “Predlog Samardžića, Koštunice ili vlade”, Glas, 26. mart 2008.

672 “Predlog Samardžića, Koštunice ili vlade”, Glas, 26. mart 2008.

673 “Gde je Akcioni plan?”, Kurir, 26. mart 2008.

674 “Beograd optužen da deli Kosovo”, Politika, 26. mart 2008.

675 Ibid.

676 Ibid.

677 “Srbi neće iz enklava”, Gazeta, 27. mart 2008.

678 “Tadić: Samardžić deli Kosovo”, Politika, 31. mart 2008.

679 Ibid.

ni Srbije. Demanti je stigao sa druge strane, budući da je ministar Samardžić izjavio da se nikada nije zalagao za podelu Kosova, te da mu se takav stav "podmeću"⁶⁸⁰. Optužio je Borisa Tadića: "To što Boris Tadić ne poznaje razliku između funkcionalnog odvajanja Srba i Albanaca, s jedne, i podele Kosova, s druge strane, njegov je lični problem. Ali ne treba zbog toga da unosi smutnju u državnu politiku Srbije na KiM, niti da obmanjuje javnost o onome što kao ministar za KiM radim poslednjih dana i nedelja"⁶⁸¹.

Goran Bogdanović, predsednik pokrajinskog odbora DS, kritikovao je ponašanje ministra Samardžića rekavši da je sadržaj njegovog predloga saznao iz medija i dodao: "Nisam imao prilike da vidim taj dokument, niti da mi ga Samardžić objasni. Ministar nije konsultovao ni Vladu, ni predsednika, ni Srbe na Kosmetu. Sa ljudima iz DS ne sastaje se ni kada dođe u pokrajinu, tako da je izbegao i sastanak s predsednikom opštine u Kosovskoj Mitrovici"⁶⁸². Bogdanović je, takođe, okarakterisao politiku koju vodi Samardžić kao "jednopartijsku", kao i da ona vodi trvenju u srpskoj zajednici⁶⁸³.

Ovo je ilustrativan opis odnosa u vladajućoj koaliciji u periodu pre proglašenja nezavisnosti. Odsustvo zajedničke strategije, otvorene partijske podele, ali i nedostatak zajedničke izlazne strategije, doveli su do nepoželjnog razvoja događaja u Srbiji na sam dan proglašenja nezavisnosti, kao i nekoliko dana kasnije. Rušenje glavnog grada Srbije od strane DSS, Nove Srbije, SRS, ultradesničara i profašističkih organizacija, napadi na diplomatska predstavništva u Beogradu bili su logični razvoj događaja u sveopštem metežu i opštoj društvenoj psihozi tih dana. Sledeći korak bio je pad Vlade Vojislava Koštunice, do čega je došlo samo dve nedelje kasnije, kada je Koštunica podneo ostavku.

Međutim, kada je reč o *funkcionalnoj podeli* i nakon odlaska Vojislava Koštunice sa vlasti, ova strategija ostaje u igri. Zapravo, podela Kosova ostaje trajno opredeljenje Beograda. Dogovorom sa međunarodnom zajednicom oko plana of šest tačaka, predsednik Republike Boris Tadić je

680 Ibid.

681 ibid.

682 "Razdvojeni a nepodeljeni", Novosti, 1. april 2008.

683 "Goran Bogdanović optužuje Samardžića", Glas, 1. april 2008.

postigao veći “uspeh” oko podele Kosova u odnosu na Koštunicu. Demokratska stranka i njen lider na ovaj način održavaju strategiju Srbije prema Kosovu na sličan način kao i Koštunica, ali uz jasno distanciranje od politike produbljivanja sukoba i primene sile. Na duže staze ovakva politika neće biti uspešna, jer su prilike na Kosovu i dalje nestabilne, pa u takvom političkom i društvenom okruženju može dovesti samo do novih neizvesnosti za sve građane na Kosovu.

Proglašenje nezavisnosti

Na vanrednoj svečanoj sednici kosovskog parlamenta u Prištini, 17. februara 2008, usvojena je *Deklaracija o nezavisnosti Kosova*. Za Deklaraciju o samoproглаšenju izjasnilo se svih 109 poslanika parlamenta. Sednicu kosovskog parlamenta koja je počela u 15 časova, direktno su prenosile globalne tv mreže CNN i BBC.

Poslanicima se prvi obratio kosovski premijer Hašim Tači, koji je u svom govoru istakao da će Kosovo biti država svih naroda sa jednakim pravima⁶⁸⁴. Sednica je imala dve tačke dnevnog reda – proglašenje nezavisnosti i usvajanje državnih simbola.

Članovi ustavne komisije potpisali su Predlog ustava Kosova u kome se ono određuje kao nezavisna i suverena država. “Ustav Kosova se sastoji iz 40 poglavlja i 160 članova i kao takav određuje Kosovo kao parlamentarnu republiku, osnažuje ulogu predsednika Kosova, koji će biti i vrhovni komandant bezbednosnih snaga Kosova. U tekstu predloga navodi se da *predsednik Republike Kosovo predstavlja jedinstvo naroda*”⁶⁸⁵. Ustav Koso-

684 U svom govoru, on je izjavio: “Ovaj dan smo dugo čekali. Mnogi ljudi su dugo čekali da nezavisnost postane realnost. Sećamo se i poštujemo imena svih koji su dali svoj život za ostvarenje ovog sna i njihova dela i sećanja na njih uvek će živeti u našim srcima. Pozdravljam sve one koji su s nama, kao i sve koji nas gledaju. Bićemo ujedinjena nacija s veoma jasnom evropskom vizijom. Naša nada i vera nikad nisu bili jači, stanovnici Kosova nikada nisu bili više ujedinjeni, naši snovi su bezgranični. *Danas* je ceo svet s nama i postaćemo ravnopravni članovi demokratskog sveta”, rekao je Tači. Izvor: “Kosovo proglasilo nezavisnost”. B92, 17. februar 2008.

685 “Potpisan predlog ustava Kosova”, *Politika*, 8. april 2008.

vo definiše kao sekularnu državu, neutralnu prema verskim uverenjima svojih građana. Ustav kao zvanične jezike navodi srpski i albanski, i predviđa jedinstvenu valutu na Kosovu, ali nije navedeno koju.

Ustav definiše da je u Skupštini, koja ima 120 mesta, 10 rezervisano za Srbe nezavisno od rezultata na izborima, a dodatnih 10 je predviđeno za predstavnike ostalih zajednica. Predviđeno je da u vladi Srbi imaju najmanje jedno ministarsko mesto kao i najmanje dva mesta zamenika ministara⁶⁸⁶.

Predlog ustava, kao što je predviđeno Ahtisarijevim planom, odobrio je međunarodni civilni predstavnik na Kosovu Piter Fejt⁶⁸⁷. Ustav je u Skupštini Kosova usvojen 9. aprila 2008, glasovima 103 prisutna poslanika od ukupno 120⁶⁸⁸.

Nezavisnosno Kosovo, odmah je priznalo nekoliko desetina najmoćnijih zemalja na svetu predvođenih SAD, Nemačkom, Francuskom i Velikom Britanijom. U periodu neposredno nakon proglašenja nezavisnosti, zemlje koje su priznale nezavisnost poslale su svoje ambasadore u Prištinu, čime je Kosovo, uz Ustav, prateće zakone i institucije dobilo konture nezavisnosti.

Reakcije na nezavisnost

Reakcije na proglašenje nezavisnosti kretale su se od ozbiljnih incidenata na granici sa Kosovom, preko robusne diplomatske akcije (povlačenje ambasadora iz zemalja koje su priznale Kosovo, oštre diplomatske note ka EU i SAD, potpuni prekid komunikacije sa EU), do administrativnih mera koje su praktično, protiv interesa Srba na Kosovu. Takođe, u Skupštini Srbije usvojena je Deklaracija kojom se poništava nezavisnost Kosova⁶⁸⁹.

686 "Prištini vojska, policija i obaveštajna služba", *Blic*, 10. april 2008.

687 "Zvanični su albanski i srpski", *Danas*, 10. april 2008.

688 Ibid.

689 Za prihvatanje predloga Vlade Srbije, na vanrednoj sednici 18. februara 2008, glasalo je 225 poslanika. Nije bilo bilo uzdržanih ni poslanika koji su glasali protiv, ali su poslanici LDP odbili da uzmu učešće u glasanju. Skupština Srbije potvrdila je da je Kosovo neotuđivi deo jedinstvenog i nedeljivog ustavnog

Osim toga, vladajuća struktura organizovala je „miran“ protest na ulicama Beograda pod nazivom „Kosovo je Srbija“ koji se nekoliko sati nakon „inspirativnog govora“ nekih značajnih „kulturnih poslenika“ i političara pretvorio u divljanje⁶⁹⁰ na ulicama Beograda.

Skupu se prvi obratio Vojislav Koštunica⁶⁹¹, a nakon njega govorili su i Milorad Dodik⁶⁹², i rektori Prištinskog i Beogradskog univerziteta Zdravko Vitošević i Branko Kovačević, kao i predsednici srpskih stranaka u Crnoj Gori – Andrija Mandić i Predrag Popović. Domaćoj i svetskoj javnosti obratili su se i režiser Emir Kusturica, košarkaš Dejan Bodiroga, a video-linkom se obratio i teniser Novak Đoković, koji se nalazio van zemlje.

Mimo nekih očekivanja reakcija Rusije je bila slaba čak i na deklarativnoj ravni, jer se Rusija, kao i uvek, bavila svojim regionalnim kalkulacijama (Gruzija), a ne svojom slovenskom braćom udaljenom 1710.99 km. *Vašington post* je takođe komentarisao da je ruska reakcija mlaka u

.....

i državnopravnog poretka Srbije na osnovu Ustava Srbije i Povelje UN.

690 Na Terazijama i na Slaviji demolirani su restorani MekDonaldsa, demonstranti su napali policiju na najmanje deset lokacija u Beogradu. Napadnuto je sedište LDP. Napadnute su novinarske ekipe B92, Studia B, FoNeta, hrvatskog RTL, Palme plus i RTS. Povređeno je najmanje 50 osoba, i policajaca i civila. Oko 30 demonstranata je provalilo u ambasadu Slovenije i demoliralo je i spalilo zastave. Celom događaju je prisustvovala policija, koja nije reagovala. Policija je, pred američkom ambasadom, potiskivala demonstrante duž Ulice kneza Miloša, ali tek nakon što su demonstranti, bez otpora policije, uspeli da potpuno demoliraju konzularno odeljenje američke ambasade. Tokom demoliranja i paljenja američkog konzulata život je izgubio i jedan mladić – učesnik protesta.

691 “Ima li nekog među nama ko nije sa Kosova? Ima li nekog među nama ko misli da Kosovo nije njegovo?”, počeo je svoj govor Koštunica. Premijer Srbije je rekao da “silnici žele da se odrekemo srpstva, porekla, Kosova, predaka i istorije.” “Ako priznamo da nismo Srbi, obećavaju da će nam, kao narodu bez pamćenja i bez porekla, biti bolje”. “Koji smo to Božji, ljudski ili evropski zakon prekršili? Koji to dogovor nismo poštovali?”, zapitao se Koštunica.

692 On je na mitingu ispred Doma Narodne skupštine u Beogradu poručio “da voli Srbiju koja je dostojanstvena i koja zna šta hoće”. “A ova Srbija želi da Kosovo ostane u Srbiji”. “Republika Srpska zna svoj put. Ona voli Srbiju. Samo stabilna i jaka Srbija pomaže Republici Srpskoj i samo jaka Republika Srpska pomaže Srbiji. Srbija je naša otadžbina, iako živimo u Bosni i Hercegovini”, naglasio je Dodik.

odnosu na proglašenje nezavisnosti Kosova: "I Putinova relativno mlaka javna reakcija na proglašenje nezavisnosti Kosova 17. februara, kao i momentalno priznavanje od strane Zapada" tumači se težnjom Rusije da se vrati na svetsku političku scenu kao globalni partner⁶⁹³.

Napad kao najbolja odbrana

Nekoliko hiljada osoba u organizovanoj akciji, uz blagoslov Ministarstva za KiM⁶⁹⁴, napalo je 19. februara dva granična prelaza sa Kosovom, odnosno dva administrativna punkta – Jarinje i Brnjak (kod Zubinog Potoka). Tokom ove akcije, prelaz Jarinje je zapaljen, a prelaz Brnjak je miniran vojnim eksplozivom i dignut u vazduh. Tom prilikom zapaljeno je nekoliko vozila UNMIK i kosovske policije. Takođe, građani su prilikom „mirnog protesta“ napali i nekoliko novinara beogradskih redakcija, kom prilikom su neki novinari i pretučeni.

Diplomatija

Vuk Jeremić, ministar inostranih poslova Srbije, je aktivirao brojne resurse kada je reč o spoljnoj politici. Od lobiranja među *nesvrstanim*, preko ucenjivanja zemalja u regionu (posebno Makedonije i Crne Gore), do oštrih protesta u UN i u drugim međunarodnim organizacijama. Pojedinačno najveći uspeh srpske diplomatije jeste "pobeda" u Generalnoj skupštini UN. Naime, nakon intezivne diplomatske akcije, Srbija je dobila svojih pet minuta pred Međunarodnim sudom pravde, od koga će se dobiti

693 "Putin će ipak prihvatiti Kosovo", *B92*, 24. februar 2008.

694 Ministar za Kosovo i Metohiju Slobodan Samardžić izjavio je da akcija Srba na dva kontrolna punkta na administrativnim prelazima Jarinje i Brnjak nije bila inicirana iz Beograda, ali da je ona u skladu sa politikom Vlade Srbije o preuzimanju carinske politike. Samardžić je, za Poligraf TV *B92*, rekao da je uništavanje policijskih punktova direktna reakcija stanovništva severno od Ibra koje ne priznaje jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova. Dodao je "Mislim da je to legitimno. Možda nije lepo, ali jeste legitimno". Izvor: www.b92.net

neobavezujuće mišljenje o tome da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom. Ovakav razvoj događaja predstavlja nešto konstruktivniji odnos Borisa Tadića prema Kosovu u odnosu na Vojislava Koštunicu. Mnogi su prebacivanje problema nezavisnosti na pravni teren videli kao izlaz za Tadića i Srbiju iz ove situacije. Prebacivanje Kosova na pravni teren neće uticati na novostvorenu realnost na Kosovu, ali može značiti odlaganje priznanja nekih zemalja. Očekuje se da će to trajati dve do tri godine, što će omogućiti i Srbiji i Kosovu da na miru sprovedu reforme.

Bojkot institucija

Nakon proglašenja nezavisnosti, neuravnoteženost politike prema Kosovu vlade u Beogradu dobila je puni zamah. Još jedna u nizu mera vlasti u Beogradu (definisana u akcionom planu za KiM) jeste i naredba kosovskim Srbima da napuste radna mesta u kosovskim institucijama. Slobodan Samardžić je više puta istakao da će svi kosovski Srbi, lojalni državi dobijati nadoknadu od po 200 eura, ili u iznosu plate koju su primali u kosovskim institucijama, ističući da ove garancije posebno važe za zaposlene u kosovskoj policiji i za čuvare zatvora⁶⁹⁵. U svetlu izbora koji su tek predstojali, ovakav predlog Ministarstva za KiM izazvao je strepnju i nesigurnost kod onih kojima se savetovalo da se stave na raspolaganje ovom ministarstvu. Posebno su bili uplašeni Srbi u enklavama, jer su se u tom periodu, nakon nekoliko godina mirne integracije u kosovsko društvo, našli na udaru srpskih institucija na Kosovu. Od njih se očekivalo da napuste svoja radna mesta po svaku cenu⁶⁹⁶. Ovakvo ponašanje dovelo je i do spontanog protesta lokalnih Srba na Kosovu. Tako Slađan Milenković, stanovnik Lapljeg

695 "Za 25.000 Srba po 200 evra iz Beograda?"; *Blic*, 30. mart 2008.

696 Tokom boravka na Kosovu u maju 2008. godine predstavnici Helsinškog odbora otkrili su da je u jednoj enklavi u blizini Prištine, Srbima zaposlenim u lokalnoj vatrogasnoj jedinici naređeno od strane Ministarstva za KiM da odbiju donaciju goriva koju im je nudila vlada u Prištini. Na ovaj način besmislenim naredbama profesor evropskih integracija na Fakultetu političkih nauka Samardžić ugrozio je bezbednost oko 5.000 ljudi na Kosovu.

Sela kod Prištine navodi: "Plašim se da će poziv na bojkot kosovskih institucija stvoriti nesagledive posledice po sve nas. Šta ukoliko nova vlada odbije da sprovedi oluku Koštuničinog kabineta"?⁶⁹⁷

Ishod ove štetne politike koju je Vlada Srbije sprovodila na Kosovu jesu krajnje zaoštrene socijalne razlike između tamošnjih stanovnika. Sa jedne strane, oni koji su pristali da bojkotuju institucije u kojima su radili oslanjaju se na pomoć Beograda, dok istovremeno ima mnogo onih koji nemaju gotovo nikakva primanja. Predlog o bojkotu predstavlja kratkovidu i sebičnu politiku koju ne interesuje održivo rešenje za ekonomski opstanak Srba na Kosovu.

Ministar Dinkić je, komentarišući isplaćivanje po 200 eura za bojkot kosovskih institucija, izjavio da takva davanja nisu moguća bez rebalansa budžeta, do kog može doći tek nakon formiranja nove vlade⁶⁹⁸.

U Gračanici su suspendovani radnici KPD Lipljan blokirali zgradu Koordinacionog centra, zahtevajući od Srbije da reši njihove socijalne probleme do kojih je došlo zbog napuštanja kosovskih institucija po nalogu srpskih vlasti nakon proglašenja nezavisnosti Kosova⁶⁹⁹. Boban Petrović, predstavnika radnika KDP i član kriznog štaba izjavio je da "svi zaposleni koji su nakon proglašenja nezavisnosti napustili kosovske institucije ostaju zaboravljeni"⁷⁰⁰. Radnicima je ministar Samardžić obećao nadoknadu u iznosu plate koju su imali u KPD, kao i uplatu socijalnog i penzionog osiguranja⁷⁰¹. Nakon napuštanja radnih mesta, radnici su suspendovani, a ministar je opovrgao svoja ranija obećanja i najavio jednokratnu pomoć u iznosu od 11.000 dinara i to samo za radnike KPD Lipljan⁷⁰².

Tadašnji ministar finansija Srbije, aktuelni premijer Mirko Cvetković, izjavio je da će, na osnovu odluke Vlade Srbije, zaposleni u kosovskim institucijama koji su nakon proglašenja nezavisnosti dali otkaz dobiti za-

697 Ibid.

698 "Nema isplate bez nove vlade", *Blic*, 30. mart 2008.

699 "Zahtev da ih preuzme Srbija", *Danas*, 2. april 2008.

700 "Čuvari iz Lipljana prozivaju Slobodana Samardžića", *Kurir*, 2. april 2008.

701 Ibid.

702 Ibid.

poslenje u odgovarajućim državnim organima u Srbiji⁷⁰³. Cvetković je, pominjući i takozvane “duple plate” za deo onih koji žive na Kosovu naveo da će budžet od pola milijarde eura biti dovoljan za srpsko i drugo nealbansko stanovništvo na Kosovu⁷⁰⁴.

Srbi na Kosovu još uvek se plaše da će biti šikanirani od svojih sunarodnika ako ne napuste radna mesta. Pošto naknade ni dva meseca kasnije nisu bile isplaćene, ljudi su bili zbunjeni, uplašeni i besni zbog situacije u koju ih je zvanični Beograd doveo. Naime, deo njih bi se mogao vratiti na posao, ali se boji da bi taj čin predstavljao priznavanje nezavisnosti. Ministar Samardžić optužen je i da “deli narod. Gordana Arsić, načelnik Kosovskog okruga tvrdi da su na „severu Kosova policajci dobili plate i iz Prištine i iz Srbije, a južno od Ibra, gde je narod najugroženiji, niko ništa”⁷⁰⁵.

U ovom trenutku procenjuje se da je broj onih koji su napustili institucije oko 2000⁷⁰⁶ ljudi, a njihova budućnost (posebno u kontekstu novonastale ekonomske krize) sasvim je neizvesna i godinu dana nakon proglašenja nezavisnosti.

Osim dodatnog raslojavanja kosovskih Srba na one koji nemaju izvore prihoda i na one koji imaju duple plate, javlja se problem zloupotrebe, budući da među onima koji su na platnom spisku Republike Srbije ima ljudi koji su prijavljeni da žive na Kosovu, a tamo, zapravo, idu samo da bi pokupili novac. Trn u oku mnogim Srbima na Kosovu je oko 3500 lica zaposlenih u opštinama i njihova prosečna zarada od 75.000 dinara. Samo u opštini Priština na platnim spiskovima se nalazi pedesetak lica koja ne žive na Kosovu⁷⁰⁷.

Goran Rakić, bivši radnik Ministarstva za povratak u Vladi Kosova dodaje: “Dobili smo spiskove radnika. Njihove plate kreću se od 85.000 do 135.000 dinara, u zavisnosti od izmišljenih funkcija savetnika za politička pitanja, zaštitu čovekove okoline, sport i omladinu ili savetnika i načelnika

703 “Očekuju ispunjenje obećanja”, *Danas*, 3. april 2008.

704 Ibid.

705 “Srbi dali otkaze, Beograd oteže sa isplatom zarada”, *Blic*, 10. april 2008.

706 “Cvetković: Budžet dovoljan za kosmetske Srbe”, 3. april 2008.

707 “Odselili se sa Kosova, zadržali plate”, *Blic*, 6. april 2008.

za informisanje, zaštitu spomenika kulture, pa do konzervatora”⁷⁰⁸. Mirko Cvetković, tadašnji ministar finansija protivio se tome da oni iz severnog dela Kosova primaju dvostruke plate, jer je smatrao da su tamo uslovi života kao u Srbiji⁷⁰⁹, ali ni tada, ali ni danas kao premijer, nije bio u stanju da reši ovu vrstu socijalnih problema između Srba na Kosovu. SLS – Srpska liberalna stranka je jedina politička grupacija Srba koja učestvuje u radu kosovskih institucija nakon proglašenja nezavisnosti Kosova, ali, bez obzira na dobre odnose sa međunarodnom zajednicom SLS ostaje i dalje prilično udaljena od Srba na Kosovu.

Izbori na Kosovu – izazov

Prvi test za stbilnost na Kosovu bili su izbori u maju 2008. godine. Srbija je odlučila da po svaku cenu sprovede lokalne i parlamentarne izbore, na sada već, teritoriji suverene države.

Predsednik Srbije Boris Tadić je izjavio: “Prvi je princip da se održe izbori na celoj teritoriji Srbije, a to znači i na teritoriji Kosova, i da održavanje izbora ne dovede u pitanje Rezoluciju 1244 i naš odnos sa međunarodnim institucijama UNMIK-om i KFOR-om, jer je on presudno važan za postojanje države Srbije na Kosovu”⁷¹⁰.

Međutim, održavanje izbora bilo je povod i za nesuglasice unutar same Demokratske stranke. Naime, ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić je izjavio da “ne vidi razlog zašto se izbori ne bi održali na celoj teritoriji Srbije”⁷¹¹, te da je “od vrhunske važnosti da se demokratski proces ispoštuje do kraja i da se izbori odvijaju na celoj teritoriji naše zemlje”⁷¹². Sa druge strane, njegov stranački kolega Dragan Šutanovac rekao je: “Ako neko misli da može da sprovedi izbore tako što će se glasati po kućama, to neće biti izbori kakve želi DS, jer to nije demokratski način”⁷¹³. Republička izborna

708 Ibid.

709 Ibid.

710 “Tadić: Izbori i na Kosovu”, *Politika*, 2. april 2008.

711 Ibid.

712 Ibid.

713 “Samo Beograd može da spreči lokalne izbore na Kosovu”, *Gazeta*, 2. april 2008.

komisija donela je odluku o sprovođenju spornih lokalnih izbora na Kosovu i Metohiji, dok je, prema UNMIK, održavanje lokalnih izbora Srbije na Kosovu u suprotnosti sa Rezolucijom 1244, te da bi se rezultati ovih izbora mogli smatrati nelegitimnim⁷¹⁴. Joakim Riker, šef UNMIK, izjavio je: “Samo UNMIK može da održava izbore na Kosovu i drugi izbori neće imati nikakvu vrednost”⁷¹⁵. Sa druge strane, stav UNMIK stav povodom parlamentarnih izbora bio je da ih neće niti podržavati niti ometati⁷¹⁶.

Lokalni izbori na Kosovu ipak su održani, ali se postavlja pitanje šta je njima postignuto. Naime, šef UNMIK Joakim Riker izjavio je da su “srpski lokalni izbori koji su održani na Kosovu istovremeno sa parlamentarnim izborima, nelegalni i bez vrednosti”⁷¹⁷, te da nelegalni izbori ne mogu da imaju legalne posledice⁷¹⁸. “Njihovi rezultati neće biti priznati. UNMIK će nastaviti da saraduje isključivo s legalnim opštinskim vlastima na celokupnom Kosovu i legitimnim predstavnicima tih opština”⁷¹⁹. Problem je nastao nakon održavanja izbora, kada je u Beogradu počelo previranje oko formiranje koalicija, pa razmatranje formiranja *paralelnih* institucija na Kosovu jednostavno nije došlo na red⁷²⁰.

Samardžić je održavanje lokalnih izbora na Kosovu okarakterisao na sledeći način: “...lokalni izbori na Kosovu održani su na demokratski, miran i uzoran način. Srbi s Kosova će konačno dobiti svoju lokalnu samoupravu”⁷²¹. Kako je on naveo, prema nezvaničnim rezultatima RIK, lokalni izbori održani su u 25 opština, glasalo je 57 odsto birača na području KiM, dok je u Srbiji glasalo 35 odsto birača na 141 biračkom mestu. U 15 opština većinu su osvojili radikali, u šest opština DSS, dok su u dvema opštinama jednak broj glasova imali radikali i SPS⁷²².

714 “Prištini vojska, policija i obaveštajna služba”, *Blic*, 10. april 2008.

715 “Riker: Srbija ne može da organizuje lokalne izbore na Kosovu”, *Politika*, 11. april 2008.

716 “UNMIK ne da lokalne izbore na Kosovu i Metohiji”, *Glas*, 10. april 2008.

717 “Veliki broj raseljenih nije glasao”, *Danas*, 12. maj 2008.

718 Ibid.

719 Ibid.

720 “UNMIK-ovi i srpski Srbi”, *Glas*, 16. maj 2008.

721 “Samardžić: Srbi se neće deliti”, *Danas*, 20. maj 2008.

722 Ibid.

Godinu dana kasnije

Rukovodstvo Srbije je nastavilo da deklarativno ponavlja da Srbija nikada neće priznati nezavisnost Kosova, kao i da se za Kosovo unutar granica Srbije bori diplomatskim i mirnim sredstvima⁷²³.

Na inicijativu Srbije, Generalna skupština Ujedinjenih nacija zatražila je u oktobru 2008. godine od Međunarodnog suda pravde savetodavno mišljenje o pravnoj osnovanosti proglašenja nezavisnosti Kosova. Boris Tadić, predsednik Srbije je, u razgovoru sa predstavnicima pravnog tima koji Srbiju zastupa pred tim sudom, istakao da "Kosovo nije država, godinu dana posle jednostrano nelegalno proglašene nezavisnosti, i da Srbija nikada neće priznati nezavisnost Pokrajine"⁷²⁴. Istakao je: "Mi ostajemo čvrsto opredeljeni da svoja legitimna prava, na svojoj teritoriji, branimo pravnim i diplomatskim sredstvima, a ne silom. Poštujući međunarodno pravo, vlastite legitimne interese, svoj integritet na Kosovu, Srbija će braniti na pravnom terenu, pred Međunarodnim sudom pravde"⁷²⁵.

Premijer Mirko Cvetković naveo je, u pisanoj izjavi, da Vlada nikada neće priznati protivpravne akte privremenog rukovodstva kosovskih Albanaca, niti njihove namere stvaranja virtuelne države na teritoriji Srbije⁷²⁶. Dodao je i da se dijalog sa Albancima mora voditi u skladu sa Ustavom Srbije i u interesu dugoročnog mira i stabilnosti i boljeg života građana Kosova⁷²⁷. Oslanjanje Srbije na odluku Međunarodnog suda pravde predstavlja mač sa dve oštrice, prema oceni Stivena Majera, profesora na Nacionalnom univerzitetu odbrane u Vašingtonu: "Ako Srbija izgubi taj proces,

723 "Iskoristićemo sva legalna i diplomatska sredstva u smislu odbrane teritorijalnog integriteta i suvereniteta naše zemlje. Nastavićemo našu borbu za teritorijalni integritet i suverenitet, ali bez pribegavanja nasilju, kao i sve evropske demokratije" izjavio je Boris Tadić u razgovoru sa nemačkim ministrom spoljnih poslova Frank-Valterom Štajnmajerom. Izvor: "Srbija neće priznati nezavisnost", B92, 9. februar 2008.

724 "Tadić: Polazemo nade u sud", B92, 17. februar 2009.

725 Ibid.

726 Ibid.

727 Ibid.

neće imati izbora osim da prizna Kosovo. Ako se sud izjasni u korist Srbije, Albanci će jednostavno ignorisati takvu odluku⁷²⁸.

Godinu dana nakon proglašenja nezavisnosti nešto je lakše analizirati neke od “argumenata” koje je politička elita u Srbiji koristila kada je reč o Kosovu. Jedan od takvih argumenata bio je onaj o nestabilnosti u regionu. Ovde sa na prvom mestu mislilo na Makedoniju, ali i na Bosnu i Hercegovinu. Godinu dana kasnije, Makedonija je uspešno sprovela parlamentarne i predsedničke izbore, i time dodatno učvrstila svoj kurs ka EU. Bosna i Hercegovina, sa druge strane, zaista jeste u 2008. godini ušla u fazu ozbiljne nestabilnosti, ali se takav razvoj događaja svakako može pripisati, pre svega, ulozi zvaničnog Beograda u BiH. Reč je o strateškom opredeljenju da se preko Republike Srpske napravi neka vrste kompenzacije za Kosovo⁷²⁹.

EULEX i plan od šest tačaka

Raspoređivanje EULEX na teritoriji Kosova zvanično je počelo 9. decembra 2008. Misija je počela sa manje od 1500 pripadnika, dok pun angažman obuhvata oko 2000 policajaca, carinika, istražitelja i sudija, koji imaju za cilj osnaživanje policije, carinske službe i sudstva Kosova.

“Ključni elemenat naše misije je jačanje kosovske policije – nadgledanje, podrška i saveti, sve do nivoa lokalnih policijskih stanica⁷³⁰. EULEX⁷³¹ je najveća civilna misija u okviru Evropske bezbednosti i odbrane. Osnovni cilj ove misije jeste pružanje pomoći kosovskim vlastima u sferi prava, a posebno u oblasti policije, pravosuđa i carine. Reč je o tehničkoj misiji koja

728 “Tadić: Polažemo nade u sud”, *www.vesti.rs* 17. februar 2009.

729 Ovu ideju politički je aktivirao krug oko SANU predvođen Dobricom Čosićem. Čosićeva strategija se u poslednjih nekoliko godina u nekim se tehničkim elementima izmenila. Reč je o priznanju realnosti da je, pre svega, politika Vojislava Koštinića postala neodrživa, te da se moraju tražiti nove strategije u rešavanju srpskog nacionalnog pitanja. Rešavanje srpskog pitanja uvek je bilo rešavanje pitanja teritorija, odnosno crtanja mapa.

730 “Kosovo: Počelo raspoređivanje Euleksa”, *Glas Amerike* na srpskom (*www.voanews.com*), 9. decembar 2008.

731 The European Union Rule of Law Mission in Kosovo (Misija vladavine prava Evropske unije koja deluje na Kosovu).

bi trebalo da nadgleda i savetuje, zadržavajući ograničenu izvršnu vlast. EULEX je po komandnoj odgovornosti pod upravom Brisela, a potpada pod opšta pravila Rezolucije 1244 Ujedinjenih nacija⁷³².

UNMIK⁷³³ je pod pokroviteljstvom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija raspoređen na teritoriji Kosova prema Rezoluciji 1244, koja je doneta 10. juna 1999. Osnovna misija UNMIK podrazumeva izgradnju mira, demokratije, stabilnosti i samoupravljanja⁷³⁴.

UNMIK je jedinstvena operacija koja obuhvata četiri principa pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija. Prvi princip, čije odredbe je sprovodio UNHCR (Kancelarija visokog predstavnika za izbeglice) obuhvatao je humanitarnu pomoć i njegovo dejstvo okončano je krajem juna 2000. godine. Ostali principi su: civilna administracija, pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija, demokratizacija i izgradnja institucija, koju je vodila OEBS (Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju), rekonstrukcija i ekonomski razvoj, kojim upravlja Evropska unija.

Pored ovih dveju institucija, na Kosovu postoji i treći međunarodni subjekt – Međunarodna kancelarija (International Civilian Office – ICO) , koju podržavaju najznačajnije zemlje Zapada koje su priznale nezavisnost Kosova i koja radi na osnovu plana Martija Ahtisarija.

Funkciju UNMIK preuzima EULEX, a jedno od osnovnih pitanja jeste da li se to čini na osnovu Plana od šest tačaka za Kosovo i Metohiju, ili na osnovu zakona koji su donele prištinske vlasti. Srpska strana prihvata dolazak EULEXA uz uslov da se primeni pomenuti plan. Prve tri tačke plana – pravosuđe, policija i carine – prebačene su u nadležnost EULEX. Ostale tri tačke su saobraćaj, obezbeđivanje granica i zaštita kulturne baštine.

Princip šest tačaka, očito je forma rđavog kompromisa između Srbije i međunarodne zajednice. Razlozi zbog kojih nikome na Kosovu ova kvo "rešenje" ne odgovara su brojni. Princip/plan od šest tačaka pre svega predstavlja osnovu za neku vrstu podele Kosova, što je rešenje od kojeg se međunarodna zajednica do poslednjeg trenutka uspešno distancirala.

732 www.eulex-kosovo.eu

733 United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (Misija prelazne administracije Ujedinjenih nacija koja deluje na Kosovu).

734 www.un.org.

Podela sama po sebi predstavlja bi izvor novih nestabilnosti, kako na kratak rok, tako i na duže staze. Albanska većina ostvarila je konsenzus u pogledu jedinstvenosti Kosova i tog će se stava, i to po svaku cenu, svakako držati. Srbima na Kosovu, sa druge strane, (kojih na Kosovu ima oko 120.000) ovaj kompromis takođe ne odgovara. Preciznije, jedini akteri među Srbima koji će imati koristi od policijske i carinske nezavisnosti jeste mali broj Srba i to onaj naradikalniji deo okupljen oko Zajednice srpskih opština Kosova i Metohije, ali i kriminalci koji preko severnog dela Kosova svaki dan švercuju velike količine akcizne robe. Plan od šest tačaka može se pokazati najopasnijim za većinu Srba na Kosovu koji žive u velikom broju enklava južno od reke Ibar. Da bi Beograd prihvatio prenos ovlašćenja sa UNMIK na EULEX, potrebno je da se prenesu i ovlašćenja u oblasti policije, carina i pravosuđa, a upravo je to tačka kojoj se protive kosovski Albanci, jer to potpuno zadire u nezavisnost Kosova.

Ban Ki Mun, generalni sekretar UN, je u svom izveštaju u novembru 2008, potvrdio neophodnost sprovođenja Plana od šest tačaka za Kosovo i Metohiju. Beograd se zalaže za sprovođenje tog plana koji bi trebalo da "poboljša uslove života za Srbe na Kosovu". Ovaj plan predviđa veća ovlašćenja za Srbe u sredinama u kojima su oni većina, dok Priština kaže da je taj „dokument mrtav”, jer se njime narušava suverenitet Kosova⁷³⁵.

Dok se zvanični Beograd zalaže za sprovođenje Ban Ki Munovog plana, prištinske vlasti ovaj plan odbacuju, uz obrazloženje da nije usvojen. Prema rečima Memljijsa Krasnićija, portparola vlade Kosova, "plan od šest tačaka ne postoji i ne može imati nikakvu budućnost".

Slobodan Samardžić, ministar za Kosovo, rekao je da "ne postoji pravni osnov da dođe do zamene UNMIK bilo kime i čime, a EU misija je nelegalna. Zbog toga UN imaju veliki problem, jer bi njihova misija propala i to bi bila veoma teska situacija, ne samo za tu misiju UN, već za ideju i praksu međunarodnih mirovnih misija širom sveta, što bi legitimitet UN dovelo u pitanje"⁷³⁶. On je ocenio da je Međunarodna upravljačka grupa "pravno nepostojeća" i da ne može da odlučuje o bitnim pitanjima za srpsku pokrajinu⁷³⁷.

735 "Teme vezane za plan od šest tačaka", *www.vesti.rs* 15. mart 2009.

736 „Samardžić: Nema pravnog osnova da Euleks zameni UNMIK”, *Press*, 19. april 2008.

737 Ibid.

Srbija–Crna Gora: stare pretenzije

Srbija i dalje u potpunosti ne prihvata crnogorsku nezavisnost. Na delu su stare pretenzije prema susednoj državi i stalni pokušaji da se iz Beograda odredi šta crnogorska država (ne)sme da uradi. Priznavanje Kosova poslužilo je za novi talas kampanje protiv Crne Gore. Nakon što je vlada u Podgorici priznala Kosovo ambasadorica Crne Gore u Beogradu Anka Vojvodić je proterana, a tom činu sledila je žestoka anticrnogorska kampanja. Najpre u parlamentu, gde su poslanici opozicionih stranaka (izuzev Liberalno-demokratske partije), tražili da se Crnoj Gori uvedu sankcije, zabrani ulazak crnogorskim funkcionerima u Srbiju i zapleni njihova navodna imovina. Vladajuća koalicija, a prvenstveno Demokratska stranka na ove apsurdne zahteve nije reagovala.

U anticrnogorskoj kampanji prednjačili su i beogradski mediji koji su na udarnim mestima i u udarnim terminima objavljivali nacionalističke poruke crnogorske opozicije i srpskih političara. Posebno je praćen miting koji su u Podgorici organizovale prosrpske stranke protiv priznanja Kosova. Ovaj protest, kao i slični skupovi u drugim gradovima, su u osnovi bili pokušaj destabilizacije Crne Gore. Pretekst tih napisa bilo je očekivanje da će opozicija izdejsstvovati smenu vlasti u Crnoj Gori što srpski nacionalistički krugovi stalno priželjkuju.

Pogoršanje odnosa sa Crnom Gorom, osim proterivanja ambasadora, ogleda se i u bezuspešnom pokušaju da se Crnoj Gori nametnu rešenja za određivanju dvojnog državljanstva. U pregovorima koje dve države vode mesecima o dvojnog državljanstvu, Srbija ne poštuje osnovni stav Crne Gore da je to „mala populacija koja se mora čuvati“, te da se sporazumom regulišu samo posledice postojećeg dvojnog državljanstva.

Prema crnogorskom Ustavu, dvojno državljanstvo biće izuzetak i moći će da ga zadrže samo oni koji su ga imali do 3. juna 2006, kada je proglašena nezavisnost Crne Gore. Prema Ustavu Crne Gore, svi građani koji imaju prebivalište i glasali su u Crnoj Gori, a nemaju crnogorsko državljanstvo,

moraće da se opredele da li će uzeti crnogorsko državljanstvo ili će ostati bez biračkog prava.

Srbija insistira na tome da je za veliki broj crnogorskih državljana, koji žive u Srbiji, pitanje dvojnog državljanstva od vitalnog interesa. Insistiranje na ovom pristupu datira još iz vremena Vojislava Koštunice, odnosno vremena pre referendumu o nezavisnosti kada je Beograd pokušao da crnogorske državljane koji žive u Srbiji „ubaci“ u crnogorske biračke spisake. Taj pokušaj nije, a male su šanse da uspe i sada. Crna Gora je inače postigla sporazum o dvojnog državljanstvu sa Bosnom i Hercegovinom, a uskoro će i sa Hrvatskom.

Srpski nacionalistički krugovi i dalje ne priznaju crnogorsku državu ni crnogorski narod. Oni ne samo da direktno podržavaju prosrpsku opoziciju u Crnoj Gori, već je i instruišu i logistički pom

ažu. SPC i dalje ima primat u negiranju crnogorske nezavisnosti. U tom pogledu najaktivniji je mitropolit Amfilohije, koji je učestvovao na protestu u Podgorici protiv priznanja Kosova. Pretenzije srpskih kleronacionalističkih snaga ogledaju se i u formiranju Srpskog narodnog veća u Crnoj Gori. Veće je osnovano kako bi se i na taj način „dokazala“ i učvrstila teza o ugroženosti Srba i srpstva u Crnoj Gori koje treba „braniti od aktuelnog režima“.

Priznanje nezavisnosti Kosova

Crna Gora je priznala nezavisno Kosovo 8. oktobra 2008, kada i Makedonija. Crnogorska vlada je taj čin obrazložila uvažavanjem sopstvenih državnih interesa, kao i činjenicom da je Kosovo priznala većina zemalja EU, SAD i druge države. Ranko Krivokapić, predsednik crnogorskog parlamenta, je izjavio da je iluzija da je moguće Kosovo vratiti u sastav Srbije: „Zašto ne završiti statusna pitanja, zašto Srbiju držati u poziciji 19.veka? Nezavisnost Kosova je realnost a priznavanje je interes Crne Gore što je dobro za Srbiju koja živi u zabludi da se tu nešto može izmeniti“. Milan Roćen, ministar inostranih poslova Crne Gore, je konstatovao: „Ako želimo u društvo EU i NATO, logično je da poštujemo njihove odluke i stavove“.

Srbija je proglasila je crnogorsku ambasadorku Anku Vojvodić za personu *non grata* i proterala je iz Beograda. Tim povodom šef srpske diplomatije Vuk Jeremić je naglasio da su to mere „protiv režima u Podgorici a ne protiv građana Crne Gore“. On je ranije izjavio da bi crnogorsko priznanje Kosova predstavljalo „zabijanje noža u leđa ne samo Srbiji već i njenim diplomatskim naporima da mirnim i pravnim putem razreši dileme oko budućeg statusa južne srpske pokrajine“. Nakon priznanja Jeremić je tvrdio da je Crna Gora pokazala da nije u punom smislu suverena država jer ne vodi samostalnu spoljnu politiku, te da je zvanična Podgorica povukla potez priznanja Kosova pod pritiskom EU i SAD. Tu tezu je oberučke prihvatila crnogorska opozicija.

Tvrđnju o pritiscima na Crnu Goru da prizna Kosovo izneo je i predsednik Srbije Boris Tadić, jer je, po njemu, ovim potezom vlada Crne Gore dovela u pitanje suverenitet i teritorijalni integritet Srbije. Tadić je rekao da je time učinjena „velika šteta i za građane Srbije i za građane Crne Gore koji imaju toliko toga zajedničkog“ i izrazio uverenje da se „građani Crne Gore ne slažu sa odlukom vlade“. U intervjuu za TV Crne Gore predsednik Srbije je otišao korak dalje sledećim rečima: „Crna Gora se direktno umešala u unutrašnje stvari Srbije. To je isto kao kad bi Srbija sada priznala nezavisnost Boke Kotorske i to bi bilo mešanje u unutrašnje stvari druge države relativizujući njene granice“.⁷³⁸

Crnogorski premijer Milo Đukanović je odgovorio na optužbe da „niko nije vršio pritisak na Crnu Goru da prizna Kosovo, već je njena odluka motivisana učvršćenjem partnerskih odnosa sa EU i NATO“.

U srpskom parlamentu, Vjerica Radeta (SRS) je predložila uvođenje sankcija protiv Crne Gore, dok je Dragan Đormaz (DSS) zatražio zabranu dolaska crnogorskih funkcionera u Srbiju i prekid svih odnosa sa Crnom Gorom. Zatraženo je i da se zabrani Crnogorcima da kupuju imovinu u Srbiji. Portparol DSS Andrija Mladenović optužio je Crnu Goru da radi na razbijanju Srbije. Zatraženo je i ukidanje aviosaobraćaja sa Crnom Gorom kao i bojkot letovanja na crnogorsakom primorju. Vojislav Koštunica je izjavio da Crnu Goru treba tužiti Međunarodnom sudu pravde.

738 Izjava za RTCG, *Politika*, 23. novembar 2008.

U anticrnogorskoj kampanji su učestvovali beogradski mediji koji su davali veliki prostor crnogorskim opozicionim političarima, naročito Nebojši Medojeviću čelniku Pokreta za promene. On tvrdi za *Politiku* da „Đukanović otplaćuje dugove albanskoj mafiji“. Večernje novosti su objavile tekst u kome se tvrdi da će se Pljevlja otepeti ako Đukanović ne povuče odluku o priznanju. Glas javnosti objavljuje da je šest većinskih srpskih opština izrazilo neslaganje sa odlukom vlade da prizna lažnu „državu Kosovo“ (Herceg Novi, Andrijevica, Pljevlja, Plužine, Mojkovac i Žabljak). Ovaj list objavio je i anketu prema kojoj gotovo polovina građana smatra da je „sramni čin priznanja normalan potez marionetske vlade koja ispunjava sve zahteve Brisela i Vašingtona“.

I naslovi sličnih tekstova u *Kuriru*, *Pravdi*, *Presu*, *Nedeljnom telegrafu* su indikativni: „Izdaja“; „Sramota“; „A zemljotres, luka, pruga...“; „Prvi crnogorski šamar Srbiji“; „Kako kazniti Crnu Goru“; „Ujeli nas oni koje smo hranili“; „Milo gori i od Turaka!“; „Heroinska nezavisnost“. List *Pečat* otvara pitanje vojne imovine uz tvrdnju da, nakon raspada SCG i stvaranja nezavisne Crne Gore Srbiji nikada nije vraćena njena vojna imovina. Veliki publicitet u beogradskoj štampi dobio je protest u Podgorici protiv priznanja Kosova koji su organizovali Srpska lista, Socijalistička narodna partija, Narodna stranka i Demokratska srpska stranka. Na protestu su učestvovali i Nebojša Medojević, čelnik Pokreta za promene i mitropolit Amfilohije. *Politika* izveštaj o protestu najavljuje na prvoj strani kao temu dana uz naslov: „Policija i vojska nadziru proteste.“⁷³⁹ *Večernje novosti* posebno ističu zahteve demonstranata – da vlada povuče odluku o priznanju, da raspíše referendum o tom pitanju, ili da vrati mandat i raspíše vanredne parlamentarne izbore.⁷⁴⁰ List *Pravda* je objavio intervju sa Simom Spasićem, predsednikom Udruženja porodica ubijenih i kidnapovanih Srba na KiM u kome on, uz ostalo, tvrdi da će tužiti crnogorsku policiju zbog maltretiranja na mitingu.⁷⁴¹

Mitropolit Amfilohije je na protestu rekao da priznanje Kosova nije pitanje politike nego obraza: „Da li je nacionalni interes Crne Gore da za-

739 *Politika*, 14. oktobar 2008.

740 *Večernje novosti*, 14. oktobar 2008.

741 *Pravda*, 15. oktobar 2008.

rije nož u leđa svoga brata? Nije bilo sramnijeg čina u istoriji Crne Gore“. Beogradska štampa je objavila seriju intervju sa Andrijom Mandićem, čelnikom Srpske liste, grupacije koja okuplja najradikalnije srpske stranke, koji je štrajkovao glađu u znak protesta protiv odluke vlade.

Osim Mandića, čest gost u beogradskim medijima je i Nebojša Medojević. To je naročito bio slučaj tokom predsedničke izborne kampanje u martu 2008, kada su se obojica kandidovali. U Medojevićevoj kampanji je sve vreme učestvovao Zoran Lutovac, srpski ambasador u Podgorici što je izazvalo oštre reakcije u tamošnjoj javnosti.

Srpska pravoslavna crkva

Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori stalno se upliće u državne poslove i politiku. Mitropolit Amfilohije ne propušta priliku da kaže kako u Srbiji i Crnoj Gori živi jedan narod, srpski. On ne priznaje crnogorski narod, jezik i kulturu, ni Crnogorsku pravoslavnu crkvu. U antireferendumske kampanji okupio je sve srpske stranke koje su bile, a i danas su protiv crnogorske nezavisnosti.

U pismu predsedniku Crne Gore Filipu Vujanoviću i premijeru Milu Đukanoviću Amfilohije je zatražio da ne priznaju nezavisno Kosovo: “Užasnuti smo dugoročnim nasiljem, nepravdama i zločinima, pitamo se da li je moguće da Crna Gora prizna jednu takvu fantomsku državu na kostima, nesreći, izgonu, zločinu vršenim nad našim narodom“. On takođe piše da je Crna Gora od svojih istorijskih početaka „bila i ostala organski vezana za prostor Kosova i Metohije“.⁷⁴²

Srpska pravoslavna crkva ne priznaje Crnogorsku pravoslavnu crkvu koja ima sve više vernika i pristalica u Crnoj Gori. Crnogorsku pravoslavnu crkvu ne priznaje ni država Srbija, jer je Ministarstvo vera Srbije odbilo da upiše Crnogorsku pravoslavnu crkvu u registar crkava. Tim povodom predsednik Odbora za afirmaciju Crnogorske pravoslavne crkve Stevo Vučinić je izjavio da će Crnogorska pravoslavna crkva zatražiti od predsednika Crne Gore Filipa Vujanovića i vlade kao i od međunarodnih organizacija za ljud-

742 *Politika*, 3. oktobar 2008.

ska i verska prava pomoć u obezbeđivanju prava na slobodu veroispovesti Crnogoraca u Srbiji. Vučinić kaže da je odluka Ministarstva utemeljena na “falsifikatu”, jer Crnogorska pravoslavna crkva nije nevladina organizacija, već crkva koja je priložila svoj ustav i statut o crkvenom odnosno religioznom delovanju. Prema njegovim rečima, povedena je kampanja kojom je stvorena pogrešna slika o Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi u koju su uključene i neke crnogorske partije koje tvrde da je Crnogorska pravoslavna crkva nevladina organizacija. Vučinić tvrdi da protiv Crnogorske pravoslavne crkve rat vodi i predsednik Srbije koji se smatra predsednikom svih građana.⁷⁴³

Podeljena opozicija

Prosrpske stranke u Crnoj Gori doživele su trostruki poraz – na referendumu na kome je izglasana nezavisnost 21. maja 2006, potom na parlamentarnim izborima kada ih je vladajuća koalicija ubedljivo pobedila 10. septembra iste godine, kao i na predsedničkim izborima 2008, na kojima je pobedio kandidat vladajuće koalicije Filip Vujanović. Uprkos direktnoj podršci SPC i zvaničnog Beograda poraz opozicije je bio dramatičan. Crnogorska opozicija je svojevrsni presedan, jer ne priznaje državu Crnu Goru. Ona koristi svaku priliku da pokrenu pitanje navodne neravnopravnosti srpskog naroda.

Osnivanje *Srpskog narodnog veća* u Crnoj Gori, koje treba da „zaštiti Srbe i srpski narod “pokazatelj je još jedne u nizu aktivnosti kleronacionalističkih snaga u Crnoj Gori i Srbiji. Veće je, međutim, podelilo opoziciju na one koji smatraju da se Srbi najuspešnije mogu braniti kao nacionalna manjina, i druge koji misle da Srbi ne mogu biti nacionalna manjina, jer su konstitutivni narod u Crnoj Gori pa se jedino tako „sprečava asimilacija Srba u Crnoj Gori“. Momčilo Vuksanović, predsednik Srpskog narodnog veća, tvrdi da status manjine Srbima omogućava vraćanje srpskog jezika u škole (srpski jezik niko nije „proterao“ iz škola, samo je podveden pod maternji jezik, a uveden je crnogorski), vraćanje srpskih programa

743 *Danas*, 11. januar 2008.

istorije i zastupljenost u državnim institucijama. On traži i da Srbi osnuju svoje medije, jer se u protivnom “nastavlja agonija srpskog naroda u Crnoj Gori, njegova asimilacija i nestajanje pred agresivnim crnogorskim nacionalizmom”.

Nasuprot ovome, Predrag Popović, predsednik Narodne stranke smatra da se ne sme pristati na status nacionalne manjine jer bi to značilo da su Srbi došljaci i da imaju maticu negde drugo. On kaže da, kada je stvarana Crna Gora, osim Srba nije ni bilo drugog konstitutivnog naroda, a tek u komunističko vreme otvorene su tobožnje dileme. Popović ističe da svoj konstitutivni status Srbi moraju da brane odbranom sopstvenih institucija, srpskog jezika, Mitropolije crnogorsko-primorske i očuvanjem bratskih veza sa Srbijom.⁷⁴⁴

Zaključak

Stavljanjem Kosova u vrh spoljnopolitičkih prioriteta, Srbija je pogoršala svoje odnose sa svim susedima pa i sa Crnom Gorom, ali je usporila i dalju evropeizaciju, modernizaciju i demokratizaciju društva.

Ukoliko s opredeli za evropsku opciju, Srbija će morati popraviti svoje odnose sa regionom jer je to preduslov za kandidaturu za članstvu u EU.

744 *Večernje novosti*, 18. februar 2008.

Makedonija: u senci velikih suseda

Od proglašenja nezavisnosti 1991. godine do danas Makedonija je imala komplikovane odnose sa svim svojim susedima. Pitanje imena države, uticaja Srpske pravoslavne crkve, ali i međuetničke tenzije u samoj Makedoniji, uslovili su da se Makedonija i dalje bori za definisanje osnovnih državnih pitanja. Opterećena dešavanjima u regionu, konkretno na Kosovu, Makedonija je u prilici da joj se problemi u okruženju neprekidno prelivaju unutar granica zemlje, što proces evropskih integracija čini dodatno otežanim.

Makedonsko-srpski odnosi u 2008. godini opterećeni su uglavnom pitanjem nezavisnosti Kosova. Prošle godine Srbija je Makedoniji, kao i Crnoj Gori, kroz diplomatske kanale slala preteće tonove, i to pre svega kroz izjave i javna upozorenja ministra spoljnih poslova Jeremića⁷⁴⁵. Po proglašenju nezavisnosti Kosova, Makedonija se najpre uzdržala od reakcija u strahu od nove destabilizacije, i to posebno u svojoj vladi. Nikola Gruevski, premijer i lider vladajućeg VMRO-DPMNE, izjavio je: "Makedonija će biti pažljiva u donošenju odluka posle proglašenja kosovske nezavisnosti. Pažljivo pratimo stanje na Kosovu, kao i stanje u Srbiji. Imamo multietničko stanovništvo u Makedoniji i, saglasno s državnim i nacionalnim interesima zemlje, donosićemo sve buduće odluke". Makedonija se našla između težnji da prizna nezavisnost, što bi bilo u skladu sa očekivanjima Evropske unije i SAD, i želje da održi dobre odnose sa zvaničnim Beogradom.

I konačno, Makedonija je osam meseci nakon proglašenja nezavisnosti priznala Republiku Kosovo, što je, zapravo, dovelo do velikog olakšanja i u Makedoniji i na Kosovu.

Tako je Makedonija je postala 50. zemlja u svetu koja je priznala Kosovo. Parlament je 9. oktobra 2008. doneo odluku o priznanju. Samo dan kasnije, Srbija je proglasila makedonskog ambasadora u Beogradu za personu non gratu, a srpski ambasador u Skoplju uputio je protestnu

745 "Jeremić upozorava Makedoniju", *www.b92.net*, 27. septembar 2008.

notu makedonskom ministarstvu inostranih poslova. I, mada Makedonija željno iščekuje prijem u NATO i otpočinjanje pregovora o pristupanju Evropskoj uniji, na ovom polju u 2008. godini nije bilo mnogo uspeha. Negativna ocena u EU komisije u godišnjem izveštaju, trajna blokada integracija Makedonije od strane Grčke, ali i odsustvo suštinske podrške EU, dovelo je do toga da Makedonija izgubi još jednu važnu godinu.

Kriza

U već nestabilnoj poziciji, Makedonija je utonula u još dublju krizu kada je ključni partner vladajuće koalicije i lider Demokratske partije Albanaca (DPA) Menduh Tači najavio da će napustiti tu koaliciju, i to u trenutku kada je premijer Gruevski bio u poseti Briselu. Tačijev komentar bio je da on ne želi da bude učesnik "opasne političke igre koja može naštetiti državi Makedoniji u ovim, za nju istorijskim trenucima"⁷⁴⁶. Tači je od Gruevskog zatražio hitno usvajanje zakona o resocijalizaciji boraca paravojne organizacije ONA, ozvaničenje službenog statusa albanskog jezika, hitno priznavanje Kosova, veću zastupljenost Albanaca u državnoj administraciji, jednak tretman albanske i makedonske zastave i obustavljanje sudskih procesa za četiri haška slučaja u kojima su optuženi Albanci. Pre nego što će saopštiti da napušta koaliciju, Tači je razgovarao sa američkim diplomatama i sa predstavnicima EU, što se pokazalo kao praksa u slučajevima velikih političkih zaokreta⁷⁴⁷. Tači je od Džilijan Milovanović, ambasadorke SAD u Makedoniji dobio podršku za zahteve u pogledu donošenja zakona za socijalno zbrinjavanje boraca paravojne ONA i ozvaničenje albanskog jezika na celoj teritoriji Republike Makedonije. Ovo unutrašnje političko razjedinjavanje stavilo je dodatni pritisak na premijera, budući da su Tačijevi zahtevi upućeni uoči sastanka NATO u Bukureštu od kog Makedonija ima velika očekivanja.

U prvoj polovini marta 2008. godine Demokratska partija Albanaca istupila je iz vladajuće koalicije. Izlazak iz koalicije praćen je zahtevom

746 "Albanci izazvali krizu u Makedoniji", *Politika*, 14. mart, 2008.

747 Ibid.

DPA da svi Albanci napuste institucije kojima rukovodi premijer Gruevski. S druge strane, portparol makedonske vlade izjavio je da Vlada normalno funkcioniše nakon istupanja ministara iz DPA-a.

Zaokret je usledio kada je, dve nedelje nakon istupanja iz Vlade, predstavnik DPA Menduh Tači doneo odluku o povratku u Vladu Makedonije. Ova odluka je rezultat sastanka Tačija i Gruevskog, na kome je dogovoreno formiranje radnih grupa koje će se pobrinuti za donošenje novog zakona o upotrebi jezika. Premijer je takođe obećao socijalno zbrinjavanje boraca ONA, odustajanje od haškog procesa i veću zastupljenost Albanaca u državnim institucijama.

Ime

Pitanje prava Makedonije na to ime i dalje predstavlja spornu tačku u njenim odnosima sa susednom Grčkom. U Ohridu su, uz posredovanje izaslanika Ujedinjenih nacija Metjua Nimica, 21. januara počeli pregovori između Skoplja i Atine o nazivu. Makedonski ministar spoljnih poslova Antonio Milošoski je na početku pregovora izneo predlog o potpisivanju deklaracije o prijateljstvu i dobrosusedstvu. Deklaracija predviđa "formiranje zajedničke obrazovno-istorijske komisije u kojoj bi članovi bili istoričari, eksperti, predstavnici nevladinih organizacija, gde bi se razmenjivala mišljenja, te bi se dve susedne zemlje upoznale sa činjenicama koje smatraju problematičnim"⁷⁴⁸. Međutim, kako prenosi makedonska štampa, državni vrh je izjavio da "nema odstupanja od ustavnog imena zemlje"⁷⁴⁹.

Metju Nimic je na sastanku u Njujorku dao predlog imena za Republiku Makedoniju, što je proces koji traje već 17 godina praktično vratio na početak. Naime, Nimic je, među mnogim predloženim nazivima, odabrao Republika Makedonija – Skoplje, naziv koji je bio u opticaju još 1992. godine kada je spor oko imena počeo. Nimicov predlog podrazumeva da se u komunikaciji može upotrebljavati isto ime napisano ćirilicom.

748 "Milošoski predložio potpisivanje deklaracije o dobrosusedstvu", *Danas*, 22. januar 2008.

749 Ibid.

Prva reakcija Dore Bakožani, šefa grčke diplomatije, je bila da je novi predlog Nimica "daleko od ciljeva Grčke"⁷⁵⁰.

Problem imena Makedoniju je ozbiljno potresao uoči samita NATO u Bukureštu. Oko ovog pitanja postoji veliko neslaganje između predsjednika Branka Crvenkovskog i premijera Nikole Gruevskog. Naime, Crvenkovski se izjasnio za kompromisno ime zarad stupanja u NATO, dok Gruevski smatra da o tom pitanju moraju odlučiti građani na referendumu.

Grčka je na samitu NATO u Bukureštu ostala pri odluci da vetom spreči ulazak Makedonije. Negativan ishod samo je doveo do produživanja političke nestabilnosti u Makedoniji, praćene međusobnim optuživanjem između vodećih političkih partija.

Pritisci oko priznavanja nezavisnosti Kosova, izostanak kompromisnog rešenja o imenu zemlje i neuspeh Makedonije da stupi u NATO sloмили su ionako nestabilnu Vladu, što je dovelo do raspisivanja vanrednih izbora u Makedoniji.

Početak kampanje za prevremene parlamentarne izbore obeležili su oružani sukobi. Najpre je ubijen član Demokratske partije Albanaca (DPA), a dva dana kasnije pucano je u konvoj opozicionog lidera Unije za integraciju (DUI) Alija Ahmetija⁷⁵¹, što je pokazalo da na unutrašnjem planu u Makedoniji i dalje vlada prilična nestabilnost.

Ni sami izbori nisu protekli mirno – na glasačkim mestima u Skoplju i u njegovoj okolini jedno lice je poginulo, a 15 osoba je povređeno u obračunima između pristalica zavađenih albanskih partija. Ovi incidenti predstavljaju veliki korak unazad za demokratske procese u Makedoniji, kao i za njeno približavanje Evropskoj uniji.

Na izborima je pobedila koalicija "Za bolju Makedoniju", na čelu sa strankom VMRO-DPMNE koju predvodi Nikola Gruevski, osvojivši 48,21⁷⁵² odsto glasova.

750 "Konačan predlog: Republika Makedonija – Skoplje", *Politika*, 28. mart 2008.

751 "Krvavi start kampanje", *Press*, 16. maj, 2008.

752 "Gruevski će zvati Albance da uđu u vladu", *Blic*, 4. jun, 2008.

Evropski put u senci političkih zbivanja

Makedonija se u 2008. godini suočila sa još jednim razočaranjem kada je dobila negativnu ocenu od Evropske komisije. U izveštaju komisije navodi se da Makedonija ne ispunjava političke kriterijume za početak pregovora o članstvu u Evropskoj uniji. Dva osnovna razloga za negativnu ocenu jesu loše organizovani vanredni parlamentarni izbori i činjenica da političari ne razumeju "suštinu političkog dijaloga i konsenzusa bez odijuma na ideološke različitosti"⁷⁵³. Prilagođavanje zakonskih normi evropskim standardima ostalo je u senci burnih političkih zbivanja.

I pored negativne opšte ocene, komisija je navela da je Makedonija u prethodnoj godini postigla napredak u ekonomiji, kao i u borbi protiv korupcije i kriminala. Uočljiv je i napredak u reformi pravosuđa, policije i u viznoj liberalizaciji. U izveštaju se takođe navodi da, uprkos svetskoj krizi, makedonska privreda beleži solidan rast, kao i da postoje konkretne naznake o uspostavljanju tržišne ekonomije.

Uprkos tome što Makedonija već četiri godine ne uspeva da otpočne pregovore za prijem u članstvo EU, komesar Evropske unije za proširenje Oli Ren najavio je mogućnost ukidanja viza za građane Makedonije do kraja 2009. godine.

I konačno, Makedonija je početkom aprila 2009. godine uspela da održi predsedničke izbore bez incidenata. Na izborima je ubedljivo pobedio kandidat VMRO-DPMNE Đorđe Ivanovo.

Uprkos postojanju vidljive političke nestabilnosti, Makedonija će imati otvorenu podršku EU, kako za reforme države i društva, tako i za članstvo u EU. U narednim godinama Makedoniji predstoji rešavanje nekoliko pitanja, od kojih je najveće pitanje naziva države, ali se od EU očekuje daleko veći angažman u procesu pronalaženja suštinskog rešenja i to pre svega kroz pritisak na Grčku. Srbija i Makedonija vrlo lako mogu izgraditi dugoročno stabilne odnose, ali će to zavisti od Srbije i Srpske pravoslavne crkve. Dokle god SPC bude imala značajan uticaj na političke strukture u Beogradu, odnosi dveju zemalja neće moći značajno da se poprave.

753 "Do viđenja dogodine", *Danas*, 10. novembar, 2008.

Slovenija: teret otvorenih pitanja

U poređenju sa drugim republikama bivše SFRJ, Republika Slovenija je primer zemlje koja je u procesu evroatlantskih integracija imala ubedljivo najviše uspeha.

Punopravno članstvo u NATO i EU, stabilna tržišna privreda, odnosno, potpuna demokratska konsolidacija zemlje posle raspada SFRJ čini Sloveniju *uspelim* primerom postkomunističke tranzicije, na Balkanu posebno.⁷⁵⁴ Štaviše, u poređenju sa drugim novopridošlim članicama EU iz istočnog bloka, Slovenija beleži još jedan uspeh – ulazak u evro zonu 1. januara 2007. godine. To potvrđuje da je ova država, prva među članicama EU⁷⁵⁵ iz istočnog bloka dovoljno konsolidovala svoju ekonomiju, pa je bila u stanju da „izdrži“ taj zahtevni proces uvođenja eura umesto nacionalne valute. Slovenija je uspešno predsedavala EU tokom prvih šest meseci 2008. godine, što je za nju takođe bio veliki test, i to iz dva razloga. Najpre, praksa je pokazala da je predsedavanje EU uvek veliki izazov za one članice EU koje se smatraju malim i manje uticajnim. Dodatno, u slučaju slovenačkog predsedavanja, poseban izazov bilo je proglašenje nezavisnosti Kosova u februaru 2008. godine. Proglašenje nezavisnosti Kosova stavilo je na veliko iskušenje odnose Srbije i Slovenije, što je kulminiralo i napadom na diplomatsko predstavništvo Slovenije u Beogradu 17. februara 2008. godine. Zapravo obračun sa Slovenijom započet je deset dana pre proglašenja nezavisnosti Kosova kada je bačena bomba⁷⁵⁶ na trgovinski centar Merkator na Novom Beogradu⁷⁵⁷.

Odnosi sa Slovenijom posle proglašenja nezavisnosti Kosova, odnosno, nakon slovenačkog priznavanja Republike Kosovo, zaoštreni su na isti način kao i sa svim zemljama u regionu: povlačenjem ambasadora iz

754 Naravno, uprkos geografiji, država Slovenija i njeni predstavnici smatraju (kao i Rumunija!?) da oni ne pripadaju Balkanskom poluostrvu, preciznije, oni smatraju da nisu Balkanci.

755 U međuvremenu je još samo Slovačka zamenila svoju nacionalnu valutu eurom. Trenutno 16 članica EU koristi euro.

756 Eksplozivna naprava sastojala se od 200 grama plastičnog eksploziva. www.b92.net.

757 Trgovinski centar nalazi se na 100 metara od policijske stanice Novi Beograd.

Srbije, upućivanjem protestne note zvaničnoj Ljubljani i „upozorenja“ ministra spoljnih poslova Jeremića.

Nažalost, opštoj histeriji protiv zemalja u okruženju priključila se i Politika, pod uređivačkom kontrolom DSS i Vojislava Koštunice. Istražne radnje⁷⁵⁸ dopisnice tog lista iz Ljubljane – Svetlane Vasović Mekine⁷⁵⁹ dovele su do neverovatnog otkrića: da je Slovenija, kao predsedavajuća EU, sa SAD, odnosno zemljama EU dogovarala strategiju oko proglašenja nezavisnosti Kosova⁷⁶⁰.

Odnose Srbije i Slovenije opterećuje nekoliko otvorenih pitanja. Na prvom mestu je pitanje „izbrisanih“, koji od raspada SFRJ predstavlja priličan problem i za Sloveniju i za Srbiju. Ovaj problem se bliži rešenju, jer je posle formiranja nove vlade Slovenije u više navrata jasno stavljeno do znanja da će nova vlada poštovati odluku Ustavnog suda Slovenije, što će omogućiti rešenje problema građana Slovenije kojima je zbog nacionalne pripadnosti uskrćeno pravo na normalan život i rad u toj državi.

Sledeći problem koji se pojavio tokom 2008. godine jeste odluka Vlade Srbije, tačnije Agencije za privatizaciju, o prodaji nekoliko slovenačkih preduzeća u Srbiji, odnosno imovine tih preduzeća (reč je o pravu na imovinu iz perioda SFRJ, koja je inače predmet dogovora o sukcesiji). Da bi sporna odluka Agencije za privatizaciju bila povučena bila je neophodna diplomatska ofanziva Slovenije. Usledile su četiri protesne note MIP Slovenije,

758 Naravno, „ekskluzivna“ vest S. Vasović-Mekine iz Ljubljane je informacija slovenačkog dnevnog lista *Dnevnik*.

759 Posle promena u uređivačkoj koncepciji dnevnih novina *Politika* (nakon smene Lj. Smajlović), Mekina, više ne šalje svoje „analitičke“ komentare iz Ljubljane. U ovom trenutku Mekina je u u statusu običnog dopisnika.

760 Podsetimo, iz dokumenta do kojeg je došla dopisnica Politike iz Ljubljane Svetlana Vasović-Mekina, vidi se da se Mitja Drobnič, u prisustvu slovenačkog ambasadora u SAD, sreo s predstavnicima Američkog saveta za nacionalnu bezbednost Danijelom Fridom, pomoćnikom američke ministarke spoljnih poslova Kondolize Rajs, njegovom zamenicom Rozmari di Karlo i zamenicom direktora Američke bezbedonosne agencije Džudit Ensl. Ovaj dokument svedoči o tome kako američki Stejt department forsira evropske zemlje da što pre priznaju nezavisnost Kosova i podstiče Sloveniju da to prva učini. Uoči slovenačkog preuzimanja predsedavanja Evropskom unijom, Bušova administracija je vrhu slovenačke diplomatije predstavila taktiku i dala uputstva o koracima potrebnim za proglašenje nezavisnosti Kosova.

Samuel Žbogar, kao i nekoliko poziva najvišim funkcionerima Srbije, što je na kraju dovelo do obustavljanja spornih privatizacija.

Međutim, uprkos navedenim problemima, u 2008. godini, Slovenija ostaje solidan partner Srbije kada je reč o evropskim integracijama. Tako je novi slovenački ministar spoljnih poslova u decembru 2008. godine izjavio da će Slovenija biti jedna od zemalja koja će lobirati za odmrzavanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju⁷⁶¹ koji je parafiran između Srbije i EU. Slovenija je zapadni Balkan uvrstila u najviše prioritete tokom svog predsedavanja i čini se da je zaista i prethodna i nova vlada u Ljubljani uradila veliki posao za ovaj deo regiona.

Međutim, 2008. godina ostaće upamćena po kulminaciji sukoba Slovenije i Hrvatske oko pograničnih pitanja. Spor između dve zemlje traje već duže vreme⁷⁶². I mada ovaj sukob nije nov, ponašanje Slovenije u 2008. godini predstavlja posebno neprijatno iznenađenje u regionu. Reč je o tome da je blokada Hrvatske u jednom delu pregovora za članstvo u EU od strane Slovenije, predstavlja loš signal za region u celini. Slovenija je iskoristila svoje pravo da blokira otvaranje tj. zatvaranje nekoliko poglavlja koje je Hrvatska otvorila ili je trebalo da otvori. Iskoristivši svoje pravo blokade pregovora Hrvatske, Slovenija je pokazala da joj je *balkanizacija*⁷⁶³ odnosa itekako bliska, i time je poslala negativan signal Zapadnom Balkanu. Sukob Slovenije i Hrvatske, odnosno prelivanje pograničnih problema na polje evropskih integracija, može postati princip za rešavanje svih otvorenih pitanja u regionu. Ponašanje Slovenije očito je postalo „problem“ Brisela, pa se očekuje da se sukob Slovenije i Hrvatske nekako reši, a da to ne uslovi hrvatsko članstvo u EU.

Slovenija i Srbija u narednom periodu razvijaće odnose pre svega, u oblasti ekonomije. Strateška saradnja dve zemlje je moguća, a Slovenija se može pokazati kao dodatno važan saveznik Srbije kada je reč o evro-atlantskim integracijama.

761 "Intervencija kod Holandije", *Blic*, 11. decembar 2008.

762 Detaljnije u „Samoizolacija realnost i cilj“, Izveštaj HO za 2007. godinu.

763 Ovde se blakanizacija shvata u širem smislu: kao stanje rascepanosti i zaoštrenosti sukoba interesa u jednom regionu sa slabim izgledom da dođe do sporazumnog rešenja.

X

Odnosi sa svetom

Sporna evropska orijentacija

Vadajuća politička klasa Srbije je tokom 2008. godine pokazala nesposobnost da proevropsku orijentaciju učini dominantnom spoljnopolitičkom opcijom. U tom smislu, može se reći da je izneverila podršku i očekivanja građana koji su joj upravo zbog tog kursa, kako na predsedničkim, tako i na vanrednim parlamentarnim izborima u prvim mesecima 2008. godine dali prednost u odnosu na narodnjačko-konzervativni blok. Koaliciona vlada (grupacija Za evropsku Srbiju okupljena oko Demokratske stranke i koalicija okupljena oko SPS), formirana nakon izbora nekonzistentnom spoljnopolitičkom orijentacijom, uprkos malim pomacima, nije učinila suštinski iskorak prema evroatlanskim integracijama. Pre bi se moglo govoriti o blokadi ovog procesa.

Zapostavljanje evropskog puta povratno je delovalo na raspoloženje građana i dovelo do drastičnog opadanja evroatlantizma među njima. U drugoj polovini 2009. za nepunih šest meseci broj građana Srbije koji podržavaju priključivanje Srbije Evropskoj uniji (EU) opao je za šest procenata – sa 67 odsto u maju, na 61 odsto u decembru; na osnovu istih istraživanja pokazuje se da bi 13 odsto građana glasalo protiv priključenja EU. Milica Delević, šefica Kancelarije za evropske integracije Vlade Srbije, je prilikom predstavljanja rezultata ovog istraživanja izjavila: “Pad podrške izražava razočarenje, jer su građani mislili da ćemo ići brže ka EU”. Prema njenim rečima istom prilikom, odgovornost za to što se u maju činilo da će putovanje u Evropu biti brže, a što se nije ostvarilo, građani “raspoređuju između nas i EU”⁷⁶⁴.

Činjenica da građani za zastoje pođednaki deo krivice pripisuju Evropskoj uniji, prvenstveno je posledica indukovanih poruka predstavnika vlasti, opozicionih čelnika i širokog kruga analitičara i komentatora, zasnovanih na tezi da “Brisel prema Srbiji vodi ucenjivačku politiku”, stalnim ispostavljanjem “novih uslova”. Naime, aktuelno usporavanje Srbije na evropskom putu mnogo je više rezultat spleta kontroverzi unutrašnjeg razvoja i posledično, spoljnopolitičkog delovanja. Ravnopravnost dva

764 “Opada podrška evropskim integracijama”, *Politika*, 22. januar 2009.

prioritetna cilja na međunarodnom planu, "očuvanje ustavnog poretka" (eufemizam za osporavanje proglašene nezavisnosti Kosova) i "evropske integracije", koja je u praksi, nesporno dinamičnu aktivnost Ministarstva spoljnih poslova svelo na lobiranje protiv nezavisnosti Kosova. U krajnjem ishodu to je dovelo do toga da su "i Kosovo i Evropa dalje nego prethodne godine".⁷⁶⁵

Oslanjanje na Rusiju kao glavnog partnera, kada je reč o Srbiji, u međuvremenu je pretrpelo značajna osporavanja. Naime, Rusiju je, kao i ceo svet, ozbiljno pogodila globalna ekonomska kriza. To je i osnovni razlog za balansirani nastup Moskve prema zapadnim partnerima u odnosu na robustno diplomatsko delovanje na međunarodnoj sceni tokom 2007, i prve polovine 2008. godine, u čemu je "zaštitnička" pozicija prema Srbiji imala značajno mesto. Vredi svakako zabeležiti i izjavu predsednika Rusije Dimitirja Medvedeva koji je, nakon ruske vojne intervencije u Gruziji, precizirao tezu o "privilegovanim interesima" Rusije u drugim zemljama. Po svemu sudeći, on je među te zemlje svrstao i Srbiju, jer, po njemu, privilegovani interes važi za "države s kojima nas tradicionalno povezuju prijateljski srdačni odnosi, istorijski posebni odnosi", dodajući da se to odnosi na "one koje se graniče sa Rusijom, ali ne samo one."⁷⁶⁶

Poražavajući rezultat spoljnopolitičke orijentacije Srbije tokom 2008. godine je pogoršavanje odnosa praktično sa svim susedima, a naročito sa bivšim republikama jugoslovenske federacije. Zbog tužbe i kontratužbe pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu, gotovo do pucanja zaoštreni su odnosi sa Hrvatskom, dok su sa Makedonijom i Crnom Gorom, nakon što su u oktobru 2008, priznale Republiku Kosovo, proterivanjem njihovih ambasadora iz Beograda, odnosi dovedeni u ozbiljnu krizu.

Kao legat vlade Vojislava Koštunice, na čiji je predlog Skupština Srbije usvojila rezoluciju o (vojnoj) neutralnosti, saradnja sa NATO je marginalizovana. Članstvo u *Partnerstvu za mir* nije osporeno, ali se u javnom diskursu više uopšte ne govori o "evroatlanskim", već samo o "evropskim" integracijama, kada je reč o strateškoj orijentaciji Srbije. Jasno je da to nije samo terminološka, već suštinska razlika u odnosu na opredeljenje koje

765 Nikola Samardžić, "Dno ispod dna", *Danas*, 3. mart 2009.

766 "Srbija u ruskoj sferi uticaja", *Politika*, 2. septembar 2008.

su zagovarale prve dve demokratske vlade u Srbiji – Zorana Đinđića i Zorana Živkovića.

Odnosi sa Sjedinjenim Američkim Državama, iako se u zvaničnim izjavama ističe potreba njihovog svestranijeg poboljšanja i uspona, dva ozbiljna incidenta tokom 2008. godine dodatno su ih opteretila. To najpre važi za demoliranje i paljenje Američke ambasade u Beogradu tokom februarskih (21. februara) demonstracija zbog nezavisnosti Kosova. Drugi incident, koji se preneo i u 2009. godinu, odnosi se na nezakonito izdavanje dokumenata Konzulata Srbije u Njujorku studentu Miladinu Kovačeviću⁷⁶⁷ koji je sa njima napustio SAD. To je urađeno iako su se pred sudskim organima te zemlje i Kovačević i država Srbija obavezali da će se Kovačević pojaviti pred američkim sudom.

Ipak, strah od društveno-ekonomskih posledica svetske krize delovao je otrežnjujuće i na političku klasu Srbije. Krajem 2008, i početkom 2009. godine primetno je postepeno reafirmisanje evropske opcije. Taj evrozao-kret ne bi trebalo dovoditi u pitanje, bez obzira što sama njegova iskrenost može biti upitna. Srbija je od Evropske unije od 2000. godine dobila, bilo kao bespovratna sredstva, bilo kao povoljne kredite sredstva u ukupnom iznosu od nešto više od 3,6 milijarde eura. Takvu pomoć i podršku Srbija i u budućnosti može očekivati samo od Brisela.⁷⁶⁸ Tome u prilog govori i činjenica da je krajem 2008. godine (u novembru) reaktiviran vladin Savet za evropske integracije koji je formiran pre pet godina, ali u međuvremenu nije održao nijednu sednicu.

767 Miladin Kovačević je u tuči američkog studenta bacio u komu

768 Podaci Kancelarije za evropske integracije i Ministarstva za finansije Vlade Srbije, prema Danasu, 4-5 oktobar 2008.

Srbija i Evropska unija

Nakon pobeđe lidera Demokratske stranke Borisa Tadića nad predsednikom Srpske radikalne stranke Tomislavom Nikolićem na izborima za predsednika Republike (januar-februar 2008), antizapadna kampanja nastavljena je nesmanjenom žestinom. Vlada Vojislava Koštunice, predvodnika nacionalističko-konzervativnog bloka, pod čijom su kontrolom bili najuticajniji mediji (Politika i RTS) je, raspisivanjem vanrednih parlamentarnih izbora za 11. maj učinila očajnički napor da, manipulišući sa "otimanjem Kosova" diskredituje proevropsku orijentaciju i Srbiju dodatno pomeri prema Rusiji i Istoku.⁷⁶⁹ Konzervativno-narodnjački blok je proglašenje nezavisnosti "lažne", odnosno "NATO države" Kosova, koristio kao glavni argument u kampanji za predsedničke i parlamentarne izbore nadajući se da će ta naglašena "patriotska" retorika dovesti do "patriotske renesanse" (Slobodan Antonić) biračkog tela.

Međutim, u predizbornoj kampanji dominirala je još jedna tema na kojoj se lomila spoljnopolitička (i ukupna) budućnost Srbije, a to je (ne) potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa Evropskom unijom. Lobiranje funkcionera EU, u prvom redu Havijera Solane, među zemljama članicama da se SSP potpiše pre izbora, srbijanski vodeći mediji su, osim kritičkih zamerki zbog "mešanja u unutrašnje stvari", taj predlog komentarisali sa nipodaštavanjem i sarkazmom. Posebno se špekuliše da li bi potpisivanje pomoglo pobedi Tadića, pa se ističe: "...Pokušavajući da dešifruje mehanizam rasuđivanja prosečnog srpskog birača, strane diplomate u Beogradu raspituju se na sve strane da li bi potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU pomoglo pobedi Tadićeveg bloka i da li je kasno da se ta šargarepa još jednom okači na štap..."⁷⁷⁰. Kroz medije se takođe stalno provlačila i teza da otvorena podrška Brisela koaliciji

769 Ozbiljni incidenti u Beogradu, demoliranje ambasada, povlačenje ambasadora Srbije iz zemalja koje su priznale Kosovo i dr. obuhvaćeno je godišnjim Izveštajem Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji za 2007.

770 Dragana Matović, "Kako Brisel voli Srbe", *Politika*, 10. april, 2008.

za Evropsku Srbiju koju je predvodila Demokratska stranka, zapravo jača konzervativni blok na čelu sa Srpskom radikalnom strankom.

U završnici predizborne kampanje briselski zvaničnici su ipak uspeli da smekšaju stav najtvrdog oponenta potpisivanja SSP pre izručenja Hagu Ratka Mladića, Holandije. Predsednik Srbije Boris Tadić je, nakon toga, u Luksemburgu 29. aprila stavio potpis na taj važan dokument (u prvomajskom trobroju *Politika* je izveštaj sa tog događaja nasloвила sa “Sporazum sa EU potpisan, Srbija podeljena”).

Potpisivanje SSP, bez obzira na to što je odmah “zamrznut” do ispunjenja pune saradnje sa Hagom, kao i obećavajući poslovni aranžman za kragujevačku “Zastavu” sa torinskim Fijatom, takođe sklopljen neposredno uoči izbora, ključno su doprineli uspehu proevropskog bloka. U atmosferi koja je u mnogome podsećala na referendumsku, koalicija *Za evropsku Srbiju* ubedljivo je porazila najozbiljnijeg konkurenta, Srpsku radikalnu stranku, a Demokratska stranka je prvi put od osnivanja postala pojedinačno najjača stranka u Srbiji. Nakon što je i Socijalistička partija Srbije odlučila da se, bar formalno distancira od sopstvene prošlosti, u junu je formirana proevropska vlada na čelu sa Mirkom Cvetkovićem kao premijerom. Prvi potezi njegovog kabineta delovali su ohrabrujuće. U nastupnom govoru pred novoizabranim sastavom Skupštine Srbije, 7. jula 2008. godine, Cvetković je rangirajući prioritete svog kabineta na prvo mesto stavio približavanje Evropskoj uniji. Indikativno je da je u tom ekspozu “nepriznavanje nezavisnosti Kosova”, nevedeno na trećem mestu prioritete liste, jer su se na drugom mestu našle “ekonomske i druge reforme”.⁷⁷¹

Nova Vlada je tokom leta donela nekoliko odluka koje su joj u svetu donele poene kao stvarno proevropskoj vladi. Donela je odluku o vraćanju ambasadora u prestonice iz kojih su bili povučeni nakon priznavanja Kosova od strane tih zemalja. Zatim, 21. jula objavljeno je i senzacionalno hapšenje Radovana Karadžića, ratnog predsednika Republike Srpske i, uz Ratka Mladića najtraženijeg haškog begunca.

Međutim, ubrzo zatim došlo je do oseke početnog poleta, a proevropski kurs zbog koga je aktuelna vlada dobila mandat postajao je sve amorfniji. Pod očiglednim pritiskom još uvek jakog konzervativnog bloka,

771 *Večernje novosti*, “Evropa pre svega”, 8. juli 2008.

uticajnog u značajnim segmentima društva i naročito, u medijima, kao i zbog kolebljivosti da istraje na sopstvenim prioritetima, na izborima jasno profilisana orijentacija prema što bržem priključivanju evropskim tokovima, zapala je u ozbiljnu krizu. Na spoljnopolitičkom planu to se prvenstveno ogledalo kroz diplomatsku aktivnost koja se isključivo fokusirala na "odbranu Kosova" kroz inicijativu da se u Ujedinjenim nacijama obezbedi podrška za deklaraciju kojom će se od Međunarodnog suda pravde tražiti (neobavezujuće) mišljenje o legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova. Ta akcija koja je na redovnom jesenskom zasjedanju Generalne skupštine UN završila kao uspešna, jer je većinom glasova zemalja – članica dobijena podrška za ovu inicijativu, objektivno je Srbiju konfrontiralo se većinom zemalja članica Evropske unije. Kako je tim povodom rekao bivši šef jugoslovenske diplomatije Goran Svilanović došlo je do toga da "evropska vlada počne da vodi antievropsku politiku i.... da u Evropi bude lider anti-evropske i antiameričke politike".⁷⁷²

U međuvremenu se na unutrašnjepolitičkom terenu sve izrazitije ispoljavala institucionalna kriza. Ona se najočiglednije prelamala kroz blokadu rada Skupštine Srbije, za šta je vlast optuživala opoziciju, a opozicija, Vladu i vladajuću koaliciju. Takođe, diplomatska akcija početkom septembra, kada su srpski zvaničnici u Briselu lobirali za odmrzavanje SSP, računajući da je hapšenje Radovana Karadžića dovoljan argument za pozitivnu ocenu o saradnji sa Hagom, do toga nije došlo zbog protivljenja Holandije i Belgije. To, kao i permanentno diskreditovanje SSP od konzervativnog bloka (u toj kampanji nisu prednjačili, tada još uvek jedinstveni radikali, već narodnjaci okupljeni oko Vojislava Koštunice) dovelo je do toga da je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom u Skupštini Srbije bude usvojen 9. septembra sa skromnom većinom glasova – 140 od ukupno 250 poslanika. Osim parlamentarne većine koju čine poslanici Koalicije Za evropsku Srbiju, za SSP glasali su i poslanici opozicione LDP. Naglašavajući istorijski značaj tog trenutka, potpredsednik Vlade zadužen za evropske integracije, Božidar Đelić, je tom prilikom izrazio i žaljenje zbog toga "što nismo uspeli da postignemo konsenzus o evrop-

772 Emisija "Prelistavanje", *Radio B92*, 3. avgust 2008.

skim pitanjima”⁷⁷³. Odsustvo konsenzusa “o evropskim pitanjima” delovalo je još drastičnije u poređenju sa glasanjem za energetski sporazum sa Rusijom, istog dana u Skupštini, koji je usvojen sa 74 glasa više (214) od broja glasova za evropski dokument.

I u poslednjem tromesečju diplomatska aktivnost je bila fokusirana na “odbranu Kosova”, što je volens-nolens podrazumevalo zapravo svojevrsni tihi rat sa Evropskom unijom. Srbijanski zvaničnici, uz bezrezervnu podršku opozicije (sa izuzetkom LDP) protivili su se raspoređivanju Misije Evropske unije na Kosovu, EULEX, predviđene inače, Planom Martija Ahtisarija. Kompromisno rešenje, kome se protive zvaničnici Kosova, pronađeno je krajem godine, kada je pod okriljem UN usaglašen Sporazum od 6 tačaka. Iako je na osnovu njega Misija EULEX raspoređena na teritoriji celog Kosova, mnogi detalji tog dokumenta, ne samo da su ostali nepoznati, nego, kako izgleda, još uvek nisu ni razrađeni.

Institucionalna blokada, prvenstveno na relaciji Vlada – Skupština dovela je do poražavajućeg ishoda kada je reč o usvajanju zakonskih propisa neophodnih za uspešnu realizaciju “mape puta” prema EU. Dugotrajna blokada Skupštine Srbije, najpre zbog hapšenja i izručenja Radovana Karadžića Haškom tribunalu, a potom još izrazitija nakon rascepa u najvećoj opozicionoj stranci, Srpskoj radikalnoj, ostavljala je utisak da odgovornost za to prvenstveno snose poslanici republičkog parlamenta, u prvom redu, opozicioni (tu je ocenu prihvatila i Komisija EU u redovnom godišnjem izveštaju o Srbiji). Međutim, imajući u vidu činjenicu da je za rad i vlade i parlamenta najodgovornija vladajuća većina, može se zaključiti da je za zastoju u izradi “evropske” legislative, odgovornost ravnomernije raspoređena, odnosno da za to najveću odgovornost ipak snosi kabinet Mirka Cvetkovića.

U verbalnom međusobnom optuživanju za sporost u donošenju zakona i propisa u skladu sa evropskom agendom gotovo je nemoguće utvrditi tačan broj usvojenih, predloženih i nepripremljenih zakona, inače, planiranih da prođu parlamentarnu proceduru tokom 2008. godine. Na primer, potpredsednik Vlade Božidar Đelić je, podnoseći (u februaru 2009) resornom skupštinskom odboru izveštaj o sprovođenju Nacionalnog programa

773 *Večernje novosti*, 10. septembar 2008.

integracija od jula do decembra 2008, naveo da je taj plan predviđao usvajanje 64 zakona sa evropske agende; prema njegovim rečima, Vlada je od tog broja utvrdila 49 predloga, a Narodna skupština Srbije usvojila samo 17, što znači da je plan usklađivanja sa evropskim zakonodavstvom realizovan sa samo 29 odsto.⁷⁷⁴ Istom prilikom Đelić je izrazio uverenje da će izmenjeni Poslovník u radu Skupštine doprineti njenom "kapacitetu za ispunjavanje evropske zakonodavne agende". Međutim, poslanik LDP Ivan Andrić je na toj sednici rekao da se ne slaže sa navodima "da je parlament mesto gde stvari stoje, to je vladina manipulacija, kojom skida odgovornost sa sebe." Dodao je takođe, da "ako je prosek usvajanja zakona 29 odsto godišnje, nema ni govora da svi evropski zakoni budu doneti do 2012, po mojoj računici to će se desiti 2020."⁷⁷⁵ Uzimajući tu situaciju u obzir, optimizam vicepremijera Đelića da će republički parlament tokom 2009. godine usvojiti 155 evropskih zakona, 12, deluje nerealno i volontaristički.

Sam Božidar Đelić je nedugo pre toga izjavio da je Srbija u 2009, trebalo da usvoji 57 zakona, da je Vlada izradila 43 predloga, a da je skupština usvojila 17. Validnost podataka sa kojima vlada barata u javnosti može se dovesti u sumnju i na osnovu drugih kotradiktornosti. U opširnoj analizi koju je u avgustu sačinila i objavila *Politika* precizirano je da je od 13 zakona koji su trebali biti usvojeni tokom jula, Vlada dostavila samo 6 predloga, da su od 19 zakona, planiranih da budu usvojeni u septembru, parlamentu upućena samo dva, a od najavljenih 17 koji su trebali da budu usvojeni u decembru u tom trenutku nije bio upućen nijedan, a 11 ih je bilo tek u početnoj fazi izrade.⁷⁷⁶ (Uzgređ rečeno, prema ovim podacima Srbija je tokom 2008, trebalo da dobije ukupno 49 evropskih zakona, čiji se broj naknadno "peo" najpre na 57, a onda na 64).

Slična konfuzija postoji i kada je reč o zakonima, pratećim propisima i konkretnim radnjama neophodnim da Srbija dođe na šengensku "belu listu". Iako je (kao i sve prethodne) i aktuelna vlada građanima Srbije obećavala ukidanje viza za putovanja u inostranstvo, najpre do kraja 2008, pa onda do polovine, pa kraja 2009, svi su izgledi da će i to obećanje biti

774 "Za evropsku agendu jedan zakon dnevno", *Politika*, 26. februar 2009.

775 Isto

776 Isto

preneto kao cilj za 2010. godinu. U javnosti se najviše govorilo o uvode-nju novih pasoša, kao da je samo od toga zavisilo ukidanje vize. A, da je i to bilo tačno, građani Srbije bi ipak ostali na "crnoj listi". Naime, umesto u proleće zamena "starih" pasoša za "nove" počela je tek u avgstu 2008, sa mnogo problema, prvenstveno zbog tehničko-tehnološke nestručnosti operativnih službenika. To je u policijskim stanicama stvaralo ogromne gužve, a na nove putne dokumente čekalo se mesecima. Krajem decembra Skupština je usvojila propis kojim je produžen rok važnosti starim pasoši-ma do kraja 2009. godine.

Tek početkom 2009. godine u Beogradu je boravila prva ekspertska mi-sija Evropske komisije sa zadatkom da detaljnije analizira proces stupanja Srbije na belu šengensku listu. Tada je, zahvaljujući većoj zainteresovano-sti medija za ovu temu, postalo znatno transparentnije sve ono što Srbija mora još da uradi (zakoni, strategije, ratifikacija mrđunarodnih konven-cija) na "šengenskoj mapi puta". Naime, iako su u oktobru 2008, u repu-bličkom parlamentu izglasani propisi o zaštiti podataka o ličnosti, o zaštiti državne granice, o strancima, o oduzimanju imovine stečene kriminalom i o osnivanju agencije za borbu protiv korupcije još uvek nisu doneta tri važna zakonska propisa – o sprečavanju pranja novca i finansiranju tero-rizma, o sprečavanju diskiminacije (predlog ovog zakona, Vlada Srbije je početkom marta 2009, povukla iz skupštinske procedure samo nekoliko dana uoči usvajanja i to na zahtev predstavnika verskih zajednica, što je u javnosti podiglo veliku prašinu) i o međunarodnoj pravnoj pomoći; tako-đe, i četiri neophodne strategije – za reintegraciju povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji, za borbu protiv organizovanog kriminala, za bor-bu protiv droga i za suzbijanje ilegalnih migracija (prema navodima me-dija, za neke od ovih strategija još nisu urađeni ni nacrti); konačno, treba ratifikovati i konvencije Saveta Evrope sa odgovarajućim protokolima koje se odnose na sprečavanje i suzbijanje terorizma, trgovinu ljudima, visoko-tehnološki kriminal i zaplenu imovine i – naravno – završiti proces zame-ne putnih isprava novim biometrijskim.⁷⁷⁷

Odlazeći iz Beograda, članovi ekspertskeg tima Evropske komisije pro-tokolarno su izjavili da je Srbija napredovala na putu ka "belom šenge-

777 "Zakone nema ko ni da usvoji ni da predloži", *Politika*, 6. avgust 2008

nu”, ali da je ostalo da se još dosta uradi.⁷⁷⁸ Uprkos optimizmu državnog sekretara Ministarstva pravde, Slobodana Homena istom prilikom, da je Srbija ispunila 90 odsto obaveza iz mape puta⁷⁷⁹, izjave drugih zvaničnika i upućenih, zvuče znatno realnije. Tako, savetnica vicepremijera za evropske integracije, Ksenija Milivojević tvrdi da Srbija na belu šengensku listu neće stići pre početka 2010. godine; prema rečima Sanje Mrvaljević iz Kancelarije za evropske integracije Vlade Srbije “na političku odluku Saveta ministara EU o liberalizaciji viznog režima uticaće i izgradnja institucija u našoj zemlji” (agencije za borbu protiv korupcije, direkcije za upravljanje imovinom i niza drugih)⁷⁸⁰.

Kao gest dobre volje prema EU, Skupština Srbije je sa svije strane, krajem 2008. godine donela odluku o jednostranoj primeni Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, odnosno prelaznom trgovinskom sporazumu, koji je 1. februara 2009. godine stupio na snagu. Odluka je doneta uprkos žestokom otporu opozicije, jer će zbog njegove primene budžet Srbije imati manje prihode (prema proceni, između 150 i 200 miliona eura na godišnjem nivou).

Evropska unija i Srbija

U 2008. godini Evropska unija se suočila sa više izazova koji su na ozbiljan test stavili njenu sopstvenu organizaciju i način funkcionisanja. Među njima se po značaju izdvajaju fiasco sa planiranim potpisivanjem Lisabonskog ugovora i, možda još više, globalna ekonomska kriza. Iako će, po svemu sudeći, kriza sa “evropskim ustavom”, nastala nakon referendumskog odbijanja Irske da ga prihvati, biti prevaziđena u 2009, (ponavljanjem referenduma u Irskoj), nepopravljiva šteta je već, kako se čini, učinjena. Jer, u globalnu ekonomsku krizu EU je ušla bez efikasnih mehanizama zaštite od nepredvidivih potresa. Joška Fišer, bivši čef nemačke diplomatije, situaciju vidi veoma pesimistično: “Situacija... u Evropi... izaziva sve veće

778 Prema Danasu, 22. januara 2009.

779 *Politika*, 7. februara 2009.

780 Isto

bojazni, budući da globalna ekonomski kriza nemilosrdno razotkriva mane i ograničenja Evropske unije. Nesumnjivo, ono što je Evropa izgubila, u mnogome zahvaljujući odbacivanju reformskog sporazuma, sada je očigledno: izgubila je veru u sebe i svoju budućnost”⁷⁸¹

Ekonomski teškoće sa kojima su se krajem 2008. godine suočile sve zemlje EU pojedinačno, kao i najznačajnija evropska organizacija kao celina mogu imati dalekosežne “unutrašnje” i “spoljne” efekte. Pokazalo se naime, da se novoprimiteljne članice EU, poput baltičkih zemalja, Bugarske i Mađarske, na primer, mnogo teže nose sa rastućim ekonomskim i finansijskim problemima, u odnosu na razvijenije, tradicionalne članice, poput Nemačke, Francuske, ili Velike Britanije. Uz neke ranije nesporazume koji su proizlazili iz činjenice da su u poslednjem talasu proširenja, kada su primljene Rumunija i Bugarska, iako one nisu zadovoljavale sve neophodne institucionalne i druge standarde, nošenje sa teretom globalne krize proizvodi dodatne unutrašnje tenzije. Nekadašnje komunističke zemlje iz sovjetske sfere uticaja u prevazilaženju aktuelnih teškoća očekuju veću solidarnost i razumevanje od “starih” članice i u tom smislu, ako pomoć i podrška izostanu, iskazuju strahovanje od moguće nove “gvozdene zaves”, koja bi u ovom slučaju bila spuštena sa zapadne strane.

U toj složenoj situaciji, zemljama koje pretenduju na članstvo kao da je postavljena još jedna prepreka. Sada to najkonkretnije oseća Hrvatska koja je među zemljama Zapadnog Balkana objektivno najbliža prijemu (prema prethodnoj agendi mogla je da računa na članstvo već 2010. godine), ali će to, kako izgleda, svaka na svoj način osetiti i ostali potencijalni kandidati.

Primerice, prema tvrdnjama upućenih u procese evropskih integracija, “raspoloženje prema Srbiji poslednjih meseci unutar EU se iz nekog razloga promenilo”⁷⁸². To je u izvesnom smislu postalo i očigledno povodom kandidature za članstvo koju bi Srbija u određenom trenutku trebalo da podnese. Tokom 2008. godine u više navrata se činilo da Brisel ohrabruje Beograd na taj korak. Tako je i prilikom predstavljanja Izveštaja Evropske komisije, početkom novembra, komesar za proširenje Oli Ren najavio da

781 *Danas*, 3. mart 2009.

782 *Blic*, 25. januara 2009.

Srbija "može dobiti status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji u 2009. godini"⁷⁸³, što se moglo naslutiti i iz samog izveštaja.

Međutim, kada su krajem godine ovdašnji zvaničnici (Božidar Đelić, Vuk Jeremić, Ivica Dčić) javnosti počeli da upućuju optimističke poruke da će već u prvom kvartalu 2009. godine Srbija Briselu podneti kandidaturu za članstvo, iz evropske prestonice stigao je savet da se to ne čini. Komesar za proširenje Oli Ren koji je početkom februara izjavio da Srbija ne bi trebalo da podnosi kandidaturu pre nego što i EU odmrzne SSP, nije promenio mišljenje tokom boravka u Beogradu, 12. februara, sugerišući predsedniku Srbije Borisu Tadiću uzdržavanje od prijavljivanja na briselski šalter. Tadić je na to uzvratio: "Za Srbiju je najvažnije da proces integracija traje što kraće. Nas ne zanimaju uvek brzi prolazni ciljevi, nas zanima konačni cilj i zato ćemo uzeti u razmatranje ovu realističnu analizu komesara Rena i doneti odluku o datumu podnošenja kandidature"⁷⁸⁴.

Odnosi na relaciji Brisel – Beograd su i inače, tokom 2008. godine išli uzlazno-silaznom, krivudavom linijom. Nakon neočekivanog uzleta uoči parlamentarnih izbora i spektakularnog potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju u Luksemburgu, kao i formiranja proevropske vlade, što je EU podržala i pozdravila, sledilo je prvo razočarenje. Šef diplomatije Vuk Jeremić počeo je sa lobiranjem za prikupljanje dovoljnog broja glasova za Generalnu skupštinu UN, kako bi Međunarodni sud pravde u Hagu bio obavezan na razmatranje (ne)legalnosti nezavisnosti Kosova. Šef francuske diplomatije, koja je u drugoj polovini 2008. godine predsedavala EU, Bernar Kušner je početkom avgusta zatražio da Srbija odustane od te inicijative. Iako kasnije Evropska unija nije javno komentarisala diplomatsku akciju Srbije, nije teško pretpostaviti da njome nije bila zadovoljna, jer su 22, od 27 članica Unije Kosovo priznale već u prvoj polovini 2008. Mada Srbija nije ispunila ni glavni "haški uslov", izručenje Ratka Mladića Haškom tribunalu, verovatno je jedan od razloga što u septembru, uprkos velikim očekivanjima Beograda, Evropska unija nije odmrzla primenu SSP i takva nekooperativnost ovdašnjih vlasti.

783 "Evropa gubi samopouzdanje", *Danas*, 3. mart 2009.

784 *Danas*, 5. mart 2009.

Za sve zemlje potencijalne kandidate za pridruživanje EU, pa tako i za Srbiju, najznačajnije ocene briselskih zvaničnika o uspehu na tom putu tradicionalno se izriču početkom novembra, kada Evropska komisija objavljuje redovni godišnji izveštaj. Još pre nego što je 5. novembra 2008, zvanično predstavljen u Briselu u srbijanskim medijima se špekulisalo da će izveštaj po Srbiju biti negativan. U osnovi, to se pokazalo tačnim, iako su diplomatskim umećem formulacije u njemu balansirane. Svejedno, nije se moglo prikriti da je Srbija na evropskom putu tokom 2008. godine učinila veoma mali napredak, pogotovo u ključnim sektorima koji se "boduju" kada je reč o ispunjavanju neophodnih standarda – razvoj demokratije, vladavina prava, korupcija, borba protiv organizovanog kriminala. Jedine iskrene pohvale upućene su institucijama koje su praktično tek na početku i koje se izgrađuju uz velike otpore i objektivne prepreke, kao što su zaštitnik prava građana (ombudsman), poverenik za informacije, Savet za borbu protiv korupcije.

Konstatuje se da su odnosi EU i Srbije poremećeni priznavanjem nezavisnosti Kosova. EU osuđuje neredu i napade do kojih je u Beogradu došlo u februaru, i traži se da se slični incidenti u budućnosti spreče. Problemi u vezi sa Kosovom često se spominju u izveštaju. Pozitivno je ocenjeno to što će se Srbija protiv nezavisnosti boriti isključivo nenasilnim sredstvima, ali joj se zamera što obeshrabruje kosovske Srbe da participiraju u tamošnjim organima vlasti i drugim institucijama.

Ozbiljna zamerka izrečena je i na račun Ustava, posebno zbog toga što što nije uvaženo mišljenje Venecijanske komisije. Reč je u prvom redu o regulativi po kojoj su poslanički mandati vlasništvo političkih partija, što je u suprotnosti sa evropskim kriterijumima. Iako se na pozitivan način vrednuje dobar ukupni administrativni kapacitet, primetno je razočarenje što upravo zbog toga, Srbija nije učinila više.

Izveštaj Evropske komisije irazito je loše ocenio suzbijanje korupcije i organizovanog kriminala. Konkretno, konstatuje se da je, kada je o organizovanom kriminalu reč, pravni okvir nedovršen zbog odlaganja primene Zakonika o krivičnom postupku i odsustva nacionalne strategije i akcionog plana. Zbog kratkotrajnog mandata tužioca bitno je umanjena efikasnost Specijalnog suda za organizovani kriminal; takođe, Srbija na tom polju

nedovoljno saraduje sa inostranim službama, pogotovo kada je reč o finansijskom kriminalu i pranju novca.

U izveštaju je takođe, registrovan i povećan broj pretnji i napada na nevladine organizacije, naročito na branioce ljudskih prava zbog njihovog različitog viđenja nekih problema, na primer, kada je reč o Kosovu. Ti incidenti, konstatuje se, nisu do kraja i potpuno istraženi.

Ministar spoljnih poslova

Ministarstvo spoljnih poslova Srbije dostavilo je medijima, u oktobru 2008. listing putovanja šefa diplomatije Vuka Jeremića iz koga se vidi da je za nepuna tri meseca Jeremić prešao 96.299 kilometara.⁷⁸⁵ Tokom tih gotovo 100.000 kilometara dugih putovanja širom planete ministar se sastao sa više od 90 državnih delegacija. Impresivna "mapa putovanja" prvog čoveka spoljne politike, zavidne lične energije, svedoči ipak, najviše o jednostranosti diplomatske orijentacije na koju je Jeremić fokusiran. Praktično od prvog dana ponovnog imenovanja na funkciju šefa diplomatije (na istom mestu je bio i u drugoj vladi Vojislava Koštunice), njegova osnovna preokupacija bilo je dokazivanje "nelegalnosti" osamostaljivanja Kosova i blokiranje njegovog priznavanja od što većeg broja zemalja.

Mada je jedan od prvih poteza novoformirane vlade bio vraćanje ambasadora u zemlje iz koji su bili povučeni zbog priznavanja Kosova, Jeremić je i tu odluku prokomentarisao kao dokaz lojalnosti "južnoj srpskoj pokrajini": "Razlog što smo odlučili da vratimo ambasadore u zemlje članice EU... jeste upravo taj da ne pošaljemo svetu signal da odustajemo od borbe za Kosovo".⁷⁸⁶

Koliko je sa tom izjavom bio iskren pokazalo se ubrzo potom, kada je odlučeno da se od Međunarodnog suda pravde zatraži mišljenje o usklađenosti odluke kosovskog parlamenta o nezavisnosti sa međunarodnim pravom. Kako je za to bila neophodna rezolucija UN, Jeremić je svetskom turnejom, uglavnom po zemljama Azije i Afrike, sa kojima je nekadašnja

785 *Politika*, 6. novembra 2008.

786 *Politika*, 13. februar 2009.

SFRJ kroz pokret nesvrstanosti negovala bliske odnose, dobio ono što je želeo: većinom glasova – 77 za, 6 protiv i 74 uzdržanih – Generalna skupština UN je 8. oktobra 2008, zatražila od Međunarodnog suda pravde da razmotri kosovski presedan. Nije poznato na koje je eventualne kompromise morao da pristane, iako se može naslutiti na osnovu jednog, koji je obelodanjen posredstvom novosadskog “Dnevnika”. List je, naime, saznao da je 21. novembra, Srbija u Ujedinjenim nacijama glasala protiv rezolucije o stanju ljudskih prava u Iranu (u Iranu se primenjuje šerijatsko pravo, surovo čak i prema maloletnicima – od 32 smrtne kazne koliko je u svetu izvršeno 2005. godine, 26 ih je izvršeno u Iranu). Funkcioner EU, koji je želeo da ostane anonimn, rekao je: “... ne možemo da pređemo tek tako preko činjenice da Srbija u UN glasa o jednoj tako važnoj stvari kao što je pitanje ljudskih prava, protiv EU. Za nas je jedino objašnjenje da je Srbija svojim glasom vraćala dug Iranu zbog glasanja prilikom odlučivanja ...o zahtevu za savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o legalnosti... nezavisnosti Kosova. Ali ako je Beograd spreman da zbog Kosova bude na strani onih koji gaze ljudska prava, onda ne vidimo kako Srbija može da pomiri takvu politiku sa proklamovanim evropskim težnjama...”⁷⁸⁷.

Samouveren i arogantan u nastupima na domaćoj sceni, zbog “uspeha” koje u “odbrani ustavnog poretka” postiže na strani – zbog čega istina, ima veoma visok rejting među ovdašnjim političarima (na drugom mestu, iza Borisa Tadića) – takav je i u razgovorima sa stranim partnerima. Posredstvom medija saznalo se u više navrata za nezadovoljstvo evropskih zvaničnika njegovim ponašanjem, ponekad na ivici diplomatskog incidenta i skandala.

Jedan od takvih dogodio se prilikom boravka šefa misije UNMIK Lamberta Canijerija Beogradu, 19. februara 2009. Na sastanak na kome se trebalo razgovarati o misiji EULEKS na Kosovu došao je i zvaničnik EU Peter Serensen, koji je samo nekoliko dana kasnije postavljen za šefa kancelarije EU u Beogradu. Prema pisanju *Politike*,⁷⁸⁸ Jeremić se Serensenu obratio pitanjem – “Šta ćete vi ovde”, odbijajući da uopšte razgovara sa njim. Ministarstvo spoljnih poslova je zbog toga uputilo izvinjenje Canijeriju,

787 *Danas*, 22. oktobar 2008.

788 *Politika*, 22. juli 2008.

a Evropska unija je “nesporazum”, kako ga je nazvala, pristala da izglađi, nakon što se navodno Vuk Jeremić lično, telefonom izvinio nekolicini evropskih ministara.⁷⁸⁹

S “pogledom s visoka” Vuk Jeremić se obratio i Stalnom savetu OEBS na sastanku u Beču, početkom septembra prilikom rasprave o ruskoj agresiji na Gruziju i potonjem ruskom priznavanju otepljenih Abhazije i Južne Osetije (u avgustu): “Nije mi drago što moram da zaključim da se već dogodilo nešto od onoga što sam vam u februaru predstavio kao verovatne posledice jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova”. Jeremić je još dodao da je i ranije govorio o “presedanu koji bi mogao da nastane iz toga što su kosovski Albanci na bedan način odbacili evropske principe 21. veka...” Politika je ovaj izveštaj iz Beča nasloвила sa “Jeremić: Lepo sam vam rekao”⁷⁹⁰.

Zbog kontroverznog, često nediplomatskog ponašanja Vuka Jeremića, fokusiranog na ostavljanje utiska u domaćoj javnosti o odlučnoj i principijelnoj spoljnoj politici, koja navodno donosi rezultat – upečatljivo je reprezentuje njegova čuvena izjava “što je dosta – dosta je” (izgovorena i na Jeremićevom omiljenoj jeziku komunikacije, engleskom, “enough is enough”), kojom je evropskim zvaničnicima “poručio” da se Srbija više ne može ucenjivati, nagađa se o njegovoj poziciji u Vladi, i generalno, na političkoj sceni Srbije. Dok ga neki smatraju “najsnažnijom paradigmom Tadićeve politike”⁷⁹¹, mnogo je raširenije uverenje da Jeremić uživa podršku formalnog i, još uticajnijeg neformalnog nacionalističko-konzervativnog bloka, čiji je miljenik. Sa ovim delom srpske elite Jeremić deli bliskost osećanja prema Rusiji, nepoverenja prema NATO i mrzovolju prema Evropskoj uniji. Jeremić je više puta izjavljivao svoju odanost Moskvi, kao, na primer, “Bez obzira ko dođe na vlast, u Srbiji će uvek postojati kontinuitet kada je reč o dva prioriteta – jedan je Kosovo, a drugi je Rusija”⁷⁹², ili, “odnosi Srbije sa Ruskom Federacijom su odnosi koji traju vekovima, oni su izuzetno

789 Politika, 24. februar 2009.

790 Vreme, 26. februara 2009.

791 Željko Cvijanović, *Standard*, 12. decembar 2008.

792 Vuk Jeremić, na novogodišnjem prijemu u Ruskoj ambasadi, prema RTS, 22. decembra 2009.

bliski, partnerski i bratski, imaju dimenziju koju neki drugi nemaju, kao što je na primer, duhovna veza”⁷⁹³.

Odgovarajući na pitanje zbog čega Srbija nema dobru komunikaciju sa NATO kao što ju je imala pre godinu dana, šef diplomatije kaže: “Ono što je za posledicu imalo gubitak našeg poverenja je uloga koju je NATO odigrao u stvaranju, obučavanju i formiranju takozvanih Kosovskih bezbednosnih snaga”.⁷⁹⁴Svojevrsni evroskepticizam Vuk Jeremić je izrazio i u intervjuu nemačkom “Šternu” tvrdnjom da je “članstvo Srbije stavljeno na led”, uz zamerku da “od hapšenja Radovana Karadžića nije Srbiji upućen apsolutno nikakav pozitivan signal”.⁷⁹⁵

Antievropski lobi

Narasli evroentuzijazam do koga je došlo nakon majskih izbora i formiranja proevropskog kabineta Mirka Cvetkovića brzo je počeo da se topi. Kolebljivost vladajuće većine da raspoloženje građana kanališe u smeru postizanja širokog društveno-političkog konsenzusa na evropskom kursu (Srbija je jedina zemlje u Istočnoj Evropi gde takav konsenzus nije postignut) prepustila je, već osvojeni prostor javnog delovanja evroskepticima i otvorenim protivnicima evroatlanske integracije Srbije.

Tokom godina dok je Vojislav Koštunica sa premijerskog mesta dominirao javnom scenom, trudeći se da Srbiju što dublje ukopa u njene “istočne korene”, konstituisala se komentatorsko-analitička grupa, okupljena prvenstveno oko *Nove srpske političke misli*, koja se samoprofilisala u nezaobilaznog tumača srpskog nacionalnog interesa, kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom planu. Predstavnici ovog kruga kao samostalni autori, ili kao sagovornici medijskih poslenika u širokom rasponu od radija, preko praktično svih televizija, do štampanih medija, sa austom sveznajućih autoriteta, u mnogome doprinose stvaranju antievropskog raspoloženja. Uz medije gde su se već davno etablirali, kao “provereni

793 *NIN*, 18. decembra 2008.

794 *Blic*, 8. februara 2009.

795 Prema *Danasu*, 5. decembra 2008.

kolumnisti", pripadnici ovog kruga dobili su 2008. godine još jedan reprezentativan nedeljnik antievropske, odnosno, naglašeno proruske orijentacije, *Pečat*. Glavni i odgovorni urednik *Pečata*, u kome se zagovornici evropske opcije nazivaju evroulizicama, je dugogodišnji prijatelj i saradnik Slobodana Miloševića Milorad Vučelić, koji je u Miloševićevo vreme, tokom ratnih godina bio prvi čovek Radio televizije Srbije.

Osim "evroulizica", pripadnici ovog neformalnog kruga imaju čitav arsenal omalovažavajućih termina za svoje "evropske protivnike", koje prvenstveno nalaze u redovima nevladinih organizacija; nazivaju ih "unionistima", "evroreformistima", "evronacionalistima", „građanistima". U brojnim člancima u svojim glasilima „evroulizice“ predstavljaju kao "veliki društveni problem". Kaše se da: "Postoji jedna glasna grupa ljudi koja misli da budućnost Srbije jedino može da se izgradi u Evropskoj uniji, pa makar ta unija bila nedemokratska i nasilnička. Uz to, ti ljudi smatraju da Srbija, pa čak i pojedinci, ne bi trebalo da ljute one zemlje Evropske unije koje arogantno misle da im je sve dopušteno; čak i to da gaze međunarodno pravo (reč je o Kosovu), pokazujući tako da 'sila Boga ne moli'"⁷⁹⁶

U jednoj od svojih nebrojenih kolumni prvo "žensko pero" ovog bloka Mirjana Bobić Mojsilović piše: "...Danas se ovde smatra neviđenom hrabrošću – misliti svojom glavom i misliti glasno. Zar smo se za to borili – šerpama, loncima, pištaljkama, zar posle komunizma, pa onda Miloševića i dvadeset godina agonije stižemo u tačku u kojoj svako od nas može biti proglašen desničarom i srpskim nacionalistom ako sa oduševljenjem ne pristane da bude u stadu koje je žigosano žutim zvezdicama i koje čuvaju i vode samozvani tumači evrpskih vrednosti".⁷⁹⁷

Teze i analize kojima se poštavaju, kao što se vidi, retko kad imaju novi prizvuk, čak i onda kad bi ih neki događaj mogao posebno inspirisati. Jedan od takvih svakako je referendum u Irskoj (12. juna 2008), kada su Irci odbili da prihvate "evropski ustav". Osim jednodušne podrške irskoj "hrabrosti", među sledbenicima antievropske škole mišljenja, to je samo obnovilo njihovu izlisanu tezu o raspadu najznačajnije evropske nadnacionalne organizacije pre nego što Srbija dopre do nje što i, u svakom sluča-

796 Obrad Kesić, "Prijatelji nepravde", *Politika* 7. april 2008.

797 Mirjana Bobić Mojsilović, "Zona sumraka", *Politika*, 1. oktobra 2008.

ju, kao trenutak kada srpsku (proevropsku) elitu treba ozbiljno priupitati “kuda nas vodi i šta nas tamo čeka. I nije li njen zadatak da kaže tačnu cenu koju Srbija mora da plati kako bi ostavila svoj san o boljem životu... “ Sve to sa naglaskom na pitanju – “ako su se Francuzi, Holandžani i Irci uplašili evrobirokratije, da li je moguće da Srbi nemaju baš nikakav razlog za strah.”⁷⁹⁸

Kriza u kojoj su se krajem 2008, našle evropske zemlje na talasu nepovoljnih globalnih ekonomskih tokova, dodatno su osnažili njihovu poznatu “argumentaciju” o (bliskoj) propasti novog svetskog poretka utemeljenog na liberalizmu, a time i za izlišnost same težnje da se Srbija nađe “u tom društvu”. Osim što je i tako tamo ne žele, pogotovo zato što “... će ova ekonomska kriza... dati konačan odgovor na dilemu o stvarnim kapacitetima Evropske unije, to jest videće se da li njena sadašnja organizacija predstavlja adekvatnu formu za odgovor na krupne ekonomske izazove (za političke očigledno nije) ili su nacionalne države još uvek najbolja i najvitalnija struktura za suočavanje sa izazovima savremenosti”⁷⁹⁹. Odnosno, kako isti autor samog sebe pita, “... da li će i kada jednom Srbi shvatiti da im je gruba srpska košulja ipak bliža od evropskog kaputa”⁸⁰⁰

Odnosi Srbije i SAD

Odnose Srbije sa SAD permanentno opterećuje njena pogrešna percepcija američke uloge u vezi sa raspadom Jugoslavije. Beograd optužuje SAD za pristrasnost u tumačnju uzroka ratova na teritoriji bivše Jugoslavije. To prvenstveno važi za navodno uzimanje strane islamskih nacija, Bošnjaka i Albanaca, koje je “krunisano” očuvanjem jedinstvene države Bosne i Hercegovine i nezavisnošću Kosova.

Kao najznačajniju članicu NATO, Srbija SAD smatra odgovornom za NATO intervenciju 1999. godine. Takva interpretacija Beograda američkog

798 Llobodan Antoni, “Pouke irskog ‘ne’, 19. juni 2008.

799 Đorđe Vukadinović, “Oskudacija”, *Politika* 12. januara 2009.

800 Đorđe Vukadinović, “Pometnja u čokoladnom carstvu”, *Politika* 3. mart 2009.

učesća u jugoslovenskoj krizi, instrumentalizovana od strane političke klase i elite, što je rezultiralo frustracijom koja se ispoljava kroz stalno denunciranje američke politike kao neprijateljske prema Srbima.

Demoliranje američke ambasade povodom nezavisnosti Kosova u februaru 2008. godine ionako loše odnose Beograda i Vašingtona spustila na najnižu tačku. Takođe, nedugo zatim i bekstvo studenta Miladina Kovačevića optuženog pred američkim pravosudnim organima za tešku telesnu povredu američkog studenta, u Srbiji je dodatno podiglo tenziju između dve zemlje.

Globalna kriza i teškoće sa kojima se Srbija dramatično suočava iznuđuju pragmatičnije ponašanje političke klase. Tako se zagovara poboljšanje odnosa poboljšanje odnosa sa SAD. Ilustracije radi, zbog očekivane pomoći od 60 miliona dolara (od američke vlade) Srbija je se nagodila oko slučaja Kovačević sa američkim pravosudnim organima i porodicom pretučenog studenta, plativši million dolara za odštetu.

Po svemu sudeći, nova američka administracija vodiće aktivniju politiku i prema Zapadnom Balkanu. Apelujući na EU da ne zaboravi Zapadni Balkan, američki predsednik Barak Obama je prilikom svoje evropske turneje, rekao sledeće: "SAD su i dalje čvrsto rešene da proces uključivanja Balkana u transatlantske integracije privedu uspešnom kraju. Mi sasvim sigurno ne želimo da odustanemo od svojih ciljeva u tom regionu".⁸⁰¹ U tom smislu biće fokusirana na očuvanje BiH kao jedinstvene i funkcionalne države (revizija Dejtonskog sporazuma) i konsolidaciju Kosova države u nastajanju. U nastojanju da zatvori balansku krizu, Amerika će imati istu strategiju, što za političku klasu u Srbiji biti izazov. Međutim, zbog sopstvene ekonomske i bezbednosne stabilnosti (vojna saradnja sa SAD je ionako već dinamična), Srbija je u velikoj meri je upućena na konstruktivne odnose sa SAD i evroatlantskim integracijama.

801 *Politika*, 6. april 2009.

Zaključci i preporuke

Nakon šest godina (od ubistva premijera Zorana Đinđića) lutanja na evropskom putu, tokom kojih je bilo više koraka koji su vukli nazad od onih koji su išli napred, nije pesimistički zaključiti da je Srbija propustila momentum za približavanje EU. Objektivno, pre pet godina taj proces bi bio mnogo lakši. Pogotovo će 2009. godina u tom smislu, biti složena i teška za samu Uniju. Polovinom godine održavaju se izbori za Evropski parlament što podrazumeva i smenu briselske administracije; u novembru će u Irskoj biti ponovljen referendum o Lisabonskom ugovoru; u međuvremenu mnogo će energije biti angažovano na kratkoročnom i dugoročnom saniranju posledica globalne ekonomske krize.

Uprkos svemu bilo bi važno da Evropska unija ne zapostavi, ekonomski i politički fragilan prostor Balkana i naročito Srbiju kao ključni faktor regionalne (ne)stabilnosti. Evropska politika treba da uvažava tu kompleksnost i da, shodno tome, što pre suoči Srbiju sa činjenicom da njene teritorijalne aspiracije više nisu moguće.

EU u sadašnjoj situaciji treba bez uslovljavanja da omogući Srbiji, kao i i Bosni i Hercegovini i Kosovu što brži prijem u EU. Pri tome, kada je o Srbiji reč, EU se osim na vladu, mora što više oslanjati i na građane koji su jasno pokazali da svoju budućnost vide u Evropi.

Nesposobnost Srbije da proevropsku orijentaciju učini dominantnom neminovno vodi do zaključka da je Srbiji potrebna pomoć EU. Sadašnja materijalna pomoć iz Brisela održava Srbiju na egzistencijalnom minimumu i pothranjuje njene regionalne pretenzije.

Status kandidata zaustavio bi u Srbiji negativne trendove. U postizanju unutrašnjeg konsenzusa, neophodno je da, osim političke elite učestvuju i lokalne samouprave i građani.

NATO da ili ne

Početak aprila u Srbiji je (ne)očekivano otvorena rasprava o odnosima sa najznačajnijom vojno – političkom alijansom, NATO paktom. Praktično, samo nekoliko dana nakon što je antikampanja protiv te organizacije bila na vrhuncu – povodom 10-godišnjice NATO operacije “Udružena moć” (Allied force), u tadašnjoj SR Jugoslaviji, za koju se u Srbiji patetično i, u svakom slučaju, netačno tvrdi da je nosila kodno ime “Milosrdni anđeo”, u javnosti su počeli dobijati prostor razumniji tonovi koji apeluju na preispitivanje samoproklamovane vojne neutralnosti zemlje. Indikativan pomak u racionalizaciji debate o jednom od najvažnijih strateških opredeljenja Srbije treba posmatrati u kontekstu aktuelnih zbivanja u samoj zemlji i, možda još više, u bližem i širem okruženju.

Najpre, globalna ekonomsko-finansijska kriza koja je ključnim akterima na međunarodnoj sceni nametnula potrebu da zajedničkim naporom traže izlaz, po svemu sudeći, uticaće na redefinisanje ukupnih odnosa među njima. Male zemlje, poput Srbije i njoj slične i same pogođene krizom, takođe će biti prinuđene da strateško pozicioniranje prilagode novim okolnostima. Ono će u mnogome biti podređeno novoj dinamici koja se upravo uspostavlja (samit G20 u Londonu) na globalnoj sceni. Takođe, početkom aprila severnoatlanskoj alijansi pridružile su se kao punopravne članice Hrvatska i Albanija. Odnosno, Srbija se sada nalazi u gotovo potpunom okruženju NATO zemalja, što njenu poziciju neutralnosti “bez sadržaja” čini anahronom i besmislenom. Konačno, na talasu svetske ekonomske krize u potpunosti je ogoljena neuspešna ekonomska i društvena tranzicija u Srbiji. U realnom strahu od potencijalnog bankrota, Beograd je prinuđen da se ponovo okrene evropskim i američkim fondovima. To podrazumeva i promenu retorike prema Briselu, ne samo kao središtu Evropske unije već i kao glavne NATO kancelarije.

Antikampanja

Još tokom drugog mandata premijera Vojislava Koštunice, primetna distanca prema evropskim integracijama, očitovala su u naglašenom zahlađenju prema severnoatlanskom vojnom savezu. Iz vokabulara je neosetno eliminisano opredeljenje za “evroatlanske”, nadomešteno sa “evropske”, integracije, u Skupštini Srbije usvojena je rezolucija o vojnoj neutralnosti (u decembru 2007), a iako je zemlja još u decembru 2006. godine, na predlog tadašnjeg američkog predsednika Džordža Buša primljena u Partnerstvo za mir, kancelarija Srbije u briselskom sedištu organizacije još nije otvorena.⁸⁰² U međuvremenu je permanentno alijansa diskreditovana kao lider antisrpskog raspoloženja na Zapadu. Osim što je to uvek bilo povezivano sa intervencijom iz 1999. godine, NATO i zemlje članice saveza pojedinačno našle su se na meti srpske političke klase i intelektualne elite povodom proglašenja nezavisnosti Kosova i naročito, nakon što su se pojedine armije NATO zemalja uključile u pružanje pomoći povodom formiranja Kosovskih bezbednosnih snaga. **Vuk Jeremić**, ministar inostranih poslova, nedavno je konstatovao: “Ono što je za posledicu imalo gubitak našeg poverenja je uloga koju je NATO odigrao u stvaranju, obučavanju i formiranju takozvanih Kosovskih bezbednosnih snaga”.⁸⁰³

Takođe, u poslednjih nešto više od godinu dana Srbija se, ne samo na ekonomskom planu, primetno nagnula prema Istoku, odnosno prema Rusiji. U taj, po nekima veoma važan odnos, nikako se ne bi uklopilo učlanjenje Srbije u NATO: “Članstvo u NATO-u jeste obaveza da se stupi u rat ako je napadnuta bilo koja država članica. Hoće li neko u Srbiji da ide u rat protiv Rusije ako, ne daj bože, Rusija napadne Litvaniju (...) Niko ne kaže da bi ulazak Srbije u NATO u Moskvi bio prepoznat kao ‘neprija-

802 Iako je primljena u Partnerstvo za mir pre više od dve godine, Srbija se još nije uselila u zgradu NATO u Briselu. Zvanično obrazloženje za to je da je reč o nedostajućim sredstvima, a sa tim u vezi predsednik Atlanskog saveza Vladan Živulović u autorskom tekstu u *Danasu*, 4-5. april, 2009, iznosi sledeći bizaran detalj: navodno se čeka da nam se ustupe hrvatske ili albanske prostorije, pošto se one sele u deo zgrade gde su članice, a mi ćemo ostvariti želju da budemo pored ruske kancelarije.

803 “NATO je izgubio naše poverenje, *Blic*, 8. februar 2009.

teljski korak'. Ili je to poslednja srpska tajna", piše jedan od najvatrenijih medijskih protivnika pridruživanja Srbije evroatlanskih integracijama, **Miroslav Lazanski**.⁸⁰⁴

Paralelno – antinano, a proruski – raspoloženje kulminiralo je u povodom 10. godišnjice 24. marta 1999. godine, dana kada je počela NATO intervencija. Obeležavanju tog datuma prisustvovala je brojna svita iz Moskve, raznorodnog sastava, od penzionisanih generala i takođe, penzionisanih poslanika Dume, preko aktivnih predstavnika Putinove "Jedinstvene Rusije" u ruskom parlamentu, poput predsednika Spoljnopolitičkog komiteta Dume, **Konstantina Kosačova**, do istaknutih umetnika, poput reditelja **Nikite Mihalkova**. "Na mitingu na Trgu Republike puštane su rodoljubive i ruske pesme", egzaltirano izveštava *Kurir*, sa protestnog skupa održanog 24. marta u centru Beograda⁸⁰⁵. U detaljnom opisu tog događaja list navodi da su mitingu prisustvovali i na njemu govorili brojni gosti iz Rusije, a da je bilo i slogana poput "Srbija, Rusija, ne treba nam Unija. **General Leonid Ivašov** odao je priznanje srpskom narodu za borbu "borbu protiv zapadnog fašizma" i poručio da su "Srbi i Rusi kad su zajedno nepobedivi".⁸⁰⁶

Maksim Miščenko, poslanik Jedinstvene Rusije u Dumi koji je takođe, bio među gosima na obeležavanju 10-godišnjice intervencije, u opširnom intervjuu koga je dao *Pravdi* iznosi uverenje da "srpski narod nikad neće da oprost i zaboravi zločine koje je NATO počinio Srbiji". "Bombardovanje Srbije je bio pritisak na sve slovenske zemlje i taj se pritisak, nažalost, nastavlja i danas. Srbija je trn u oku Zapadu, jer ne želi da se pokori novom svetskom poretku i tako izgubi svoju veru i identitet. On takođe, tvrdi da je Rusija najveća prepreka američkom ekspanzionizmu i njenom geopolitičkom pokoravanju planete: "Rusija je Zapadu i Americi potrebna zbog rarsura koje imamo i zato oko nas učlanjuje zemlje u NATO... Dobrim delom ste upravo zbog toga bombardovani, a vaše odbijanje da pristupite NATO paktu kažnjava se otimanjem Kosova".⁸⁰⁷

804 "Poslednja srpska tajna", *Politika*, 1. novembar 2008.

805 *Kurir*, 25. mart 2009.

806 Isto

807 *Pravda*, 26. mart 2009.

U opširnom tekstu “Država ili marionetska tvorevina”, *Pečat*, između ostalog, komentariše najavu predsednika Republike **Borisa Tadića** da će Srbija razmotriti učlanjenje u NATO i tim povodom piše: “Pošto je kroz potpisivanje SSP i legalizaciju EULEX od strane sadašnje vlasti amnestirana uloga EU u razbijanju Srbije, sada polako na dnevni red dolazi opravdanje agresije NATO na Srbiju i svega što je proizašlo iz agresije. Jer, ako bi Srbija postala članica NATO to bi faktički značilo da je Srbija samu sebe bombardovala. Ima li uopšte bolje i originalnije amnestije za izvršeni zločin nad Srbijom!”⁸⁰⁸

Na dvodnevnoj međunarodnoj konferenciji “Da se ne zaboravi” kojoj je, među ostalima prisustvovao i brat Slobodana Miloševića, Borislav, koji živi u Moskvi, govorio je i potpredsednik vlade i ministar policije **Ivica Dačić**, koji je tom prilikom rekao: “Jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova i priznanje takvog proglašenja je nastavak bombardovanja, pritisaka i agresije mirnim putem.”⁸⁰⁹

Obeležavanje 10-godišnjice “rata protiv NATO”, bilo je i povod za brojne medijske ankete na temu potencijalnog članstva Srbije u alijansi. Odaživajući se pozivu Pravde da iznese svoje mišljenje, nekadašnji ideolog Socijalističke partije Srbije, sada član Srpske napredne stranke, **Mihailo Marković** kaže da je on “protiv svake saradnje s NATO”. Isto mišljenje deli i njegov novi partijski šef **Tomislav Nikolić** koji je i protiv NATO i protiv bilo kog vojnog saveza. U istoj anketi i **Dragan Šormaz** iz DSS je rekao: “Srbija treba da bude vojno neutralna ne samo zbog toga što su nas bombardovali, za šta se nisu pokajali niti nam nadoknadili štetu, nego nam novu štetu nanose nasilnim otimanjem Kosova.”⁸¹⁰

U anketi na istu temu u Kuriru, zamenik predsednika Srpske radikalne stranke **Dragan Todorović** kaže: “Ulazak u NATO je za nas nezamisliv. Sve žrtve koje su pale u odbrani od NATO agresije bi takvim postupkom bile obesmišljene i poražene.”⁸¹¹

808 *Pečat*, 3. april 2009.

809 *Pravda*, 24. mart 2009.

810 Isto

811 *Kurir*, 25. mart 2009.

Racionalniji tonovi

U spomenutim anketama, osim političara mediji su se obraćali i običnim građanima. Iako većina deli stavove elite, ipak su se neki među njima izjasnili za članstvo u NATO, kao racionalnu opciju. Rezerve prema "vojnoj neutralnosti" smelije su počeli da iznose i pojedini vojni stručnjaci i analitičari. Komentarišući obeležavanje 10-godišnjice NATO intervencije, vojni analitičar **Aleksandar Radić** kaže da 10 godina nakon rata Srbija u odnosima sa NATO "zna šta neće, ali ne i šta hoće, zbog čega istovremeno 'koketira' sa tim savezom i proglašava vojnu neutralnost". Po njegovom mišljenju politika mora da "prelomi da li želi da ide ka Zapadu i da onda to učini punom voljom a ne u ovim polukuracima. Trenutno stanje je konfuzno, bez jasne strateške vizije i neodrživo".⁸¹²

Predsednik relevantne nevladine organizacije Atlanski savet Srbije **Vladimir Živulović** se početkom aprila oglasio u više medija. Uz tvrdnju da je nakon prijema u NATO Hrvatske i Albanije, neutralna Srbija postaje vojna "crna rupa" na Balkanu, pošto su i Makedonija, Crna Gora i BiH "na pragu" Alijanse: "Hrvatska je pre EU morala prvo u NATO, baš kao i Bugari, Rumuni, Mađari, Litvanci, Estonci", naglašava Živulović i tvrdi da je vojna neutralnost Srbije neostvariva, naročito pošto je "za ozbiljno sprovođenje spoljne politike potrebna i ozbiljna i moćna vojska".⁸¹³ U autorskom tekstu za list *Danas*, pod naslovom "Srbija šalje različite signale koji zbunjuju strance", Živulović podseća da "sem Načertanija nismo imali pokušaj formulisanja nacionalnih interesa, a da oni budu isključivo u korist Srbije, a nikako da služe ruskim ili zapadnim interesima. Upravo iz sukoba ove dve strujesrpska spoljna politika deluje pomalo smušeno. U poslednje vreme, ne samo iz ove vlade, šalju se različiti signali koji samo zbunjuju strance", piše između ostalog Živulović i to ilustruje na sledeći način: "Srbija je ušla u NATO program Partnerstvo za mir ali je odmah zatim stala sa svim aktivnostima. Posle toga je proglasila vojnu neutralnost. Zatim je na sav glas krenula ka Evropskoj uniji stavljajući potpuno po strani NATO i Partner-

812 *Pravda*, 24. mart 2009.

813 "Srbija u NATO obruču", *Press*, 6. april 2009.

stvo za mir. Potom je zaključila ugovor sa Rusijom o gasovodu koji treba da prođe preko njene teritorije ka EU kojim je (jedino u Srbiji) data koncesija Rusima da na našoj teritoriji upravlja gasovodom. Kako EU ovo da tumači, kako NATO da nam uputi poziv jednog dana za članstvo, kada mi kalkuliramo i sa Partnerstvom za mir”⁸¹⁴

Vojni komentator *Politike*, **Ljubodrag Stojadinović**, u tekstui „Rovita neutralnost Srbije“ tvrdi da je „Srbija proglasila vojnu neutralnost u času kada nema dobro definisane granice, ni teritoriju, kada se prostor kida kao posledica preventivne upotrebe koalicione sile. I kada se na delu države koji smatramo svojim ne nalazi nijedan element te države. U takvim okolnostima status neutralnosti jeste vojno-politički protivrečan, u sukobu je sa svakom logikom i ne može se održati bez dobre definicije stanja stvari”⁸¹⁵

Predsednik Foruma za demokratiju, general **Ninoslav Krsitić** rezonuje na sličan način: “Ne znam kako mislimo u EU ako se deklariramo kao neutralni. Sve države članice EU su prvo ušle u NATO, pa tek onda u Uniju. Ionako je naša neutralnost mrtvo slovo na papiru. Kako smo neutralni kada ‘u srcu’ Srbije imate Bondstil? Kako smo neutralni, a potpisnici smo programa Partnerstva za mir? Potpisali smo i sporazume o NATO letovima nad SCG i o prelasku NATO trupa kopnenim koridorom?!”⁸¹⁶

Ministar odbrane **Dragan Šutanovac**, sa pozicije na kojoj se nalazi u javnost plasira veoma balansirane i vešto nijansirane formulacije. Braneći “neutralnost”, on je ipak u intervjuu za *Danas*, diskretno podsetio da se “hrvatski kreditni rejting povećao ja jedan stepen kada su dobili poziv za pridruživanje Alijansi”⁸¹⁷ U emisiji “Kažiprst” Radija B92 nekoliko dana kasnije, izjavio je da je kreditni rejting Hrvatske, stalnim članstvom u NATO, povećan za tri stepena. Istom prilikom je nagovestio da i “ljutnja” na NATO, zbog bombardovanja pre 10 godina ne može da traje beskrajno, pitajući se figurativno, koliko treba da se “vraćamo unazad – možda do 1941, ili 1389...”⁸¹⁸

814 *Danas*, 4-5. april 2009.

815 *Politika*, 3. april 2009.

816 *Press*, 6. april 2009.

817 *Danas*, 4-5. april 2009.

818 “Kažiprst”, Radio B92, 6. april 2009.

Očigledno je da u aktuelnoj vladi ne misle svi isto o neutralnosti Srbije. To pokazuje i izjava ministra za dijasporu **Srdana Srečkovića** (SPO) kojom se založio za inteziviranje saradnje u okviru *Partnerstva za mir*, tvrdeći da je ulaskom Hrvatske i Albanije u NATO, Srbija “došla u opasnost da izgubi leaderski potencijal u regionu. Ne smemo biti zarobljenici prošlosti, bez obzira na to koliko je ona teška i na nepravde koje su nam učinjene”. Osvrćući se na pozitivnu poruku sa samita NATO u Strazburu odakle je Srbiji poručeno da je dobrodošla kada se na to odluči, Srečković je rekao da je “poruka sa NATO samita ohrabrujuća”.⁸¹⁹

Zaključak

Nakon naglašenog oponiranja i opstruiranja približavanja Srbije severno-atlanskom paktu, koje je trajalo više od dve godine, prisustvo drugačijih glasova na javnoj sceni, značajni su indikator. Iako je možda prerano za definitivnije zaključke, utisak je, da je na ovaj način otvoren još jedan tabu, kada je reč o geopolitičkoj i strateškoj orijentaciji Srbije. Osim što je ova rasprava do sada bila “zatvorena”, treba podsetiti na činjenicu da je otklon prema evroatlanskim integracijama imao i konkretne posledice. Najznačajnija među njima je svakako smenjivanje, u decembru 2008. godine, načelnika Generalštaba Vojske Srbije, generala Zdravka Ponoša, koji je slovio za zagovornika bliskijih odnosa sa NATO. Takođe, u međuvremenu je podrška građana članstvu Srbije u severnoatlanskom savezu, koja je uvek bila niža nego članstvu u EU, drastično opala: sa 38 odsto u 2007, na 29,32, početkom 2009 (prema istraživanju Stratedžik marketinga).⁸²⁰ Prema nekim drugim anketama procenat građana Srbije koji je za članstvo u NATO je još niži. Na primer, u anketi sajta lista Danas koja je trajala od 9. do 25. marta 2009, ubedljiva većina posetilaca izjasnila se protiv – od 2773 posetilaca sajta njih 2252, ili 81,21 odsto je bilo protiv, dok se za pridruživanje savezu izjasnio samo 521 posetilac, ili 18,79 odsto.⁸²¹

819 *Večernje novosti*, 6. april 2009.

820 *Blic*, 7. april 2009.

821 *Danas*, 4-5. april 2009.

Sve bliže orbiti Moskve

Tokom 2008, Rusija je na neugodan način testirala NATO i Evropsku uniju. Najpre u aprilu, u Bukureštu, na samitu lidera pakta uoči jubilarnog (2009.), gde Ukrajina i Gruzija, inicijativom Nemačke i Francuske nisu propuštene na stepenik bliže članstvu u paktu (MAP), na čemu se insistiralo iz Vašingtona. A onda i u avgustu, kratkotrajnim ratom Gruzije i Rusije povodom gruzijskih Abhazije i Južne Osetije, poraznim za Tbilisi, koji se uzdao u značaj sopstvenog političkog savezništva sa SAD.

Prvi događaj je ukazao da NATO pakt, u jednom važnom pitanju kao što je dalje proširivanje te organizacije na istok – nije više jedinstven. Osim toga, i da na zapadu Evrope postoje članice (Nemačka, Francuska, Italija...), koje nisu spremne da svoje vrlo značajne ekonomske poslove i sve bolje političke veze s Rusijom podrede ekspanziji alijanse prema ruskim granicama. Izražena je bojazan da bi to moglo iritirati Rusiju i time ugroziti njihove važnije nacionalne interese.⁸²² Drugim događajem, ratom u Južnoj Abhaziji, utisak o teškoćama NATO da o ovim stvarima ubuduće govori jednim složnim glasom, samo je potvrđen.

Nesumnjivo, zanemarivanje prethodno podstaknutih očekivanja Ukrajine i Gruzije da će stvar njihovog priključenja NATO paktu odmicati brže (na šta su obe zemlje ohrabrivane samo godinu dana ranije), ukazalo je na uspeh ruske politike prema tzv. staroj Evropi, pozivanoj iz Moskve da raspozna separatan značaj sopstvenih ekskluzivno dobrih odnosa s Rusijom, na račun solidarnosti s novoprispelim članicama NATO pakta i EU na istoku.

Glavna preokupacija Evrope je i dalje ruski gas. Prva je za njim posegnula Nemačka, dogovorom o gasovodu dnom Baltika. Međutim, preostali deo vodećih Evropljana nije zaostajao, neraspoložen da gubi vreme čekanjem na formulisanje neke prethodno usaglašene zajedničke politike o energetske saradnji s Rusijom. Pomisao na sporazum o energiji sa EU, kao celinom, iritirala je Moskvu. Sporazum da – ali sa svakim pojedinačno

822 German vested interests rankled by US view on european energy security, Eurasia Daily Monitor, Sept. 24, 2008.

i pre svega sa zemljama "stare Evrope", sugerisao je svojim opštim političkim ponašanjem Putin. Kremlj je od početka kritikovao zapadnu eventualnu osetljivost na prigovore Poljske i drugih "antiruskih ksenofoba" (kako se o njima izražavao Sergej Jastrežemski, Putinov predstavnik u EU).

U takvim okolnostima, rat Rusije i Gruzije zatekao je Evropu "ošamućenu gasom". Naknadna, de facto aneksija Abhazije i Južne Osetije, ruskim priznavanjem njihove "nezavisnosti", "pasošizacijom" građanstva i ubrzanim vojnim utvrđivanjem u otcepljenim autonomijama, uplašila je Baltik i Poljsku. Čula se primedba da je njima potreban NATO koji će priskočiti "na prvi poziv", umesto da okleva i iščekuje. Poljska je već pre krize na Kavkazu primetila da njen status u EU i NATO paktu "nije ravnopravan", tvrdeći da ga "Rusija dovodi u pitanje" još od dana pridruživanja, a i drugi, uključujući Nemačku!⁸²³ Međutim, posle kratkog protestnog zastoja, Brisel se u odnosima s Moskvom relativno brzo vratio "poslovima kao i obično", zaoкупljen (već početkom 2009) širom rehabilitacijom veza s Rusijom.

Naspram ovako promenjenog raspoloženja, ili možda naprslina na fasadi deklarisanе interesne sprege članica EU, Moskva je odlučnije nego prethodnih godina podsetila da se Rusija nije odrekla prava da interveniše "u zoni ruskih bezbednosnih interesa". U slučaju potrebe i vojnom silom, ako je to uslov da bi se "zaštitili njeni građani i saveznici".⁸²⁴

Razume se, već i pominjanjem sfere uticaja, aktuelizovano je pitanje pripadnosti "zoni ruskih interesa". Pogotovo što je novi predsednik RF Medvedev, već juna 2008. zatražio da Rusija, SAD, EU i nečlanice EU, dođu za pregovarački sto i dogovore se o novoj arhitekturi evropske bezbednosti – čime je jasno račeno da Moskva više ne pristaje na poredak stvari, uspostavljen okončanjem hladnog rata.⁸²⁵ Postavlja se pitanje da li je "zona ruskih interesa" sav bivši SSSR i da li su to samo bivše sovjetske republike u centralnoj Aziji. Ili, pak, Rusija možda planira i još ambicioznije, uzimajući u obzir i Balkan. Recimo Srbiju?

823 Poland's status still "not equal," foreign minister says, IHT, August 14, 2007

824 Jurij Balujevski, načelnik Generalštaba ruske vojske otvoreno je zapretio da bi Moskva mogla da upotrebi nuklearno oružje kao preventivni udar u slučaju velike opasnosti za nju i njene saveznike. *Pres*, 20. januar 2008.

825 Medvedev Opts for Soft Sell In Berlin, *Moscow Times*, June 6. 2008

Neodlučnost Srbije

Ovaj delikatan trenutak Evrope zatekao je Srbiju neopredeljenu, raspolučenog političkog stremljenja u pravcima i “za” i “protiv” pripadnosti EU – te tako i u opasnosti da je bilo kakvi eventualni pregovori o nekoj novoj arhitekturi bezbednosti Evrope zateknu sa statusom “još definitivno neoformljene teritorije”. Uz rizik i da se nađe “u paketu” na diplomatskom stolu, eventualno spremljenom za neko međusobno interesno poravnanje onih koji odlučuju. Razume se, ukoliko dijalog EU, SAD i Rusije, zaista pođe prethodno neočekivanim smerom.

Stanje ovako produžene srpske neizvesnosti u odnosu na sopstvenu budućnost odstupa od izborna izražene volje velike većine građana Srbije – ako bi se o tome rasuđivalo na osnovu poverenja birača poklonjenog Borisu Tadiću, a kasnije i Demokratskoj stranci, s obzirom da su i predsednička i skupštinska izborna kampanja (na početku i sredinom 2008) vođene uz slogan o “Srbiji, čvrsto unutar EU”. Međutim, nedostaju učinci. Ono što bi moglo opravdavati zaključak da je put zemlje ka zapadnim integracijama, Evropskoj uniji i NATO paktu utrt koracima Beograda da se ostvari deklarirani cilj. Naprotiv, u javnosti je tokom čitave 2008. potenciran utisak produžene neopredeljenosti, ili čak, opredeljenosti protiv EU – ukoliko bi “cena za članstvo bila Kosovo”. Njegova nezavisnost od Srbije.

“Ministar Vuk Jeremić je potpuno preusmerio Srbiju ka Rusiji i izneverio sve birače koji su glasali za demokratski program”, izjavila je Rada Trajković, srpska politička ličnost u pokrajini – govoreći da bi “ministar spoljnih poslova trebalo da prikazuje Srbiju kao faktor stabilnosti u regionu, a on, naprotiv, kandiduje teme koje nas vuku ka izolaciji i praktično ne potencira vrednosti koje ceni EU”⁸²⁶

Srpska “evropska tema” zapostavljala bi se brzo posle glasanja, potisnuta prečim pitanjima integriteta države, što je podrazumevalo poziv da se pažnja društva usredsredi i zadrži pre svega na “borbi za Kosovo” – ili, drugim rečima, da se pretoči u pokušaj aktivnog produženog osporavanja tada već predstojeće nezavisnosti te pokrajine. Takva konfiguracija poli-

826 Ruža Ćirković: Marketing je go, *NIN*, 18. decembar 2008.

tičkih prioriteta utvrđena je još prethodne 2007, tokom mandata koalici-
one vlade Vojislava Koštunice (DSS-DS), ali pokazalo se, nova vlada tzv.
proevropskih snaga uz DS, ili nije imala volje ili se nije osećala dovoljno
snažnom, da bi u preuzetom rasporedu ciljeva izmenila redosled.

Sam ministar Vuk Jeremić je podsetio da su "prioriteti Srbije jasno
definisani", navodeći ih po važnosti i ne dovodeći u pitanje redosled: "od-
brana ustavnog poretka, ubrzanje evropskih integracija i postizanje har-
moničnih odnosa u regionu". Govoreći o procesima ostvarivanja svakog od
tih prioriteta pojedinačno, on je brigu o tome da se procesi "ne ukrste" i
eventualno ugroze srpski evropski cilj prebacio na svoje međunarodne sa-
govornike – međutim, podsetivši da je "prvi (prioritet) čak zacrtan i u usta-
vu". Govoreći o Srbiji i NATO paktu, šef diplomatije Beograda je izjavio da
je "politika ove zemlje vojna neutralnost, što ne znači da nismo spremni
da saradjemo..."⁸²⁷

Na ovako izabranom političkom frontu (s "Kosovom" kao prioritetom
svih prioriteta), EU nije mogla biti Srbiji saveznik – imajući na umu da je
najveći broj njenih članica (i to, najuticajnijih), već bio nagovestio, a po-
sle samoproglašenja Kosova nezavisnim, ubrzo i priznao novu državu. Taj
saveznik mogla je biti Rusija. Beograd je Moskvi nudio priliku za "povra-
tak Rusije uticajem na Balkan", i ona nije to previdela, obećavajući da će
nastojati da se proces priznavanja nezavisnosti Kosova bar oteža ako ne i
spreči, ruskim diplomatskim aktivnostima unutar UN. Ruski ambasador
u Beogradu je izjavio: "Mi apsolutno polazimo od toga da je pitanje Koso-
va, pitanje koje treba da rešava Savet bezbednosti. Mi smatramo da bi u
slučaju jednostranog proglašenja i priznanja nezavisnosti Kosova, treba-
lo sazvati sednicu Saveta bezbednosti i poništiti tu odluku. Mi radimo na
tome da se pregovarački proces nastavi"⁸²⁸

Poziv Srbije Rusiji da joj pomogne kroz SB UN doneo je Moskvi pri-
liku za sopstvenu međunarodnu satisfakciju, posle njenog gorkog osećaja
da je devedesetih godina nepravedno istisnuta s terena odlučivanja o Bal-
kanu. U tadašnjoj kritičnoj fazi, Zapad bi, kako ističe Jonatan Ajl, "pridobi-

827 I Evropa se približava Rusiji, *NIN*, intervju, 18. decembar 2008.

828 Rusija bi tražila poništenje nezavisnosti, *Politika*, 16. januar 2008.

jao Ruse da se slože sa zajedničkom pozicijom, a onda bi smesta posle toga preskako Moskvu, držeći da će se Rusija jednostavno prikloniti zahtevima NATO”.⁸²⁹ U odnosu na Jeljcina, Putin je sada u Kremlju bio u povoljnijoj poziciji. Opskrbljen prihodima od nafte, on je objavio da se, “Rusija ustala s kolena”, vraća na scenu kao faktor “koji se mora pitati” u odlučivanju, jer vreme unipolarnog sveta je isteklo.

Apeli Beograda Rusiji, ponudili su Moskvi mogućnost da javno ospori Vašingtonu pravo da odluke kao što je ta o Kosovu donosi mimo mehanizma Ujedinjenih nacija. Boreći se za srpski teritorijalni integritet, Moskva je pribavila potencijalno popularan slučaj, oko kojeg je mogla bez prepreka tražiti i okupljati širi krug svetskih istomišljenika, a da iza sebe uvek ima čvrst oslonac UN. Nije se činilo verovatnim da će Rusija sprečiti Zapad u već obelodanjenom nameri, ali široko otvorena vrata Beograda jesu je propuštala nazad na Balkan, u jednom već izgubljen prostor interesa negiran evropskim opcijama Bugarske, Albanije i većine jugoslovenskih bivših subjekata.

Vladimir Putin je podsetio da su “Balkan i Crno more uvek bili zona naših posebnih interesa” i “prirodno je da se ponovo rastuća Rusija tu vraća”.⁸³⁰ U pismu predsedniku Srbije Borisu Tadiću povodom Tadićevog rođendana, u vrlo važnom trenutku uoči srpskih predsedničkih izbora, Putin precizira da je Srbija čak glavna stanica tog obećanog povratka: “... Srbija je bila i jeste ključni partner Rusije na Balkanu”. Putin u tom pismu hvali “vidljivo povećani intenzitet našeg političkog dijaloga, koji za osobinu ima visok stepen poverenja i podudaranje pristupa ključnim pitanjima međunarodnog dnevnog reda”.⁸³¹

Putinov navod je tačan. Tokom 2008, Srbija je punim diplomatskim kapacitetom podvukla svoj ključni spoljno-politički oslonac na Rusiju, a ako je reč i o raspoloženju značajnog dela formalno opozicionih političkih snaga – još je i poručila da bi sebe rado videla pod “kišobranom Moskve”. Tomislav Nikolić, predsednik SNS je tada izjavio: “Rusija je Srbiji potrebna i kao garant i kao zaštitnik i kao glavni izvor sirovina, energenata, ruda i

829 Jonathan Eyal: Russia in the Balkans, *Gardian*, June 15, 1999

830 Moscow Turns Its Attention To The Balkans, RFE/RL, June 27, 2007

831 *Politika, Tanjug*, 15. januar 2008.

kao glavno tržište". Nikolićev stav je da bi Srbija "u spoljnoj politici trebalo da bude okrenuta Ruskoj Federaciji, Kini, Indiji, Brazilu i arapskim zemljama, ali i prema Evropskoj uniji".⁸³²

Šta više, bivši vodeći lider Šešeljevih radikala (SRS), hrabro je tvrdio da to što on govori nije daleko od pameti ni predsedniku Tadiću, kod koga Nikolić zapaža "javnu evoluciju" u stavovima. "Trenutno on je više na strani EU, ali će ga život naučiti da treba više da se okrene Rusiji. Vidi se već Tadićeva javna evolucija" (...) "u smislu da je prešao put od slogana 'Evropa nema alternativu' do nastupa Vuka Jeremića, koji čak naiđu i na osudu zapadnih diplomata" (...) "To je Tadićeva evolucija, od čoveka koji prihvata sve što se traži da bi Srbija ušla u EU (...) do čoveka koji kaže da o nezavisnosti Kosova i Metohije nema razgovora."⁸³³

Vuk Jeremić, ministar spoljnih poslova je takođe potvrdio da "bez obzira ko dođe na vlast, u Srbiji će uvek postojati kontinuitet kada je reč o dva prioriteta – jedan je Kosovo i drugi Rusija".⁸³⁴

Rusija: Balkan u funkciji konfrontacije sa EU i SAD

U postkomunističkoj Rusiji je došlo do ideološke praznine koja zjapi snagom kosmičke crne rupe, i nastoji se popuniti zakrpama pravoslavlja i ksenofobičnog nacionalizma⁸³⁵. "Kosovo" je objašnjeno dužnošću priskakanja Rusije u pomoć pravoslavnoj braći Srbima, koji su tobože zbog slovenskog porekla i vere pod pritiskom Zapada. Dele sudbinu s kojom se hrve sama Rusija.

Uz pomoć "Kosova", Rusija je u trenutku najveće ratne rassetosti Amerike ulučila priliku da, kao advokat "pogažene međunarodne pravde" negira vodeću poziciju SAD u svetu, a da joj se ne može argumentima lako protivurečiti, s obzirom da sebe afirmiše kao zaštitnika, a ne narušitelja

832 Nikolić: Okrenuti se i Rusiji i Evropi, *Politika*, 17. decembar. 2008.

833 Isto

834 Izjava na prijemu u ruskoj ambasadi u Beogradu, RTS, 22. decembra 2008.

835 The Orthodox Church And The Kremlin's New Mission, RFERL, April 10. 2006

zakona. Ali, Beograd se obreo u krajnje protivurečnoj situaciji. Doveo je sebe uz bok Moskvi – a to znači, de facto, obreo se politički sučeljen sa Evropskom unijom, bez izbira što je Srbija kod nje kandidovana za jednu od EU članica.

U pismu Tadiću, Putin je nabrojaomno više od same teme Kosova. Na primer, “podudaranje (ruskog i srpskog) pristupa ključnim pitanjima međunarodnog dnevnog reda”. U Beogradu nije bilo energije za insistiranje da se iz te i sličnih novoproizašlih dilema eventualno izade na čistac pravim odgovorima. Naprotiv, u javnosti je s punim uverenja ukazivano na skoro presudan značaj “Putinove podrške” pojedinim političarima, uz otvorenu sugestiju da u Srbiji “Putinova podrška” itekako donosi poene u međupartijskom ringu. Bez obzira što bi to moglo asociirati i na nešto drugo – da Srbija klizi ka okolnostima kada će se možda sve manje moći računati s nekom vlašću otvoreno protiv volje Moskve.

Putinovo pismo Tadiću imalo je veliki ođek u javnosti, visoko “rusificiranoj” tokom Koštuničinog premijerskog mandata, kada su premijer i tadašnja opozicija SRS i SPS odnose Srbije sa Evropskom unijom i Rusijom, suprostavili jedne drugima, svodeći ih na “prijateljstvo ili-ili”. Iz Moskve, ovoj neformalnoj koaliciji političkih modifikatora srpskog “oktobra 2000.”, itekako je uzvraćano vrlo podsticajnom ruskom pažnjom. No, utoliko je više “rođendansko pismo” Kremlja tobožnjem zapadnjaku Tadiću (na samom početku 2008) iznenadilo aktere domaće politike, motivišući nagađanja da Moskva možda nije više zadovoljna nečim ili nekim u Beogradu. Dnevi list *Glas javnosti* je postavio pitanje šta predstavlja čestitka Putina Tadiću, “podršku kandidatu ili poruku Srbiji?”⁸³⁶. Beogradski dnevni list *Pravda* špekuliše pak da je čestitka Tadiću “upozorenje” da je “Putin izgubio strpljenje u ‘saradnji’ sa (Koštuničinom) vladom Srbije” i najava promene “partnera u srpskoj režimskoj koaliciji”. Tumačila je takođe, da je to upozorenje Koštunici “zbog otezanja s prodajom NIS” Gaspromu.⁸³⁷

Tako, pominjanjem NIS, u javnosti je još početkom 2008, ukazano na “eksplozivni potencijal” tzv. gasnog aranžmana s Rusijom. Punom snagom, taj potencijal će se izraziti u poslednjem kvartalu, još jednom ini-

836 *Glas javnosti*, 16. januar 2008.

837 *Pravda*, 16. januar 2008.

cirajući pitanje “s kim je Srbija”, uz koju stranu projektuje viziju svoje budućnosti, uz EU ili uz Rusiju!? Govorilo se o gasu, ali mislilo se šire, na bliskost kojoj je “gas” simbol.

Svojversna potka ovakvom zaključku su primeri pisanja nacionalistički inspirisane štampe, inače generatora srpske društvene atmosfere sa obeležjem poznate “miloševićevske”. Rusko verbalno zaoštavanje odnosa sa SAD, ođekivalo je s njenih stranica glasnije nego s ruskih. “Ruski brodovi konkurišu Šestoj floti” (*Glas*, povodom nekoliko lađa Severne flote, odaslatih na kratko u Atlantik pa u Mediteran). “Rusi dolaze!” (*Nedeljni telegraf*). “Rusija kroji mapu” (*Politika*, u najavi sednice SB UN povodom Kosova). “Rusi prete nuklearnom” (*Globus*, o tobožnjem nuklearnom odgovoru Moskve “ukoliko se ugrozi interes Rusije i njenih saveznika”). “Atomska bomba zbog Kosova” (*Press*). “Nuklearni udar u slučaju velike pretnje” (*Glas*). “Treći svetski rat?!” (*Kurir*, povodom upozorenja predstavnika Moskve pri NATO paktu, da NATO i ne pokuša da se na Kosovu “bavi politikom”)...

Događaji ili izjave, koje nije propustila da zapazi ni sva ostala svetska štampa, ne bi se više ni prepoznavali, kada bi ih se na ovaj način dokopala srpska. Razlog je to što su takvi događaji pribavljali povod starom, dobro poznatom i posle 2000. godine ponovo osnaženom nacionalističkom političkom segmentu, da propagandnom dogradnjom pokuša i uveri javnost da na sceni nije usamljen – da na svojoj strani, protiv Zapada ima i “ponovo probuđenu veliku Rusiju”.

Rusija bez obećanja

Moskva se držala formalno neutralno u odnosu na pitanje pristupa Srbije EU, praveći se da poštuje opredeljenost biračkog tela zemlje⁸³⁸. Kada je to bilo potrebno, Rusija nije propuštala da kaže da je evropski izbor stvar srpskih građana. Na isti način, kao što je i, govoreći o Kosovu uvek ponavljala da je njena pomoć Srbiji, isključivo u meri i u granicama o kojima odlučuje sama Srbija: “Rusi ne mogu biti veći Srbi od Srba”⁸³⁹. Kremlj je bio svestan proevropskog raspoloženja većine Srba, nije želeo, a nije bilo ni potrebe da, nečim što bi ličilo na pritisak rizikuje gubitak simpatija. Nije bilo opasnosti da će Srbija brzo i lako preći evropski prag, s obzirom da su u procesu priključivanja, Beograd i Brisel obostrano sebi postavili dve vrlo teško savladive prepreke. Beograd – svojim ozvaničenim stavom da je u slučaju bilo kakve dileme: Kosovo ili članstvo u EU, srpski izbor Kosovo. A EU – uslovljavanjem srpskog pristupa hapšenjem i izručenjem Ratka Mladića.

Pitanje Ratka Mladića je zastor od “evropskog materijala”, dobrodošao da se pred srpskim EU pristalicama prekrije otpor elite takvom konačnom opredeljenju. Reč je o ponavljanom insistiranju Brisela da se, pre nego što bi se u procesu srpskog pridruživanja krenulo napred, prvo “do kraja izvrše obaveze Srbije prema Haškom tribunalu” – da se uhvate i privedu sudu “preostali optuženi”, pre svega Ratko Mladić. Insistiranje na isporučivanju Ratka Mladića u formi preduslova pridruživanju, omogućilo je dve stvari. Prvo, da se “nemogućnošću” da se on pronađe i uhapsi vrlo lako prikrije tapkanje u mestu na proevropskom pravcu. I, drugo, da Ratko Mladić sve vreme ostane neuhvatljiv, pošto je generalova “neuhvatljivost” najbolja garancija da se Srbija neće pridružiti.

Ipak, na nivou nižih ovlašćenja, ili pak, posredstvom ličnosti koje su bile na državnim funkcijama, a sada su angažovane u različitim institutima i institucijama, Moskva nije škrtarila u ohrabrivanju srpskih nacionalističkih opredeljenja. Evo, na primer, radikalno drugačijeg jezika kojim Balkan, Srbiju i srpsko opredeljenje za EU, “bez dlake na jeziku” objašnjava Dmitri

838 Poštujemo odluke Srbije, A.Aleksejev, *Pravda*, 5. februar 2008.

839 Rampa za Kosovo, A. Aleksejev, *Večernje novosti*, 8. februar 2008.

Rogozin, predstavnik Rusije pri NATO paktu, u Briselu: "(Dakle), čokolada po imenu Evropska unija je u rukama Zapada samo mamac, u zamenu za koji se Srbima nudi beščaćće. Zapad traži od Srba u Srbiji i u BiH da se pre svega odreknu svojih večitih vrednosti."(..) Zapad "se plaši naglog jačanja Rusije". Moskva se vraća na Balkan, jer je to "prirodna potreba Rusije", i u tome ima "i dve olakšavajuće okolnosti", od kojih je najvažnija da su "znatno poboljšani odnosi Beograda i Moskve", čemu je "doprinela čvrsta pozicija Rusije u SB UN po pitanju statusa Kosova i Metohije." Moskva "otvoreno naziva sebe saveznikom Beograda, kojih i nema baš puno", "a takva pozicija vuče za sobom i određene mogućnosti za rusku ekonomiju na Balkanu, pre svega – u Srbiji." Dalje, "visoko pozicionirani diplomata u ruskom Ministarstvu spoljnih poslova" razjašnjava šta bi takve "određene mogućnosti" eventualno podrazumevale: "...Očekujemo da srpske vlasti omoguće poslovanje našim poslovnim ljudima pod uslovima koji važe za vaše biznismene. Takođe, mislimo da bi ruski investitori uz vašu pomoć mogli da učestvuju i u privatizaciji kompanija u pokrajini Kosovo...Sve su to konkretne mere kojima se jača srpska pozicija, a jaka Srbija je naš strateški interes..."⁸⁴⁰

Rogozin kaže – njegovi "sagovornici sa Zapada" su sada "svedoci kako ruski meda sa urlanjem izlazi iz svog brloga, i to sve njih jako disciplinuje (...) Zato oni i pokušavaju što pre da uvedu preostale države u svoju 'štalu'. Upitan, da li bi Srbija mogla računati "na realnu pomoć od Rusije, a ne samo na diplomatsku retoriku", Rogozin kaže: "Pre svega nas još niko nije molio ni za jednu drugu vrstu pomoći, osim one koju mi sada pružamo Srbiji. Oni koji su od nas tražili diplomatsku podršku, radili su to maltene krišom. Interesantno je i ponašanje aktuelnih srpskih političara koji redovno idu u Vašington i Brisel sa rečima 'pa mi želimo biti deo slobodnog zapadnog sveta, mi ne smemo da prihvatimo nezavisnost Kosova jer će nas to koštati glave, u dvorištu su nam radikali sa zastavom Šešelja, koji će nas onda oterati sa vlasti'. Političari na Zapadu polako su počeli da shvataju da će se već u naredno vreme suočiti sa sasvim drugom realnošću, kada će se sa srpske strane pregovaračkog stola nalaziti politička snaga, koja će uživati realnu podršku srpskog društva i birača. U tom slučaju takozvane 'demo-

840 Nova ruska ponuda Srbiji, *Pres*, 8. mart 2008.

kratske snage' Srbije polako će se pretvoriti u svojevrsni politički 'džet-set', čiji će glavni zadatak biti kafenisanje po ambasadama, ali bez ikakvog političkog uticaja u zemlji (...) ...Nacionalna srpska opozicija ima ozbiljnu šansu da već u naredno vreme postane glavni politički igrač u Srbiji."⁸⁴¹

Predstavnik Rusije pri NATO stvara utisak da je njegova glavna misija dejstvo prema Srbiji, bezmalo više nego zamrli kontakt sa zapadnim paktom. Rogozin jednostavno vrca stimulativnim idejama: "Pošto je Zapad priznao Kosovo, onda Republika Srpska, ali i bilo ko drugi u sličnoj situaciji, može da iskoristi to pravo koje je stvoreno presedanom oko Kosova. To što u Briselu pričaju da je Kosovo jedinstven slučaj i da nije presedan ne vredi ništa, to je prazna priča. Kosovo je sada model za bosanske Srbe." O Srbiji i NATO, izjavio je: "Posle bombardovanja Srbije ne vidim kako bi ona mogla da postane član NATO. Poznajem Srbe i to ne može da bude njihov cilj."⁸⁴²

Kontrastno u odnosu na taktičnu suzdžanost šefa diplomatije Rusije Lavrova, određeniji je i u kritici srpskog stremljenja članstvu u EU: "Što se tiče EU, ona vodi ciničnu politiku prema Srbiji. Istina je da Srbija ima ekonomske probleme, ali uz pomoć Rusije to bi moglo da se sredi. Ima mnogo prednosti u neutralnosti zemlje, ili ako je ona izvan EU i NATO. Primer Švajcarske je dobar, ali i drugih zemalja koje nisu članice NATO, poput Austrije, Finske, Švedske." Neverovatna podudarnost sa "neutralnošću", koju će kasnije hvaliti i srpska spoljna politika (ministar Jeremić)!

Ne, Rogozin nije bio sam i jedini s takvim ruskim porukama, u kojima je Srbima objašnjavano ko je ko u njihovoj zemlji. "Nema sumnje, Tadić nije Đinđić, on nije izdajnik", saopštio je Srbima Mihajil Leontjev.⁸⁴³ Dok Aleksandar Bocan-Harčenko, ruski predstavnik za Balkan ima već i ideju više. Ruski diplomata nije isključio "mogućnost da Srbi, nakon eventualnog priznanja nezavisnosti Kosova, otkazu gostoprimstvo snagama NATO i EU, navodeći da može doći do novog talasa izbeglica, i novih ekcesa, kako na jugu Srbije gde žive Albanci, tako i u Makedoniji".⁸⁴⁴ Valerij Aleksejev,

841 Srbima nude beščašće, *Pravda*, intervju D. Rogozina, 14. januar, 2008.

842 Srbima nude beščašće, *Pravda*, 14. januar 2008.

843 "Rusija da podrži Tomislava Nikolića, *Glas javnosti*, 27. januar 2008.

844 *Danas, Beta*, 29. januar, 2008.

predsednik Međunarodnog fonda jedinstva pravoslavnih naroda, hrabrio je podsećanjem da su se "Jevreji dve hiljade godina spremali za povratak u Jerusalim. I vratili su se. Ako nacija uzme na sebe jedan takav zadatak, onda ga je moguće postići".⁸⁴⁵

Uprkos trudu srpske nacionalističke štampe, koja je prenosila slična ohrabrenja, njen učinak nije uvek dobijao pohvale ovakvih ruskih saveznika: "U nekim situacijama, ruski mediji daleko su radikalniji od srpskih i nije im baš najjasnije zašto se Srbija unapred odrekla vojnog rešenja kosovskog problema".⁸⁴⁶ Zamerka je i šira: "...Na pitanje da li treba pomoći Srbiji da zadrži Kosovo, 80 posto građana Rusije odgovorilo je potvrdno. U Srbiji verovatno isto takvo istraživanje ne bi dalo sličan rezultat."⁸⁴⁷ Srbiji se sugeriše da diplomatska borba za Kosovo ne mora biti kraj njenog npora. O tome, šta bi se sve pod tim moglo podrazumevati, najodređenije se (u većem broju izjava štampi) izjasnio general Leonid Ivašov, bivši načelnik ruskog Generalštaba, od nedavno ruski akademski geostrateg. Upitan, šta Srbima preostaje, Ivašov poručuje: "Uporna i duga borba, sve dok Evropa ne spozna da je sama ušla u istorijsku i geopolitičku zamku, zbog toga što je bila tupa, plašljiva i bezvoljna. Neka braća Srbi sačuvaju duh, gordosot i nadu. Rusija već dobija na snazi, na braniku stoji Belorusija, progledavaju Bugari, a izgleda da će doći i kraj Americi."⁸⁴⁸

Ipak, instruktorski jasan bio je tek jedan drugi ruski geostrateg – Aleksandar Dugin, pozvan da kao predavač gostuje na Pravnom fakultetu u Beogradu. On je izjavio: "Došlo je vreme da Srbija treći put istorijski istupi. Da pozove rusku armiju da dođe u Srbiju za odbranu srpskog naroda (...) Srbi sada imaju mogućnost da istupe kao okidač u evroazijskom procesu (...) Ako sada dignete ruke od Rusije i pokorite se pred EU, kako predlaže Tadić, ove sve strašne žrtve i stradanja velikog srpskog naroda, sve će to biti precrtano". Dugin dalje ističe: "Na jednoj strani je evroatlantizam, a na drugoj evroazijska Rusija sa Srbijom, kao najavangardnijom zemljom na

845 Intervju posle konferencije u Banjaluci, *NIN*, 6. mart, 2008.

846 Lj. Milinčić: "Kosovo važnije od predsedničkih izbora", *Pečat*, januar, 2008.

847 Isto

848 General Leonid Ivašov, predsednik Ruske akademije geopolitičkih problema "Sudar dva sveta", *Večernje novosti*, intervju, 24. februar, 2008.

pravoslavnom Zapadu (...) Ključevi ruske politike su u Srbiji, i mi moramo da stvorimo alternativu evroatlanstkoj Evropi”(...) “Rusija je spremna na svaki način da pomogne Srbiji. I politički i diplomatski i ekonomski, pa ako treba i vojno! Međutim, preduslov za tu našu pomoć jeste odluka vaših vlasti i jedinstven poziv upućen Moskvi (...) Nelogično je očekivati od Rusije da brani Kosovo konkretnije i odlučnije od Srbije.”, rekao je u nekoliko izjava različitim srpskim listovima.⁸⁴⁹

Zaključno pitanje nije da li je Srbija danas bliže Evropi ili bliže Rusiji. Pitanje je – zbog čega Srbija, uprkos svim svojim prošlim tragičnim iskustvima, još jedanput sebe nudi za teren sređivanja računa velikih sila? Na primer, time što će dopustiti da eventualno posluži kao balkanska Južna Osetija, kojom bi Rusija u nekom trenutku svojih spoljnopolitičkih potreba iskušavala čvrstinu Evrope, u čije jedinstvo ne veruje? Međutim, to nije pitanje Srbiji. Srbija se već osam godina izjašnjava, i posle svih izbornih proba i isprobanih koalicija, deluje nemoćno i paralisano. Ne prvi put u istoriji, više je svedok nego akter opredeljenja koje u ime naroda čini “do-suđena mu” nacionalna elita.

849 Aleksandar Dugin na skupu na Pravnom fakultetu “Rusija i Balkan – pitanje saradnje i bezbednosti”, *Glas javnosti*, 19. marta 2008

Dodatak

Helsinški Odbor u 2008.

Šta smo ostvarili u 2008. godini

U postavljanju prioriteta za 2008. godinu pošli smo od činjenice da svako ozbiljno bavljenje ljudskim pravima u Srbiji podrazumeva kontinuirano praćenje i analiziranje događaja, tendencija i faktora koji određuju reformski potencijal zemlje, mogućnosti za njenu demokratsku tranziciju i “standardizaciju” javnog života, domete tranzicione pravde, spremnost političke elite da zemlju povede putem evroatlantskih integracija, i dominantnu klimu u društvu, uključujući tu i odnos prema svemu što je “drugo i drugačije” (u nacionalnom, političkom, verskom, itd. smislu). U tom kontekstu je naš Odbor tokom 2008. godine saradivao sa raznim donatorskim organizacijama na tematskim projektima koji su odražavali našu ukupnu misiju i strategiju.

Kao prvo – logički, mada ne i hronološki – napisali smo godišnji izveštaj za prethodnu godinu, koji je objavljen pod nazivom **“Srbija u 2007 – Samoizolacija: i realnost i cilj”**. Uz podršku *Švedskog helsinškog komiteta*, u izveštaju smo, na preko 500 strana, dali prikaz sveukupne političke, društvene i ekonomske scene Srbije u 2007. U tom kontekstu smo istakli da poruke poput one da Srbija može biti partner EU “samo kao cela” ozbiljno dovode u pitanje opredeljenost elite za evropske integracije, dok optužbe protiv SAD i NATO da rade na fragmentaciji Srbije i stvaraju “lažnu državu”, protivljenje misiji EU na Kosovu, povlačenje ambasadora iz zemalja koje su priznale nezavisnost Kosova, pohvale upućene policiji nakon skandaloznog mitinga u Beogradu bez snažne i jasne osude nasilja i plačke na beogradskim ulicama opasno prete da polarizuju društvo. Tek nakon više meseci, u jesen 2008, ovaj je izveštaj – uobičajen već osam godina – poslužio kao izgovor za nezapamćenu, gotovo dvomesečnu kampanju diskreditacije Helsinškog odbora za njegove predsednice Sonje Biserko. Ova kampanja govora mržnje imala je i svoj “fizički” epilog 30. septembra 2008. kada je grupa od stotinak ljudi – mahom sledbenika organizacije

pod nazivom 1389 – pokušala da upadne u kancelariju Helsinškog odbora, ali i simboličku kulminaciju 6. oktobra kada je u tabloidu *Kurir* osvanulo “otvoreno pismo” Milorada Ulemeka Legije, osuđenog za ubistvo premijera Zorana Đinđića i druge zločine, koji se time “uključio u polemiku” i stao u odbranu svoje “Crkve, vojske i svega što voli, ceni i poštuje...svega za šta je spreman da položi i svoj život”.

U 2008. okončali smo osamnaestomesečni projekat **“Jačanje multi-etničkog identiteta Vojvodine”** koji je realizovan uz podršku EU – *Delegacije Evropske komisije u Srbiji*. Prilagođen potrebama mlađih generacija, projekat je imao za cilj da promoviše interkulturalno i međuetničko razumevanje, ojača ulogu civilnog društva u sprečavanju konflikata i afirmiše proaktivnu manjinsku politiku u izrazito etnički mešovitoj pokrajini kakva je Vojvodina. Takođe, želeli smo da ovaj projekat na najbolji mogući način iskoristi potencijal Vojvodine kao “najviše evropski orijentisanog” dela Srbije i multietničke ljudske resurse pokrajine radi bržeg uključivanja zemlje u Evropu. U tom kontekstu pomogli smo da se oformi prvi multietnički “*think tank*” koji je – na četiri okrugla stola – pokušao da sugerise jedan novi etno-kulturalni pristup različitosti, odnosno da predloži adekvatnija politička rešenja i reformske strategije za pokrajinu. Ovo nastojanje rezultiralo je i edicijom pod nazivom *“Multietnički identitet Vojvodine: izazovi u 2007-2008”*.

Od februara 2008. i uz podršku *Instituta za otvoreno društvo* angažovani smo na osamnaestomesečnom projektu koji se realizuje pod zajedničkim nazivom **“Institucije socijalne zaštite u Srbiji: podrška reformskoj strategiji”**. Ovaj složeni projekat obuhvata istraživanje i monitoring 15 institucija socijalne zaštite za smeštaj lica sa potrebama dugotrajne zaštite i nege: odraslih i dece sa raznim oblicima mentalnih poremećaja, dece bez roditeljskog staranja i/ili sa poremećajima u socijalnom ponašanju, osoba sa invaliditetom i starijih lica/gerijatrijskih pacijenata. Ovakva vrsta obuhvatnog terenskog rada – koju po prvi put sprovode timovi nezavisnih stručnjaka – trebalo bi istovremeno da odigra ulogu glasa civilnog društva protiv prekomerne ili neadekvatne institucionalizacije i nepoštovanja međunarodnih standarda u oblasti institucionalizacije sa jedne, a za veće oslanjanje na razne vrste pomoći ovim licima, koje se mogu pružiti u

okviru društvene zajednice sa druge. Projekat se realizuje u tri faze od kojih se svaka bavi jednom od pomenutih grupa institucionalizovanih lica i rezultira faktografskim, komparativnim izveštajima sa detaljnim preporukama nadležnim organima i odgovarajućim institucijama. Ovi izveštaji će biti prezentovani javnosti na tri konferencije za novinare, odnosno panel diskusije.

Naša višegodišnja preokupacija položajem srpske zajednice na Kosovu, posebno srpskog stanovništva južno od Ibra, uobličena je i kroz osmomesecni projekat **“Srpsko-srpski dijalog u srpskim enklavama na Kosovu”**, koji je pomogao *Fond Rockefeller Brothers*. Naši timovi u kojima su bile i istaknute javne ličnosti boravili su u gotovo svim srpskim enklavama na Kosovu, razgovarali sa stanovništvom i nastojali da ohrabre lokalne Srbe da svoja ljudska, socijalno-ekonomska i politička prava ostvaruju kroz kosovske institucije umesto da ostaju na marginama kosovskog društva i budu instrumentalizovani za teritorijalne pretenzije zvaničnog Beograda. Sa druge strane, projekat je nastojao da senzibilise kosovsku javnost o stvarnim problemima i strahovima sa kojima se suočava srpsko stanovništvo u enklavama, kao i o potrebi uspostavljanja najviših standarda zaštite manjina kao preduslova održivog društva. Rezultate projekta smo predstavili javnosti 15. septembra 2008. u Prištini i zabeležili u ediciji *“Zaboravljeni svet: enklave na Kosovu”*.

“Omladinski” projekat **“Priprema budućih lidera”** koji je realizovan uz podršku *Balkanskog fonda za demokratiju* bio je logičan nastavak sličnog programa obuke za grupe mladih iz različitih etničkih zajednica u Vojvodini. Projekat je rezultirao još jednim nukleusom od 57 potencijalnih, reformskih lidera u izrazito višenacionalnoj sredini kakva je Vojvodina, mladih ljudi koji su savladali veštine mirnog prevladavanja sukoba, naučili kako da prepoznaju prepreke na putu Srbije ka EU i modernizaciji, razgovarali o karakteristikama “vizionarskog” liderstva, istorijskoj pozadini kosovskog pitanja i činjenicama vezanim za genocid u Srebrenici 1995 i – konačno, ali ne najmanje važno – učvrstili saradnju sa vršnjacima u Srebrenici i time stvorili pretpostavke za širenje regionalne dimenzije ovakvih programa.

U 2008. smo uz podršku *Ambasade Savezne Republike Nemačke u Beogradu* započeli i rad na izdavačkom projektu pod zajedničkim naslovom **“Otpor evropskoj opciji”**. Nadamo se da će ovih sedam izdanja, koliko je planirano projektom, poslužiti kao korisan izvor istorijskih podataka i faktografske građe istraživačima ovdašnje scene, mlađoj generaciji građana Srbije i političarima koji treba zemlju da uvedu u Evropu. Dugoročni cilj projekta jeste da podstakne kritičko preispitivanje i javnu debatu o korenima politike Srbije u poslednje dve decenije i doprinese formulisanju novog načina razmišljanja o budućnosti zemlje. Do sada smo javnosti predstavili *“Etiku feminizma”* Ksenije Anastasijević, *“Čaršiju”* Tomislava Ognjenovića, *“Srpsku seljanku u prvoj polovini 20. veka”* Momčila Isića i, sasvim nedavno, knjigu *“Kakva ili kolika država”* Olge Popović-Obradović.

Povodom životnog i radnog jubileja dugodogišnjeg prijatelja i saradnika našeg Odbora, istoričarke dr Latinke Perović, objavili smo knjigu *“Snaga lične odgovornosti”*. Zahvaljujući podršci *Fondacije “Heinrich Boell”* štampali smo i drugo izdanje ove knjige koja je izazvala veliko interesovanje javnosti, kao i drugo izdanje dela Tomislava Ognjenovića.

Ono što smo pre svega želeli da postignemo projektom **“Jačanje identiteta Sandžaka”** koji je realizovan uz podršku *Ambasade SAD u Beogradu* bilo je da pomognemo da se pokrene proces prevazilaženja animoziteta i nepoverenja u okviru same bošnjačke zajednice u Sandžaku, kao i između dve najveće etničke zajednice (Srba i Bošnjaka), koji će istovremeno osnažiti multietnički identitet regiona i njegovo oslanjanje na sopstvene snage, i potaći ukupan potencijal za napredak. U tom cilju organizovali smo dvodnevnu konferenciju u Novom Pazaru (20-21. juni 2008) koja se, kroz sedam sesija, bavila specifičnim i urgentnim problemima regiona, okupila oko 60 ličnosti iz političkog, verskog i intelektualnog života Sandžaka, kao i predstavnike nevladinog sektora i mlade ljude. Transkript konferencije, zajedno sa osnovnim zaključcima i preporukama – sadržanim u uvodnoj analizi – objavljen je u knjizi *“Sandžak: identitet u procepu starog i novog”*.

Kao što to već ukazuje sam naziv – **“Uloga mađarske zajednice u Srbiji”** – osnovni cilj projekta bio je da ukaže na ulogu i preokupacije najveće i najbolje organizovane manjinske zajednice u zemlji, kao i da mobilise političke lidere, inteligenciju i druge istaknute ličnosti iz mađarske i srpske

zajednice u Vojvodini da udruže napore, znanje i ideje radi što bržeg uključjenja Srbije u evropske integracije. Uz pomoć *Ambasade Republike Mađarske* u Beogradu, organizovali smo tri panela u Novom Sadu. Razgovori su, sa jedne strane, pokazali da i u okviru same mađarske zajednice postoje različita mišljenja o pitanju autonomije i mogućnosti zajednice da ubrza integraciju Srbije u EU. Sa druge strane, još jednom su potvrdili potrebu za većom komunikacijom dveju zajednica – srpske i mađarske – u oblastima preduzetništva i kulture, a ne samo na nivou političkih saveza.

Od sredine 2008. godine naš Odbor ostvaruje aktivnosti i putem svoje kancelarije na Kosovu, i to zahvaljujući podršci *Fonda za otvoreno društvo, Kosovo, i ambasada Norveške i Nemačke u Prištini*. Od tada pa do kraja godine mahom smo bili angažovani na programu čiji bi naziv u slobodnom prevodu mogao glasiti **“Lobiranje i pomoć za stanovništvo u enklavama”**. Slično prethodnom projektu rada sa Srbima u enklavama na Kosovu, i ovaj program je koncipiran tako da im pomogne u prevazilaženju strahova od “spoljnog sveta”, komunikaciji i saradnji sa albanskim susedima i rešavanju neodložnih, životnih problema (povratak imovine, sloboda kretanja, bezbednost, nezaposlenost, zdravstvena zaštita, pristup fondovima, itd) kroz kosovske i međunarodne institucije. Program istovremeno treba da senzibilize kosovske vlasti, UNMIK i EULEX o koracima koji se moraju preduzeti u cilju funkcionisanja manjinske politike prema srpskim zajednicama u enklavama. Program se realizuje kroz terenski rad, neformalne razgovore sa Srbima u enklavama, javne debate u Prištini, ekskurzije koje se mahom organizuju za decu i žene iz enklava, aktivnosti za jačanje kapaciteta civilnog sektora, itd.

Tokom cele 2008. godine radili smo na dugoročnom, regionalnom programu **“Škole ljudskih prava za mlade”**, koji se već tradicionalno realizuje uz podršku *Norveškog helsinškog komiteta*. Naš Odbor već godinama nastoji da osposobi što je moguće više mladih ljudi da prevladaju prošlost, prevaziđu etničke stereotipe i izrastu u moderne lidere. Program treninga za mlade u 2008 – kao i prethodnih godina – obuhvatao je, stoga, ne samo racionalno preispitivanje politika koje su dovele do rata i ratnih zločina počinjenih “u ime nacije” i koncepata koji još uvek stoje na putu demokratske legitimacije Srbije, već obuku o tranzicionim politikama i

savremenim međunarodnim normama i tendencijama. Samo tokom 2008. organizavali smo 4 desetodnevne "škole" za 160 mladih polaznika iz svih krajeva Srbije.

Na kraju, ali ne najmanje važno, u 2008. smo nastavili sa izdavanjem našeg dvomesečnika "**Helsinška povelja**", takođe zahvaljući podršci *Norveškog helsinškog komiteta*. U broju **115-116** (januar-februar 2008) *Povelja* je tematizovala proglašenja nezavisnosti Kosova i reakciju zvaničnog Beograda, dok je naredni dvobroj (**117-118**) koji je koincidirao sa 5. godišnjicom ubistva premijera Zorana Đinđića uglavom bio posvećen sećanju na njega i njegovo delo. Broj **119-120** *Povelje* (maj-juni 2008) pod nazivom "Građani porazili elitu" se logično fokusirao na ishod majskih parlamentarnih izbora, broj **121-122** (juli-avgust 2008) na hapšenje Radovana Karadžića, jednog od dvojice najozloglašnijih begunaca od haške pravde, peti dvobroj u 2008. (**123-124**, septembar-oktobar) izašao je iz štampe pod naslovom "U senci svetske finansijske krize" baveći se najaktuelnijom međunarodnom temom, ali i specifičnim problemima Srbije, dok je poslednji broj u prošloj kalendarскоj godini, br. **125-126** (novembar-decembar), objavio više tekstova sa referencama na događaj od globalnog značaja, kakav je bio izbor američkog predsednika Baraka Obame. Svi dvobroji *Helsinške povelje* integralno su dostupni na našem veb sajtu, zajedno sa prosečno 7 tekstova po svakom dvobroju na engleskom jeziku.